

Hitz konposatuak euskaraz

Egilea: **MIREN AZKARATE VILLAR**

Urtea: 1987

Zuzendariak: KOLDO MITXELENA ELISSALT, IBON SARASOLA ERRAZKIN

Unibertsitatea: UPV-EHU

ISBN: 978-84-8438-324-6

Hitzaurrea

Hitz elkartuak euskaraz, 1988an Euskal Herriko Unibertsitatean irakurritako doktore-tesiaren argitalpena da. Liburuaren izenburutik erraz ondorioztu daiteke zein zen ikerlanaren helburua eta zein den liburuaren gaia: euskarazko hitz elkartuak aztertzea. 1976/77 ikasturtean hasi ziren Euskal Filologia ikasketak Deustuko Unibertsitatean eta irakasgaien artean bazen bat, Euskal Lexikologia, 1978/79 ikasturtean lehen aldiz eman behar izan nuena. Garai hartan ez zen erraza kanpoko bibliografia lortzea, baina beti eskura zitekeen azkenean inguruko hizkuntzei buruzko informazioa. Ezin beteko hutsunea 'euskal' lexikologian zegoen. Azkue, Villasante, Campion, Lafitte, Uhlenbeck, Etxaide... guztien lanak bildu eta berrogeita hamar orrialde eskas hitz elkartuei buruz (eta horietako asko errepikatu egiten ziren, informazio bera ematen zuten). Ez zegoen hitz elkartuen gaineko lan monografikorik, hitz-elkarketa euskaraz baliabide oparoa izan arren. Bestalde, euskara batuak 70eko hamarkadan hartutako bideak euskaraz idatzitako testuliburuak ugaltzea ekarri zuen eta horrek, aldi berean, hitz berri ugari sortzea, horietatik asko eta asko hitz elkartuak. Ez zen, beraz, behar 'teorikoa' bakarrik, behar 'praktikoa' ere bagenuen hitz elkartuez gehiago jakiteko. Horrek eraman ninduen doktore-tesirako gaitzat hitz elkartuak hautatzera. 1979/80 ikasturtean lehen bibliografia osatzeari ekin eta inguruko hizkuntzetan hitz elkartuei buruz idatzitakoak biltzen saiatu nintzen hurrengo urteetan; Koldo Mitxelenaen gidaritza benetan lagungarri izan zitzaidan orduan. Euskal hitz elkartuen corpora osatzeko, bestalde, hasi Leizarragaren lanetatik eta Orixeren idatzietarainoko literatura-testuez gain ahozko hizkera jasotzen duten ipuin-bilduma eta bertsolarien liburuak ere hartu nituen kontuan (Leizarraga, Oihenart, Tartas, Axular, Sarako Etxeberri, Hiriart Urruty, Agirre Asteasukoa, Mogel, Fray Bartolome, Txomin Agirre, Txirrita, Xenpelar, Uztapide, Xalbador...), 10.000 hitz inguruko corpora osatuaz. Material hori guztia, 'hitz elkartuak', gainerako hizkuntzetan eginiko lanen argitan definitu eta sailkatu nituen. Funtsean deskripzio-lana da egin nuena, ingelesezko hitz elkartuak aztertzen lan oparoa egindako Hans Marchand hizkuntzalariaren sailkapenak oinarri harturik, eta beste hizkuntza batzuetako eta beste hizkuntzalari batzuen definizio eta sailkapenak osagarri izanik. Bere on-gaitz eta argi-itzal guztiekin, ordura arte baino osatuagoa eta landuagoa geratu zen hitz-elkarketaren arloa.

Baina hogeitaz urte baino gehiago dira tesia irakurri nuenetik. Zer gelditu da orduko lanetik? Lehen sailkapen orokorra, esango nuke. Hitz elkartuak definitzeko erabilitako irizpideak; eta hitz elkartuen eta muga dauden egituren arteko azterketa, edo lehen hurbilpena behintzat. Badakit baliagarria izan zaiola sailkapena irakasle bati baino gehiagori unibertsitatetik beharagoko mailetan hitz-elkarketaren gaia azaltzeko. Egia da sailkapen 'soildua' dela baliagarria. Irizpide sintaktikoen arabera sailkapenak ez du gaur zentzurik. Baina sailkapen 'soildu' hori bera da -koordinazio elkarteak, atribuzio elkarteak, menpetasunezkoak, elkarte exozentrikoak etab.- oraindik ere 2009ko *The Oxford Handbook of Compounding* bilduman hainbat hizkuntzatan aplikatzen dena.

Bestalde, 60ko eta 70ko hamarkadetan Gramatika Sortzaileak erregela-sorta bera baliatzen zuen perpausak eta hitz elkartuak sortzeko. Funtsean, oinarritzko perpausetatik abiatuaz, transformazio jakinen bidez sortzen ziren hitz elkartuak.

Eta Semantika Generatiboak ere antzera jokatzeko erabiltzen zuten. 80ko hamarkadatik aurrera, oster, Sintaxia eta Morfologia atal desberdintzat hartu zituzten, eta bakoitzak bere erregelak zituela defendatu zuten. Lexikoari dagokionez, Morfologia Deribazionalak aztertu ditu ordutik hona hitz elkartuak eta eratorriak. Leku berezia eman zaio aditzari, 'argumentu-egitura', 'herentzia' edo 'egitura lexiko-kontzeptuala' aztertuz. Kontzeptu horietan oinarriturik ikertu da nolako eragina duen aditz jakin bati atzizki jakin bat erantsiaz izen edo izenondo kategoriako elementuak sortzeko; edo izenondoetatik nahiz izenetatik abiatuaz aditza sortzeko.

Proposamen teoriko horien argitan jardun dut neuk ere hasierako hitz elkartuei buruzko azterketa osatzen. Beraz, aditza, edo aditzetik eratorririko izena edo izenondoei osagai duten hitz elkartuak aztertu ditut bereziki 1992ko ikerlan eta artikuluetatik hasi eta gaur arte. Honek, bestalde, aditzei lotzen zaizkien atzizkiak ikertzea eskatzen zuen. Hauek izan dira beste unibertsitate batzuetako taldeekin elkarlanean aztertu ditugun egiturak ere –Kataluniako edo Madrileko unibertsitateetakoekin–.

Azkenik, tesian Eranskinean jasotako egiturak izan dira arreta berezia izan dutenak: hitz elkarketaren (eta eratorpenaren) mugan daudenak. Berrit ere beste unibertsitate batzuetako ikertaldeekin elkarlanean, *lan egin*, *mahai gainean*, *jaioberri*, *konponbide* edo *bidezain* bezalako egiturak aztertu genituen Deustuko Unibertsitateak 2004an argitaratu zuen *Las fronteras de la composición en lenguas románicas y en vasco* lanean.

Euskaltzaindian LEF batzordeak eginiko lanak ere hasierako sailkapenaren bidetik joan dira oro har, aldeak alde. Batzordearen lanaren emaitza izan zen *Hitz-Elkarketa/1*, 1987an argitaratua, eta *Hitz-Elkarketa/3*, 1991koa. Erdian etorri behar zuen eta bi izenez osaturiko 'menpekotasunezko' izen elkartuak aztertuko dituen *Hitz-Elkarketa/2* liburukia, berriz, datorren urtean izango da kalean, Elixabete Perezen eta bion ardurapean.

Hitz batean, oparoa eta emankorra gertatu zait benetan orain dela hogeita hamar urte hasitako bidea. Doktore gradua lortzeko balio izateaz gain, nire urte hauetako guztietako ikerlanerako gaia eman dit. Eta, bide batez, euskara batuan eta Hiztegi Batuan hartu beharreko erabakietarako guztiz baliagarri eta *erabakigarri* izan da hitz elkartuen eta atzizkien gainean egin dugun lana, nik neuk bai, baina baita ondotik etorri diren ikertzaile gazteagoek ere.

Etorkizunari begira ere izango da zer egin eta zer ikertu. Euskaltzaindiak sortu duen Lexikoaren Behatokiak jasotzen dituen neologismoak; unibertsitateetan, hedabideetan egunetik egunera indar handiagoa hartzen duten termino ugariak (hitz elkartu eta eratorriak asko eta asko), ikerketa patxadazkoa eskatuko dute

alde batetik baino gehiagotatik. Besteak beste, emankortasuna kontuan hartuaz, hizkera-motaren arabera zein diren atzizki emankorrenak, ugarien ageri direnak; zein elkarketa-motari emankorrenak.

Miren Azkarate
2010ko urria

HITZ ELKARTUAK EUSKARAZ

miren azkarate villar

Jesus,

Izaro

eta

Maiteri

SARRERA

Ikerlan baterako hitz elkartuak hartu izanak norbait harrituko balu, gai honetara neure egunoroko lanak bultzatu ninduela aitortu beharko dut. Izan ere, euskararen egoera normaldu nahian, euskara egunoroko bizitzako edozein arlotarako gaitu nahian (dela Administrazioaren mundua, Bankarena edota Irakaskuntzarena) terminologia berria etengabe sortzen aritu garen urteak bizi izan ditugu (eta luzaroan biziko ahal ditugu oraindik ere). Alde honetatik, euskal gramatikaren inguruan lan egitea tokatu zaigunok hamaika bider entzundako galdera dugu: «*nola esango zenuke euskaraz...?*». Bestalde, karrera bukatu berri hartan, Euskal Lexikologia deitzen zen gaia irakastea neure gain hartu nuen. Eta ordurako, handik hona ia neurririk gabe hazi den terminologiaren arazoa, somatzen hasia nintzenez, euskarak dituen lexiko-sorkuntzarako bideak aztertzeari ekin nion.

Harridura handi samarraz, euskal Hitz Elkarketaz, hain oparoa dugun bidez, gramatikariak esana biltzeko berrogeitamarren bat orrialde ere gehiegi zirela ohartu nintzen. Uhlenbeck, Azkue, Lafitte eta Villasanteren lanetan sailkapen orokor baten zertzelada nagusiak besterik ez nuen aurkitu. Inguruko hizkuntzetan, ordea, ehundaka dira Hitz Elkartu eta Eratorriei eskainitako liburu eta artikuluak. Euskal gramatikaren hutsune nabarmen hori bete nahiaz atxiki nintzaion, bada, lanari.

Lehen pausoa, edozein zientzi lanetan egiten den bezala, Hitz Elkartu terminoa bera definitzea zen, kontzeptu honi mugak ezartzea. Alde honetatik, euskal gramatiketan aurki ez nezakeen oinarri teorikoaren bila abiatu nintzenean, era guztietako lanak aurkitu nituen, joan den mendearen bukaeratik hasi eta gaur artekoak, hizkuntzari buruzko teoria eta eskola desberdinen adierazle zirenak. Alde honetatik laster ohartu nintzen, ezinezkoa zela hizkuntza erromantzeetako, ingelesezko, alemanezko edo errusierazko hitz elkartuez idatzi den guztia biltzea. Lanik funtsezkoenak, bibliografietan behin eta berriro aipatzen direnak eta ikuspuntu teoriko desberdinetatik eginikoak jasotzen saiatu naiz. Hala ere, ez natzaie euskal hitz elkartuei ikuspegi teoriko jakin batetik hurbildu. Ch. Rohrer-ek (1967:2) egin antzera, material bilketatik hasi nintzen, gaur egun euskaraz emankor diren motak eta berauek sortzeko legeak aurkitu nahirik:

«Wir haben die Arbeit zunächst ohne theoretische Untermauerung als reine Materialsammlung begonnen. Wir wollten untersuchen, welche Muster in der heutigen französischen Wortzusammensetzung noch produktiv sind, und haben dazu einige Jahre lang moderne Romane, Dramen, Gedichte und

Zeitungen gelesen. Jedoch schon bei der Suche nach Beispielen tauchten sprachtheoretische Probleme auf, deren Behandlung unumgänglich war. Welche Verbindungen sollte man als Komposita ansehen, und folglich in die Sammlung mit aufnehmen, und welche nicht? Nach der Definition des Kompositums bildet die Abgrenzung der Wortzusammensetzung gegenüber der Ableitung sowie ihre Einteilung in Klassen die Hauptschwierigkeit».

Hitzez hitz alda nitzake Ch. Rohrer-en hitzok nik ere. Aurreiritzi teorikorik gabe hurbildu izan arren, hitz elkartua zer den eta zer ez den erabakitzeko arazoak berehala sortu bait zitzaizkidan; hitz elkartuaz ematen den definizioaren ondorio izango delarik askotan egitura jakin bat hitz elkartutzat hartzea ala ez hartzea. Lan honen lehen kapitulua, beraz, Hitz Elkartuaren definizioa, hobeki esan, definizioak eta Hitz Elkartua beste egitura batzutatik, sintaxi egituratik orohar, bereizteko erabili izan diren kriterioen azterketak hartzen du.

Hitz Elkartua zer den erabaki ondoren beste arazo bati aurre eman behar zaio, ordea. Nola sailkatu Hitz Elkartutzat hartu ditugun egiturok? Berriro ere hizkuntza desberdinetako bibliografian sailkabide bat baino gehiago aurki daitekeenez, berauen berri ematen saiatu naiz bigarren kapituluan. Hala ere, erizpide bakar baten arauerako sailkapena egin ordeztu, ahalik eta zabalenaren bila joatea erabaki nuen, H. Marchand-ek proposatu bezala. Izan ere, hizkuntzalari baten baino gehiagoren ustez, Marchand-ek ingelesez hitz elkarketaz burutu duen lana eredutzat har daiteke beste edozein hizkuntzatan. Hor ditugu N. Spence-ren (1969:7) hitzak:

«Personne, pourtant, n'a entrepris une analyse aussi complète et aussi serrée des composés français que ne l'a fait Marchand pour l'anglais».

Ch. Rohrer-entzat (1967:1) ere Marchand-en lanak «eine hervorragende Stellung einnimmt». Eta H. Brekle-k (1970:9) bere lana Marchand-en ikerketaren gainean eraiki duela aitortzen du. Ondorioak eta emaitzak askoz apalagoak izan badira ere, eta Marchand-ek ingeles hitz elkarketari eman mailatik urrun samar gelditu izan arren, xede bezala erakargarria zela aitortu behar.

Euskal hitz elkartuak aztertzeke, ordea, teoria-euskarriaren ondoan corpus bat ere behar nuen. Berau osatzeko, ezinbestekoa zen hautapena, euskaraz idatzi den guztiaren bilusketa pentsaezina bait zen. Eta hautapen horretan, Mitxelena irakaslearen aholkuz, azken urteetako testuak bazterrean uztea erabaki nuen; hau da, Hitz Elkarketaren azterketa orokor eta zabala egiteko egokiago iruditu zitzaidan, euskaraz beste askotan egin izan den bezala, euskal autore «klasikoak», hizkuntzaren aldetik maisutasuna aitortu diegunak oinarri hartzea. Areago, gerraurreko idazleen lanetan amaitu da bilketa, ordurarteke

legeen eta hitz elkartu-moten ezagutza, 60. hamarkadan hasitako kultur-giro berriak, hitz elkarketan ekarri duen emaitza alderatu ahal izateko, ezinbesteko erreferentzia delarik.

Gerraurreko autoreen mugatik kanpo geratzen dira, hala ere, bilustu diren zenbait bertso-liburu. Salbuespen hau, hizkuntza-erregistro desberdinak jaso nahiari zor zaio. Literatur testuetara mugatu ordez, egokiago iruditu zitzaidan herri-hizkera ere, ahal zen neurrian, jasotzea. Horregatik, Leizarragaren lanetatik hasi eta Orixeren idatzietaraino, euskalki eta mende desberdinetako autoreen lanak aztertu dira: Oihenart, Tartas, Axular, Sarako Etxeberri, Hiriait Urruty, Agirre Asteasukoa, Mogel, Fray Bartolome, Txomin Agirre, Lizardi, Orixe... Herri-hizkera jasotzeko, berriz, Azkuek eta Barandiaranek egin ipuin-bilduma eta bertsolarien liburuak, beraiek zuzenean idatziak, edota beste norbaitek beren bertsoez osatuak. Horrela Txirrita, Xenpelar, Enbeita, Basarri, Uztapide eta Xalbadorren bertsoetan edota prosan aurki daitezkeen hitz elkartuak ere bildu nituen. Ez nituen, ordea, liburu osoak bilustu. Leizarraga, Axular edo Agirre Asteasukoaren liburuak hasi eta bukatu hustutzea lan eskerga izateaz gain, antzu samarra iruditu zitzaidan. Izan ere, ez zirudien aztertu ditudan zatietan azaltzen ez den hitz elkartu motarik hortik kanpo azalduko zenik; ez, behintzat, ondorioak desitxuratzeko proportzioan. Mende honetako idazlanak, aldiz, oso osorik jaso dira.

Hitz elkartuak biltzean, bestalde, ez dira guztiak bildu; hau da, hitz elkartu jakin bat hogeit bider azaltzen bada autore baten lanean, dozenerdi bider (agian gehixeago) jaso dut; baina ez azaltzen den guztietan. Tesi honen helburua zein zen kontutuan izanik, *aitamak* bost edo berrogei aldiz agertzeak ez zuelako ezer aldatzen. Izan ere, hitz elkartuko osagaien arteko aldaketa fonetikoak, edo hitz elkartuaren idazkera aztertu nahi izan bagenitu, beharrezkoa zatekeen agerpen guztiak jasotzea. Baina, aldaketa fonetikoaren aipamenen bat egin arren, helburu nagusia, hitz elkartuak, morfologia, sintaxi eta semantikaren ikuspegitik aztertzea denez, hitz elkartu desberdin guztiak jasotzea zirudien funtsezkoa. Jaso gabe utzi ditut, era berean, gaur egun ‘gardenak’ ez diren hitz elkartuak, gaurko euskaldunek hitz bakuntzat hartuko litzuketenak¹ (*oillarite* modukoak) eta gerraurrean, ordurarte ez bezalako lege fonetikoak aplikatuaz sortu zirenak (*txadon*, *gotuts*, *goteun*, *gotzon...*), hitz bakun gisa hartu ditudanak².

1.- Orohar, bada, sinkronia eta diakronia arteko bereizketarik egin ez dudan arren, bilusketan sinkroniaren ikuspuntuaz baliatu naiz.

2.- Hauetaz bai bait da Ines Pagola irakasleak burutu zuen tesi osoa.

Hor dugu, beraz, ondoko ikerlanaren lehen muga: hitz elkarketaren barnean, hizkuntza baten normalizaziorako izan dezakeen garrantzia ukatu gabe, fonetika, azentua barne dela, eta idazkera alde batera utzi dira; modu batera edo bestera idaztea, azken batetan, konbentzioa bait da, ez hizkuntza baten sistema osatzen duen erregela-multzoari dagokiona. Fonetika auzien azterketa sakonak, bestalde, berariaz tesi osoa eskatuko lukeenez, eta euskaraz azentuaren arazoa, hitz elkarketatik kanpo ere neurri handi batetan azterkizun dagoenez, saihetsean geratu da.

Hala ere, lana aurreratuz zihoan heinean, jabetu nintzen ‘Hitz Elkartu’ terminoa bera ere nahikoa zabala dela, eta hainbat eta hainbat egitura desberdini eman diezaiokegula izen hori. Ondorioz, ikerketaren mugak oraindik gehiago murriztu behar nituela iruditu zitzaidan; jasoan nuen material guztiaren azterketa sakon eta xehea eman ordeztu, bereziki Izen Elkartuetan oinarritu behar nuela, areago, gaur euskaraz duten pisuarengatik (sortzen diren hitz elkartu gehienak nolakoak diren ikustea aski da), auzi-iturri nagusia Menpetasunezko Izen Elkartuak direnez, berauei eman zaie lekurik garrantzitsuena tesi honetan. Orohar, bada, Izen Elkartuen morfologia, sintaxia eta semantika arakatu dut. Hortik aurrerako kategorietan, Izenondo, Aditz, Aditzondo eta Zenbatzaile Elkartuetan, ia morfologia alderdia besterik ez da ematen sailkapenean, nahiz testuan sintaxiari buruzko aipamenak egin.

Badira, ordea, hitz elkarketaren mugan dauden egiturak ere, edo hitz elkartu ala hitz eratorri ote diren, eztabaida sortu dutenak. Halakoak eranskinetan ematen dira, hitzen zerrenda soilak aurkeztuz. Ez dago, beraz, morfologia, sintaxi edo semantika alderdien azterketarik. Eztabaidatzen dena, egitura hauen eta corpus nagusiko hitz elkartuen arteko harremana da, alderdi batetik edo bestetik eztabaidagai izan diren egitura hauek hitz elkartutzat har ote daitezkeen argitu nahirik. Areago, batez ere azken eranskinetan, bilketa sistematikorik ere ez da egin; zenbait adibide besterik ez dira jaso, egitura horien zertzelada nagusiak ikusteko aski zelakoan.

Guzti hau kontutan izanik, hirugarren kapituluan, Hitz Elkartuen sailkapena ematen da hitz elkartu osoaren kategoria gramatikal, osagaien kategoria gramatikal, osagaien arteko erlazio sintaktiko eta semantikoen arauera; beti ere goraxeago, lanaren mugak aipatzean, esandakoa kontutan hartuaz, hots, Izen Elkartuetan emango dela sailkapen osoa, eta Izenondo, Aditz, Aditzondo eta Zenbatzaile Elkartuetan, osagaien kategoria gramatikala besterik ez. Eztabaida berezia sortu izan duten egiturak, gainera, corpus osoaren azkenean ematen dira, beste sailekin batera nahasirik emanaz agian hain garbi ikusiko ez liraketelako berezitasun horien arrazoiak. Bada, ordea,

sailkapenean zehar aipatzen ez den puntu bat: sinkronia/ diakronia bereizketarena, alegia. Orohar, gerraurreko garaia alde batera utzirik, ez dirudi, hitz elkarketaren ugaltzeak berak ekar dezakeenaz kanpo, hitz elkartu motetan desberdintasunik aurki daitekeenik mendeetan zehar. Horregatik, mendez mende eta euskalkiz euskalkiko emaitzak estadistikaren laguntzaz aztertzea beste baterako utzi dudana izan da. Sailkapenean zehar, bestalde, behin baino gehiagotan, nahiz hitz elkartu jakin bat modu batera aztertu, beste sailkapen bat ere onartuko lukeela esaten da. Teorian sarritan aipatzen den hitz elkartuaren anbigutasun hau gorde nahi izan dut liburuan ere, ematen diren sailkapenak bide posible bat besterik ez direla ohar dadin irakurlea. Beharrezkoen iruditu zaizkidan hitz elkartuetan bakarrik eman dut testuinguru eta orrialdeari buruzko informazioa, baina hitz elkartu guztiak daude beren testuinguruan jasoak, EUTG-eko Kalkulu-Zentruan gordetzen den kopia batetan.

Azkenik, laugarren kapituluan, Eranskinak, hau da, hitz elkartuekin loturak izan arren, erabat hitz elkartu ez balira bezala aztertu izan direnak, edota hala azter daitezkeela iruditu zaidanak, jaso ditut.

Orohar, bada, lan hau, ez da helburu teoriko batetik planteatutako lana. E. Selkirk-ek (1982:13) bere ikerketari ezarritako xedeaz bestelakoa du. Amerikar hizkuntzalariak:

«My purpose here is not to provide a thoroughgoing description of compounding in English (which the reader can find in Marchand (1969), Adams (1973), and Jespersen (1954)). Rather, I will focus on what I consider to be the essential features of english compounds and their relevance to the theory of word structure outlined previously»

esan zuen hitzaurrean. Guk, zoritxarrez, ezin diogu irakurleari bibliografiarik eman, non euskal hitz elkartuen azterketa zabal eta sakona aurki dezakeen. Lehen lana, beraz, deskripzioari ekitea zela iruditu zitzaidan. Honek esan nahi du, besteak beste, ikerlan honek berak dituen hutsune eta akatsak zuzentzeaz gain, badagoela teoria alderdi oso bat, etorkizunean aztertu beharko dena: morfologia sortzailea, alegia. Azken urteotan Lexikoa, gramatikaren barnean atal berjabe bezala garatzeko eta Lexikoaren barnean Hitz Eraketa azpiatal berezi bezala hartu eta lantzeko egin diren saioak, eta hortik sortu den teorizazioa begien aurrean edukitzea komeniko litzaiguke. Eta alde honetatik, han hemenka morfologia sortzailearen gaur arteko emaitzak euskararekin kontrastatzen saiatu banaiz ere, ez da zalantzarik ikerketa sakonago baten zain geratzen den puntua dela.

Azkenik, tesia, eta, ondorioz, liburu hau burutzen lagundu didatzen guztiei eskerrak eman nahi dizkiet. Hasteko, Koldo Mitxelena eta Ibon Sarasola irakasleei, beren laguntza eta aholkuei gaur argitaratzen den lan honek asko zor dielako. Eskerrak era berean Matilderi behar nituen zenbait datu lortzeko bere senarraren liburutegia neure esku utzi duelako. Eskerrak bibliografia biltzen lagundu edota sailkapen zalantzetan argi egin didaten Mikel Zalbideri eta Patxi Goenaga, Patxi Altuna, Enrike Knörr, Lourdes Oñederra eta Andolin Eguskitza irakasleei, eta Eusko Jaurlaritzari emandako diru-laguntzagatik. Eskerrak Fermin Mancisidor eta Begoña Isusiri ordenadorearekin izan ditudan buruketan garaile ateratzen lagundu didatelako. Eskerrak EUTG-eko Erretore den Juan Plazaolari ordenadoreaz baliatzeko aukera eskaini didalako. Eskerrak, nola ez, tesia irakurri zuten epai-mahaiko kideei, beraien ohar zuhurrei esker zuzendu ahal izan bait ditut hainbat puntu. Eskerrak UZEIko lagunei, liburua argitaratzeko beharrezko ziren aldaketa ‘teknikoak’ egiteko beren laguntza eskaini eta erraztasun guztiak eman dizkidatelako. Eskerrak bereziki, eta bihotz bihotzez, Loreri sekulako pazientziaz ordenagailu eta programen bide neretzat zail eta neketsua, haurrei lehen katona erakusten zaien bezala erakutsi didalako. Eta Francisco Olarte irakasleari, lanaren ‘egile-kide’ izan dudalako; ezin izango nukeen hain corpus zabala aztertu erabateko laguntza eskaini izan ez balit. Laguntza guztiak izan arren, bistan da neure ezina eta ez beste, dela akats eta hutsune ororen erantzukizuna duena. Eta eskerrak, azkenik, etxekoei, eta batez ere, Jesus eta Izarori, bakoitzak bere modura, egiten ari nintzen lana ulertu, eta behin baino gehiagotan behar nuen bultzada eman didatelako.

LEHEN KAPITULUA

HITZ ELKARTUEN DEFINIZIOA

A.- Definizio modu desberdinak

Hizkuntzalaritzako edozein lanetan, beste zientzietan bezalaxe, ikertzailearen lehen zeregina erabiliko dituen kontzeptuak definitzea izan ohi da. Horrenbestez, 'hitz elkartu' terminoaz gramatiketan zer adierazi izan den azaldu beharko dugu lehenik. Bi bide ditugu horretarako, kontzeptuak berak ere bi atal dituenaz. Gai honetaz arduratu diren zenbait autorek egin duten legez 'hitza' zer den bereizten ahalegin gaitezke, ondoren 'elkartu' partizipio/izenondoak zer eranstean dion aipatuz, edota 'hitza'ren gorabehera teorikoak alde batera utziaz, zuzen zuzenean 'hitz elkartu' kontzeptua zehazten saia gaitezke.

Lehen bideari ekin dioten hizkuntzalarien artean, hiru eratako jokabideak ikus ditzakegu:

- a) 'hitza' kontzeptua definitzen saiatu direnek¹, aho batez aitortu dute definizio zehatza emateko ezintasuna. Baina aldi berean, kontzeptu honetaz baliatzeko arrazoiak ere ikusi dituzte: hiltunek 'hitza'z duten ezaguera intuitiboa, esaterako. Edo hitzaren barnean osagaiak modu batera, eta hitz katean bestera antolatzea, e.a.
- b) Beste autore batzuk² 'hitza'ren problematikan sartu gabe, kontzeptu honen definizio bat emango dute, beren lanean oinarri gisa erabiliko dutena.

1.- K. Brugmann (1905:297-8); H. Marchand (1960a:1); A. Martinet (1960:143-147); V. Adams (1973:7); A. Giurescu (1975:29-31); Ch. Bally (1932: 287-290); L. Bauer (1983:8-9) e.a., hitz elkarketaz aritu direnen artean, kontzeptu honen definizioaz arduratu diren zenbaitzuk besterik ez aipatzeko.

2.- N. Morciniec (1964:17-18); H. Koziol (1937:5); Ch. Rohrer (1967:5).

- c) Azkenik, G. Tietze-ren (1974:1) jokabidea dugu: oinarritzko kontzeptuak definiezinak dira; 'hitza' ere, oinarritzko kontzeptu den neurrian, definiezin da. Beraz, definizioa ematea baztertu eta kontzeptu ezagun bezala hartzen du.

Hitz elkarketa aztertu duten beste autore asko eta asko³, ordea, 'hitza' definitzearen arazoa alde batera utziaz, zuzen zuzenean 'hitz elkartua' kontzeptua definitzen ahalegindu dira.

Lehen bideari ekiteak, 'hitza' definitzen saiatzeak, alegia, ur handietan sarrerazi eta teoria mailan urruti eraman gaitzakeelako eta bestalde, ikusi berri dugunez, zuzen zuzenean termino osoari heldu dioten autoreak ere ugari direlako, bigarren bidetik abiatuko gara.

Ezagutzen ditugun gramatika zaharrenak indiarrek dira, Paninik eginiko sanskritoarena datekela lehen. Gramatika guztietan hala gertatzen ez bada ere, indiar gramatika hauetan atal osoak aurki ditzakegu hitz elkarketaz. Dena den, gramatika hauetako aleren bat eskuartean izatea lortu arren, ulertezina litzaigukeenez, mende honetako ikertzaileek digutena jasoko dugu ezinbestean. Horrela, Paniniren lana aztertu duen G. Cardonaren (1976:212) arauera, indiar gramatikalarientzat «*compounds are generally derived from two or more padas*», 'pada' aldi berean izen edo aditz bukaera duen banakoa izanik.

Antzeko definizioa emango digu W. Whitneyk (1889:480)⁴ ere erro deklinagarriak bata bestearekin elkartzuz hitz elkartuak, azentu, inflexio eta egituraz bakun bezala jokatzan dutenak, osa daitezkeela esanez. Antzinako gramatikararien bidetik, ikusi berri ditugun definizioak gaurko hizkuntzetara (gehienez deklinazioa galdu dutenak) egokituz, hitz elkartua bi osagai lokabe edo gehiago lotuz lortzen duguna dela esango dute, zehaztapen edo baldintza gehiagoren beharrik gabe⁵. Definizio mota hau eman dute honako

3- Hala nola A. Darmesteter (1874); A. Granville-Hatcher (1951); J. Wackernagel (1905); F. Tollemache (1945); M. Grieve-Schumacher (1960); W. Henzen (1947); L. Lipka (1966); R. Lees (1960); S. Zepic (1970); H. Brekle (1970); B. Naumann (1972); J. Levy (1978); L. Bauer (1978)...

4- «*the frequent combination of declinable stems with one another to form compounds which then are treated as if simple, in respect to accent, inflection and construction*».

5- Definizioetan, 'stem' bezalako terminoak azaltzeak ez du zalantzan jartzen hitz elkartua osagai lokabez eratzen denik. Izan ere, antzinako hizkuntzetan, latinez, grekeraz edota hizkuntza indiarretan, perpausako elementu bakoitza 'stem' gehi deklinazio markaz osatua egon ohi zen. Erroak hitz elkartuetan bakarrik azaltzen ziren. Gaur egun, alemana da, horrelako joskera, neurri batetan gorde dutenetakoa. Horregatik, hizkuntza hauek, hitz elkarketa 'tematikoa' dutela esan ohi da. Inguruko hizkuntzetan, aldiz, perpausetan ...

autoreok: L. Bloomfield (1933: 227)⁶, Ch. Carr (1939:xxii)⁷, H. Marchand (1955: 11)⁸, V. Adams-ek (1973:30)⁹. Antzeko definizioak eman dituzte beste autore hauek ere: W. Henzen (1947:36), J. Norbury (1967:39), Kr. Nyrop-ek (1936:5) edo U. Wandruszka-k (1976:6).

L. Bauerek (1978:49) definizio modu honi morfologiko deitzen dio, baliorik ez duen definizioa, bere iritziz, «*unless we previously have a definition of the concept 'word'.* Baina urte batzuk beranduagoko lanean, L. Bauer-ek (1983:11) «*compounding, or composition, is, roughly speaking, the process of putting two words together to form a third*» definizioa ematen du.

Lehen definizio modu honek dioenez, bi elementu lokabez osatutako hitz elkartuen sintaxi jokaera, beste edozein hitz bakunena bezalakoxea izan ohi delakoaz ere aspaldi jabetu ziren gramatikariak, D. Whitney-ren (1889:480) definizioan ikus daitekeenez.

Badira, ordea, bi osagai edo gehiago azaltzeaz gain, hitz elkartuan beste zerbait ere gertatzen dela diotenak. Autore hauentzat ez da aski bi elementu lokabe elkartzan ditugula esatea, aztergai ditugun hitzek beste baldintza batzuk ere bete behar dituzte eta. Hizkuntza indoeuropearrak, sanskritoar barne, aztertu dituzten beste zenbait autore bide honetatik abiatu dira. J. Wackernagel-entzat (1905:24), adibidez, «*Eine Wortgruppe, deren letztes Glied ein Nomen ist, wird dann als Kompositum ... bezeichnet, wenn sie begrifflich und formal eine Einheit bildet*». Definizio honen arauera hitz elkartuak, formalki hitz bakunen kide izateaz gain, kontzeptu bakarra adierazten du. Osagai bakoitzaren adieraziaren pilaketa soila izan ordez, kontzeptu berri bat adierazten du hitz elkartuak definizio semantiko honen alde dauden autoreentzat. Areago, zenbaitentzat, hauxe litzateke kriterio erabakigarria, zalantzazko kasuetan, hitz elkartuaren aurrean gauden ala ez erabakitzeko: kontzeptu, ideia bakarrarena, alegia.

...

eta hitz elkartuan, itxura berean azaltzen zaizkigu hitzak. Gero, elkarketaren ondorioz, lehen osagaiak batez ere, zenbait aldaketa jasan ditzakeen arren. Honekin loturik dago, adibidez, morfologi sortzailearen barneko eztabaida, hitz eraketa erregelen oinarrian morfema ala hitza dagoen erabaki nahian. Puntu honetan salbuespen nabarmenena errusierarena da: hizkuntza honetan, hitz elkartuko osagaiak erroak bakarrik ez, erro horien zatiak ere izan omen daitezke eta (ikus J. Norbury 1967:39).

6.- «*Compound words have two (or more) free forms among their immediate constituents.*»

7.- «*A compound is ... a combination of two independent words into a higher word-unit.*»

8.- «*when two or more words are combined into a morphological unit we speak of a compound.*»

9.- «*A 'compound word' is usually understood to be the result of the (fixed) combination of two free forms or words that have an otherwise independent existence.*»

Bigarren definizio bide hau hartu dutena da, besteak beste, K. Brugmann (1905:303-4), zeinarentzat, hitz elkartua, bi hitz edo gehiagotan zati daitekeen perpausako elementua bada:

«Le principe de l'existence de la composition en ce que la signification de mots qui dans la phrase forment un groupe syntaxique spécialement étroit sont modifiés de telle sorte que ce groupe devient l'expression conventionnelle d'une représentation d'ensemble relativement simple. Cette représentation ne recouvre plus exactement le sens qui résulte du rapport des représentations correspondant à chacun des mots, il s'est produit un enrichissement du sens, qui répond à un rétrécissement de l'extension de la signification, ou bien l'emploi est devenu métaphorique».

Halaber, hitz elkartua zer den definitzeko, bide semantikoari jarraiki zaizkie: M. Bréal (1911:161)¹⁰ eta H. Koziol (1937:43)¹¹. Ch. Bally-ren (1932:94) iritziz ere, hitz elkartua, «un syntagme virtuel caractérisé qui désigne, en la motivant, une idée unique» da. O. Jespersen-en (1942:137) ustetan, berriz, ingelesez «we may perhaps say that we have a compound if the meaning of the whole cannot be logically deduced from the meaning of the elements separately». Baina onartzen du, aldi berean, esanahian bakarrik oinarritzen den definizioa hankamotz geratzen dela. Hobe litzatekeela «if we had a formal, external criterion» (O. Jespersen 1942:134), flexioa, azentua... bezalakoren bat. Horrelako kriterioek ingelesez huts egiten dutelako jotzen omen du berak esanahira.

Antzeko baieztapenak egin dituzte beste autore hauek ere: F. Brunot & Ch. Bruneau (1933:138)¹², eta M. Grevisse-k (1969:95)¹³. Azkenik, E.

10.- «Il faut (c'est la condition primordiale) que, malgré la présence de deux termes, le composé fasse sur l'esprit l'impression d'une idée simple. ... C'est la condition nécessaire et c'est en même temps la condition suffisante».

11.- «Da es zum Wesen der Zusammensetzungen gehört, dass sie einen neuen Begriff bezeichnen, der nicht identisch ist mit der blossen Summe der Bedeutungen ihrer Bestandteile».

12.- «Le mot composé représente, donc, au point de vue psychologique, un concept nouveau, sans aucun rapport avec le sens primitif de ses composants».

13.- «Un mot, quoique formé d'éléments graphiquement indépendants, est composé dès le moment où il évoque dans l'esprit, non les images distinctes répondant à chacun des mots composants, mais une image unique».

Benveniste-ek (1966:90)¹⁴, M. Moody-k (1973:5)¹⁵ eta A. Giurescu-k (1975:17)¹⁶ ere definizio modu hau ematen dute.

Euskal gramatikalariei artean, A. Campionek (1884:145) ematen duen definizioa, «*la composición consiste en unir dos o más palabras para expresar una idea*», esanahian oinarritzen diren definizio hauen artean koka dezakegu. A. Campionen hitzak eta M. Bréal edo Ch. Ballyrenak ez bide daude bata bestetik oso urruti.

Definizio modu honetan azpimarratzen den baldintzaz zer esan? Egia da, K. Brugmann-ek (1905: 303-4) aipatu bezala, *eau-de-vie* ez dela 'ura', beste edari mota bat baizik, edo *cheval blanc* dioenak ez duela 'zaldia' gogoan, aterpetxea baino. Euskaraz ere *hitzontzia* ez da 'ontzi' bat, *Gabona* ez da edozein 'gau on', edo *txoriburu* ez da askotan 'txoriaren burua'. Hitz elkartu hauen bidez, 'asko hitz egiten duen pertsona', 'Abenduaren 24a', eta 'buru gutxiko edo buru arineko gizakia' adierazi ohi ditugu. Hala ere *txori-kabi*, *omen-agur*, *fraile-etxe*, *aizkora kerten*, *urte kate* etabarretan beste horrenbeste gertatzen al da? Esan daiteke, bai, K. Brugmann-ekin (1905:304) batera, ezinbestean, lehen osagaiak bigarrena zehazten, mugatzen duenez¹⁷, «*rétrécissement de l'extension de la signification*» gertatzen dela; eta ez gaudela edozein *kabi*, *agur*, *etxe*...-ren aurrean. *Kabi*, *agur* eta *etxe* izenen esanahia mugatuagoa dela *txori-kabi*, *omen-agur* eta *fraile-etxe* hitz elkartuetan. Baina gauza bera esan al daiteke *zeru-lurrak*, *aiton-amonak*, *ate-leihoak*, *mendi-zelaiak* edo *zahar-gazteak* hitz elkartuen aurrean? Mota honetakoetan bi osagaien esanahiak jasotzen dira batera eta ez dirudi ez esanahi murrizketarik, are gutxiago erabilera metaforikorik dugunik. Hortaz, ez ote genituzke hitz elkartutzat hartu behar? K. Brugmann (1905:318) bera da, ordea, nahiz euskal adibideak ez sartu, beste hizkuntzetako hitz elkartu kideekin sail berezi bat egiten duena (eta hitz elkartu direnik inoiz zalantzan jartzen ez duena). Beraz, esanahi murrizketa eta aldaketa ere hitz elkarketan zenbait kasutan gertatu arren, ez dirudi hitz elkarketaren iturburu eta muin kontsideratu behar dugunik.

14.- «Il y a composition quand deux termes identifiables pour le locuteur se conjoignent en une unité nouvelle à signifié unique et constant».

15.- «A compound is a phrase (of any kind) which, though composed of more than one term, evokes a single image in the mind of the speaker».

16.- «Nous définirions pour le moment les composés comme des unités lexico-grammaticales obtenues par fusion de deux ou plusieurs mots existant comme tels aussi et exprimant une idée unique».

17.- Berez, hurrengo kapituluan azalduko diren zenbait kontzeptu ontzat ematen ari gara besterik gabe, bi osagaien arteko erlazio mota hau aipatzean. Hala ere ez bakarrik euskal hitz elkarketan, orohar hitz elkarketari buruzko teoriarik oinarritzko bereizketak direnez, zertaz ari garen erraz antzeman daitekeelakoan, dagoenetan utziko dugu.

Ch. Rohrer-ek (1967:18-23), oster, beste alderdi batetik kritikatzan du hitz elkartua esanahi unitate bezala definitzea. Ikertzaileek, orain arte, ez omen dute erakutsi nola jakin daitekeen multzo batek ideia bakarra adierazten duen ala ez; hau da, esanahi unitate den ala ez. Etorkizunean ere ezingo omen dute bide garbirik azaldu, planteamentu honen oinarrian bertan dagoen akatsa dela medio. Izan ere, hitz elkartuaren esanahiaz bere osotasunean jabetzeko, ez da aski osagaien esanahia kontutan hartzea; hitz elkartu horren oinarrian dagoen perpausera jo beharko da: «*Der Inhalt eines analysierbaren Kompositums entspricht folglich dem Inhalt des zugrundeliegendes Kernsatzes (...) Die Definition des Kompositums als inhaltliche Einheit ist folglich abzulehnen*» (Ch. Rohrer 1967:22-23).

Hitz elkartuen definizio kontu honetan, hirugarren bide baten adierazletzat jo dezakegu A. Darmesteter (1874) joan den mendearen bukaeran frantseses hitz mota hau nola eratzen den aztertu zuen gramatikalaria. Ikuspuntu honetatik, zerbait ezabatuz gertatzen den osagai elkarketak ematen dio bide hitz elkartuari. Bi osagai lotzea ez da aski, elipsia ez badago tartean. Horrela bereiziko du «*composition apparente ou juxtaposition de la composition propre ou composition elliptique*» (A. Darmesteter, 1874:6).

Hitz elkarketaz arduratu diren gramatikararien artean R.M. Azkue (1923-25:392) eta L. Villasante (1974:9) bide honi jarraiki zaizkie: «*La elipsis es el alma de la composición vasca*» esanaz lehena, eta L. Villasantek ere «*Composición al procedimiento por el que la unión de dos o más palabras se crea una nueva*» deitu arren, aurrerago hitz elkarketa eta justaposizioa bi baliabide desberdintzat harturik elipsian ezartzen du bien arteko bereizkuntza: «*En la composición se realiza una suerte de unión íntima, cuya alma, secreto y razón de ser radica en la elipsis*» (1974:13).

Laugarren definizio mota bezala har dezakegu Ch. Rohrer-ena (1967:215) «*ein mit einfachen Monemen konmutierbares Syntagma der synchronischen Sprachtechnik, das nur global modifiziert werden kann, und dessen unmittelbare Bestandteile freie Moneme sind*». Definizio honek, alde batetik, hitz terminoa baztertuz, A. Martinet-en (1960) bidetara jarraiki 'singtagma autónomo' egokiagotzat jotzen du. Bestalde, monema askez osatuta egoteari gehitzen dion baldintza funtzio kriterioei dagokie: hitz elkartua perpaus batetan erabiltzen dugun heinean, hots, funtzio bat betetzen duen neurrian, osotasun gisa azaltzen zaigu, osagaiak banaka ezin bait dezakete modifikatzailearik har¹⁸. U.

18.- 'Modifikatzaile' terminoak, osagai bakoitzari legozkiokeen izen, izenondo, mugatzaile, maila adberbio, e.a. adierazten ditu. A. Martinet-ek (1960) esango lukeen bezala, osagai bakoitza ezin da banaka hedatu.

Wandruszka-ren (1976:6) definizioa *untrennbare* ere, ondoren dioenaren arauera, 'ezinedatu' bezala har daitekeenez, laugarren mota honetan sar genezake autore honek dioena, «*untrennbare Bildungen aus zwei oder mehr nicht-gebundenen unmittelbaren Konstituenten bezeichnet man als Komposita*», hitz elkartua, bi osagai edo gehiago elkartuz sortzen den egitura zatiezina dela, alegia.

Beste definizio modu bezala kontsidera daiteke, gramatika sortzailearen barnean egindako azterketen artean, G. Tietze-k (1974: 10-11) ematen duena, hitz elkartuaren eta beronen osagaien kategoria gramatikala kriterio erabakigarritzat dituen. Orain arte ikusitako definizioekin erkatuz, baldintza berri bat ezartzen duena: hitz bat elkartua dela esango dugu, adabegi gorenak hitz klaseko sinbolodun bi adabegi baditu azpian, eta goiko adabegia eta bere azpian daudenetatik eskubikoa kategoria bereko badira¹⁹. Antzeko ikuspuntuaren jabe da E. Selkirk (1982:13), hitz elkartua, kategoria gramatikal jakina duten osagaiez eratutako hitz egitura bezala definitzean²⁰.

Hitz elkartuen definizio bat edo bestea aukeratzea hutsala ez dela berehala ikus dezakegu. Izan ere, elipsia bada kriterio erabakigarria, adibidez, K. Brugmann-en (1905:303-4) definizioaren arauera hitz elkartu den *Gabon* (eta honekin batera *katamotz*, *abelgorri*, *kardulatz*, *estegorri* edo *haitzurdin*), tartean ezer ezabatu gabe, izen eta izenondoaren elkartze soilez eratua izanik, dagokigun eremutik kanpo geratuko litzateke, justaposizioen barruan²¹. Alde honetatik, definiziorik zabalena, hitz elkartu kontzeptuaren barnean sar daitezkeen hitzak gutxien mugatzen dituen, lehena da, eta, agian, azkena, gramatika sortzailearen barnekoa.

Badira, azkenik, hitz elkartua zer den, azterketaren hasieran definizio jakin batez mugatu ordez, hitz elkartarako ematen dituzten erregelen bidez zehaztu nahi dutenak.

«The aim of the grammatical account that follows is to provide a general definition of an (unlimited) set of expressions in English, typically called

19.- «Ein Wort ist eine Komposition, wenn der oberste Knoten unmittelbar zwei Knoten dominiert, die Wortklassensymbole darstellen, wobei der oberste Knoten der gleichen Wortklasse angehört wie das von ihm unmittelbar dominierte rechstehende Wortklassensymbol».

20.- «Compounds in English are a type of word structure made up of two constituents, each belonging to one of the categories Noun, Adjective, Verb or Preposition. The compound itself may belong to the category Noun, Verb or Adjective».

21.- Lan honetan, 'hitz elkartu' kontzeptua nola definituko dugun zehaztean, eta, batez ere, justaposizioak aztertzean, ikutuko dugu zehazkiago puntu hau.

compounds. We can give no advance definition of the set of expressions being considered -the definition will ultimately be the grammatical rules that purport to generate all such expressions»

H. Gleitman & L. Gleitman-en (1970:68) hitzok dira esan dugunaren lekuko. Halaber, badira hitz elkartuen definizioa, hizkuntz teoria konkretu batetik kanpo ezin eman daitekeela uste dutenak ere. Hauetakoa dugu H. Brekle (1970:25)²².

Definizioak definizio, ez dugu ahaztu behar, ordea, definizio mota bakoitzak hitz elkartua zer den zehazten, eta horrenbestez, kontzeptu horri mugak jartzen dizkion heinean, zer ez den ere esaten digula. Hau da, inguruko egituretatik inplizitoki bereizten duela. Alde honetatik, hitz elkartuak, “egitura” duten hitzak direnez, zenbait kasutan bederen, sintaxi egituretatik ez dira oso urrun gelditzen. Azken batetan, izen, izenondo, aditz... kategoria gramatikalen elkarketan oinarritzen dira bai hitz elkarketa eta bai izen multzoa, izen sintagma, e.a. ere. Esaterako, ‘izena + izenondoa/partizipioa’ erako egitura (*este mehe, arratsapal, hitz neurtu...*) izen multzoa ala izen elkartua den erabakitzea ez da beti erraza izaten. Beste horrenbeste esan dezakegu *Aitagurea, etxeakoandre* edo *Aitonen semea*, bezalako egiturez, izen sintagma ala izen elkartu ote? Eta *nun-ze-barri, zeregin, nor-gehiagoka-k...* izenak izan arren, ez al dute aldi berean perpausako atalen egitura erakusten?

Antzeko zalantzak euskaraz ez ezik inguruko hizkuntzetan ere ezagunak eta ugariak izanik, hitz elkartua definitzean esplizitoki aipatzen ez diren beste zenbait bereizgarri aurkituko dugu, kontzeptu horren definiziorako osagarritzat har dezakegun bigarren atal batetan, hots, hitz elkartua eta sintaxi multzoa bereizteko aipatu izan diren kriterioetan. Hain zuzen ere, eztabaida maila honetara dakartenean hartzen dituzte kontutan autore batek baino gehiagok, hitz elkartua, inguruan dituen egituretatik zedarritzatzeko funtsezkotzat jotzen dituzten ezaugarriak. Beraz, ezaugarri hauek zeintzu diren ikusi, eta berauen egiazko balioa eztabaidatu ondoren, hitz elkarketaren definizio osoagoa lor daitekeela pentsa dezakegu.

22.- «Was ein nominales Kompositum im Englischen ist, wird operational durch die innerhalb eines grammatischen Teilmodells wirkenden Regeln bestimmt».

B.- Hitz elkartua eta sintaxi multzoa: bereizketa erizpideak.

Hitz elkartu eta sintaxi multzoaren arteko mugak non ipini behar ditugun jakiten lagunduko diguten kriterioen gainean ez dugu adostasunik aurkituko. Autore batzurentzat esanahia da kriterio erabakigarria, definizio semantikoa ikusi ahal izan dugunez; hauen artean ditugu H. Koziol (1937:43) edo O. Jespersen (1942:134). Baina Jespersen-ek berak aitortzen du esanahira ezinbestean jotzen duela, «*formal, external criterion*» baliozkorik aurkitu ez duelako. Kriterio formal hauen artean aipatu izan dira: azentua, osagaien hurrenkera, morfologi kriterioak, eta funtzio kriterioak.

Dena den, autore gehienak kriterio bakarraren ordeztu, kriterio multzo batez baliatzen dira, hitz elkarketa eta sintaxi egituren arteko bereizkuntzaz ari direla. Izan ere, kriterio hauek bakarka hartuz, ezin dituzte hitz elkarketaren barnean sartzen ditugun, hobeki esan, hitz elkartu izena ematen diegun egitura guztiak bereizi. Sarea kriterio desberdinez osatuz, berriz, askoz aukera hobeak izango ditugu egitura jakin bat sintaxiari ala hitz elkarketari dagokion erabakitzeke, erizpide batek huts egiten duen lekuan, besteren bat baliagarri gerta dakigukelako.

Azter dezagun, bada, zein erizpidek osatuko luketen sare hori, erizpide bakoitzaren balioa noraino iristen den eta non huts egiten duen. Orohar, ondoren azalduko ditugun erizpideak, bi sail handitan bana daitezke: formari dagozkionak alde batetik, hor sartuko liratekelarik azentua, fonologi, morfologi eta funtzio erizpideak; eta esanahia bestetik.

I.- FORMA ERIZPIDEAK

1.- Fonologi erizpideak

Erizpide hauen artean, bereziki azentuari eman diote garrantzia, gai honetaz arduratu diren hizkuntzalariek. Dagoeneko, K. Brugmann-ek (1905: 325) azpimarratzen du bi osagaien arteko lotura, azentu nagusi bakarra hartzeak indar dezakeela. Baina lotura horren indargarri bakarra ez dela aitortuaz; esanahi aldaketek ere funtzio berbera betetzen bait dute.

Era berean, J. Wackernagel-ek (1905:26) ere, hitz elkarketaren ezaugarri formalen artean, «*Einheit des Akzents*» hartzen du kontutan. Hitz elkartuak

ez darama, ordea, beti azentu bakarra, indiar hizkuntzetan lehen osagaiak kasu-marka gorde duenean, atal bakoitzak bere azentua darama eta²³.

Azentu bakarra hartzen dutela esatean zer adierazi nahi den erraz da ulertzen: hitz elkartua osatzen duten atal aske horietako bakoitzak bere azentua izango du perpaus batetan azaltzen denean. Euskaraz, adibidez, 'txoría kaiólan dágó' perpausean, hiru atalek hartzen dute azentua²⁴. 'Txori-kaiola hutsik dago' diogunean, aldiz, *txori* eta *kaiola* izenek, bakoitzak bere azentua gorde ordez, bakarra hartzen dute. Horrelako adibideak ehundaka eta milaka aurkitzea ez litzaiguke batere zaila izango. Baina badirudi erizpide honen balioa eztabaidatzean, ingelesaz, frantsesaz edo alemanaz aritu diren autoreek garrantzia handiagoa eman diotela azentuari 'izena+izenondoa' motako egitura jakin bat sintaxiari ala hitz elkarketari dagokion erabakitzeke.

Izan ere, euskaraz bezalaxe, inguruko hizkuntzetan egitura horiek dirateke sintaxi multzoetatik gertuen daudenak eta zalantzarik handienak sor ditzaketenak. Ingeleseaz *bláck bírd* (izen multzoa) eta *bláckbírd* (izen elkartua) bikotearen arteko bereizketa ia ia adibide topiko bihurtu dela esan daiteke. Bide beretik diferentzia ditzakegu euskaraz *hanká mótxa* (izen sintagma) eta *hankámotxa* (izenondo elkartua), *práka gorriak* eta *prakágorriak* edo *úda berría* eta *udáberria*. Honek ez du esan nahi, noski, adibideotan, azentua denik sintaxi multzoak eta besteak bereizteko erizpide bakarra, esanahia eta kategoria gramatikala ere hor ditugu euskararen kasuan, gutxienez.

Sintaxi multzoak eta hitz elkartuak bi mundu desberdin bezala hartu eta askotan bien artean muga zorrotzik ezin ezar daitekeenez, L. Bloomfield-ek (1933: 227), hitzaren eta sintaxi multzoaren arteko gradazioaz hitzegitea gomendatzen du. Dena den, hizkuntza bakoitzean saia gaitzke hitz elkartuek erakusten duten ezaugarri multzoa banatzen. Ezaugarri hauen artean azentua dugu, hitz bakoitzak azentu propioa hartzen duen hizkuntzetan. Horrelako hizkuntzetan, «*wherever we hear lesser or least stress upon a word which would always show high stress in a phrase, we describe it as a compound-member*» (L. Bloomfield 1933:228).

23.- «Gegen die allgemeine Regel bewahrt jedes Glied seinen Akzent in gew. Komposita, in denen das Vorderglied Kasusform hat» (J. Wackernagel 1905:41)

24.- Azentua $_$ horrela adierazi dut, baina ez dut sartu nahi intentsitate azentu ala azentu tonal den eztabaidan. $_$ erabiltzeak ez du esan nahi intentsitate azentua defendatzen denik, ez eta azentua silaba konkretu horrek hartzen duenik.

Azentuaz gain, L. Bloomfield-ek (1933: 228-9), fonetika munduan sakonago murgilduz, ingelesez, hitz bakunetan azaltzen ez diren kontsonante multzoek eta hitz elkartuetako osagaiek izan ditzaketen ahoskera bereziek - hitz lokabe direnean inoiz ez dituzten ahoskerek- hitz elkarketa eta sintaxi mailako egiturak bereizten lagun diezaguketela aipatzen du. Aldaketa fonetiko hauek, noski, ez dira hitz elkartu guztietan gertatzen. Beraz, kriterio hau ezingo da inoiz, zenbaitzurentzat esanahia bezala, bakartzat hartu. Bestalde, euskaraz den bezanbatean, hitz elkarketan kontsonante multzo berezirik sortzen den ala ez, hitz bat, hitz elkartuko osagai edo sintaxiko elementu den kontutan izanik, desberdin ahoskatzen dugun ala ez, aztertzea litzateke. Baina sarrean esan legez, fonetika alderdiak, hau barne, ikerketa honen mugetatik kanpo geratzen dira.

L. Bloomfield-ek (1933), azentua dela eta, besterik gaineratu ez arren, H. Marchand-ek (1960a: 15) bi azentu mota bereizten ditu: $\underline{\quad} \underline{\quad}$ (*strónghòld*) eta $\underline{\quad} \underline{\quad}$ (*lóng wáit*). Lehena, orohar, hitz elkartuari dagokio; bigarrena, oster, sintaxi multzoari, esaldiari. Ondorioz, $\underline{\quad} \underline{\quad}$ azentu egiturak balio du hitz elkartua morfologi mailan, sintaxitik banantzeko, hots, hitz elkartua osatzeko ezinbesteko deritzaion baldintza betetzeko²⁵. Azentua erizpide hartuz esango dugu, adibidez, esanahiak esanahi, *bláckbîrd* hitz elkartu dela; *bláck mârket*, aldiz, sintaxi multzo.

Badira, ordea, $\underline{\quad} \underline{\quad}$ azentu egitura duten elkarketak, zalantzarik gabe hitz elkartu direnak. Orduan, beste erizpide batzuk dira bi azentudun egitura hauek sintaxi multzotik «*morphologically isolated*» egiten dituztenak. H. Marchand-entzat (1960a), beraz, azentua, nahiz askotan kriterio baliagarri izan, ez da aski hitz elkartu eta sintaxiaren arteko bereizketa sistematikoki lortu ahal izateko. Eritzi bera azaltzen dute V. Adams (1973:59) eta L. Castelo-k (1963:267) ere. Areago, bigarrenarentzat, «*we are led to wonder if it is the factor of stress that makes a combination of elements a compound, or if it is the nature of the combination or of the compound that induces the stress*».

R. Lees-ek (1960:120), oster, bi azentu egiturak bereizi ondoren, «*we shall treat them separately as compound (' + ') and "nominal phrase" (^ + ^) respectively*» erabakitzen du, azentua kriterio bakartzat hartuaz.

25.- «For a combination to be a compound there is one condition to be fulfilled: the compound must be morphologically isolated from a parallel syntactic group» (H. Marchand 1960a:14-15).

Eta G. Tietze-k (1974:15), salbuespenetan sartu gabe, hitz elkartuak, sintaxi multzo edo egitura atributiboek ez bezala, normalean azentu nagusi bakarra daramatela aipatzen du, formaren aldetik egitura horri batasuna, osotasuna, emanaz.

Hala ere, azentu erizpidearen mugak aipatu dituzten autoreen artean, batzuk, besteek baino zorrotzago jokatu dute, erizpide honen baliorik eza defendatzeraino iritsiz. O. Jespersen (1942:135) dugu kriterio honen balioa ukatzen duen lehenetakoa, ingelesez, behintzat, azentu bakarraren erizpidea aplikatuz gero, hitz elkartu multzo handi samarra kanpoan geratuko litzatekelako.

Ch. Rohrer-entzat (1967: 23) ere, azentuak ez du balio, frantsesez behintzat, hitz elkartua sintaxi multzotik banantzeko. Hala ere, fonologi kriterioen balioeza aldarrikatu ondoren, autore honek, morfologi erizpideen artean, etenik ez egitearena, «*Koordinierung von Adjektiven ohne entsprechende Pause*» (1967:26) sartzen du, *gris-vert* bezalako eraikuntzak, izenondo elkartuak, eta *sale*, *dechiré*, izenondoen enumerazioa, sintaxi mailakoa, bereizteko. Etena edo geldialdia aipatzen duenez, ordean, pentsa daiteke halako kriterioa, fonologi erizpideen artean hobeki kokatua legokeela, morfologi sailekoetan baino.

Azentuaren haria berriro hartuaz, O. Jespersen-en eritziko dugu J. Levy (1978:42) «*Fronted stress cannot be considered to be a defining characteristic of nominal compounds in English*» uste bait du.

Jaso ditugun autoreen eritziek, fonologi eta bereziki azentu erizpideari buruzko balorazio desberdintasunak aski garbi adierazten dituztelakoan, morfologi erizpideen azterketari ekingo diogu.

2.- Morfologi Erizpideak

Morfologi erizpideen artean sartuko ditugu, alde batetik, osagaiek numero ezaugarriarik hartzen duten ala ez, kasu edo flexio markarik gordetzen duten ala ez... erakoak, numero, kasu, etabarren aztertzea morfologiari dagokiola esan izan bait da.

Bestalde, erizpide hauek erabili dituzten autoreek agian espreski morfologi erizpide direla esan ez badute ere, halakotzat hartu ditugu osagaiek, hitz elkartua osatzeko elkartzen direnean jasan ditzaketan aldaketak. Azken batetan,

morfologia hitzen azterketa dela esan bada²⁶, hitz horiek dituzten forma aldaketez ere arduratu beharko du. Morfologi erizpideen barnean bi azpisail egin ditzakegu bada: numero, edo kasu marka bezalako kategoria gramatikalei dagokiena, eta osagaien forma aldaketa kontutan hartzen duena.

2.1.- Osagaien forma aldaketak

Osagaien itxura aldaketari buruzko erizpideen artean lukete lekua J. Wackernagel-ek (1905:26) hitz elkartu/sintaxi multzo bereizketarako kriterioen artean aipatzen dituenak: «*Sandherscheinungen, die bei der Verbindung der Wörter im Satz nicht vorkommen*», osagaien arteko sandiak, perpausean ez bezalakoak izatea bata, eta «*Verwendung eines solchen Stammes als Vorderglied oder als Hinterglied, der im selbständigen Wort nicht (...) vorkommt*», osagaiek bakarrik doazenean duten itxura ez bezalakoa hartzea bestea.

Ikuspuntu honetatik, euskaraz, hitz berriak eratzean osagaiak nola alda daitezkeen R.M. Azkuek (1923-5: 407-412) aztertu zuen; ondoren, L. Villasanteren (1974: 36-41) eta L.M. Mujikaren (1982) lanetan ere jasoak daudelarik. Aldaketa fonetiko hauen bildumarik onena, ordea, nahiz hitz eraketaren ikuspuntutik sistematikoki egina ez egon, L. Michelenaren (1961) lanean aurki dezakegu. Esaterako, erizpide honek adierazten digu, *itsaso*, *baso*, *gizon* edo *atari*, sintaxi egituretan erabiliko genituzkeen formen orde, *itsas*, *basa*, *giza* edo *atal* ikusten edo entzuten badugu, hitz eraketa²⁷ dugula begien aurrean, eta ez sintaxi multzoa. Baina puntu hau sakonxeago sailkapenaren hasieran ukituko denez, oraingoz ez dugu xehetasun gehiago emango.

Ch. Carr-entzat ere (1939:xxiv), hitz elkartuak sintaxi multzoetatik formaren aldetik banantzeko bide bat, osagaiak, hitz lokabe denean ez bezalako forma hartzea litzateke.

26.- «*MORFOLOGIA: En la gramática tradicional, el estudio de las formas, de las alteraciones formales de las palabras, de las formas de flexión (conjugación y declinación), y de las clases de palabras (substantivo, verbo, adjetivo, etc.), que (incluyendo o no la formación de palabras) se encuentra estrechamente unido a la sintaxis (...) La estrecha conexión entre morfología y formación de palabras y, sobre todo, sintaxis, ha sido conocida siempre*» (T. Lewandowski 1982:235).

27.- 'Hitz eraketa' erabili dugu, alemanezko 'Wortbildung' itzultzeko, kontzeptu honek, hitz berriak sortzeko hizkuntzak dituen bide guztiak biltzen bait ditu; hau da, bai eratorketa eta bai hitz elkarketa. Izan ere, hitz elkarketan eta eratorketan, bietan betetzen dira aipatu ditugun osagaien itxura aldaketak.

Erizpide beraz baliatuz, L. Bloomfield-ek (1933:231), 'hitz elkartu sintetikoak' bereizi zituen, «*compounds with special features of word-formation*» bezala definituz. Hitz aske bezala azaltzen ez diren osagaiak eratutako hitz elkartuek osatzen dute 'sintetiko'en multzoa. Ingelesezt, adibidez, *long-tailed* edo *chimney-sweep* bezalakoak, *tailed* eta *sweep* perpaus batetan inoiz aurkituko ez genituzkeelako. Ez da, beraz, *gizon/giza* erako forma aldaketa bakarrik, baizik sintaxi mailan erabiltzen ez diren izenondo edota ohiz kanpoko moduan sortutako egile izenak kausitzea.

Ch. Bally-k (1932: 95) eta Ch. Rohrer-ek (1967: 26) ere jasotzen dute erizpide hau, frantsesez hitz elkartuak eta sintaxi multzoak desberdintzeko baliagarri diren kriterioez ari direnean.

2.2.- Numero, kasu, flexio... morfologi erizpide

Numero, kasu edo flexioaren aipamenak hasiera hasieratik aurki ditzakegu. J. Wackernagel-ek (1905:26), esaterako, «*flexionslose Stammform in nominalem Vorderglied*», azentu bakarrarekin batera, Indiako hizkuntza zaharretako hitz elkartuen ezaugarri formal funtsezkoen bezala ematen du. Baina lehen osagaiak kasu forma gordetzen dueneko adibideak ere ez direla falta onartuz.

L. Bloomfield-ek (1933: 229), erizpide hau dela eta, 'stem-composition' duten hizkuntzetan, hitz elkartuko eta sintaxiko osagaien artean gertatzen den desberdintasun nabarmena aipatzen du. Antzinako hizkuntzez gain, gaur ere alemanez aurki ditzakegu horrelako kasuak: *lach-* bakarrik inoiz erabiltzen ez den aditz erroa ikusiz gero, berehala antzeman daiteke *Lachkrampf* hitz elkartua dela. Edota izenondoak, izenaren ondoan doanean, honen genero eta kasuari dagozkion flexio ezaugarriak hartzen baditu, izenondo erro soilak argi erakutsiko du *Rotwein* izen elkartua dela²⁸.

Bestalde, L. Bloomfield-en (1933: 231) eta M. Wandruszka-ren (1968:243) ustez, lehen osagaiak flexio markak gordetzen dituenean ere, ezaugarri horiek sintaxian ager daitezkeen ala ez aztertu beharko litzateke. *Geburtstag* izenean, esaterako, genitiboaren marka dugu, baina -s hori ez

28.- Berez, hitz elkartuan azaltzen den erroa, flexio markarik gabeko elementua izateaz gain, sintaxian ez bezalako itxura duen osagaitzat ere har daiteke. Izan ere, erizpideak morfologi mailako ala funtzio mailako, eta sail bakoitzean zein ataletako diren erabakitzean, beste sailkapen askotan bezalaxe, zalantzak etengabe izango ditugu. Horregatik, ematen dugun sailkapena beste modu batetara ere egin zitekeela ezin dugu ukatu.

litzaioke *die Geburt* izenari esaldi batetan inoiz lotuko. Beraz, kasu marka gordetze soila ez da hain esanguratsua; funtzioa da kontrastatu beharrekoa.

Idea bera jasoko du Ch. Bally-k (1932: 95) erroa, eta ez hitz osoa, azaltzea kriterio esanguratsuenetako bat dela dioenean. Honekin batera aipatzen du singular/plural oposizioa deuseztatzea, hau da, numero ezaugarriak desagertzea. Hala ere bigarren hau ez litzateke hain erizpide garrantzitsua, salbuespenak ere bai bait dira frantsesez²⁹.

N. Morciniec-ek (1964: 29-30), hitz elkartuaren lehen osagaiak morfema gramatikalik ez hartzea, beste ikuspuntu batetatik aurkezten du. Bere ustez, bai hitz elkartuan eta bai sintaxi multzoan, osagai edo atal batek bestea zehazten du. Bi egituren arteko diferentzia beste honetan datza: esanahi erlazio hori, mugatze erlazioa, sintaxi multzoaren barnean, morfema gramatikalen bidez -preposizioen laguntzaz askotan- adierazten da. Hitz elkartuan, osteraz, ez dago morfema gramatikal berezirik erlazio hori adierazteko; hau da, bi osagaien arteko mugatze erlazio semantikoa, ez dute elementu formalek adierazten, eta horrek esplikatuko luke zergatik ez den flexio, preposizio, artikulua edo antzekorik azaltzen lehen osagaien.

Genero, numero, artikulua... markarik eza, edota marka horiek lekuz aldatzea, hartzen ditu kontutan, besteak beste, Ch. Rohrer-ek (1967: 25-6) ere, frantsesez, egitura jakin bat hitz elkartu ala sintaxi multzoa den erabakitzeko.

Azkenik, morfologi erizpideen atalari amaiera eman aurretik, B. Naumann-en (1972:2) eritzia aipatuko dugu: bi hitz edo gehiago hitz elkartuan bildu nahi baditugu, ezinbesteko baldintza da azken osagaiak izan ezik, beste guztiek beren flexioa galtzea³⁰. Erizpide hau dela eta, salbuespen gisa J. Wackernagel-ek (1905:26) aipatzen zituenak, hots, -s genitibo marka gordetzen dutenez (*Amtsgerichtsrat* e.a.), L. Bloomfield-ek (1933: 231) bezalaxe, ez du uste gaur egun -s hori genitibo markatzat hartu behar litzatekeenik, bi osagaien arteko lotura elementutzat baizik. Gehienaz ere lotura horrek *Amtsgerichtsrat* izen elkartuaren jatorria adieraziko digu, «*ursprünglich aus einer syntaktischen Verbindung von einem Wort im Nominativ und zwei Wörtern im Genitiv entstanden ist*» (B. Naumann 1972:3).

29.- A. Martinet-ek (1960: 166), esaterako, plural ezaugarria osagai batek bakarrik hartzea ez dela frantsesez beti betetzen, eta, honenbestez, plural oposizioa deuseztatzea zalantza erizpide bilakatzen dela adierazten du.

30.- «*Wenn zwei oder mehr Wörter eine Zusammensetzung bilden, geben alle Teile bis auf den letzten, ihre Flexion auf*».

3.- Funtzio Erizpideak

Funtzio erizpidetzat hartu ditugu, osagaiek zer egitura modu eratzen duten, hitz elkartua sortzeko nola lotzen ditugun kontutan hartzen dutenak, batetik. Eta egitura horren barnean, hitz elkartuan, duten jokabideaz, sintaxi multzoan ez bezalakoaz, ari direnak, bestetik. Beraz, erizpide multzo honetan ere, bi azpiatal bereiz ditzakegu.

3.1.- Osagaiek, sintaxian ez bezalako egitura eratzen dute

Azpiatal honi, osagaiak lotzeko era desberdinari, dagokio N. Bergsten-ek (1911:2-3) aipatzen duen «*formal isolation*» kontzeptua³¹.

Morfologi erizpideen barnean sartu dugun osagaien itxura aldaketarekin batera, hartuko du kontutan Ch. Carr-ek (1939:xxiv), osagaiak, «*in a way which does not represent any construction possible in the syntax of the language*» elkartzea. Hain zuzen ere, osagaien itxura aldaketa eta sintaxiari arrotz zaion egituraren bidez lortzen dugu autore honen eritziz ere, N. Bergsten-ek (1911: 2) aipatzen zuen «*formal isolation*» delakoa.

Ch. Bally-k (1932: 95), osagaiak sintaxian ez bezala elkarri lotze horretan, preposizioen erabilera desberdinak, aditzen sail aldaketak -iragangaitzak, iragankor gisa erabiliak, adibidez-, edota bi izen zuzenean elkarren ondoan azaltzea aipatzen ditu.

Bide beretik jotzen du H. Marchand-ek (1960a:15), hitz elkartua sintaxi multzotik morfologikoki banantzeko (hau bait da ezinbesteko baldintza hitz elkartua osatzeko), bigarren osagaia, mugakizuna, «*determined by first-words which syntactically could not be their modifiers*» dagoneko funtzio erizpidea, azentuekin batera, funtsezkotzat hartzen duenean. Sintaxian azalduko ez litzatekeen modifikatzailea da, esaterako, izena, izenondoarekiko (*ici-cold*); izenondoa, aditzondoak bakarrik modifika dezake eta.

Halaber, Ch. Rohrer-ek (1967: 25), izenondoa, izenaren bidez determinatzea (*vert-pomme*), edota 'izenondoa+izena' egituraren aurrean, *du, de la, des, de l'* bezalako artikulatu zatitzaileak (*Teilungsartikel*) ez agertzea, frantsesez, hitz elkartua identifikatzeko baliagarri diren kriterio morfologikoen artean ezartzen ditu.

31.- «*That, then, which is constitutive of a compound in the first example (book-cover ingeles izen elkartuaz ari dela) is its formal isolation, by which I mean a mode of combination which is not in accordance with the rules established in the language for syntactical word-combination. Consequently, if a word-combination is isolated formally, it is a compound*».

Jokabide beretsua atzematen da A. Giurescu-ren (1975:45) hitzetan³²: «*Il peut arriver que dans un syntème le déterminant occupe une place à laquelle il ne figurera jamais dans un groupe syntaxique libre*». Gerta daiteke sintema batetan kategoria bereko bi elementu elkartzea, juntagailu, preposizio, eten... edo beste inolako baliabiderik gabe.

Azkenik, U. Wandruszka (1976: 7) hizkuntzalariaren ustetan ere, bi izen besterik gabe elkarri lotzeak, garbi asko adieraziko liguke hitz elkartuaren aurrean gaudela, formaz, egitura hauek, sintaxi multzokoetatik bereizituak bait dira.

Aipatu berri ditugun autoreen ikuspuntuetatik zerbait aldenduaz, H. Mitterand-ek (1963: 49), osagaien hurrenkera finkatua, gehienetan sintaxian ohizkoa denaren aurkakoa³³ erizpide funtsezkoenetakotzat dauka.

3.2.- Osagaien jokabidea hitz elkartuaren barnean

Funtzio erizpideen artean bereizi dugun bigarren motari, hau da, osagaiek hitz elkartuan eta sintaxian duten jokabide desberdinari, ez diote autore guztiek deitura bera eman, nahiz izen baten edo bestearen azpian erizpide bera egon.

L. Bloomfield-ek (1933: 232), 'indivisibility', osagaiak banandu ezinaren bi alderdi aipatzen ditu:

- a) hitz elkartuko osagaien artean ezin dela elementu arrotzik tartekatu (**uda, nere eritziz, behintzat, berri ≠ udaberri*).
- b) osagai bat, hitz elkartuko osagai den heinean, ezin dela sintaxi egiturako elementu gisa erabili: *este mehe* izen multzoan, *mehe* izenondoak onartzen du oso maila adberbioa; ez, ordea, *este mehe* izen elkartuak (**este oso mehea*).

32.- A. Giurescu (1975), A. Martinet-en (1960) terminologiari jarraiki zaio, 'hitz' terminoaren ordez 'sintagma autonomo', eta hitz elkartu eta eratorriek osatzen duten egiturarentzat 'sintema' deiturak darabilzkienean.

33.- Berez guk osagaien hurrenkera eta osatzen duten egituraren barnean duten funtzioa, bi erizpide desberdin bezala eman ditugu. H. Mitterand-ek (1963: 49) biak aipatzen ditu, hurrenkera finkatua eta ohizko ordenaren aurkakoa gainera, elkarrengandik hain urruti ere ez daudela erakutsiaz. Bestalde, morfologi erizpideen artean sartzen bait du hurrenkera, aurreko ohar batetan esana -erizpide hauek beste era batetara bil daitezkeela-, berretsi besterik ez du egiten.

Baina bai lehen kasuan eta bai bigarrenean ere, ingelesez salbuespenak badirela azpimarratzen du; orduan, beste kriterio batzuren bidez erabakitzen dute egitura horiek hitz elkartu diren ala ez.

L. Bloomfield-en bigarren adiera jasoa dago Ch. Bally-k (1932: 94) hitz elkartua eta sintaxi egitura bereizteko ematen dituen erizpideen artean ere. Hitz elkartua birtuala den neurrian, ez dugu ez aktualizazio markarik -artikulurik- aurkituko bi osagaien artean, ez eta osagaietako bati «*une détermination actualisante*» ere erantsiko. A. Granville-Hatcher-entzat (1946a:223), aldiz,

«l'absence de l'article ne garantit pas le caractère de composé (...) Le fait est que l'article est plus fermement établi en français qu'en anglais et que, dans quelques catégories surtout, il est difficile à déloger, même quand le nom sert à qualifier».

Era berean, A. Martinet-ek (1960:166), espreski hitz elkartu eta sintaxi multzoen arteko bereizketa kriterioez ari ez den arren, hitz elkartu eta eratorriek, hots, sintemek, monema bakunek bezalakoxe jokabidea dutela adierazten du, bakarka ez bait dute 'modalitate'rik onartzen.

Hiru urte beranduago, eta erizpide morfologikotzat harturik³⁴, H. Mitterand-ek (1963: 50) hitz elkartuak hitz bakun gisa funtzionatzea eta, ondorioz, osagaiak, aske denean har ditzakeen gramatika ezaugarriak -maila adberbioak edota plural marka- ez hartzea, hitz elkartua sintaxi multzotik desberdintzeko nahikoa indar duen erizpide bezala aurkeztuko du.

Funtzio erizpidea da, aldiz, autore honentzat, osagai bakoitzak 'hedadura'rik -artikulu, aditzondo, preposizio sintagma, e.a.- ez onartzea. Funtzio erizpide hauetara jotzen dugu, morfologi erizpideek huts egiten dutenean.

Hitz bakun bezala funtzionatzea zer den argi azaltzen ez duen arren, L. Bloomfield (1933: 232), A. Martinet (1960: 166) edo H. Mitterand-ek (1963:50) aipatuaren antzekoa adierazi nahi duela W. Henzen-ek (1947:40) pentsa daiteke, hitzaz eman duen definizioa itzultzen denean hitz elkartua

34.- Egia esan erizpide honen eta morfologi erizpidetzat hartu dugun numero, flexio... markarik ezaren arteko desberdintasuna ez dago hain garbi. Azken batetan, fenomeno bakar baten bi alderdiak besterik ez lirateke: lehen osagaiak ez du gehienetan morfema gramatikalik hartzen. Baina berezitasun hori, morfologiaren edota joskeraren ikuspuntutik begira dezakegunez, bi lekuetan jaso dugu.

eta sintaxi multzoa bereizteko: «Für den Unterschied von Zusammensetzung und syntaktischen Fügung werden wir zunächst auf unsere Definition des Wortes zurückgeworfen»³⁵.

Antzeko ideia ikus dezakegu G. Tietze-ren (1974:15): «Da eine Wortbildung **ein** Wort ist, ist sie auch grammatisch nicht trennbar» hitzetan, edota L. Castelo-renetan (1963:266): «Indivisibility could be an effective criterion on the morphemic status of a compound».

Eta V. Adams (1973: 57) ere, hitz elkartua eta izen sintagma bereizteko osagaiek banaka izenondo, izenlagun, maila adberbiorik... har dezaketen ala ez, funtsezko erizpidetzat dutenetakoa da, hitz elkartuko osagaien artean ezin daiteke beste elementurik ezar eta.

Orain arte ikusi ditugun autoreek egindako planteamenduetatik zerbait aldentzen da, berriz, N. Morciniec-ena (1964:31-2). Morfologi erizpideez ari ginela jaso dugunaren ildotik, hitz elkartuan bi osagaien arteko determinazio erlazioa posizioaren bidez adieraztearen ondorioztat ematen du bi osagaiok elkarrengandik banadu ezina, eta bien artean beste elementurik tartekatu ezina.

Eta honi loturik, hitz elkartuan eta sintaxi multzoan soma daitekeen funtzio sintaktikoaren desberdintasuna legoke autore honentzat. Hitz multzoan, bigarren mailako funtzio sintaktikoa betetzen duen osagaia -izenondoa-, aldi berean, hirugarren mailako elementu baten bidez zehaz daiteke (*sehr, tief...* alemanez). Beraz, izenondo sintagmaren barnean, lehen mailakoa izenondoa litzateke, eta bigarren gradukoa, maila adberbioa, izenondoa modifikatzen duena. Hitz elkartuan, aldiz, bigarren mailako osagaiak ez du horrelako zehaztapenik onartzen.

L. Bloomfield (1933) edo Ch. Bally-k (1932) jasotzen duten erizpide bera dugu, baina A. Martinet-ek (1960: 148) monemen sailkapenerako baliatzen duen 'funtzio linguistikoen' ikuspuntutik azaldua.

35.- Hitzaren definizio arazoetan sartuko ez ginela esan badugu ere, ikus dezagun nola definitzen duen 'hitza' W. Henzen-ek (1965:10): «der kleinste organische Redeteil, so unabhängig von andern, dass er entweder noch selbst flektiert wird oder dann wenigstens seine Eigenbedeutung auch unverbunden zu tragen vermag (im Gegensatz zu den Prä- und Suffixen), und im Satze so beweglich, dass er nach strukturellen Bedürfnissen eingesetzt oder versetzt werden kann. Diese Bestandteile können sich verbinden zu neuen Einheiten, die die gleichen Eigenschaften aufweisen, und damit ist der Wortbegriff theoretisch auch nach oben hin abgegrenzt gegen die syntaktischen Fügungen(...). Denn wir sind von vornherein der Auffassung, dass das Kompositum auch als ein Wort zu betrachten sei, als solches vom Simplex wesentlich nicht verschieden». 'Hitza', beraz, hizketako atal berjaberik txikiena genuke, flexio-marka har dezakeena, bere esanahi propioa lokabe delarik ere gordetzen duena. Atal hauek, unitate berriak -osagaien ezaugarri berak dituzten unitateak- sortzeko elkar ditzakegu.

Lehen osagaiak determinatzaileak hartu ezina dela eta, A. Giurescu (1975:43) da hirugarren ikuspegi bat ematen duena. Hizkuntzalari honentzat, hizkuntza erromantzei dagokienez, hitz elkartua, morfologi mailan beti unitate bakar gisa azaltzen ez denez, «*le comportement syntaxique unitaire prévaut sur l'aspect morphologique*». Sintaxi mailan elementu bakar bezala jokatzearen ondorio da, L. Bloomfield-ek (1933:232) adieraziaren ildotik, hitz elkartua osoki, eta ez atal bakoitza, determinatzea eta sintemako monemak banan ditzakeen edozein monema arbuiatzea; hitz elkartuko izenondoak maila adverbiorik ez onartzea; edota sintemako osagaien artean, sintaxi multzoetan beharrezko diren aktualizatzaileak ez azaltzea.

Baina orain arteko autoreek alpatutako funtzio erizpide hauetatik kanpo, ematen ditu beste bi, berriak izanik, sintaxi multzoko elementuek onartzen dituzten zenbait operaziotan oinarritzen direnak:

- a) sintema bateko izenondoa ezin daiteke, sintaxi multzoa bezala, beste izenondo batekin koordina.
- b) hitz elkartu bat baino gehiago baditugu mugakizun bera daramatenak, errepikatzen den mugakizunaren orde ezin dugu artikulua soilik ezarri. Adibidez, euskaraz, *amaren liburuak eta aitaren liburuak* esan orde, aukera osoa dugu *amaren liburuak eta aitarenak* esateko. Baina *behi esnea eta ardi esnearen* orde, ezin dugu *behi esnea eta ardia* esan.

Ondoren, U. Wandruszka-k (1976:101) ere, inplizitoki bederen, jasotzen du hitz elkartuko izenondoa beste batekin koordinatu ezina.

Ez da, ordea, A. Giurescu (1975) izan mugakizun eta mugatzaileekin egin ditzakegun operazioez arduratu den lehena. Zenbait urte lehenago, gramatika sortzailearen ikuspuntutik, anaforak, identitate elementuak, aztertzen ari dela, honako ondorio honetara iristen bait da P. Postal (1969:217):

«both inbound and outbound anaphora are forbidden for derivatives in cases of coreferential anaphora (...), identity of sense anaphora for nominals/relative clauses, and pro verb phrase anaphora, and this situation with derivatives and monomorphemic lexical items is essentially identical».

Horrela, hitz elkartuko elementuak barne eta kanpo loturadun anafora gisa erabili nahi ditugunean, ondorio ez gramatikalak lortzen ditugu ingelesez³⁶:

- a. **Harry was looking for a bookrack but he only found racks for very small ones*
- b. **Harry was looking for a rack for magazines and he found a {onerack/suchrack/themrack}*
- c. **People who handcarve statues may want to do so by machine*
- d. **People who handcarve pipes compete with those who don't handdo so*
eta abar.

Dena den, erizpide honek, euskararen kasuan zenbateraino balio dezakeen ikertzea alde batera utziaz -euskaraz anaforen munduaren azterketa sakonagoa eskatuko liguke eta-, ingelesez ere hitz elkartua sintaxi multzotik bereizteko kriterio segurua den ala ez ziurtatu beharko genuke. Alde honetatik, badirudi P. Postal-ek berak (1969:217) zioen bezala, unitate lexikoak bananduko lituzkeela sintaxi multzoetatik. Baina unitate lexiko horien barnean, anaforei buruz jokabide berdinarekin, ez ote genituzke esapideak ere izango? Esapideetan, osagaien lotura nahikoa zorrotza izanik, elementuetako bat izan al daiteke barne edo kanpo loturadun anafora? Ba al du ingelesez inolako zentzurik

- a. *you can get supplies much easier at the black market than at the white one*
perpausak? Edo
- b. *you can't blackmail the President of the States, but you can blackdo so his wife?*

Ezetz dirudi. Esapideak hartzen duen esanahi eta lotura jakina dela medio, ezingo genuke bertako osagai bat anafora bezala erabili.

36.- J. Levy-k (1977:331) mugakizun eta mugatzaileek anaforei buruz duten jokabide desberdina aski aztertu ez zuelako kritika egiten dio. Bere ustez, mugakizuna kontutan hartuz, ondorio desberdinak lortuko genituzke:

- a. *Psychologicak **shocks** can be as harmful as electric ones*
- b. *Canine **companions** are often more faithful than those that walk on two feet*
- c. *Kids fear maternal **wrath** more than that of their teachers...*

Ingelesez, adibide gramatikal hauetan, barne eta kanpo loturadun anaforak ditugu J. Levy-ren ustetan. Eztabaida honetan gehiegi murgildu gabe, J. Levy-k ematen dituen adibideen berezitasuna, izenondo erlazonala daramaten 'konplexu nominalak' izatea, egon daitekeela ondorioen desberdintasun horren oinarrian pentsa dezakegu.

Hortaz, kapitulu honetan zehar ikusi ditugun erizpideekin erkatuz, P. Postal (1969:217) hizkuntzalariarenari orijinal eta erakargarri baderitzogu ere, unitate lexikoak identifikatzeko balioko ligukela onartu beharko dugu. Gero, unitate lexiko horien barnean hitz elkartu/hitz eratorri/ esapide bereizketarako baliogabeko azalduz.

Dena den, funtzio erizpideen bigarren atal bezala ikusi dugun hitz elkartuko osagaien jokabide desberdina, ez du onartzen H. Marchand-ek (1960a:14) sintaxi multzotik hitz elkartua banantzeko bide bezala³⁷. Izan ere, P. Postal-en (1969:217) anaforekin gertatzen zen bezalaxe, ez dira hitz elkartuko osagaiak bakanka determina ezin daitezkeen bakarrak; beste horrenbeste gertatzen zaie esapideetako osagaiei ere. Esaterako, *Bláck márket*, *Bláck Sêa* izenek, sintaxi multzoei dagokien azentu egitura daramate; beste erizpidez baliatuz ere ez dira sintaxi multzotik banantzen. Hala ere, esapideei dagokien esanahi berezia lortu duten heinean, izenondoak ez du maila adverbiorik onartzen: **very black market*, **very Black Sea*.

4.- Osagaien hurrenkera

Hitz elkartua bereizten lagun diezaguketen kriterioen artean, osagaien ordena aldakaitza ere aipatu izan da, sintaxi egituretako ordena libreari kontrajarrit. Euskaraz, adibidez, *seme-alabak* esango dugu, bi izenak beti hurrenkera horretan azaltzen direlarik. Baina, joerak joera, askatasuna dugu *semeak eta alabak* edo *alabak eta semeak* esateko.

Ordena finko, aldakaitz / ordena aske bereizketa baino seguruagoa da, ordea, L. Bloomfield-entzat (1933:229) kontrastezko ordena. Izan ere, ordena finkoa, esaldiek, ihartuek batipat, izan dezakete; horregatik adierazgarriagoa da sintaxian agertzen den ordenaren aurkakoa kausitzea: perpausean, aditza lehen eta objektu zuzena gero ipintzen badugu, 'objektu zuzena + aditza' hurrenkera ikusteak hitz elkartu baten aurrean gaudela erakusten digu. Hor dugu, esaterako, ingelesez *to keep the house* / *to housekeep*. Azken batetan N. Bergsten (1911:2) edo Ch. Carr-en (1939:xxiv) terminologiaz baliatuaz, aurkako hurrenkera honek hitz elkartua, sintaxi multzotik formalki bananduko luke³⁸.

37.- «The fact that a compound-member cannot serve as a constituent in a syntactic construction is no criterion of a compound (...) This argument holds for phrases as well».

38.- Sintaxian agertzen ez diren egiturez ari garen heinean, L. Bloomfield-ek (1933:229) aipatu duen erizpide honek, funtzio erizpideen artean, lehen multzoan ere izango luke lekua.

Euskaraz izan dezakeen emankortasuna, bestalde, nahikoa ordena finkoa duten inguruko hizkuntzetakoa baino askoz urriagoa dela aitortu beharko dugu. Egia da euskaraz ordena ez markatu batez hitz egin daitekeela³⁹ eta, horrenbestez, ‘mahai horretan ikasten dut’ hurrenkera neutroari buruz, kontrakoa dugula, *ikasmahai* hitz elkartuan. Baina:

- 1) ordena neutroak ez du esan nahi bestea ez gramatikala denik. Aipatu berri dugun perpausarekin alderatuz, beste hau ere, ‘ikasten dut mahai horretan’ esan daiteke, nahiz galdegai aldaketak hein batetan esanahia aldatu.
- 2) ordena neutroa haustek, hanpadura edo enfasia da berarekin dakarrena, nahiz galdegaia zein mintzagaia.

Gai honi loturik hain zuzen ere, H. Brekle-k (1970), sakoneko egitura semantikoaren gain, beste alderdi semantiko bat, mintzagai- iruzkinarena, ezartzeak, hitz elkarketaren azterketa semantikorako duen garrantzia kontutan harturik, zenbait topikalizazio erregela emango ditu⁴⁰.

Baina utz dezagun honetan arazo hau, hirugarren kapituluaren ikuitzeko aukera izango dugu eta.

Osagaien hurrenkeraz arduratu diren beste zenbait autoreren artean, N. Morciniec-ek (1964:30), morfologi eta funtzio erizpideetan ikusi legeez, hitz elkartuan, osagaien arteko esanahi erlazioa elementu formalen bidez ez adieraztearen ondorioz, osagaien hurrenkera finkoa, aldakaitza, hitz elkartu/sintaxi multzo bereizketarako, bigarren mailako erizpide formal bezala erabiltzen du. Izan ere, bi osagaien artean dagoen zehaztapen erlazioa, posizioaz, elementu ez materialaz adieraztean, osagaien hurrenkerak sintaxian ez bezalako pisu eta indarra hartzen du; hainbestearinokoa non ezin bait daitezke osagaiak truka, esanahia aldatu gabe⁴¹.

Antzeko ikuspuntua ematen du aditzera A. Giuresco-k (1975: 45), sinteman mugatzailearen lekua aldakaitza dela, eta sintaxi multzoan elementuak lekuz aldatzeko erabil ditzakegun arrazoi estilistiko, enfatikoek, lekurik ez dutela dionean.

39.- Ikus *Euskal Gramatika Lehen Urratsak*. Eranskina, 15-46.

40.- Ch. Bally (1932:102) eta U. Wandruszka (1972:34 e.h.) ere arduratu dira ‘mugakizun/mugatzaile’ eta ‘topic/comment’, ‘thème/propos’ bikoteen arteko harremanaz.

41.- Euskaraz, hurrenkera jakin, aldakaitz honetatik kanpo gera daitezke hitz elkartu kopulatiboak. Bi osagaiak maila berean egotean, beren ordena aldatzeak ez dakar esanahi aldaketarik. Baina horrelakoetan ere, hirugarren kapituluaren ikusiko denez, badira joerak, osagaiak zein hurrenkeratan lotu erakusten dutenak.

II.- ESANAHI ERIZPIDEA

Hitz elkartuak, osagai bakoitzaren esanahiaren gehiketa soila ez, baizik zerbait (edo asko) aldentzen den esanahia izatea, aspaldidanik hartu zuten kontutan gai honetaz arduratu ziren autoreek.

Zenbaitentzat, hitz elkartua eta sintaxi multzoa bereizteko erizpiderik garrantzitsuen(etako)a da esanahiarena. Beste batzuentzat, ostera, hitz elkartua atzematen ezer gutxi laguntzen diguna.

Erizpide honen balioa aitortzen dutenen artean, K. Brugmann (1905:304) dugu, esanahi aldaketak bi osagairen lotura indartu egiten duela aipatzen duen lehenetakoa.

H. Koziol-ek (1937:46-47), hitz elkartua definitzeko aukeratu zuen bideari jarraituz, funtsezko erizpidetzat, areago, erizpide erabakigarri bakartzat dauka esanahia. Desberdintasun formalik egotea edo ez egotea ia ia hutsala da⁴². Eta A. Granville-Hatcher-en (1946:223) eritziz, kontzeptu bakarra ezinbestekoa da hitz elkartua dugula esan ahal izateko.

H. Koziol-ek (1937) bezain sutzuki ez izan arren, ingelesez, forma erizpideek huts egiten dutenez, ezinbestean, erizpide baliagarri bakarra esanahia dela defendatu du O. Jespersen-ek (1942:137), definizio desberdinak eztabaidatzean ikusi dugun bezala.

Ch. Bally-rentzat (1932:94) ere, ez erizpide bakar ez eta funtsezkotzat jo gabe, baina hitz elkartuak ideia bakarra adieraztea, argibide gerta dakiguke, sintaxi multzoan ideia desberdinen bilketa lortzen den neurrian.

Halaber, G. Tietze-ren (1974:15) ustez hitz elkartuak badu, sintaxi multzoak ez bezala, esanahi bakar bat:

42- «So muss der Unterschied zwischen Zusammensetzung und attributiver Fügung dem Unterschied entsprechend sein, der zwischen einem Wort und einer Fügung besteht, und dieser liegt eben darin, dass der Begriffsgehalt eines Wortes ein einheitliches Ganzes bildet, während in einer Fügung zwei oder mehrere Begriffseinheiten erst im Augenblick des Sprechens zueinander in Beziehung gesetzt werden. Dieser Unterschied besteht also jedenfalls zwischen Zusammensetzung und Fügung -gleichgültig, ob diesem Unterschied im Begrifflichen auch ein Unterschied in der Gestalt des Zeichens, der Lautforms, entspricht oder nicht».

«Eine Wortbildung hat im Gegensatz zu einer attributiven Fügung oder einer syntaktischen Gruppe eine Gesamtbedeutung, die selbstverständlich durch hinzutretende Attribute spezifiziert werden kann».

Adibidez, *blackboard* izenari, *green* izenondoa erantsi ahal izatea, *black* izenondoak bere egiazko balioa, sintaxi multzoan izan ohi duena, galdu duen neurrian bakarrik uler daiteke.

Eritzi bereko azaltzen da A. Giurescu (1975:51), sintaxi multzoan ez bezala, - non esanahia ardatz edo elementu nagusiaren inguruan, gainerako osagai bakoitzaren esanahia gehituz, antolatzen bait da- hitz elkartuaren esanahia ez dela osagaien tasun semantikoen gehiketa soil a adierazten duenean⁴³.

Zuzen zuzenean hitz elkartu/sintaxi multzo bereizketa ikuitu ez arren, hizkuntza erromantzeetako 'izena + de + izena' egituretan, izenondoa tarteka daitekeen ala ez ikusiaz, bi izenen artean gertatzen den lotura hertsia goa ala laxo goa den aztertzen ari dela, L. Carlsson-ek (1966: 107), «l'importance relative de la faculté d'expression et du pouvoir de suggestion de l'élément déterminatif ... facteur puissant de cohésion» bezala hartzen du. Aldiz, egituraren esanahia, osagaien esanahien gehiketa soil bada, bi izenen arteko lotura askoz laxo goa izango da eta errazago tartekatu ahal izango da izenondoa lehen izenaren ondoren, *compagnie espagnole d'aviation* bezalakoa sortuz⁴⁴.

43.- «Le sens d'un composé n'est pas la simple combinaison des traits sémantiques des formants à l'instar du sens des groupes syntaxiques libres qui s'ordonne autour d'un nouyau (élément principal du groupe) en réunissant les valeurs de chaque terme pris séparément».

44.- Ohar gaitezen, ordea, hizkuntza erromantzeek ari dela; beraz, euskara eta hizkuntza anglogermaniarrei buruz, aurkako hurrenkera duten hizkuntzez. Horrenbestez, lehen izena mugakizuna dela: gure kasuan bigarren lekuan azalduko dena. Ondorioz, hizkuntza erromantzeetan sortzen den arazoa, hitz elkartu osoari dagokion izenondoa non kokatu, lehen izen mugakizunaren ala hitz elkartu osoaren ondoren, ez da euskararen kasuan azalduko. Guretzat aukera bakarra, izenondoa, hitz elkartu osoaren ondoren, eskubitara ipintzea litzateke. Badira, ordea, izenaren ezkerretara ager daitezkeen izenondoak: -*dun* atzizkiak eratorriak; 'jentilizioak'... Horrelakoetan ba ote dugu euskaraz 'izena + izenondoa + izena' egiturak osatzerik, izenondoa bigarren izenari, hots, mugakizunari, dagokiola? L. Carlsson-ek (1966:107) ematen duen frantses adibidearen euskal ordaina hartzea, *abiazio espainol elkartea*, aski da ezezo erantzuna emateko. Euskaraz, 'izena + izena' egituretan beti lotura maila bera izango dugu, tartean bigarren izenari, mugakizunari, dagokion izenondoa ezartzea debekatua egonik. Izenondo hori lehen izenaren, mugatzailearen, hedapen gisa hartu nahi bagenu, berriz, debekua funtzio erizpideetan jaso dugunetik etorriko litzateke, hitz elkartuko osagaiak ez bait dute bakanka hedapenik onartzen. Azken baieztatzen hau osatzeko, ikus, ordea, hirugarren kapituluari, bi osagai baino gehiago dituzten hitz elkartuak aztertzean, *urbedeinkatu-ontzi* bezalakoez, hots, 'izena + izenondoa + izena' egituradunez, dioguna.

Bada, ordea, bigarren autore multzo bat, esanahi erizpidearen balioa erabat ukatu ez arren, zenbait kasutan zalantzan jartzen duena.

J. Wackernagel-en (1905:26-27) iritziz, esaterako, nahiz esanahi erizpidea hitz elkartua identifikatzeko askotan baliagarri den, ez du ikergai ditugun egiturak sintaxi multzoetatik banantzeko beti balio⁴⁵.

Antzeko ikuspuntua ematen digu Ch. Carr-ek (1939:xxiii-xxiv), esanahia bera bakarrik ez dela beti aski, eta esanahiarekin batera erizpide formalak ere kontutan hartu behar direla dioenean⁴⁶.

Esanahi erizpidez soilik baliatuz, hitz eta sintagmaren arteko muga bat ere zehaztu gabe gelditzen dela adierazten du H. Mitterand-ek (1963:49-50) ere; baliozkoagotzat jotzen ditu, ikusi ahal izan dugun legez, morfologi eta funtzio erizpideak.

Era berean, nahiz esanahiari garrantzia handiagoa eman⁴⁷, kontzeptu bakarra adieraztea ez dela nahi eta ez hitz elkartuaren adierazle aitortzen du W. Henzenn-ek (1947:41). Alemanez, *Das Rote Meer* eta *Nordsee*, biak daude bananduak esanahiaren aldetik, baina lehena ez da hitz elkartua, hitz bakun bezala funtzionatzen ez duelako.

L. Castelo-k (1963:265), azkenik, «*one usual criterion for compounds, that of specialized meaning, is shaky without the help of stress*» adierazten du.

Hirugarrenik, esanahi erizpide honen balioa ukatzen duten hizkuntzalarien multzoa dugu. Hauen ustetan, esanahiak ez du balio hitz elkartua eta sintaxi multzoa bereizteko.

Azken multzo honetan koka dezakegu L. Bloomfield (1933: 227-228), zeinarentzat, esanahiari dagokionez hitz elkartuak esaldiak baino espezializa-

45.- «Manche Dvandvas, Tatpurusas, Karmadharayas usw. unterscheiden sich von den entsprechenden kopulativen, ptotischen, attributiven Wortgruppen nur sehr wenig, so dass sie promiscue mit diesen gebraucht werden. (...) Oft hat aber auch bei diesen Klassen von Komposita das Kompositum einen andern, einheitlichen Bedeutungsinhalt als die entsprechende Wortgruppe».

46.- «This principle in itself is often sufficient to distinguish a compound from a syntactic phrase, but taken alone it would lead us to regard such phrases as **das Rote Meer**, **das Kap der Guten Hoffnung** as compounds, for they are semantically no less isolated than **Grossvater**».

47.- «Ein Hauptmerkmal der Zusammensetzung ist und bleibt die Isolierung der Bedeutungsinhalts».

tuagoak direla onartuaz ere, desberdintasun hau bereizketa kriterio gisa hartzea, hutsegitea den⁴⁸.

Eritzi berekoak ditugu H. Marchand (1960:15), J. Levy (1978:44) eta L. Bauer (1978:52) ere. Lehenarentzat, azentua edo beste erizpide formalen bat behar dugu hitz elkartua sintaxi multzotik, morfologi mailan banantzeko; esanahiak ez du horretarako balio⁴⁹.

J. Levy-rentzat (1978:44), aldiz, hitz elkartuak esanahi berezitua izateak, eraikuntza hori ihartzen, lexikalitzen hasia dela adieraziko luke. Berak aztergai dituen eraikuntza ihartugabeetan, ez da 'semantic specialization' hori azaltzen. Beraz, esanahi erizpidea ahulena da autore honen ustez⁵⁰.

L. Bauer-ek (1978:52), oster, esanahi erizpideak, hitz elkartua gehi esapideak bereiziko lituzkeenez, hitz elkartuak 'idiom' gisa hartzeko arriskua ikusten du.

Bukatzeko, hitz elkartuaren esanahia dela eta, esanahi hau osagaien esanahien gehiketa soiletik zenbateraino urruntzen den kontutan hartzen duten autoreak ere izan dira; erabateko urruntzea gertatzen denean, begien aurrean duguna hitz elkartu ez, baizik edukiari dagokionez, unitate berri bat dela uste dutenak.

Horrela, B. Naumann (1972:3), hitz berri bat, elkarketaren bidez esanahia aldatzen den heinean bakarrik lortzen dela esaten duen arren, esanahi berri horrek osagaien esanahiarekin duen lotura mailaz ere arduratzen da. Hitz elkartuaren eta osagaien esanahien artean alde handiegia dagoenean, hitz elkartua, hitz bakun gisa hartzen dugu bere ustez; ikuspuntu historiko batetatik begiratzuz bakarrik esango genuke hitz elkartu dela⁵¹.

48.- «We cannot gauge meanings accurately enough; moreover, many a phrase is as specialized in meaning as any compound: in the phrases **a queer bird** and **meat and drink**, the words **bird**, **meat** are fully as specialized as they are in the compounds **jailbird** and **sweetmeats**».

49.- «However much **The Holy Roman Catholic Church** or **The French Revolution** may be semantic or psychological units, they are not morphologically isolated: they are stressed like syntactic groups».

50.- Alde honetatik, aipagarria da hitz elkarketaz egin den lehenengoetako lan batetan, H. Jacobiren (1897:106) lanean, ikuspuntu bera aurkitzea: «Wenn das Compositum einen anderen begrifflichen Inhalt hat als bei seiner Auflösung, so hängt das nicht von der Composition sondern davon ab, dass das Compositum wie jedes andere Wort seine individuelle Bedeutungsentwicklung haben kann», hitz elkartuak berez ez du zertan esanahi berezirik hartu behar. Halakorik gertatzea 'hitz' izateari zor zaio, ez 'elkartu' izateari.

51.- «Bei **Geizkragen** hat sich die Bedeutung des neuen Wortes noch sehr viel weiter von denen

Beraz, esanahi erizpidea dela eta, puntako eritziak ikusi ahal izan ditugu: osagaiekiko esanahi aldaketa, hitz elkartuaren funtsezko eta ezinbesteko ezaugarritzat dutenak. Eta, esanahi berezitu horrek gehienik ere, hitz elkartu ihartzen hasiak, edota esanahi berezitua duen edozein multzo, atzemateko bai, baina halako prozesurik jasan gabeko hitz elkartua sintaxi multzotik bereizteko baliorik ez duen kriterioa dela uste dutenak.

ONDORIOA

Hitz elkartu eta sintaxi multzoa bereizteko autore desberdinek erabili dituzten erizpide desberdin bakoitzean jasoa laburbilduz, honako ondorioetara irits gaitezke:

1.- Fonologi erizpideak

Fonologi erizpide eta bereziki azentuari dagokionez, azentu bakarrak hitz elkartua salatzen duela ikusi dugu. Hitz elkartu guztiek, ordea, ez daramate azentu bakarra. Azentu bakar eta hitz elkartuaren artean, bada, bide bakarreko erlazioa dago.

Euskaraz, hitz elkarketan azentu bakarra dugun ala ez, bakarra dugunean lehen ala bigarren osagaiak hartzen duen, e.a., ondorengo ikerketen zain dauden gaiak dira; eta, sarreran esan dugun legez, tesi honen mugak gaintitzen dituztenak izanik, arakatuko ez ditugunak. Ohar pare bat, hala ere, egin behar dira puntu honetaz:

- a) Hitz elkarketaz arduratu diren euskal gramatikariak, hitz elkartua bereizteko erizpideez arduratu ez diren arren⁵², R.M. Azkuek (1923-25:399), hitz elkartu posesiboez ari dela, hona zer dioen:

...
der Einzelteile entfernt, so dass, das zusammengesetzte Wort eine neue, einheitliche Grösse darstellt, die nur formal und historisch als Zusammensetzung gesehen werden kann»

52.- Euskal autoreak hitz elkartua sintaxi multzotik banantzeko kriterioez esplizitoki aritu ez badira ere, gero, egin dituzten sailkapenetan, nabarmentzen zaie zein erizpidez erabaki duten egitura jakin bat hitz elkartu den ala ez:

«Si al escribir no se funden los elementos de la composición o por lo menos no se unen con un guión, y si al pronunciarlos no se hacen dítonos los compuestos, se corre el riesgo de confundir **ojos blancos** con **ojiblanco**»

Egia da idazkera eta azentua ez dituela hitz elkartua sintaxi multzotik bereizteko funtsezko kriterio bezala azaltzen; ez dio hitz elkartua osatzeko azentu bakarra behar denik. Baina hitz elkartu posesiboa sortuz gero, nahasketarik gerta ez dadin, ezaugarri horietaz baliatzea komeni da.

Eta L. Villasantek (1974:13), oso labur bada ere, aipatzen du azentua argi egile izan ohi dela, 'izena + izena/izenondoa' egituretan: *kandela argi* edo *batzar agiri* azentu bakarraz esatean edo entzutean, garbi geratzen bait da bigarren osagaia izena dela, eta egitura osoa hitz elkartua. Bakoitzak bere azentua daramanean, ostera, 'izena + izenondoa'z osatutako izen multzoa. Berriro ere azentua ezaugarri soil gisa azaltzeaz gain -eta ez hitz elkartua osatzeko ezinbesteko baldintza bezala-, horrelako bereizketa sistematiko baterako azentuak izan dezakeen balioa eztabaidatzeke uzten du.

Azentu bakarraren ordeaz, osagai bakoitzak bere azentua gordetzen dueneko hitz elkartuak ere badirela onartu du, besteak beste, H. Marchand-ek (1960a:15-17), azentu egitura desberdina, hitz elkartu mota desberdinekin lotzen saiatuaz⁵³.

1) R.M. Azkue (1923-25:392), nahiz A. Darmesteter-i (1874) jarraikiz, elipsia hartu hitz elkartuaren funtsezko ezaugarritzat, eta horrenbestez hitz elkartu/ justaposizio bereizketa egin, bi osagaien artean gertatzen diren hots aldaketak medio, zenbaitetan justaposizioak hitz elkartu bezala hartzeko prest azaltzen da. Fonologi erizpideak gailentzen dira, beraz; esanahi erizpideari, aldiz, justaposizio delakoetan gertatzen den esanahi aldaketari, ez zaio garrantziarik ematen. Halaber, fonologi erizpideak dira nagusi, elipsirik egon ez arren, *hots uztardurak* hitz elkartuen barnean sailkatzen dituenean.

2) L. Villasantek (1974:17) gogor eusten dio A. Darmesteter-en bereizketari, eta *artelatz* bezalako izenetan elipsirik ez dagoenez, sasi hitz elkartutzat joko ditu. Hau da, funtsezko erizpidea, osagaiek, sintaxian ezinezko litzatekeen egitura eratzea da.

3) C. Uhlenbeck-ek (1911:7), *karmadharaya* deitura emanez, hitz elkartuen artean sartzen ditu 'izena + izenondoa' egiturak, inplizitoki esanahi erizpidez baliatuz.

4) P. Lafittek (1944:38-40), aldiz, praktikan izen edo izenondo balioa duten eta elementu batez baino gehiagoz osatuta dauden egitura guztiak sartzen ditu izen eta izenondo elkartuen azpian.

53.- Adibidez, 'aditz-objetu', 'aditz-sujetu' erlazioa dagoenean bi osagaien artean, hitz elkartuak azentu bakarra eramango du. Beste horrenbeste gertatzen da bi osagaien arteko erlazio semantikoa 'helburua', 'iturburua' edo 'antza' denean. Aldiz lehen osagaiak 'gaia, zertaz', adierazten duenean, edo hitz elkartu kopulatiboetan, nahiz aposizio nahiz gehiketa motakoetan, osagai bakoitzak bere azentua gordeko du.

Euskaraz ere somatzen dugu hitz elkartu kopulatiboetan, adibidez, osagai bakoitzak bere azentua gordetzen duela. Baina zer gertatzen da menpetasunezkoetan? Hor ere Marchand-ek ingelesez egin antzera, bereiz al daitezke osagaien arteko erlazio gramatikal edo semantikoen arauera, azentu egitura desberdinak? Gure oraingo lanaren mugak gainditzen dituenek, bego galdera aidean.

2.- Morfologi erizpideak

Hauen artean, osagaiek hitz elkartuan har dezaketen itxura desberdinari dagozkionak izan daitezke argienak. Baina hemen ere erlazioa bide bakarrekoa da, hitz elkartuko osagaiak ez bait du nahi eta ez sintaxi multzoko osagai denean ez bezalako itxura hartu behar.

Lehen osagaiak kasu edo flexio marka galtzea kontutan hartuta, berriz, alde batetik berehala ohar gaitezke L. Bloomfield-en (1933:229) 'stem-composition' delakoa, nahiz erizpide segurua izan, ez dela hizkuntza guztietan betetzen. Numero, kasu, flexio... markarik ezaz ere beste horrenbeste esan daiteke. Flexioa edota kasu marka ez da hizkuntza guztietan azaltzen; numero marka ere ez dute zenbait hizkuntzatan behintzat, izen sintagmako osagai guztiek hartzen.

Euskararen kasuan, alde batetik, ez dugu 'erro elkarketa'rik, orohar antzinako hizkuntzek zuten edo gaur egun alemanak, esaterako, duen eran. Hitz elkartuko osagaiak itxura desberdina hartzea ere ez da beti gertatzen. Azkenik, euskarak ez du flexiorik, ez behinik behin hizkuntza zaharrek zuten modukorik. Deklinabide deitzen duguna, atal autonomo baten bukaera eta honek betetzen duen funtzioa adierazten duen marka multzoa besterik ez da eta. Numeroa ere, gauza jakina da izen sintagma osoari dagokiola, eta ez osagai bakoitzari. Erizpide hauek ez digute, bada, laguntza handiegirik ematen, hitz elkarketan, izen, izenondo edo aditz motako kategoria gramatikalak sartzen diren heinean, eta ez izen sintagmak edo izen multzoak.

Flexio markarik eza dela eta ikusi dugu, bestalde, salbuespenak ere ez direla falta (genitibo marka gordetzen duten lehen osagaiak, e.a.), nahiz funtzioa alde batera utziaz, marka formal soila ezin daitekeela kontutan hartu, autore batek baino gehiagok azpimarratu duen. Alde honetatik, euskaraz *etxe*koandre, *suatzeko arri*, *etxera oster*a... bezalakoak burura dakizkiguke. Morfologi erizpideen arauera, erabat flexio marka ez bada ere, gutxienez kasu marka gorde duten lehen osagaien aurrean ote gaude?

Kasu marka zein egitura gramatikalek hartzen duen kontutan hartuta, egokiago iruditzen zaigu *aurrera pauso*, *etxera oster*a bezalakoak, eta *etxekoandre*, *aitonen seme* erakoak zaku berean ez sartzea. Izan ere, *-ra* kasu markak aditzlaguna osatzen duela esaten badugu alde batetik, eta izen sintagma edo aditzlaguna ez dela hitz elkarketan sartzen, bestetik, morfologi arazo soila baino zerbait sakonagoa dagoela horrelako egituretan pentsa daiteke; eta, horrenbestez, hirugarren kapituluan ikusiko dugun bezala, funtzio erizpideek lagun diezaguketela adibide horien berezitasuna atzematen.

-ko eta *-en* daramaten lehen osagaien kasua bestelakoa da. Bi marka horiek ez ditugu gaur kasu markatzat hartzen⁵⁴, baizik, labur esanaz, sintagma autonomo bat beste baten barnean txertatzeko operadoretzat. Alde honetatik, horrelako adibideak⁵⁵, errazago parekatuko genituzke genitibo marka gordetzen duten beste hizkuntzetako adibideekin, sintaxi egituretako balio berbera gordetzen duten markak direla zehaztuaz gainera (ez alemanezko *Geburtstag* bezalakoak).

Dena den, horrelako adibideak direla eta, oraingoz, morfologia mailan soma daitezkeen berezitasunak aipatu besterik ez ditugu egingo, aurrerago sakonkiago aztertzei aukera izango bait dugu.

3.- Funtzio Erizpideak

Osagaiek, sintaxian ez bezalako egitura osatzea izango da aurki dezakegun erizpiderik seguruenetakoa. Horrela, euskaraz, ingelesez edo alemanez bi izen, sintaxi multzoan inoiz elkartuko ez genituzkeen eran lotzen badira, horrek berak adierazten du garbi asko hitz elkartua osatzen dutela. *Txori* eta *kaiola*, adibidez, izen sintagman, 'txoriaren kaiola, txorientzako kaiola'... bezala, hau da, *-en* edo *-koren* laguntzaz elkartu beharko genituzke. Zuzen zuzenean elkartuz, aldiz, *txori-kaiola*, nabarmentzen da hitz elkartuari dagokion egitura.

Badira, ordea, horrelako egitura desberdintasunik azaltzen ez duten hitz elkartu motak: 'izena + izenondoa'z osatzen direnak. Bestalde, hizkuntza erromantzeetan, bi izen hitz elkartuan lotzeko ere, sintaxian bezalako egiturez baliatzen direnez, funtzio erizpidea baliogabea gertatzen da.

54.- Ikus, esaterako, P. Goenaga (1980 eta 1981), R. Trask (1985), K. Mitxelena (1986), edo R. De Rijk (1988).

55.- Nahiz *etxeko*, *atze*ko etabarretan inesiboa dagoela jakin, azalean *-koren* aurretik ez da beste kasu markarik azaltzen. Hain zuzen ere, ez dugu sintaxitik kanpo 'kasu marka + *-ko*' erako lehen osagairik aurkitzen, hitz elkartu ote den zalantzak sortzen dizkigunik: *etxerako bide* edo *zurezko ezpata*, ezbairik gabe, izen sintagma direla esango genuke beti.

Funtzio erizpideen artean aipatu dugun bigarren mota dela eta, osagaiek bakarka hedapenik ez onartzeak, hitz elkartu eta esapideetan betetzen delarik, ez du balio hitz elkartuak soilik identifikatzeko. Gehienaz ere, sintaxi multzoa, eta sintaxi multzo ez dena bereiziko lituzke.

4.- Esanahia

Kriterio hau dela eta, autoreek azaldutako eritzi kontrajarrietatik, honako ondorioa atera dezakegu: hitz elkartu askoren esanahia, osagaien esanahiaren bilduma soilaz areagoko zerbait den arren⁵⁶, ez dela hitz elkartu guztietan ezinbestean gertatzen. Eta, bestalde, esanahi berezi hori esapideetan ere aurkitzen dela. Beraz, onenean ere, funtzio erizpideen bigarren sailean legez, sintaxi multzoa eta bestelako egiturak bereiziko lituzkeen kriterioa da.

Ondorioz, hitz elkartuak bereizteko erizpideei buruzko eztabaida honen amaieran, ezinbestean, galdera hau egin behar dugu: ba al dago erizpiderik beti eta salbuespenik gabe, egitura jakin bat hitz elkartu den ala ez jakiteko erabil daitekeenik? Erantzuna ematerakoan, zenbait puntu zehaztu beharko ditugu:

- 1) Egia da ez dugula aurkitu beti balioko duen kriterio bakar bat. Gehienaz ere, aipatutako kriterio multzo osoarekin jokatu beharko da, batek hutsegiten duenean, besteren bat baliagarri izan daitekeelako.
- 2) Autore batek baino gehiagok, aztertu berria dugun multzo horretako erizpide batzuk baliogabekotzat daukate hitz elkartua sintaxi multzotik bereizteko eginkizunean. H. Marchand-ek (1960a:14-15) hitz elkartua sintaxi multzotik banandua egotea besterik ez du onartzen, horretarako azentuak edo morfologi zein funtzio erizpideek balio dezaketelarik. O. Jespersen-entzat (1942:137), aldiz, esanahia da balio duen erizpide bakarra. Eta bi autoreok ingelesez hitz elkartuak aztertu zituzten. N. Morciniec-en (1964:38) ustez, «*die Entfernung der Glieder und ihre Reihenfolge*» dira kontutan hartu beharrekoak...
- 3) Hizkuntza konkretuak kontutan hartuaz, ostera, erabilgarri den erizpide multzoa hizkuntza batetik bestera aldatu egiten dela ere bistakoa da. Oinarri, tema, soila azaltzea, alemanez, latinez edo grekeraz, erizpide izan daiteke; ez, ordea, hizkuntza erromantzeetan, euskaraz edo ingelesez. Alde

56.- Horrelakoetan hitz elkartua 'ihartu' bilakutzen den ala ez eztabaidatzea aurreragoko uzten dugu, 'anbiguotasuna'ren arazoa ikutzean berriro jasoko dugu eta.

honetatik, hitz elkartu eta sintaxi multzoaren arteko bereizketa, hizkuntza batzutan beste zenbaitetan baino askoz errazagoa dela esan izan da.

Ideia hau garbi asko adierazten du Ch.Bally-k (1932:98), hitz elkartua eta sintaxi multzoa banantzeko kriterioez ari dela, honako hau dioenean:

«Quant aux vrais composés du français, pris dans leur ensemble, il se rapprochent sensiblement des groupes syntaxiques, dont ils ne sont parfois séparés que par de très fines nuances (...) C'est là une des différences les plus remarquables avec l'allemand, où les composés ont une physionomie beaucoup plus accusée».

N. Spence-ren (1969:6) eritziz ere, ingelesez eta alemanez morfologi eta sintaxi erizpideez balia gaitzkeen bitartean, frantsesez kriterio formalek ez dute sintaxiaren eta hitz elkarketaren arteko mugaz argi gehiegirik ematen. Beste horrenbeste esan daiteke hizkuntza erromantzezi buruz, orohar.

- 4) Azkenik, egitura jakin bat hitz elkartu ala sintaxi multzo den ezin daitekeela beti eta zalantzarik gabe jakin uste duenik ere badago. Hor ditugu lekuko, W. Henzen (1965:43)⁵⁷ eta L. Bauer-en (1978: 54)⁵⁸ hitzak.

Antzeko ondorioak atera ditu J. Levy-k (1978:46) ere, azentu eta esanahi erizpideek huts egin dezaketela baieztatzean⁵⁹.

Sintaxiaren eta hitz elkarketaren arteko mugak erabat garbi ez egotearen ondorio genuke, bada, 'hitz elkartu' kontzeptuaren definizio zehatz eta osoa emateko ezintasuna.

Hala ere, hitz elkartuak aztertu dituzten beste autoreek bezala, guk ere, zenbait erizpideren arauera, zer den hitz elkartu eta zer ez, edo guk hitz elkartutzat zer hartuko dugun bederen, erabaki behar dugu. Honenbestez:

57.- «So erscheint es begreiflich, dass immer wieder, (...), die Unmöglichkeit einer scharfen Trennung der beiden Gebiete hervorgehoben wird».

58.- «Despite a plethora of definitions of the compound, there is no really satisfactory definition with which to work (...) it is extremely difficult to provide a detailed definition working from an analysis even if likely tendencies can be considered».

59.- «May we conclude from the preceding discussion that there are **no** clear and consistent criteria according to which an entity called the '**nominal compound**' may be identified? I believe that in fact we must draw just such a conclusion».

- 1) Lehen definizio motaren arauera, hitz elkartua, bi osagai lokabez eratutakoa dela esango dugu. Osagaietakoren bat bakarrik erabiltzen ez bada, ez dugu egitura hori hitz elkartu kontsideratuko.
- 2) R.M. Azkue (1923-25:392) edo L. Villasanteren (1974:9) bideari jarraiki, elipsia, hau da, sintaxi multzoan ez bezalako egitura hartuko dugu hitz elkartuaren funtsezko ezaugarritzat. Beraz, ondoan izan dezaketen parafrasitik zerbait ezabatu dela erakusten duten hitz elkartuak aztertu ditugu: bi izenez osatuak, aditzoin eta izenaz osatuak, izena gehi izenondoaz osatuak...

Azken egitura honi dagokionez, izenak eta izenondoak, izen multzoa ere osa dezakete, eta, horrenbestez, ezingo genuke esan halako hitz elkartuek sintaxian aurki ezin daitekeen egitura erakusten dutenik. Baina sintaxiari arrotz zaion egitura izateaz gain, egitura jakin bateko osagaiek sintaxian ez bezala jokatzeari, hitz elkartuaren adierazgarria denez, *hankamotz* edo *buruhandi* erako izenondoak sail honetakoa dira. Izan ere, ez gara *hanka motz* edo *buru handi* batez ari, beste zerbaitetaz baizik.

- 3) Sintaxi multzoaren pareko egitura izanik, azentuaren eta esanahiaren bidez hitz elkartu bezala azaltzen zaizkigunak *-justaposizioak* eta *-ko/-endun* osagaiez eratuak, corpus nagusitik kanpo, eranskinetan ematen ditugu. Bereizketa hau egitera eraman gaituen arrazoia 'predictability' delakoa da: esaterako, *-(r)entzako/-rako*, *-zko* edo *-(r)en* erabili gabe beti elkar ditzakegu bi izen, bata bestearekiko erlazio gramatikal eta semantiko jakin batzuek izango dituztenak. Era berean, 'izena + [aditzoina + *-le/-tzaille*]' egituradun osagaiak beti elkar ditzakegu, sujetu edo objektu eta aditzaren artean egon ohi den erlazioa jasoaz.

Etxekoandrea, *herriko gizona* edota *artelatzaren kasuan*, osteraz, esanahi berezitua lortuko den ala ez jakiteko biderik ez dago. Gertatzen denean, atzematen dugu eta esanahi erizpidea aplikatuz, *-azentuaren* laguntza ere hor dela, noiz diren izen elkartu eta noiz izen sintagma erabaki daiteke. Baina ezin dugu, lehen sailean bezala, alde aurretikako arau orokorrik eman; ezin dugu alde aurretik, esanahi aldaketa halako eta halakoetan gertatuko dela igarri.

- 4) Aurreko atalean azaldutako arrazoi berberagatik ematen ditugu 'hots-uztardurak' beste eranskin batetan.
- 5) Azkenik, eranskinetan jasotzen dira beste egitura hauek ere:

- a) ‘postposizio’ direlakoak, hitz elkarketa eta funtzio gramatikalen adierazle diren postposizioen muga daudelako.
- b) euskaraz, osagai lokabe zein atzizkitzat hartu izan direnez eraikitako egiturak -*alde, aldi, gai, aro*, e.a. bigarren osagai dituztenak-, berauen statusari buruzko eztabaida berezia merezi dutelakoan.
- c) *Antz, itxura, irudi...* bigarren osagaitzat dituztenak, ‘postposizio’ deituekin alde batetik eta hitz elkartuekin bestetik duten loturagatik.
- d) *egin, eman, hartu* aditzekin osatutako esapideak, ‘hitz elkartu’ ez, baizik ‘esapide’ direlako ustean eta, horrenbestez, esapide eta hitz elkartuen arteko bereizketa erizpideak sakonago aztertuz.
- e) ‘Aditzondo esapide’ deitura eman diegunak (*amodio galdez, diru eske...*), hauek ere batzutan ‘postposizio’ bezala azaltzen bait dira gramatiketan.
- f) Azkenik, sintaxiaren eta hitz elkarketaren artean leudekeen:
- ‘neurri sintagmak’
 - ‘zenbait aditz esapide’ (hala nola *behar, nahi, gogo, uste...* bigarren osagaitzat dituztenak)
 - ‘bikoiztapenak’ (*zuri-zuri, etxez-etxe* gisakoak)
 - *elkar, lehen, azken...* lehen osagaitzat dituztenak eta abar.

BIGARREN KAPITULUA

HITZ ELKARTUEN SAILKAPENA

A.- Sailkapen erizpideak

Lehen kapituluan hitz elkartuaren definizio arazoak aztertu eta euskaraz hitz elkartutzat zer hartuko dugun finkatu ondoren, ikus dezagun zein erizpidez baliatu izan diren autore desberdinak hitz elkartuok sailkatzerakoan.

Alde honetatik, nahikoa erraza da erabil daitezkeen sailkapen erizpideen zerrenda ematea. Erizpide hauen artean aipa daitezke:

1.- KATEGORIA GRAMATIKALA

Kategoria gramatikala kontutan harturik, hitz elkartu osoak duena izan daiteke erizpide nagusienetakoa, ia autore guztietan aurki daitekeena.

Halaber, osagai bakoitzaren kategoria gramatikala, izan da erizpide, sailkapenak taxutzean. Ch. Rohrer-ek (1967:52), kategoria gramatikal horien hurrenkera konkretuak ere aipatzen ditu sailkapen erizpide posible bezala; izena eta izenondoa kategoriak, 'izena + izenondoa' edota 'izenondoa + izena' hurrenkeran azaltzea, esaterako. Praktikan, osagaien kategoria gramatikala kontutan hartu duten autoreek, Ch. Rohrer-ek bereizten dituen bi erizpideok, bakar bezala erabili dituzte; hots, kategoria gramatikalak eta berauen hurrenkerak aldi berean ematen dituzte.

Bestalde, Ch. Rohrer-ek (1967:52), sailkapen erizpideen artean, osagaien forma aldaketak sartzen ditu (bokal erorketa edo aldaketarik dagoen, kontsonanterik tartekatzen den ala ez...). Baina gero, nahiz osagaien aldaketak aipatu, areago, aldaketa hauen azterketa zehatzak egin, ez da egiazko sailkapen erizpide bezala inon azaltzen¹.

1.- Euskaraz, lehen kapituluan esan bezala, hitz elkarketan gertatzen diren aldaketak R.M. Azkuek (1923-25:407-412) aztertu zituen, baina ez zen sailkapenerako aldaketa hauetaz baliatu.

Osagaien forma aldaketak, baina beste ikuspuntu batetatik, jaso izan dira ‘achronyms’ (V. Adams 1973:136-137, L. Guilbert 1975: 245-247), ‘clippings’ H. Marchand 1960a:357-365; V. Adams 1973: 135-136), hau da, osagai osoen orde, berauen atalak jasotzen dituzten hitz elkartuak bereizteko.

Horrelakoek, ordea, beherago aipatuko ditugun hitz elkartu ‘kultoak’, latin edo grekerazko elementuez osatuak, bezala, gutxienak izan ohi dira hizkuntza bateko hitz elkartuen artean. Beraz, morfologi mailan era honetan osatutako hitz elkartuak bereizi ondoren, beste erizpide batzuz baliatzen dira hizkuntzalariak gainerako hitz elkartu ‘jator’ en sailkapenerako².

2.- OSAGAIEN ERLAZIOAK

Antolatzen duten egituraren barnean, osagaiak, bata bestearekiko zein erlazioan dauden ere azter daiteke; eta, horren arabera, hitz elkartu mota desberdinak proposatu. Baina erlazio horiei ikuspuntu desberdinetatik hurbil gakizkiekeenez, honako bereizketa hau aurkitzen dugu hitz elkartuak modu honetan sailkatu dituzten hizkuntzalarien lanetan:

a.- Erlazio gramatikalak

Autore batzuk, bi osagaien artean soma ditzakegun erlazioak, gramatikalak, sintaxi mailakoen parekoak direlakoan, perpauseko funtzioen arauera sailkatu dituzte hitz elkartuak. *Zurezpata* (08)³ izen elkartuak, esaterako, aditzlagun eta objektuaren arteko erlazioa jasoko luke, ‘ezpata zurez egin dute’ perpausean, *zur* eta *ezpata* atalek betetzen dituztenak, hain zuzen ere. Era berean, *harrijasotzaile* edo *gari-jote* izenetan, objektu-aditz-sujetu eta objektu-aditz erlazioak jasotzen direla esan daiteke. Bide honetatik abiatu direnek, hitz elkarketa, sintaxiarekin lotura duen ataltzat daukate.

b.- Erlazio semantiko, lojikoak

Beste zenbait autoreri, berriz, egokiago iruditu zaio osagaiak maila berekoak diren ala bata nagusia eta bestea menpekoa den erizpidetzat hartzea;

2.- Errusiera da, alde honetatik, ezagunak zaizkigun beste hizkuntzetatik aldentzen dena, osagai laburtuz eraikitako hitz elkartuak guztiz normalak omen diren neurrian. Euskarari dagokionez, osagai laburtuei buruz, ikus M. Azkarate (1988).

3.- Hitz elkartuaren ondoren parentesi artean zenbaitetan ematen den kodeak, hitz elkartu hori zein liburutakoa den adierazten du. Kodeen zerrenda amaieran azaltzen da.

eta, bigarren kasuan, menpeko den osagaiak nagusiari zein motatako zehaztapen semantikoa ezartzen dion aztertzea. Ikuspuntu honetatik, goiko *zurezpata* menpeko izen elkartuen artean sailkatuko genuke, *ezpata* delako osagai nagusia. Eta menpekoen barruan, 'gaia' erlazio semantikoa adierazten dutenekin batera, *zur* osagaiak, *ezpata* zertaz egina dagoen aditzera ematen du eta. Bide beretik, *aiton-amonak* izen elkartu kopulatiboa dela esango dugu, bi osagaiak maila berean daudelako, e.a.

3.- OSAGAI BAKOITZAREN ERREFERENTEA

Osagaiak, hizkuntzaz kanpoko munduan biziduna ala bizigabea, 'zera' konkretua ala abstraktua, lekua, denbora... adierazten duen ere kontutan izan du autoreren batek sailkapenak egiterakoan. Honen arauera, *txori-kaiola* izen elkartuan, izaki biziduna eta objektu konkretu, bizigabea adierazten duten izenak elkartu ditugula esango genuke. *Gabon-kantak* izenean, berriz, denbora adierazpena duen izena eta 'zera' bizigabea adierazten duena, e.a.

4.- OSAGAIEN JATORRIA

Azkenik, osagaien jatorriaren arauera, bereizi izan dira hizkuntza desberdinetan osagai arrotzez eratutako hitz elkartuak, 'composition savante' (L. Guilbert 1971:LVIII), 'neoclassical compounds' (V. Adams 1973:128-133) edo 'composition allogène' (L. Guilbert 1975:224-244) izena emanez batez ere erro latinez edo grekoz, baina orohar hizkuntza bateko ez diren osagaiez eratzen diren hitz elkartuei⁴.

Sailkapen erizpide hauek direla eta ez dago esan beharrik zerrenda soila besterik ez dela goikoa. Gero, sailkapen konkretuak egiterakoan, horko erizpide batez baino gehiagoz baliatzea oso jokabide arrunta izanik. Begi bistakoa da, bestalde, erizpide batzuren eta besteen artean, muga zorrotzen ordez, lotura dagoela. Izen batek denbora adierazten badu, esaterako, bi osagaien artean 'denbora', 'garai' erlazio semantikoa atzemango dugu; eta, era berean, aditzlagun-objektu edo aditzlagun-sujetu erlazio gramatikala.

4.- Dena den, sarreran esan bezala, ez gara lan honetan horrelakoez arduratuko, euskal osagaiez -nahiz jatorriz euskarazkoak edo maileguak izan- eratzen direnez baizik. Osagai arrotzez antolatutako euskal hitz elkartuei buruz, ikus M. Azkarate (1988). Bestalde, osagai laburtuez ari ginela esandakoak balio du hemen ere, hau da, horrelako hitz elkartuak gutxienak izan ohi dira hizkuntza bateko hitz elkartuen altxorean; eta, horrenbestez, hitz elkartu 'jator' etatik hasieran bereizi eta, ondoren, beste erizpide batzuk baliatzen dituzte autoreek hizkuntza bateko osagaien ondareaz osatutako hitz elkartuak sailkatzeko.

B.- Sailkapen modu konkretuak

Ikus dezagun ondoren, gaingiroki bada ere, nola sailkatu dituzten hitz elkartuak, gai honetaz arduratu diren hizkuntzalariek. Alde honetatik, teoria sortzaile-transformatzaileak hitz elkarketaren esparrura ere ekarri zuen iraultzagatik, azterketa sortzaile-transformatzaileak eta besteak (tradizionalak edo klasikoak deitzea agian gehiegizkoa litzateke) bereiziko ditugu.

Bestalde, osagaien kategoria gramatikala edo berauen adierazia kriterio bakartzat hartu duen sailkapenik aurkitu ez dugulako, honela banatuko ditugu sailkapen modu desberdinak:

1.- TEORIA SORTZAILE-TRANSFORMATZAILEAZ KANPOKO AZTERKETAK

Hauen artean, ikusi ditugun sailkapen erizpide desberdinez eginikoak aurkituko ditugu.

1.1.- Osagaien kategoria gramatikal eta erlazio lojikoaren arauetako sailkapenak

1.1.1.- Antzinako indiar hizkuntzetakoak

Panini-k sanskritoaren hitz elkartuen azterketarako proposatu zuen sailkapena osagaien kategoria gramatikalean eta bereziki beraien arteko erlazio lojikoetan oinarritzen da, lau hitz elkartu mota bereiziz:

- a) ‘Tatpurusa’ bigarren osagaia denean esanahi nagusia ematen duena. Ondoren, hauen barnean, beste bi mota ere aipatu zituen:
 - ‘karmadharaya’ lehen osagaia izenondoa denean (euskal *neska zahar*, *abelgorri...*)
 - ‘dvigu’ lehen osagaia zenbatzailea denean (*bostortz*)⁵.
- b) ‘vyayibhava’ lehen osagaia denean nagusi

5.- Bigarrena izena izanik, lehen osagaitzat zenbatzailea duten hitz elkartuak zuzenago leudeke ‘Bahuvrihi’-en artean J. Wackernagel-en (1905:140) iritziz.

- c) 'dvandva' bi osagaien esanahiak maila berean elkartzen direnean
- d) 'bahuvrihi' bi osagaietatik batek ere ez duenean esanahi nagusia ematen (*besamotz*)⁶.

1.1.2.- Euskal sailkapenak

Euskal hizkuntzalarien artean, C. Uhlenbeck (1911), R.M. Azkue (1923-25), eta L. Villasanteren (1974) sailkapenak dira erizpide hauetan oinarritzen direnak: hitz elkartuak, 'kopulatibo', 'posesibo' eta 'menpetasun-ko'etan banatuz, hots, sailkapen semantikoari lehentasuna emanaz⁷.

Gero, hitz elkartu mota bakoitzean, nahiz ez sistematikoki osagaien kategoria gramatikalak zeintzu diren ikuitzen da⁸.

P. Lafitte (1944:38-40) ere erizpide hauetaz baliatu dela esan daitekeen arren, bere sailkapenean askoz pisu handiagoa hartzen dute osagaien kategoria gramatikalek. Hau da, hain zuzen ere, aurrekoetan ez bezala, erizpide nagusia; eta, bigarren mailakoa, beti aipatzen ez dena, bi izenen arteko erlazioa: biak maila berean dauden, bata bestearen menpeko den, edota aposizioan dauden.

1.1.3.- Osagaien arteko erlazio lojikoak, menpetasunezko hitz elkartuetan

Antzinako indiar gramatikalariek egindako sailkapena zehaztuz, gehienetan Panini-ri jarraituz 'menpetasunezko' hitz elkartu ('compuestos de

6.- Ikus honetaz G. Cardona (1976:213); J. Wackernagel (1905:140); edo Ch. Carr (1939:xxv). Dena den, Panini-renak ez izanaren, beste indiar gramatikalarik batzuk proposatutako 'Amredita' edo bikoiztapenak ere hartu ditu kontutan J. Wackernagel-ek (1905:142-148).

7.- Sailkapen hauek osatzeko beste bi datu beharrezkoak dira, ordea:

a) hitz elkartu mota horiek semantikan oinarriturik proposatu arren, beheago ikusiko dugun eta sintaxian oinarritzen den sailkapenaren aztarnak ez dira falta. Izan ere, lehen kapituluan esan bezala, R.M. Azkue eta L. Villasanterentzat hitz elkartuaren funtsa elipsia bada, elipsi hori sintaxi egiturekikoa da. Beraz, erizpide semantikoa ondoan, sintaxi egituren beharrezko litzatekeen zein elementu ezabatu den aipatzen da, 'sintaxi egitura → (X-ren elipsia) → hitz elkartua' erako prozesua aurkeztuz (non X = *eta*, *-dun/-ko*, kasu marka edo perpaus osoa). Egia esan, R.M. Azkuek berak (1923-25:396) bere sailkapena semantikoa dela espreski ez balu esango, osagaien arteko erlazio sintaktiko eta kategoria gramatikaletan oinarritzen direnen artean erraz sar zitekeen.

b) Sailkapen semantikoa da, bestalde, funtsezko elipsi kriterioari gaintitzen zaiona, 'onomatopeiak' edo 'hots uztardurak' hitz elkartuen artean sartzen dituenen R.M. Azkuek (1923-25:401-405).

8.- Sail bakoitzaren xehetasunak hirugarren kapituluan, euskal hitz elkartuen sailkapenean, emango ditugu.

dependencia', 'Determinativ- komposita', 'Subordinative Compounds'... beste hizkuntza batzuetan) dei daitezkeenetan, zatiketa xeheagoak proposatu dituzte zenbait hizkuntzalarik, beti ere osagaien arteko erlazio lojikoetan oinarrituz.

Kriterio honi dagokionez, bestalde, beronen arauera egin diren sailkapenen arteko desberdintasuna eta, batez ere, geroxeago ikutuko dugun sailkapen erizpide honen egokitasunari buruzko eztabaida dela eta, zehatz mehatz emango dugu autore bakoitzaren sailkapenaren berri. Luze joan badaiteke ere, interesgarri deritzogu, bereziki hirugarren kapituluaz azalduko diren erlazio semantikoen egokitasun edo desegokitasunaz hobeto jabetu ahal izateko.

Bide honetatik abiatu diren autoreen aipamen kronologikoa egin nahi bagenu, N. Bergsten (1911) aurkituko genuke lehenik, ingelesez, hitz elkartuetan, honako sailok proposatuz, segun eta osagai batek bestearekiko nolako zehaztapena dakarren:

- a) 'status copulativus' bi osagaiak maila berean daudenean: *copper-zinc, board-residence, Alsace-Lorraine...*
- b) 'status essivi' lehen osagaiak leku/denbora zehaztapena ematen duenean: *garden-house, castle park, tombstone...*
- c) 'status lativi' lehen osagaiak jomuga zehaztapena dakar: *landbreeze, side-glance, cost-line...*
- d) 'status spatii' lehen osagaiak iraupen/hedapena zehazten du: *finger-length, day-fly, penny-piece...*
- e) 'status coexistentiae' bi osagaiak leku/denbora berean ematen diren ala ez: *mountain region, arm chair, chapter-heading...*
- f) 'status partitivus' osagai batek bestearen zatia adierazten duenean: *dove-tail, nose-end, mutton chop...*
- g) 'status classificationis' osagai batek adierazten duena, besteak adierazten duenaren esparruan dagoenean erabat edo neurri batean: *fellow-companion, cuckoo-bird, the Times newspaper...*
- h) 'status qualificationis' osagai nagusiaren kualitate edo atributuren bat zehazten duenean beste osagaiak: *gravel walk, brickhouse, loaf-sugar, day-light, peace-congress, lion-colour...*

- i) 'status dependentiae' osagai bat bestearekiko kausa, helburu, baliabide, funtzio, egile, objektu, iturburu, ondorio, posesio/aginte. erlazioan badago: *sea-sickness, calemonth, dressing-gown, bird-cage, music-shop, fire-baptism, earth-quake, childbirth, land-sale, oil-plant, college servant, hospital nurse...*
- j) 'status concordiae' azkenik, osagai batek bestearekiko antzekotasun zehaztapena ematen duenean⁹: *coral lips, cavern-throat, organ-voice, pigtail...*

H. Paul (1920:9e.h.), hitz elkartuaren kategoria gramatikaren arauera lehen zatiketa egin, eta, indiar hizkuntzetan bezala, hitz elkartu nominaletan

- a) 'Kopulative Zusammensetzungen'
- b) 'Bestimmungszusammensetzungen'
- c) 'Bahuvrihi'

sailak bereizi ondoren, osagaien kategoria gramatikaletan oinarritzen da azpisailetarako. Azkenik, azpisail hauetako bakoitzean atal zehatzagoak ematen ditu, berriro ere erlazio lojikoetara joaz. Horrela, lehen osagaitzat izena duten menpetasunezko hitz elkartuetan, bi atalen artean gerta daitezkeen hamar erlazio semantiko aipatzen ditu:

- a) lehen osagaiak gaia adierazten du: *Filzhut, Goldring, Marmorblock...*
- b) lehen osagaiak, gaiaren zati bat soilik adierazten du, zeinaz bigarrena eratua dagoen: *Apfelbaum, Rosenbusch, Reispudding...*¹⁰
- c) lehen osagaiak, bigarrena zein lekutan dagoen edo zein lekutarako den adierazten du: *Bergbahn, Zahnschmerz...*
- d) lehen osagaiak, bigarrena zein garaitan gertatzen den edo zein garaitarako den adierazten du: *Winteranzug, Nachthemd, Morgenrock...*

9.- Panini-rena aldatu eta gairaditzen duen sailkapen hau (kopulatiboak beste guztien parean daude eta 'bahuvrihi'ak kanpo geratzen dira), A. Noreen-ek (1903) egindakoan oinarritzen omen da, suedieraz dagoelako ulertezina zaigun sailkapen batetan.

10.- Hirugarren kapituluan, euskal hitz elkartuak sailkatzean bi azpisail hauek batera hartu ditugu, 'gaia' erlazio semantiko bakarraren azpian.

- e) lehen osagaiak bigarrena zertarako den adierazten du: *Wasserflasche, Weinglas, Obstmesser...*
- f) lehen osagaiak, bigarrena zertako erabiltzen den adierazten du: *Regenschirm, Diebstahlversicherung...* (Azken bi erlazioak oso antzekoak dira)
- g) lehen osagaia objetua da, zeinarekin bigarrena alderatzen den: *Staubregen, Baumkuchen, Kopfsalat...*
- h) lehen osagaiak, bigarrena zein baliabidez egiten den adierazten du: *Handarbeit, Wagenfahrt, Fusstritt...*
- i) lehen osagaiak, bigarrenak sortzen duen objetua adierazten du: *Schuhmacher, Leineweber...*
- j) lehen osagaiak, bigarrena zertan (zein gaitan) aritzen den adierazten du: *Metallarbeiter, Buchähndler, Zuckerbäcker...*

W. Henzen-ek (1947) ere erizpide beretan oinarritzen du bere hitz elkartuen azterketa, hau da, elkarketa osoaren kategoria gramatikala, osagaien arteko erlazio semantikoak, osagaien kategoria gramatikala, eta, berriro ere osagaien arteko erlazio lojikoak. Ñabardura bat besterik ez du H. Paul-en (1920) sailkapenarekin konparatuz: hizkuntzalari honek bereizi zituen lehen bi erlazio lojikoak (lehen osagaiak, gaia edota gaiaren atal bat adieraztea, alegia), bakarrean biltzen ditu W. Henzen-ek. Bederatzi erlazio aipatzen ditu, beraz, bi izenen artean aurki daitezkeen artean.

Ch. Carr-ek (1939:319e.h.), aldiz, orohar aurreko bi autoreen erizpideetan oinarritu arren, nahikoa sailkapen desberdina ematen du hizkuntza germaniarretako hitz elkartuak aztertzean.

Hasteko, hitz elkartuen barnean, lau mota semantiko nagusi bereizten ditu:

- a) bi osagaiak koordinaturik daudeneko hitz elkartuak
- b) lehen osagaiak bigarrena mugatzen du, kasu edo preposizio erlazioan egonik
- c) lehen osagaiak, bigarrenaren atributua adierazten du. Indiar gramatikalariek 'Karmadharaja' deitu hitz elkartu hauetan 'izenondoa + izena', 'izenondoa

+ izenondoa', 'aditza + izena' (*Stinkstein*), 'Bahuvrihia'k eta bi izenez osaturiko izenak sartuko lirateke¹¹.

- d) bi osagaien arteko erlazioa aposiziozkoa deneko hitz elkartuak, osagai bakoitzak gauza beraren alderdi desberdinak adierazten dituela: hemen sartuko lirateke 'species-genus' erlazioan oinarritzen diren elkarteak eta 'Tautologiak' ere.

Berehala ohartzen gara, 'bahuvrihi' elkarteak falta direla azpisail berezi bezala eta, horien ordeztu, atributu eta aposizio erlazioak ezartzen direla. Ondoren, H. Paul (1920) eta W. Henzen-en (1947) antzera, sail hauetako bakoitzean osagaien kategoria gramatikalak zehazten dituela ikusi dugu; kategoria gramatikalen konbinaketa bakoitzaren barnean soma daitezkeen kategoria lojikoak emanik bukatzeko.

Puntu honetan ere, kasu/preposizio erlazioan dauden 'izena + izena' egituretan gerta daitezkeen kategoria lojikoak direla eta, orain arte ikusi ditugunak ez bezalakoak proposatzen ditu:

- a) bigarren osagaia, aditz iragangaitz baten 'nomen actionis' izan daiteke, eta lehena ekintzaren sujetu lojikoa.
- b) bigarren osagaia aditz izena izan daiteke, eta lehena, ekintzaren objektu lojikoa.
- c) hitz elkartuaren lehen atalak, bigarrena non dagoen edo norako den adieraz dezake.
- d) lehen osagaiak, bigarrena zein lekutatik datorren adieraz dezake.
- e) lehen atalak ekintzaren helburua adieraz dezake, bigarrena aditz izena izanik.
- f) hitz elkartuaren lehen atalak, bigarrena zein garaitan gertatzen den adieraz dezake.
- g) lehen atalak, bigarrena zein helburutarako erabiltzen den adieraz dezake.

11.- Euskaraz, alde batetik 'Bahuvrihi'ak eta bestetik 'Karmadharaya' (*neska zahar*) bereizten ditu C. Uhlenbeck-ek (1911).

- h) lehen atalak, bigarrena zein baliabidez egiten den adieraz dezake.
- i) lehen atalak, bigarrena zein gaiz egina edo zein gauzaz osatua dagoen adieraz dezake.
- j) hitz elkartua bi aditz izenez osatua egon daiteke, lehen osagaia, genitibo posesibo erlazioan dagoela bigarrenarekiko.

Zerrenda honetan a) eta b) puntuetan jasotzen diren 'sujetu-ekintza izen', eta 'objetu-aditz izen' erlazioak, Ch. Carr-ek berak 'logical categories' deiturapean emango ez balitu erlazio sintaktikotzat hartuko genituzkeenak, ez dituzte aurreko autoreek aipatzen.

H. Paul (1920), Ch. Carr (1939) edo W. Henzen-ek (1947) baliatutako erizpideen ordena aldatuz, hitz elkartu osoaren eta osagaien kategoria gramatikaren arauera ezarri zituzten sail nagusiak H. Koziol (1937) eta O. Jespersen-ek (1942). Ondoren, osagaien arteko erlazio lojikoek baliatzen dira xehetasun gehiago emateko. Erlazio lojikoek zerrenda, orde, aldatu egiten da autore batetik bestera.

H. Koziol-ek (1937:49-51), bi izenen artean, honako erlazioak aipatzen ditu:

- a) gehiketa erlazioa: *merchant-tailor, queen-mother...*
- b) tautologia erlazioa: *love-amour, cite-town...*
- c) aposizio erlazioa: *roadway, Tomfool, lady-doctor...*
- d) erkaketa erlazioa: *bell-flower, mother-country...*
- e) erlazio espaziala: *countryman, side-door, tomb-stone...*
- f) denbora erlazioa: *day-labour, winter-cherry...*
- g) osagaiek, bata bestearekin lotura duten objektuak adierazten dituzteneko erlazioa, lehenak bigarrenaren ezaugarri bereziren bat emanaz: *thunder-storm, motor-car...*
- h) hitz elkartuak pertsona adierazten duenean, lehen osagaiak ariketa adieraz dezake: *sword-player, oil-man...*

- i) baliabide erlazioa: *hand-writing, birth-right...*
- j) lehen osagaiak gaia, materia, adierazten dueneko erlazioa: *ironware, railway...*
- k) helburu, xede, erlazioa: *gun-powder, tooth-brush...*

Hamaika erlazio dira, beraz, hizkuntzalari honek kontutan hartzen dituenak, nahiz onartu ez direla hor erlazio posible guztiak agortzen. H. Koziolen (1937) sailkapenean, aurreko autoreek, hitz elkartu osoaren kategoria gramatikalaren ondoren kontutan hartu zituzten erlazio semantiko nagusiak falta direla ohar gaitzke. H. Paul (1920), Ch. Carr (1939) edo W. Henzenek (1947), Panini-ren erizpideei jarraituz, bereizi zituzten sail nagusi horietan, gehiketa/tautologia/aposizio erlazioak hitz elkartu kopulatiboei legozkieke; besteak (konparazio/leku/denbora/baliabide/gai... erlazioak), menpetasunezko hitz elkartuei.

O. Jespersen-ek (1942:142), aldiz, hitz elkartuaren eta osagaien kategoria zehaztu ondoren, sei ataleko sailkapen orokor bat proposatzen du, neurri batetan, indiar gramatikalariei bidetik lihoakeena:

- a) lehen osagaiak bigarrena mugatzen du: *gas-light*
- b) bigarren osagaiak lehena mugatzen du: *tiptoe*
- c) bi osagaiak maila bereko dira, A gehi B: *Schleswig-Holstein*
- d) bi osagaiak maila berean elkartzen dira, baina pertsona/objetu bakarra adierazteko: *maid-servant*
- e) 'bahuvrihi' elkartek: *red-coat*
- f) bi osagaiak preposizio bidez lotzen direnoko elkartek (azken hau morfologi erizpideen arauerakoa gehiago bada ere): *son-in-law*.

Ondoren, sail hauetako bakoitzean, atal txikiagoak bereiziko ditu, erlazio semantiko, baina bai eta sintaktikoetan ere oinarrituz¹², azken batetan, Ch.

12.- Dena den guk erlazio sintaktikotzat hartu ditugunak, hau da, 'ekintzaren objektu/sujetu' erako erlazioak, erlazio lojiko balira bezala aurkezten ditu O. Jespersen-ek (1942: 143).

Carr-ek (1939) bezala jokatuaz. Adibidez, lehen osagaiak bigarrena mugatzen duenean, hau da menpetasunezko hitz elkartuetan, honako atalok aipatzen ditu:

- a) bigarren osagaia ekintza/egile motako izena bada, lehen osagaiak, ekintza horren objetua/sujetua adieraz dezake: *sunrise, sunset, handshake, wool-gathering...*
- b) lehen osagaiak, bigarrena non dagoen/gertatzen den... adierazten du. Edota bigarrena nondik datorren edo nora doan: *garden-party, land-breeze, playgoer...*
- c) lehen osagaiak, bigarrenak adierazten duena noiz gertatzen den ematen du aditzera; edota bigarrenak adierazten duen ekintza horren iraupena: *night-train, wedding-breakfast, day-fly, life member...*
- d) lehen osagaiak, bigarrena zertako den adierazten du: *keyhole, bird-cage, cigar-case, gunpowder...*
- e) lehen osagaiak, bigarrena zein baliabidez egina den adierazten du: *gunshot, footstep, book-learning...*
- f) lehen osagaiak, bigarren duen zerbait, ezaugarri berezi dena adierazten du: *feather-bed, mountain-range, newspaper...*
- g) lehen osagaiak, bigarrenak zeren antza duen adierazten du: *needle-fish, silver-fox, bell-flower...*
- h) lehen osagaiak, bigarrena zein gaiz egina dagoen adierazten du: *gold ring, stone wall...*

Eta H. Koziol-ek bezala, zortzi erlazio hauetatik kanpo beste hainbat ere egon daitezkeela garbi uzten du.

Erlazio semantikoez baliatu diren beste bi hizkuntzalari Y. Birenbaum (1967) eta M. Wandruszka (1968) ditugu. Lehenak, 'izena + izenondoa' erako ingeles izenondo elkartuak, izenak edo izenondoak ematen duten informazio semantikoaren arauera sailkatzen ditu (alderaketa erlazioa dago *sloe-black* izenondoan, izenak enfasia emateko balio du *top secret* bezalakotetan, izenondoak adierazten duen kualitatearen ñabarduraren bat ematen du izenak *ash-blond* izenondoan, e.a.).

M. Wandruszka-k (1968:243) ere, nahiz gero sailkapen konkreturik ez eskaini, genitibo erlazioaz gain, lehen osagaiak ‘Lekua’ edo ‘Denbora’, ‘Kuantitatea’ edo ‘Kualitatea’, ‘Objetua’, ‘Iturburua’ edo ‘Ondorioa’, ‘Baliabidea’ edo ‘Helburua’ adieraz dezakeela dio.

Sailkapen erizpide honi dagokionez, ordea, H. Koziol (1937) eta O. Jespersen-en (1942) baieztapenek, beraiek eman zerrendek ez dituztela erlazio lojiko posible guztiak agortzen, alegia, galdera hau izkutatzen dute: halako erizpideetan oinarrituta lor al daiteke hitz elkartuen sailkapen osorik? Edota galdera beste modu batera eginda: bi osagaien artean gerta daitezkeen erlazio guztien zerrenda exhaustiboa eman al daiteke? Orain arte aztertu ditugun autoreen azalpenetan ezezko erantzuna aurkituko dugu:

«It is difficult to find a satisfactory classification of all the logical relations that may be encountered in compounds (...) The analysis of the possible sense-relations can never be exhaustive»

dio O. Jespersen-ek (1942:137-8). Eta eritzi bereko azaltzen zaizkigu H. Koziol (1937:319), Ch. Carr (1939:319) eta W. Henzen (1947:53). Hirurek ezinezkotzat daukate, menpetasunezko izen elkartuan, bi izenen arteko erlazio posible guztiak agortzea.

N. Bergsten-ek (1911:132), aldiz, halako baieztapen zorrotzik egin ez arren¹³, askotan bi osagaien arteko erlazio semologikoaz (sic) jabetzeko izan ditzakegun zailtasun eta ezintasunak onartzean, badirudi, inplizitoki, beste hizkuntzalariekin bat datorrela.

Halaber, osagaien arteko erlazio lojikoek gain, sintaktikoetan ere oinarritu diren autoreak, goikoen antzeko balorazioak egin dituzte sailkapen erizpide hau dela eta. Hor ditugu, adibidez, H. Marchand-en (1960a:22) hitzak:

«As to the notional side of these compounds, the relations in which the two substantives may stand to each other are manifold (...) But it is no use trying to exhaust the possibilities of relationships; many compounds defy an indisputable analysis».

13.- *«It is a striking fact that in a great many, perhaps the majority of, cases we are at a loss to give an accurate definition of the semological relation between the members, to say nothing of those in which there cannot be said to exist any such relation at all.»* Baieztapen hau, bestalde, lotu daiteke aurrerago ikutuko dugun hitz elkartuen anbiguotasunarekin -zein erlazio semologiko konkretu dagoen zehazteko zailtasuna-, eta lexikoaren atal diren heinean, hitz elkartuek duten edo, behintzat, izan dezaketen, izakera idiosinkratikoarekin -zein erlazio semologiko dagoen antzeman ezina-; hots, azken batetan, lexikalizazio arazoarekin elingo genuke topo.

Eta K. Zimmer-ek (1971:11), berriz, hitz elkartuak sortzeko egokiak izan daitezkeen erlazioak direla eta, erlazio horiek positiboki identifikatu ordez, ezinezko diren erlazioak ikertzea bide emankorragotzat jotzen du¹⁴.

Beste autore batzuk, ostera, baiezeko erantzuna eman diote zenbait lerro gorago egin dugun galderari: erlazio lojikoan bidez, hitz elkartuen sailkapen zehatz eta osoa lortzea, ez da ezinezkoa; sail egokiak aurkitzean datza gakoa. Hala uste du A. Granville- Hatcher-ek (1960), esaterako. Hizkuntzalari honen eritziz, garai hartan hain ezaguna zen O. Jespersen-en (1942) sailkapenean, bi kriterio daude nahasirik:

- a) osagaien erreferentzia, adierazia, 'bigarren osagaiak biziduna adierazten duenean' bezalako azalpenak, batetik, eta
- b) bi osagaien arteko erlazioa bestetik.

Horrela, kasu batzutan, lehen kriterioa, bigarren osagaiaren erreferentzia izan da (eta bigarrena, lehen osagaiak bigarrenarekin duen erlazio mota). Beste batzutan, lehen erizpidea, lehen osagaiak bigarrenarekiko duen erlazioa izan da, eta, ondoren, bigarren osagaiaren erreferentzia (A. Granville-Hatcher 1960:359-360).

O. Jespersen-en (1942) sailkapenaren egokitasun eza frogatzeko, beste bi argumentu ere eskaintzen ditu A. Granville- Hatcher andreak (1960:359):

- a) atal bakoitzaren barnean azpiatalak ez ezartzea (zazpi ataletatik hirutan bakarrik aipatzen da beste azpiatalen bat)
- b) eta, batez ere, «*the absence of any principle of symmetry*». O. Jespersen-ek proposatzen dituen erlazioen artean, 'denbora' eta 'lekua' omen dira pareka daitezkeen bakarrak. Gainerantzekoek, 'gaia', 'helburua', 'tasun ezaugarria'..., ez dute inolako zerikusirik bata bestearekin; «*a random group of criteria*» dugu hor A. Granville-Hatcher-en (1960:359) ustez. Simetriarik eza litzateke hain zuzen ere, erlazio lojikoan porrotaren arrazoi nagusia.

14.- «*to abandon the attempt at an exhaustive positive characterization of compound types, and (...) to try and define those relations which cannot underlie compounds.*» K. Zimmer-en hitzetan, ikuspuntu sortzaile-transformatzailean kokatzen denez, jadanik hizkuntzak dituen hitz elkartuen sailkapen soilaz areago doan kezka nabarmentzen da, hau da, hitz elkartu berriak sortzeko mekanismoarena.

Azken kritika hau, orohar, H. Paul (1920), Ch. Carr (1939) edo W. Henzen-i (1947) egin ziezaiekeen emakume hizkuntzalariak. Berauen erlazio lojikoak ere, kriterio multzo helburugabea besterik ez lirateke.

Huts hori gainditu nahian, O. Jespersen-ek nahasian erabiliko bi erizpideetatik bat hartuko du nagusi bezala: lehen osagaiak bigarrenarekin duen erlazioa; eta kriterio honetaz baliatuz sailkapen simetriko laukoitza proposatuko du. Sailkapen honek, Jespersen-en zazpi atalak jasotzeaz gain, hor falta diren zenbait hitz elkartu mota ere jasoko lituzke. Honelakoa da A. Granville- Hatcher-en (1960:363-5) proposamena:

- 1) «*A is contained in AB*»: *gold ring, seed orange*
- 2) «*A is somehow the source of B*»: *cane sugar, sea gull...*
- 3) «*B is contained in A*»: *orange seed*
- 4) «*A as the destination, end of B*»: *sugar cane, sun worship...*

Sailkapen honetan berehala nabarmentzen da binakako simetria, hau da, 1) eta 3) alde batetik, 2) eta 4) bestetik, kontrako erlazioa adierazten duela bikote bakoitzak.

Sailkapenaren egilea bera ohartzen da, ordea, lau sail hauek «*comfortably vague and elastic*» direla, baina horrexegatik «*we feel the need for sub-categories which should be as concrete and precise as possible, in compensation*» (A. Granville-Hatcher 1960:366). Azpisail hauek, osagai bakoitzaren adierazia, erreferentearen arauera (pertsona, animalia, objektu konkretu/sustantzia, lekua, denbora, jarduera edo izaki abstraktuen miszelanea: *alertness, size, presence, efficiency, value...* bezalako izenak) egitea proposatzen du¹⁵.

Erizpide hauekin jokatuaz lortuko genuke menpetasunezko hitz elkartuen sailkapen zehatz eta osoa edozein hizkuntzatan.

A. Granville-Hatcher-ek (1960) proposatutako sailkapen moduak izan zituen jarraitzaileen artean L. Carlsson (1966) eta M. Moody (1973) aipa

15.- Hasieran hitz elkartuen sailkapen erizpideen zerrendan aipatu ditugun bi erizpide desberdin elkartzen badira ere, osagaien adierazian soilik oinarritzen den sailkapenik aurkitu ez dugunez, eta osagai bata bestearekin duen erlazioari lehentasuna ematen zaionez, erlazio lojikoaren artean sartu dugu sailkapen modu hau.

ditzakegu. M. Moody-k (1973) corpus zabal bateko frantses hitz elkartuak aztertu zituen, osagaien arteko erlazio eta erreferentzia erizpideez baliaturik. Ondorio gisa, eredutzat hartu zuen sailkapenaren balioa atera zuen: «*it is obvious that the four relationships determined at the out set are sufficient to classify noun complement constructions in French*» (M. Moody 1973:241).

L. Carlsson-ek (1966:180-1) ere, erlazio semantikoetan oinarrituaz, osagaien adierazia nahiz bi osagaien arteko erlazioa har badaiteke kontutan, bi kriterioak baliagarri izan arren, osagaien arteko erlazioari ematen dio lehentasuna. Bi arrazoi ematen ditu egin duen aukera defenditzeko:

- a) oso zaila da izen batek adieraz ditzakeen ideia guztien sailkapen koherente eta arrazoizkoa lortzea. Erizpide honen arauarako kategoriak, edo oso orokorrak, edo zehaztasunik gabeak lirateke.
- b) Mugakizuna, osagai nagusia, abiapuntutzat hartuta ere, sail baten baino gehiagoren barnean, erlazio mota desberdinak atzemango genituzke.

Beraz, A. Granville-Hatcher-en (1960) bigarren erizpidea, osagaien adierazia, baztertuz, hizkuntzalari honen sailkapen laukoitza, osagaien erlazio lojikoetan oinarritua, hartzen du abiapuntutzat, frantsesez 'izena + de + izena' motako egituren lotura maila aztertzeke.

Egia esan, A. Granville-Hatcher-en (1960) proposamenak erakargarria dirudien arren, ez du arrakasta berezirik izan hitz elkartuen sailkapen mota bezala. Alde batetik, bide honetatik jo duten hiru autoreak, A. Granville-Hatcher (1960), L. Carlsson (1966) eta M. Moody (1973) saiatu dira beste autore batzuk aipatutako erlazioak ('denbora', 'lekua', 'baliabidea', 'gaia', 'zatia'...) sailkapen laukoitz horretan non kokatuko liratekeen azaltzen. Beraz, nolabait, erlazio lojiko horien balioa, egokitasuna aitortu dutela pentsa daiteke.

Bestalde, simetria, argumentu garrantzitsua izanik ere, osagaien adierazia kontutan hartuta egiten diren azpisailak eta erlazio lojikoaren zerrenda luze edo motzagoaren bidez lortzen direnak, ez bide dira hain desberdinak. Hor dugu, gainera, L. Carlsson-en (1966:181) eritzia, «*Les difficultés qui ne manqueraient pas de se présenter à qui voudrait arriver à un classement cohérent et raisonnable de toutes les idées qui peuvent être exprimées par un substantif seraient considérables*», A. Granville-Hatcher-en zazpi ataletako zerrendaren erabateko egokitasuna zalantzan jar eraz dezakeena.

Azkenik, sailkapen proposamen hau bazterrerazi duena, urte inguru horietan, teoria sortzaile-transformatzailearen eskutik, eta hortik kanpo ere,

indartsu plazaratu zen erizpidea, osagaien arteko sintaxi erlazioetan oinarritzen dena, izan bide dela pentsa daiteke. Baina hasieran esan bezala, azterketa sortzaile-transformatzailea eta halakoa ez dena bereiziko ditugu.

Osagaien arteko erlazio lojikoan oinarritu diren autoreen artean, azken talde bat osatuko lukete N. Morciniec (1964) eta E. Coseriu-k (1976). Hizkuntzalari hauentzat, hitz elkartuan, osagaien esanahien arteko mugatze erlazio orokorra sortzen da; eta ez erlazio mota konkretu bat. Hala ere, bi autoreen planteamentuetan ñabardura desberdinak ikus daitezke.

N. Morciniec-ek (1964:13), sanskritozko hitz elkartuen sailkapena alemana bezalako hizkuntza batetarako baliogabetzat jo ondoren, hitz elkartuan, *Tischtuch* izenean konkretuki, honako hau dio: «*besteht keine syntaktische Funktion*¹⁶ zwischen der Form /tif/ und /tu:x/, sondern zwischen den Bedeutungen ‘Tisch’ und ‘Tuch’. Die Bedeutung ‘Tisch’ bestimmt die Bedeutung ‘Tuch’», hots, goiko izenean ez dela formen arteko funtzio sintaktikorik azaltzen, osagaien esanahien arteko erlazioa baizik. Esanahia, noski, aldatu egiten da hitz elkartu batetik bestera, segun zein osagai azaltzen den. Konstantea hau da, ordea, bi esanahien arteko erlazioa: lehen morfemaren esanahiak, bigarren morfemarena mugatzen duela¹⁷. Baina, nahiz esanahi horiek zeintzu diren «*irrelevant*», garrantziarik gabekoa dela esan, W. Henzen-en (1947) sailkapeneko zerrenda, lehen osagaiak bigarrenari buruz adieraz ditzakeen erlazioena, errepikatzen du (N. Morciniec 1964:93-94).

E. Coseriu-ren (1976:245) ustez, berriz, hitz elkartu ‘endozentriko/exo-zentriko’ bereizketak, edo H. Paul (1920), H. Koziol (1937), Ch. Carr (1939) edo W. Henzen-ek (1947) egin dituzten sailkapenetan, hots, hitz elkartuaren balioa esplikatutako nahi izan dutenetan, izendatzen dutenaren arauera sailkatu dituzte egitura hauek. Horrela bereizi izan omen dira, esaterako:

- a) *Papierkorb* ‘saskia paperentzat da’
- b) *Goldwaage* ‘balantza urrearentzat da’
- c) *Sommerhut* ‘sonbreroa udarako da’
- d) *Filzhut* ‘sonbreroa fieltroz egina da’

16.- Hurrengo sailean aztertuko ditugun autoreen kriterioen aurka azalduz.

17.- Begibistakoa da erlazio hori menpetasunezko hitz elkartuetan gertatzen dela. Kopulatiboetan zer gertatzen den, adibidez, ez da hain garbi geratzen. Bestalde, erraz antzematen da lerro horietan N. Morciniec-ek, hitz elkartua, bi morfema lokabez, eta ez bi hitz edo gehiagok, osatua bezala definitzen duela.

Baina hitz elkartua zertako sortu den, beraz, zer izendatzen duen, eta sortu ondoren hartzen duen esanahia, bereizi beharra ikusten du¹⁸. Izan ere, izendapen funtzioan oinarritzeak, hitz elkarketaren batasuna hausten du, *Goldwaage*, ‘urrezko zein urrearentzako balantza’ izan bait daiteke. Hitz elkartuaren barneko erlazioak askoz abstraktuagoak izanik, ilunduak geratzen dira, sailkapenetan, hitz elkartua zer izendatzeko erabiltzen den hartzen badugu abiapuntutzat.

Papierkorb bezalako hitz elkartu batetan, bada, ‘*Korb* - preposizio funtzio - *Paper*’¹⁹ erlazioa egongo litzateke, erlazio hori konkretuki zein den, hau da, preposizio funtzioa *de/para/con...* zein preposizioek betetzen duen esan gabe; hasieran N. Morciniec-ek (1964) egiten zuen bezalako bereizketa - izendapen/esanahi- eta proposamena eginaz, beraz. Horrela, bada, *Papierkorb*, ‘paperentzat den saskia’ izendatzeko sortua izan arren, sortu ondoren, beste gauza batzuk adierazteko ere erabil daitekeela - ‘paperez egindako saskia’, esaterako- defendatzen du, izen elkartu horren esanahia askoz zabalagoa den heinean. Horregatik ez du erlazio lojikoan zerrendarik ematen, praktikan erlazio abstraktu bakarra besterik ez dagoelako: ‘A-función preposicional-B’ (E. Coseriu 1976:245).

L. Bauer-ek (1977), azkenik, inplizitoki erlazio semantikoen nagusitasuna aldarrikatzen duela dirudi, honakoa dioenean:

«It was shown in my thesis, for example, that many of the principles underlying compounding in Germanic also underlie compounds and compound phrases in French. I suspect that many of them may also be true in Finnish, and possibly in Turkish.»

The principles that all these languages have in common are semantic rather than syntactic or morphological».

18.- «Los tipos de formación de palabras son, en efecto, procedimientos sistemáticos de las lenguas y, como tales, tienen en cada caso un significado dado por la lengua correspondiente y que coincide con su función en el respectivo sistema lingüístico (el significado es por definición el contenido dado por la lengua como tal). Y la designación (es decir, la relación signo- realidad extralingüística, o la realidad extralingüística misma, en cuanto hecho designado en cada caso) no coincide en absoluto con el significado sistemático: resulta más bien de la norma de la lengua y/o del conocimiento general y particular de las cosas- extra- lingüísticas. La designación puede considerarse como determinación ulterior y complementaria de los procedimientos de formación de palabras, pero no puede considerarse como antes del significado y como determinación primaria (definitoria)» (E. Coseriu 1976:242-3). Eztabaida honi, hitz elkartuak izena emateko prozedurak diren ala ez, aurrerago helduko diogu berriro gramatika sortzaile-transformatzailearen gai honi buruzko azterketak ikustean.

19.- Euskararen kasuan preposiziorik ez dugunez, agian ‘saski - paper - kasu marka’ erlazioaz hitz egin beharko genuke.

Arazoak lexikalizazioaren eskutik helduko zaizkigu. Baina orohar giltza semantiko berbere baliatuko lirateke hizkuntza desberdinetako hiztunak hitz elkartuak ulertzerakoan²⁰.

Osagaien kategoria gramatikala eta erlazio lojikoak sailkapen erizpidetzat erabili dituzten autoreen artean, azkenik, eta erlazio sintaktikoak kontutan hartu dituztenekin zubi gisa, H. Marchand (1960a) dugu. Hitz eraketaz hainbat eta hainbat lan argitaratu dituen hizkuntzalari honek, hasiera batetan, hitz elkartuak sortzeko ingelesak dituen modu desberdinen deskripzioa egin nahian:

- a) erizpide nagusitzat elkarketa osoaren kategoria gramatikala hartu du kontutan
- b) izen elkartuen barnean 'endozentriko / exozentriko' bereizten du
- c) ondoren, azpiatal bakoitzean, osagaien kategoria gramatikala
- d) azkenik, hitz elkartuen 'alderdi nozionala', hau da, erlazio lojikoak, semantikoak. Baina garrantzitsuenak besterik ez ditu aipatzen, gorago ikusi bezala, exhaustibotasuna ezinezkoa dela uste du eta. Hauek dira konkretuki ematen dituenak (H. Marchand 1960a:22)
 - konparazioa: *blockhead, bell-flower, silkweed...*
 - gaia, materia: *ironware, waxwork...*
 - helburua, xedea: *birdcage, keyhole, raincoat...*
 - denbora: *eveningsong, nightclub...*
 - lekua: *garden-party, headache....*
- e) noizean behin, ordea, osagaien kategoria gramatikalak zehaztu ondoren, bien artean predikatu/objetu, aditz/objetu, aditz/ aditzlagun erlazioak gertatzen direla zehazten du. Horregatik genioen hurrengo ataleko autoreekiko zubi izan daitekeela.

20.- Baieztapen hau, gramatika sortzaile-transformatzailearen barnean ikusiko dugun K. Zimmer-en (1971, 1972) sailkapen-erizpide egokiei buruzko oharrekin lotu beharko genuke.

Orain arte ikusia laburtuz, esan dezakegu, erlazio lojikoan bidetik jo duten autoreek, edota oso erlazio orokor, abstraktuak, proposatu dituztela, edota bi osagaien artean ager daitezkeen erlazio konkretuak zehazten hasi direnean (N. Morciniec (1964) eta E. Coseriu-ren (1976) izendapen/esanahi desberdintasuna oraingoz alde batera utziaz), daitezkeen erlazioen zerrenda osoa eman ezinarekin egin dutela topo. Beraz, baliagarri izan daitezkeen erizpidea den arren, mugak hor dituela berehala somatzen da.

1.2.- Osagaien kategoria gramatikal, erlazio sintaktiko (eta erlazio lojikoan) arauerako sailkapenak

Bigarren sailkapen modu nagusitzat hartu dugu, osagaien arteko sintaxi erlazioetan oinarritzen dena. Honek ez du esan nahi erlazio lojikoak baztertzan dituztenik; zenbait autorek, behintzat, berehala ikusiko denez, hiru erizpideak aukeratzen dituzte beren sailkapenean. Baina osagaien arteko erlazioak, sintaktikoak, sintaxi mailakoak edo, gutxienez, sintaxi egituretan atzematen direnen parekoak direla esateak, beste ikuspuntu bat dakar hitz elkartuen azterketan: sintaxiaren eta hitz elkarketaren arteko harremana. Ikusmolde honek berarekin dakarren baieztapena hau litzateke: hitzak orohar lexikoan aztertzen baditugu, eta sintaxia eta lexikoa gramatikaren atal desberdintzat baditugu, hitz elkartuetan (eta eratorrietan) lexiko hutsaren mugak gainditzen dituzten egiturak daude.

Hitz elkarketaren eta sintaxiaren harteko lotura, bestalde, bi eratara ikusi izan da. Autore batzuk, hitz elkartuak zuzenean sintaxi egituretatik sortu direla defendatzen dute, hitz elkartuen sorreraz arduratuaz. Beste batzuk, nola sortu ziren alde batera utziaz, gaur egun ere hitz elkartuak esaldi laburtu bezala ikusten dituzte; eta, ondorioz, hitz elkartuko osagaien artean, sintaxiko atalek betetzen dituzten funtzio berak aurki daitezkeela uste dute. Bi ikuspegiok bereiziko ditugu, bada, ondorengo azalpenean.

1.2.1.- Hitz elkartuak sintaxi egituretatik sortuak dira

Horrelako baieztapena egin zuen lehena H. Jacobi (1897: 43) hizkuntzalaria da, sailkapen konkreturik egin ez arren, hizkuntza indogermaniarretako hitz elkartu zaharren artean, partizipio erlatiboa daramatenak menpeko perpaus estereotipatuak, «*stereotypirte Nebensätze, in denen das nominale Complement des Rel. part. noch ohne Casusendung war*» direla defendatuz. Horrenbestez, batetik, antzinako hitz elkartuek, garai hartako sintaxi egiturak nola moldatzen ziren erakutsiko ligukete (kasu markarik ez erabiltzea, e.a.). Bestetik, erlatibozko partizipioa osagai ez duten hitz elkartuetan ere, «*Die Wahrscheinlichkeit meiner Hypothese wird aber in dem*

Grade vermehrt werden, als es mir gelingen wird, auch noch andere Compositionstypen auf ursprachliche Nebensätze zurückführen» (H. Jacobi 1897: 45). Bide horri jarraiki, hain zuzen ere *Compositum und Nebensatz* deitu zuen lanean, hitz elkartu indogermaniarrak jatorriz menpeko perpausak zirela, eta menpeko perpausetatik sortutako hitz elkartuak izan direla eredu hitz elkartu berriak sortzeko defendituko du.

Euskal hitz elkartuak aztertu dituztenen artean, C. Uhlenbeck (1911:5) izan da hitz elkartuen jatorriaz era honetako baieztapenak egin dituen²¹.

Urte beretsutan, hizkuntza indogermaniarren gramatika erkatuaren barnean, hitz elkartuak aztertzeko, osagaien kategoria gramatikal eta morfologi berezitasunez gain, hitz elkartuen jatorriaz H. Jacobi-ren (1897:45) antzeko eritzia duenez²², erlazio sintaktikoetan oinarrituko da K. Brugmann (1905). Nahiz halako erizpidez baliatzen den sailkapena zailtasunik gabea ez izan²³, jatorrizko perpausera joaz, zazpi sail nagusi bereizten ditu hitz elkartu indogermaniarretan:

- 1) bikoiztapenak ('composés itératifs')
- 2) hitz elkartu kopulatiboak
- 3) aditz erregimena duten hitz elkartuak, hauen barnean izenak eta aditzak bereiziz
- 4) preposizioa edo aditzaurreko partikula daramatenak, hauek ere izenak edo aditzak izan daitezke
- 5) preposizio erregimena dutenak
- 6) determinaziozko hitz elkartu nominalak, hauen barnean: determinazio atributiboak, kasu determinazioa eta adberbio determinazioa desberdinduz

21.- «La composition se présente comme une survivance d'une période antérieure pre-flexionnelle animée d'une force vitale nouvelle et se développant toujours davantage autour d'elle avec une luxuriance sans cesse croissante. L'origine de la composition nominale remonte certainement à une époque où les relations casuelles n'étaient pas encore exprimées par des suffixes».

22.- «Un groupe de mots quelconque qui formait un ensemble syntaxique pouvait dès l'indoeuropéen devenir dans certaines conditions un composé» (K. Brugmann 1905:314).

23.- «Une répartition complète des composés d'après le rapport syntaxique des termes entre eux est difficile, même en se restreignant aux composés à deux termes. En effet là où ce rapport -et c'est très souvent le cas- ne peut se déterminer qu'en remontant la phrase originelle entière, les rapports réciproques les plus variés sont supposables et se présentent en effet» (K. Brugmann 1905:317).

- 7) 'Bahuvrihiak', gertatzen den zentzu aldaketa 'izen → izenondo' aldaketa bezala hartuaz.

Halaber W. Whitney-k (1889:480-4), antzinako hizkuntza indiarretako hitz elkartuak sailkatzean, Panini-k bezalako sailak proposatzen ditu, baina sintaxia erizpidetzat harturik. Horrela, hitz elkartu kopulatiboak ditugu, baldin eta *'the members are syntactically coordinate'* (W. Whitney 1889:480); menpetasunezko hitz elkartuak, lehen osagaia *'syntactically dependent on the latter'* (W. Whitney 1889:481) denean, e.a.²⁴.

Egia esan, osagaien arteko erlazio sintaktikoan oinarritzen diren sailkapen hauen bidez K. Brugmann (1905) edo W. Whitney-k (1889) egin duten sailkapena, erlazio lojikoek baliatuz, J. Wackernagel-ek (1905) egindakotik ez da gehiegi aldentzen. Azken batetan, K. Brugmann-en (1905) zenbait sail, erlazio sintaktikoak alde batera utziaz, osagaien kategoria gramatikalaren bidez ere azal daitezke; hala nola 'preposizioa edo aditzaurreko partikula daramatenak' edo 'aditz erregimena dutenak'.

Hitz elkartuak sintaxi multzoetatik sortu direlako ideia beste autore batzuk ere adierazi dute, nahiz gero hitz elkartuen sailkapen konkreturik ez garatu. Horrela jokatu dutenen artean sar dezakegu, esaterako, Ch. Bally (1932:100)²⁵.

Beste autore batzuk, ostera, espreski ukatu dute hitz elkartuen jatorri hau. Osagaien arteko erlazioak lojikoak, semantikoak, direla defendatu duen Ch. Carr-ek (1939:319), adibidez, garbi asko adierazi zuen bere kontrako ustea: *«even if the meaning of a primary compound can be defined by a syntactic phrase, the compound cannot be identified with it and has certainly not arisen from it»*. Areago, hizkuntzalari honen eritziz, balia gaitzke sintaxiaz osagaien arteko erlazio lojikoak adierazi eta definitzeko, baina definizio honek ez digu beti hitz elkartuaren esanahi osoa emango.

Eztabaida, 'hitz elkartu' kategoriaren sorreran kokatzen denez, eta euskararen kasuan, beste zenbait hizkuntzatan ez bezala, jatorriak eta antzinako

24.- Egia esan, W. Whitney-k ez du hitz elkartuak sintaxitik sortu direnik esaten; osagaien arteko erlazioak sintaxi erlazioekin parekatzen ditu. Hortaz, agian, egokiago legoke hurrengo atalean. Baina sanskritoaren azterketa denez, K. Brugmann-ekin batera eman dugu.

25.- *«On sait p.ex. que les composés sont d'anciens groupes syntaxiques devenus virtuels; plusieurs portent encore la marque de leur origine; ainsi, en allemand, Mannesalter... est à peine différent, pour la forme de des Mannes Alter»*.

egoerak ezezagunak izateaz gain, gure ikerketa batez ere sinkronia mailan burutu nahi dugunez, eritzi desberdinen azalpen soilean utziko dugu. Hala ere, badirudi Ch. Carr-en (1939:319) hitzak eta H. Jacobi (1897:45) edo K. Brugmann-enak (1905:314) ez dutela esanahi bera. Izan ere, H. Jacobi-k (1897:43) garbi uzten du lehen hitz elkartuak direla sintaxitik sortuak; ondorengoak, analogia bidez sortuak lirateke. Ch. Carr-ek, ordea, hitz elkartu bakoitza esaldi batetik sortu izana ukatzen duela esango genuke.

A. Darmesteter (1874:5) izango da, ordea, gaurko hizkuntza bateko hitz elkartuak aztertu (nahiz azterketa ikuspuntu etimologiko-diakroniko batetik egina izan) eta sintaxi egitura laburtuak besterik ez direla, hau da, esaldi batetik zerbait ezabatuaz sortzen direla aldarrikatzen duen lehena²⁶. Beraz, hitz elkartuak, esaldietatik zerbait ezabatuz sortzen baditugu, «*les composés doivent être classés d'après la nature de l'ellipse*» (A. Darmesteter 1874: 14). Elipsi erizpideaz baliatuz, hots, ezabatzen dena zer den kontutan hartuz, egiten duen sailkapena, eta K.Brugmann-ena (1905) oso antzekoak dira, hizkuntza indogermaniarra edo frantsesa aztertzeak dakarren sail desberdintasuna kontutan hartzen badugu:

- a) aposiziozko hitz elkartuak: *chou-fleur, maitre-autel...*
- b) preposizio gehi izenaz/aditzaz osatutako izen elkartuak: *pourboire, surdos, pardessus...*
- c) lehen osagaitzat aditzondoa duten izen elkartuak: *arrière-cour, avant-bras...*
- d) bi izenez osatutako izen elkartuak, bietako bat genitiboan edo datiboan doala preposizioa ezabatu delako: *banlieue, timbre-poste...*
- e) izenaz eta aditzaz osatutako aditz elkartuak: *maintenir, saupoudrer...*
- f) aditza aginteran gehi konplementoaz osatutako izen elkartuak: *portefeuille...*
- g) hitz elkartu irregularrak: *un vive-la-joie, le qui-vive...*

26.- «Car ce n'est pas, en somme, la partie de la grammaire qui traite de la formation des mots, c'est à la syntaxe qu'appartient la composition, et sa théorie rentre tout entière dans celle de la construction de la phrase (...) Un mot composé est une proposition en raccourci, et cela est si vrai que la question de la place du déterminant par rapport au déterminé se ramène au fond à la question de la place de l'attribut dans la phrase».

1.2.2.- Hitz elkartuak esaldi laburtuak dira

Badago bigarren autore multzo bat hitz elkartuak esaldi laburtu bezala hartzen dituen eta, ondorioz, hitz elkartuko osagaien artean, perpauseko atalen artean gertatzen diren funtzio sintaktikoak antzeman daitezkeela uste duena.

H. Marchand (1965a, 1965b) genuke hauetako lehena. 1960an argitaratutako liburuaren ondoren, (osagaien arteko sintaxi erlazioak noiz behinka aipatzen ziren bertan), izen elkartuak, beste era batera sailkatu zituen, bi artikulutan bilduaz bere emaitza.

Bost urte beranduagoko lan hauetan, 1960an azaldu zuen ikuspuntua -hau da, hitz elkartuak (eratorriekin batera) ikur linguistiko osoen elkarketa diren neurrian, sintagma gramatikal eran osatuak daudela-, hartzen du berriro ere abiapuntutzat; ikusmolde honetan Ch. Bally (1932:102)²⁷ harturik gidari. Ondorioz, hitz elkartuan, edozein sintagmatan bezala, atal mugatzailea eta atal mugatua aurkituko ditugu. Eta Ch. Bally-ren definizioaren arauarako sintagma bezala ikusten dituen neurrian esango du hain zuzen ere «*morphologic composites (= compounds, suffixal derivatives, prefixal derivatives) are 'reduced' sentences in substantival, adjectival or verbal form and as such explainable from 'full' sentences*» (H. Marchand 1965b:294).

Azken hitz hauek ez digute, ordea, pentsarazi behar teoria sortzaile-transformatzailea onartzen duenik, edota hitz elkartu bakoitza hasieran perpausa dela uste duenik. Honen frogarik argiena, R. Lees-en (1960) lanari egiten dion kritika zorrotza dugu²⁸:

«I do think that the analysis of compounds gains by the consideration of grammatical structure, though chiefly so with combinations that contain a verbal element. In addition to the grammatical analysis, a semantic description is indispensable. If we were to apply merely grammatical criteria, almost everything would get lost in the process. The aim of word-formation is the production of new lexical units, not just the formation of new entities on grammatical patterns» (H. Marchand 1965b: 298)²⁹.

27.- «*Tout ensemble de signes répondant à la formule AZ (A='tème, sujet', Z='propos,predicat' izanik) est dit syntagme; ainsi la phrase est un syntagme, de même que tout groupe de signes plus grand ou plus petit, susceptible d'être ramené à la forme de la phrase. Il est d'usage, pour les syntagmes réduits, de remplacer 'thème' par déterminé et 'propos' par déterminant.*»

28.- R. Lees (1960) izan zen N. Chomsky-ren (1957) eredu sortzaile-transformatzailearen barnean, nominalizazioen artean kokatuz, hitz elkartuak aztertu zituen lehena. Hizkuntz teoria honetan oinarritu zenez, kapitulu honen bigarren atalean azalduko dugu.

29.- Ikus R. Lees-en (1966) erantzuna, bere azterketa transformazionalak, osagaien arteko erlazio sintaktikoen berri ematen duela eta hitz elkartuaren esanahia sakoneko egituretan oinarritzen dela defendatuaz.

H. Marchand-ek, beraz, ez du 'perpauza → hitz elkartua' prozesua defendatzen, bai bata eta bai bestea sintagma diren neurrian bi egituren arteko lotura baizik: «*if the sentence and a morphologic composite are related, it must be possible to observe the sentence relations in morphologic composites*» (1965 b:301). Eta Ch. Bally-ri (1932: 107-113) jarraiki, lotura perpauusak eta 'rekzio' perpauusak bereizi ondoren, hitz elkartu eta perpau sarearen arteko lotura, 'atribuzio' eta 'rekzio'an oinarrituko du.

Baina hitz elkartuek erlazio modu bat ala bestea erakusten duten aztertu aurretik, osagaien kategoria gramatikalean oinarrituz, mugatzailetzat edo mugatzailearen ataltzat aditza duten izen elkartuak³⁰, eta mugatzaile bezala aditz osagairik ez dutenen sailak ezartzen ditu. Ondoren, azpialat bakoitzean, osagaien arteko erlazio sintaktikoak aztertuko ditu, sailkapen xeheagoa eman nahian. Lehen bereizketa honen arrazoia, R. Lees-en (1960) lanari egin kritikan ikus dezakegu: hitz elkartuan aditza azaltzen den heinean, sintagma horretako mugatzaile eta mugatuaren arteko erlazioa, beti 'rekzio'zkoa izateaz gain, beste osagaiaren eta aditzaren arteko erlazio gramatikala ere askoz garbiago ikusi ohi da.

Ondorioz:

- 1) Mugatzaile edo mugatzailearen atal bezala aditzan duten izen elkartuak
 - a) sujetu motakoak³¹: *dancing girl, crybaby...*
 - b) objektu motakoak: *mincemeat, drawbridge...*
 - c) ekintza motakoak: *sunrise, bloodshed...*
 - d) aditzlagun edo adberbio motakoak: *swimming pool...*

30.- Definizio honetan sartzen dira H. Marchand-en (1965a) eritiz *harri-jasotzaile* eta *gari-jote* bezalakoak. Izan ere, goraxeago ikusi bezala, hitz elkartua sintagma da, atal mugatzaile eta atal mugatuak osatzen dutena, atal bakoitza morfema izanik, hots, adierazle/adierazi erlazioan oinarritzen den ikur linguistikoa (H. Marchand 1960a:3). Ikuspuntu honen, hots, azterketa kontzeptualaren, eta hitz sorketarako prozesuaren artean, kontraesana dugu ordea: *harri-jasotzaile* bezalako izen batetan, *-tzaile* izango litzateke formalki atal mugatua, eta gainerantzekoa mugatzailea. Baina hitz sorketarako printzipioen arauera, ezin da *harri-jasotzaile* **harri-jaso* aditzaren egile izentzat hartu, ez bait dugu horrelako aditzik euskaraz. Antzekoa gertatzen da ingelesez ere (H. Marchand 1960a:12). Guzti hau hala izan arren, azterketa kontzeptualari ematen dio nagusitasuna, aipatu ditugun egituretan mugatzailearen atal bezala aditza dagoela esatean.

31.- Orain arte esana kontutan harturik, sujetu motakoak lirateke *harri-jasotzaile*, *albistari-saltzaile* eta *ardo-erosle*, *-tzaile/-le* atzizkien bidez adierazia bait dago horietan sujetua. Hori da atal mugatua. Mugatzailean, objektua eta aditza azaltzen dira. Beraz, elkarketa osoa, objektu-aditz-sujetu erakoa da H. Marchand-entzat. Ohar, bestalde, terminologiari dagokionez, 'mugatu' darabillkigula sintagmako atal 'determinatua' adierazteko, eta 'mugatzaile' atal 'determinatzailea' izendatzeko.

izan daitezke, aditzari buruz atal mugatuak beteko lukeen funtzioaren arauera. Ondoren, lehen osagaiaren funtzio sintaktikoa kontutan hartuz, azpiatal xeheagoak emango ditu: ekintza motaren barnean, esaterako, sujetu-aditz, objektu-aditz, predikatu osagai-aditz eta adberbio osagai-aditz azpiatalak egongo lirateke.

Azkenik, atal mugatuak zer adieraz dezakeen ('pertsona/ animalia/gauza konkretua/indarraz hornituriko zera materiarik gabea' sujetuaren kasuan; ekintzaren alderdi desberdinak, ekintza izenen kasuan, e.a.) eta morfologi mailan funtzio hori nola adierazten den (sujetua eta objektua, izen, atzizki edo morfemaren bidez adieraz daitezke) ere aipatzen du.

2) Hitz elkartu nominaletan, aldiz, bi oinarritzko mota izango ditugu, segun eta atal mugatzaile eta mugatuaren artean, 'lotura erlazioa' ala 'rekzio erlazioa' dagoen. Gero:

a) lotura edo kopula erlazioa duten hitz elkartuetan, erlazio lojikoak kontutan hartuz:

- hitz elkartu gehiketazkoak edo kopulatiboak, « *AB is A, AB is B* » (H. Marchand 1965b:301)³²
- atributiboak, atributu-sujetu erlazioa jasotzen dutenak: *girl friend*
- 'subsumptive' motakoak, 'species-genus' erlazio lojikoan oinarrituak, horrelakoetan 'AB, A da eta AB, B da' formula erabat betetzen ez bada ere: *oak tree*

b) Hitz elkartuak 'rekzio erlazioan' dauden bi izen biltzen dituenean, (1965a)ko ideia berari eutsiz, «*the basic assumption was that a compound is explainable from a sentence*» (H. Marchand 1965b:308)-, bi izen horien arteko erlazio sintaktikoak aztertzen hasten denean, oztopo bat aurkituko du. Izan ere, hitz elkartuak sintagmak direla dio alde batetik. Baina perpausean, sintagma, Ch. Bally-ren (1932:102) definizioari jarraituz, sujetuak eta predikatuak osatzen dute. Bestela esan, sujetuak, aditzarekin

32.- Ch. Bally-ren (1932:103) ikuspuntuari jarraitzean, arazo bat sortzen zaio hemen H. Marchand-i (1965b:303). Izan ere, Ch. Bally-rentzat, sintagma guztiak, hitz elkartuak ere bai, beraz, mugatzaile/mugatu erlazioan oinarritzen dira, erlazio kopulatiboa ezinezko izanik. Hala ere Ch. Bally-k berak aipatzen ditu hitz elkartu kopulatiboak, beste era bateko sintagmak direla esanez. Ez mugatzaile/ mugatu erlazioan, baizik 'A ere bada B' bezala ulertu behar direnak. H. Marchand-ek, dena den, bere formulazioari eusten dio.

bakarrik osa dezake sintagma, ez objetuarekin edo aditzlagunarekin. Beraz, sujetu- objetu, sujetu-aditzlagun (edo alderantziz, objetu-sujetu, aditzlagun-sujetu) motako erlazioan oinarritzen diren hitz elkartuen saila ezartzen badu, ez litzateke sintagma loturarik egongo bi osagaien artean³³.

Hala ere, perpausen eta hitz elkartu nominalen arteko lotura garbi asko somatzen dugu, zenbait hitz elkartu, sintaxi multzo baliokideekin alderatzen ditugunean:

- a.- *zurezpata* eta 'zurez egina den ezpata'
- b.- *pospolo kaja* eta 'kajan pospoloak gorde ohi ditugu'
- c.- *Jainko baimen* eta 'Jainkoak eman duen baimena' , e.a.

Somatzen dugun erlazio hauen berri emateko, sintagmaren definizioarekin kontraesanetan jausi gabe, erlazio sintagmatiko bikoitza proposatzen du, aditzaren atala kanpoan gelditzen dela.

Hitz elkartuaren egiturari dagokion erregela, beraz, horrela formulatua geratzen da:

«That part of the underlying sentence which is the theme of our statement, becomes the determinatum of the compound. In a verbal nexus substantive, where we always have a verb, the determinatum is preceded by its direct syntagmatic complement in the sentence. In a purely nominal compound, where the verb is not expressed, that part with which the missing verb forms a tacit syntagma, precedes the determinatum as its determinant» (H. Marchand 1965b:310).

Arazoa horrela konpondurik, hiru azpiatal egiten ditu 'rekzio' loturadun hitz elkartu nominaletan:

- sujetu mota
- objetu mota
- aditzlagun mota

beti ere mugakizunak perpausean beteko lukeen funtzioaren arauera. Azkenik, lehen osagaiaren funtzio sintaktikoari begiratu, objetu- sujetu, aditzlagun -

33.- Aditza osagai denean, aldiz, ez da horrelako arazorik sortzen (H. Marchand 1965b:309-310).

sujetu; sujetu - objetu, aditzlagun - objetu; eta sujetu - aditzlagun, objetu - aditzlagun motak goiko hiru azpiataletan zehaztu ondoren, erlazio semantiko eta osagaien morfologiaren berri ematen du.

Sailkapen erizpide guzti hauek laburbilduz, hitz elkartuak egoki deskribatzeko ikutu beharko genituzkeen alderdiak zeintzu diren jakin dezakegu (H. Marchand 1973):

- 1.- Morfologi itxura.
- 2.- Morfologi egitura (mugatzaille eta mugakizunaren hurrenkera zein den hitzkuntza bakoitzean)
- 3.- Sakoneko egitura gramatikala (orain arte esanaren arauera interpretatu behar dena, ez N. Chomsky-ren (1965) balioan)
- 4.- Eduki semantikoa

H. Marchand-en (1973) eritziz, puntu guzti hauek ikutzen ez dituen deskribapena motz gelditzen da.

Ch. Bally-ren (1932) formulaziotik aldenduz, eta hitz elkartua sintagma bezala ez hartu arren, V. Adams-ek (1973: 8) ere, forma lokabez osaturiko hitz elkartuek, perpausean aurki daitezkeen bezalako erlazio motak erakusten dituztela beren osagaien artean dio: izenondo atributu-izen, aditz-objetu... erakoak. Ikuspuntu honetatik abiatuz proposatzen duen sailkapena, ordea, erizpide desberdinak nahasten dituen da:

- a) sujetu- aditz: *snake-bite, bus stop, blood pressure...*
- b) aditz - objetu: *drinking-water, reading material...*
- c) aposiziozkoak: *houseboat, prison camp, pathway...*
- d) elkarketazkoak: *bullseye, lambswool, broomstick...*
- e) instrumentalak: *carving knife, grindstone, pass-word*
- f) lekuzkoak: *sleeping bag, bake-house, dance hall...*
- g) antza adierazten dutenak: *ribbon fish, umbrella tree...*

- h) osaki / itxura / edukiak: *air-stream, bird-cage, picture book...*
- i) izenondo - izen: *cold cream, fine art, bighead...*
- j) izenak: *Angora rabbit, Prussian blue, pine tree...*
- k) bestelakoak: *cradle song, sex appeal, milk tooth...*

Ondoren, sail batzutan, lehen bietan esaterako, kategoria gramatikalen hurrenkera eta morfologiari behatuz (izen- aditz, aditz - izen hurrenkera dugun, eta aditzak zero atzikia ala beste nominalizazio atzizkiren bat hartzen duen), azpisailak egiten ditu. Hau da, H. Marchand-ek (1965b), mintzagaitzat hartzen den osagaiaren funtzioa baliatzen badu sail nagusiak egiteko, V. Adams-ek, inplizitoki bederen, azpisailetan ematen du honen berri. Erizpide berak azaltzen dira 'instrumentalak' edo 'lekuzkoak' sailetan ere.

Beste batzutan, aldiz, osagaien kategoria gramatikalarekin batera, sail horretako hitz elkartuen parafrasi modu desberdinak, dirudienez bi osagaien arteko erlazioa gehiago zehaztu nahi dutenak, aukeratu ditu azpisailak ezartzeko. Horrela, 'aposiziozkoak' edo 'elkarketazkoak' sailetan '*B which acts as, has the function of A*', '*B of which A is a particular instance*'; edo '*B which is part of A*', '*B which belongs to A*', '*B which is typically associated with A*' (V. Adams 1973:69-70) azaltzen dira. Parafrasi hauetan osagaiek duten funtzio sintaktikoa aipatzen ez denez, beste autore batzuk, erlazio lojikoek bidez eman zehaztapenak dituztela helburu pentsa daiteke; N. Bergsten-ek (1911) 'status' modu bakoitzaren barnean egin zituen bereizketen antzekoa litzatekeela parafrasi hauen zeregina.

V. Adams-ek (1973:61) berak aitortzen du, sailkapen hau ez dela erabat «*tidy*» lotua, adibideak aztertzeko bide desberdinak erabili dituela. Horrela, 'instrumentalak' eta 'lekuzkoak' esanahian oinarritzen dira, eta egitura gramatikal desberdinetako hitz elkartuak sartuko lirатеке bertan. 'Izenondo - izen' sailean, berriz, esanahi erlazio mordoska aurkituko ditugu, e.a.

Nolabait esateko, H. Marchand-ek (1973) aldarrikatzen zuen sailkapen erizpide desberdinen beharraz jabetu da hizkuntzalari hau, baina erizpide desberdin horiek sailkapen bakarrean nahasirik eman ditu. Alde honetatik, maila bakarrean guztiak sartu ordez, askoz egokiago zatekeen, H. Marchand-ek (1965b) egiten duen legez, jerarkia ezartzea, eta erlazio gramatikalei zein semantikoei lehentasuna emanik, besteak bigarren maila batetan uztea. Horrela jokatzuz:

- a) sailkapen homogeneoa lortuko zukeen. Ez batean erizpide batean eta hurrengoan beste batean, oinarritutako sailak.
- b) sail bakoitzean, bertan sartuko liratekeen hitz elkartuetako erlazio gramatikal eta semantikoen berri sistematikoa emango zukeen.

Orohar, H. Marchand-en (1965b) ikuspegiarekin bat datorrela, egokiagotzat jo beharko dugu hizkuntzalari alemanaren sailkapena, V. Adams-ena (1973) baino.

Antzeko erizpide nahasketa dugu J. Norbury-ren (1967) errusierazko hitz elkartuen sailkapenean. Autore honek, hitz elkartu osoaren eta osagaien forma (oinak osorik azaltzen diren ala laburturik) eta kategoria gramatikala erizpidetzat erabili ondoren, hirugarren maila batetan, osagaien arteko erlazioan oinarriturik, honako sailak bereizten ditu:

- a) hitz elkartu koordinatuak
- b) atribuziozko hitz elkartuak
- c) determinaziozko hitz elkartuak, eta hauen barnean
 - objektu erlazioa
 - erlazioa 'etikoa' (helburu erlazioa)
 - adberbio erlazioa
 - erlazio 'indefinitua', determinaziozko erlazioa iluna, eta era batean baino gehiagotan deskriba daitekeena denean

Azken azpisailok egiteko, «*the underlay or the supposed underlay*» (J. Norbury 1967:57) hartzen du kontutan, H. Marchand (1965b) edo V. Adams-en (1973) zentzuan. Hitz elkartu eta esaldien arteko lotura ontzat ematen du, nahiz esplizitoki ez eztabaidatu.

Azpisail hauetan, oster, parafraasietan antzeman daitezkeen osagaien arteko erlazio gramatikalak zein semantikoak azaltzen dira, bien arteko kide-tasun sistematikorik ez badago ere. Adibidez, erlazio 'etikoa' erabat semantikoa da, erlazio horretan oinarritzen diren hitz elkartuetan, osagaien arteko erlazio gramatikalak nolakoak diren aipatzeke. 'Adberbio' erlazioan, aldiz, lehen osagaiak, baliabidea edo modua (erlazio semantikoak) aditzera eman dezakeela zehazten da.

Erlazio 'indefinitu' izenarekin azaltzen den sailak, azkenik, erlazio lojikoak zirela eta ikutu genuen sailkapen exhaustiboen arazoa planteatuko luke: erlazio semantikoetan oinarritzean, etengabe azaltzen den arazoa.

Azken hiru autoreen lanak aztertu ondoren, sailkapen exhaustibo eta simetrikoki batetara iritsi nahi izan ezker, osagaien kategoria gramatikala eta berauen arteko erlazio gramatikaletan oinarritzea hobe delako ondorioa ateratu dezakegu, erlazio semantiko-lojikoak, azken maila batetan kontutatu hartuaz. Hiruak onartzen bait dute, bestalde, modu batera edo bestera, nahiz erlazio gramatikalak baliotsuak izan, motz geratzen direla, erlazio semantikoekin osatzen ez bada sailkapena.

Hitz elkartu eta sintaxiaren arteko lotura aldarrikatu dute era berean E. Benveniste (1967:15), «*chaque type de composés est à étudier comme la transformation d'un type d'énoncé syntaxique libre*»³⁴; J. Veyrenc (1967: 34), «*c'est donc sur le terrain de la syntaxe qu'il convient d'analyser les formations qui s'y rapportent, en recherchant, pour chaque type de composition son équivalent en syntaxe libre, c'est-à-dire le syntagme dont le composé est la transformation nominale fixée*» eta K. Hansen-ek (1968), hitz elkartuak aztertzeko osagaien kategoria gramatikala, sintaxi mailako ordaina eta esanahia ematen dituela.

Badira, ordea, osagaien arteko erlazio gramatikak edo sintaktikoen aurka azaldu diren hizkuntzalariak ere. Hauen artean, beste hiru aipatuko ditugu.

E. Coseriu-k (1976:253-4), erlazio lojikoetan oinarritu diren autoreen sailean ikusiaren arauera, hitzen eraketan, 'lexikoaren gramatika'z ari garen neurrian morfosintaxian ez bezalako funtzio gramatikalak ditugula dio. «*Por ello, justamente, es preferible hablar, no de funciones 'gramaticales', sino de funciones 'semejantes a las de la gramática' o 'paragramaticales'.* Horrexegatik, «*tales formaciones no se remontan de ningún modo a oraciones concretas*». *Papierkorb* bezalako izen elkartu batetan, 'preposizio funtzioa' dugu, ez preposizio jakin bat. E. Coseriu-rentzat (1976), Ch. Bally (1932) eta H. Marchand-en (1960a) hitz elkartuak sintagma direlako eritzia ez da zuzena, ez eta V. Adams-ena (1973:8) ere. Beraz, ezingo genituzke hitz elkartuak inoiz osagaien arteko erlazio sintaktikoen arauera sailkatu.

M. Dokulil-ek (1964:215), aldiz, onartzen du Ch. Bally-ren (1932:102) eritzia, hitz eraketan, perpaus eraketan bezala, bi osagaidun egiturak ditugula,

34.- Gero ematen duen sailkapen konkretua lauokitza da:

a. 'Dvandvak'

b. Objetu bakarra adierazten duten bi izenen elkarketa: *chien-loup*...

c. Menpetasunezko hitz elkartuak, «*celle qui offre le rapport le plus clair et le plus immédiat avec la base syntaxique libre*» (E. Benveniste 1967:19)

d. mugatzaile nominala + mugakizun berbalaz osatuak.

mugatzalea eta mugatua, hots, sintagmak. Baina hortik sortu den jokabidea, hitz elkartuak (eta eratorriak) esplikatzeko, semantema berak dituzten egitura sintaktikoetara jotzea, alegia, arriskutsua iruditzen zaio. Izan ere, bere ustez, *jasotzaile* izenean ezin dira perpauseko sujetu eta predikatuaren arteko erlazioak antzeman. Ezin da *-tzaile* sujetuarekin, eta *jaso-* aditzarekin parekatu. Hitz elkartuko (eta eratorriko) osagaiek

«weisen nicht auf grammatische, syntaktische Funktionen hin, sondern auf solche inhaltliche Kategorien, wie z.B. die Kategorie des Tragers einer Eigenschaft, die Kategorie des Tragers einer Handlung, des Werkzeuges einer Handlung usw.» (M. Dokulil 1964:218).

Osagaien arteko erlazioak ez dira sujetu eta aditzlagunaren, edo objektu eta aditzaren artean gertatzen direnen parekoak, kategoria sintaktikoak, baizik ‘Ekintzaren egile’, ‘Ekintzaren objektu’, ‘Ekintzaren ondorio’, ‘Ekintzaren baliabide’..., hau da, kategoria lojikoak, hizkuntzaren sistema gramatikalean kategoria sintaktiko gisa agertzen direnak:

«inhaltliche, gedankliche Kategorien, genauer gesagt: gnologisch-logische Kategorien, die natürlich auch ihre Widerspiegelung im grammatischen Sprachsystem, in den grammatischen, konkret gesagt, syntaktischen Kategorien haben» (M. Dokulil 1964:218).

Urte batzuk beranduago Ch. Fillmore-k (1968) proposatu kasu semantikoak, R. Lees-ek (1970) hitz elkartuen azterketan erabili zituenak, gogora dakarzkigun proposamena da M. Dokulil-ena. Azken batetan, kategoria semantikoak ditugu, perpausaren bidez edo hitz elkartu eta eratorrien bidez adieraz daitezkeenak. Baina *«insofern wir unter Syntax die Lehre von grammatischen Satzbau, von den Satzgliedern verstehen, können wir keine direkte Verbindung zwischen ihr und der Wortbildung annehmen»* (M. Dokulil 1964:220). Kategoria semantikoak adierazteko eskueran ditugun bi bide hauen artean ez dago, beraz, loturarik.

H. Martin Gauger (1971:158-9) ere, M. Dokulil-en arrazoi berberegatik ez izan arren, hitz elkartuak, perpaus laburtu direlako ideiaren aurka agertzen da. Hitz elkartua, bere edukia adierazten duen perpaus baten bidez eman daiteke, baina perpaus hau ez litzateke edukiaren parafrasia besterik:

«dieser Satz ist nichts anderes als eine Paraphrase dieses Inhalts; als solche ist er durchaus nachträglich und sekundär: der Satz ist das mögliche Produkt der Zusammensetzung, nicht aber diese das Produkt des Satzes».

Kategoria semantikoez hitz egin gabe, baina hizkuntzalari honek ere hitz elkartu eta perpausaren artean ez du erlazio gramatikalen mailako loturarik

ikusten. Perpausa, hitz elkartuaren esanahia adierazteko eman dezakegu, baina ez da «*ein kondensierter, geschrumpfter Satz*». Hitz elkartu eta perpausaren arteko desberdintasunaren arrazoia, aurrerago, gramatika sortzaile-transformatzailearen barnean, pragmatikaren ikuspegia dela eta, aipatuko dugun funtzio diferentzian datza: hitz elkartuak 'izendatu' egiten du, perpausak, aldiz, 'esan'. Baina orrialde batzuk aurrerago helduko diogu berriro arazo honi.

Hitz elkartuko osagaien arteko erlazio sintaktikoak direla eta, bi joera ikusi ditugu azken orrialdeetan:

- 1.- Perpausa eta hitz elkartua, bi atalez (mugatzaille/mugatuz) eraikitako egituratzat dituztenak (Ch. Bally eta H. Marchand), edo, horrela formulatzen ez badute ere, hitz elkartuak perpaus laburtu gisa ikusten dituztenak, eta, ondorioz, perpausako atalen artean gertatzen diren erlazio gramatikalak, bi osagaien arteko erlazioak azaltzeko egokitzen dauzkaten autoreena.
- 2.- Hitz elkartu eta perpausaren artean horrelako loturarik onartzen ez dutenena. Gehienez ere, edukiaren mailan aurkituko genuke baliokidetzat, ez egitura mailan. Beraz, badirudi, eritzi honi jarraiki, egokiago lirakeela erlazio lojikoak osagaien arteko erlazioak azaldu nahi ditugunean.

Azkenik, erabat sail honetakoak ez izan arren, erlazio sintaktikoak aztertu dituzten, eta gramatika sortzaile-transformatzailean beren azterketa oinarritu duten autoreen artean, erdibidean dauden hiru hizkuntzalariren lanak aipatuko ditugu. Hirurek definitzen dute beren lana, estrukturalismo eta gramatika transformatzailearen arteko zerbait bezala.

Hauetako lehena Ch. Rohrer dugu (1967:3), gaur egungo frantses hizkuntzako hitz elkartuak aztertzean, bere lana estrukturalismo eta gramatika transformatzailearen arteko erdibidean kokatzen duena: «*steht auf halbem Wege zwischen Strukturalismus und Transformationsgrammatik*» dioena. Erabat transformazionala dela esateko ez omen da nahikoa esplizito. Hitz elkartuei dagozkien sakoneko egiturak ematen ditu, baina perpaus egitura horiek hitz elkartu bihurtzen dituzten erregelak formulatu gabe, «*ohne sie jedoch immer genau zu motivieren, und ohne zu beschreiben, durch welche Regeln diese Strukturen in Komposita verwandelt werden*».

Ondorioz, hitz elkartuaren eta osagaien kategoria gramatikala erizpidetzat hartu ondoren, sakoneko perpausaren osagaiek betetzen duten funtzioaren arauera eskaintzen duen sailkapena (sujetu-atributu, sujetu-aditz, sujetu-objetu, aditz-objetu edo sujetu-aditzlagun bezalako sailak proposatuaz) eta H.

Marchand-ena (1965a, 1965b, eta batez ere 1973) ez bide dira hain urrun geratzen bata bestetik. Izan ere, hizkuntzalari alemanak, Ch. Bally-engan (1932) oinarritzen dela espreski aitortuko ez balu, egiten dituen baieztapen bat baino gehiago teoria transformatzaillearen bidera daramatenak direla pentsa daiteke³⁵.

J. Voyles-ek (1967) ere, izen eta izenondo elkartuen eraikuntza erregela gramatikal emankor gisa hartu behar dugula esan ondoren, hitz elkartuen artean mota emankorrak aztertzean,

$$\begin{array}{c} \text{'Nounsubject + sein + Nounpredicate} \rightarrow (2+1) = \text{Noun'} \\ 1 \qquad \qquad \qquad 2 \end{array}$$

bezalako erregelak ematen ditu, «*how such rules would appear in a complete transformational grammar of German is, of course, a question which cannot yet be answered*» aitopenarekin batera.

Gramatika transformatzaillearen erdibidean dagoen hirugarren hizkuntzalariak, U. Wandruszka-k (1972), bere frantses sintagma nominalen azterketa garatu zuenerako, aldiz, hurrengo atalean azalduko ditugun azterketa sortzaile-transformatzaillearen zenbait huts argitara atereak zeuden. Berauek gainditzeko, baina, bide egokirik aurkitu ezinean zebiltzan teoria honen barnean lanean ari ziren hizkuntzalariak. Horregatik, berak ere, sintagma nominal horien azpian leudekeen esaldiak hartuko ditu abiapuntu hitz elkartuen sailkapenerako, baina esaldi hauen eta hitz elkartuen artean dauden desberdintasun espezifikoek formalizazio egokia ezinezkotzat joaz (1972:11-12). Eta formalizazio horien artean lehen lekuan, transformazioen arazoa dagoenez, Ch. Rohrer-en (1967) lanean oinarrituz, zazpi ataleko sailkapena ematen du (sujetu-atributu, sujetu-aditz, sujetu-objetu, aditz-objetu, e.a.).

Azken batean, U. Wandruszka-ren (1972) lana, Ch. Rohrer-ena (1967) baino gehiago sartzen dela azterketa sortzaile-transformatzailen artean esan daiteke. Transformaziorik ez formulatzea ezintasunaren ondorio da, ez jarrera teoriko baten ondorio. Hala ere, praktikan, sakoneko perpausean osagaiek beteko luketen funtzio sintaktikoaren arauerako sailkapena besterik ematen ez duenez, erdibideko sailkapen bezala hartu dugu bere lana.

Ondoren, teoria sortzaile-transformatzaillearen barnean egindako hitz elkartuen azterketak ikusiko ditugu, U. Wandruszka-k (1972:11-12) aipatzen zituen eta soluzio egokirik gabe zeuden arazoak zeintzu izan diren zehaztuaz.

35.- «As all composites are syntagmas, i.e. grammatical entities, they must be explainable from an underlying sentence whose syntactic relations they mirror. This underlying grammatical relationships will be called grammatical deep structure» (H. Marchand 1973:380-1). Kontzeptuak, ordea, teoria bakoitzaren barnean definitzen direnez, H. Marchand-en hemengo 'grammatical deep structure' eta N. Chomsky-renak ez dute balio bera.

2.- TEORIA SORTZAILE-TRANSFORMATZAILEAREN BARNEKO AZTERKETAK

Sortzaile-transformatzaile deitu zaion teoriak iraultza sakona ekarri zuen XX. mendeko hizkuntzalaritzara. N. Chomsky-k, Port Royal-go gramatikalariak aitzindari izan zituela behin baino gehiagotan aipatu bada ere, ahantzi samartuak zeuden halako ikuspuntuak, hizkuntzalari amerikarrak gaitasunaren berri eman beharra eta, ondorioz, sakoneko eta azaleko egitura, eta bien arteko zubi diren transformazioak proposatu zituenean. Ikusmolde berri honek, zer esanik ez, gramatikako beste atal guztietara bezalaxe, hitz eraketaren eremura, hitz elkartuen era konkretuki, aldaketa esanguratsuak ekarri zituen.

Gauza jakina da, bestalde, teoria honek berak, azken helburuei eutsi arren, gramatikak izan behar dituen atalei eta hauen formulazioari buruz zenbait aldaketa, batzu besteak baino sakonagoak, ezagutu dituela. Gogoratu besterik ez dago 1957ko *Syntactic Structures*-etik, 1965eko *Aspects of the Theory of Syntax*-era dagoen aldea, ez hain handia. Edota 1970an «*Remarks on Nominalizations*» lanarekin N.Chomsky-k hitz eraketaz urratu zituen bide berriak, X-bar theory deritzana eta azkenik 1981eko *Government and Binding* liburua. Aldaketa hauek, besteak beste, zera esan nahi dute: aztertzeraz goazen puntuak edo atalak ere tratamentu desberdinak izan dituela garaiko ikusmoldearen arauera. Azterbide desberdin hauen berri ematen saiatuko gara ondoren

2.1.- Hitz elkartuen ikuspegi transformatzailea

Hitz elkartuei dagokienez, teoria sortzaile-transformatzaileaz baliatuz egin zen lehen azterketa, R. Lees-ena (1960) da, N. Chomsky-ren (1957) gramatikaren formulazioan oinarritu zena:

Berridazketa erregelak (irakurketa semantikoa)

II

Erregela lexikoak

II

Transformazioak

II

Azaleko egitura (irakurketa fonologikoa)

eskeman, alegia. Eskema honetan, zein lekutan geldituko lirateke hitz elkartuak? Alde batetik, etengabe ari gara 'hitz' terminoa erabiltzen; horrenbestez, badirudi lexikoan luketela beren lekua. Eta lexikoa, berridazketa

erregelen ondoren txertatzen zen, garai hartan erregela lexikoek eta berridazketa erregelek itxura bera zutela. R. Lees-ek (1960:20) berak dioenez¹, kategoria gramatikal txikienen, hedaezinen, hedapen luze disjuntiboak besterik ez lirateke; honako itxura hartzen dutenak:

I → etxe, ama, zuhaitz, liburu, maitasun, oinaze...

A → etorr(i), egin, eman, sal(du), has(i), ekin, uka(tu)...

Iznd. → hori, gorri, on, txar, mehe, luze, ihar, zeken...

Honek zer esan nahi du, hitz eratorri eta elkartuak, beren kategoria gramatikaren arauera, horrela azalduko zaizkigula, izen edo izenondo edo aditzaren hedapen gisa? Baina honek ezer gutxi argitzen digu izen edo izenondo edo aditz horien egituraz. Hain zuzen ere, horrelakoak hitz eratuak direla esan ohi dugu, egituraren bat dutela, alegia. Eta hau beste arazo batekin gurutzatzen da: lexikoa, hiztegia, ez da egindako altxor edo meta aldakaitza. Hizkuntzak, edozein hizkuntzak, hitz berrien beharra du, R. Lees-ek (1960:xvii) aitortzen duen bezala. Hitz berri horiek nola eraiki behar ditugun azaltzea da gramatikaren eginbeharretako bat.

Teoria sortzaile-transformatzaileak arazo honi eman zion lehen erantzuna ulertu ahal izateko, hirugarren puntu bat ere kontutan izan behar dugu: hitz elkarketa baliabide errekurtsiboa da. Hau da, hitz elkartuak sortzeko erregelak behin eta berriz aplika ditzakegu. Alde honetatik, R. Lees-ek (1960:xviii) dio «*Like full sentences themselves, there is no longest name*». Adibidez, *bihotz-lore* osa dezakegu, eta ondoren, *bihotz-lore-sorta* eta ondoren *bihotz-lore-sorta-eskaintza*. Edota euskal literaturatik jasotako beste adibide hau: *Agorril-Buruil gau izarretara...*

Hortaz, hasierako galdera berriro egin beharko dugu: erregela lexikoetan lekurik ez badute, non eman egitura hauek sortzeko erregelen berri?

Hona R. Lees-ek (1960:xviii) emandako erantzuna: aipatu ditugun moduko izenak sortzeko, gramatikak erregela errekurtsiboak behar ditu, osagai bakunetatik abiatuz, egitura geroz eta konplexuagoak sortzeko. Konplexu

1.- «We state the lexical rules at the end of the kernel-sentence. For our purposes these rules need not take on a form different from that of the other constituent-analysis rules just listed. They are simply very long disjunctive expansions of the lowest-level grammatical categories developed in the constituent-structure strings, yielding all the individual morphemes which have not yet been introduced».

nominal horien egitura aztertzean, bestalde, ohartzen gara perpausetan aurki ditzakegun erlazio gramatikal nagusiak jasotzen direla beraietan. Beraz, gramatikak erregelak behar ditu era desberdinetako perpausak sortzeko, gehi erregela gehiago perpaus hauek era desberdinetako egitura nominal (erlatibozko perpaus, nominalizazio, sintagma genitibo...) bihurtzeko. Izan ere, bere ustez, garbi dago, adierazpide nominalak, eta bereziki hitz elkartu nominalak «*transformed versions of sentences*» (1960:xix) direla. Hau da, perpausen aldaerak, transformazio bidez lortutakoak².

Zer suposatzen du baieztapen honek? Berridazketa erregelak izango ditugula, perpausetik abiatuz sinbolo desberdinak hedatzeko. Horrela perpausak sortuko ditugu. Ondoren, transformazio mota desberdinak, azaleko egituran perpaus edo esapide nominal bezala agertuko zaigun egitura lortzeko. Alde honetatik, transformazio batzuren eta besteen artean ez dago diferentziarik, denak maila berean daude. Eskema hau genuke:

Perpaua → Transformazioak → Hitz elkartuak

Honenbestez, hitz elkartuak sailkatzeko, azpiko perpausak hartu zituen kontutan, gero hitz elkartuan azalduko diren osagaiek zein funtzio betetzen zuten azertuaz. Ondoren, osagaien funtzioaren arauera eginiko sail bakoitzean, hitz elkartuaren eta perpausaren artean leudekeen perifrasi desberdinak, izenak har ditzakeen osagarriei dagozkienak, bereizten ditu (eta, honekin, perifrasi horietara iristeko transformazio mota desberdinak). Transformazioen artean, dena den, transformazio orokorrak eta hitz elkartuak sortzeko proposatzen dituenak bereizten dira liburuan zehar. Inoiz behin, mugakizunaz informazio zehatzagoa ere ematen du (konkretu ala abstraktu den, zein kategoria gramatikaletako den, e.a.). Azkenik, endozentriko/exozentriko bereizketa egiten du zenbait kasutan ('Aditz-Objetu' sailean, esaterako, aditza 'Infinitibo' denean, hitz elkartuak endozentrikoak zein exozentrikoak izan daitezke).

Adibide gisa, ikus dezagun 'Sujetu-Middle Objetu' saila (R. Lees 1960:130-4), hau da, perpaus bateko sujetua eta **edun* aditzaren objetua jasoko lituzkeena. Hiru azpisail ematen zaizkigu, tarteko perifrasiaren arauera:

2.- Hitz elkartuak perpausetatik datozelako eritzia, aurreko atalean ere ikusi dugu, baina hangoa eta teoria sortzaile-transformatzailearen barnean egiten dena desberdintzat hartu behar ditugu. Izan ere, H. Jacobi (1897) edo K. Brugmann-entzat (1905) lehen hitz elkartuak dira perpausetatik sortuak; ez dute hitz elkartu bakoitza perpaus batetik sortzen denik defendatzen. H. Marchand (1960a, 1965a, 1965b) edo V. Adams-en (1973) ustez, berriz, mota bereko erlazioak aurkitzen dira hitz elkartuko osagaien eta perpausoko atalen artean. Horregatik hartzen dituzte hitz elkartuak esaldi laburtutzat; baina ez dute esplizitoki aldarikatzen hitz elkartua perpausetik sortzen denik. R. Lees-en (1960) proposamenean, aldiz, perpausak sortzen dituzten erregelak eta transformazio berak dira hitz elkartuak ere sortzen dituztenak.

A.- Genitibo posesiboa

B. *Of- Perifrasia: the arrow has a head* → *the head of the arrow* → *the arrowhead*

C. *With Perifrasia: the snake has a rattle* → *the snake with a rattle* → *the rattlesnake*

Baina hor proposatzen dituen zenbait transformaziok³ zenbateraino ez ote dituzte N. Chomsky-ren (1957) transformazioei buruzko baldintzak hausten, eta egitura berria eraikitzen? R. Lees-ek berak (1960:xxxix) ohar arazten dio irakurleari, «*several rules in this grammar are so formulated as to require an extremely strong use of transformational power*».

Hain zuzen ere, beste zenbait kritika alde batera utziaz⁴, teoria sortzaile-transformatzailearen barnean ere berehala azaldu ziren R. Lees-en proposamenaren hutsak.

Hutsik gogorrena, sakoneko egiturako aditzena, bost urte geroago nabarmendu zen, N. Chomsky-k (1965) bere lehen formulazioaren indar handiegiaz jabetuz, zerbait aldatu eta zehaztu zuenean. Egia da 1960an R. Lees-ek ez zuela hartu zuena beste biderik hitz elkartuak sortzeko. N. Chomsky-k (1970:188) berak eta S. Scalise-k (1984:24) onartu duten legea, *Syntactic Structures*-en ez zegoen beste modurik hitz elkartuen errekurtsibitatearen berri emateko. Baina 1965ean 'subkategorizazioa' eta 'eskurakortasuna' ren arazoa azalduko dira teoria sortzaile-transformatzailean. Bigarren honek sortuko ditu buruhaute ugari hitz elkartuak perpausetik abiatuz sortu nahi izan direnean. Izan ere, N. Chomsky-k (1965) ezabatzen diren elementuak 'eskurakor' izan behar dutelako baldintza ezarri zuen. Bistan da, bi izenez osatutako hitz elkartuetan, adibidez, azpiko perpausoko aditza ezabatu egiten dela. Beraz, aditz honek eskurakor izan behar badu, onar al daiteke edozein aditz sakoneko

3.- *The bone has marrow* hartuz, adibidez, lehenik erlatiboazko transformazio orokorra aplikatuko litzateke, *bone which has marrow* emanaz. Ondoren, nominalizazioak aztertzean, izenaren ondoko modifikatzaileak eratortzeko proposatu duen transformazioetako bat:

(T59) X - Nom - WH + Nom' - (not) Tns + have - Nom'' - Y → X - Nom - with (not) Nom'' - Y
 hau da, *bone with marrow* eratorriaz. Azkenik,
 (NPN) X + T - N + N° - P + T - N' - N° - Y → X + T - N' + N + N° - Y, (non T=artikulu; P=preposizio)
marrow bone

4.- H. Marchand (1965b), eta U. Wandruszka-k (1972:31) erlazio sintaktikoetan oinarritzen den sailkapena, alderdi semantikoaren berri emateko gauza ez dela kritikatu zuten.

perpausean, ala aditz konkretu batzu bakarrik? Edozein aditz azal daitekeela defendatzen badugu, nola jakin gero zein izan den azpian zegoena eta ezabatu dena?

Arazoa bere osotasunean ulertu ahal izateko, hitz elkartuen berezitasun den anbiguotasunaz bi hitz esan beharko ditugu, nahiz aurrerago ere, ia konstante gisa, teoria sortzaile-transformatzailearen bidetik abiatu diren ia autore guztiek aipatu. Hitzunak, hitz elkartu berri bat entzutean, era batera baino gehiagotara uler dezake. J. Levy-k (1978) dioenez, hitz elkartuek berezko dute anbiguotasuna, irakurketa bat baino gehiago izatea. Adibidez: *naranja-ur-ontzi-aulki* nola ulertuko luke euskaldun batek? Agian batzuk ‘naranja-urez betetako ontzia dagoen aulkia’ bezala ulertuko lukete. Beste batzuk, ‘naranja-ura edukitzeko ontziaren forma duen aulkia’ edo ‘naranja-ura edukitzeko ontzia norbaitek aulki horretan hautsi zuela’, e.a. P.Downing-ek (1977:822) jasotzen duen hitz elkartu hau, ‘naranja-ura zuen ontziaren aurrean zegoen aulkia’ adierazteko erabili zuela norbaitek dio.

Gero, ihartze edo lexikalizatze prozesuak datoz, daitezkeen irakurketa horietatik bat aukeratuz, kultur inguramenduaren edo gauzei buruz dugun ezagueraren eraginez. Baina honetaz astiroago arituko gara teoria sortzaile-transformatzailearen barnean, azken puntu bezala, pragmatikaren eragina aztertzean.

Azken batetan, modu batera edo bestera, argitu beharreko arazoa hau da: hitz elkartuaren esanahia. Bestela esan, nola interpretatzen dituen jendeak hitz elkartuak. Besteak beste, galdera honi erantzun nahian egin zuen R. Lees-ek (1960) bere formulazioa: teoria sortzaile- transformatzaileak anbiguotasunaren arazoa konpontzen zuen modu berean konponduko du R. Lees-ek ere hitz elkartuen anbiguotasuna, hitz elkartua sakoneko perpausetatik eratorriaz. Esanahia sakoneko egituran erabakitzen denez, segun zein den hitz elkartu baten azpian dagoen perpausa, horren arauerakoa izango da beronen esanahia. Guzti honek, hitz elkartu bakoitzaren azpian bi, hiru edo *n* perpaus proposatzera eramango gintuzke, hitz elkartu horren interpretazio posible guztien berri emango luketenak, alegia. Praktikan, ordea, R. Lees-ek (1960) perpaus bakarra ematen du hitz elkartuko. Hemendik sortu da, hain zuzen ere, egin izan zaion beste kritika bat: berak, azpian *X* perpausa dagoelako ustetan, hitz elkartu jakin bat sail batetan kokatu badu, beste norbaitek, azpian beste perpaus bat proposatuz (azken batetan, beste interpretazio bat eginez), beste sail batetan kokatuko lukeela⁵. Kritika hau

5.- F. Householder-ek (1962:344) R. Lees-en sailkapenarek buruzko adostasun eza adierazi zuen. R. Lees hizkuntzalari iaio eta ingeleses hitzuna izanik, proposatu duen sailkapenaren %25arekin bat ez

egin zaiola berak ere aitortzen du, lanaren hirugarren argitalpenaren hitzaurrean (R. Lees 1960:xxxviii); eta lehen argitalpenean ere garbi adierazten zuen, bi izenez eratutako hitz elkartuan anbiguotasuna existitzen dela gehienetan. Ondorioz, hitz elkartu bat sail jakin batetan sartzean, ez zuela esan nahi mota horretakoa bakarrik zenik, «*On the contrary, most compounds can be derived, each one, in a number of different ways, and thus each may have many different ways of being understood*» (R. Lees 1960:122); nahiz gero hitz elkartua sailkatzeko maizenik zein zentzutan erabiltzen zen kontutan izan.

Egia esan, hitz elkartu jakin bat sail batetan zein bestean sar daitekeela, teoria sortzaile-transformatzailetik kanpo ibili diren hizkuntzalariek ere onartu dute. Ch.Rohrer-i (1967:70), esaterako, hitz elkartuak interpretazio bat baino gehiago izan ahal izatea ez zaio harrigarria iruditzen. Izan ere, hitz elkartua bi osagaik eratzen dutenez, eta bi horiek hizkuntzako erlazio gramatikalik orokorrenak (sujetu-aditz, sujetu-objetu edo aditz-objetu bezalakoak) biltzen dituztenez, «*bestehen ungewöhnlich viele Möglichkeiten der grammatischen Mehrdeutigkeit*» anbiguotasun gramatikalerako bideak zabalik daude. V. Adams-entzat (1973:62), berriz, hitz elkartuen edozein sailkapen erabat gogobeteko ezin izatearen arrazoia, hiztunek hitz elkartu jakin bat era desberdinetan interpretatzea litzateke: «*some compounds contain more than one meaning-relation*».

Anbiguotasunak anbiguotasun, utz dezagun oraingoz aurreraxeago berriro aztertuko dugun arazo hau, eta itzul gaitzezen hasierako galderara: hitz elkartu baten azpian perpausa (bat ala n, orain ez da hori kontua) baldin badago, nola gaindi daiteke 'eskurakortasuna'-ren oztopoa, sakoneko aditza galtzen den kasuetan? Bistan da ezin dela, R. Lees-ek (1960) egin bezala, edozein aditz ezabatzea onartu. Zein da orduan irtenbidea?

Irtenbide bat baino gehiago eman dira oztopo hori gainditzeko. Baina berauek aztertzen hasi aurretik, R. Lees-en azterketaren akats bat aipatu, eta ikuspegi sortzaile-transformatzailetik eginiko beste saio bat ikusiko dugu.

Amerikar hizkuntzalariei lanari dagokionez, F. Householder-ek (1962:352-3) dioen bezala, hitz elkartuak sortzeko R. Lees-ek ematen dituen formulak indartsuegiak dira, sekuentzia ezgramatikalak sortzeraino irits daitezkeelarik.

etortzeak harritzen du, egitura sintaktikoetan ezadostasuna %5etik beherakoa izan ohi denean. Areago, berak ez omen litzuke sail berak proposatuko. Ondorioz, «*this fact casts doubts on the whole procedure*» iruditzen zaio.

Teoria sortzaile-transformatzailearen barnean, N. Chomsky-ren 1965eko berrikuntzak baino lehen, kokatzen da P. Livant-en (1962) lana ere. Eskolaurreko umeak hitz elkartuak sortzeko oinarritzko diren zenbait operazio egiteko gaitasunik ote zuten jakin nahian bideratu zuen bere azterketa. Abiapuntu teorikoa, berriz, operazio horiek, perpausak, esaldi nominal edo hitz elkartu bihurtzen dituzten baliabide errekurtsiboak direlako ustea. Esplikazio modu hau litzatekelako, bere eritziz, hiztunaren gaitasunaren berri eman dezakeen bakarra. Perpaus → hitz elkartu prozesuan, 'eskurakortasuna' neurri baletan gordetzen da: «*A compound preserves syntactic relations in a compressed form as shown by the fact that we can recover them from the compound*» (P. Livant 1962:17), nahiz oraindik goizegi den arazo honen eztabaida sakona eskaintzeko. Hala ere, perpausetik hitz elkartua eratortzen duten transformazioak zehaztea falta zaio, «*Syntactic relations in the source sentences or phrases restrict the arrangement of segmental morphemes, and the stress patterns in the derived compound*» (P. Livant 1962:16) besterik ez bait dio. Perpaus edo esaldi batetik abiatuz, morfema hurrenkera eta azentu egitura horiek zein transformazioen bidez sortzen diren, eta transformazio horiek, Transformazioei dagokien atalen barnean, zein status luketen eztabaidatu gabe geratzen da. Alde honetatik, U. Wandruszka (1972) bezala, erlazio sintaktikoak zehaztuz, baina formulazio sortzaile-transformatzaile osoa eskaini gabe, erdibideko lan bezala har daiteke.

Era berean, L. Lipka-k (1968:131), hitz elkartuen azterketa transformazionala defendatu zuen, *Kugelsicher* bezalako izenondoak, frantsesezko *à l'épreuve des balles*-ekin alderatuz aztertzerakoan. Baina artikuluan zehar ez da azaltzen sakoneko egituren eta transformazioen proposamenik.

J. Kooij-ek (1968:257), hitz elkartuak sintaxi egituretatik eratortzea proposatzen duten azterbideez, aldiz, honakoa dio:

«*Whereas, on the one hand, the syntactic approach definitely leads to the assignment of excess structure to compounds, on the other hand too little is explained of their meaning, so that the improvement over the morphological approach is only comparative. It is intuitively unacceptable, e.g., to derive playboy from a structure underlying 'the boy plays' without further modifications*»

Beraz, J. Kooij-entzat (1968), sakoneko perpausaren irakurketa semantikoa ez da aski hitz elkartuaren esanahiaz jabetzeko. Orohar, ondoko lerroetan ikusi ahal izango dugun bezala, semantikaren alderdia da azterketa sortzaile-transformatzaileetan hankamotz geratzen dena. Izan ere, hitz elkartuak hitzak diren heinean, beraien balio idiosinkratikoen berri eman beharra aurkituko dugu.

2.1.1.- Aditz edo predikatu jakin batzuk sakoneko perpausean

Proposatu den irtenbideetako bat, sakoneko perpausean, edozein aditz azaldu ordez, multzo jakin bateko aditzak bakarrik azaltzea izan da. Bide honetatik jo duten bi autore ikusiko ditugu ondoko lerroetan.

A. Giurescu-k (1968, 1972, 1975), hizkuntza erromantzeetako hitz elkartuak aztertzean, ez du sakoneko perpausaren 'eskurakortasuna'ren arazoa teorikoki planteatu eta eztabaidatzen. Hala ere, bi izenez osatzen diren izen elkartuak eratortzeko proposatzen dituen sakoneko perpausetan, *izan* eta **edun* aditzak besterik ez dira azaltzen. Sail nagusiak hitz elkartuaren eta osagaien kategoria gramatikalen arauera egin ondoren, kategoria hurrenkera bakoitza zenbat perpaus egitura diferentiatik sor daitekeen erakusten du; ondorioz, kategoria gramatikal bakoitzak perpaus horretan betetzen duten funtzioaz baliatuz azpiataletarako.

Bi izenez osatutako izen elkartuetan, esaterako, honako azpiegiturok genituzke:

- 1) 'Sujetua - Lotura aditza - Sintagma Predikatibo' motako perpausa, izen elkartuak Sujetua eta Sintagma Predikatiboa jasoaz.
- 2) 'Sujetua - Lotura aditza - Preposizio Sintagma' motakoa, Sujetua eta Preposizio Sintagmako izena azalduaz izen elkartuan.
- 3) 'Sujetua - **Edun* - Objetu Zuzena', izen elkartua Sujetua eta Objetu Zuzeneko izenek osatzen dutela.
- 4) 'Sujetua - Lotura Aditza - Eraketa Sintagma', Sujetua eta Eraketako bigarren elementua bilduz hitz elkartuak.
- 5) 'Sujetua - Aditza', aditza nominalizaturik lehen osagai izanik
- 6) 'Aditza - Objetu Zuzena', aditza nominalizaturik azalduz izen elkartuan.

Sakoneko egitura hauetatik hitz elkartuetara igarotzeko proposatzen dituen transformazioek beti multzo bera osatzen dute: erlatiboazko transformazioa abiapuntu; transformazio atributiboa, eta nominalizazioa azkenik. **Edun* aditza daramaten sakoneko egiturek, transformazio bat gehiago eskatzen dute, 'Sum pro habeo' transformazioa alegia, atributiboa aplikatu ahal izateko. Aditza jasotzen denean, berriz, nominalizazio transformazioa aski da. Ez dago inolako eztabaida teorikorik, ordea, transformazio horiek leku berezirik behar luketen ala Transformazioen atalean perpausen azaleko

egituretara garamatzatenak bezalakoxeak diren. Badirudi teoria sortzaile-transformatzailearen barnean, izenondoak, aditz izenak, e.a. eratortzeko proposatu izan direnak edo antzekoak direla.

Sakoneko perpausetan, edo gutxienez, transformazioen puntu batean, aditz bakarra azaltzen denez, pentsa daiteke 'eskurakortasuna'ren baldintza betetzen dela. Eta alde honetatik hala da. Baina sailkapen honen aurrean galde dezakegu: eta *Jainko-lege*, *hanka-hots*, *porru-salda*, *esku- zerra* edo *jakinmin* izen elkartuak sakoneko egitura horietako zeinetatik eratorriko lirateke? Hau da, euskal hitz elkartuak esplikatzeko, behintzat hor azaltzen diren egitura horien multzoa zabaldu beharra berehala antzematen da. Baina nola zabaldu?

J. Levy-k (1973, 1974, 1976, 1977, 1978) hitz elkarketa ingelesez eta hebraieraz luzaz landu ondoren, beste erantzun modu bat ematen dio egin berri dugun galderari. 'Teoria Estandar Hedatua' baztertuz, Semantika Generatiboa oinarri teoriko hartu zuen hizkuntzalari honek, 'Izenondo Ez-Predikatiboak' izenarekin elkartuz sortzen den 'Konplexu Nominala', hitz elkartuaren hurrengo pausoa besterik ez zela finkatu nahi izan du bere lanetan. Hau da, *electrical clocks* edo *marginal note*, izen elkartu bateko osagaia izenondo bihurtu izanaren ondorio besterik ez dira. Horregatik, 'Izenondo Ez-Predikatibo' hauen azterketak, hitz elkartuen azterketara eramán zuen.

Bere lanetan, bestalde, 'eskurakortasuna'ren arazoa esplizitoki azaltzen da, irtenbide bezala, sakoneko egitura semantikoetan predikatu multzo mugatua proposatuz. Hemen ere oztoporik ez da falta, ordea: (1974)an sei predikatu semantiko oinarritzoren multzoa finkatzen du: *CAUSE*, *HAVE*, *MAKE*, *BE*, *USE*, *IN* (preposizioek ere predikatu erlazioak ezartzen dituztela defendatuz), intuizioz, edozein hizkuntzatan, oinarritzko predikatu direlakoan. Hala ere, intuizio horren euskarri, ebidentzia sintaktikoen bila dabilela, bi aurkitzen ditu:

1) Ikusezintasuna: zenbait sintaxi egituratan predikatu hauetako batzu ez dira ikusten:

- (1) I'am (*at) home, dear
- (2) they both work (*in) downtown
- (3) Max wanted (to have) a lollipop.

Horrelako predikatuen multzoa oso mugatua da.

2) Gramatikal bihurtu ahal izatea: predikatu hauetako zenbait, hizkuntza 'desberdinetan, gramatikalizatu egiten dira, hau da, marka gramatikalen

bidez adierazi, ez unitate lexikal berezietz. *USE*, esaterako, marka instrumental bihur daiteke, *HAVE* marka posesibo; *CAUSE* askotan, aditza 'erazle' dela adierazten duen marka baten bidez azaltzen da... Baina marka gramatikalen bidez adieraz daitezkeen predikatu semantikoen multzoa ere oso mugatua da.

- 3) Azkenik, proposatu dituen predikatu semantikoak 'eskurakorrak' direla garbi ikusten da.

Hiru ezaugarriok kontutan izanik, ez du zalantzarik proposatu dituen predikatuen oinarritzotasunaz.

Hurrengo urtean, ordea, J. Levy-k (1976), zazpigarren oinarritzko predikatu semantiko bat erantsiko du: *FOR*, 'helburu' erlazioa adierazten duena. Zortzigarren baten beharraz ere zalantzak agertzen ditu: *REL*, 'relating to, concerning, about, on the subject of' adieraziko lukeena. Baina behar bezala ulertu ez dituen hitz elkartuak esplikatzeko sartuko ote zuen beldurak atzera eragin zion:

«It seemed to me that the inclusion of a REL predicate in the RDP (Recoverably Deletable Predicates) set would make my theory so general and unconstrained as to be indistinguishable from such analyses as this one by Jespersen (1942) for English» (J. Levy 1976:37).

Hala eta guztiz ere, 1978ko eskurakorrak izanik ezaba daitezkeen oinarritzko predikatu semantikoen zerrendan, bederatzi predikatu ematen dira: *CAUSE*, *HAVE*, *MAKE*, *USE*, *BE*, *IN*, *FOR*, *FROM*, *ABOUT*. Orain artekoekin alderatuta, 1976an espreski baztertu zuena eta aparteko eztabaidarik gabe lehenbiziko aldiz azaltzen den *FROM*.

Guztiak oinarritzko predikatu semantikoak direla onartuta ere⁶, berauen kopurua etengabe zabaldu izanak, multzoaren finkotasunari buruzko zalantzak sortarazten ditu: oraingo multzoa al da azkena, hitz elkartuak sortzeko behar diren oinarritzko predikatu guztiak biltzen dituen, ala besteren bat erants dakioke? Zalantza hau da hain zuzen ere J. Levy-ren azterketaren balioa dudatan jartzen duena. Izan ere J. Levy-ren (1976:12) hitzak kontutan hartuz:

6.- Ikus F. Newmeyer-en (1979:402) kritika oinarritzko predikatu semantikoak direla eta: «Her descriptions of these 'predicates', however, cast grave doubt on their claim to primehood. *CAUSE* and *MAKE*, e.g., clearly cannot both be primes: their senses overlap to a huge degree. Likewise for *USE* and *FOR*. L. herself gives numerous examples where these 'atomic predicates' are decomposable into more basic semantic notions. Thus *CAUSE* can represent direct or indirect causation; *MAKE* can mean 'produce' or 'constitute'; *BE* can mean 'is composed of', 'is a species of', 'is like', etc. How can a predicate be both atomic and decomposable at the same time?».

«My claim is that the relation between the head noun and its prenominal, (de)nominal modifier in **all** nonpred NPs (except those formed by nominalization) must be one of the following basic relations: causative (CAUSE), possessive or dative (HAVE), “productive” or “constituent” (MAKE), essive (BE), instrumental (USE), locative (IN), or “purposive” (FOR). This claim stands in opposition to the position taken by such linguists as Jespersen (1942), Bolinger (1967), and Chomsky (1972), to the effect that the number of possible relations between the head noun and its modifier in a nonpred NP is either potentially unlimited or so idiosyncratic as to defy systematic description (and, in particular, a syntactic derivation)»

ondorengo gehieketek ez al digute pentsarazten J.Levy-ren predikatu multzoa azken batetan arbitrarioa dela?

Bestalde, oinarritzko erlazio horiek ez al dituzte gogorarazten osagaien arteko erlazio lojikoak direla eta proposatu izan diren ‘lokatibo’, ‘iturburu’, ‘helburu, xede’, ‘ondorio’... bezalakoak? Azken batetan, *IN* predikatuak lekua nahiz garaia jaso dezakeenez, H. Paul (1920), Ch. Carr (1939), H. Koziol (1937) edo O. Jespersen-ek (1942) aipatu erlazio lojikoak, sakoneko erlazio semantiko bezala jasotzen direla esan daiteke. Goiko aipamenean eta aurrerago ere (J. Levy 1978:86-118) erlazio semantiko horiei eman zaien izen tradizionala ondoan ematen duenean⁷. Erlazio lojiko posibletzat eman direnetatik bat falta da, espreski baztertua sakoneko erlazio semantikoetatik: *LIKE/RESEMBLE*. J. Levy-ri (1978:106-118) ez zaio oinarritzko predikatu semantiko egokia iruditzen, askotan metafora sartzen delako esanahian, eta irakurketa metaforikoak ez ditu bere teoriak esplikatzen, ‘predecibleak’ ez diren neurrian. Gainera *LIKE* ezin omen da *RDP* bezala kontsideratu, hura ezabatzean, gelditzen zaigun irakurketak beste *RDP* bat ezabatzea suposatzen bait du, bigarren irakurketa, metaforikoa, lehenengo oinarritzkoan sostengatzen bait da. Adibidez, norbaitek *ahuntz-aurpegia* duela esaten badugu, pertsona horren aurpegia ahuntzarenarekin alderatzen dugu, ‘ahuntzak duen bezalako aurpegia duela’ diogu. ‘Bezalako’k, azpian, ‘ahuntzak aurpegia du’, hots, **EDUN* oinarritzko predikatua luke, ordea. Beraz, azpian oinarritzko predikatua badu, ezin izan *BEZALAKO* ere oinarritzko.

J. Levy-ren ustetan (1978:154) bederatzi predikatu horiek, azaleko Konplexu Nominal bateko osagaien arteko erlazio semantiko posiblei buruzko

7.- CAUSE - causative; HAVE - possessive, dative; MAKE - productive; USE - instrumental; BE - essive, appositional; IN - locative; FOR - purposive, benefactive; FROM - source, ablative; ABOUT - topic.

predikzio zuzenak egiten laguntzen digute. Alde batetik, horrelako predikaturen bat ez denean sakoneko egitura semantikoan dagoena, ezingo dugu ezabatu, gorde egin beharko dugu azaleko egituran. Eta alderantziz, azaleko egituran elementu nominalak soilik ditugunean, bederatzi oinarritzko predikatu semantiko hauetakoren bat ezabatuz lortutako Konplexu Nominalak lirateke.

Bestalde, predikatu multzo jakina izateaz gain, multzo horretako predikatuak oinarritzko direnez, 'eskurakortasuna' ez da arazo bihurtzen. Eta multzo mugatua denez, O. Jespersen (1942), W. Henzen (1947) edo H. Koziol-en (1937) sailkapen exhaustiborako ezintasuna gainditzen da. Baina goraxeago esan bezala, multzo hori sei predikatutik bederatzira gehitu den heinean, eztabaidagarri gertatzen da hizkuntzalari honen planteamentua.

Hitz elkartu jakin baten azpian dagoen eta gero ezabatzen den predikatu semantikoa dela eta, J. Levy-k (1976, 1978) ere 'anbiguotasuna' aipatzen du. 'Eskurakor izanik ezaba daitezkeen predikatuak' zazpi zirenean, edozein hitz elkartu hamar bider anbiguo dela defendatzen zuen (kontutan izanik *MAKE*, *CAUSE* eta *HAVE* predikatuen kasuan sujetua nahiz objektua izan daitekeela izen elkartuan jasotzen dena). Predikatuen multzoa bederatzikoa denean, hitz elkartu bakoitzaren anbiguotasun potentziala hamabikoa gertatzen da. Daitezkeen anbiguitate zabal hau, asko murrizten da, ordea, faktore lexikal, semantiko eta pragmatikoen eraginez.

- 1) Faktore semantikoak.- Askotan giltza semantikoek laguntzen digute daitezkeen esanahi horien artean, irakurketa egokia asmatzen. *Waterflea* izen elkartuan, esaterako, mugakizuna [+biziduna] denez eta mugatzaileak lekua adierazten duenez, erraza da *IN* irakurketa egitea. *Presidential note* konplexu nominalean, aldiz, mugatzailea izanik [+gizakia] tasuna daramana, *IN* irakurketaren orde, *MAKE* aukeratuko genuke.
- 2) Informazio pragmatikoa.- Hitz elkartu batek izan ditzakeen irakurketetatik probableena zein den jakiteko, kanpoko munduaz dugun ezaguerara jo dezakegu. Gehienetan, kultur inguramenduaren gainean dugun jakintza izan ohi da aplikatzen dugun hizkuntzaz kanpoko ezaguera hori. Horrela *musical clock* 'musika egiten duen erloju' bezala interpretatuko dugu, ez 'musikaz mugitzen den erloju' bezala.
- 3) Lexikalizazioa.- Gerta daiteke aurreko bi estrategiek inolako laguntzarik ez eskaintzea. *Water-bed* entzuten duenak, esaterako, ez du inolako argibiderik aurkituko izenen tasun semantikoetan. Izen horrek zein objektu adierazten duen ez badaki, pragmatikak ere ez dio lagunduko irakurketa egokia asmatzen. Beraz, geratzen zaion bide bakarra, norbaitek zer den azaltzea

da, hau da, izen elkartu horren esanahi lexikalizatua (posible liratekeen guztietatik, zein esanahirekin erabiltzen den) zein den adieraztea. Era berean, *polar bear* izen elkartuaren esanahi osoa ez da *IN* irakurketan atzematen, bere erreferentea ez bait da poloan bizi daitekeen edozein hartz, espezie bakar bat baizik (*Ursus Maritimus*).

Estrategia psikolinguistiko hauek ez omen dira gainera hizkuntza batekoak bakarrik, «*but represent universal strategies that must be used by speakers of any language to understand expressions as ambiguous and/or vague as these construct phrases typically are*» (J. Levy 1976:27).

Ondorioz, Konplexu Nominal bakoitzerako deribazio bakarra proposatzen duenean, azaleko egitura horri *maizen* lotzen zaion esanahiari dagokiona hartzen du kontutan. Beste aukera batzuk egon daitezke, ordea. Eta zenbait kasutan, aukerazko predikatuak azaltzen dira parentesi artean. *Suspense-film* adibidez, 'Head-N causes Mod-N' bezala aztertzen da, baina parentesi artean (*HAVE1*) emanaz. Hau da, 'the film has suspense' bezala ere azter daitekeela adierazteko modua. Aukerazko azterketa hauen arazoaz hirugarren kapituluaren berririo arituko garenez, utz dezagun oraingoz aipamen soilean.

Sakoneko egitura semantikoetatik azaleko Konplexu Nominalak eratortzen dituzten transformazioei dagokienez, predikatu bakoitza ezabatzeke erregela berezi bat ematen du, bederatziak klase bakar batetan biltzerik ez dagoelako. Beraz, 'Eskurakor izanik Ezaba daitezkeen Predikatuak' ezabatzeke erregelak (pluralean) proposatzen ditu. Predikatu horiek ezabatzea ez da, ordea, beti ezinbesteko; predikatuak gordeta azaleko egitura gramatikalak lor daitezke: *heat-caused stress*, *candy-making factory* edo *cancer-causing chemicals* baina hau ez da beti gertatzen. Dena den, predikatuen ezabaketa aukerazkoa izatea, marko zabalago batetan kokatzen da, transformazioak aukerazko direla bait dio J. Levy- k (1978:139), baina berauen emaitza ez da beti gramatikala:

a.- *woman-hating editors*

eta

b.- *editors who are woman- haters*

bai, baina

c.- * *editors who are woman-hating*

Erlatibozko transformazioaren emaitza gramatikala da lehen adibidean; ez, ordea, bigarreanean.

Ikusi ahal izan dugunez, hitz elkartu baten azpian, berau nahiz egitura sintaktikoa nahiz semantikoa izan, predikatu multzo mugatuari buruzko proposamenak ez dira erabat gogobetekoak izan.

Aipa dezagun, atal honi amaiera emateko, J. Levy-ren (1974, 1976, 1978) antzeko beste proposamen bat, H. Brekle-rena (1970). Hizkuntzalari honek ere, hitz elkartuen egitura semantikoa ezin dela zuzen deskribatu uste du, hitz elkartuetako kategoria eta erlazio semantikoak, perpausetakoekin lotzen ez baditugu; hitz elkartuek «*satzsemantischen Struktur*» bait dute (H. Brekle 1970:29). Baina perpausean, sakonean, kontzeptu egiturak ditugu. Asertzio, kuantifikazio, ezeztapen, galdera... gabeak. Hauek perpaus egituretan geroago azaltzen dira; beraz, aurreraxeago ikusiko dugun arazoan, perpausako zein elementu jasotzen dituen hitz elkartuak eta zein ez, goiko kategoria horiek ez dira auzi iturri H. Brekle-rentzat sakoneko egiturean ez daudenez. Hizkuntzalari honen berezitasuna lojika sinbolikoaz baliatzea izan da, hitz elkartuak, sakoneko proposizio lojikoetatik eratorriaz. Proposizio hauetan argumentuak (aldagaiak eta konstanteak) eta predikatu terminoak (maila desberdinetako argumentuak lotzen dituztenak) ditugu. Sakoneko egituratik hitz elkartura pasatzeko, topikalizazio transformazioak proposatzen ditu, mugakizunaren aukeraren berri ematen dutenak⁸. Adibidez:

LOC {CAUS [W, AEF (R,y)], z} non W=someone; R=*teaching*;
LOC=in; y=grammar; z=school.

z [LOC [CAUS [SOTH, AEF (R,y)], z]]

aplikatuaz, non Q1z, Q2R, Q3y, hau da, lehen topikotzat z aukeratuaz (R bigarren eta y hirugarren izanik), *grammar school* izen elkartua lortzen da.

y [LOC [CAUS [SOTH, AEF (R,y)],z]]

topikalizazio erregelak, aldiz, Q1y, Q2R, Q3z izanik, *schoolgrammar* emango luke.

8.- L. Lipka-ren (1971:222-3), horrelako proposamen batek, hots, sakoneko proposizio lojikoetatik hitz elkartuak eratortzeak, honako hau eskatzen du: «*certain syntactic elements will be deleted and specific semantic features added which would distinguish a word-formative syntagma from a purely grammatical transformation*».. Beste horrenbeste gertatzen da, orohar, hitz elkartuak perpausetatik eratortzen dituen edozein azterketarekin. Hitz elkarketarako hurbilbide honi, 'synthetic' deitzen dio.

H. Brekle-ren (1970) proposamen honetan ere ez dago aditzen eskurakortasunaz eztabaidarik. Egia da sakoneko egituraren lehen, bigarren edo hirugarren mailako argumentuak besterik ez daudela, baina argumentu horietatik, topikalizazioa dela eta, hitz elkartuan jasotzen ez direnekin zer gertatzen den, eskurakor diren ala ez, ez da eztabaidatzen. Azken batetan, beraz, hasierako hutsa aurki daiteke azalbide honetan ere.

H. Brekle-ren (1970) sakoneko proposizio lojikoaren bidezko azterketa dela eta, L. Lipka-k (1971), bide hau eta H. Marchand- ena (1965a, 1965b) kontrajartzen ditu, lehena hurbilketa sintetikotzat eta bigarrena analitikotzat hartuaz. Izan ere perpausatik abiatzen bagara, zenbait elementu sintaktiko ezabatu eta tasun semantiko espezifikokoak -*Evaluation, Habitual, Inherent, Purpose, Result, Repeated, Animate* edo *Inanimate* bezalakoak- erantsi behar dira, honek bereizten duelarik «*a word-formative syntagma from a purely grammatical transformation*»⁹. H. Marchand-ek bezala sintagma laburtuaren ikuspegia hartuz, ordea, azaleko egiturako elementuez gain zer gehiago dagoen jakiteko, elementu sintaktiko eta gramatikalak (denbora ezaugarriak e.a.), eta tasun semantiko espezifikokoak gehitu behar dira sakoneko perpausera iristeko. Orohar horrelako elementuak erantsi behar ditugu:

- a) Adberbio tagmemak: leku, denbora, baliabide, modu eta gradua.
- b) Objetu tagmemak, 'Effected' eta 'Annihilated Object' bezalakoak (L. Lipka 1971:223).
- c) Predikatu tagmemak: BE erlazioa, HAVE erlazioa eta [+erazle] moduko aditzak.
- d) Erlazionatzaileak: 'with regard to', 'at', 'of' eta genitibo erlazioa. Erlazionatzaile orokor hauen zenbait gauzapen lexiko, *against, every, from, living in* bezalakoak

«*may have an intermediate status, but are still accounted for by the analytical approach. Comparison, which can be represented by the specific lexeme **resemble**, goes back to an embedding transformation, and must therefore also be regarded as an analytical category, and not as an additional semantic feature*» (L. Lipka 1971:223-4).

9.- Perpausako eta hitz elkartuko transformazioak desberdinak direla lehen aldiz aipatzen da ikuspegi transformatzailearen barnean.

Gramatikaren barnean gehiketa hauek, tasun semantiko zein elementu sintaktikoenek, zein leku duten, nola gauzatzen diren eta abar ez da zehazten. Ez da bi hurbilketen ebaluaziorik ere eskaintzen, bietatik zein hobesten duen ez du L. Lipkak (1971) esaten.

2.1.2. Sakoneko egituraren aditz klaseak, aditz konkretu semantikodun aditzak, baina matrize fonologikorik gabek

Sakoneko egituraren aditz konkretu bat edo beste proposatzeak dakartzan arazoak gainditu nahian, beste bide batetik jo dute R. Lees (1970), W. Motsch (1970) eta L. Bauer-ek (1983).

R. Lees (1970), Ch. Fillmore-ren (1968) 'Kasu Semantiko'etan oinarritzen da. Izan ere, 'sujetu', 'objetu' bezalako erlazio sintaktikoak nahikoa azalekoak izanik, zuzenago iruditzen zaio sakoneko egituraren 'Egile', 'Jasaile', 'Baliabide', 'Lekua', 'Denbora', 'Xedea' eta 'Zehaztu gabeko parte hartzailea' funtzioak proposatzea. Beraz, sailkapenerako, hitz elkartuko osagaiek sakoneko egituraren zein Kasu Semantiko beteko luketen hartzen du kontutan. Honetaz gain, 'eskurakortasuna'-ren auzia konpondu nahian, Kasu Semantikoen arauerako sail bakoitzari 'Aditz orokorrak' dagozkio, 'Generalized Verb' hauek *«the minimal set of semantic features which characterize all variants in the sets»* (R. Lees 1970:182) bezala definituaz. Adibidez,

'Verb-General Complement-Agent-Instrumental'

sailean sei aditz orokor mota desberdinen arauera azpisailak ematen ditu:

- a) V= *repel, prevent, reject, forestall, suppress, remove...*
- b) V= *preserve, ensure, protect, retain, foster, secure...*
- c) V= *provide, vend, supply, afford, produce...*
- d) V= *determine, measure, establish...*
- e) V= *exhibit, portray, show...*
- f) [V as in (a)]

Sail bakoitzean, bestalde, kasu semantiko horiek egitura sintaktikoan nola jaso eta azkenik hitz elkartuan nola azalduko lirakeen zehazten du. Sail konkretu honetan, esaterako:

$$\begin{array}{c} \text{V-O-A-I} \rightarrow \text{AV-s N1 with N2} \rightarrow \acute{\text{N}}1 + \grave{\text{N}}2 \\ \text{I} \quad \text{I} \\ \text{N1} \quad \text{N2} \end{array}$$

Azkenik inoiz behin hitz elkartu osoaren erreferenteaz baliatzen da, aditz orokorrean sartuko lirakekeen zenbait aditz aipatu ondoren, xehetasun gehiago emateko: izen biziduna ala bizigabea adierazten duen, edota endozentriko/exozentriko den, esaterako.

R. Lees-en (1970) azterbide hau dela eta, honako puntuok geratzen dira zehaztasun handiagoaren beharrean:

- 1) Aditz orokor bakoitza definituko lukeen gutxienezko tasun semantikoen multzo hori ez da ematen. Aditz orokor bakoitzean sartzen diren aditz konkretuetatik deduzitu behar da zein izan daitekeen «*minimal set of semantic features*» hori. Bistan da, bestalde, aditz orokor bakoitzeko lirakekeen zenbait aditz besterik ez direla aipatzen. Zeintzu gehiago sartuko lirakeke sail bakoitzean?
- 2) R. Lees-ek (1970:182) onartzen ditu gainera bere azterketaren mugak:

«It is by no means clear yet that all cases of compound types which contain as members two of the nouns of a verbal sentence can plausibly be analyzed in terms of only a few generalized verbs».
- 3) Funtzio semantiko unibertsal horiez gain, hauetatik zein hartzen duen nahi eta nahi ez (edo zein duen aukerazko) kontutan izango duen aditzen sailkapena, eta sakoneko egiturak azalekoekin lotuko dituen transformazio erregela multzoa beharrezkotzat jo arren, sailkapenean zehar ez da ezer esaten berauei buruz.

Ondorioz, proposamen interesgarri eta erakargarritzat har badaiteke ere, hitz elkartuen sailkapen osoa lortzeko motz geratzen dela dirudi.

W. Motsch-ek (1970) teoria sortzaile-transformatzailearen barnean kokatzen du bere azterketa, interpretazio semantiko desberdinak emango dituzten sakoneko egitura desberdinetatik hitz elkartua eratorriaz, beronen ambiguitasunaren berri eman daitekeelakoan. Orain arteko autoreek ez bezala, teoria sortzaile-transformatzailearen barnean, hitz elkartuak kategoria erregelen bidez (hots, berridazketa erregelen bidez) ala sakoneko egitura esplizitoetatik

transformazioen bidez eratorriko diren planteatzan du¹⁰. Hitz elkartuaren anbiguotasunaren berri eman nahi badugu, ordea, perpaus konkretuetara jotzea beste modurik ez dugu. 'Kategoria lexikoak, kategoria lexikoak menperatzen ditu' motako erregelei ($I \rightarrow I+I$ bezalakoei, alegia), anbiguotasuna esplikatu dezakeen semantikaren atala falta zaie.

Hitz elkartuen azterketa transformatzailerak aukeratzean ere, orain arte aipatu ez diren zenbait arazo aurkeztu ditu, sakoneko egitura esplizitoago, gramatika informazio ugariagoa duena dela eta:

- 1) Sakoneko perpausa ezin da edozein eratakia izan, ezezko perpausak, adibidez, ezin dira hitz elkartura laburtu. 'Tresnarik ez dagoen gela' edo 'Urrez egin ez den katea' ezin dira 'tresna-gela' eta 'urre-kate' izen elkartuetara laburtu.
- 2) Perpaus batetan azaltzen diren 'denbora', 'modu', 'determinazioa'... beharrezko al dira? Adibidez *egur-etxola*, 'iaz bota zituzten hiru pagoen enborretatik ateratako egurraz egindako etxola' esaldiaren laburdura bezala har al daiteke? W. Motsch-en (1970:213) erantziz, bai: «*Mir scheint, dass Komposita tatsächlich als Abkürzungen solcher Ausdrücke verwendet werden können. Beschränkungen des Tempus und der Determination sind lediglich für lexikalisierte Bildungen charakteristisch*».
- 3) Goiko adibidearekin loturik dagoen galdera ere egiten du W. Motsch-ek (1970:214): lehen osagaiak, perpaus atributiboko elementu izan behar du ala menpeko perpausoko elementu izan daiteke? Eta hala bada, zein txertaketa gradu da zilegi? Erantzun zehatzik gabe geratzen den galdera da hau. *Haragi-haizto*, 'haragia ebakitzeko norbaitek darabilen haiztoa' esaldiaren laburpentzat har daiteke, lehen osagaiak menpeko perpausoko atala jasoaz. Baina *auto-jabea*, 'autoak pintatzeko behar diren makinak dauden fabrikaren jabea'ren laburpen izan daitekeen erabakitzeko askoz problematikoagoa litzateke.
- 4) Azkenik, sakoneko aditzekiko arazoa planteatzan du, luzaz eztabaidatuz. Hiru soluzio proposatu ditu:

10.- Bere ustez hau da azken batetan kapitulu honen lehen atalean aipatu ditugun bi joera desberdinen azpian legokeena, hau da, osagaien kategoria gramatikal eta erlazio lojikoetan oinarritzen direnena, eta hitz elkartuak sintaxi adierazpide laburtutaz dauzkatenena. «*Der Disput zwischen Brugmann und Paul kann demnach im Rahmen modernerer Vorstellungen auf die Frage zurückgeführt werden, ob Komposita direkt durch Regeln der kategorialen Komponente zu erzeugen sind oder durch Transformationsregeln, die auf expliziten Tiefenstrukturen, in denen Sätze vorkommen, operieren*» (W. Motsch 1970:211)

- a) esanahi orokorra duten aditzez osatutako kopuru mugatua, J. Levy-ren antzeko proposamena. Multzo honetan zein aditz sartuko liratekeen erabakitzeke, beste egitura batzuk transformazio bidez eratortzeko ere beharrezko diren ala ez kontutan hartuko litzateke. Horrela lortuko genuke horko aditzak ‘motibatuak’ izatea. Adibidez **edun* sartuko litzateke, genitibo posesiboa eratortzeko ere behar denez.
- b) beste aukera bat, fonologi matrizik gabeko aditzak onartzea litzateke, tasun sintaktiko eta semantikoak dituen sinbolo konplexu besterik ez liratekeenak. Azaleko atzizkirik gabeko nominalizazioak existitzen direnez, ez zaio ezinezko iruditzen, gramatikak fonologi errepresentaziorik gabeko elementuak izan ditzakeela pentsatzea.
- c) aditz bat proposatu ordez, aditz klaseak proposa daitezke sakoneko perpausean. Arazoa, noski, klase bateko aditzen tasun amankomunak zeintzu diren erabakitzea da; beste modu batera esanda, aditz klaseak nola ezarri erabakitzea.

Hiru aukera hauek eztabaidatzean, lehen biak hartzen ditu alde batetik, aditz konkretu bakarra suposatzen dutelako sakoneko egituran. Lehen bi aukera hauei dagokienez, fonologi matrizik gabeko aditzak onartzeari zenbait abantaila ikusten dizkio: lexikoko aditz konkretuen aukerak, askotan arbitrario direnak, baztertzea (alemanez, esaterako, eskubide beraz *erzeugen* edo *produzieren* aukera daitezke, baina bat bakarrik aukeratu beharko da. Edota proposatzen diren aditzak anbiguo izan daitezke, eta nahi den esanahia ondo zehaztu beharra sortuko litzateke. Tasun morfologiko eta sintaktiko idiosinkratikoak ere izan ditzakete: *sich befinden*, *etwas tun mit* bezalakoak alemanez). Azkenik, aditz konkretuek osatzen duten multzoa ezartzeak, aditz horietatik kanpokoren bat duen perpausa hitz elkartura laburtu ezina dakar berarekin. *Erzeugen* aukeratuko balitz, adibidez, alemanez, ‘Honig, den Bienen erzeugen’, *Bienenhonig* izen elkartuaren abiapuntu izan daiteke. Baina erabat baliokide litzatekeen ‘Honig, den Bienen produzieren’ ez¹¹.

Bigarren bidea, beraz, lehena baino egokiagoa iruditzen zaio; lexikoko aditz konkretuek hitz elkartu lexikalizatuetaarako egokiak izan daitezkeelako, baina lexikalizazioa hitz elkartuen azterketa gramatikaletik kanpo geratzen den

11.- J. Levy-ren antzeko proposamena dela esan badugu ere, bada diferentzia nabarmen bat bi hizkuntzalarien artean: J. Levy-k, semantika generatiboan oinarritzen denez, ez du sinonimiaren arazoa aurkitzen. Sakoneko predikatu semantikoak lexiko bidez edo beste baliabide gramatikalen batez adierazten diren, ez da hitz elkarketaren deribazio transformazionalari dagokion arazoa.

kontua da. Fonologi matrizik gabeko aditzak proposatzeak, ordea, aldi berean, beharrezko laburtze erregelak proposatzera garamatza. Sakoneko perpausetik abiatuz, hitz elkartura iritsi arte, transformazio guztiak aplikatu behar dira nahi eta ez; egitura hori ezin da, adibidez, erlatibozko transformazioa aplikatu ondoren azaleko egitura bihurtu.

Ondorioz, soluziorik egokiena, hirugarrena iruditzen zaio. Izan ere, bide hau aukeratzean, baieztapen orokorragoak formula daitezkeela uste du. Adibidez, transformazio erregela bat formulatzean, egitur deskribapenean aditz klase bat proposatzen badugu (*eraman, saldu, banatu*, e.a.), erregela honen bidez sortutako hitz elkartuek, klase horretan azal daitekeen aditz kopurua adinako anbiguotasuna izango dute. Horrela, hitz elkartuen anbiguotasuna lexikalizazio bidez (pragmatikan) mugatzen da, ez gramatika erregelen bidez. Izan ere *Fischfrau* ‘arraina saltzen duen andere’ eta *Zeitungsfrau* ‘egunkariak banatzen dituen emakume’ bezala interpretatzen baditugu, hau ez da gramatika erregelengatik gertatzen, kanpoko munduaz dugun ezagueragatik baizik.

Proposamena benetan erakargarria, eta, hitz elkartuak anbiguo direla onartu arren, sailkapenean adiera bakarra aukeratzera behartuak dauden autoreen nolabaiteko kontraesana gainditzen duena bada ere, aditz klaseak erabakitzeke uzten ditu. Ideia ona da, baina R. Lees-i (1970) gertatzen zaion bezala, nola gauzatu aidean geratzen da. Artikuluaren bukaera aldera proposatzen duen sailkapena ikustea besterik ez dago diogunaz ohartzeko: bi sail nagusi bereizten ditu, sail bakoitza aditz klase batetan oinarrituz. Baina aditz klase hori parafrasi baten bidez definitzen du; klase horretako aditzek zein esanahi orokor izango luketen adieraziaz. Ez dago, ordea, inolako proposamenik klase bakoitzean sartuko liratekeen aditzei buruz:

- a) ‘Sujetuak Objektuekin zerbait egiten du’
- b) ‘Sujetuak Objektua sortzen du’

Ondoren, sail nagusi hauetako bakoitza, osagaien funtzio sintaktikoa kontutan hartuz gehiago zehazten da. Azken erizpide hau dela eta, (i) - (i') erako azpisailak aurki daitezke, funtzio sintaktiko bera betetzen duten osagaiak, baina kontrako hurrenkeran jasoaz:

- (i) ‘lehen osagaia sujetu, bigarrena objektu’ bada,
- (i') ‘lehen osagaia objektu, bigarrena sujetu’ da.

Perpaus mota beretik eratortzen diren hitz elkartuak elkarren ondoan jasotzen dira horrela, topikalizazioa ere ahaztu gabe; baina topikalizazioa bi-

garren mailan geratzen da, bigarren osagaitzat objetua luketen hitz elkartuak azpisail desberdinetan -(i), (ii'), (iii'), (iv'), (v')- jasotzen dira eta.

Funtzio sintaktikoei dagokienez, azkenik, 'Lokaladverbial', 'Richtungsadverbial', 'Instrumentaladverbial' edo 'Temporaladverbial' bezalakoak proposatzen dira, leku, norabide, tresna, denbora... aditzlaguna den zehaztuaz. Funtzio sintaktikoaz gain, erlazio semantikoa ere jaso nahian eginiko diferentziak ote diren pentsa badaiteke, susmo hori areagotu egiten da, bigarren sail nagusian

- (iv) 'Das erste Glied geht auf das Objekt zurück, das zweite auf eine Stroffergänzung' (W. Motsch 1970: 220)

azpisaila aurkitzean, bigarren osagaitzat 'gai edo materia osagarria' dutenak¹².

W. Motsch-en (1970) aditz klaseen proposamenaz azken hitz bat esateko, aipatzen dituen bi klase horietan zein aditz sartuko litzatekeen aidean utzi arren, lehen klasekoen berezitasunetako bat, 'Norabide aditzlagunak' onartzea litzatekeela dio; bigarren klasekoena, aldiz, 'Gai osagarriak' hartu ahal izatea. Horrelako propietate sintaktikoak, aditzklaseen karakterizazio zehatzagoaren bidez atzemango lirateke. Guzti hau eginkizun egoteak, eta

«Weitere Verbklassen könnten zum Beispiel umschrieben werden durch 'X ist Teil von Y' (Automotor, Pfederkopf, Hauswand) sowie durch 'X befindet sich + lokale Proposition Y' (Feldstein, Waldblume, Wandbild)» (W.Motsch 1970:221)

'X, Y-ren atal da' eta 'X, Y+leku kasu marka dago' bezala euskarara egoki ditzakegun eta beste bi aditz klaseren parafrasi diren horietaz gain, zenbat aditz klase gehiago beharko genituzke hitz elkartuen sakoneko egitura guztien berri eman ahal izateko?

12.- Hau dela eta, aipagarria iruditzen zaigu W. Motsch-ek (1962:46-7) berak, zenbait urte lehenago, hizkuntza eredu formal batetan hitz eraketak lukeen lekuaz ari dela adierazten duena: «*Voraussetzung für die Beschreibung der Bedeutung sprachlicher Einheiten ist die Kenntnis der syntaktischen Beziehungen, das heisst die sprachlichen Form liefert die Grundlage für eine Beschreibung von Substanzverhältnissen. Die Transformationen, die Angaben über Äquivalenz von verschiedenen syntaktischen Ausdrücken sind, bieten eine Möglichkeit, die semantischen Verhältnisse auf syntaktischer Grundlage darzustellen*», hots, erlazio semantikoak, egitura sintaktikoetan oinarrituz adierazteko bidea ematen digutela transformazioek. Eta R. Lees-en (1970: 185) hitzek «*More sophisticated analysis in the study of compounding provides some evidence for the view that the deepest syntactic structure of expressions is itself a more or less direct picture of their semantic description*» pentsarazten digute hitz elkartuak sortzeko proposatu diren sakoneko egiturak, azken batetan, ez ote diren hitz elkartu horien esanahiaren arauera erabakitzen; kontutan izanik, gainera, azterbide honek hitz elkartuen anbiguotasuna esplikatzeko duen balioa defendatu izan dela.

Proposamen erakargarria badirudi ere, hizkuntza bateko hitz elkartuak sortzeko modelo izatera iristeko puntu asko zehaztu eta sakonkiago ikertu beharko lirateke.

Bestalde, nahiz hitz elkartuak transformazioen bidez eratortzen direla espreski defendatu, bere lana sakoneko egiturek bete beharreko baldintzetara mugatzen da, transformazio horien formulazioaz, eta Transformazioen atalean izan dezaketen lekuaz arduratu gabe.

W. Motsch-en (1970) hirugarren bidearen zailtasunaz, hots, klase bateko aditzen tasun amankomunak biltzearenaz, ohartuaz, L. Bauer-i (1983:162) koherenteagoa iruditzen zaio PRO-VERB mota aditza proposatzea:

«Such an element would have to be interpreted semantically as meaning that one item stands in a specific but non-specified relationship to another item, and that this relation has to be inferred from lexical meaning and contextual information»

Bi abantaila ditu PRO-VERB kategoria proposatzeak:

- a) abantilarik handiena, sakoneko egituren kopurua murriztea, bi mota aski izanik.
- b) R. Lees-ek (1960:144) aipatzen zituen bezalako hitz elkartuak, zeinetan zail den sakoneko egiturako aditza zein den zehaztea, PRO-VERB erako aditzak erraz esplikatuko lituzke.

Hitz elkartuen anbiguotasuna eta, ondorioz, sakoneko egitura bakarra ematearen arazoa dela eta, L. Bauer-ek (1983: 184) ez du uste hitz elkartuak, konkretuki 'Izena+Izena' erakoak anbiguo direnik. Alderantziz, egitura horretako hitz elkartu nominal guztiek esanahi bakarra dute. Esanahi bakar hau, noski, ez da batere zehatza, eta elementu pragmatikoei ere badagokie. Beraz, ezin da tasun semantikoen multzo bezala zehaztu.

«The point is made that it is possible to specify the meanings of word-formation processes in very general terms, and that this kind of approach, while reducing the precision with which it is possible to paraphrase complex lexemes without any knowledge of the entities, actions or properties denoted, can bring about a vast simplification in the semantic specification of a rule of word-formation»

Hitz elkartuen esanahiari dagokionez, L. Bauer-en (1983) ikuspuntua, eta E. Coseriu-rena (1976) ez bide daude oso urruti, biek lexikalizazio,

pragmatika...-ren bidez zehazten den esanahi orokorra dela bi osagaien artekoa usten duten neurrian.

Hitz elkartuen 'sentential source' edo perpaus iturburua dela eta, W. Motsch-ek (1970:213) planteatzen zuen arazoaren aurrean, -'Ezeztapen', 'Denbora', 'Modu', 'Aspektu' bezalako kategoriak, perpausean azaltzen direnak, hitz elkarketan jasotzen diren ala ez-, W. Motsch-ek ez bezalako erantzuna ematen du. L.Bauer-en (1983:152-3) ustez, 'Modua'k ez du hitz eraketa prozesuetan parte hartzen; dena den intuizioan oinarritzen den ustea dela aitortzen du, zaila izanik hala dela demostratzea. *Etxe jabea* izenaren azpiko perpauseko aditza, *du* ala *zuen* litzatekeen pragmatikak erakusten omen digu; hitz eratuek ez bait dute denbora erreferentziarik. Aspektua dela eta, autore batek baino gehiagok aipatutako [+ohiturazkoa] tasuna, zenbait hitz elkartu motak suposatzen duena¹³, aspektuari dagokion tasuna dirudiela onartzen du. Baina, bestalde, hitz elkartuak ez du denbora markarik jasotzen. Kontraesanik ez legoke, hala ere, Ch. Rohrer- en (1974) antzeko bereizketa egiten bait du L.Bauer-ek (1983: 157):

«Tense is usually defined as relating to the time of an action, event or state, while aspect is not relative to the time of the action, event or state, but to the internal temporal make-up of the action, event or state»

Ekintza denbora gabe bezala hartzen badugu, barne denborak, aspektuak ematen duenak, garrantzia handia hartzen du.

«Thus it may be argued that tenselessness is itself a type of aspect. If this argument is followed, then the decision taken earlier to see tense as irrelevant in word-formation might mean that aspect automatically must be taken into account» (L.Bauer 1983:157).

Perpauseko kategoria hauek hitz elkartuan jasotzen diren ala ez Ch. Rohrer-ek (1974) ere aztertu zuen, funtsean, L. Bauer bezalako ondorioetara iritsiaz, baina bide diferente batetatik. Bere hipotesia honako hau da:

«Elements that refer to the time or the place of utterance of a sentence as well as elements that refer to the speaker or the hearer cannot become parts of a compound or a derivative (...) If one interprets tense as a relation between an event and the time of utterance then my hypothesis would explain why tensed sentences cannot be transformed into compounds or

13.- Aurrerago ikutuko dugu puntu hau luzexago.

derivatives. Aspect on the other hand only describes whether an action or an event is completed or not. Aspect does not relate an event to the speech point. (...) Therefore aspectual information can be found in elements which belong to wordformation. Voice characterizes the relation between the narrated event and its participants without reference to the utterance or the speaker and indeed we find elements in wordformation. Mood characterizes the relation between the narrated event and its participants with reference to the participants of the speech event. This reference to the participants of the speech event excludes mood (subjunctive, optative, etc.) from the domain of wordformation» (Ch. Rohrer 1974:122-3).

Bere ondorioa, beraz, honako hau da:

«word-formation is syntactically and semantically distinct from sentence formation in important ways. Sentences and phrases describe, while lexemes -some of which are produced by word-formation- name» (L. Bauer 1983:142)

Semantikari gagozkiolarik ere, ez du arrazoirik ikusten perpausen eraketaren eta hitzen eraketaren berri, erregela semantiko berek eman dezaketela pentsatzeko.

L. Bauer-en (1983) ordura arte esandakoei buruzko eritziak ikusi ondoren, zenbait galdera bururatzen zaizkigu:

- 1) L. Bauer (1983) eta Ch. Rohrer-ek (1974) diotenez, sakoneko perpauseko kategoria batzuk ('aspektua', 'voice') hitz elkartuak jasotzen baditu, beste batzuk ('modua', 'tempusa'), aldiz, ez, baieztapen honetatik zein ondorio aterako litzateke: hitz elkartua eratortzeko sakonean legokeen perpausak 'aspektu' eta 'voice' kategoriaduna izan behar duela, baina 'modu' eta 'tempus' kategoriarik gabea? Hala dirudi Ch. Rohrer-en (1974:122), *«tensed sentences cannot be transformed into compounds or derivatives»* hitzak ontzat ematen baditugu. Baina berridazketa erregelek biderik ematen al dute horrelako sakoneko egiturak sortzeko? Ezetz esango genuke. Edo bestela, W. Motsch-ek (1970) bere bigarren proposamena zela eta zioenaren bidetik, 'tempus' edo 'voice' kategoriarik ez daramaten sakoneko egiturak, nahi eta nahi ez hitz eratuetara (eratorri nahiz elkartuetara) laburtu beharreko baldintza ezarri beharko litzateke.
- 2) L. Bauer-ek (1983:141-2) atera duen ondorioa ikusi ondoren, eta sakoneko egitura PRO-VERB kategoria proposatu arren, zenbateraino esan daiteke

hizkuntzalari honen hitz elkartuen azterketa transformazionala dela? Hitz eraketak sintaxi eta semantika mailan, perpaus eraketak ez bezalako prozesuak eskatzen ditueneko baieztapena, R. Lees-ek (1960:xviii) egiten zuenetik asko aldentzen da.

Diogunaren lekukorik onena, liburuaren bigarren partean eskaintzen duen ingeles hitz elkartuen sailkapena da, nagusiki hitz elkartuaren eta osagaien kategoria gramatikalean oinarritzen dena. Ondoren, azpisailak egiteko, kriterio semantiko eta morfosintaktikoez (osagaien tasunak ere jasotzen ditu batzutan) baliatuz. Bi izenez osatutako izen konposatuak, esaterako, lau azpisail nagusitan banatzen ditu, osagaien arteko erlazio semantikoen arauera:

- a) Exozentrikoak
- b) Aposizioak
- c) Dvandvak
- e) Endozentrikoak:
 - gerundio + izena
 - izen berezia + izen arrunta
 - izen arrunta + izen arrunta

Bi izen arrunt elkartuz osatzen diren izen elkartu endozentrikoen adibide ugari ematen ditu, osagaien arteko erlazio semantikoak zenbateraino diren ugariak ikusi ahal izateko, baina sailkapen saiorik egin gabe. «*It should be noted just how difficult it is to specify the precise meaning relationship linking the elements of the compound in many cases*» (L. Bauer 1983:204).

Azken batetan sailkapen hau ez dago H. Marchand-ek (1960a) eginetik hain urruti. Gainera, A. Granville-Hatcher (1960) eta J. Levy-k (1976, 1978) ez bezala, osagaien arteko erlazio semantikoen sailkapen exhaustiborako ezintasuna aitortzen du inplizitoki.

Sakoneko perpausean aditz klaseak proposatu dituztenek ere ez dute beren proposamena erabat zehaztu. Horretaz gain, sakoneko perpausean dauden beste zenbait kategoria hitz elkartuan jasotzen ote diren eztabaidatzean, 'Perpaua → Transformazioak → Hitz elkartua' prozesua zalantzan jar arazten dutela dirudi.

2.2.- Hitz elkarketa prozesu sortzailea da, baina ez transformatzailea

L. Gleitman & H. Gleitman-ek (1970:68), menpetasunezko hitz elkartuak sortzen dituen prozesua, «*as a generative process of word-formation that differs in several respects from transformational processes*» bezala ikusten dute. Alde batetik, onartzen dute perpausako funtzioak (sujetu, objektu...) neurri batetan gordetzen direla hitz elkartuetan. Halaber onartzen dute «*'wood-box' is palpable akin to constructions with radically different constituent structure such as 'box for wood' (sintagma) and 'a box that holds wood' (erlatibozko perpausa)*» (L. Gleitman & H. Gleitman 1970:77). Hor somatzen dugun erlazio semantikoa espikatzeko, sakoneko egitura berdinak proposatuko dituzte, orohar teoria sortzaile-transformatzailearen barnean autore guztiek egin duten bezala. Baina desberdintasuna honetan datza:

«As a first approximation to the definition of compounds, we provide some generative rules that express relation between compounds and relative clauses. As we go along, we will take up some issues that will force us to distinguish between these rules and the meaning-preserving transformational rules that describe nominalizing processes» (L. Gleitman & H. Gleitman 1970:78).

Erlatibozko egitura eta izen elkartuen arteko erlazioa adierazten duten erregela sortzaileek honako itxura dute:

$$(T_1)N_{-1}^{\#} \{wh-^P \text{ proVB} \{ (T_2)N_{-2}^{\#} \rightarrow (T^1) N_2 N_{-1}^{\#} \}$$

Erlatibozko perpausaren egitura desberdinak deskribatzen dituzte, hitz elkartuaren egiturari lotuaz.

Hitz elkartuak sortzeko mekanismoa, beraz, funtsean, bi izenen trukaketan gehi entonazio modu berezian legoke.

Hitz elkartuak eta erlatibozko egiturak erlazionatzen dituzten printzipio sortzaile horiek direla eta, ordea, galdera hauek planteatzen dituzte:

- 1) printzipio hauek transformatzaile al dira?
- 2) esanahia gordetzen al dute?
- 3) non eta nola azaldu behar dute gramatika batetan?

Lehen galderari dagokionez, erlatibozko perpausetik hitz elkarturako deribazioan ezabatzen dugun materiala ez dela eskurakorra diote, baina nahi-

koa ondo asmatzen dugu zer falta den. Edota gutxienez zein aditz ezabatu den ezin esan badugu ere, askotan esan dezakegu zein ez den ezabatu. Aditz jakin bat proposatzeko hitzunak izan ditzakeen zailtasunak kontutan hartuz, ordea, *proVB*, aditz zehaztugabea proposatzen dute; sakoneko aditza, ezaguna zaigun inongo prozesu generatiboren bidez eskura ezin daitekeenez, «*we have thus implicitly relegated the problem of the appropriate verb to the semantic component of the grammar*» (L. Gleitman & H. Gleitman 1970:96).

Lehen bi galderak biltzen dituen puntua da hurrengoa: transformazioek ez dute esanahia aldatzen, baina erlatibozko perpausaren eta hitz elkartuaren arteko erlazioan ez da esanahia gordetzen. 'Gaur goizean harriak jaso dituen gizona' erlatibozko perpausak eta *harri-jasotzaile* izen elkartuak ez dute esanahi bera¹⁴. Hitz elkartuko osagaien artean nahikoa erlazio iraunkorra egon ohi denez, hitz elkartu hauek [+ generiko] bezala markaturiko sakoneko egituratik eratorri beharko genituzke; egitura indefinitu batetatik, beraz. Baina orduan nola esan daiteke *zazpi harri-jasotzaileak*?

Ondorioz, hitz elkartuak transformazio prozesuen bidez eratortzeko bi arazo ikusten dituzte:

- a) ezabatutako materiala eskuratzeko zailtasun sistematikoak
- b) erlatibo - hitz elkartu erlazioa ez da simetrikoa, ez du esanahia gordetzen.

Baina aldi berean:

- a) ezabatzen dena ez da erabat ezezaguna
- b) esanahia ia ia gordetzen da, «*quasi-paraphrastic relation*» lortuaz (L. Gleitman & H. Gleitman 1970:96)

Guzti honen berri eman dezakeen bakarra deskripzio sortzailea da, proposatu dituzten erregelen edo antzekoen bidez, erlatibo eta hitz elkartuen arteko erlazio ia perifrastikoak azalduaz. «*Only a generative description will account for the fact that there are regular quasi-paraphrastic relations between compounds and relative clauses, and that these are partially recoverable*» (L. Gleitman & H. Gleitman 1970:97).

14.- Garbi dago, beraz, Gleitman senar emazteak ez datozela bat W. Motsch-en ikuspuntuarekin, honek *egur-etxola* izenaren azpian 'iaz bota zituzten hiru pagoen enborretatik ateratako egurraz egindako etxola' onartzen zuenean.

Hirugarren galderari dagokionez, erantzunik ezin dutela eman aitortzen dute, ez bait dakite gramatikan hitz elkarketa- erregelak non kokatuko lira-tekeen,

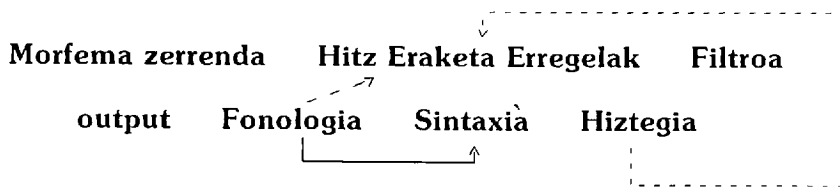
«but we found it as unlikely that compounds and relative clauses will be found to be in a derivational relation. We suspect that this process of word-formation will appear as a systematic part of the lexicon along with the various affixing rules (...) which it closely resembles (L.Gleitman & H.Gleitman 1970:97).

Hizkuntzalari hauen hitz eraketa erregelak, lexikoaren atalean kokatzen direlako susmoa hurrengo urteetan baieztatu zuten 'hipotesi lexikalista'ren bidetik abiatuz lan egin zuten hizkuntzalariek.

2.3.- Morfologia generatiboa¹⁵

N. Chomsky-k (1970), aditz eta izenkien arteko erlazio transformazionala ukatu zuen, arrazoi sintaktiko eta semantikoetan oinarriturik¹⁶, 'Hipotesi lexikalista' bezala ezagutu izan denaren aldeko azalduaz. Ikusmolde berri honek, hitz eraketaren berri Lexikoaren Atalean eman behar dela defendatzen du.

Hemendik aurrera, bide berri hau garatzen saiatuko dira hainbat ikertzaile. M. Halle (1973) izango da agian 'Hitz Eraketa Erregelak' eta 'Fonologi Erregelak' bereizi zituen lehena. Planteamentu honetan garbi geratzen da 'Hitz Eraketa Erregelen' bidez lortzen dugun lexikoa hiztegian azalduko zaigula. 'Lexiko Ezarketa' transformazioak, hitzak (agian paradigma osoak) hartuko ditu hiztegitik eta perpaus konkretuen sakoneko egituran, kategoria osagaien azpian txertatu. Honako eskema hau proposatzen du berak:

15.- Ikus atal honetarako G. De Boer e S. Scalise (1978) eta S. Scalise (1984).

16.- Berez eratorketa mailan garatu zen azterbidea denez, gaingiroki aipatu baino ez dugu egingo hipotesi lexikalista eta 'Hitz Eraketa Erregelen' kontua.

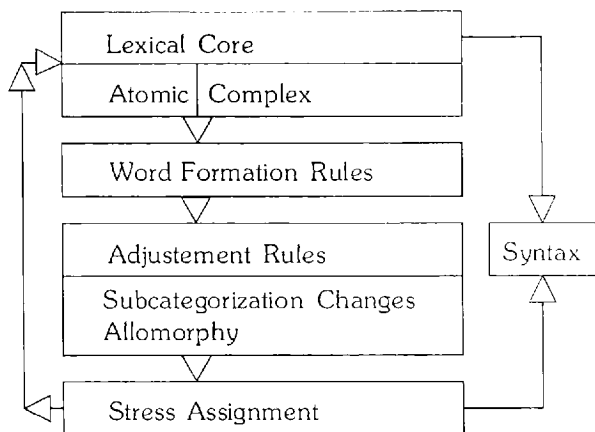
‘Hitz Eraketa Erregela’ hauen formulazioaz proposamen desberdinak aurki ditzakegu, hala nola aipatu berri dugun M. Halle-rena (1973) morfemetan oinarritutako HEEak defendatuz; M. Aronoff-ena (1976) hitzetan oinarrituriko HEEei buruzkoa edo R. Jackendoff-ena (1975), ‘Full Entry Theory’ deritzana, hitz guztiek, eratorriek barne, lexikoan zehaztasun osoz, fonologi, sintaxi eta semantika tasun guztiez horniturik azaldu behar dutela defendatuz.

Ordurarte bereizi ez ziren ‘Erregela Lexiko’ eta ‘Transformazio’en arteko desberdintasuna bost erizpide hauetan bildu zuen T. Wasow-ek (1977:331):

‘Erregela Lexikoak’		‘Transformazioak’
1.- Erizpidea	ez dute egitura aldatzen	egitura alda dezakete
2.- Erizpidea	kategoria gramatikal desberdinetako unitateak erlaziona ditzake	adabegien deiturak ez dituzte aldatzen
3.- Erizpidea	‘lokalak’; unitate jakin batekiko, erlazio gramatikalak daramatzaten ISak bakarrik hartzen ditu kontuan	ez dute ‘lokalak’ izan beharrik; ‘phrase markers ’ delakoen egitur propietateen bidez formulatuak
4.- Erizpidea	transformazioak baino lehen aplikatu behar dira	beste transformazio baten ondoren aplikatu daitezke
5.- Erizpidea	salbuespen idiosinkratikoak dituzte.	ez dute ia salbuespenik

2.3.1.- ‘Transformazio Lexiko’ kontzeptua

M. Halle (1973), R. Jackendoff (1975) eta M. Aronoff-ek (1976) eratutako Lexikoaren Atalean, eta bereziki hitz eraketarenean, ‘Transformazio Lexiko’ren proposamena dakarte T. Roeper eta M. Siegel-ek (1978), ‘Aditz Elkartuak’, hau da, *-er*, *-ed*, *-ing* marka daramatenak, sortzeko baliabidetzat. Ondoko eskemak laburbiltzen duen Lexikoaren eramoldearen barnean kokatzen den transformazioa da:

Non 'lexical core' sortu diren hitz guztiak biltzen dituen atala den, bertan hitz bakunak ('atomic') eta morfologi egitura dutenak, 'Hitz Eraketa Erregelen' bidez sortuak ('complex') aurki daitezkeen. 'Hitz Eraketa Erregelen' eginkizuna, hitz bakun edo morfologi egituradun hauek hartu eta berriak sortzea da.

Marko orokor honetan, bereizketa egiten dute 'Verbal Compound' eta 'Root Compound'-en artean. Lehenak goian definituak geratu dira; bigarrenak, marka morfologikoen beharrik ez dutenak dira (T. Roeper, M. Siegel 1978:206). 'Aditz Elkartuak' aztertzean, -berauek direnez 'predictable' eta osagai konposizionala dutenak, eta oso emankorrak-, honako erregela proposatzen dute (T. Roeper, M. Siegel 1978:209):

Compound Rule

$$[[\text{empty}]_1 + \text{verb}_2 + \text{affix}_3] [X_{+n}_4 + \text{word}_5] W = > [[+_word]_4 + \text{verb}_2 + \text{affix}_3] W$$

3 0 5

where W ranges over subcategorization frames and $X+n$ stands for lexical categories N, A, Adv .

Aditzaren ezkerretara mugituko dena egokia dela zihurtatzeko, 'First Sister Principle' delakoa proposatzen dute: «All verbal compounds are formed by incorporation of a word in first sister position of the verb» (T. Roeper, M. Siegel 1978:208). Printzipio honek esplikatzen du zergatik *well-built* eta *slave-built* ondo dauden, baina ez **slave built well* (bi posizio ezin ditu aditz elkartuak jaso); edo zergatik *fast-falling snow* bai (*snow falls fast*), baina **quick-making* ez (**Someone makes quick* ez delako posible).

Azkenik ‘Hitz Elkarketa Erregela’ hau, erregela lexiko dela demostratzen saiatzen dira, beste ‘Hitz Eraketa Erregelentzat’ adierazi diren ezaugarriak betetzen omen dituztelako: ‘Hitz Elkarketa Erregela’ honek hitzak hartzen ditu, ez esaldiak; beste erregelek bezala, kategoria gramatikala aldatzen du; tarteko aldagairik ez du onartzen; esanahiaren aldetik, dagozkien esaldietara alda daitezke...¹⁷.

‘Root compound’ deitu dituztenei buruz, ordea, ez dute inolako proposamenik. R. Lees-en (1960) bidea, eskurakortasuna dela eta, ezin dute onartu. Beren ustez,

«Root compounds are as unpredictable [in meaning] as ordinary words and must therefore be entered in the atomic lexicon» (T. Roeper, M. Siegel 1978:206)

Nola ulertu ordea baieztapen hau? Alde batetik onartzen dute morfologi egituradun hitzak direla. Bestalde, berauen esanahia erregularoki asmatzerik ez dagoenez, izenkirik ez daramaten hitz elkartu guztiak hitz bakun bezala hartuko genituzke? Hitzunarentzat *txori-kaiola* eta *etxe* esanahiaren aldetik, eta egituraren aldetik, maila bereko al dira? *Txori-kaiola* ezagutzen duenak, *kirkir-kaiola*, edo *untxi-kaiola* ezin al ditzake sor? Nola emango luke gramatikak, Lexikoaren Atalean, honen berri? Horiek ere ez al dute ‘compositional meaning’?

Egia da, autore batek baino gehiagok aitortu legez, aditza osagaitzat daramatenak askoz argiago direla, beste osagaiaren eta aditzaren arteko erlazioa garbi ikusten delako. Baina aditz osagairik ez dutenak (eta aditza lehen osagai dutenak ere ‘root compound’-en zakuan leudeke) errazago lexikalizatzen direla eta, ezaugarri idiosinkratikoetarako joera handiagoa dutela eta, osorik alde batera uzteak gehiegizkoa dirudi. Orduan non gelditzen da J. Levy-ren (1978) ‘predictable ambiguity’ delakoa?

2.3.2.- ‘Hitz Egitura Erregelak’ = Berridazketa Erregelak Lexikoan

Hitz eratuei (elkartu eta eratorriei) dagokienez, berriz, E. Selkirk-ek (1982), sintaxi egiturek eta hitz eratu hauek propietate orokor berak dituztela defendatu

17.- ‘Hitz Elkarketa Erregela’ honi buruz, eta berau osatzeko proposatzen dituzten beste erregelei buruz, hirugarren kapituluan hitz egingo dugu, ‘izenki’z osatutako hitz elkartuak aztertzean.

du. Horrenbestez, erregela sistema berak sortuko ditu bi egitura motak, ikusmolde honen barnean. 'Hitz Egitura Erregela' hauek ('Hitz Eraketa Erregela' terminoaren ordezkariak) Atal Lexikoa osatuko dute, hiztegia azaltzen diren hitz libre eta morfema lotuekin batera. Hitz elkartuei dagokienez, konkretuki, horrelako erregela orokor bat genuke:

$$X \rightarrow XY \text{ (X eta Y = hitzak izanik)}$$

Bi berridazketa erregela mota ditugu, beraz, batzuk sintaxi egiturak sortzen dituztenak, besteak, lehen horien ondoren aplikatuko direnak eta Lexikoaren Atalean kokatzen direnak¹⁸.

Ondoren, Semantika Interpretiboaren bidetik, interpretazio printzipioek ezarriko diete hitz elkartu mota desberdinei interpretazio semantiko egokia. Bestalde, hitz elkarketarako, hizkuntza bakoitzean dauden kategoria gramatikalen konbinaketa hutsuneak azaldu beharko ditu hizkuntza horretako gramatikak, erregela konkretuen bidez.

Azkenik, hitz elkartu gramatikalak osatu eta zuzen interpretatu ahal izateko, zenbait printzipio orokor aipatzen ditu, hala nola 'Percolation' eta 'Right-Hand Head Rule' deritzatenak¹⁹.

R. Lieber-ek (1983), azkenik, E. Selkirk-en (1982) printzipioez gain, osagaiak argumentu-egituradunak diren ala ez hartu zuen kontutan, Hitz Elkarketaz zenbait predikzio egiteko; osagaien argumentu-egitura da, hain zuzen, T. Roeper eta M. Siegel-ek (1978) 'First Sister Principle'-en azaldu nahi izan zutena, jasotzeko modua, hitz elkartuko atalen jokabidea Lexikoaren egituraren barnean txertatuz. Baina hizkuntzalari honentzat ere, osagaiak argumentu-egituragabeak direnean,

18.- Antzeko formulazioa aurki dezakegu urte batzuk lehenago H. Pilch-en (1968) artikuluan ere. Hitz Eraketaren formulazio sortzailean, 'Eratorpen Erregelak' ('Ableitungsregeln'). 'Identitate Erregelak' ('Identitätsregeln') eta 'Transformazio Erregelak' ('Transformationsregeln') proposatzen ditu. Hitz elkartuei dagokienez, konkretuki, honako formulazioa hartzen dute hiru erregela mota hauek:

R3: *Stamm* → *Stamm* + *Stamm*

R6: (*Stamm* + *Stamm*) = *Stamm*

R8: (*syntaktische Gruppe*) → *Stamm*

Hirugarren erregela, 'transformazio Erregela' da, hain zuzen ere, 'Hitz Elkartu Sintetikoak' sortzeko balioko diguna. Ondorioz, badirudi, zenbait hitz elkartu, 'Primarioak' (R. Lieber 1983), berridazketa erregela bidez sor daitezkeela. Sintetikoak, aldiz, transformazio bidez, T. Roeper & M. Siegel-en (1978) antzeko proposamena eginez. Baina zenbateraino da koherentea hitz elkartuak sortzeko bi bide hauek, berridazketa erregelena eta transformazioena, proposatzea?

19.- Hauek ere astiroago ikusiko ditugu hirugarren kapituluan.

«Nearly any combination of N N, A N, N A, or A A stems constitutes a potential compound. Interpretations are readily found for such new compounds as squash-bowl, wife-blind, and green-crazy. In fact, such compounds are often open to multiple interpretations: in appropriate contexts, squash-bowl could be a bowl for squash, a bowl of squash, a bowl made out of squash, a racquet-sport tournament, etc.» (R. Lieber 1983:260)

Orain arte esanak laburtuz, hitz eraketak, teoria sortzaile-transformatzailearen barnean, honako azalbide desberdinak ezagutu ditu:

1.- Perpausa == > (Transformazioak) == > Hitz berria

2. Erlatibozko Perpausa → (erlazio sortzailea adieraziko luketen erregelak)
→ Hitz Elkartua

3.- Hitz Eraketa Lexikoaren Atalean

a) 'Hitz Eraketa Erregelak': [I+ -tsu] [A+ -tza]
Iznd. Iznd. I. I.

b) 'Hitz Eraketa Erregelak' == > (T lexikoak) == > Hitz berria (bigarren osagaia izenki izanik)

c) 'Hitz Egitura Erregelak' I → A+I jangela
I → A+Izen atzizki erosketa

Lehen soluzioan, bi osagaien arteko erlazio semantikoa sakoneko perpausen bidez jaso nahi zen bitartean, azken bide honetan, konkretuki E. Selkirk-en (1982:22-23) hitz elkartuen azterketan esplizitoki onartzen da

«the semantic relation obtaining between the head constituent and its sister nonhead constituent can vary considerably, though, and a general characterization of the relation is probably impossible».

Aditzik ez duten hitz elkartuetan, gutxienez, *«virtually any relation between head and nonhead is possible -within pragmatic limits of course»*. Areago, orrialde pare bat aurrerago, O. Jespersen-ekin (1942) bat datorrela adierazten du, hitz elkartuen sailkapen semantiko exhaustiboa ezinezkoa delako baieztapenean:

«I would argue that it is a mistake to attempt to characterize the grammar of the semantics of nonverbal compounds in any way» (E. Selkirk 1982:25)

Goraxeago aipatu ditugun R. Lieber-en (1983:260) hitzak ere bide honetatik doazela esan daiteke.

Bestalde, hitz eratuak interpretatuko lituzketen erregela semantikoak nolakoak liratekeen ere adierazten ez denez, dagokigun gaian, hitz elkartuen egiturari buruz, hirugarren kapituluari ikusiko dugun bezala, morfologia generatiboak aurrera pauso garrantzitsuak eman dituen arren, esanahiaren alderdiaren mugak dituen formulazioa da. Beste hitzetan esanda, teoria sortzaile-transformatzailearen hasierako proposamenak hitz elkartuen anbiguotasunaren berri eman nahiak sortu bazituen, puntu hau, morfologia generatiboak oraindik ere gainditu gabe dauka.

2.4.- Pragmatikaren eragina hitz elkarketan

Bada, azkenik, hitz elkartuak aztertzeko, gramatika mailan kokatzea aski ez dela uste duenik ere. Alde batetik, ikusi ditugu J. Levy-ren (1976, 1978) eritziak, pragmatikak, kanpoko munduaren ezaguerak, hitz elkartuen anbiguotasuna murrizteko duen garrantziaz. Hor ditugu V. Adams-en (1973: 63) hitzak ere, osagaien arteko erlazio sintaktikoetan oinarritzen den sailkapenak *«ignores much of the 'knowledge of the world' which we bring to the interpretation of compounds»*. Baina ezaguera hau sailkapen (gramatikal) batetan jasotzeko modurik ez du ikusten, noski.

Hala ere, atal honetan, perpausak eta hitz elkartuak lotu dituzten ikuspuntuen desegokitasuna aldarrikatu duten autoreak jasoko ditugu. Desegokitasuna honetan datza: perpausak (edo esaldiak) eta hitz elkartuak ez dira aukerazko baliabideak, bada desberdintasunik bi bide hauen artean. Beste modu batera esanda, bide bakoitzak badu bere eginkizun propioa: hitz elkartuak “izendatu” egiten du; perpausak, aldiz, deskribatzeko erabiltzen ditugu. Horrela, K. Zimmer (1971, 1972) eta P. Downing-ek (1975, 1977) bereziki defendatu dute hitz elkartuak, gauza, pertsona, animalia, landare, ekintza, kolore, egoera... ezezagun bati izena emateko sortzen ditugula. Izan ere, K. Zimmer edo P. Downing- entzat, hitz elkartuez aritzean, ezinbestekoa zaigu pragmatika, gure hizketa kokatzen den ingurunea eta hizkuntzaz kanpoko mundu fisikoa kontutan izatea:

«A description of nominal compounds which, in effect, says little more than a compound like cat-milk is relatable to a number of deep structures (...) is very likely to be inadequate in some quite crucial aspects»

dio K. Zimmer-ek (1972:17).

Zeintzu dira bada kontutan izan beharreko alderdi garrantzitsu horiek? Goian aipaturikoaren ondorio liratekeenak. Hau da K. Zimmer (1971:15) eta P. Downing-en (1975:110) eritziz, hitz elkartuak izen berriak sortzeko baliabideak badira, kontutan izan beharko dugu nola eta zergatik sortzen dituen hiztunak hitz elkartu berri horiek; eta nola ulertzen dituen entzuleak.

Dena den, ikusmolde honetatik aurrera egin aurretik, perpaus eta hitz elkartuen desberdintasun hau (batzuk izendatu, besteak deskribatu) beste autore batzuk ere aipatu dutela esan behar da. Hor dugu, esaterako, E. Coseriu-ren (1976) planteamentua, hitz elkartuak, hasiera batetan, zerbaiti izena emateko sortzen direla onartzen duena. Edo H. Gauger-en (1971:147) baieztapena, «*Die Zusammensetzung sagt nicht aus, sie nennt*». Edota L. Bauer-ena (1983:142), «*Sentences and phrases describe, while lexemes - some of which are produced by word-formation- name*».

Autore bat baino gehiago datoz, bada, bat honetan: izendatzea, izenik ez duen 'zera' horri izena ematea, da hitz elkartuaren helburu eta xede nagusia. Ez, ordea, perpausen eginkizuna.

Honek dakarren ondorioa, besteak beste, hauxe dugu: «*the naming function of compounds (...) is based on the potentially classificatory nature of the relation between their constituents*» (K. Zimmer 1971:16). Beraz, izendatu nahi den 'zera' era egoki batetan sailkatzea lortu behar dugu, bi osagaien arteko erlazioaren bidez. Baina ez da aski zerbait berria ikustea; gauza berri horrek sailkapen berezia merezi duela uste dugunean bakarrik, ematen bait diogu izen jakin bat²⁰. Bestela, perpaus edo esaldi baten bidez deskribatu egingo dugu nolakoa den. Adibide bat ipintzekotan, har dezagun 'makina' bat; makina hori idazteko erabiltzen dela, eta beste makinetatik berezia dela uste badugu, *makina* deitzen ditugun horien artean sailkatzeko beharra sentituko dugu. Orduan hitz elkartua sor dezakegu, *idazmakina*, sailkapen funtzioa betetzeko egokia den lehen osagaia aukeratuaz. Beraz, «*An appropriately classificatory relationship is a necessary -although it may not be a sufficient- condition for compound formation*» esan dezakegu K. Zimmer-ekin (1972:3) batera.

Ia gizaki bakoitzak munduaren ikuspegi propioa duenez, ordea, gerta daiteke erreferente bera izendatzean, sailkapenerako tasun desberdinak

20.- A. Granville-Hatcher (1946b:445) ere jabetu zen honetaz: «*the formation of compounds is, fundamentally, a classifying procedure*». Ikus era berean orrialde bereko 10. oharra.

aukeratzea, eta, ondorioz, hitz elkartu desberdinak sortzea. Beste horrenbeste esan daiteke, noski, hizkuntza batetik besterako aldaketei buruz. Esaterako, euskaraz, buru handirik gabeko pertsona izendatzeko *txori-buru* izenaz baliatzen gara, 'txoriak bezain buru arina duena' edo adierazi nahirik. Ingelesezt, arintasunaren ideia emateko, ez dute *txori* izena, *luma* baizik; kontzeptu bera adierazteko *feather-brained* esaten dute eta.

K. Zimmer (1971, 1972) eta P. Downing-ek (1975, 1977) diotena egia bada, zein erlazio izan daitekeen sailkapenerako egoki erabaki beharko da. Alde honetatik, K. Zimmer-entzat (1971:11) hitz elkartuko osagaien artean azal daitezkeen erlazioez arduratzea, bide itxia, irteerarik gabea da. Daitezkeen erlazioen zerrenda osoa ematea ezinezkoa denez, W. Motsch-ek (1965:49-50) proposatutako bidetik abiatzen da, hau da,

«to try and define those relations which cannot underlie compounds. If that can be adequately done, one need only say that any other relation can appropriately lead to the formation of a compound, even though it may not belong to one of the types commonly encountered in the language».

Gerta daitezkeen erlazioen zerrenda egiten saiatu direnentzat badirudi hitz elkartu okerra ez sortzeko, hiztunak, hitz elkartu berri hori, buruan duen hitz elkarketa erregelen zerrendarekin erkatu behar duela, erregela horietakoren baten *input* izan daitekeen ala ez zihurtatuaz. Baina K. Zimmer-entzat (1971:10) eredurik gabe sortzen den hitz elkartua, mota berri bat suposatuko lukeena, txartzat jotzea, ez da jokabide egokia,

«unfortunately it is impossible to prove conclusively that my position is the correct one; this is something everyone must decide for himself in solitary confrontation with his linguistic intuition».

Erlazio positiboak zehazteak inora ez garamatzanez, ezinezko liratekeen erlazio horietako batzuk aipatzen ditu, 'gabezia' erlazioa adibidez (ez genuke orratz ontzi izena, 'orratzik barruan inoiz izaten ez duen ontzia' izendatzeko sortuko²¹). Edo lehen osagaiak, besteak adierazten duena, nahiz espazioan nahiz denboran kokatzen badu, 'lekuberekotasun' edo 'aldiberekotasun' erlazioa eman beharra, hots, 'leku/aldi diferente' erlazioa ezinezko izatea (*itsaserri* ez dugu esango 'itsasotik urrun dagoen herria' izendatzeko, ez eta

21.- Aipagarria da alde honetatik, hitz elkartua zein perpausetatik ezin den eratomiz aztertzean, ezeztapen egiturak teoria sortzaile-transformatzailearen barnean ere aipatu izana, gorago W. Motsch (1970:213) eta L. Bauer-en (1983:152-3) lanetan ikusi bezala.

Gabon opari, ‘Gabonetan ez, baizik beste noizbait egiten den opariak’ ari garela). Azkenik, K. Zimmer-ek (1971), nolabaiteko ‘gaitzestea’ adierazten duten erlazioak sartzen ditu desegoki edo ezinezkoen zerrenda honetan: *guda-gizonek*, adibidez, nekez adieraziko du ‘guda gaitzesten/ gorrotatzen duen gizona’.

Dударик gabe, hitz elkarketa aztertzeko hurbilbide interesgarria da, baina ezinezko erlazioen zerrenda egiteak, gure ustez, dagoeneko sortuak dauden hitz elkartuen azterketa sakona eskatuko luke, bertan azaltzen diren erlazioetatik abiatuz, azaltzen ez direnak zeintzu diren eta bakoitzaren gaitasunaren arauera azal daitezkeen ala ez erabakitzeko. Hizkuntzaz hizkuntza horrelako ikerketak burutu ondoren jakingo litzateke, orohar, hitz elkarketaren barnean zeintzu liratekeen erlazio eragotziak, unibertsalak izan daitezkeenak, agian. Autoreak berak dioten bezala,

«whether this is a workable approach is a question that cannot be answered without a great deal of further study. All I can do at present is throw out a few hints» (K.Zimmer 1971:11)

Beste horrenbeste egingo dugu guk ere, puntu honen ikerketa zehatzagoari ez bait dio inork ekin.

Izan ere, hasieran aipaturiko bigarren hizkuntzalariak, P. Downing-ek (1975:68), nahiago izan du sailkapenerako egokiak diren erlazioen zerrendak ematen saiatzea. Bere eritziz, bi osagaien arteko erlazioerik maizenen artean honako hauek leudeke:

- a) osotasun-zati
- b) erdi-erdi
- c) zati-osotasun
- d) gaia
- e) erkaketa
- f) denbora
- g) lekua
- h) iturburua
- i) produktoa
- j) helburua
- k) ariketa
- m) erabiltzailea

Baina osagaien arteko erlazio lojikoetan oinarritu diren autoreek bezala, eta K. Zimmer-ek bezala, *«It is impossible to enumerate a finite list of underlying*

relationships suitable for compounding» (P. Downing 1975:68) dio; adostasun honetatik atera dezakegun ondorioa honako hau izanez: osagaien artean atzematen ditugun erlazio lojiko horiek, 'zera' berria izendatzeko egokiak izan daitezkeen sailkapen erlazioak jasotzen dituztela. Erlazio lojiko horiek eta sailkapen erizpide egokiak, bada, txanpon beraren bi alderditzat har ditzakegu. Erlazio semantikoez arduratu diren autoreekin erkatuz, ordea, honetan datza P. Downing-en aportazioa: ikertzaile honen eritziz, ez da aski erlazioen zerrenda ematea, erlazio horiek egoera, inguramendu jakin batetan egoki izatea ala ez, ardatzaren klase semantikoaren, erlazioaren asmagarritasunaren eta erlazioaren iraunkortasunaren arauera dago. Mugak ez dira, beraz, finkatzen eman ezin daitezkeen erlazioetan, K. Zimmer-en antzera, beste honetan baizik:

- a) Segun eta mugakizunak zer adierazten duen (animalia, landarea, gizakia, objektu naturala, objektu sintetikoa...), erlazio mota baterako edo besterako joera azalduko litzaiguke (J. Levy-ren desanbiguatze semantikoarekin lotu daitekeena).
- b) Aurretik jakin, soma ditzakegun erlazioek ez dute balio, ez bait diote mugakizunak adierazten duenari informazio gehigarrikeri emanen. Onartzen du, hala ere, horrelako hitz elkartuen aurkako debekua ez dela erabatekoa. Izan ere, osagai batek adierazten duena, besteak adierazten duenaren azpimultzo izatea, *ler-arbola*, *kopa-otarra*, *iaspe harria* eta beste askotan gertatzen bait da, euskaraz zein beste hainbat hizkuntzatan. Gainera, erlazio konkretu bat egoki den ala ez ezin da absolutuki, ingurunea kontutan hartu gabe, jakin. Egoera batetan informazio garrantzitsua eman dezakeen erlazioa, alferrikako izan daiteke eta beste batetan.
- c) Erlazioaren iraunkortasunari dagokion beza batean, L. Gleitman & H. Gleitman-ek (1970) proposatu eta K. Zimmer-ek (1972) berriro jaso bidetik, hitz elkartu iraunkor eta momentukoen arteko bereizketa egiten du. Hitz elkartua sortzean, hiztunak, osagaien artean ohizko erlazioa bilatzen du, ez hizketa momentu horretan bakarrik gertatzen dena²². Ez genioke, adibidez, inori *jostailu-saltzaile* deituko, behin, halaberharrez, jostailuren

22.- Hitz elkartuko ardatzak adierazten duenaren arauera, beronen eta lehen osagaiaren artean erlazio iraunkor, ohizko, nahiz generikoa bilatzea, K. Zimmer-ek (1971) esandakoaren ondorio litzateke, hots, hitz elkartuak, izenak emateko baliabide izatetik letorke. Ez da harritzekoa zerbaiti izena emateko bigarren osagaiak, 'zerbait' hori zein multzotako den, eta lehenak zein azpimultzotako den aditzera eman behar badute (sailkapen beharra bete behar badituzte), bien artean momentuko edo txiripazko erlazioerik ez azaltzea; iraupen laburreko erlazioek nekez balio bait dezakete sailkapen bat ezartzeko. Aipagarria da, bestalde, bi osagaien arteko erlazioa 'habitual', 'generic' izan ohi dela autore batek baino gehiagok jaso izana (M. Bréal 1911:162- 3, L. Lipka 1971:232, H. Brekle 1970:158, L. Bauer 1983:158-9).

bat saldu duelako. Ez eta leku bati *oilatoki* izena emango, behin oiloek bertan zenbait ordu igaro dutelako, edo *txori- kaiola* esango, 'txoriak gainera erortzen zaizkion kaiola' adierazteko; izan ere, txoriak gainera erortzea ez da kaiolak sailkatzeko kriterio egokitzat hartzen. Badirudi, beraz, osagaien artean «*a unit that is somehow integral, generic, or necessary*» (L. Gleitman & H. Gleitman 1970: 92), «*habitual or generic relationship*» (P. Downing 1977:834), edota K. Zimmer-en (1972:4) hitzekin esateko, «*more than a fortuitous, non-institutionalized relationship*» behar dugula hitz elkartu egokia eratzeko.

Laburbilduz, K.Zimmer-entzat (1971, 1972) hitz elkartuen sailkapen positiboak agortezinak direnez, ezinezko erlazioen bidea urratu beharko genukeen bitartean, P. Downing-entzat (1975, 1977), nahiz eta hitz elkarketarako egokiak diren erlazioak, zerrenda mugatu, finito gisa ezin eman daitezkeen, bada gehienetan aukeratzen den erlazio multzo txiki bat, zeinari ikusi ditugun hiru murriztapenak gehitzen zaizkion. Beraz, ezin dugu esan hitz elkarketa, inolako muga eta erregularik ez duen prozesua denik.

Azken baldintzaren aurka, momentuzko erlazioan oinarritzen direnak, berriz, 'hitz elkartuak izendatu / perpausak deskribatu' oposizioaren muga zorrotza zertxobait ezabatuz, «*are often used in much the same way as descriptive phrases or demonstrative markers*» (P. Downing 1977:818). Hau da, lehen osagaiaz erlazio iraunkorrik ezartzen ez denez, hitz elkartu horrek, sailkatu orde, deskribatu egingo luke bigarren osagaiak aditzera ematen duena. P. Downing-ek (1977: 818-9) berak eskaintzen digu adibide ezin hobea. Behin bere lagun bati *the apple-juice seat*-ean esertzeko esan omen zioten, erabat hitz elkartu 'deiktikoa' sortuaz. Une horretan naranja-ur ontzia aurrean zuen eserlekua zen, noski. Eta 'naranja-ur aulki' esan zuenak ez zuen inola ere, aulkien artean, naranja-ura ezaugarritzat zuen multzo berezia sortu nahi. Gure adibideko hitz elkartua bezalakoez ez dute, bestalde, luzaroko bizirik izaten. Une horretako hizketa inguramenduan uler daitezke nahikoa erraz, baina hortik kanpo deixi balioa galdurik, interpretazio zailtasunak izango lituzke entzuleak. Eta une batetan 'naranja-ur aulki' esan duenak berak ere, ez luke, aulkien gaineko elkarriketa batetan, 'ba, neri, naranja-ur aulkia zaizkit atseginen' edo antzekorik esango. Hizketa inguramenduaz batera iraungitzen da bi osagaien arteko erlazioa horrelako hitz elkartuetan.

P. Downing-ek dioten bezala, hitz elkartu guztiak inguramendu jakin batetan sortzen direla pentsa badaiteke ere, osagaien artean erlazio iraunkorra, ohizkoa, denean soilik irauten dute bizirik izen, izenondo, aditz... elkartu berriek.

Honenbestez, bukatutzat emango dugu hitz elkartuen sailkapen modu desberdinei buruzko atala, eta hurrengo kapituluari ekingo diogu, bertan azalduko delarik zein erizpideren arauera egin dugun eskuartean genuen corpusaren sailkapena, eta zergatik aukeratu ditugun erizpide horiek.

HIRUGARREN KAPITULUA

EUSKAL HITZ ELKARTUEN SAILKAPENA

Aurreko kapituluan ikusi ditugun sailkapen modu desberdinen ondoren, honako ondorioak atera ditzakegu gure corpusaren sailkapenerako:

- a) Hitz elkartuak batez ere izendapen baliabideak direla eta, osagaietan sailkapen erlazio egokiak, iraunkorrak jaso behar direla defendatu duten hizkuntzalariek eta, orohar, osagaien arteko erlazio semantikoetan oinarritu direnek (nahiz ikuspuntu tradizionalago batetatik, nahiz semantika sortzailearenetik), azken batetan, hitz elkartuen ikuspegi bera dutela pentsa daiteke. Izan ere, hitz elkartuaren oinarritzko anbiguotasuna onartu arren, sailkapenetan 'erabiliena, ezagunena' den interpretazioa jasotzen dute.
- b) Hitz elkartu eta sintaxi egituren arteko lotura ere hizkuntzalari askok aipatu dute, osagaien artean syntaxian bezalako erlazioak aurki daitezkeela defendatuz. Sintaxi erlazio hauek bereziki nabarmenak dira aditza osagaitzat duten hitz elkartuetan. Hitz elkartuen eta sintaxi egituren, konkretuki erlatibozko perpausen, arteko lotura «*ia parafrastikoa*» esanahian oinarrituko litzateke zenbait hizkuntzalariren ustez. Azken batetan, erlazio semantikoak sintaxi egituren edo hitz elkartuen bidez ematen ditugu aditzera. Eta horregatik atzematen dugu bi egitura mota hauen arteko lotura.
- c) Hitz elkartuaren helburua -izendatzea-, osagaien arteko erlazio semantiko eta sintaktikoen artean ikus daitekeen lotura hori, hizkuntzalariek berek baieztatu dute neurri batetan, hitz elkartuen sailkapenerako osagaien arteko erlazio lojiko eta sintaktikoak kontutan hartzean. Areago, teoria sortzaile-transformatzailearen barnean ere, erlazio sintaktikoak bakarrik jasotzen dituen sailkapena motz gelditzen delako kritika entzun izan da.

Guzti hau kontutan izanik, H. Marchand-ek (1973) proposatutako erizpide desberdinak, - hitz elkartu osoaren eta osagaien kategoria gramatikala, erlazio sintaktikoak eta erlazio semantikoak-, baliatu ditugu euskal hitz elkartuen sailkapenerako. H. Marchand-en (1973) proposamenaz gain, bestalde, kriterio multzo bera aurki dezakegu E. Bustos-en (1986) erdal hitz elkartuen sailkapenean. Eta ikuspegi sortzaile-transformatzailean oinarritu arren, L. Lipka-ren (1966:78) lanean *grass-green* eta *waterproof* bezalako izenondoan

alderdi semantikoa aztertzen da. Ondoren, bada, erizpide hauetako bakoitzari buruzko xehetasunak eskainiko ditugu.

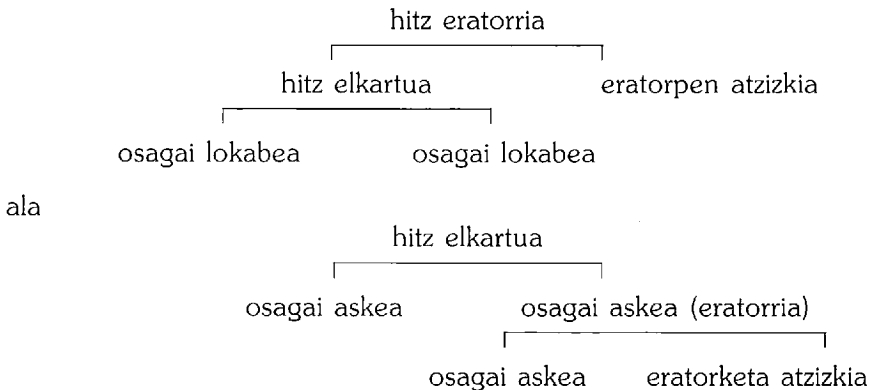
A.- Sailkapen erizpideen azalpena

1. KATEGORIA GRAMATIKALA

Sailkapen erizpide nagusi bezala, hitz elkartu osoaren kategoria gramatikala hautatu dugu. Ondorioz:

- a) izen elkartuak
- b) izenondo elkartuak
- c) aditz elkartuak
- e) aditzondo elkartuak
- f) zenbatzaile elkartuak

bost sail horietan banatu ditugu euskal hitz elkartuak. Horretaz gain, sail bakoitzaren barnean, bukaeran eratorjeta atzizkiren bat daramaten hitz elkartuak berezirik azaltzen dira. Izan ere 'osagai lokabea + osagai lokabea + eratorjeta atzizki' motako eraikuntzetan, L. Bloomfield-ek (1933:227) eta ondoren beste hainbat eta hainbat hizkuntzalarik¹ zuzen zuzeneko osagaiak zeintzu diren, beste modu batera esanda, goiko eraikuntzaren egitura zein den erabaki beharko dugu

1.- Ikus, adibidez, H. Marchand 1960a, H. Koziol 1937, V. Adams 1973, G. Tietze 1974 edo L. Bauer 1983.

Hau da, amaierako eratorketa atzizkia hitz elkartu osoari ala bigarren osagaiari soilik dagokion ikusi behar da. Lehen kasuan, oinarrian hitz elkartua duen deribazio edo eratorketaren aurrean geundeke. Bigarrenean, bigarren osagaitzat elementu eratorria duen hitz elkartuaren aurrean. Bi egoera hauek bereizi nahirik, lehen sail nagusietan, hitz elkartu osoak hartzen dituen atzizkiak jaso ditugu, berau kendu eta geratzen den hitz elkartua dagokion kategoria gramatikalaren barnean sarturik. Horrela, izen elkartuetan, esaterako, *-ari/-gin, -dun, -goa, -ka, -tar, -ti, -tasun, -tu...* atzizkiak hartzen dituztenak bereizi dira ‘Hitz Elkartu gehi Atzizki’ azpisailean, atzizkiak oinarriari (kasu honetan hitz elkartu osoari) eransten dion kategoria gramatikala kontutan hartu gabe. Adibidez: *burdina meappean* (06) Izen Elkartuen sailean azalduko da, ‘Izen Elkartua gehi Atzizkiak’ azpisailean; hortik aurrera, ordea, eratorketa atzizkia izen elkartu osoari dagokiola garbi dagoen neurrian, *burdina mea* izen elkartua da sailkatzen dena.

Era berean jokatu dugu izenondo elkartuekin ere: *ori-urduindurik* (11), ‘Izenondoa + Atzizkia’ sailean eman dugu, *ori-urduin* izenondo elkartuari *-tu (-du)* aditz atzizkia erantsiz sortua delako.

Azkenik, izen elkartuen artean, eta osagaien morfologi egiturarako duen garrantziarengatik, ‘Izen Elkartu Arruntak’ eta ‘Izen Elkartu Bereziak’ bi azpisailetan banatu ditugu. Izan ere, sailkapenaren iruzkinean ikusiko den legez, ez dugu ‘izen berezia + izenondoa’ erako egiturarik, edota ‘pertsona izena (berezia) + izen arrunta (pertsona adierazten duena)’ bezalakorik, izen arrunten barnean aurkituko.

Osagaien kategoria gramatikala, (sailkapenean azken erizpide gisa azaltzen dena), ere hartu dugu kontutan. Alderdi honetatik:

- a) N. Chomsky-k (1965) tasun sintaktikotzat, J. Levy-k (1978) tasun semantikotzat hartzen dituenak, eta orohar gramatika gehienetan izenaren sailkapenerako erabiltzen direnak: ‘arrunta/ berezia’, ‘biziduna/bizigabea’ bereizi dira. Maiz azaltzen den ‘konkretu/abstraktu’ oposizioa, berriz, alde batera utzi dugu, izena noiz den konkretu eta noiz abstraktu erabakitzeke erizpide garbirik aurkitu ez dugulako².

2.- Arazoaren zailtasuna norainokoa izan daitekeen ikusteko, hor ditugu A. Alonso (1959:39) espainiar hizkuntzalararen hitzak: «*ni la gramática ni la lógica han llegado nunca a establecer una división segura entre los nombres o conceptos concretos y los abstractos. Es más: ahora sabemos con certeza que esa seguridad es imposible, por la naturaleza misma del tema*».

- b) Osagaien ahalik eta azterketa morfologikorik zehatzena eskaini nahian, eratorketa atzizkiren bat daramaten osagaiak eta osagai bakunak banandu ditugu. Baina hitz elkartu osoari gehitzen zitzaizkion atzizkiekin ez bezala jokatuaz. Oraingoan, R.M. Azkue- ren (1923-5) atzizkien sailkapena begien aurrean izan dugu atzizkiak biltzerakoan. Horregatik, etiketa zehatzik eman ez bazaie ere, elkarturik azaltzen dira, esaterako, *-gile*, *-gin* eta *-ari*, izenari loturik 'egilea' edo adierazten dutelako. Era berean, *-tasun* eta *-keria* batez ere izenondoei loturik, kualidade abstraktuak ematen dituztelako aditzera; edota aditzoinari lotzen zaizkion atzizkiak, eta abar. Morfologi azterketa era horretan egitean, bestalde, a) saileko informazioa galtzen da: hau da, *-gile*, *-gin* edo *-ari* atzizkien bidez 'izen biziduna' lortzen dela ez da adierazten, adibidez; gauza jakintzat ematen da atzizki bakoitzak dakarren kategoria gramatikala.
- c) Osagaien tasunak zehazteak, bestalde, badu bere garrantzia beste erizpideen arauerako sailkapenekin lotua dago eta. Izan ere, bi osagaien artean murriztapenak sortzen dira, P. Barbaud-ek (1971: 79) hitz elkartuaren 'barne murriztapen' deitzen dituenak, eta osagaien artean zein erlazio den posible eta zein ez esango digutenak. Konkretuki, hamar erregela ematen ditu, osagaien arteko erlazioa zein izango den esanaz, segun eta elkartzen diren osagaiek nolako tasunak dituzten:
- 1.- Bi izen berezi elkartzen badira, berauen arteko erlazioa koordinaziozkoa besterik ezin da izan, aurretik (ondoren)³ doan izen sintagmak [+kolektibo] eta [-bektorial] tasunak baditu.
 - 2.- Bi izen [-bizidun] tasuna dutenak elkartzen badira, menpekotasun erlazioa izango dute bien artean, baldin eta aurreko (ondorengo) izen sintagma [+bektorial] bada.
 - 3.- Lehen osagaia (bigarrena) [+arrunta] bada eta bigarrena (lehenen) [+berezia] eta [+gizakia], menpekotasun erlazioa ('relation de complémentarité') egongo da bien artean.
 - 4.- Bi izen [+arrunta] [+gizakia] modukoak elkartzean, erlazio atributiboa emango da bien artean nahi eta nahi ez.

3.- Frantsesari buruz ari denez, kontutan izan behar dugu hizkuntza erromantzeek, hitz elkarketarako, euskarak ez bezalako osagaien hurrenkera dutela. Horregatik, erregelaren itzulpenean frantsesez dioena errespetatu dugu, parentesi artean adieraziaz euskaraz zein lekutan joango litzatekeen osagai hori.

- 5.- Lehen osagaia (bigarrena) [+arrunta] eta [+gizakia] bada, eta bigarrena (lehena) [+biziduna], [-gizakia], erlazio metaforikoa aurkituko dugu bien artean.
- 6.- Lehen osagaia (bigarrena) [+arrunta], [+gizakia] eta bigarrena (lehena) [+arrunta], [-biziduna], bien arteko erlazioa metaforikoa zein menpetasunezkoa izan daiteke.
- 7.- Bi izen [+arrunta], [+biziduna], [-gizakia] tasundunak elkartzean, erlazioa beti metaforikoa izango da.
- 8.- Lehen osagaia (bigarrena) [+arrunta], [+biziduna] bada eta bigarrena (lehena) [+arrunta], [-biziduna] bien artean beti erlazio metaforikoa gertutako da.
- 9.- Bi izen [+konkretu] elkartzean, bien arteko erlazioa atributiboa, metaforikoa nahiz menpetasunezkoa izan daiteke.
 - 9.a. Bi izen [+konkretu], [-bizidun] elkartuz, bien artean koordinazio erlazioa egongo da, aurretik (ondoren) doan izen sintagmak [+kolektibo] tasuna badarama.
- 10.-Lehen osagaia (bigarrena) [+arrunta], [+konkretua] bada, eta bigarrena (lehena) [+arrunta], [+biziduna], erlazioa metaforikoa izango da.

Corpusa aztertu ondoren baieztatu edo ukatu ahal izango dugu erregela hauen egokitasuna.

2.- OSAGAIEN ARTEKO ERLAZIO LOJIKOAK

Bigarren pauso batetan, osagaien arteko erlazioa zein mailatakoa den kontutan izan dugu, R.M. Azkuek (1923-5) edo L. Villasantek (1974) euskararen kasuan eta beste zenbaitek beste hizkuntza batzutan egin bezala (bigarren kapituluan ikusi denez). Gure erizpide honen arauarako sailkapena, ordea, zerbait aldentzen da euskal gramatikariok eginikotik. Lehendabizi, 'Hitz Elkartu Endozentrikoak' eta 'Hitz Elkartu Exozentrikoak' bereizi ditugu. Ondoren, 'Hitz Elkartu Endozentriko'en barnean:

- 1.- 'Hitz Elkartu Kopulatiboak'
- 2.- 'Menpetasunezko Hitz Elkartuak'

Eta 'Hitz Elkartu Exozentriko'en barnean, berriz, 'Posesibo'en saila.

Ondoren, 'Menpetasunezko Hitz Elkartuetan', erlazio sintaktikoen ondoren, bi osagaien arteko erlazio semantikoak ere jaso ditugu, bigarren kapituluan erizpide honetaz baliatu diren hizkuntzalariek egin antzera. Sailkapen kriterio istilutsu honen gorabehera eta auzi-mauziak ikusi ondoren, euskaraz sarrien azaltzen direnak, edo corpusean zehar somatu ditugunak, biltzen saiatu gara. Horrek ez du esan nahi, noski, zerrenda horrek agortzen dituenik euskaraz hitz elkartu bateko osagaien artean gerta daitezkeen erlazio semantiko guztiak. Nolanahi den, beste hizkuntzetan ere aipatuak izan diren eta garrantzitsuentzat jo daitezkeenak agertzen direla uste dugu. Honako hauek dira corpusean emango ditugunak, lehen osagaiak, bigarrenarekiko zein erlazio semantiko daraman adierazteko

- 1.- 'Egilea'.- J. Levy-ren (1978) MAKE1 predikatu semantikoa edo R. Leesen (1970) 'Egilea' kasu semantikoa jasoko luke erlazio honek. Lehen osagaiak, bigarrena egiten duela adierazi nahi da. Aurreraxeago ikusiko den bezala, autore batek baino gehiagok 'Iturburu' erlazio semantikoaren azpian jaso ditu guk bereizi ditugun bi erlaziook.
- 2.- 'Jabetza'.- J. Levy-k (1976, 1978) HAVE predikatu semantikoaz eman du erlazio honen berri. Ch. Carr-ek (1939), aldiz, 'genitibo posesibo' erlazioaz, zeina bi izenkiren artean gertatzen omen bait da.
- 3.- 'Helburua'.- Bigarren kapituluan zehar ikusi ahal izan den bezala, ia autore guztiek jasotzen duten erlazio honetan, lehen osagaiak, bigarrenak zertako balio duen/erabiltzen den, adierazten du. Lehen osagaiak bigarrena norentzat den adierazten dueneko erlazioa ere hemen jaso dugu.
- 4.- 'Gaia'.- Hau ere autore guztien adostasuna lortzen duen erlazioa da. Lehen osagaiak, bigarrena zertaz, zein gaiz egin den (egin duten) adierazten duenean aurkitzen den erlazioa.
- 5.- 'Garaia'.- Erlazio semantikoak aipatzean beti jasotzen denetakoa da hau ere. Lehen osagaiak, bigarrena noiz, zein garaitan gertatzen den adierazten du, erlazioaren barnean azpierlazio xeheagoak falta ez direlarik (N. Bergsten 1911; O. Jespersen 1942; H. Paul 1920).
- 6.- 'Edukia'.- O. Jespersen (1942:144) eta neurri batetan H. Koziol (1937) dira erlazio hau jaso dutenak, «*the first element denotes something contained in, and thus characterizing the second*» bezala definituaz lehenak. Halaber A. Granville- Hatcher-en (1960) «*A is somehow contained in B*» erlazio lojiko orokorra hemen sartuko litzateke.

- 7.- 'Iturburua'.- Erlazio semantikoak aipatu dituzten hizkuntzalari guztiek jaso ez duten arren, Ch. Carr (1939) eta O. Jespersen (1942), zein lekutatik adieran, A. Granville-Hatcher (1960), J. Levy (1978) eta P. Downing-en (1975) zerrendetan agertzen da, lehen osagaiak bigarrena nondik datorren adierazten duenean gertatzen den erlazio hau.
- 8.- 'Erkaketa'.- Erlazio semantikoen zerrendetan azaltzen ez den (areago, J. Levy-k (1978) espreski oinarritzko erlazioetatik baztertu zuen) erlazio honetan jaso nahi izan dugu *ahuntz-aurpegidun*, *apaiz jantzian*, edo *larrosa koloreko* hitz elkartuetan adierazten dena. Hau da, norbaiten aurpegia, jantzia edo kolorea, ahuntzaren aurpegiarekin, apaizen jantziarekin eta larrosaren kolorearekin erkatzen denekoa. Egia da, J. Levy-k (1978) zioen bezala, oinarritzko erlazioa *ahuntz-aurpegi* = 'ahuntzak duen aurpegi', *apaiz jantzi* = 'apaizek erabiltzen duten jantzi' eta *larrosa kolore* = 'larrosak duen kolore'ri dagokiola; beraz, ez da sakoneko predikatu semantiko oinarritzkoetarako hautagai egokia. Hala ere, oinarritzko predikatu semantiko horietakoren bat ezabatuz sortutako izen elkartuak, bigarren maila batetan erabil daitezke konparazioa egiteko. Horixe da hain zuzen ere guk jaso nahi izan duguna. Erkaketa honen azpian dauden oinarritzko erlazioak zeintzu diren kapitulu honen bigarren partean, sail bakoitzaren iruzkinetan, emango dugu.
- 9.- 'en gainean, -i buruz'.- J. Levy (1978:103-4) da antzeko erlazioa jaso duen bakarra, «*unusual RDP*» dela esanez, besteek baino adierazpide ugariagoak dituelako lexikoan eta osagaiei dagokienez ere, mugakizuna ia beti izen abstraktu edo ekintza nominalizazio delako, eta mugatzailea askotan izen abstraktua. Baina

«It is important to recognize at this point that the relationship denoted here by ABOUT has very specific semantic content, and is in no way to be equated to some maximally vague notion of 'x is related to y' or 'x has something (unspecified) to do with y'»

hots, E.Coseriu (1976) edo N.Morciniec-en (1964) planteamentuetatik aldenduaz. Gure ustez erlazio honetan oinarritzen diren hitz elkartuak aztertzean ikusiko dugu J. Levy-k dioena euskaraz baieztatzen den ala ez.

- 10.-'Zatia'.- Bigarren osagaiak adierazten duena, lehenaren atal edo zati dela adierazi nahi izan dugu⁴. N. Bergsten (1911), P. Downing (1975), A.

4.- Orain arteko erlazio semantikoetan ez bezala, bigarren osagaian oinarritu gara erlazio semantiko honi izena ematerakoan. Agian Osotasun-zati edo antzeko deituraren bat egokiago litzateke.

Granville-Hatcher (1960) eta J. Levy (1974, 1976, 1978) dira erlazio hau jaso dutenak.

- 11.-‘Lekua’.- Autore guztiek jaso dute erlazio hau. Batzuk non/ norako bezalako zehaztasunak emanaz⁵ (H. Paul 1920, Ch. Carr 1939, O. Jespersen 1942), inolako zehaztapenik gabe bestee.
- 12.-‘Baliabidea’.- Erlazio semantikoez arduratu diren hizkuntzalari guztiek aipatzen dute, lehen osagaiak bigarrena zein baliabidez egin den adierazten dueneko erlazio hau.
- 13.-‘Modua’.- N. Bergsten-en (1911) ‘status qualificationis’, mugatzaileak, mugakizunaren kualitate edo atributuren bat zehazten duenekoa edo J. Levy-ren (1974, 1976, 1978) *BE* predikatu semantikoa ezabatuz sorturiko zenbait izen lirateke erlazio semantiko honen kideak.
- 14.-‘Ondorioa, emaitza’.- N. Bergsten (1911), H. Paul (1920), A. Granville-Hatcher (1960). P. Downing (1975) eta J. Levy-k (1974, 1976, 1978) aipatzen duten erlazio honetan, bigarren osagaiak, lehena nork egin duen, nondik datorren... adierazten du.
- 15.-‘Metafora’.- Berez ez erlazio semantikoen artean, baizik hitz elkartuen esanahia aztertzean azaltzen den kontzeptu honen bidez haxe aditzera eman nahi izan dugu: mugakizunaren adierazia eta hitz elkartuarena ez datozela bat. Esaterako, euskaraz badakigu *ontzi* izenak zer erreferente duen; *hitzontzi* izen elkartuak, ordea, ez du ‘ontzia’ aditzera ematen, ‘pertsona’ baizik. Beste horrenbeste gertatzen da *txoriburu* izen elkartuarekin, ez bait du ‘burua’ adierazten, e.a. Hala ere *hitzontzi* izenak, *pospolo kaja*-ren antzeko egitura duela esan daiteke, eta *txoriburu*-k, *txerribuztan*-ena.
- 16.-‘Atala’.- ‘Zati’ erlazio semantikoaren aurkakoa, lehen osagaia denean bigarrenaren zati. N. Bergsten (1911) eta P. Downing-ek (1975) gain, J. Levy-ren *HAVE* predikatu semantikoa ezabatuz lortzen diren hainbat izen elkartutan erlazio hau antzeman daiteke. Era berean uler daiteke A. Granville-Hatcher-en (1960) ‘A is somehow contained in AB’ erlazioa ere.
- 17.-‘Ariketa, jarduna’.- H. Paul (1920), H. Koziol (1937) eta P. Downing-ek (1975) bildu dute beren zerrendetan erlazio hau.

5.- Norako balioa, Helburua erlazio semantikoaren azpian jaso dugu guk.

Zerrenda honetan jaso gabe gelditu dira P. Downing-en (1975) 'Erdi-Erdi' erlazioa, hitz elkartu kopulatiboen azpisail batetan azalduko dena. Baina 'Izen Elkartu Kopulatibo'etan, osagaien arteko erlazio semantikoen arauera azpisailak egin ordez, izen elkartu kopulatibo horien adieraziaren arauera egin dira, berauek zehazkiago aztertzean ikusiko den legez. Jaso gabe gelditu da era berean R. Lees-en (1970) 'Jasailea' (gizaki ez dena), sintaxi egituretako objektuari orohar legokioketena (zenbaitzutan sujetuari), erlazio sintaktikoetan jasoko dena.

'Menpetasunezko Izen Elkartu'etan bereizi ditugun erlazio semantikoak direla eta beste ohar pare bat egin behar dira:

- a) Zenbait erlazio - 'gaia', 'garaia', 'lekua', 'baliabidea' edo 'helburua' - autore guztiek jaso dituztenez, nahikoa orokorrak direla pentsa daiteke. K. Zimmer (1971, 1972) edo P. Downing-entzat (1975, 1977) izenaren beharrean dauden 'zera' horiek sailkatzeko erlazio egokiak, areago maiz erabiliak, direla adieraziko luke adostasun honek.

Badira, ordea, beste zenbait, - 'Modua' edo - 'en gainean', - 'i buruz', - beste autoreetan ia oihartzunik izan ez dutenak. Corpusaren azterketa zehatzagoa egitean ikusi beharko da erlazio semantiko hauek gaizki aukeratuak dauden, beste hoberik ezean asmatuak diren, ala zerrenda exhaustiboa eman ezina den beste autoreek ez aipatzearen arrazoa.

Erlazio semantiko jakin bat duten adibide gutxi egoteak, bestalde, ez du esan nahi ezinbestean erlazio semantiko hori zuzena ez denik. Pragmatikaren hurbilbidetik, gauzak sailkatzeko maizenetakoa, erabilienetakoa ez delako interpretazioa eman geniezaioke; baina ez desgokia delakoarena.

- b) Erlazio semantiko horietako batzu, bestalde, oso gertu daude bata bestetik. Hala gertatzen da 'Egile' eta 'Iturburu' erlazioekin, zerbaiten egilea, zerbait horren iturburutzat ere har daiteke. Iturburuak ez du, ordea, nahi eta ez egilea izan behar: *artirin* izen elkartuan, *artoa* bada *irinaren* iturburua, baina ez egilea. Bi alderdi horiek ahalik eta zehatzen bereizten saiatu gara, bada.

'Gaia' eta 'Edukia' ere hurbil dauden erlazioak dira. Izan ere, zerbait gai batez egiten denean, gai hori ezinbestean egongo da objektu horretan. Kate bat urrez egiten bada, kateak urrea edukiko du; beraz, *ur-re-kate* 'gaia' zein 'edukia' erlazio semantikoen azpian joan daitezke.

Antzekoa gertatzen da 'Helburua' eta 'Edukia' erlazioekin: *pospolo-kaja* izen elkartuan, lehen osagaiak, bigarrena zertako den adierazten duela esan daiteke. Baina, aldi berean, *kaja* pospoloak edukitzeko bada, ohizkoa bertan pospoloak egotea, hots, *kajak* pospoloak edukitzea izango da. Azken hau derrigorrezkoa ez dela, bestalde, pospolo *kaja* hutsez aritu ahal izateak berak erakusten digu.

'Jabetza' eta 'Zatia' dira gertu dauden beste bi erlazio, batez ere lehen osagaia [+biziduna] denean. Gorputz atalak, esaterako, gizakiaren zatiak dira, baina, aldi berean, *gizakia* da horien jabea. *Abertzale bihotza* izen elkartuan osagaien arteko erlazioa, aipaturiko bietatik bat izan daiteke.

J. Levy-k (1976:24-5) jasotzen du arazo hau, bigarren kapituluari aurreratu dugun bezala. Hitz elkartu konkretuen aukerazko azterketak, hots, hitz elkartu jakin bat zein osagai semantiko ezabatuz sortuko litzatekeen erabaki ezina dela eta, soluzioa sakoneko predikatu semantiko batzuen arteko interrelazioan egon daitekeela ohartarazten du

«I have an idea that a solution may lie in predicting interrelationships among certain RDPs on independent grounds, so that at least some indeterminacies may be understood as natural consequences of these relationships».

Horrela, normala litzateke *copper-coins* BE edo MAKE2 bezala aztertzea, objektu bat gai edo materia konkretu batez egin badago, normala delako hizkuntzan objektu material hori «*dela*» esatea. Era berean, alderdi bateko partaideak adierazten dituzten izen elkartuak HAVE2 edo IN predikatuen azpian sar daitezke, erakunde bateko partaide izateak, bertan egotea bait dakar berarekin.

Aipatu berri ditugun erako zalantzen aurrean, erlazio semantiko bakarra aukeratu dugu, sailkapena oraindik gehiago zaildu eta atomizatuko zukeen aukerazko erlazioa parentesi artean eman gabe.

3.- OSAGAIEN ARTEKO ERLAZIO SINTAKTIKOAK

Menpetasunezko hitz elkartuetan, hirugarren sailkapen erizpide bezala, osagaien arteko erlazio sintaktikoak baliatu ditugu, osagaien sintaxi egiturari beteko lituzketen funtzioak. Hitz elkartuen baliokidetzat parafrasiak emateak ez du esan nahi, bestalde, garai batetan gramatika sortzaile-transformatzailearen jarraitzaileek egin bezala, hitz elkartuak sakoneko perpausetatik erakartzen direla baieztatzen dugunik. Aurreko kapituluari

nahikoa garbi geratu da teoria sortzaile-transformatzailearen barnetik ere jarrera honek ezagutu dituen oztopoak, azken urteetan, hitz elkartuak sortzeko, transformazio bidea baztertu dutelarik. Parafrasia, azken batetan, hitz elkartuaren esanahia adierazten duen egitura baliokide bezala planteatu dugu, H. Gauger-ek (1971:159) proposatu bezala.

Erizpide honen arauera bada, 'Sujetu-Objetu' edo 'Aditzlagun-Sujetu' bezalako azpisailak lortuko ditugu, perpaus batetan aurki daitezkeen funtzioen konbinaketa desberdinak jasoaz. Gainera, funtzio konbinaketa hori zein perpaus motatan aurkitzen den jaso dugu, batez ere Aditzlagun funtzioa ahalik gehien zehaztu nahian; 'Aditzlagun-Objetu' konbinaketan, esaterako, aditzlaguna non, noiz, zertaz... izan daitekeela azaltzen da.

Topikalizazioa, bestalde, bi osagaietatik zein aukeratzen den mintzagaitzat, mugakizuntzat, beraz, funtzio sintaktikoen konbinaketan jasotzen da; ez perpausaren egituran. Adibidez 'Ergatiboak - Absolutua - Leku kasua - zertu' perpausa 'Aditzlagun-Objetu' eta 'Objetu-Aditzlagun' elkarketen ondoan azaltzen da, kasu batean Absolutua, eta bestean Leku Kasua dela mintzagaia adieraziaz.

Perpausetako aditzari dagokion bezanbatean, eskurakortasunaren arazoa alde batera utzirik ere, aditz bakar bat aukeratzeko zailtasunak kontutan hartuz, eta K. Mitxelena irakaslearen aholkuz, zertu euskaraz hain erabilia dena, ezarri dugu perpaus guztietan. Zertu horri legokiokeen aditz zehatza zein litzatekeen hiztunak parafrasiaren egiturari, osagaien esanahiari, kanpoko munduaren ezaguerari esker jakingo luke⁶.

Hitz elkartuari dagokion parafrasia dela eta, bigarren kapituluaren anbiguotasunaz esanak gogoan izan behar dira. Hitz elkartua modu batera baino gehiagotara interpreta daiteke; areago zenbaitzuren ustez hitz elkartua beti potentzialki 'n bider' anbiguo dela ikusi dugu bigarren kapituluaren; gero, anbiguotasun hori murrizten faktore semantiko, pragmatiko eta lexikoen laguntza badugu ere. Horrenbestez, ez da harritzekoa hitz elkartu jakin bati dagokion parafrasia proposatzerakoan zalantzak azaltzea. Zalantza hauen aurrean hau izan da gure jokabidea:

- a) Hitz elkartu baten ondoan bi parafrasi eman zitezkeenean eta hizkuntzaz kanpoko errealitatearen ezaguerak edo osagaien tasun semantiko eta sintaktikoek laguntzarik eskaintzen ez zutenean, parafrasi posibleetatik bakarra eman dugu, beste aukerak aipatu gabe. Adibidez, *abere jana* =

6.- R. Lees-ek (1970) ere antzeko zerbait proposatzen duela dirudi, hitz elkartuaren esanahia, osagaien esanahitik abiatuz eraiki edo lor daitekeela dioenean.

‘abereentzat den jana’ edo ‘abereek jaten duten jana’ baliokidetza ezar daiteke, erlazio semantikoa beti ere ‘Helburua’ izanik. *Begi-keñu* izan daiteke ‘begiek egiten duten keinua’ zein ‘begiez norbaitek egiten duen keinua’, bata ala bestea aukeratzeak erlazio semantikoaren aldaketa lekarkeelarik (‘Egilea’ lehen kasuan, ‘Baliabidea’ bigarrenean). *Danbor ots*, *danbolin soinu* (eta orohar bigarren osagaitzat *hots*, *soinu* daramakitenetan) ere zalantza bera aurkituko dugu. *Belakabia*, ‘beleek egin duten kabia’ edo ‘beleak dauden kabia’ bezala har daiteke, ‘Egilea’ edo ‘Edukia’ erlazio semantikoak bereiziaz kasu bakoitzean, eta abar. Horrelakoetan, bada, interpretazio posibleetatik bat ematen da, baina beste batzuk ere onargarri lirateke. Areago, agian interpretazio hobeak ere eman zitezkeen.

- b) Beste kasu batzuetan gure kulturaz izan dezakegun ezaguera, hitz elkartuaren testuingurua... lagungarri izan zaizkigu parafrasi bat ala bestea proposatzeko. *Arrautzopil*, esaterako, izan zitekeen ‘arrautzaz egin duten opila’ eta halakoa adierazteko ere erabil daiteke, noski. Baina txikitako arrautzopilez oroituaz, opila egin ondoren arrautza egosia erdian jartzen zitzaien haietaz, ‘arrautza daraman opila’ eman dugu sintaxi egitura baliokide gisa. *Tresna zuluak* erraz har daiteke ‘tresnak edukitzeko zuloak’ bezala, baina testuinguruan ‘tresnek dituzten zuloak’ interpretazioa dela zuzenagoa garbi dago. Edota *Negu-Abesti* izan daiteke ‘neguan kantatzen den abestia’, baina abesti baten izena dela badakigu, pentsa daiteke ‘neguari buruz norbaitek egin duen abestia’ edo, parafrasi zuzenagoa dela.
- c) Osagaien tasunek ere badute zerikusirik parafrasi egokien eta ondorioz soma daitezkeen erlazio semantikoen auzian. Izan ere badira [$\pm$ biziduna] izan daitezkeen izenak, hala nola *herri*, *eleiza* edo *auzo*. Bigarren osagaiaren tasunak ikusirik, jakin dezakegu batzutan zein balio eman behar zaion izen horri, biziduna adierazten duen, ala bizigabea. Horrela gertatzen da *eleiza orma* bezalako izen elkartu batetan; *eleiza* [-biziduna] da dudarik gabe. *Eleiza baimen* izenean, aldiz, *eleiza* [+biziduna] dela esango genuke. Baina *eleiza liburu* izenean bi interpretazioak lirateke posible: ‘eleizak idatzi/argitara eman... liburua’ edo ‘eleizara eraman/eleizan irakurri... liburua’. Kultur errealitatearen ezaguerak agian bigarren interpretaziora bultzatuko gaitu, baina testuinguru egoki batetan erraz izan dezake lehen balioa ere.
- d) Osagai berak izanda ere, bien arteko erlazioa alda daiteke. Kasu batetan parafrasi bat eta bestean beste bat eman beharko dugu izen elkartu horien esanahia zuzen jaso nahi badugu. Adibiderik argiena *har cantoin* izan daiteke, Leizarraga eta Oihenartek erabiltzen dutenez, erdal baliokideak zein diren berehala ikus daitekeelako. Leizarragaren erabileran, ‘piedra angular’, ‘kantoinean jartzen den harria’ da; Oihenartek berak, aldiz, ‘un

quartier de pierre' bezala itzultzen du, *kantoin* = *kosko* izanik. Antzekoa gertatzen da corpusean bi bider jaso dugun *saskigilekume* izenarekin: batean 'saskigile den umea' adierazten du; bestean, ordea, umea ez da saskigile, 'saskigileak duen umea' baizik.

- e) Parafraasiak direla eta, argitu beharreko azken puntua hauxe litzateke: nor edo nor-nork aditzen arteko aukeraren arazoa. Bestela esan, *zertu da* edo *zertu dute* aukeratzeak dakarren ondorioa, izen elkartuan jasotzen diren osagaietako bat sujetu edo objetu bezala azaltzea alegia. Adibidez *urrate* = 'urrez zertu den kate', 'urrez zertu duten kate' bezala ordezkia daiteke, erlazio semantikoa aldatu gabe. Horrelakoetan, *zertu* honen azpian *egin* edo *kideren* bat legokeenez, eta *egin* nor-nork motako aditza denez, 'Aditzlagun -Objetu', 'Ergatiboak - Absolutua - -z (zertaz) - zertu' eman dugu erlazio sintaktiko eta parafraasiaren mailan. Nolabait esateko, interpretazio inbertsonala baztertuz, *zertu*-ren ordain zehatza (gutxienez ordainetako bat) gramatikan eta hiztegian nor ala nor-nork motako bezala azaltzen den hartu dugu kontutan.

Osagaien arteko erlazio sintaktikoei eta berauei dagokien parafraasiari orain arte esandakoa laburbilduz, garbi gelditu dela uste dugu:

- 1.- Eman ditugun parafraasiak eta, ondorioz, osagaiek bilduko lituztekeen funtzio sintaktikoak, ez direla hitz elkartu jakin batek izan ditzakeen bakarrak. Hitz elkartuaren anbiguitasunetik abiatuz, R. Lees (1960), J. Levy (1976, 1978) edo V. Adams-ek (1973) egin duten bezala, interpretaziorik erabiliena, gehienetan ematen zaiona biltzen saiatu garela. Hala ere, kontutan izan behar dugu F. Householder-ek (1962:344) R. Lees-en (1960) sailkapenari egin zion kritika, biek jaiotzatik ingeles hiztunak izanik, bigarrenak proposatutako hitz elkartuen sakoneko egituretatik, %25ean gutxienez bat ez zetorrela, alegia. Lan honetan proposatu diren parafraasiari ere beste horrenbeste gerta dakieke. Dena den, eman direnak, hitz elkartuen interpretazio posible direla uste dugu, nahiz agian ez izan interpretazio ohizkoak.
- 2.- Erlazio sintaktikoez eta parafraasiez aritzean 'interpretazio' terminoa etengabe erabili dugu erlazio sintaktiko eta semantikoen lotura azpimarratu nahian. Alde honetatik, ikusi dugu teoria sortzaile-transformatzailearen barneko lehen azterketak, hitz elkartuen errekurtsibitate eta anbiguitasunaren berri eman nahiak sortu zituela. Anbiguitasuna, sakonean, irakurketa semantikoa 'jasotzen' duen perpaus egitura sintaktikoa dagoen neurrian bakarrik esplika zitekeen orduan. Ondoren, W. Motsch (1965:46-7) eta

R. Lees-ek (1970:185) sintaxi egitura, esanahia aditzera emateko baliabidetzat hartu zuten. Antzeko joera nabarmentzen da L. Lipka-ren (1971:224) hitzetan ere, hitz elkartuak sintesi bezala aztertzen ditugunean erantsi behar diren tasun semantikoak direla eta, honako hau dioenean: «*Some of them are connected with certain tagmemes like Purpose with Instrument, Result with Effected Object, Inherent (property) with BE and HAVE*».

Erlazio sintaktiko, parafrasi eta erlazio semantikoen artean neurri batean lotura egotea espero dezakegu, beraz. Esaterako, 'Lekua', 'Garaia' edo 'Baliabidea' bezalako erlazio semantikoak orohar Aditzlagunaren bidez adieraztea. Ondorioetan ikusi beharko dugu corpusaren azterketatik kidetasun sistematikorik, edo behintzat gehienetan gertatzen den loturarik dagoen ala ez.

- 3.- Azken ohar bezala, azal dezagun, osagaien arteko erlazio sintaktiko, parafrasi eta erlazio semantikoak 'Menpetasunezko Izen Elkartu'etan bakarrik aztertu ditugula. 'Izen Elkartu Kopulatibo'etan berehala ikusiko dugun bezala, azpisailak, gehienbat izen elkartuaren erreferentea, adiera, kontutan harturik egin dira. Gainerantzeko kategorietan, 'Izenondo, Aditz, Aditzondo Elkartu'etan, osagaien kategoria gramatikala besterik ez da aztertzen.

B.- Osagaien Elkarketan Gertatzen diren Hots Aldaketak

Aztertu ditugun hitz elkartuetako osagaiak zeintzu diren jakin ahal izateko, beharrezkoa zen, noski, osagai horiek zenbaitetan ilun ditzaketen hots-aldaketak jasotzea. Gai honen azken zirrikituetaraino iritsi gabe, ez bait zen hori gure helburua, L. Michelenak (1961) aipatzen dituen aldaketetatik garrantzitsuenak jasotzen saiatu gara. Ondoren, gure corpusean zenbateraino betetzen diren hots-aldaketok eta zenbateraino ez ikusiko dugu. Baina horretarako, egia esan, ez dugu zehatz-mehatz corpus osoa arakatu. Joerak nondik nora dabiltzan antzemateko aski izango zelakoan, A-G letretako emaitzak izango ditugu begien aurrean. Horretaz gain, interesgarri izan zitezkeen zenbait hitz solte (*iturri, itsaso...*) ere hartuko ditugu kontutan.

L. Michelenak (1961) hitz elkarketaz han-hemenka aipatzen dituen aldaketa garrantzitsuenak, honela bana ditzakegu.

1.- Hitz Elkarketan gertatu izan diren aldaketak⁷

1.- Amaierako bokalak

Lehen osagaiaren amaieran gertatzen diren bokalek, honako aldaketaren bat jasan dezakete

- Lehen osagaiak bi silaba izanik, *-i/-u* amaiera duenean, azken bokal hori erori egiten da; *-i* orohar euskalki guztietan, nahiz salbuespenak badiren ((*h*)*iri*, (*h*)*egi*), *-u* askoz gutxiagotan, eta batez ere ekialdeko euskalkietan.
- Lehen osagaia bi silabakoa denean, *-e/-o* → *-a*
- Lehen osagaia bi silaba baino gehiagokoa izanik, bokalez amaitzen bada, bokal hori erori egingo da, baldin eta aurretik doan kontsonantea azken posizioan joan badaiteke.

2.- Bokalak hiatoan

Lehen osagaiaren amaieran eta bigarrenaren hasieran bokalak gertatzen direnean:

- a+i-*, *-a+u-* → *i,u*. Adibideak: *etx'iri*, *aldiriak*...
- Monoptongazioa ez da hain hedatua bigarren osagaiaren hasieran kontsonanteren bat galdu denean. Adibidez: *anderauren/ andrauren* (*-guren* litzatekeelarik bigarren osagaia), *begirune/begiragune*...
- a+e-*, *-a+o-* → *e(a)*, *o* (ez hain maiz *ai,au*). Adibideak: *baserri*, *basezti*, *galtzerdi*, *karobi*...
- u+bokal-* → *u*. Adibideak: *amurrai(n)*, *luban*, *lubaki*...
- Bi bokalen kontrakzioa bizkaieraz izan ezik, beste euskalkietan orohar gertatzen omen da, batez ere ekialdeko euskalkietan. *Iendalde*, *urdardi* / *ollaar*, *ateartean*
- bokal+i+bokal-* → *bokal+i*. Adibideak: *jaitegun*, *jaiterri*

⁷- Gai honetaz L.M. Mujika (1982), R.M. Azkue (1923-25: 407-412) eta L. Villasante (1974:36-41) ere ikus daitezke.

Hauek dira, gure ustez, aldaketarik garrantzitsuenak, edota neurri batetan, behintzat, indarrean egon daitezkeenak. Hala ere, azken bokalaren erorketaren ondorioz lehen osagaiaren amaieran geratzen den kontsonantearen zenbait aldaketa, ondorengo hots-aldaketek esplikatzen dute.

3.- Herskariak

- Bigarren osagaiaren hasierako herskaria, bokal artean gertatzen delarik, eror daiteke: *-berri* → *Eguarri*
- Antzinako hitz elkartuetan, azken bokalaren erorketarik amaieran suertatzen ziren *-d*, *-g*, *-h* → *-t*, bigarren osagaiaren hasieran bokala bazegoen.

4.- Sudurkariak

- Hitz elkartuko lehen osagaiaren amaierako bokalaren erorketaren ondorioz, hitz lokabean, askean, falta den sudurkaria berrager daiteke hitz elkartuan (hurrengo zuen bokala galtzean azken posizioan geratu delako): *ardao/ardangela*; *arrai(n)/arrantzale...*
- Zaharkitu itxurako hitz elkartu batzutan, lehen osagaiaren amaierako *-n* gal daiteke, edota *-r* kontsonanteaz ordezkatu: *egun/ eguargi*, *egun/egurastu*; *gizon/giza...*

5.- Albokariak

- Lehen osagaiaren amaierako bokala erortzean azken posizioan gera daitezkeen *r*, *l* kontsonanteak ordezkatzan du: *euskara* → *euskaldun*, *abere* → *abeletxe...*
- Hitz hasieran, *l*, *n* kontsonanteak ordezkatzan du hitz batzutan: *katalarru* → *katanarru*.

6.- Dardakariak

- r* + konts.- → $\emptyset$ + konts.-: *lur+bizi* → *lubizi*
-r + bokal- → *-h/-g/-g/* $\emptyset$ + bokal-: *zur+irin* → *zu(h)irin*

7.- Kontsonante multzoak

- 'hetskaria + hetskaria': lehen hetskaria isilpean geratzen da, eta bigarrena ahoskabetu. *Begi + buru* → *bepuru*; *begi + gain* → *bek(h)ain...*
- 'Txistukaria + ozena' (sonantea): txistukaria erori egiten da. *Maiz + lasto* → *mailasto*
- 'Ozena (sonantea) + hetskaria + hetskaria': lehen hetskaria erori egiten da, eta bigarrena ahoskabetu (ahostuna baldin bazen). *Ard(i) + kume* → *arkume*
- 'Ozena + hetskaria + ozena': hetskaria erori egiten da. *Izerd(i) + leka* → *izerleka*.

Badira, azkenik, zenbait aldaketa, hitz elkartuko osagaien junturako ez direnak, baina corpusean jaso ditugun hainbaten itxura esplikatzeke beharrezko zaizkigunak. Hauetakoak dira, esaterako.

- Euskarazko m- askotan latinezko b-/v-, eta beraz, f-, p- kontsonanteei dagokiela dioena (*martopil* ← *parto + opil*⁸).
- Bi txistukari dituzten hitzetan, sarri asimilazioak gertatzen dira, artikulazio-puntuan: *sin(h)etsi* ← *zin + etsi*; *esetsi* ← *ez + etsi*.

2.- Corpuseko hitz elkartuetako hots-aldaketak.

Bildu ditugun aldaketetatik amaierako bokalei dagozkienak bakarrik alderatuko ditugu corpuseko emaitzekin, gaur egun eztabaida hauen inguruan sortzen delakoan, eta azterketa xeheetan sartu gabe, ikuspegi orokor bat emango dugulakoan.

1.- Amaierako bokalak

- i/-u → ∅ 1.

Ardi, argi, begi, bizi, erdi, euri, ezti, gari, gurdi, hari, harri, handi, herri, hiri, idi, mendi, ogi eta zaldi

8.- Corpusean izen bakun bezala jaso dugu, gaurko euskaldunarentzat gardena ez delakoan.

mugatzaileak harturik, hots, bi silabako izanik -i amaiera dutenak, honako emaitzok jaso ditugu:

ardi: hiztegian ondo finkatutako zenbait hitzetan galtzen da azken bokala, horrek ondorioz dakarren azken herskariaren aldaketa gertatuaz. *Artalde*, *artule/artile*, *arkume*, *artzaiñ/artzai/ artzan*- autore guztiek erabiltzen dituztenak dira. Hemen sar dezakegu *artzakur* ere, nahiz aurrekoak bezain hedatua ez den.

Baina, lexikoiaren ondarean ditugula esan daitekeen izen horien ondoan, hor ditugu hitz elkartu berriagoak, zeinetan *ardi* mugatzailea osorik gordetzen den:

ardi abitu (02)⁹, ardi begi (11)¹⁰, ardi borda (21), ardi buru (11, 24), ardi esne (17), ardi gasna (10), ardi aragui (08), ardi heztaile (17), ardi yeizten (24), ardi klasa (17), ardi-kontu (21), ardi lagun (05), ardi-toki (18) eta ardi-txabola (18).

Ez **arkasna*, *artabitu*, *artaragi* edo *artoki*. *Ardi bildots* izenean aldaketarik ez gertatzea, izen elkartu kopulatiboak esplika dezake. Izan ere ondorengo lerroetan ikusi ahal izango dugunez, izen elkartu kopulatiboetako osagaiak askoz errazago gordetzen dira bere osotasunean, aldaketarik jasan gabe.

argi: azken bokala galdu eta -g → -t aldaketa jasandakoak *artizar* eta *arthorian* (025) dira. Hala ere Pouvreauk *argizarra* erabiltzen du.

Inolako aldaketarik gabeak askoz ugariago dira:

argizarra (09), argi dizdira (20), argi errañu (13, 26), argizkilla (10), argi gorputz (16), argi aritxu (11), argi arria (12)¹⁰, argi ikara (24), argi-indarra (18), argi-iturri (14), argi-izpi (16, 24), argiontzi (11, 13, 24), argi urratze (24), argizeinu (10)...

begi: azken bokala eroriz eta leherkaria aldatuz,

betaurreko (12), betazal (10,11,23,24), beterrea (11) (baina begi-erre liburu berean), bekain (12,21,24), bekaitz (02,03, 12,23), beth-ikartze (02), betu-

9.- Parentesi arteko zenbakiak, liburuaren kodea ematen du.

10.- Liburuaren kodea eman dugu soilik bai Azkue eta bai Barandiaranen ipuin bildumetan. Baina kontutan izan behar dugu euskalki desberdinetako kontakizunak daudela jasoak bi liburuotan. Beste liburuak, aldiz, euskalki jakin baten adierazle dira.

11.- Berez *argi-afia* azaltzen da, baina, nahiz orohar grafia orijinala errespetatu, *f* dugunean, kaketxa kontsonantearen gainean ipintzeko modurik aurkitu ez dugunez, egokiago iruditu zaigu beti *rr* idazkeraz baliatzea, nahasketak eragotzi eta irakurketa erraztu nahian.

le/betile (08,24), betilun (24) (baina *begi-iluna* ere bai liburu berean), betzulo (24), betsein (08), betarte (08), betaurre (13), betazpi (08), betondo (13, 14).

Zerrenda aurrekoa baino luzexeagoa bada ere, ugariago dira aldaketarik gabe jaso ditugun izen elkartuak.

Aldaketarik gabeak:

begi-alai (12), begi-argi (24), begibakar (10), begibakotx (11), begui baster (03), begibeltx (12), begi biribil (11), begi-bizi (12), begi-erre (11), Begi-exkela (18), begi-gorri (11, 21), begiaundi (12), begi-iluna (24), begilundura (19), begi-itsuka (12), begi-keñu (12, 25), begi-okar (15, 21, 24), begui-hontgarri (03), begui ordethaillu (05), begitarte (02, 03, 04, 05, 06, 07, 09, 11,12, 17, 19, 23, 25), begi-ukaldi (11, 19), begi-urdiñak (12), begi-zentzu (16), begi-zoli (11), begi-zorrotz (23), begi-zurak (11), begiaurrea (16, 24), begi-barruan (11), begi bitarte (13), begigabeak (14).

bizi: Kasu bakar batetan erortzen da azken bokala, *biztoki* (23) izen elkartuan. Beste guztietan *bizi* dagoenetan gorde da. Zenbait adibide aipatzekotan (autoreak zehaztu gabe, jokabide orokorra denez):

bizialdi, bizibide, viciguei, bizi-alargun, bizi-erregela, bizi-lagun, bizileku, bizimodu, bizitoki...

erdi: hemen ere adibide gehienetan ez da inolako aldaketarik ikusten:

erdi-inguruan, erdi aldean, Erdi-aroko, erdikide, erdietsi, erdi-une...

Azken bokala galdu eta -d → -t izen bakar batetan atzeman dugu, *erticarea* (03).

eur: beti aldaketarik gabe, *eur*-erauntsi, *eur*-osiñak, *eur*-estalpetso.

ezti: ez da azken bokala erortzen, *eztigai*, *ezti eiteko*, *ezti-abia*, *ezti-tantoak*

gar: azken bokala erori eta -r → -l alternantzia emanaz,

galapari (11), galale (10), galbai/galbae (08, 10, 14), gal bedar (08), gal-bizarra (24), galburu (08, 10, 14, 16, 24), galeper (08, 11, 18), galgarau (08, 11), gal-autsa (24), galazi (10, 11), galondarrak (14), galjorraia (08), galyotzaileai (11), galjaite (08), galmintza (24), galsoro (10).

Ezin dugu ordea salbuespenik gabe gertatu den aldaketa delako ondoriorik atera. Zenbait mugakizunekin finkatuta geratu da, baina beste zenbaitekin ez da inolako aldaketarik azaltzen.

Aldaketarik gabeak ditugu:

gari-ale (22, 24), gari-alor (24), gari-bala (24), gari-ebatalle (18), gari ebakitze/ ebate (11, 14, 18), gari ereite/eitte (10, 11), Garifa (23), gari-odeia (24), gari-jotzaile (10, 11), gari jotze (10, 11, 14, 18, 23), gari-karga (11), garimendiak (24), garimeta (11), gari otsa (10), gari pila (10, 24), gari sail (14, 23), gari solo (08, 10, 18, 23), gari subatz (11), gari-zabaldi (24), gari-zorro (11), gari artetan (08), gari tarte (18, 21).

Noiz erortzen den bokala eta noiz ez, autoreka, garaika edo euskalkika aztertzen hasi ezker ere ez da argitasun handiegirik ateratzen. Hor bait ditugu, esaterako, Mogelen *gari solo*, *gari arte*, orohar autore honetan *gari* mugatzaileko azken bokala erortzen delarik. Edota ia beti *gari* izen osoari eusten dioen *Mireio*-ko *galmintza*.

gurdi: *gurt*-/*burt*- forman azaltzen da honako izenotan,

burtardatza (08), kurteskillare (10), burtezpata (08), gurtezi (14), gurtzaldi (18), burtzain (11).

Aldaketarik gabeak gailentzen dira, ordea:

gurdi bide (12, 14, 22), burdi-barruan (11), gurdi-gañetik (10), burdi-ondoan (11), gurditarteetan (15), gurdi egurra (18), gurdi-gariak (24), gurdi arria (18)¹², gurdi-irrintzi (21, 23), burdi-soka (10), gurdi-zama (24).

hari: ez da inoiz azken bokala galtzen,

ari albañu (13, 14), ari-matasa (11), ari-lan (12), ari-mutur (12), hari piruia (10).

harri: izen bakuntzat hartu dugun *arkaitz* alde batera utzirik, azken bokala honako adibideotan erortzen da,

arraska (10), argorri (24), arguütz (10), arrauts (24), (h)arresi (11, 17, 24), (h)arrobi (11, 14, 19, 21, 24), har cantoin (02), arkosko (08, 11, 24), ar koskor (14, 24), arlosa (23, 10), armalla (22, 14) (baina obra berean *arri malletan*), arnabar (24), harroin (05), artontor (10), harrukaldis (03), ar(t)zulo (10, 11, 18, 24).

Mugatzailea osorik gordetzen dutenak:

12.- Azken hiru adibideok, neurri sintagma direnez, pentsarazten digute horrelako egituretan, askotan hitz elkartu kopulatiboetan bezala, mugatzaileak ez duela aldaketarik jasaiten. Azterketa sakonetan sartzeko asmorik gabe, ondorengo lanetarako oinarria, hipotesia... izan daitekeelakoan gaude.

arribizi (16), arri-erauntsi (10,11), harri-estalqui (05), arri-ezpain (24), arrigune (24), arri-yale (11), arri-jasotzalle (18, 21), arri-yaten (11), arri-urtika (11), harricantoin (03), arrikoskor (10, 18, 26), arri labe (14), arri loza (10), arri-maia (24), arrimailak (10, 14), harri marbré (04), arrimutur (14), arripilla (10, 24), arri sillare (21), harri vkhaldi (06, 24), arri zilindroa (20), arri zulatzaile (14), arri-zulo (18).

handi: *antuste* (07) kendu ezkeror, beste adibide guztietan *handi* oso osorik gordetzen da. *Andi eche*, *aundi-uste*, *aundi-itsusi*...

herri: *herraze* (03), *her-iauna* (03) eta *erbeste* (01, 07, 08, 12, 15, 16, 23, 26) kenduta, ez da beste adibideetan azken bokala erortzen:

erri-abesti, erri agintari, errialde, erri anima, herri auzo, erri-baso, erri-buru, erri-elexa, erri-elerti, herri-eskola, erri-etxeko, erri-gerra, erri-gizon, erri-guraso, erri-izen, erri-jende, erri-maitale, herri mundu...

hiri: azken -i galtzen ez dutenen artean *hiri* aipatu dugu, beraz, espero bezala, oso osorik gordetzen den mugatzailea dugu:

uri-ate, uri-baserri, uribatzar, uri-buru, hiri buruçaquia, hiri etsai, hiri-sartze...

idi: hiru hitzetan gertatzen da *idi* → it- aldaketa, *itelbi* (10), *itots* (03) eta lexikoian finkatua dugun *itzain* izenetan. Besteetan ez da bokala erortzen:

idi-asto, idi-begi, idi erraldoi, idi-jabe, idinarru, idi-oñen, idi-pare, iditalde, idibusterri...

mendi: inoiz ez da azken bokala erortzen corpusean jaso izenetan.

Mendi alde, mendizale, mendibide, mendi gain, menditarte, mendi-baserri, mendi baso, mendi-baztar, mendi ertz, mendi gallur, mendi gizon, mendi egal, mendi egi, mendi-kasko, mendi-oiarzun, mendi-puntan, mendi-zulo...

ogi: *otondo* (11), *otordu* (11, 12, 18, 24, 21) eta *otsein* (11, 08, 01, 12, 23) izenetan izan ezik, *ogi* da azaltzen den mugatzailea:

ogi-alia, ogi apur, ogi-ardo, ogi-azal, ogui bihi, ogui epaille, ogui erregutada, ogi errotada, ogiazte, ogi-irudipean, ogi-okela, ogui opil, ogui ore, ogi puska, ogi zati...

zaldi: azken bokala galdu deneko adibideak, *zaldun* (orohar testu guztietan azaltzen dena), *zaldurdi* (13, 14, 23), *saltoqui* (03).

Bokala gorde egin da, aldiz, beste hauetan,

zaldi gobernatzen (18), zaldi-guduka (24), zaldi-gurdi (24), zaldi-ule (08), zaldi-pare (18), zaldi zelai (20).

Orohar esan daiteke, bada, bi silabako mugatzaileetan azken -i erortzea ez dela hain hedatua. Agian gehiago dateke hitz jakin batzuren joera, eta orduan ere bokala gordetzen deneko adibideak, galtzen denekoak bezain ugariak dira.

-u bokalaz amaitzen diren bi silabako mugatzaileetan, aldiz, bokala gordetzeko joera nabarmentzen da.

Barru gordetzen da beti, *barru bizi*, *barru-gozo*...

buru beti, *bur-heçur* (02), *bursoro* (03), *burtzoraturik* (24) eta *burtzoragarri* (19) hitzetan izan ezik, laurak ekialdeko euskalkietan koka daitezkeelarik. Baina *buru* osorik gordetzen duten adibideak ere ez dira falta ekialdekoen artean,

buru arin (19), *buru* ahul (19), *burubels* (03), *burugogor* (06), *buru* hauste (17)...

diru gordetzen da beti,

diru-apur, *diru*-batze, *diru*etxe, *diru*-kaja, *diru*-otsa, *diru* zati...

iudu gordetzen da beti, bai ekialdeko testuetan ere. *Iudu erregue* (03), *yudu-erri* (24), *judu kapitain* (19).

katu mugatzaile denean, aldiz, edota bere hortan gordetzen da bokal erorketarik gabe (salbuespena *katarra* (11) da), edota -u → -a aldaketa gertatzen da (*katanarru* (11), *katakume* (11,14)). Bestelako adibideak: *katu-garrazi*, *gathu-yabe*, *katu-larru*, *katu-zorro*...

kontu mugatzailearekin ere beste horrenbeste gertatzen da, *kontakatîlu* (15), eta bestela *kontu kontari*, *kontu mordo*, *kontu-esatalle*...

larru mugatzaile denean, behin aurkitu dugu *lar-churi* (03), besteetan *larru appainçale* (02)¹³, *larru-azal* (21), *larru-paper* (12), *narrupillea* (10).

mundu beti horrela azaltzen da. *Mundu-herri* (06), *mundu ikuskari* (16), *mundu uniuerso* (02). e.a.

13.- Aztertzekoa litzateke izenkia mugakizuntzat daramaten izen elkartuetan ba ote dagoen joerarik mugatzaileak inolako aldaketarik gabe gordetzeko.

b. *-e/-o* → *-a*. Hemen ere lehenik *-e* bokalaz amaitzen diren bi silabako zenbait mugatzailerren joera aztertuko dugu, eta ondoren *-o* bokalaz amaitzen direnena.

- inolako aldaketarik gabe gordetzen diren mugatzaileen artean,

ate, gose, bake, barne, barre, erle (behin azaltzen da *erlakume* (11) eta beste behin *erlume* (10)), bide (behin izan ezik *bidagurutze* (11)), erne (*ernamin* (11) salbu), esne, fede, gazte¹⁴, golde, gorde (nahiz aditzoina izan), korte, haize (behin izan ezik *axârto* (10), kontrakzio bezala azal daitekeena)¹⁵, ile/u/e, jende, nolatan ez den *yendalde* bezalako kontrakzioren bat, kale, korde, lege, neke, ohe, seme...

- *-e/-a* bi eratara azaltzen direnak

bele: alde batetik

Bela Beltz (11), belakabi (11), bela-sail (10). Bestalde, *bele-sail* (11), *belekume* (10).

ehize: alde batetik *eizalagun* (11), *bestetik iize-talde* (24), *eize-zakur* (15, 24).

eme: alde batetik *ema alhargun* (02), *emagixon* (24), *ema-sabel* (16), *emerdi* (03) kontrakzioa. Bestalde, *eme-gogo* (24).

etxe: alde batetik *etxa-* forman edo hurrengo osagaia bokalez hasten delako kontrakzioa eginik:

etxandere (10, 11), *etxalegor* (11), *etxaleku* (10), *etxola* (10, 24), *etxaola* (10), *exoillo* (03).

Azken bokala aldaketarik gabe gordeaz:

etxe-abixen (23), *etxe-albo* (26), *etxe-altxagarri* (19), *etxe-amodio* (17), *etše-artalde* (14), *etzearte* (10), *etše asmatzalle* (14), *etxe-atari* (22), *etše-ate* (13), *etše-arpegi* (14), *etxe-barne* (12), *etxe-bazter* (11), *eche viarrac* (01), *etxe-bizitza*, *etxe-buelta* (18), *etxe-buru* (17, 21), *etxe-erretze* (15), *etxe-galai* (10), *etxe galtzaile* (01),

e.a.

14.- Corpus nagusiko datuetan oinarritzen gara batipat. Dena den *gatzaro* bokal kontrakzio bezala esplikatuko genuke.

15.- Era berean *aizemaka*, *aizemale*, *aizematen* tinbre bereko bokalen kontrakziotzat har daitezke.

labe: izen honek zalantzak planteatzen ditu, bizkaieraz *laba* forman azaltzen denez. Beraz *labe* → *laba* aldaketa gertatu den ala ez jakiteko, bizkaierazko testuak baztertzea hobe da. Aldaketarik gabeak: *labeoia* (14), *labesue* (10), *labezamorro* (14).

larre: *larrabei* (14), *larre-lore* (24) ditugu alde batetik. *Larratxori* (24) bestetik.

lore: mugatzaile honekin ere *labe* izenarekin gertatzen denaren parekoa gertatzen zaigu, hots, bizkaieraz *lora* esaten dutela. Horregatik *lora-aro* (08), *lora-mueta* (23), *lora sortatso* (13), *lora usaña* (23) ez dira adierazgarri, guztiak bizkaierazko testuak dira eta. Beste euskalkietakoetan *lore* azaltzen zaigu beti:

lore-baratza (16), *lore-kusku* (24), *lore-mordo* (24), *loreontzi* (14), *lore-pitxidun* (24), *lore-sorta* (16), *lore-ustai* (14).

Kontrakzioak esplikatuko luke *lorontzi* (13, 14, 23).

ore: mugatzaile honekin ditugun adibide gutxietatik, *oramai* (08, 10) / *oremai* (14), *ore-poteta* (10) bereiz ditzakegu.

ortze: kontrakzioa dugu gehienetan *orçadar/ortzadar* (02, 03, 10, 23). Bestela *ortze-goyetan* (23).

ote: berriro ere *ote/ota* bikotearen aurrean gaude. Bizkaierazko testuetan, bada, *ota* aurkituko dugu. Besteetan, *otalore* (12), *otalur* (24), *otatxori* (24). Baina hauen ondoan *ote-jotze* (22), *ote moltso* (14), *ote-zama* (10).

-e bokalaz amaitzen diren bi silabako osagaietan, beraz, aldaketarik eza nagusitzen dela esan daiteke.

Ikus dezagun zer gertatzen den bi silabako izanik -o bokalaz amaitzen diren mugatzaileekin.

- aldaketarik gabe azaltzen direnak:

aho, albo (kontrakziorik ez badago, behintzat), bertso, atso, auspo, eusko¹⁶, gaiso, garo, gogo (eratorpenaren eta hitz-elkarketaren tartean geratzen den gogai salbuespen delarik), Jainko¹⁷, jaio (ez bada behintzat *yaiterri* (24)

16.- Aztertzen ari garen aldaketak hitz-elkarketan eta eratorpenean gertatzen direla esan bada ere, apagarria dela iruditzen zaigu bi baliabideen arteko jokabide hein batetan desberdina. Zenbaitetan hitz elkarketan gertatzen ez den aldaketa eratorpenean aurki baitaiteke. Hor dugu, esaterako, *Euskadi*.

17.- Agian esanahiaren aldetik izen berezi bezala har daitekeelako.

azaltzen, amaierako bokaletan gertatzen diren aldaketetako batek esplikatzen duena), malko (nahiz bi adibide besterik ez izan), moko, muño, osto, otso (bi izenetan izan ezik *otserri* (03), kontrakzioa emanez eta *otsail* (24, 12)), soro, tiro,

e.a.

- *-o/-a* alternantziak erakusten dituzten mugatzaileak

arto: aldaketa gertatzen da,

artale (11), artaburu (11), arta garau (08, 11), artiriñ (14), arta-jale (22), artajorra (11, 13, 14), artajorratze (14), artalakatz (13), artasoro (16, 21), artaxori (24), artatxokor (11), arta-zuritzen (18).

Ugariagoak dira, ordea, aldaketarik erakusten ez dutenak:

artoaletzen (10), arto-anega (11), arto-baba-zuku (23), arto-babarrun (20), artobero (12, 13), arto-bitxi (11), artoburu (10), arto eitte/ereite (10, 11), arto erregutada (08), arto esne (14), arto-gariak (14), arto azi (10), arto ipintze (14), arto-jaki (22), arto jorra (18), artojorratze (18), arto kentze (14), arto xigorak (10), arto zati (11, 13, 14), arto koxkol (10), artolanda (10), artolasto (18), arto lur (18), arto ore (11), arto pilla (10, 18), arto pozi (19), arto pusca (01, 19), artozuritzen (01, 10, 18).

asto:

astaeme (11), asteme (24), astakorotz (10), astakaiku (11), astalar (11, 24), astamakila (24), astakume (11, 24), astazaldi (10)

ditugu bokal aldaketa erakusten dutenak. Aldaketarik gabeak:

asto ama (04, 21), Asto bizcar (08), asto eme (02), asto korotz (23), asto-errotza (02), arsto-idiequi (03), asto-iñarra (10), asto jaube (13, 23), asto-larrosia (08), asto makila (19), astosapin (08), arsto-cume (03, 23), asto-zipotza (21).

auzo: *auzapez* (17, 19), *auzune* (11) kontrakzio bidez esplikatuko genituzkeenak. Inolako aldaketarik gabeak, ez eta kontrakziorik ere:

auzoandra (10, 24), auzo arerijo (01), auzo billera (14), auzo erresuma (19), auzoetxe (10, 11), auzo erri (13, 14), auzo hiri (19), auzo jaun (19), auzo-jira (18), auzolagun (20), auzolan (12, 14, 18), auzo langille (18).

baso: azken bokala aldatuaz,

basagizon (21), basaate (24), basa-andere (11), basa-bei (08), basaburu (11, 24), basa ihice (10), bassa ezti (02), basa aztura (11), basauri (11), basa-

idisco (08), basa-jaun (10, 11), basa-jende (15), basakatu (14, 21, 24), basa lapur (08), basamaats (24), bassa bestia (02), basasagar (11), basa-txauno (23), basa-txilibitu (11), basaurde (08, 11, 14, 18), basa-uso (24).

Hots-aldaketari loturik askotan esanahi aldaketa ere azaltzen dela.

Aldaketarik gabe:

baso asto (01), baso-azterlari (08), baso-baratzak (23), baso biarrac (08), baso vicitzia (08), baso erri (23), baso ibilketa (10), baso jaun (14), baso kontuan (18), baso-lapur (08), baso-mendiak (23), baso mutill (18), baso-oïlar (24), baso pizti (14), baso zelayak (23), baso salla (10), baso tuntuna (14), baso usain (01).

beso: alde batetik *besagainka* (19), *besamotz* (15, 22), *besatoki* (24) bildu ditugu. Bestalde, *beso-gainka* (19), *besomotz* (11, 14, 18, 21), *beso-zabalka* (20).

lasto: aldaketa erakusten dutenak (kontrakzioak barne),

lastargi (15, 24), lastail (24), lastamarraga (08), lasta-moltzo (10), lasta pilla (14), lastatxori (24).

Aldaketarik gabeak, gutxienak: *lasto-su* (03), *lasto-izpi* (16).

mando: aldaketa erakusten dutenak, *mandeme* (11), *mandamula* (11). Aldaketarik gabeak:

mandorrekioia (10), mando-gurdi (11), mando-yaube (11), mando-ferrarazte (11).

uso: aldaketa erakusten dutenak, *usapal* (16), *usakume* (05, 08, 11, 16, 24). Aldaketagabeak:

usokume (23), uso-amea (23), vssso columba (02), uso-luma (23), uso saltsa (17), uso talde (23, 24).

-o amaiera duten bi silabako mugatzaileetan, beraz, -e amaierakoetan baino gehiagotan atzeman dugu -o → -a aldaketa, baina ez da joera nagusia.

c.- Bi silaba baino gehiagokoetan azken bokala → ∅

Orohar L. Michelenak (1961) aipatzen dituen aldaketetatik, corpusean gehien betetzen dena hau dela esan dezakegu. Hala ere salbuespenak, azken bokala gordetzen dutenak, galtzen dutenak adina edo zerbait gehixeago ez

ote diren zalantzak sor daitezke, estatistika zehatz batek konponduko lituzkeenak. Bi silaba baino gehiagoko mugatzaile guztiak, bokalez amaitzen direnak, jasotzeko asmorik ez izan arren, eman dezagun zenbaitzuren berri.

- azken bokala gordetzen dutenak¹⁸:

abade, aberri¹⁹, abeslari, adiskide, agintari, aldare, algara, alkandora, antzezlarri, aurpegi, atzerri, laborari, azeri, baratzuri, bertsolari, edari, egarri, eiztari, burduntzi, el(h)orri, errege, ganadu, gizadi²⁰, gorroto, guraso, altçairu, igande, igitari, izerdi, janari, jauregi, langile, langore (02), lantegi, liburu, moldiztegi, nagusi, oñaze, olerkari, olerki, osagille, osalari, soldadu...

- azken bokala batzutan gorde eta beste batzuetan galtzen dutenak

abere: *abelbürü* (11), *abel-go(r)otz* (11), *abelgorri* (14), *abel odi* (03), azken bokala galdu eta ondorioz -r → -l alternantzia gertatuaz. Inolako aldaketarik gabe:

abere aska (23), abere buru (19), abere-etxe (10), abere jabe (14), abere jana (14), abere jatekoa (23), abere-mueta (11), abre mutu tropel (06), abere oñatz (14), abere talde (14).

afari: alde batetik *auhal-iaquiac* (03), *apal ordu* (08), *afal-tenore* (17). Bestalde

afari-gertetako (23), apari-izki (11), afari-merienda (01, 18), afari puska (11).

aizkora: azken bokala erori eta ondorengo kontsonante aldaketa dutenak: *aizkol apustu* (20), *aizkol joko* (20), *aizkôla* (10). *Aizkorots* (23) kontrakzioa agertzen delarik, *aizkor kider* (10) kontsonante aldaketarik gabe. Mugatzailea osorik gordeaz:

aizkora-itai (14), aizkora joko (14), aizkora jolas (14), ascora quirten (08), aiz cora colpu (04), achcora colpia (25), aizkora ukaldi (19).

18.- Mugatzaile hauekin eratzen diren izen elkartu guztietan ezingo litzateke azken bokala galdu, noski, mugakizunaren hasierako bokal edo kontsonantea ere kontutan hartu behar da.

19.- Aurreko ohar batetan, 12.ean esan duguna gogoan izanaz, aipagarria da izen elkarketaren aldaketarik ezaren ondoan *aberkoi* eta *abertzale* aurkitzea.

20.- Bi silaba baino gehiagoko mugatzailea eratorria izateak azken bokalaren erorketan zerikusirik duen ala ez ere aztertzea litzateke, bai bait dirudi eratorpen-atzizkiko azken bokala nekez galtzen dela; nolatan ez den oso hitz zaharra, lexikoian aspalditik finkatua, *afari*, *bazkari*... bezalakoa.

arnasa: bokalaren erorketa dugu *arnasots* (14), *arnaszulo* (16), *arnasberritu* (24). Bokala gordetzen da beste hauetan: *arnasa ots* (08, 11).

atari: alde batetik *atalburu* (10), *atararri* (10, 24). Bokala gordetzen dutenak,

atari ertz (14), atari-jira (18), atari-portzekoa (11), atari zabal (11), atari zakur (20).

bazkari: *bazkal-apari* (11), *bazkalgela* (11), *barascal-iaquiac* (03), *bazkalordu* (11), azken bokalaren erorketaren ondorioz -r → -l kontsonante aldatetaz. Inolako aldatetarik gabeak: *bazkari-denbora* (18), *bazkari-jaten* (21), *bazkari-kontu* (18).

belarri: mugatzaile honekin ere jokabide bikoitza dugu. Alde batetik *beharrondoko* (19), *belarluce* (08). Bestalde, askoz ugariago:

belarri-bakoitz (11), begarri-erne (11), belarri-ertz (12), belarri-andi (11), belarri-motz (12, 23, 26), belarri-mota (16), belarri-zur (11), belarri-zolo (10), beharri xilo (19).

berandu: *berantardi* (24), *berantetsi* (05, 06, 12, 17, 19). Salbuespena, *berandu-etsi* (12).

erdara: orohar *erdal/erdel* bezala azaltzen dena, *erdalerri* (13, 14), *erdel-itzulpen* (12), *erdal-kutsu* (12), *erdel zaletasun* (20). Baina baditugu *erdara usain* (08) eta *erdeera verba* (01) ere.

eresi: *eresots* (23), *eres-soñu* (23) eta *ereztoki* (13) dira mugatzailearen amaierako bokala galdu dutenak. Beste hauek, aldiz, gorde egin dute, *eresi-soñu* (23), *erezi-oiarzun* (13).

euskara: orohar *euskal* bezala azaltzen dena. Baina hor ditugu

eusqueera erri (01), eusquera icen (08), euscara cobsa (03), euskera-lantze (12), euzkera maitale (23)²¹.

gosari: *gosal-toki* (15) izan daiteke bokala erori eta -r → -l aldatetaren bidez esprika daitekeena. Horren ondoan, *gosari-lagun* (11), *gosâri-mokau* (10).

21.- Azken bi adibideak aurrekoak baino nabarmenki berriagoak izanik, *euskal*-i hartzen diogun izenondo kutsua dela eta, objektu funtzioa betetzeko forma osoa *euskara*, zalantzarik gabe izen bezala hartuko duguna, aukeratu dela pentsarazten digute.

gudari: -ari atzizkiaren bidez osatutako beste izen batzurekin alderatuz, *gudari* amaierako bokala galduaz, *gudaroste* (23) izena sortzeko erabili da. Honen ondoan hor ditugu *gudalburu* (23) / *gudari-buru* (15), *gudari-aldra* (23), *gudaritalde* (11).

haragi: bokala erori eta -g → -t, *aratoste* (23, 26). Gehienetan, orde, inolako aldaketarik gabe,

aragi-begi (16), aragi-estalki (24), aragi-ezur (11), aragi ikara (24), aragui iate (03), haragui pusca (05), aragi saltzalle (14), aragi tato 914), aragi-zati (23), aragizerra (14).

iturri: *iturburu* (azaltzen den bakoitzean forma honetan azaltzen da), *ithurur* (02). Mugatzailea osorik, *iturri-ura* (23), *iturri-begi* (11), *iturri-zoko* (21).

- azken bokala beti galtzen dutenak

itsaso: beti *itsas* forman azaltzen da, hiru kasutan izan ezik, *ichaso guizon* (01), *itsaso oceano* (06), *itxaso-ura* (24).

ipurdi: *ipur* + kontsonante, *ipurt* + bokal forman azaltzen dena.

Ipurtargi (14, 18, 24), ipurmami (12), ipurtaulki (10), ipur-kabi (12), ipurtola (08), ipur-zaku (18), ipurzulo (11), ipurtzuri (12).

neurri: *neurtitz* (03, 12, 23).

Amaierako bokalei dagokienez, bada, Michelenak (1961) euskararen historian zehar, hitz elkarketaren arloan, jaso dituen aldaketak zenbaitetan atzeman baditugu ere, askotan betetzen ez direlako ondoriora iritsi behar dugu. Hasieran esan bezala, gure helburua ez denez osagaien junturako hots-aldaketen azterketa, hemen utziko dugu auzia; eman ditugun datuak arazo honetaz arduratzen denari, neurri apal batetan, lagungarri gertatuko zaizkiolakoan.

C.- Sail desberdinen iruzkina

Corpusa bi sail nagusitan dago banatuta: hitz elkartu endozentrikoak, barne ardatzdunak, aztertzen dira lehenik eta exozentrikoak edo kanpo ardatzdunak ondoren. Endozentrikoen artean, atentzio berezia merezi dutelakoan, sailkapen nagusitik atera eta bukaeran honako hauek azaltzen dira:

- 1.- ‘Metafora’ erlazio semantikoa daramatenak.
- 2.- Lehen osagaitzat, mugatzailatzat, hauetakoren bat dutenak:

- goi, atze, aurre...
- baso, sasi
- eusko, euskara
- gezur, ixil

bigarren osagai dutenak.

Hauek ere sail nagusia bezala daude antolatuta: izen arruntak lehenik, izen bereziak ondoren eta izena gehi atzizkiak azkenik.

- 3.- Bigarren osagai edo mugakizuntzat:

- *beldur* edo *falta* dutenak, eta mugatzailatzat aditza: *iaquin faltaz...*
- *koskor* bigarren osagai dutenak: *mutil koskor...*
- *nahi/gura, uste* mugakizun eta izena edo izenondoa mugatzaile dutenak: *mesede-ustez...*

- 4.- *-ko/-en* atzizkidun osagairen bat daramatenak: *aita-ordeko, aitonen seme...*

- 5.- Ondoren, ‘Hitz Elkartu Exozentrikoak’ aztertzen dira

- 6.- Azkenik, bai corpus nagusian eta bai aipatu berri ditugun egituretako izan daitezkeen eta bi osagai baino gehiago dituzten hitz elkartuak.

Hitz elkartu endozentrikoetan, izen elkartuak aztertu ditugu bereziki, lehen esan bezala, ‘Kopulatiboak’ eta ‘Menpetasunezkoak’ bi sail nagusi horietan banatuaz. Hauetako bakoitza xehekiago aztertzen hasi aurretik, esan ditzagun bi hitz bederen ‘Endozentriko’ kontzeptuaz, ‘Exozentriko’ez aurrerago arituko bait gara.

‘Endozentriko’ terminoa ez da beti berdin definitu izan. Hiru definizio badira, gutxienez, era desberdinean formulatuak. Lehena, L. Bloomfield-ek (1933:235) eman definizioa izan daiteke: hitz elkartu endozentrikoak, osagai nagusiak, ardatz denak, duen funtzio bera dutenak dira. *Txori-kaiola*, beraz, hitz elkartu endozentrikoa da, izena den neurrian, *kaiola*, ardatza, izena den bezalaxe. Hitz elkartu kopulatiboetan ere endozentrikoakaurki ditzakegu: *aita-amak* izena da, *aita* eta *ama* izen diren bezalaxe. *Papogorri*, aldiz, ez da hitz elkartu endozentrikoa, izenondoa delako, eta ardatza, *papo*, oster, izena.

A.Martinet-en (1960:165) eritziz:

«Se puede decir, pues, que hay casos de composición y de derivación en los que no es posible excluir que procedan de expansión, mientras que esta eventualidad debe eliminarse como formalmente imposible en otros casos. En los primeros se puede hablar de composición y de derivación endocéntricas, lo que indica que la acción mutua de los elementos en presencia no afecta a las relaciones del conjunto con lo que está fuera de este conjunto; reemplazar el segmento canción por el segmento cancioncita tiene como resultado cambiar el segmento en sí mismo, pero no sus relaciones con lo que está fuera del segmento»

E. Benveniste-k (1967:16), azkenik, honela definitu zituen hitz elkartu endozentrikoak: *«les composés où la relation tient entièrement et uniquement entre les deux termes»*. Erlazio hori, erlazio semantiko bezala hartu izan da, esanahi nagusia daraman osagaia hitz elkartuaren barnean dagoenean hitz egingo bait dugu hitz elkartu endozentrikoez¹.

Sailkapenaren iruzkinari hasiera emanaz, corpusaren hasieran badago izen elkartu multzo bat, 'Izen Elkartuak - Izen Arrunta' izenaren azpian, beste inolako zehaztapenik gabe, ematen dena. Bertan, era desberdinetako hitzak aurki ditzakegu:

1.- Lehen osagaitzat izen berezia dutenak:

aitor-etxeetan (12), aitoralaua (03), Joantxo artza, Yoanes artza, aitor-seme (12), Juanito txistulariya, Txatarro-kojua, Arraio-luzia, marimutil...

Orohar pertsona goitzenak dira², bigarren osagaia izen biziduna (artza, txistulariya...) edo izenondoa (luzia, kojua...) delarik. Hitz Elkartu Kopulatiboen barnean aztertuko ditugun 'Aposizio'etatik zertan bereizten diren erraz antzeman daiteke: *Bilintx liburudenda* edo *Erraimun bordanagusia* diogunean, 'liburudenda' eta 'bordanagusia' ematen dugu aditzera, beronen deitura zein den zehaztuaz. *Yoanes artza* esatean, aldiz, ez gara *Yoanes* deitura duen 'artza'z

1.- E. Bustos-en (1986:95) definizioa ere bide honetatik doala dirudi: *«Un compuesto que representa una especialización con respecto a su núcleo referencial es considerado endocéntrico (...) El endocentrismo da lugar siempre a un hipónimo del núcleo»*.

2.- Ikus *Hitz Elkarketa*/1, 209-215.

ari, Yoanes deitura duen pertsonaz baizik, 'artza'rekin alderatzen duguna, nolabaiteko antza ikusten diogulako beronekin. Edo *Juanito txistulariya* ez da txistulari baten izena, *Juanito* da gure mintzagaia, txistua jotzen duelako edo, goitizen hori irabazi duena, etabar.

Aitor lehen osagai dutenak, berriz, bestelakoak dira. *Aitor* gaur pertsona izena delako eman ditugu hemen adibideok. Baina hor dugu L. Michelenaren (1968:14-15) azalpena, corpus nagusiaren ondoren ikusiko dugun *aitonen seme*-rekin parekatzen duena:

«Unas palabras con respecto a la alternación -n- / -r-. La disimilación de nasalidad tiene apoyos tan claros como medieval Semero 'Jimeno', Semeroiz 'Jiménez', etc., y tan sólo cabe plantear la cuestión puramente teórica de si el eslabón predocumental ha sido o no -l-. (...)

En contraste con el frecuente aitonen, aitoren seme, aitorlaba sólo se atestigua una vez, en Oihenart, Poes., p.51, en la elegía «contra las Musas» por la muerte de su mujer (...) En el vocab., p.68, se explica «Aitoralaba, une genti-femme(sic), femme noble», y de aquí pasó a Pouvreau, como término de Oihenart (...), y, directamente o por su mediación, a otros diccionarios.

Sea o no este hapax uno de los bastantes neologismos forjados -en general con fortuna- por Oihenart mediante una extensión analógica, el hecho es que de aitor-alaba y sobre todo, sin duda, de aitoren seme había de tomar pies más adelante Agustín Chaho, suletino y romántico o romántico y suletino, para fabricar de todas piezas la figura de nuestro patriarca Aitor que, según parece, empezó su vida pública en Voyages en Navarre, 1836, p.87. Para no trasladar aquí la larga bibliografía posterior, en la cual ocupa el primer lugar la ed. española del Voyage, traducido y comentado por Justo Gárate, remito a J. Vinson, Notice bibliographique sur le folklore basque, París 1884, p.3, nota 1»

Hau litzateke, beraz, esplikazio historikoa. Sail honetan kokatzean, ordea, gaurko euskaldun, filologia ikasketarik gabeak, egingo lukeen azterketari jarraiki gataizkio.

Marimutil izenean, azkenik, lehen osagai den izen bizidunak ez du *Mari* deitura duen neska edo emakumea adierazten, edozein neskari ematen zaion 'hiponimo' bilakatu da.

2.- Badaude beste zenbait edota osagaiaren kategoria gramatikala ematerik izan ez dugunak (orohar 'hapax' bezala sailkatu ditugunak), hiztegieta hitz horiek azaltzen ez direlako:

ota-maruba, atari-portzekoa (11), arthorian (25), egun-senti (23, 08, 10).

Horrenbestez, ezin izan dugu esan bi osagaien artean zein erlazio modu dagoen

Beste batzutan,

cepo-amia (08) edo azal-apañak³ (16), herri mundu (04), mundu herri (06), quarta demborac (04), artatxokor (11)

izenetan, osagaiak identifikatu arren, ezin izan dugu esan bien artean maila bereko erlazioa ala menpetasunezkoa dagoen. Badirudi, hala ere, *quarta demborac* Hitz Elkartu Kopulatiboen barnean ikusiko dugun 'Subsumptive' azpisailean lekua izan dezakeena dela. Eta *cepo-amia*, *mundu herri*, *herri mundu* ere 'Atributiboen' azpian agian joan litezke.

Belbilez (23) izena ere, neologismoa, hemen sartu dugu, *berez* + *ibili* osagaiez eratua omen dagoena. Garai horretako neologismoetako osagaien aldaketa neurrigabeak alde batera utziaz, 'Exozentrikoen' artean lekua izan dezake *denbora-pasa* izenarekin batera.

3.- *-teko* + izena / *-ra* + izena:

deizteko-korrallia (10), yazteko-toki (10), gorabear (12), mundura-griñak (16), gorago-yoranez (12), aurrera-kiñu (24), aurrera-kolpe (16), barrura-naia (16), gerrara-naia (15), goranaiaren (12), aurrera-txango (16), atzera-txingo (16), etxera-usterik (12), aurrera-ekartze (16), eskuremaitea (19)...

'-ra + izena' egiturak, syntaxian ez bezalakoak direla genioen lehen kapitulan. Izan ere aditzlaguna aditzarekin azaldu ohi da. Alde honetatik, lehen osagaiak kasu-marka galdu ohi duen arren, *-ra* azaltzeak ez du adibideok izen elkartutzat hartzea eragozten. Menpetasunezko Izen Elkartuak direla esan dezakegu, 'gerrara joateko naia', 'etxera joateko ustea', 'aurrera egiteko txangoa', e.a. bezala interpreta daitezkeenak; 'Helburua' erlazio semantikoa legoke, bada, bi osagaien artean.

Desberdinak dira, noski, *eskuremaitea*⁴, *aurrera-ekartze*⁵, perpaus mugagabe ala izen elkartu diren zalantzak sortzen dituztenak.

3.- «Animak hiru besanga bezala dituan leku orren azal-apañak erakutsi ditut: zentzuena, arrazoiarena, ta, azkenik, Jaungoikoa dagon eta guri sentitzera ematen zaigunarena» (Jainkoaren Billa, 274).

4.- «boz-emaile guzieri -Eskualdun gazetaren hel-araztea, eta ikusten nintueneri neronek eskuremaitea» (Zezenak Errepublikan, 49).

5.- «bi aurrera-ekartze oiek alkarri erantsi deizkiogun, eta or daukagu otoitz jatorra» (Jainkoaren Billa, 180).

Testuinguruan garbi geratzen da lehena, *eskuremaitea*, kontrakzioak kontrakzio, perpaus mugagabea litzatekeela eta bigarrena, aldiz, izen elkartua⁶.

Deizteko-korralia eta *yazteko-toki*, azkenik, *-en / -ko* atzizkidun osagaiak dituzten egiturak aztertzen diren eranskinean joan daitezke, sintaxi egiturekin duten loturagatik. Hitz elkartutzat hartzeko izan dezakegun justifikazio bakarra, lehen kapituluan genioen legez, esanahia litzateke, baina hain esanahi desberdina al dute *yazteko tokia* eta *yazteko-toki-k*? Gehienaz ere, 'toki' bati edo 'korrale' bati ematen zaien izena dela esan dezakegu, erreferente bakarra duena, beraz⁷.

1.- IZEN ELKARTU KOPULATIBO ARRUNTAK

'Dvandva' izenpean, Panini-ren garaitik datorkigun saila da hau. Bertan, maila bereko osagaiak, *eta* juntagailuaz lotuta baleude bezalako osagaiak eratutako hitz elkartuak sartzen dira. Hitz elkartuak horrenbestez, bi osagaien esanahia jasotzen du. Hala definitu dituzte K. Brugmann (1905:318), W. Whitney (1889:485), J. Wackernagel (1905: 140), edo Ch. Carr- ek (1939:320). Eta euskal hitz elkarketaz arduratu direnen artean R.M. Azkue (1923-5:396), C. Uhlenbec (1911), P. Lafitte (1944:38) edo L. Villasantek (1974:17).

Baina euskaraz hain ugaria den hitz elkartu mota hau, ez da aspaldidanik hizkuntza erromantzeetan eta anglogermaniarretan aurkitzen. Horregatik, beste egitura batzuk azaltzen dira hizkuntzalarien lanetan 'Hitz Elkartu Kopulatibo' izenpean, beti ere bi osagaiak maila bereko direnean. Beste hizkuntza batzutan Hitz Elkartu Kopulatibo bezala jaso dituzten egiturak euskaraz ere baditugunez, eta orain arte, R.M. Azkue, L. Villasante edo C. Uhlenbeck-en lanetan azaltzen ez direnez, honako azpisailok egin ditugu 'Hitz Elkartu Kopulatibo' en barnean:

- 1.- **Dvandvak:** *zeru-lurrak, aiton-amonak, joan-etorriak...*
- 2.- **Gehiketa** motakoak: *afari-merienda, barre-algara...*
- 3.- **Atributiboak:** *mirabe sorgina, erri lapur, leoi eme...*

6.- Ikus Goenaga (1984:423).

7.- Ikus esanahi erizpidea dela eta lehen kapituluko azalpena.

- 4.- **Aposizioak:** *Kepa jostuna, Nazaret hiria, Nobel saria...* Eta berauen artean **Deiturak**, hots, *jaun edo andre* osagaiez sortuak: *Zakarias Astiz jauna, abade jauna, jaun erretora...*
- 5.- **Tautologiak:** *mandamula, proximo laguna, vsso colomba...*
- 6.- H. Marchand-i (1965b) jarraiki, **Subsumptive** deitu dugun azpisaila, orohar ‘Species-Genus’ erlazioa gertatzen delarik bi osagaien artean, nahiz besteren bat ere atzeman ahal daitekeen: *bake hitza, kopa otarra, ler arbola...*

Bana bana aztertuko dugu ondoren azpisail hauetako bakoitza.

1.1.- Dvandvak

Maila berean dauden kategoria gramatikal bereko bi osagaiz eratuak dira indiar gramatikalariek ‘Dvandva’ (bi eta bi) deitu zituzten hitz elkartuok. Osagaien kategoria gramatikala izango du hitz elkartu osoak: bi izen elkartzen badira, izen elkartu kopulatiboa izango dugu; bi izenondo elkartuz, izenondo kopulatiboa; bi aditzondo elkartuz, aditzondo elkartu kopulatiboa, e.a. Alde honetatik, osagaien arteko erlazio kopulatiboa, bereizi ditugun kategoria gramatikal guztietan: izen, izenondo, aditz, aditzondo, izen sintagma eta zenbatzaileetan azaltzen zaigu⁸:

1.- Izen arrunt elkartuak:

- a) pertsona nahiz animalia adierazten duten bi izen arrunt bizidunez osatuak:

aita-amak, andre-gizonak, neska-mutilak, senar-emazteak, aita-semeak, ama-alabak, anai-arrebak, amagiarreba-erriñak, ama-suñok, animalia bestiac, apaiz-gotzaiak, apez serorak, ardi bildotsak, arsto-idiequi, asto-txakurrek, dama-galaiak, espos esposac, errege-erregiñak, gixa-emien, burraso-haurren, idi-beiak, koinat iloben, mirabe-morroiak, mutiko-neskatoak, osaba-illobak, zaldi-mandoen, soso-birigarroak...

- b) bi izen arrunt bizigabez osatuak:

aho ezpainac, aurpegi-lepoak, buru-biotzetan, gau-egunak, otz-beroak, abo-sudurretatik, alde-aldiak, arazo nequiak, arima gorputzez, arto-babarrunak,

8.- Horregatik, berez lehénbizi ‘Izen Elkartuak’ aztertuko ditugula esan arren, erlazio kopulatiboa erakusten duten hitz elkartu mota guztiak emango ditugu bata bestearen ondoren, nahiz Izen nahiz beste kategoria batekoak izan.

arto-gariak, atal-danboliñok, atsegiñ-atsekabeen, aurpegi-lepoak, auzi-arazuak, baso-mendijak, baso-baratzak, begi beharriak, bildur ikarak, bero-egarriek, beso-belaunak, bular-besoetan, buru-buztanik, eguzki-illargiak, edur-ixotzez, eltce-plateren, esku-oñak, gabi-mallubac, gau-egunak, gibel-odolozteak, gogo-bijotzen, goi-beak, gorputz-animak, gorringo-zuringoz, aragi-ezurak, odei-onestuek, hortz-haguinac, jaka-prakak, katillu-terriñak, lucainca-solomuacaz, malko-irriak, mendi basoetan, neke premiñetan, porru-perrejillak, poz-atsegiña, soro-baratzak, sulla-pedarrak, vda-neguetan, urdai-lukainkak, urre-cidarra, zero-lurren, zoko-bazterrak...

- c) Izen arrunt bizigabeak dira, era berean, *karkara* edo *burrunba* bezalako ‘hots izenak’: *orro burrunba*. Eta aditzoinari *-dura*, *-men* edo *-ari* atzizkiak erantsirik sortzen diren izenak, izen bizigabearekin elkar daitezke izen elkartu kopulatiboa sortuz:

otoi-eskarijak, izen-deiturak, bihotz- adimenak...

Izen bizigabeak sortzen dira, azkenik, izenari edo izenondoari *-tasun*, *-tza*, *-ki* bezalako atzizkiak erantsiz: *dirutza-arpideak*, *erreztasun atsegiñek*...

- d) ‘Aditz izen’ deitu ditugunak, hau da izen bezala erabiltzen ditugun aditz partizipioak ere elkar daitezke izen elkartu kopulatiboa sortzeko: *jan edanac*, *galde-erantzunak*...
- e) ‘Izenkiak’ ditugunean, aditzari nominalizazio atzizkiren bat erantsiz sortutako izenak, askotan bigarren osagaiak bakarrik darama atzizkia, baina lehen osagaiari ere badagokio:

sal erospen, gorde-agertzeak, janedatetxoak, uka-aitortze, yan-edatekorik, gorde-agerkari, sal-erosketa edo ian- edari

izan arren azaleko formak, berez *salpen* + *erospen*, *gordetze* + *agertze*, *jate* + *edate*, *ukatze* + *aitortze*, *jateko* + *edateko*, *gordekari* + *agerkari*, *salketa* + *erosketa* eta *janari* + *edari* dira osagaiak. Beste batzutan atzizki gabeko lehen osagaia partizipio forman azaltzen da: *erosi-saltzietan*. Eta atzizkia bi osagaiek daramateneko adibideak ere ez dira falta: *edate-iatean*, *iaikite-ezatean*, *janari-edariak*...

- f) Izen eta izenondo kategoria gramatikaleko osagaiekin ere gertatzen da atzizkia bigarren osagaiean bakarrik azaltzea, nahiz berez biei dagokien: *arrautzolioki*, *luze-zabaleran*...
- g) Bi izenondo elkar daitezke izen elkartu kopulatiboa sortuz:

gazaminac, gorribeltzak, gorrigarratzac (sagar izenak), aundi-txikiyak, luze-zabalak, nagui-alferrac, zar- gastiak, mee-lodirik, nagui-alferrac, on-gaitzoen, txiro-gaixorik...

(izen bizidun nahiz bizigabeak). Hasieran harrigarria irudi dakiguke bi izenondo elkartu eta izena lortzea. Areago, L. Bloomfield-en (1933: 235) definizioaren arauera, horrelako elkarteak ezingo genituzke Hitz Elkartu Endozentrikoetan sartu. Baina kontutan izan behar dugu euskaraz izena eta izenondoa sarri nahasten diren kategoriak direla, ez dagoela muga garbirik bien artean⁹. Gainera izenondoaren ezkerretara lihoakeen izena ulertutzat ematen den neurrian, euskaraz (eta beste zenbait hizkuntzatan, espainieraz, edo frantsesez, esaterako) ez dago inolako eragozpenik izena isilpean utzi eta izen sintagma izenondoaz eta mugatzaileaz bakarrik osatzeko: *beltza erosiko dut* esango dugu, jertseak erostera joan eta gorria, berdea eta beltza ateratzen badizkigute, adibidez. Alde honetatik, sagar izenetan, isilpean utzi dena 'sagar' dela ikasi egin behar da, printzipioz *gorria* edo *beltza* edozer izan bait daiteke; eta *gazia* eta *mina* edozein jakiz ari garela esan dezakegu. *Gorri-beltzak*, *gorrigarratzak* eta *gazaminac* sagar izenak direla ezin da besterik gabe asmatu. *Txiro-gaixoak* edo *zar-gasteak* esatean pertsonak adierazten ditugula asmatzeko, aldiz, *txiro*, *gaixo*, *zahar* eta *gazte* izenondoak, [+gizakia] tasuna daramaten izenen eskubitara bakarrik azal daitezkeela jakitea aski da. Izenondoaren subkategorizazioak laguntzen digu izen elkartu kopulatiboa interpretatzen. Azkenik, izen abstraktu balioarekin aurki ditzakegu: *eder-itxusia* (edertasun-itsusitasunen balioakide), *luze-zabalak*, *on-gaitzac*...

- h) Aditzoina edo partizipioa eta partizipioa ere elkartzen dira izen elkartu kopulatiboa sortzeko:

har-eman, joan-etorri, sar- jalgi, artu-emanak, sartu-atera, itxiriki, jantzi-erantziaren, sar-jalgi, ausi-aterarik...

Izen elkartu kopulatiboen barnean sartu baditugu ere, aditzondo balioa dutenak dira *saldu erosiyan* edo *sartu-irtenean* bezalakoak, azken batetan, 'nola' adierazten duen -n izen sintagmari lotzen zaiolako, eta izen sintagmaren ardatza, aldi berean, izena delako. Aurreko puntuan, izenondoak zirela eta, kategoria gramatikalaz esan dugunak balio dezake hemen

9.- Ikus L. Michelena (1978:13): «*Llegados aquí, es insoslayable que abordemos una cuestión de principio cuya discusión habrá sido ya echada seguramente de menos. Se podría alegar, y así lo sostuvo Martinet, que la distinción entre sustantivos y adjetivos es inexistente en la lengua de que estamos hablando. Salta a la vista, y ya lo señaló Humboldt de manera explícita, que las fronteras están mal marcadas, puesto que al adjetivo vasco le falta alguna particularidad como la que en inglés (cf. the white house / the white one) permite caracterizar al adjetivo, aunque le falte la moción. (...) Con todo, el criterio más valioso, por más que no sea decisivo, será el del orden dentro de un sintagma nominal compuesto.*».

ere, partizipioak izenondo bezala erabil daitezkeenez izen balioa har bait dezakete (*hartua, emana, ikusia, saldua...*).

- i) Elkarketaren kategoria gramatikala eta osagaiena kontutan harturik, esplikatzen zailagoak diren *gora berak, horrat- hunatcac, zer-nolak, nola- ala'rik*, edo *noiz-nolaetan*, hots, azken batetan, aditzlagunez edota bi galdetzailez osatutako izen elkartuak. *Goiti-beheiti* ere hemen sartuko litzateke, *gora-beheraren* baliokide da eta.
- j) Azkenik, izen bezala ere erabiltzen diren bi aditzondo elkar daitezke: *len-geroak*. Hemen sar daitezke, erabat aditzondo ez izan arren, *eza eta baia, ezbaia* izen elkartu kopulatiboa sortzen dutenak.

- 2.- **Izen bereziak:** bi izen berezi elkar daitezke, nahiz ez oso maiz sortu horrelakoak, izen berezi kopulatibo bat emateko:

Aldaiz-Aldaregia, Atsular-Etxepare'ren, Austria-Hungria'ren, Bilbao- Donosti-Iruña-Gazteiz'ko edo Sodoma-Gomorra.

Alde batetik dozenaerdiren bat adibide besterik ez aurkitu izanak, eta gainera horietatik bost, autore berarenak, Lizardirenak, (beste zenbait puntutan ere, hitz elkarketari dagokionez, berezi samarra den garaiko autore batenak), pentsaraz diezagukete bi izen berezi elkartzea ez dela euskaraz ohizko bidea.

- 3.- **Izena + atzizkiak:** Izen elkartu kopulatiboari, beste edozein hitz elkarturi bezala atzizkiak erants diezazkiokegu, izenondo, aditz edo izen eratorriak (oinarrian izen elkartua dutenak) sortuaz. Halakoak dira:

abarka-manta dunek, ait'amatzeko, ama semegoz, aritz ametz bago artepean, gatz-ozpinduba, oiuhu-garrasiaka eta zer-nolaketa.

Sarreran esan bezala, oinarrian dagoen izen elkartua interesatzen zaigunez, eta ez hortik sortu den eratorria, izen elkartu kopulatibo arruntak bezala aztertu ditugu.

- 4.- **Izenondo elkartuak:** bi izenondo elkar daitezke, izenondo elkartu kopulatiboak sortzeko:

alfer-naguia, eder-garbia, etze-igar, gorri-polit, guri-gozoa, lizun-lotsagarri, ustel-galdu, latz-gogor...

L. Villasante (1974:17), P. Lafitte (1944:39) eta LEF- Batzordearen lanean (1987:167) aurki daitekeen baieztapen honek iruzkin bat merezi du. Izan ere zaila da horrelako egiturak egiazko izenondo elkartu ala izen multzo

bateko izenondo segida soil diren bereiztea. Lehen kapituluko kriterioek ez dute argirik ematen: ez dago esanahi aldaketa nabarmenik, osagai bakoitzak gordetzen duela bere azentua esango genuke; bi izenondoen hurrenkera, bestalde, ez da aldentzen izen multzoan osatuko luketenetik, bai syntaxian eta bai hitz elkarketan hurrenkera alda daitekelarik¹⁰. Egia da horrelako elkarketan izenondoek, banaka, ez dutela maila-adverbiorik onartzen; ezin da *samur hain gozuak* edo *estu oso luze bezalakorik* esan. Izenondo bati bakarrik erantsi nahi bazaio maila-adverbioa, *eta* juntagailua beharrezkoa da: ‘samurra eta hain gozua, estua eta oso luzea’... Baina izenondoen enumerazio soil batetan, izen multzoaren barnean beraz, esan al daiteke ‘gizon luze hain iharra’? Agian debekua ez legoke izenondo elkartu izatean (baldin badira, behintzat), baizik bata bestearen ondoren azaltzen diren izenondo horiek maila-adverbiorik hartzekotan, guztiek hartu behar izatean. Hor ditugu, esaterako, *egoki-errez-laburrena* (12) edo *latz-gogorrena* (08), *-en* superlatibo marka azken izenondoak bakarrik eraman arren, izenondo guztiei dagokiela.

Bada, azkenik, beste datu bat ere bi izenondo (edo gehiago) izenondo elkartua sortzeko elkartzen ote diren zalantzan jar erazten duena: izen elkartu kopulatiboez ari ginela esan dugu izen horiek, beste edozein izen bezala, eratorketan oinarri izan daitezkeela, *aitamatu* edo *ama semegoa* bezalako adibideek erakusten duten bezala. Bi izenondo baino gehiagoko egitura hauek egiaz izenondo elkartu balira, beste edozein izenondok hartzen dituen atzizkiak onartu beharko lituzkete; hots, eratorketan oinarri izango lirатеke. Baina esan al daiteke *eder-garbitasun*, edo *aundi-itsusikeria*? Ezetz esango genuke. Salbuespen bakarra kolore izenondoek osatzen dute, hor dugu *ori-urdirurik*. Alde honetatik badirudi kolore izenondoak direla izenondo elkartu kopulatiboak osatzen dituzten bakarrak, jokabide desberdin honen zergatia semantikan aurki daitekelarik: *txuri-urdiña* ez da erabat txuria ez eta erabat urdiña ere, biak nahasian dituen zerbait baizik; *alfer-nagia*, aldiz, alferra da eta nagia, ez batetik zati bat eta beste kualidadetik beste bat. Kolore izenondo ez direnek izenondo elkartu kopulatiboak osatzen dituztela defendatzeko ikusten dugun argumentu bakarra idazkerarena da: askotan horrelako egiturak marratxo bidez loturik azaltzen dira, hitz elkartuak bezalaxe. Horrela idaztea, liburuaren egileak izenondo elkartutzat hartu dituelakoaren adierazgarri ote? Idazkera, ordea, ez da hitz elkartua identifikatzeko erizpide baliozkotzat hartu izan. Areago, marratorik ez dagoenean ez al genituzke izenondo

10.- Izan multzoan izenondo bat baino gehiago azaltzen denean, berauen hurrenkeraz ikus *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak* 1 1985:247-8.

elkartutzat hartu beharko? Horrenbestez *eder-zoragarria* eta *on-egokia* izenondo elkartu kopulatiboak lirateke, baina *polit ederrak* edo *zintzo zolijak* izen multzo baten barruko bi izenondo? Ikerketa zehatzagoek besterik erakusten ez duten bitartean, beraz, *eder-zoragarria*, *on-egoki*, *polit ederrak* edo *zintzo zolijak* enumerazio soil direla esango genuke (nahiz corpusean guztiak jaso diren izenondo elkartu kopulatiboen azpian).

5.- **Aditz elkartuak:** *Ekin-eraso*, *errautsi* eta *nai-bear* hor ditugun arren, euskaraz ez ditugu bi aditz elkartzen aditz elkartu kopulatiboa osatzeko. Bi izen elkar daitezke, berehala ikusiko dugun bezala, bien esanahia jasotzen duen izen elkartua sortzeko (*ama-semeak*, *aiton-amonak...*); ez, ordea, bi aditzoin edo bi partizipio bi ekintzak jasoko dituen aditz elkartua sortzeko (**hartu-irakurri du*, **pentsatu-egin du...*). Horrenbestez, nola esplikatu hiru kasuok? Alde batetik, *ekin-eraso* Enbeitarena eta *nai-bear* Lizardirenak direnik ezin ahaztu, hitz elkarketa bultzatu eta indartu nahirik, mendeetan zehar azaltzen ez ziren hitz elkartu motak ere sortu zituen garai batekoak, alegia. Hiriart-Urrutyren *errautsi* izan daiteke ‘Izena + atzizkiak’ sailekoa, *errautsi* izen elkartua gehi *-i* partizipio ezaugarria.

6.- **Aditzondo elkartuak** ere aurki ditzakegu euskaraz, osagaien kategoria gramatikalarik dagokionez:

a) *Bi aditzondo elkartzen dira:*

ala-olako, *an-emen*, *an-or*, *bijar-etzi*, *zelan-alan*, *zearka* sortaka...

b) *Bi izen elkartzen dira*

ezker eskui, *ezker-eskuin* edo *ezker-eskuma*, *gau-egun*, *gois-arrats*, *izu-ikara...*

aditzondo balioa duten hitz elkartuak sortzeko. Hitz elkartuaren eta osagaien kategoria gramatikalen konstatazio soilaz areago joanaz, osagaien kategoria gramatikalen eta hitz elkartuarenaren arteko erlazioez arduratzen bagara, morfologia generatiboak egin duen bezala, nekez esplika daitekeen azpisaila dugu hau. Izan ere R. Lieber-en (1983: 253) ‘Feature Percolation Conventions’etako laugarrenak dioenez, adabegi adartzaile baten azpian bi morfema ‘ahizpa’ ditugunean, adabegi adartzaileari eskubiko morfemaren tasunak eransten zaizkio. E. Selkirk-ek (1982:25-28) ardatza eskubitara ez daramaten ingeles hitz elkartuak aztertzen ditu, gehiago landu beharreko puntua dela esanik ere, ardatza ezkerrean daramaten hitz elkartuen saila proposatuaz. Aipatu berri ditugun aditzondo elkartuetan, ordea, nekez har dezake adabegi adartzaileak Aditzondo kategoria, azpian dituen bi oinarrietatik bata ere ez bait du halakorik. Auzia erraz konponduko

litzateke baldin eta osagai horiek aditzondo balioa hartuko balute, nahiz kategoria nagusia, nolabait esateko, izena izan. Hau da, *goiz, arrats, ezker, eskuma, ikara...* aditzondo gisa erabiliko bagenitu, balio hau dela hitz elkarketan nagusitzen dena eta goiko adabegiari kategoria itsasten dioena esango genuke. Baina hala ez denez, nondik lortzen du bi izen azpian dituen adabegi horrek aditzondo kategoria? Irtenbide bakarra, egitura hauek, hitz elkarketarako erregela arrunten bidez sortutako aditzondo elkartu kopulatiboak izan ordez, 'esapideak', 'lokuzioak' direla esatea litzateke¹¹. Azalpen honek esplikatuko luke gainera zergatik ezin diren izen kategoriako bi osagai besterik gabe elkartu aditzondoa sortuaz: *aitzin gibel behatu* bai, baina **goi behe behatu* ez. Zenbait kasutan gertatzen da bi izenen elkarketak aditzondo balioa hartzea, baina hor ez dago erregularitasunik. Ezin dira, bada, beste hitz elkartuak bezala, erregela jakinen bidez sortu.

- c) Beste horrenbeste esan daiteke *galdu irabazi* bi partizipioz osatutako aditzondo balioko elkarteaz. Ez *galdu* eta ez *irabazi* ez dira aditzondo balioa hartzen dutenak banaka erabiliaz. Bien elkarketa, ordea, aditzondo esapide edo adberbio lokuzio bilakatu da.
- d) Aditzondo elkartu kopulatiboen artean sartu ditugu, azkenik, bi aditzlagunez osatuak¹²: *arontz-onontza, atzera-aurrera, harat-hunat...* Osagaiak aditzlaguntzat hartu ditugu *-ra/-rat* kasu marka daramaten neurrian. Baina hemen ere ezin esan daiteke bi aditzlagun elkar daitezkeenik aditzondo elkartu kopulatiboa sortzeko, ez eta *-ra* motakoak ere: *atzera-aurrera ibili* bai, baina **gora-behera ibili* ez (*gora ta behera ibili* gehienaz ere). Are gutxiago **ohera-mahaira, *lanera-etxera...* Hauek ere esapidetzat hartu beharko ote? Gehienak bigarren/hirugarren graduko + lehen graduko erakuslearen nora kasuaren elkarketak direnez, nahiz agian aditzondo esapide ez izan, oso egitura konkretu batetara mugatzen den baliabidea dela esan daiteke.
- e) Harrigarriak dira era berean, goikoei *-ka* erantsirik sortutako *han-hemenka, aruntz-onuzka eta ara-onaka*. Izan ere L. Villasantek (1974: 88) dioenez, «*Al sufijo -ka, tomado en este sentido, puede servir de tema un nombre*

11.- Hain zuzen, U. Weinreich-ek (1969:34) modu-aditzondo gisa funtzionatzen duten bi izenen elkarketak, 'idiom' bezala hartzen ditu, hau da, adierazpide konplexuak zeinen esanahia ezin bait da osagaien esanahietatik erakarri.

12.- 'Izen Sintagma Elkartuak' sailean azaltzen direnak ere 'Aditzondo Elkartuak' sailean joan beharko lukete.

sustantivo, y aun a veces algún verbo conjugado o incluso alguna frase». -ka atzizkiaren oinarria ez da, beraz, beste aditzondo bat izaten, ez dugu *goizka, *beranduka edo *honelaka bezalako aditzondorik sortzen. Ez eta aditzlaguna oinarri harturik *etxeraka edo *laneraka bezalakorik ere. Ondorioz, erabilpen honen zergatia garbi ikusten ez dugun arren, zalantzarik gabe esan daiteke ez dela hitz eraketako erregelen arauerakoa; baizik marjinala, salbuespen gisa azaldu beharrekoa.

7.- Hitz elkartu kopulatiboen artean, azken saila **Zenbatzaile Elkartu Kopulatiboek** osatzen dute:

bi-iru, bost-sei, lau-bost, zortzi-bederatzi, amabost-ogei, amar-amabi...

Esanahiari dagokionez, 'Dvandva' motako hitz elkartu kopulatiboek bi pertsona, bi objektu, bi kualitate... adierazten dituzte. J. Wackernagel-ek (1905:140) dioen bezala

«Solche, wo der Hauptbegriff gewissermassen in beiden Gliedern enthalten ist (...), also beide Glieder einander gleichgeordnet sind, bezeichnet mit dem Ausdruck Dvandva ('paar')»

kontzeptu nagusia neurri berean bi osagaiak ematen dutenean 'Dvandva' deitzen zaio hitz elkartuari. Eta euskal hitz elkartu kopulatiboak aztertzean, esanahia dela eta

«Its (hitz elkartu kopulatiboarena, alegia) meaning is that of a group consisting of one or more of each of the two entities, the indication of the number of each part being neutralized»

dio W. Jacobsen-ek (1982:384).

Baina R.M. Azkuek (1923-5:397) esan bezala, ez da aski maila bereko osagaiak izatea; bi izen, izen elkartu kopulatiboa sortuz elkartu ahal izateko, *«han de tener cierta relación, muchas veces antitética»*. Izenei dagokionez, aurkakotasun erlazioa dugu askotan: *zeru-lurrak, goi-beheak, atze-aurreak...* Hala ere, izenak elkartzen ditugunean, *«no se advierte tanto la antítesis, pero sí una relación de afinidad»*. Afinitate erlazio hori nola formula daitekeen, ordea, ez da zehazten. Nolabait, badirudi gure gaitasunak esaten digula noiz duten bi izenek hitz elkartu kopulatiboa osatzeko behar duten afinitatea eta noiz ez. Gehienetan, hala ere, alor semantiko bereko izenak elkartu behar

direla esan dezakegu, nahiz 'alor semantiko' ak definitzea ere ez izan erraza¹³. Afinitate erlazioan oinarrituak ditugu, esaterako:

soro-baratzak, urdai-lukainkak, zorun-atsegiñak, esku-aurpegiak, seme-alabak, idi-beiak, osaba-illobak...

eta abar luzea. Antzeko zerbait ematen du aditzera W.Jacobsen-ek (1982: 385) ere, «*the entities labeled by the two members of the compound must belong to the same semantic category from some point of view*» dioenean; ondoren hitz elkartu kopulatiboetako osagaiak esanahiaren arauera sailkatuz: pertsona, gorputzeko atalak, animaliak, jangaiak, likidoak, metalak, objektu naturalak, lekuak, denbora, koloreak... adierazten dituzten izenak bereiziz. Berehala ohartzen gara egiten duen sailkapenak ez dituela hitz elkartu kopulatiboetako aukera guztiak agortzen¹⁴.

'Aditzoina edo partizipioa + partizipioa' egituradunetan, erlazio antitetikoa Aurkitzen da: *artu-emanak, joan-etorria, sar-jalgi, saldu erosiyan*...

Izenondo elkartu kopulatiboei dagokienez, kolore izenondoak, arlo semantiko berekoak, beraz, ikusi dugu elkar daitezkeela inolako zalantzarik gabe izenondo elkartu kopulatibo dei dezakegun egitura sortzeko. Bestelako izenondoak ere orohar arlo semantiko berekoak dira, nahiz osatzen duten egitura elkarte kopulatiboa den ala ez zalantzak izan.

Zenbatzaile elkartu kopulatiboei dagokienez, azkenik, horrelako egitura batetan bi zenbatzaile elkartu ahal izateko, kategoria gramatikalez gaineko baldintza bestelakoa da: bi zenbatzaileak hurbilak izan ohi dira. *Bost-sei, zortzi-hamar, hemezortzi-hogei* bai, baina *bost-hamabost* badirudj ezetz. Dena den, hurbiltasun hau hamarrekoen, ehunekoen, milakoen... artean ere gertatzen da. Horregatik esaten dugu *zortzi-bederatzi ehun*, eta *hogei-hogei* *etamar* edo *ehun-berrehun* ere esan daiteke. Neurri batetan, zenbakien barnean, baldintza hau, arlo semantiko berekoak izatearen parekotzat har daiteke.

Hitz elkartu kopulatiboak maila berean bi kontzeptu jasotzeak, bestalde, honako ondorioa dakar: izen sintagma mugatu bateko ardatza izen elkartu

13- R.M. Azkuek (1923-25:398) dioenez, «*puede muy bien suceder que dos vocablos, que de suyo no tienen esta relación, lleguen a tenerla en ocasiones determinadas, estando entonces capacitadas para formar nombre compuesto*». Horrela esplikatuko liratekeela, dirudi, *txori-loreak* (23) eta *arrautsa-ollasko* (14), izen mota desberdinez osatuak (biziduna bata bizigabea bestea), orohar ikusi ditugun adibide guztietan kategoria eta tasun multzo bereko osagaiak elkartzen dira eta.

14- Hemen ere gogoan izan behar dugu bigarren kapituluari, erlazio semantikoko aztertzean, ia autore guztiek aitortzen zutena: semantikaren bidetik ezin dela sailkapen exhaustiborik lortu.

kopulatiboa denean, izen sintagmak plurala izan beharko du, *ama-semeak*, *zeru-lurrak*, *soro-baratzak*... Ezin da esan **soro-baratza landu du* edo **ama-semea etorri da* bezalakorik. Kontrako ekintzak jasotzen dituzten partizipioak, likidoa adierazten duten izenak edota metalak bezalako sustantziak adierazten dituztenak elkartzen direnean, ordea, W. Jacobsen-ek (1982:384) dioenez ez du izen sintagmak plurala izan beharrik: *joan-etorria zaldiz egin du* esaten bait da.

Azkenik, elkarte kopulatiboetako osagaien ordena dela eta, W. Jacobsen-en (1982) azalpena laburtuko dugu, euskararen gainean egin den azterketarik zabalena berau delako. Bi printzipio lirateke osagaien hurrenkera esplikatuko luketenak: 'rhythmic ordering', hurrenkera erritmikoa, eta faktore semantikoak.

Hurrenkera erritmikoak, osagaien luzera (laburrena luzeenaren aurrean kokatuz) kontutan hartze soila baino gehiago eskatzen du. Izan ere, euskaraz, zenbait erregela morfofonemikoren eragina dela eta, osagaiak hurrenkera batean ala bestean ezartzeak, hitz elkartu osoaren silaba kopurua alda dezake. Bi dira aipatzen dituen erregela morfofonemikoak:

- a) Osagaietako batek -a itsatsia badu, mugatzailea eta plural marka hartzeak ez dio silaba bat gehiago erantsiko hitz elkartu kopulatiboari: *seme-alabak* bost silabako hitz elkartua da, *alaba* izeneko azken bokalak eta mugatzaileak bokal bakarra ematen dutelako. Aurkako hurrenkeran ezarriko bagenitu, ordea, sei silabako hitz elkartua lortuko genuke: **alaba-semeak*, nahiz osagaietako bakoitzak hiru silaba izan.
- b) Osagaien hurrenkeraren arauera, hitz elkartu kopulatiboaren silaba kopuruaren aldaketa esplikatzen duen bigarren erregela morfofonemikoa, osagaien junturan gerta daitezkeen bi bokal berdinen kontrakzioa da. Kontrakzio hau ez omen da beti idaztean adierazten, baina hitzegitean fenomeno arrunta omen da. Horrela *neba* eta *arrebak* izenak, ordena honetan elkartzean, bataren bukaerako -ak eta bestearen hasierakoak, bokal bakarra emango dute (lau silabako hitz elkartua, beraz): *nebâarrebak*. Kontrako hurrenkera aukeratuz, ordea, **arrebak-nebak* bost silaba genituzke.

Baina faktore erritmikoa bakarrik ez da aski, hurrenkera bata zein bestea aukeratu, hitz elkartuaren silaba kopurua aldatzen ez deneko adibide dexente daude eta: *aitâmak*, *on-gaitzak*, *anai-arrebak*, *ardi-bildotsak*, *ate-leioak*... Horregatik, faktore semantikoen eragina ere kontutan hartu behar da. Zazpi dira aipatzen dituen faktoreak:

- a) Arra emearen aurretik: *jaun-andreak, senar-emazteak...*¹⁵ R.M. Azkuek salbuespen bezala aipatzen duen *neska-mutilak* eta *andra-gizonak* izenetako hurrenkera esplikatzeko, faktore semantikoei, erritmikoa nagusitu zaielako eritzia azaltzen du W. Jacobsen-ek (1982:392).
- b) Ahaidetasuna adierazten dutenean osagaiak, dirudienez salbuespenik gabe, belaunaldi zaharragokoa lehenengoa, gazteagoa ondoren: *aita-semeak, ardi-bildotsak, osabâilobak...* Joera hau, goiko puntuan ikusitakoa baino indartsuagoa dela adierazten du *ama-semeak* izen elkartuak, non *seme* bigarren osagai den, nahiz *arra* adierazi.
- c) Gizartean goi mailan dagoena lehen, behe mailakoa ondoren ezartzea ere oso joera arrunta da: *ugazaba-morroiak*, kasu honetan faktore semantikoak erritmikoari nagusituz. Faktore erritmikoari ematen zaio, ordea, lehenetasuna *ikasleirakasleak* diogunean¹⁶.
- d) Indartsuena lehen, ahulena ondoren da, W. Jacobsen-en ustez, *eguzkiñargiak, urre-zilarra* bezalako hitz elkartuak esplikatzen dituen faktore semantikoa.
- e) Espazioan, goren dagoena lehen, behekoa bigarren ipini ohi dugu: *gora-berak, zeru-lurrak...*
- f) Kategoría positiboa adierazten duen osagaia lehenik, negatiboa adierazten duena ondoren: *on-gaitzak*.
- g) Denbora adierazpenetan, kronologi hurrenkera errespetatzen da orohar: *gaur-biarretan, goiz-arratsaldetan...* Erritmo printzipioa da nagusi, aldiz, *atzo-eranegunetan* izen elkartu kopulatiboan.

Hauek dira, bada, hitz elkartu kopulatiboetako osagaiak elkartzerakoan jarraitzen diren printzipioak; elkarte mota honetan, bi osagaiak maila bereko izanik, gramatikak ez bait du agintzen hurrenkera jakin batetan elkartzerik.

15.- Ikus hau dela eta R.M. Azkue (1923-5:397 oinoharra). Oinatik euskal jaietan entzun zuen *andre-jaunak* dela eta, hona zer dioen: «Eso será politesse, convengo en ello; pero la lengua exige que digamos *aitâmak* y no *amâitak* (...) *Tratándose del mocerío, el genio mismo de la lengua se hace galante, poniendo en nuestros labios neska-mutilak muchachas y muchachos, y neskame-mo'roiak criadas y criados, aun cuando suenan también y tan bien mutil-neskatilak y kriau-kriadak*».

16.- W. Jacobsen-ek (1982) ematen dituen adibideak jaso ditugu azalpen honetan, ez corpusean ditugunak. Gerta daiteke adibideren bat, edo gehienak, gure corpusean ere aurkitzea, baina hortik kanpokoak ere azaltzen dira. Azken hau, *ikasle irakasleak* da horietako bat, hain zuzen.

Menpetasunezko hitz elkartuetan, aldiz, bigarren osagaia denez esanahi nagusia ematen duena, ‘mugatzaille + mugakizun’ hurrenkera ezinbestekoa da.

1.2.- Gehiketa Motako Hitz Elkartu Kopulatiboak

Mota honetako hitz elkartu kopulatiboetan, objektu edo pertsona beraren bi alderdi desberdin ematen dituzte aditzera osagaiek. Dagoeneko H. Paul-ek (1920:7) jasotzen du mota hau hitz elkartu kopulatiboak aztertzean, adibide gisa *Prinzgemahl* (‘errega senarra’), *Königinmutter* (‘erregina ama’), *Fürstbischof* (‘printzipe gotzaia’) eta abar emanaz.

Era berean, H. Koziol-ek (1937:49), bi izenen artean, besteak beste, gehiketa erlazioa egon daitekeela onartzen du, bi kontzeptuak bata bestearen ondoan, batak bestea mugatu gabe, emanaz:

«Nicht sehr häufig besteht zwischen den zwei Substantiven ein additionelles Verhältnis, d.h. die beiden Begriffe treten zueinander, ohne dass der eine den anderen in seinem Umfang beschränkt».

Ch. Carr-ek (1939:328) ‘Hitz Elkartu Aposizional’etako azpisail batetan ematen ditu *Prinzgemahl* eta *Königinmutter* bezalakoak, zenbait autorek ‘Dvandva’ motakoen artean sartzen dituela ohar araziz, baina «*they are different from them in that they do not denote as the Dvandva do two unconnected and independent things or persons*». W. Henzen-entzat (1947:77) ere, pertsona edo gauza beraren alderdi desberdinak adierazten dituzten osagaiak koordinatuz sortzen dira *king-cardinal*, *prince-évêque* edo *reine mère* bezalakoak.

M. Grieve-Schumacher-ek (1960:27), berriz, horrelako elkartek ‘Neubenennung’, izen berriak, sailean aztertzen ditu. Izan ere, izen berriren bat eman beharra dugunean sortzen ditugu horrelakoak bere ustez, bi modu aipatuz izendapen berria egiteko:

- a) Bigarren izena, berria dena adierazteko gorde; lehen izenak gauza zaharra, berriarekin elkartzen dena adieraziaz: *café-bar*, *salle à manger-studio* edo *fusils-mitrailleurs* genituzke horrelakoak.
- b) Osagaiek lehendik ere banaka, bakoitza bere aldetik, existitzen ziren gauzak adierazten dituzte, baina kontzeptu edo gauza bakar bihurtu dena adierazteko elkartzen direnak: *bain-douche*, *canapé-lit*, *organdi-satin*...

Zein osagaik adierazten duen gauza berria eta zeinek ez, bereizketa horretan sartu gabe, L. Guilbert-ek (1971:LXXIX), oinarrian dauden bi proposizio koordinatutatik sortutako hitz elkartuak «*se présentent comme des désignations d'objets ou de personnes qui cumulent deux destinations ou deux fonctions*», baina esanahiaren aldetik, funtzio bakoitzari dagozkion tasun semantikoen gehiketa soila ez, baizik funtzio berri bati dagokion adierazpen berria sortzen dela dio. Beraz, hein batetan, bat dator M. Grive-Schumacher-en (1960:27) ikusmoldearekin.

M. Lifetree-Majumdar-ek (1974:70-71), horrelako egiturek gaur egun frantsesez duten erabilpena aztertu du, orain arte aipatu ditugun autoreek baino zerbait gehiago zehaztuaz zein arlotan aurkitzen diren horrelako elkarteak. Aurkitu dituen adibide askok, izen erosoagorik asmatu ez eta, lanbide edo profesioak adierazten omen dituzte (*directeur-gérant, concierge-gardien, secrétaire-comptable...*). Lanbideen espezializazioa litzateke, bere ustez, hitz elkartu deskriptibo hauek ugaltzearen arrazoia. Beste zenbaitetan, ordea, osagaien bidez adierazten diren lanbideek ez dute inolako zerikusirik, beraz, pertsona baten langintza desberdinak adierazteko sortu dela hitz elkartua uste du; beste modu batera esanda, pertsona batentzat, pertsona hori deskribatzeko sortuko litzateke izen elkartu kopulatiboa. Horrelakoak lirateke *entraîneur-driver, reporter-acteur, religieux-journaliste* e.a.

Pertsona adierazten duten izenen ondoan, badaude beste batzuk:

- 1.- Eraikuntzak, lan lekuak edo ez hain sarri, enpresak adierazten dituztenak: *foyer-restaurant, jardin-musée, hôpital-faculté...*
- 2.- Beste izen elkartuak teknologia sailekoak izan daitezke, teknologi prozedurak (*radiothérapie-chirurgie*) edo teknologi aurkikuntzak (*turbo-réacteur-moteur-fusée, aspirateur-cireuse...*) adieraziaz.
- 3.- Politika sailekoak: *enquête-référendum, île-place forte...*
- 4.- Arte ederrak eta kultura sailekoak: *ballet-comédie, galerie-maison de conférences...*
- 5.- Kirol mailakoak: *golf-tennis, matches-exhibitions...*

eta abar.

Hitz elkartu hauek oso astunak omen dira; idatziz bakarrik erabiltzen direnak, areago, kazetaritza hizkeran bereziki.

Baina 'Gehiketa motako Izen Elkartu Kopulatiboak' zehatzen aztertu dituen A. Granville-Hatcher (1951) da zalantzarik gabe. 'Dvandva' bezala hartuz, gaur egun ingelesez bi izen arruntez osatuak dauden artean, biziduna adierazten dutenak eta bizigabea adierazten dutenak bereizten ditu. Ondoren, zenbait azpisail eginaz hauetako bakoitzean. Horrela, biziduna, pertsona adierazten dutenak, analitikoak direnak esanahiari dagokionez¹⁷, lau azpisailetan banatzen ditu pragmatikan oinarritzen den ikuspuntuaz baliatuz:

- 1.- *Poet-plowman* azpisaila, non bi osagaiak ez diren berdinak, ez bait dute biek profesioa adierazten.
- 2.- *Actor-farmer* bezalakoak, normalean aktore dena baserritar bezala azaltzen dela adierazteko. Edo *poet-editor*, zerbait argitaratu duen poeta izendatzeko. Hau da, horrelako elkarteetan jasotzen dena «*an individual who temporarily appears in a new rôle*» (A. Granville-Hatcher 1951:28) da.
- 3.- *Singer-actress, pianist-composer, producer-director...*, kazetaritza munduan erabiltzen direnak batipat, pertsona baten bi lanbide edo biltzeko.
- 4.- *Cook-housekeeper, typist-cashier, driver-salesman...* aurrekoa bezalakoa, baina pertsonak betetzen dituen funtzioak ez dira hain goi mailakoak. Funtzio bikoitza jasotzen duten izen elkartu kopulatibo hauek ugalduz joan dira mende honetan zehar.

Objetua adierazten duten izen elkartu kopulatiboek, aldiz, barietate handiagoa erakusten omen dute erreferentean eta bikoiztasun ideia ere ez omen da hain zorrotza. Honako azpisailok bereizten ditu:

- a) 'Space-time', 'action-goal' edo 'substance-quality' bezalakoetan kontzeptu sintetikoa aurki omen daiteke, bi entitateak bakar bezala hartzen dira eta.
- b) *Nickel-iron, zinc-ethyl* bezalako elkarteak, hizkera zientifikoan aurkitzen direnak, nahaste naturalak nahiz artifizialak adieraziaz.
- c) Azkenik, adierazten duten kontzeptuaren aldetik analitikoak direnak. Horrelakoek, genero bikoitza (*comedy-melodrama*) edo objektu bakar baten

17.- Gizaki bakoitza bi alderditatik ikusten bait da, adierazpide bikoitz horrek profesioa, langintza adieraziz.

funtzio bikoitza (*fighter-bomber, theatre-concert hall*) adierazten dituzte. Azken urteetan sortuak omen dira gauza berriak adierazteko. Alde honetatik, ingelesezko datuak eta M. Lifetree-Majumdar-ek (1974) bildutako frantsesezkoak nahikoa bat datozela dirudi.

Orain arte esanak kontutan izanaz gure corpora aztertzen badugu, 'Gehiketa' motako hitz elkartu kopulatiboetan honakoa aurkituko dugu:

- 1.- Hitz elkartuaren kategoria gramatikalari dagokionez, adibide guztiak izenak dira, nahiz espreski esan ez, beste hizkuntzetako adibideetan ere garbi ikusi ahal izan denez.
 - 2.- Osagaien kategoria gramatikala ere izena da.
 - 3.- Adierazia, erreferenteari begiratzuz, pertsona izenak eta gauza izenak, edo behintzat izen bizigabeak topa ditzakegu.
 - 4.- Pertsona adierazten dutenak A. Granville-Hatcher-en (1951) antzera sailkatzea erraza ez izan arren, zenbait bereizketa egin daitezke:
 - beste hizkuntzetan mende honetan zehar ugaltu omen diren ofizio bikoitzen adierazle izan daiteke *meiku-barberua*. Hemen sar daitezke erabat ofizioak ez izan arren, *erretor bikarioa, apostolu euangelista eta apaiz-praillea*.
 - ofizioarekin zerikusi berezirik ez duten bi alderdi, pertsona batengan biltzen direnak, jasotzen direla esan daiteke

Jainko-gizona, gizotso, maiburu-lendakaria, nagusi-burua, ordi jocularia¹⁸ edo maikide-lagun
- bezalakoetan. Pertsona bakarraren bi funtzio edo lirakeke.
- pertsona izenaren orde, animalia izena da *idi-astoa*¹⁹, aldi berean bi animalia izenez osatua.

18.- Adibide honetan, dena den, *joculari*-k izenondo kutsua duela ere pentsa daiteke, eta, horrenbestez, 'Gehiketa' azpisailean baino 'Atributiboak' azpisailean egokiago legokeela.

19.- «Ez, ordea; gelditu egin bear dun; aditzen? Eskuek burniz bilurru ta sudu'rek eraztunez idi-astoari bezala zulatu bear ta ere bertan zerutik sua yetxiko balitz ere, ire matailak elu'ra eguzkitan bezala urtuko ba lire...» (Mireio, 93).

5.- Objektuak, bizigabeak adierazten dituztenen artean, berriz:

- A. Granville-Hatcher-en (1951) kontzeptu edo ideia sintetiko bezala har daitezkeela uste dugu *barre-zantzo*, *irribarre*, *par-irri*, *barre-algara*... Dena den guk 'Gehiketa' motan sartu dugunen bat A. Irigoyen-ek (1987:4) 'Geminatu Semantiko' (hots, 'tautologia') bezala ematen du:

«Jakina, hemen ezin utz dezakegu aipatu gabe irribarre, Bizkai osoan ondo ezagutzen den hitza, irri alderdi batetik eta zentzu berdintsuko barre bestetik duena²⁰, eta erdarara 'sonrisa' moduan itzul litekeena. Zentzuan, gainera, bai irri eta bai barre hitzetarik zerbait aldentzen da. Mikel Zalbide-k 'Atributu edo koordinaziozko elkarteak' multzoan sartzen du irrifarre forma duela, 'koordinazio elkarteak'. (...) Egia esateko irribarre hitzaren ñabardura ez da ez A-rena eta ez B-rena, zerbait berezi baizik»

Zerbait berezia izate horrek badirudi kontzeptu sintetikoaren interpretaziora bultzatzen gaituela.

- kontzeptu sintetiko eta analitikoen erdibideko nahaste bezala, hizkera zientifikokoak ez badira ere, har daitezke *afari-merienda* eta *kafesne*.
- kontzeptu analitikotzat har daitezke, azkenik, *ziri-giltzak*, *irrintzi-didarra*, *irrintzi-oyua* edo *putçu-lece*.

Nolanahi ere, bai A. Granville-Hatcher-ek (1951) eta bai M. Lifetree-Majumdar-ek (1974) aipatzen zuten mota honen ugalketa, kazetaritzaren eskutik etorri dena, ez dugu gure corpusean konstatatu, egin dugun bilketan ez bait da kazeta, egunkari, eta antzekorik sartu. Alde honetatik interesgarria izan daiteke, esaterako, azken hamabost urteetako 'Gehiketa' elkarte kopulatiboen bilketa egitea, zientzi terminologia ere barnean sartuz.

1.3.- Hitz Elkartu Kopulatibo Atributiboak

A. Darmesteter (1874:139) dateke mota hau aipatu zuen lehena, 'composés par apposition' deituz²¹. *Chef-lieu* edo *chou-fleur* bezalako izen elkartuak aposizioak dira, bere ustez, osagaietako batek, bere izen balioa

20. A. Irigoyenen (1987) lerro hauek, 'Gehiketa' eta 'Tautologia' moten arteko bereizketaren arazoa begien aurrera dakarkigute, bigarren azpisailean, 'Tautologia'ri dagokionean, ikutuko duguna.

21. Mota honi 'atributibo' deitzean, H. Marchand-en (1965b) terminologiari jarraitu gatzazkio. Hala ere autore bat baino gehiago baliatu da 'aposizio' deituraz mota honi buruz hitzegiterakoan.

galdurik, izenondo balioa hartzen duelako²². Izenondo bihurtzen dena lehen edo bigarren osagaia izan daitekeenez, bi azpimultzo bereizten ditu: determinatzailea, hots, izenondo balioa hartzen duena, lehen posizioan daramatenak (*chef-lieu, aide-major...*) eta determinatzailea, izenondo balioko osagaia, bigarren posizioan daramatenak (*café-concert, ferme-modèle, fille-mère, roman-feuilleton...*). Bigarren azpimultzo hau askoz ugariagoa da.

Izen → izenondo aldaketa somatzen du Ch. Bally-k (1932: 293) ere '*une femme enfant*' bezalako egituretan: «*On sait que enfant forme, en qualité d'adjectif, un syntagme de caractérisation avec son substantif (femme enfant = femme naïve)*».

Ch. Bally-k (1932:293) baliatutako terminoa, 'Charakterisierung' jasotzen du M. Grieve-Schumacher-ek (1960:36-45), izen berrien eta menpetasunezko moten parean ezartzen duen hitz elkartu klase hau izendatzeko. Mota honen helburu nagusia hauxe da, bigarren osagaiaren bidez, lehen osagaia edo kontzeptu orokorra 'karakterizatzea'. Horregatik, ez omen dago esan beharrik bigarren osagaia ezin dela erabat izen bezala hartu, izenondo bezala baizik. Hiru azpisail egiten ditu mota honetan:

- a) *sac-ballon* mota, bigarren osagaiaren bidez lehen osagaiaren forma adierazi nahi denean. Hau da, nolabaiteko alderaketa dagoenean. Horrelakoak dira *oisseau-mouche, robe tulipe, femme-cygne, villes-soeurs, solution-suicide...*
- b) *Surprise* mota, bigarren osagaiak superlatibo balioa hartzen duenean: *battue-monstre, réussite-éclair, opération-miracle*²³.
- c) Izenondo soilak, bigarren osagaiak lehenaren tasun edo propietateren bat adierazten duenean: *peuple ami, syndicat ouvrier*²⁴, *état agresseur, chapeau géant...*

22.- «*L'apposition est plus qu'une juxtaposition, car elle a pour effet de modifier la nature de l'un des deux substantif en le réduisant au rang d'adjectif*» (A. Darmesteter 1874:139)

23.- Hemen sartzen ditu, era berean, hitz elkartuko osagai bezala maiz azaltzen diren izenez eratuak (izen hori lehen zein bigarren osagai izanik). Horregatik, *type, mode...* bigarren osagai duten izen elkartuak ere 'Charakterisierung' sailean jasotzen ditu. Guk menpetasunezko hitz elkartuetan sartu ditugu, ez bait dugu euskaraz klase, *modu, mota...* bigarren osagai duten izen elkartuetan superlatibo balio hori bat ere garbi ikusten.

24.- Guk hitz elkartu hau menpetasunezko izen elkartu bezala hartuko genuke, 'langileek osatzen duten sindikatu', *Sujetu-Objetu* azpisailean sartuaz.

A.Granville-Hatcher-ek (1952:4) ere, osagaietako bat izenondo bihurtzen dela aipatu gabe, baina orain arte aztertu autoreek bezalatsu definitzen du mota hau:

«*With any appositional compound AB we are offered two names for the same object, the first name, obviously, representing a modification, a further classification, of the second*»

Bigarren osagaia da, beraz, esanahi nagusia daramana, eta, horrenbestez, aposiziozko hitz elkartu hauek 'B is an A' bezala interpretatu behar omen dira, hots, bigarren osagaia lehena da. Lehen osagaiak dakarren zehaztapena, modifikazioa, bi eratakoa izan daiteke hizkuntzalari honen ustez:

1.- 'Species and genus' erlazioa: *pumice stone*.

2.- Sailkapen gurutzatua eman dezakegu, zerbaiti, bere funtzioa (*fighter plane, repeater pencil, reflector lamp...*), estatusa (*mother country, mother language, maiden voyage, home office, branch office, key city, keystone...*) edo tasun bereziren bat eransten diogunean bigarren izen baten bidez. Azken kasu honetan beti metaforaren bat izango dugu, 'B is comparable to an A' (A. Granville-Hatcher 1952:7) erlazioa:

saucer eyes, toothpick legs, raven hair, kidney bean, box kite, apron front, pedestrian style, hammer lock, pincer attack...

hitz teknikoak, entitate ez konkretuak edo gorputz atalak izanik erreferenteak.

Osagaien hurrenkerari dagokionez, esanahi nagusia daramana bigarrena dela esan duen arren, alderantzizko hurrenkera dutenak ere aipatzen ditu (*island fortress, biography sensation, victory wheel, tax clock...*), menpetasunezko 'B consists of A' erlazioaren eraginez esplikatuaz berauen azalpena.

O. Jespersen-ek (1942:147-8) 'Aposizio Hitz Elkartu'ak mugatzeak zalantzak sortarazten dituela onartzen du. Hain zuzen ere, goiko 'Gehiketa' mota eta orain aztertzen ari garena batera aztertzen ditu. Bere ustez, osagaiak aposizioan daudela, eta horrenbestez balio berekoak direla esaten bada ere, bat hartuko dugu nagusiagotzat. Horrela *boy-king* ez dute ingeles hitzunez agian 'aldi berean mutil eta errege den gizaki' bezala interpretatzen. Agian 'errege ere baden mutila' adieraziko du zenbaitentzat izen elkartu honek; seguruagotzat ematen du, ordea, '(oraindik) mutil den erregea' interpretazioa. Bidenabar osagaien hurrenkera, A. Granville-Hatcher-ek (1952) bezain

finkotzat ez daukala ikusten da. Sail honetako ia adibide guziak pertsona izenak omen dira, era honetan banatzen dituenak:

- a) multzo handi bat, bigarrenaren sexua edo adina adierazten duen lehen osagaiaz eratutako izenek osatzen dute. Zenbaitetan, gutxitan, sexua adierazten duen osagaia bigarrena da. Azpisail honetakoak dira, esaterako: *boy friend, woman writer, buck-rabbit, lady doctor, maid-servant...*
- b) lehen osagaiak maila desberdinak adierazten ditu, berriz, ondoko adibideetan:

pupil teacher, gentleman farmer²⁵, queen mother, prince consort, prince regent²⁶...
- c) Maila bereko osagaiak elkartzen dira *brother officer, brother student* edo *fellow-creature bezalako izenetan*.
- d) *Lehen osagaia izen berezia da, bigarrena izen arrunta, gauza bera izendatzeko balio duena: the Browning family, the Savoy Hotel, the Times newspaper...*²⁷. Mota berezi bat osatzen dute tituluek: *lord lieutenant, Lord Chancellor...*

H. Marchand-ek (1960a:23-25), izen elkartua osatzeko bi izen koordinatu elkartzen ditugunean, bi erlazio mota bereizten ditu beraien artean: alde batetik goiko azpisaileko 'gehiketa' erlazioa (*fighter bomber*) eta bestetik 'aposizio multzoa' (*servant-girl, washerman...* edota sexua adierazten duen osagaia lehen delarik *manservant, girl friend, maidservant...*). Bigarren mota hau, 'aposizioena' dela eta, zenbait gramatikalariren nahasketa aipatzen du, A. Granville-Hatcher-en (1952) jokabidea salatuz. H. Marchand-en (1960a) ustez konparazioan oinarritzen diren elkartek, espezie-genero erakoak, e.a. lekuz kanpo daude 'aposizio'en sailean:

«Only when we analyse a combination as 'a tank which is a toy' do we have an appositional type. The analysis of silverfish as 'a fish which is silver' is unnatural. In a language such as Turkish, which distinguishes the two types of compounds (subordinative and coordinative compounds) morphologically, silver bracelet (a bracelet which is silver materially) would

25.- A. Granville-Hatcher-entzat (1951:27) izen elkartu hau 'Gehiketa' motakoa litzateke, ez aposiziozkoa.

26.- Hauek ere 'Gehiketa' motan aipatzen dituzte beste autore batzuk, hala nola H. Paul (1920) edo Ch. Carr-ek (1939).

27.- Hurrengo azpisailean aztertuko dugu izen bereziaz eta izen arruntaz osatutako hitz elkartu mota.

be appositional whereas silverfish (a fish which is silver, figuratively speaking) would be subordinative (...). Similar considerations apply to species/genus combinations. It seems preposterous to interpret oak tree as 'a tree which is an oak', or marriage relationship as 'a relationship which is marriage', and Turkish, accordingly, treats such combinations as subordinative compounds. The second-word denotes the wider frame to which the first-word is subordinated» (H. Marchand 1960a:24-5).

Bost urte beranduago, H. Marchand-ek (1965b) 'Copula type' eta 'Rectional type' bereizi ondoren, Kopula motakoen artean sartu zituen *oak tree*, *teaching profession*, *girl friend* eta *blackbird*, be aditza daraman perpaus kopulatiboen bidez azter daitezkeelako laurak. Lehen biak 'Subsumptive compounds' azpisailean bildu zituen, lehen osagaia, bigarrenaren azpisail logikoa delako. Beste biek, aldiz, 'Attributive compounds' azpisaila osatzen dute.

'Atributiboak' aztertzen ari dela, (1960a)an egin zuen bereizketa jasotzen du, honako hau esanez,

«The so-called dvandva compounds, also named additive or copulative compounds such as fighter-bomber are not grammatically different from attributive girl friend compounds. A fighter-bomber may be understood as 'both fighter and bomber'. This, however, is a semantic distinction of a subjective kind, implying that both elements are equally prominent in the speaker's mind. Grammatically, fighter-bomber is an attributive syntagma which must be based on a determinant/ determinatum relationship, reducible to a copula sentence 'the bomber is (also) a fighter» (H. Marchand 1965b: 303).

Osagaien hurrenkera, berriz, finkoa dela esaten du, hitz elkartu atributibo baten itxurak adierazten digularik zein osagai den determinatua eta zein determinatzailea²⁸. Determinatua (bigarren osagaia), perpaus kopulatiboko sujetua izango litzateke, eta determinatzailea (lehen osagaia), perpaus horretako atal predikatiboa. Beraz *girlfriend* bezalako izen elkartu atributibo bat, 'the friend is a girl' perpausari dagokio.

H. Marchand-en (1965b) azalpen honetatik zenbait ondorio atera daitezke:

28.- 'Determinatu', 'determinatzaile' hitzak erabili ditugu, H. Marchand-ek (1960a) bezalaxe, 'mugakizun eta 'mugatzaile' menpetasunezko hitz elkartuetarako, 'rekzio' perpausen bidez esplika daitezkeenetarako utzia.

- 1.- Berak aipatu dituen guztiak perpaus kopulatibo baten bidez esplikatu badaitezke, gramatika sortzaile-transformatzailearen bidetik jo duten autoreetan sail bakarra aurkitzea espero daiteke: perpaus kopulatibo batetik sortzen direnena, alegia. Eta hau da R. Lees-en (1960:125-130) lanean aurkitzen duguna, hain zuzen ere, 'Sujetu-Predikatu' mota. Bertan biltzen dira

girlfriend, ape-man, servant girl, fisherman, retainer ring, nobleman, blackmail, easychair...,

predikatuaren, lehen osagaiaren kategoria gramatikaren arauera bereiziaz azpisailak. Antzekoa gertatzen da Ch. Rohrer (1967:73-87) eta A. Giurescu-ren (1975: 119-122) azterketetan²⁹.

U. Wandruszka-k (1972:146-152), ordea, guztiak 'Determinans als Prädikatsnomen', sakoneko perpauseko izen predikatua determinatzaile bezala azaltzen deneko sailean jaso arren, 'Dvandvak' eta 'Hitz Elkartu Atributiboak' bereizten ditu, frantsesez desberdintasun semantiko eta formal nabarmenak daudelako bien artean.

'Dvandva' motan bi antzeko osagai justaposizio soilez elkartzen dira, determinatua eta determinatzailea morfologikoki bereizi gabe. Hauen artean, hala ere, bi azpisail bereiz daitezke: *jupe-culotte*, *porte-fenêtre* bezalakoak, non objetu berri bat, ez klase bateko eta ez besteko erabat ez dena, baina bietatik zerbait duena, adierazten den; eta *bar-buffet-desserte*, *laveur-graisseur-serviceman* bezalakoak, beti osagai bat gehitzea onartzen dutenak. Baina bi motak (*jupe-culotte* eta *laveur-graisseur-serviceman*) 'Dvandvak' direla defenda omen daiteke, osagaien trukagarritasunean oinarriturik, 'A aldi berean X eta Y ere bada' edo 'A, X da eta Y da (eta Z da)'.

Hitz elkartu atributiboetan, aldiz, ez da trukagarritasunik azaltzen. *Médecin-chef* ezin da *'A est médecin et chef' bezala ulertu.

Azkenik, Ch. Rohrer-ek (1967) 'Sujetu-Atributu' sailean sartzen duen erkaketa mota dela eta, erkaketa zuzenean bi osagaien artean egiten denekoa, eta hitz elkartuaren erabilera figuratua suposatzen dutenak bereizten ditu. Hau da, *noeud-papillon* edo *citée-dortoir* (= 'le noeud est

29.- Erkaketa suposatzen duten izen elkartuak, *noeud-papillon*, *danseuse-étoile*..., ere hemen sartzen ditu Ch. Rohrer-ek (1967). A. Giurescu-k (1975), aldiz, beste sail batetan sartzen ditu, erkaketa egitura duen sakoneko perpausetik eratorriaz horrelako izen elkartuak.

comme un papillon) alde batetik, eta *siège-avion*, *confort-avion* (= 'le siège ressemble à/est comme ceux qui sont dans un avion')³⁰.

L. Guilbert-ek (1971:LXXII) ere, U. Wandruszka-k (1972) bezala, 'Gehiketa' erlazioan oinarritzen diren hitz elkartu kopulatiboak eta 'atributibo' deitu ditugunak bereizten ditu:

«La condition nécessaire pour que le composé de ce modèle existe et se différencie du composé par addition est que le terme second perde une partie des sèmes qui le constituent et soit ainsi réduit à une fonction adjectivale. (...) D'une manière générale, la juxtaposition d'un nom second élément permet de former de nombreux composés qui expriment un aspect particulier du terme de base»

Bertan sartuko lirateke

homme-orchestre, camion-citerne, wagon-bar, ingénieur-chimiste, chirurgien-dentiste, homme-sandwich, oiseau-mouche (U. Wandruszka-ren (1972) eritziz erkaketa zuzena dakarrena), e.a.

Azkenik, gramatika sortzaile-transformatzailearen barnean bere azterketa kokatuz, Ph. Barbaud-ek (1971) Koordinazio erlazioan oinarritzen diren hitz elkartuak, esanahiaren aldetik '*interdépendance simultanée des deux termes*' (1971:109) adierazten duen juntagailu kopulatiboa ezabatuz sortzen direnak, eta erlazio Atributiboan oinarritzen direnak bereizten ditu. Azken hauek *«tous les CB (composé binominal) qui établissent en profondeur la relation sémantique corollaire d'IDENTITE grâce à la présence de la copule»* (Ph. Barbaud 1971:87) biltzen dituzte.

Erlazio atributiboan oinarritzen diren izen elkartu hauetako osagaien hurrenkeraz, berriz, orain arteko autoreek ez bezalako proposamena egiten du. Osagaien hurrenkera ez dela librea baieztatzen du, baina ordena finko hori ez da lehen osagaiak sujetua, eta bigarrenak atributua jasotzen duela esanez ezartzen. Atributu gisa aukera daitekeen izenaren egokitasun semantikoa arduratzen da. *Lieutenant-détective* eta *commis-voyageur* existitzen dira, baina **un détective-lieutenant* eta **un voyageur-commis*

30.- Corpusaren sailkapenean, bi mota hauek 'A bezalako B' eta 'Erkaketa' erlazio semantikoen bidez desberdindu dira, lehena 'Izen Elkartu Kopulatiboetan', 'Subsumptive' sailean emanaz, eta bigarrena 'Menpetasunezko Izen Elkartuetan'.

ez dira posible. Nola formaliza daitekeen ikusten ez badu ere, presuposizio erregela bat litzatekeela bigarrenen ez gramatikaltasuna esplikatzeko duena dio,

«une opération qui 'présuppose' au départ que le terme déterminant soit interprété comme étant une qualité ou une propriété 'inhérente' au terme déterminé» (Ph. Barbaud 1971:90)

Osagaien hurrenkera, beraz, semantikaren mailan erabakitzen da.

Homme-grenouille edo *femme-vipère* bezalakoak, aldiz, erlazio metaforikoan oinarritzen direlako, hirugarren sail desberdin batetan (koordinazio eta atribuzio erlazioetan oinarritzen direnen parean) ezartzen ditu.

- 2.- H. Marchand-en (1965b) azalpenetik atera daitekeen bigarren ondorioa, terminologia desberdinak alde batera utzita ere, pertsona edo gauza bakarra adierazten duten izen elkartu kopulatiboak sailkapenean dagoen adostasunik eza da. 'Gehiketa' eta 'Atribuzio' mota bereizten dituztenen ondoan, guztiak 'Atribuzio' sail bakarrean biltzen dituztenak ditugu. A. Darmesteter-ek (1874:141-2), esaterako, (*le*) *cardinal ministre*, *lit-canapé* edo *prince-président* 'aposiziozko' artean (gure atributiboak, beraz) sartzen ditu. H. Paul (1920), Ch. Carr (1939), W. Henzen (1947) edo M. Grieve-Schumacher-ek (1960), aldiz, 'Gehiketa' motaren barnean. H. Brekle-k (1970:146) 'dvandva', 'copulative or additive' eta 'attributive compounds' deitu izan direnak sail bakarrean biltzen ditu, H. Marchand-ekin (1965b) batera, *fighter-bomber* eta *girlfriends* artean desberdintasun gramatikal nabarmenik ez dagoela uste du eta.

Bi moten arteko bereizketa egin dutenek ere bien arteko muga zein den erabakitzeko zailtasunak dituztela aitortu dute, hala nola H. Marchand (1960a:23) eta L. Guilbert-ek (1971: LXXIX).

Aipatu berri ditugun egiturek, hitz elkartu kopulatibo ez, baizik menpetasunezko direla uste duten autoreak ere ez dira falta. N. Morciniec-ek (1964:103-5) *Prinz-regent* bezalakoak menpetasunezkozat hartzen ditu, hauetan bezala, osagaien hurrenkerak, hurrenkera finkoak, 'atribuzio' motan gutxienez, autore batek baino gehiagok onartu duenak, esanahian eragina bait du. Hitz elkartu horren esanahia, bigarren osagaiarena da, lehen osagaia mugatzaile delarik. Bidenabar besterik ez bada ere, antzeko eritzia azaltzen du W. Jacobsen-ek (1982:394), *emakume-gizonak* 'ladies' men' (versus *gizon-emakumeak* 'men and woman') dela eta, honako hau dioenean:

«it seems likely that rhythm is part of the evidence for semantic interpretation of compounds. That is, if they are arranged in violation of the rhythmic principle, this will encourage an interpretation as a governing, rather than copulative, compound»

Eritzi desberdintasun honen aurrean, ‘Gehiketa’ eta ‘Atribuzio’ mota bereizi dugu euskaraz, lehen kasuan bi osagaiak maila berean daudelako hitz elkartuaren esanahiari dagokionez; bigarreanean, aldiz, bietako bat da nagusi eta bestea, izena izanik ere, izenondo antzeko bilakatzen da, osagai nagusiaren propietateren bat ematen du.

Baina nahiz teorian bereizketa garbi egon, hitz elkartu kopulatibo jakin bat azpisail bateko ala besteko den erabakitzerakoan zalantzak ez dira falta. *Errege-profeta*, esaterako, zein motatakoa da? Aldi berean *errege* eta *profeta* den gizona eman nahi dugu aditzera, ala *erregeaz* ari gara, errege horren ezaugarrietako bat *profeta* izatea delarik? *Errege senarra* zein azpisailetakoa da? H. Paul (1920), Ch. Carr (1939) eta beste zenbaitek esan bezala ‘Gehiketa’ motakoa, ala A. Darmesteter (1874) edo N. Morciniec-ek (1964) esan bezala ‘Atribuzio’ (aposizio) azpisailekoa (eta horrenbestez N. Morciniec-entzat menpetasunezkoa)? Eta *errege-eizari*? Arrazoi zuen H. Marchand-ek (1965b) bereizketa nahikoa subjetoa zela zioenean.

Osagaien hurrenkeraren arazoa dugu azkenik. A. Darmesteter-ek (1874) zioenez determinatua, esanahi nagusia daramana, batzutan lehen osagaia da eta besteetan bigarrena (gehienetan, ordea, lehen osagaia zen determinatua), ala hurrenkera finkoa da, determinatua lehen osagaia delarik hizkuntza erromantzeetan (M. Lifetree-Majumdar 1974) eta bigarrena hizkuntza angloermaniarretan (A. Granville-Hatcher 1952)? Hurrenkera finkoa bada, determinatua lehen osagaia ala bigarrena izango den jakiteko, izen multzoan izena eta izenondoa zein hurrenkeratan doazen hartu beharko da kontutan. Hizkuntza erromantzeetan ‘izena + izenondoa’ denez, normala da lehen osagaia dela determinatua esatea. Hizkuntza angloermaniarretan ‘izenondoa + izena’ denez, alderantzizko hurrenkera izango dute izen elkartu kopulatibo atributiboetan. Honen arauera, euskaraz, lehen osagaia izango litzateke determinatua eta bigarrena izenondo balioa hartuko lukeena. Hala dela dirudi kasurik gehienetan:

herri aizo, atso azti, atso sorgin, aneia ixtudianta, gizon alargun, gizon arrantzale, guizon bekhatore, idi erraldoi, mirabe sorgin, egazti arrapari, gizon agintari, lagun izparkari, seme gudari, osaba bertsolari, hiri etsai, arbola fruitu ekarle, sukhar hecticca, txori abeslari, eraztun salatari, agintari azeri, saindu içar, gazte langile, alaba eunlia, emakume eroslea, mutill emalea, emacume cantaarija, neba abadea, anai abogadu, anaja emperadore, philosopho

christino, guiçô marchât, nesca guiltzera, persona lagun, mutiko eredu, aingeru begirari, gotzon jagola, mutill emale, mutil salatari, seme ondatzalle, emazte eleketari, abade eizari, beor eultzilari, erbi mandatari, erle langille, ezagun errotari, jende langile, lertxun ongile, neska dantzari, mutill erramulari, txoritsu txilibitari, zakur saunkari, zarangin sermolari, yendetza bekatari, judu kapitain, kristau ermentari, santa ongille, ikasle-eredua...

eta abar luze batetan.

Zenbaitetan, ordea, aurkako hurrenkeraren aurrean gaudela dirudi: *atso sorgina* eta *sorgin atsoa* desberdinak al dira? Lehen kasuan *atsoa* al da gure mintzagaia eta bigarrenean, berriz, *sorgina*. Eta *errege-senarra*, *senar erregea*; *gaste-zarra* eta *zar-gaste* bikoteetan beste horrenbeste gertatzen al da? Testuinguruak lagun diezaguke agian argi ematen:

«atsegiñez iganen ninduken efege senaforekin doferaren galdotsera» (Mireio 32)

«Bigafena neure Ama Andrea bere senar efegeren alboan giltz guztien yaube eginda ikusi dodanean» (Euskaleñaren Yakintza II, 162)

«Orduantxe agertu eban bañiro bere burua arako atso sorgin donga esker gaiztokoak» (Euskaleñaren Yakintza II, 95)

«Sorgiñ atsoak batzutan beso gofiok zerura yaso, ta besteetan lufera yalki» (Mireio 80)

«Anjel, itsaserritarra izanarren, mutill burutsua zan, gaste zarra, gurasoen mendean pozik egoana» (Kresala 57)

«sendi-edefen aita eta ama, / bijotzez gordin zar-gaste» (Gure Ufextxindofa 142)

Azken bikotean garbi ikusten da lehen osagaia dela nagusia, Anjel gaztea dela eta Bañena Polikarpa, berriz, zaharra. Bata gazte izan arren, zahar dena; bestea, zahar izan arren, gaztea. *Atso sorgin* eta *sorgin atsoren* kasuan ez dago hain garbi. Bi testuak dira erdal itzulpena dutenak; *atso sorgin* 'vieja bruja' itzultzen du Azkuek berak. *Sorgin atso* 'la vieja hechicera' bezala aurkitzen dugu A. Gallart-ek egindako espainiar itzulpenean. Beraz, badirudi osagai nagusia lehena dela kasu batean, bigarrena bestean. Bidenabar, Azkueren erabileran, beste izenondo batzurekin (*donga*, *esker gaiztoko*) doanez, *sorgin* izenaren izenondo balioa argi asko ikusten da. Lehen bikoteaz, *errege senar*/ *senar errege*, lehena 'mi príncipe' bezala azaltzen da

espainierazko testuan. Bigarrena, Azkuek, 'junto al rey, su esposo' bezala itzultzen du. Atributibo bezala hartzen baditugu ('Gehiketa' motan ere sar daitezkeela uste dugu), badirudi *erregea* dela osagai nagusia. *Senar erregeko* ordena aldaketa *bere senar*, izenlaguna azaltzeak esplikatuko luke, hurrengo azpisailean ikusiko dugunaren arauera.

Bataz beste, beraz, eta zalantzazko kasuak ere badirela onartuz, lehen osagaiak agintzen duela esan daiteke izen elkartu atributiboetan. Diogunaren frogatzat, azken adibideok emango ditugu, testuinguru eta guzti, nahikoa erabakigarri direlakoan:

«*andre ura, **andre gizona** (izen elkartu atributiboa guk azpimarratu dugu) so ta itz gogorreko emakumea*» (Garoa, 325)

«*han edirenê duçu Iesusbat zugati hilic, ienco guiçonbat eta guiçon iencobat, çugati vrcaturic*» (Onsa hilceco bidea, 116)

Tartasentzat *guiçon iencoa* gizona da, Jainko dena, eta *ienco guiçona*, aldiz, Jainkoa, gizon dena.

Zalantzaz beterik, baina, *euri lanbro* eta *lo kuluxka* ere azpisail honetan sartu ditugu, lehen osagaia bigarreanean jaso dagoela iruditu zaigulako. Izan ere *lanbro*, euriaz ari garenean bakarrik esaten dugu, eta era berean *kuluxka*-k loaren ideia dakarrela berarekin dirudi. Diogunagatik, 'Atributiboen' azpisailean koka daitezkeela uste izan dugu, *harri marbré* etabarren parekotzat harturik.

Atributiboen sailean sartu ditugun hitz elkartu hauen azterketa morfologikoak, berriz, honako emaitzok eskaintzen dizkigu:

- 1.- Izen biziduna ematen dute aditzera gehienek; pertsona gehienetan, baina animalia adierazten dutenak ere badira:

chori lapur, idi erraldoi, egazti arrapatzalle, egazti arrapari, otso harrapari, oilo ebildari...

Nahiz batzutan animalia izenaz pertsonak adierazten diren: *txori olerkari*, *esaterako*.

- 2.- Izen bizigabea adierazten dutenen sailean askoz adibide gutxiago aurkituko dugu:

arri zilindro, ilhe cotoin, irin flore, herri-aizo, arri sillarre, galtza kakiak, harri marbré, lur larre, lur-ondar, lur-parabisu, sukhar hecticca, zigarro-puru, aize

yostalari, arpegi zematزالله, asmo eraguille, eraztun salatari, luma-epalle, mihi inganaçalia, auspo soñularia, celo aguincarija, esku langillea, mintzo irrigile, paper albistari, zotz-egalari, zume kulunkaria, hiri etsai, negu-lapur, izkera-guraso, egunkari-erakuski

eta besteren bat.

- 3.- Lehen bi puntuetan emandako datuak osatzeko, atributuaren, bigarren osagaiaren morfologi osakera ere kontutan hartzekoa da. Berehala ohartzen gara, izan ere, *-ari*, *-gile*, *-le*, *-tzaile* atzizkiez osatutako izen eratorriak zein maiz azaltzen zaizkigun ia izenondo balioarekin³¹, bai lehen osagaia, ardatza, izen elkartu osoari tasunak eransten dizkiona³², biziduna denean, bai eta bizigabea denean ere. Izen bizigabea adierazten duten adibideetako asko eta asko, gehienak ez esatearren, horrelakoak ditugu, hain zuzen ere.

- 4.- Atributuaren bidez adierazten dena, berriz, izan daiteke:

- kalitate a nolabait esateko, osagai nagusiaren propietateren bat, inherentea Ph. Barbaud-en (1971) eritiziz:

andra alargun, artzain ohoina, amorde sorgina, gizon arrantzalea, serora ongi-egile...

- osagai nagusiaren sexua:

oilar, artzain-andere³³, astaeme, legoi eme, mandeme, tigre arra, katarra, ume arra...

(Beste batzutan, berriz, lehen osagai da sexua adierazten duena: *emagixon*³⁴. *Gizon alargun, andre alargun* edo *ema alhargun* izenetan ere, lehen osagaia sexu adierazletzat, atribututzat beraz, har daiteke Mitxelena irakaslearen ustez. Horrela har daitezke, era berean, *neskato*

31.- Adierazgarria da benetan, alde honetatik, R.M. Azkuek (1923-5: 74) dioena: «*Pocos son los sufijos de esta segunda subclase y aun de ellos hubieran sido eliminados más de uno para agregarlos entre derivativos adjetivales, a no haberlos visto figurar como nominales en alguna gramática griega*».

32.- Hurrengo sailean, 'Menpetasunezko Hitz Elkartuetan' zehaztuko dugu morfologia generatiboaren eskutik heldu zaigun teoria hau.

33.- Testuinguruan garbi ikusten da andereren zeregina artzainen sexua zehaztea dela: «*atzeraxeago astoa ta idia, artzai txapel-urdiñak, Anton eta Peru, arkume bana eskuan zintzilika dutela, artzai-andereak, nekazariak...*» (Jainko billa, 238)

34.- «*Ordun, zarpail o'rek ara oan ezkeru, esaiok, ez didala axolik arengatik eta aren erbiñude-expainengatik, ez ta ire aragia estaltzen dun zatar za'rengatik, emagixon eder*» (Mireio 56)

*haur edo seme haur ere. Atributuak sexua adierazten duenean izango genuke, ordean, hurrenkera nahikoa librea*³⁵.

- zenbait kasutan, bigarren osagai atributuak espeziea adierazten duela dirudi, normalean aurkitzen dugun 'Species-Genus' hurrenkera hautsiaz:

sukhar hecticca, harri marbre, arri sillare, zigarro-puru, arri zilindroa, lo kuluxka...

- azkenik, lehen osagai nagusi eta atributuaren artean nolabaiteko konparazioa ezartzen da: *Jainko-bildotsa, izkera guraso, eleiza ama, idi erraldoi...* Beti ere bi osagaien arteko alderaketa zuzenaren aurrean gaude.

Atributiboen azpisailari amaiera emateko, aipa ditzagun zalantzazko zenbait adibide, zeinetan ez dugun bat ere garbi ikusten lehen osagaia ala bigarrena den agintzen duena (edota 'Gehiketa' bezala hartu behar diren):

artzaiñ-aguria: «*onetan bape uste barik artzaiñ-agure bat urreratu yakun*» (*Obras Completas* II, 412)

buruzagi apezek: «*biharamunagoko huts zezatela etxea seminarioko haur guziek eta buruzagi apezek*» (*Zezenak Errepublikan* 164)

elessa jaola abadiac: «*usteco dau zure elessa-jaola abadiac jaquituna zariala*» (*Peru Abarca* 162)

gatzelu iaureguy: «*halaber arima haren, gatzelu iaureguy haren camberan, ezpada provisioneric, ezpada bertuteric*» (*Onsa hilceco bidia*, 65)

iaureguy gatzeliac: «*nola erregueren torriac, eta iaureguy gatzeliac, ezta han diferentciaric, reserburic, ez eta priuilegioric aberatzaren, eta pobriaren artian*» (*Onsa hilceco bidia*, 140)

1.4.- Aposizioak

Hala deitu diegu 'Izen bereziaz + izen arruntaz' osatuak dauden hitz elkartu kopulatiboei, non izen bereziak, arruntari ematen zaion deitura adierazten duen. Inolako bereizketarik gabe sartu baditugu ere, izen bizidunak eta bizigabeak aurkitzen dira azpisail honetan, segun bigarren osagaia, izen arrunta, nolakoa den.

35.- H. Koziol-ek (1937:50), hain zuzen ere, aposizio erlazio orokorraren barnean, osagaietako batek sexua adierazten dueneko adibideekin azpisail berezia egiten du.

Pertsona izenak (animalia izenen bat edo beste azaltzen delarik) dira:

‘Larreko’ idazlea, Adelaide erregiña, Agustin Isusi apaiza, Antxo limosnaria, David erredua, Enoc propheta, Esaias propheta, Lafitte diputadua, Leon Dongaitz pelotaria, Mariñasi emaztia, Martin esne-zalea, Santa Cruz apaiza, ‘Zueltzu’ bertsolaria, Agate deuna, Alberta bakalduna, Aldazabal tabernaria, Alkain semea, Amadeo erregea, Ana igarlea, Anton sakristaue, Andoni deuna, Aranalde apezka, Ardotx bertsolaria, Ariztimuño apaiza, Arrospide osalaria, Asuero osalaria, Balaan igarlea, Bedite koñetie, Berulle kardinala, Bonifacio martira, Campoamor andereñoa, Daniel propheta, Don Pedro apaiza, Donibane ebanjelaria, Dreifus judua, Elias profeta, Fermin Imaz bertsolaria, Gabriel aingerua, Haden erregiña, Hugo kardinala, Joandoni Paulo apostolua, Isac patriarca, Isidoro sailindua, Ieremias propheta, Jesus aurra, Iezabel emaztea, Job saintia, Jon maixua, Jose arotza, Josepa laguna, Juan Zabaleta bertsolaria, Kepa jostuna, Kepa deuna, Koxemari markesa, Leptisen emperadorea, Lexo bertsolaria, Lugones olerkaria, Lucas ebangelista, Luxia aizkolaria, Mac Hale obispoa, Merino gerraria, Merlin sorgiña, Meyer judua, Miren ama, Montserrat coronela, Musarro bertsolaria, Nathan propheta, Nepociano appeka, Nostradamus izarlaria, Osta teniente, Oseas propheta, Patxiko sendatzalea, Pontio Pilate gobernadorea, Prantzizka jostuna, Sarasola mikeltea, Seuero emperadorea, Socrates philosophoa, Tavan nekazaria, Tritermio abbadea, Txirrita argiña, Txomin tabernaria, Txuri zakurra, Simon sorhayoa, Uria iseba, Urtzi deuna, Velasco generala, Yausoro olerkaria, Zirineo laguntzaria, Latasa aizkolaria...

Izen bizigabea adierazten dute:

Atxarte errota, Danubio ibaia, Egibar baserria, Aralar mendia, ‘Xenpelar bertsolaria’ liburua, Belen uria, Erroma erria, Krutzeta aretoa, Izpegi mendatea, Gaztelerría, Izaro ugarte, ‘Argia’ aldizkaria, ‘Euzkadi’ egunerokoa, ‘Kirikiño’ saria, 31 de Agosto kalea, Agiro mendia, Aizterri baserria, Aldura baserria, Aloña mendia, Alzibar ballara, Apatxo-borda, Alaba herria, Aralar mendia, Ardotxene baserria, Babel torrea, Baztan-irixkoa, Beliosoro-erreak. Bergara-kalea, Bertsolariya aldizkaria, Bidebarrieta txaidia, Cabo Verde ugarteak, Damasko-euna, Torre-auzoa, Elosu-mendia, Ereñozu herria, Errolanleizea, Eskualdun-armañaka, Gaitzeru-erria, Iholdi-uria, Indo-iturri, Yordan ibaia, ‘Jel’ -marka, Yosapat-zelaia, Kantauri itsasoa, Kedron-mendia, Korreo kalea, Lati-itsasoa, Malen-kalea, Manteo ospitala, Mithridat contrepochoa, Nazarete hiria, Nobel-saria, Oria ibaia, Poloné herria, Ponté herria, Provenza-erria, Rodano ibaia, ‘Saberrí’ baserria, Thiathira hiria, Uztapide etxea, Zabaleta baserria, Jel-alderdija...

Hauen artean aipamen berezia merezi dutela uste dugu *Katalin zubi*, *Mariturri*, *Errolanleizea* edo *Errolan-ariya* bezalakoek, ez bait da ohizkoa pertsona izen berezia eta izen arrunt bizigabea elkartzea. Hala ere, pertsona

baten omenez edo, eman bazaio izena zubi, leize edo iturri bati ez da harritzekoa 'pertsona izen berezia + izen arrunt bizigabea' aurkitzea. Gaur egun, kale izenak izan daitezke adibiderik hoberena.

Osagaien hurrenkerari dagokionez, lehenbizi izen berezia, ondoren izen arrunta azalduko da. Izan berezi horrek kasu batzutan, izen sintagmaren egitura izan dezake:

Euskaldun kantaria liburua, 'Xenpelar bertsolaria' liburua, 'Uso txuria errazu' eresi-soñua, 'Jaungoiko-zale' bazkuna, 'Bost urtian' antzerkia, 'Txadon-zaya' idazlea, Euskal-erriko Kanta Zarrak liburutxo...

Izen berezi balioa hartzen duten izen sintagma hauek, 'idioms' dira Ch. Hockett-entzat (1956:226), hau da, forma gramatikalak zeinen esanahia ezin daitekeen bere egituratik asma.

'Izen arrunta + izen berezia' hurrenkera ere badugu, ordea, pertsona izenetan:

aba Apolinar, aizkide Luzi Zabala, adiskide Petiri, aita Abaitua, aita Adam, aita Agirretxe, aita Agustin Dauila, aita Daniel Garmendia, aita doatsu Eymard, aita Eliçalde, aita Gotzon, aita Jeronimo Nadal, aita Joseph Moret, aita Lasa, aita Materra, aita San Pedro, aita Dabid, aita Lakuntza, aita Poulain, aita saindu Nicolao³⁶, alaba Bikendiñe, alaba Adelarda, alaba Edurne, ama Kataliñ, ama Loyola, ama Maria, amona Mari Axuntxi, ama santa Teresa, anai Beñardo, anaya Don Juan, anai Ibon, anaia Jose Joakin, andre Ana Josepa, andra Madalena, apaiza Santa Cruz, andregai Maria, arreba Maria Luisa, arreba Maria, deun Ander, deun Andoni, deun Iñaki, deun Mikel, deun Simon, emazte Joxepa, emazte Mañana, emazte Maria, emperadore Alexandro Severo, erregue Antioco, errege Carlos, erregue Pharaon, errege Salomon, erregue Daid, errege Santxo, illoba Joxepa Antoni, izoba Aurana, izoba Yoana, izeba Mariana, yondone Batiste, yondone Yon, yondone Karoli, jondane Phaul, conde Erraimun, lagun 'Uztapide', lagun Inaxio Mari, lagun Jerman Zubeldia, lagun Manuel, lengusu Isabel, loba Bitoren, maisu Anbrusi, nagusi Abderraman, neskame Sara, osaba Iñazio Mari, osalari Joseba, patriarca Jacob, propheta Dauit, propheta Elia, sekretario Kaperotxipi, seme Agustin, seme Jesus, seme Jose Joakin, seme Jose Ramon, senar Kepa, sorgiñ Taven, seme Manueltso...

Ordena aldaketa hau askotan, baina ez beti, izen arruntak aurretik izenlaguna hartzeak eragiten du:

36.- Autore zaharretatik hasita aurki daitezkeen ordena elizgizonak aipatzeko.

gure anai Extebe, bere anai Ibon, bere anai Imanol, Xenpelarren anai Juan Jose, nere anai Luxiano, ene anai Pakun, haren anaye Philippe, Aaronen arreba Maria, bere emazte Joxepa, bere emazte Maria...

Hala ere *erregue Antioco*, *erregue Daudid edo patriarca Jacob* bezalakoak normalak dira literatura zaharrean, izen arruntak inolako izenlagunik hartzen ez duela.

Guztiak zaku berean sartu baditugu ere, *bere anai Ibon* bezalakoak egiazko aposizioen itxura handiagoa dute; bi atal ditugu: *bere anaia* eta *Ibon*. Desberdintasun bakarra, bi atalek kasu marka ez hartzea litzateke: ez da *bere anaiak Ibonek*, baizik *bere anai Ibon'ek*. Sintaxi eta hitz elkarketaren artean dauden egiturak izan arren, inolako izenlagunik gabekoak ere hor daudenez, corpusean jaso ditugu. Bestalde, nahiz 'izen berezia + izena' pertsona izenetan aurkitzen dela esan dugun, salbuespena Axular eta Etxeberri Sarakoak darabilten *mendi Perineoak* dugu. Ordena aldaketa honen zergatia, ondoko hizkuntza erromantzeetako 'montes Pirineos', izen arrunta + izen berezia hurrenkeran alegia, aurkitu beharko genukeela dirudi.

Beste hizkuntzetako pareko egiturei dagokienez, azkenik, N. Bergsten-ek (1911:150) 'Status classificationis', hots, osagaietako bat, erabat edo neurri batetan, bestearen esparruan dagoeneko hitz elkartuen barnean, 'Status definitivus' azpisailean, 'Species-Genus' erlazioa dutenekin batera aipatzen ditu.

O. Jespersen-ek (1942:148), 'Hitz Elkartu Aposizional'en sailean, 'atributibo' deitu ditugunekin batera beraz, sartzen ditu ingelesezko *the Brontë sisters* edo *the Browning family* bezalakoak.

A. Granville-Hatcher-ek (1952:10-11) *Mississippi River, Harlan County* e.a., izen bizigabea adierazten duten aposiziozko hitz elkartuen barnean aipatzen ditu, «*relationship of species to genus*» daramatela esanez.

H. Marchand-ek (1960a:25), O. Jespersen-en (1942) 'Aposiziozko Hitz Elkartu' saila dela eta, *the Browning family* bezalakoak ez direla aposizio motakoak dio, 'subordinative' motakoak baizik ('Species-Genus' erlazioa adierazten dutenak ere 'subordinative' motan sartzen dituela ezin ahaztu).

L. Guilbert-ek (1971:LXXII), azkenik, izenondo baliiodun bigarren osagaia duten egituren artean, gure 'Atributibo'en barnean beraz, aipatzen ditu *voiture Renault*, *cordeau Bickford* e.a.

Guk nahiago izan dugu azpisail bereizi baten sartzea, 'Gehiketa', 'Atributibo' eta 'Aposizio' deitu ditugun azpisailen arteko loturak eta desberdin-

tasunak hobeto aztertzen ez diren bitartean. Terminologia auziak direla eta, bestalde, ikusi dugu autore batek baino gehiagok 'Aposizio' deitu dietela, guk, H. Marchand-i (1965b) jarraituz, 'Atributibo' deitu diegun izen elkartuei. P. Lafitte-k³⁷ (1944:908§) eta T. Lewandowski-k³⁸ (1982) 'aposizioa' nola definitzen duten ikusirik, pentsa dezakegu, bi sailok, sail bakarraren azpisail gisa ere eman daitezkeela.

'Aposizio' izena eman diegun elkarte hauen barnean, azkenik, azpisail berezi bat osatuko lukete *jaun* edo *andre* osagaia daramaten izen elkartuak³⁹. Beste osagaia, beti [+gizakia] tasuna izango duena, nolatan ez den fabula edo antzekoren bat, berezia nahiz arrunta izan daiteke:

Abadie jauna, Beorlegi jauna, Berendi yauna, Besteiro yauna, Don Juan jauna, Errekarte jauna, Jesus launa, Luki jauna, Luziano Mendizabal jauna, Oihanburu jauna, Ortega Gasset Yoseba yauna, Patricio Orkaiztegi jauna, S. Hieronimo iauna, Sorondo jauna, Ozkoz jauna, Urlia yauna, Zakarias Astiz jauna, abade jauna, abokatu yauna, aitajauna⁴⁰, alkate jauna, apaiz jauna, apezpiku jaunak, bikario jauna, errege yauna, erretore yauna, espos iauna, fraile yauna, Iainco launa, gotzai jauna, cura jaunak, lendakari yauna, obispo jaunak, parroko jaunak, Txepetx jauna, aguintari jaunak, jaupari jaunak, aldun jaunak, ugazaba andrea, ehule andrea, jeltzale andre...

Osagaien hurrenkera ez da finkoa, *jaun*, *andre* lehen zein bigarren osagai izan daitezke eta:

jaun apaiz, jaun apezpiku, jaun axuanta, iaun apostolu, jaun bicari generala, iaun buruçagui, jaun deputatu, jaun erreguea, jaun erretora, jaun errient, jaun esposa, jaun inpektorra, jaun jujea, jaun medikua, jaun mera, jaun ministroa, jaun notaria, andra erregiñe, andre errientsek, andere espos, andre ostalerts, andre kultura, andre yakintza⁴¹...

'Aposizioetan' orain arte ikusi ditugun izenak ez bezala, hemen bi osagaiak izan daitezke arruntak.

37.- «L'apposition consiste à employer un nom comme épithète».

38.- «Aposición: atributivo sustantival... La aposición sirve para la calificación y especificación suplementaria, para destacar ciertas propiedades y caracteres, para definir a una persona en cuanto a su situación social, según su origen, profesión, edad, etc.».

39.- Corpusaren sailkapenean, 'Aposizioen' ondoren, 'Deiturak' izenpean eman ditugunak, 'izen arrunta + izen arrunta' elkarrekin bigarrenetan bakarrik azaltzen direnez, desberdintasuna nabarmenago azpimarratu nahian.

40.- Esanahia berezia hartu duena, edo agian hasieratik hala sortu zena.

41.- Azken biak Lizardirenak, *kultura* eta *yakintza* bizidunak balira bezala hartzen dituelarik.

Bigarren osagaia izen berezi izanik, eta horrenbestez Izen Elkartu Bereziak osatuz:

yaun Anbrusi, yaun Erraimun, jaun Errekarte, jaun Claudio Etxeberria, jaun Oihanburu, yaun Urli...

‘Izen berezia + jaun’ hurrenkera baino gutxiagotan azaltzen den egitura hau, zenbait lerro gorago esan dugunaren arauera azaldu beharko genuke, hots, izen berezia bigarren osagai, pertsona izenetan bakarrik izan daitekeela esanez.

Aztertu dugun bibliografian, O. Jespersen (1942:148) da mota hau aipatzen duen bakarra, ‘Aposizio’ deitzen duen sailean sartuaz, gure ‘Atributibo’ eta ‘Aposizio’ekin batera: «*A special group is made up of compound titles and the like: Lord Chancellor, Knights Templars, lieutenant general...*».

1.5.- Tautologiak

Bildu dugun bibliografian, N. Bergsten (1911:144) dateke azpisail honetaz hitzegiten duen lehena. Osagaietako bat bestearen esparruan dagoeneko sailean, lehen azpisaila osatzen dute ‘Status identitatis’ adierazten dutenak, hots, osagai sinonimoz eratutako hitz elkartuek. Hala ere, egiazko tautologiak arraro direnez, osagaiak egiazko sinonimo ez izan arren, batak bestea argitzeko balio duenean, azpisail honetan sartzen ditu: *fellow-companion, fellow-partner, clergie-priest, fire-stove, forge-smith...*

H. Koziol-ek (1937:49) hitz elkartu tautologikoak ez direla oso maiz aurkitzen esaten du.

Ch. Carr-ek (1939:330), berriz, honela definitzen ditu hitz elkartu tautologikoak: «*it can be asserted that a compound is tautological when each part can be used as a synonym for the other*». Ingeles modernoan arraro samarrak omen dira, gehienak hitz arrotzen esplikazio bezala ulertu behar diren elkartek: *love-amour, wonder-merveille*.

A. Tovar-ek (1959) ‘geminados semánticos’ deitzen die, semantema errepikatzen delako. «*En vascuence la diversidad dialectal y la convivencia con lenguas románicas ha desarrollado bastante este tipo de geminados semánticos*» (1959: 369) baieztatenean, N. Bergsten (1911) eta Ch. Carr-ek (1939) adierazitako ideia bera ikus daiteke: horrelako egiturak osagaietako bat ezezaguna izan daitekeenean sortzen dira, batipat. Hauek dira A. Tovar-ek aipatzen dituen adibideetako batzuk:

abrebestiaki, arlauza, ari-albañu, astosapin, ussocolumba, oguibihia...

Corpusean, tautologia bezala jaso ditugunen artean, badira osagai arrotza eta euskal osagaia biltzen dituztenak: *usso columba*, *mandamula*, *proximo laguna* bezalakoak. Agian *deabru gaizkiña* eta *gaisquin diabruba* ere hemen sar daitezke. Badira, ordea, bi euskal osagai daramatzatenak, bien sema multzoa nahikoa berdintsua delarik:

âr zizare, lagun-jende, copeta cucuilloa, egualdi giro, paper ingi, ekhia iguzquia, errai-mamiña, larru-azal, sasi-sastraka...

Egitura hauek direla eta, Ch. Carr-ek (1939:332) honako hau dio:

«tautological compounds formed with native elements, sometimes to intensify the meaning and sometimes because the simplex is becoming obsolete or is etymologically isolated in the language»

Gerta daiteke euskal adibideotan, balio indartzaileaz gain, eta agian balio indartzailerik gabe, euskalki desberdinetako osagaiak bildu direnez, azken batetan, osagai batak bestea argitu nahi izatea. *Paper ingiren* kasuan, esaterako, lehen osagai 'zaharrak' argi dezake bigarrenaren, neologismoaren, esanahia.

1.6.- 'Subsumptive' motakoak

H. Marchand-i (1965b) jarraituz eman dugun deitura honen bidez jaso nahi izan ditugu ordaintzat perpaus kopulatiboa luketen izen elkartuak, hots, 'X Y da' modukoak, baina, 'Atributiboetan' ez bezala, bigarren osagaia delarik nagusia, ardatza.

Orohar, elkarte hauetan 'Espeziea' adierazi ohi du lehen osagaiak, eta 'Generoa' bigarrenak. Beste hizkuntzetan ere, 'Species-Genus' erlazio semantikoa adierazten duten izen elkartuak, Hitz Elkartu Kopulatiboen inguruan aztertu izan dituzte, 'Gehiketa' edota 'Atributibo' deitu ditugun azpisailetakoekin batera gehienetan⁴². Erlazio mota hau duten izen elkartuen artean:

42.- Ikus, adibidez, A. Darmesteter (1874:142). N. Bergsten 1911:150), H. Koziol (1937:49), Ch. Carr (1939:325), W. Henzen (1947:77), A. Granville-Hatcher (1952:4) edo H. Marchand (1965b:302). Gramatika sortzailearen barnean ere J. Levy-k (1978:92-93), esaterako, *BE* predikatu semantikoa ezabatuz lortzen den mota dela dio. Ikus, era berean, 'Gehiketa' eta 'Atributibo' azpisailetan genioena autore desberdinen sailkapenak aztertzean.

1.- Izen bizidunak adieraz ditzakete, bi osagaiak direlarik bizidunak:

asto ama, auntz-ama, leoi ama, txori ama, urdama, zerriama, corneilla hegastina, ardi lagunak, emazte-laguna, giza-*seme*, andracume, arkume, astakume, beicume, belekume, beorkume, Dauphin cume, eperkume, erlekume, eskale-kume, soldadu-lagun, ahuntzume, emakume, igitokume, katakume, or cume, erbikume, saskigilekume, subakuma, txakurkume, txerrikume, txorikume, usakume, jelkide lagun, txori ama, uso-amea, xoxokume, ikasle-lagun, bertsolari lagunak, zerrari laguna, idazlekume, ikasle lagun, argin lagun, eiztari motil, andiquicume, gazte lagunekin, jeltzale-lagunak, karlista-mutil (hiru azkenetan lehen osagaiak, izenondoa/izena erakoa izan arren, izen bizidun balioa duelarik)...

Orohar, nahiz ez beti, *ama*, *ume*, *lagun*... bigarren osagaitzat dituztenak. Guztietan iruditu zaigu, J. Levy-k (1978:92) dioen bezala, «*the head noun denotes a category of which the modifier isolates a subtype*» gertatzen dela; nahiz *arkume*, *txori ama*, e.a., Menpetasunezko Izen Elkartuetan aztertuko dugun ‘Sujetu-Objetu’ motan, ‘Jabetza’ erlazio f semantikoaren azpian ere erraz joan daitezkeen. Dena den *gizaseme* eta *emakume* izenen kasuan, lehen osagaiak sexua adierazten duela ere pentsa daiteke⁴³.

2.- Izen biziduna adierazten dutenak, osagaiak ere biak bizigabe izanik:

ardagai ari, atoi-ontzia, diru-paper, errabaldie, astegun, elizetxe, iaspe eta sardoin harria, marmol harria, porpid-arri, dolar paper, makal zugatza, etxola, kopa-otarra, Felibre izena, Xenpelar-izena, «*seme*» izena, ardo-izena⁴⁴, uzkurtz ixena, euscaldun icenecuc, osagarri icenecuc, girixtino izena, ler-zugatza, leizar arbola, deporte itza, bake hitza⁴⁵, tren berbatxo⁴⁶, orbel ostro, pulmoni-miña, tabako bedar, arto-jaki, zuaitz lagun⁴⁷...

43.- Ikus, dena den, Hitz Elkartu Atributiboak aztertzean genioena. *Astaeme*, *legoi eme* edo *ollar* bezalakoetan, lehen osagaia delako nagusia, eta bigarrena, sexua adierazten duena.

44.- «*Edateko zeukan-gogoa zelabait esan nai ta ardo-izena aitatu gura ez*» (Euskalerriaren Yakintza II, 375).

45.- «*Bake hitza ene ezpainetan nork ez ote du entzuna?* / *Bainan barnetik etzaut ixiltzen hisiaren oihartzuna*» (Odolaren Mintzoa, 265).

46.- «*Orduantxe euskaldunen belarrietan tren berbatxo onek lenengoz ots egin eban*» (Euskalerriaren Yakintza II, 156).

47.- Bi osagaien arteko erlazioa zein den kontutan izanik, ‘izen biziduna + izen bizigabea’ edota alderantzizkoa, ‘izen bizigabea + izen biziduna’ moduko elkarketarik ezin dela azaldu esan daiteke. Horregatik *zuaitz lagun*, ‘izen biziduna + izen biziduna’ kategorien elkarketatzat hartu beharko litzateke; gizonak inguruko gauzak bizidun bezala ikusteko, ‘animatu’ bihurtzeko, duen joeran esplikatu litzatekeen elkarketatzat hartu beharko genuke. Bestalde, izadiaren ikuspuntutik landareak bizidunak direla begibistakoa da, nahiz gramatikan bizigabeak izendatzeko izenak bezala jokatu.

‘Espezie-Genero’ erlazioa atzeman daiteke, azkenik, landare eta txori izenetan ere:

ayen-belar, ez kai-belar, iraka-belar, iraur-belar, irusta-belar, txurrusta-belar, urrilo-belar, torru-txori...

Berez, landare, txori eta hilabete izenak, gehienak halakoak direlako, Menpetasunezko Izen Elkartuetan, azkenean eman baditugu ere, egokiago iruditu zaigu goiko landare izenak ‘Subsumptive’ azpisailean jasotzea.

‘Espeziea-Generoa’ ez da, ordea, bi osagaien artean aurki daitekeen erlazio bakarra. Bigarren osagaia bigarrenarekin alderatzen da

mihi-arraina, adar-ontzi, aspoarri, baxaran-begi, izar-begi, izpi-une, metarri...

bezalakoetan. Alderaketa, ikus dezakegun legez, forman, kolorean, dizdizean, iraupenean... oinarri daiteke. Erkaketa dugu, era berean, zenbait landare eta txori izenetan: *zintabedarra*, *urre-sagarra*, *urretxindorra*...

Inguruko hizkuntzetan ere aipatu izan dituzte horrelako elkarteak, nahiz ez diren era berean aztertutako izan. N. Bergsten-ek (1911:157), esaterako, hitz elkartuen barnean, azpisail berezi bat egiten du, ‘Status Concordiae’ deitzen duena, alderaketa erlazioa duten izenekin. H. Koziol-ek (1937:50), alderaketa, bi osagaien artean gerta daitezkeen beste zenbait erlazio semantikoren parean ematen du. J. Levy-k (1976:19), azkenik, BE predikatu semantikoa ezabatuz, ‘regular metaphorical pattern’ erlazio semantikoa daramaten izenak sor ditzakegula dio.

Guk, alderaketa erlazioan oinarritzen diren hitz elkartuak, bi sailetan banatu ditugu, segun baliokidea perpaus kopulatiboa ala ‘rekzio’ perpausa zen.

Badira, azkenik, ‘Subsumptive’ azpisailean bildu ditugun beste hainbat adibide, orain arte aipatu ditugun erlazio semantiko bietatik kanpo geratzen direnak, baina ardatz, osagai nagusitzat, bigarrena dutenak, eta ondoan perpaus kopulatiboa luketenak: *saltzalle asmoan*, *hilpenan*.

Eta izenondoa lehen osagaitzat duten:

zabaltoki, txukunarri, zuzutz-eguzki, gorriunia, lazguneak, zabalune, okergune...

Euskaraz badirudi ‘izenondoa + izena’ hurrenkera hauetan bakarrik aurkituko dugula. Alde honetatik, desberdina dugu euskararen eta ingelesaren edo alemanaren egoera. Euskaraz izenondoa izenaren eskubitara joan ohi denez, ‘Justaposizio’ deitu ditugunak, corpus nagusiaren ondorengo eranskin batetan

aztertuko ditugunak, dira sintaxi egituren pareko direnak; *zabalune* edo *gorriune*, aldiz, zalantzarik gabe, izen elkartuak izango dira, sintaxian ez bezalako egitura duten neurrian. Ingelesez edo alemanez, aldiz, izenondoa izenaren ezkerretara doalako sintaxian ere, ez da halako desberdintasunik sortzen.

Aztertu ditugun sei azpisailek ematen dute, bada, gure ustez, euskal Hitz Elkartu Kopulatiboen berri: alde batetik inguruko hizkuntzekin erkatuz, euskararen berezitasun diren ‘Dvandvak’ eta, bestetik, autore guztiek terminologia bera erabili ez arren, Europako hizkuntzetan ere jaso dituzten ‘Gehiketa’, ‘Atributibo’, ‘Aposizio’ eta ‘Subsumptive’ azpizailak.

2.- MENPETASUNEZKO IZEN ELKARTU ARRUNTAK

Panini-k egindako sailkapenaren bidetik jo dutenek, ‘Menpetasunezko hitz elkartu’ deitzen diote, osagai bat bestearen menpe duenari. Hau da, bi osagaiak ez daude parean, maila berean, ‘Hitz elkartu kopulatibo’etan gertatzen zen legez. Hemen osagaietako batek darama esanahia nagusia eta besteak esanahi nagusi hori mugatzen du. Hau litzateke bi osagaien artean dagoen erlazio lojiko¹.

Sintaxiaren eta hitz elkartuen arteko erlazioa ikusi dutenek, aldiz, hala nola Ch. Bally (1932) edo H. Marchand-ek (1960a), ‘Menpetasunezko hitz elkartua’, azpian rekzio perpausa duena dela esango dute, eta ez perpaus kopulatiboa duena².

Gramatika sortzaile-transformatzailearen barnean, azkenik, sakoneko perpaus motak bereizi dituzte, edota proposizio semantikoak J. Levy-ren (1976, 1978) kasuan, sakoneko kasu semantikoak R. Lees-ek (1970)... Horregatik ez dugu aurkituko ‘Menpetasunezko hitz elkartu’ deitzen den sail bakar bat, zeinaren azpisail bait lirateke ‘Sujetu-objetu’, ‘Aditzlagun-objetu’... motak (edo FROM, ABOUT, IN... oinarritzko predikatu semantikoak; ‘Instrumental’, ‘Locative’, ‘Agent’... kasu semantikoak biltzen dituzten hitz elkartuak, e.a.).

1.- Ikus J. Wackernagel (1905:140) edo Ch. Carr (1939:320).

2.- Horregatik, nahiz *txori kantari* bezalako hitz elkartu batetan lehen osagaia izan nagusia eta *kantari* gehigarria, horren ondoan ‘txoria kantaria da’ parafrasia genukeenez, hitz elkartu kopulatiboa dela esango dute. Beste horrenbeste gertatzen da *ler arbola*, *kopa otarra* etabarrekin.

Baina euskaraz, hirugarren kapitulu honen sarreran esan dugun bezala, ‘Hitz Elkartu Kopulatiboak’ eta ‘Menpetasunezko Hitz Elkartuak’ bereizi ditugu ‘Izen Elkartu’etan. Izan ere, H. Marchand-en (1965b) arauarako sailkapena eginaz ‘Sujetu mota’, ‘Objetu mota’ edo ‘Aditzlagun mota’ izan daitezkeen izen elkartuak, J. Levy-ren (1976, 1978) arauera IN, FOR, FROM, MAKE, USE... predikatu semantikoak ezabatuz erakar ditzakegunak, R. Lees-en (1960) ‘Sujetu-objetu’, ‘Sujetu-aditz’, ‘Sujetu-preposiziodun objektu’... sailek badute ezaugarri amankomun bat baino gehiago. Alde batetik, lehenxeago esan legez, osagaietako bat da esanahi nagusia daramana. Besteak esanahi hori zehaztu, determinatu besterik egiten ez duela. Bestalde, osagaien hurrenkera finkoa izan ohi da, euskararen kasuan (ingelesaz eta alemanez bezala) eskuineko osagaia, bigarrena, izanik zertaz ari garen adierazten duena; euskaraz, hoberik ezean, ‘mugakizun’ deituko diogu. Lehen osagaia izango da zehaztatzailea, ‘mugatzaille’ deituko duguna³. Betiko *behi-esne* eta *esne-behi* bikotea hartuaz, osagaien hurrenkera aldatzeak, esanahi aldaketa dakarrela erraz ikus dezakegu, ‘mugakizuna’ aldatzean espero genezakeenez. Euskaraz menpetasunezko hitz elkartuak ‘mugatzaillea + mugakizuna’ hurrenkeran eratzen ditugula L. Villasante-k (1974:19) esan zuen, guk dakigula, lehen aldiz.

Bada, ordea, beste puntu bat dagoeneko behin baino gehiagotan aipatu duguna: mugakizunaren eta menpetasunezko izen elkartuaren kategoria gramatikalen arteko loturarena, alegia. Alde honetatik, aurrerapauso garrantzitsua eman du morfologia sortzaileak. Ordurarteko deskribapenetan, kategoria jakin bateko hitz elkartuetako (kasu honetan menpetasunezko izen elkartuetako) osagaien kategoria gramatikalak aztertzean, konbinazio desberdinen zerrenda soila ematen zen. Mugakizunaren eta izen elkartu osoaren arteko kategoria kidetasuna ez zen azpimarratzen. Morfologia sortzailearen eskutik, ordea, ‘ardatza’ri buruzko kezka sortuko da, E. Williams (1981), E. Selkirk (1982) eta R. Lieber-ek (1983), besteak beste, garatuko duten teoria sortuaz.

E. Williams-ek (1981) egin zituen hitzaren ardatzari buruzko lehen proposamenak⁴. Aztertzen ari garen gaiari dagokionez, konkretuki, honako

3.- Beste hizkuntza batzutan ‘determinado’, ‘determinée’, ‘Determinatum’... deitu zaionari, euskaraz ‘mugatua’ izena emateko tentazioak gaindituaz, termino hau izen sintagma mugatu / mugagabe oposizioan aski sartua eta hedatua dagoenez. Hala ere honek ez du esan nahi ‘mugatu’ beste edozein izendapenatarako debekatua dagoenik, noski. Beraz, pentsa daiteke menpetasunezko hitz elkartuetan ere ‘mugatzaillea + mugatua’ egiturez hitzegitea zilegi dela.

4.- Azterketa ‘tradizional’ dei ditzakegunen artean aurki daitezke, dena den, antzeko baieztapenak. Ikus, adibidez, W. Henzen (1947:47), bigarren osagaia dela alemanez hitz elkartu osoaren klasea, kategoria gramatikala erabakitzen duena esanez.

hau zioen: ingelesez, hitz elkartuetan, «*the righthand member determines the category of the whole*» (E. Williams 1981: 249), 'Eskubiko Ardatzaren Erregela'n ('Righthand Head Rule') kokatuz baieztapen hau⁵. Azken batetan, lehendik ere sintaxi mailan ezaguna zen ardatz nozioa⁶ hitzera hedatzen da. Bada, hala ere, multzo handi bat ardatzik gabea, 'Hitz elkartu exozentriko' ena, baina egitura hauen problematika azkenerako utziko dugu.

E. Williams-en (1981) baieztapenen atzean dagoen ikuspuntua E. Selkirk-ek (1982:2) adierazten du argi eta garbi: hitzen egiturek, sintaxi egituren propietate formal berak dituzte; areago, mota bereko erregela sistemak sortzen ditu batzuk eta besteak:

«For example, like syntactic structures, word structures tend to be 'headed' (Williams 1981). That is, a W-syntactic constituent X_n with a particular complex of category features will contain a constituent X_m, its head, which also bears those features» (E. Selkirk 1982:9)

Hitz elkartuetan ardatza zein den zehaztean, bat dator E. Williams-ekin (1981), hitz elkartu endozentrikoen ardatza eskubiko osagaia izan ohi da ingelesez. Hala ere, 'aditza + partikula' egituretan (*grow up, step out, sit in*), endozentrikoak izanik ere, ardatza ezkerreko osagaia dela defendatzen du. Azkenik, bada beste multzo bat, inolako ardatzik ez duena, hitz elkartu exozentrikoena.

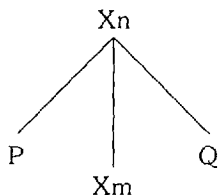
Ardatza ezkerrean daramaten hitz elkartu endozentrikoak ere badirela baieztatzeak zein ondorio dakarren aztertzen badugu, E. Williams-ek (1981:248) definitutako 'Eskubiko Ardatzaren Erregela' birmoldatu beharraz jabetuko gara. E. Selkirk-ek (1982:20) dioten bezala, E. Williams-ek (1981), ardatza, posizioaren arauera definitu zuen, ez tasun-multzoz osatuta dauden kategorien arteko erlazio bezala. Horregatik proposatzen du berak 'Eskubiko Ardatzaren Erregela birmoldatua':

Right-hand Head Rule (revised)

In a word-internal configuration,

5.- «*In morphology, we define the head of a morphologically complex word to be the righthand member of that word (...). Call this definition the Righthand Head Rule (RHR)*» (E. Williams 1981:248).

6.- «*In general, the head of X has the same properties (distribution, etc.) as X*» (E. Williams 1981:247).

where X stands for a syntactic feature complex and Q contains no category with the feature complex X , X_m is the head of X_n (E. Selkirk 1982:20).

Lehenxeago aipatu aditzetan (aditzaz eta partikulaz osatuetan), partikulari Q legokioke goiko hitz-egitura arbolan. Horrela eman uste du berak hitz elkartu endozentriko guztietako ardatzen berri.

Garbi uzten du hala ere, 'Eskubiko Ardatzaren Erregela' ez dela unibert-sala, hizkuntza batek baino gehiagok ditu ardatza ezkerrean daramaten hitz elkartu endozentrikoak eta. Urrutirago joan gabe, ondo ondoan ditugun bi hizkuntzak, espainiera eta frantsesa (hizkuntza erromantze direnez) 'Ezkerreko Ardatzaren Erregela' luketen hizkuntzak dira.

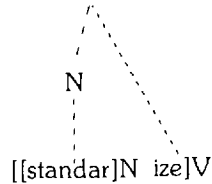
Ardatzaren nozioa erabakigarria da, bestalde, hitz elkartu endozentrikoa ondo sortua dagoen ala ez jakiteko. 'Percolation' ('iragazte') baldintza bete beharko dute hitz elkartu endozentrikook:

«If a constituent α is the head of a constituent β , α and β are associated with an identical set of features (syntactic and diacritic)» (E. Selkirk 1982:21).

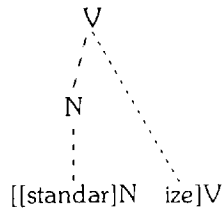
Geroxeago ikusiko dugunez, 'Percolation' edo 'Iragazte Baldintza' honek emango digu zeresanik hainbat menpetasunezko hitz elkartu motatan.

R. Lieber-ek (1983), azkenik, 'Tasunen Iragazte Konbentzioa'z gainera, 'Argumentu-lotze Printzipioa' ('Argument-linking Principle') ere beharrezkotzat jotzen du hitz elkartuak ondo sortu ahal izateko. Morfemak, binaka adartzen diren zuhaitz etiketagebetan txertatuko genituzke; etiketak, adabegiari dagokion kategoria, honako lau 'Feature Percolation Conventions'-en ('Tasunen Iragazte Konbentzioen') arauera emanaz:

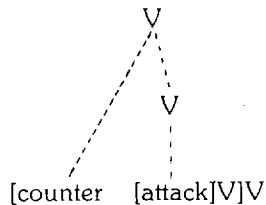
- (1) Morfema oinarri baten tasun guztiak, kategoria tasunak barne, morfema hori dominatzen duen adabegi ez adartzaileari ('non branching') iragazten zaizkio:

- (2) Morfema hizki baten tasun guztiak, kategoria tasunak barne, morfema hori dominatzen duen lehen adabegi adartzaileari iragazten zaizkio:

- (3) Adabegi adartzaileak ez badu (2)ren bidez tasunik lortzen, hurrengo beheragoko etiketadun adabegiaren tasunak, adabegi adartzaile etiketadunari zuzenean iragazten zaizkio:

- (4) Bi oinarri 'ahizpa' badira, eskubiko oinarriaren tasunak, bi oinarriak dominatzen dituen adabegi adartzaileari iragazten zaizkio:

a.

binaka adartzen den arbola
etiketagabea

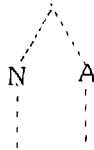
b.

arbolan morfemak ezartzea

[branch]N [brown]A

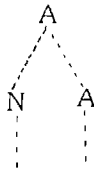
c.

Lehen konbentzioaz adabegi
ez adartzaileak etiketatzea

[branch]N [brown]A

d.

Laugarren konbentzioaz,
oinarriak dominatzen dituzten
adabegi adartzaileak
etiketatzea

[branch]N [brown]A

Azken adibideak, lau puntu horietan zehar, erakusten digu nola sortzen diren hitz elkartuak, eta nola esplikatzen diren hitz elkartu osoaren kategoria gramatikala eta tasun multzoa. Hala ere:

«In one respect, however, this framework seems to be too simple. It predicts that a stem of any lexical category (kategoria lexikoak Izena, Aditza, Izenondoa eta Preposizioa izanik) can be inserted into a word tree as a sister to a stem of any other lexical category to form a compound which will have the category and other properties of the right-hand stem; since stems by definition have no subcategorization restrictions, all combinations should be attested. Moreover, since the framework as it stands places no restrictions on compound formation, it also predicts that all types of compounds should be equally productive. But this is clearly not the case» (R. Lieber 1983:254-5).

E. Selkirk (1982:18) ere ohartu zen $X \rightarrow YX$ bezalako erregelaren baten indar handiegiaz. Ingelesez behintzat existitzen ez diren kategoria gramatikalen elkarketak sortuko lituzke. Baina bere eritziz, hutsuneak ingelesarenak dira, ez unibertsalak. Orohar, hizkuntza jakin bateko gramatikak, hizkuntza horretan existitzen diren hitz elkartu-motak esplizitoki mugatuko dituen erregela sistemaren beharra duela baieztatzen du. Baina erregela sistema hori nolakoa izan daitekeen ez du zehazten.

R. Lieber (1983), arazo honetaz arduraturik, irtenbideren bat aurkitzen saiatzen da. Lexikoian zenbait elkarketa konkretu sortuko dituzten erregelak ('Izena + Izena', 'Izena + Izenondoa', esaterako. Baina ez 'Aditza + Preposizioa' edo 'Izena + Preposizioa') sartzea baztertu ondoren⁷, lexikoia edo gramatikaren gainean eragina duen murriztapen berjaberaren baten bila abiatzen da. Murriztapen honek, ikusi ditugun lexiko egituraren printzipioekin elkarlanean, esplikatuko luke zergatik diren kategoria gramatikak batzuren elkarketak zilegi (eta ez beste batzurenak), eta zergatik diren mota batzuk, besteak baino emankorrago.

Printzipio berjabe hori, sintaxian proposatu izan denaren⁸ parekoa izan daitekeela proposatzen du. Eman dezagun egitura lexikoaren atalari indar handiegia ematen diogula, sortu beharko ez lituzkeen konbinazioak sortzen uzten diogula, sintaxian egin antzera. 'Argumentu-lotze printzipioak' mugatuko luke zeintzu diren hitz elkartu posibleak eta zeintzu ez. 'Argumentu-lotze printzipioa' definitu aurretik, hiru termino definitzen ditu:

7.- *«We might try to reduce overgeneration by directly altering our principles of lexical structure, for example, by adding to the lexicon rules specifically designed to produce some compounds (e.g. NN, NA) and not others (VP, NP). We could conceivably add to the lexicon a series of filters which let through NN, AN, NA, and VN compounds but which rule out NP, AP, and VP compounds. Such a solution, however, is very costly. First, it forces us to add a new formal mechanism to the lexicon; filters are not otherwise necessary to within the present framework. More importantly, it would not explain why NN, NA, AN, etc., compounds are possible, but not NP, AP, and VP; the filter solution merely restates this observation, thus claiming implicitly that the pattern of facts in (5) (ingelesez existitzen diren hitz elkartu-motak) is accidental. Finally, any set of filters we might devise to rule out NP, AP compounds, etc., would still be unable to explain why some compounding patterns are clearly more productive than others»* (R. Lieber 1983:256).

8.- Ingelesez, berridazketa erregelek **Sue hit*, **Ted put the box* bezalako perpaus ez gramatikalak sor ditzakete, hau da, neurritz kanpoko indar sortzailea dute, badagoelako printzipio berjabe bat, argumentu egitura duten unitate lexikoak arbolan txertatzen direnean, argumentu egitura hauek bete behar direla eskatzen duena. Argumentu egiturak, rol semantikoak (Egilea, Gaia), erlazio gramatikalen (sujetu, objektu) edo egitura posizioen ([IS,P], [IS,AS]) bidez adieraz daitezke. Horrela, ingelesezko adibideak ez gramatikalak izateak, *hit* aditzak Gaia izan beharrak eta *put* aditzak Gaia eta Lokatiboa izan beharrak esplikatzen du. *Sue hit her sister* edo *Ted put the box on the table* perpaus gramatikalak lirateke, *hit* eta *put* aditzen argumentu egiturak beterik daudelako.

- a. *Barne-argumentua*: beharrezko argumentu guztiak (lexiko bidez zehazten direnak), sujetuarena salbu, barne-argumentuak dira. Adibidez, *give* eta *elect* aditzek bi barne-argumentu dituzte (IS nor eta IS nori lehenak, IS nor eta IS predikatiboa bigarrenak); *put* aditzak ISa eta 'Lokatiboa' ditu barne-argumentu gisa; eta *during* bezalako preposizio batek barne-argumentu bat.
- b. *Argumentu semantikoa*: beharrezko ez diren edo lexiko bidez zehazten ez diren esaldiak dira argumentu semantikoak. Lokatiboak, Instrumentalak, Modu esaldiak, Agentiboak, Helburua ('Benefactif') e.a. sartuko lirateke hemen.
- c. *Aske*: oinarri bat askea da, aske gelditzen da, unitate lexikal argumentu-hartzaile baten ezkerretan, lotu gabe badago.

Artikuluari zehar, Aditz eta Preposizioak, unitate lexikal argumentu-hartzaile bezala tratatzen ditu; Izenak eta Izenondoak, orohar, argumenturik hartzen ez dutenak dira.

Guzti hau kontutan izanik, honela definitzen du 'Argumentu-lotze printzipioa':

- a.
$$\begin{matrix} []_{\{V\}} & []_a & \text{edo} & []_a & []_{\{V\}} \\ \{P\} & & & & \{P\} \end{matrix}$$

motako konfigurazioan, a edozein kategoria izan daitekeelarik, $\{V\}$, $\{P\}$ -k barne argumentu guztiak uztartu behar dituzte.

- b. $[]_a$ oinarria, oinarri argumentu-hartzailea duen hitz elkartu batetan libre badago, a , oinarri argumentu-hartzailearen argumentu semantiko bezala interpretatu ahal izan behar da.

'Argumentu-lotze printzipio' honek, 'Tasunen Iragazte Konbentzioa'rekin batera du eragina. Hots, aditza bigarren osagaia bada, bere argumentu-egitura hitz elkartutik kanpo bete dezake. Adibidez:

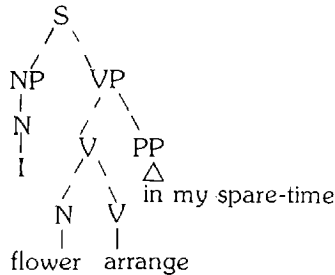
- ez dugu hitz elkartu bat gaitzetsiko oinarrietako batek argumentu-egitura betetzen ez duelako
- oinarri baten interpretazioa ez du inoiz bestearen argumentu semantiko izan ahal izateak mugatuko.

b. **Lehen osagaia da argumentu-hartzailea.**- ‘Prep. + I’, ‘Ad. + I’, ‘Prep. + Ad’, eta ‘Ad. + Prep.’ lirakeke ingelesez horrelako elkarketak. Baina, ‘Argumentu-lotze Printzipioa’ren eraginez:

- ‘Prep. + I’: elkarketa posiblea da, baldin eta izena egokia bada preposizioaren argumentu egitura betetzeko.
- ‘*Prep. + Iznd’: ezinezkoa, izenondoa ezin delako preposizioaren argumentu inoiz izan.
- ‘Ad. + I’: ingelesez ezinezkoa aditzak bi barne-argumentu behar baditu, edota aditza, izena ez beste kategoria bateko barne-argumentua eskatzen duenetakoa bada (*seem* ingelesez, edo *uste izan* euskaraz). Bestela, zilegi dira horrelako elkarketak.
- ‘Ad. + Iznd’: posible izango da aditzak, izenondoa hartzen badu argumentutzat (*appear* ingelesez, *iruditu* euskaraz), edota aditzak ez badu barne-argumenturik.

c. **Bigarren osagaia da argumentu-hartzailea.**- Ingelesez gertatzen diren elkarketak ‘Iz. + Ad’, eta ‘Iznd. + Ad’ dira, argumentu-egitura hitz elkartutik kanpo ere osa dezaketelako (ikus lehenxeagoko *hand-weave* adibidea). Teorian beste bi elkarketa genituzke ‘I + Prep’ eta ‘Ad. + Prep’, baina ingelesez ez dago horrelako adibiderik. Badirudi preposizioa bigarren osagaitzat luketen hitz elkartuak, lexikoian aparte behar dugun printzipio batek baztertzen dituela. Izan ere, preposizioek, beste kategoriek ez bezala, klase itxia osatzen dute. Ez da preposizio berririk sortzen, ez bait dago oinarriari lotzen zaion atzizkirik preposizio berriak sortzeko; eta ezin da erabat preposizio berria sortu aditzekin egiten den antzera (*to scarf* adibidez, ‘oso azkar jan’). Murritzapenen bat beharko dugu guzti hau azaltzeko, eta murritzapen honek baztertuko lituzke preposizio bukaera duten hitz elkartu berriak.

‘Iz. + Ad’ eta ‘Iznd. + Ad’ elkarketan, berriz, lehen osagaia libre badago, bigarrenaren argumentu semantiko bezala interpretatu ahal izan beharko da. Horregatik dira ezinezkoak **green-dry*, **high-walk* bezalakoak. Lehen osagaia barne-argumentu bada, orduan, aditz elkartu hori intrantsitibo gisa erabiliko dute:

Baina horrelakoak ingelesez nahikoa marjinalak omen dira.

- d. **Bi osagaiak dira argumentu-hartzaileak.** - Preposizioa bukaeran dutenak c. azpisailean baztertu direnez, gelditzen direnak 'Prep. + Ad'. (*on-come, upcome...*) eta 'Ad. + Ad'. (*fly-drive, fall-float...*) dira. Bigarren osagaiaren argumentu-egitura, noski, hitz elkartutik kanpo bete beharko da. Baina lehen osagaiaren argumentu-egituran izena edo izenondoa azaltzen bada, hitz elkartua ez gramatikala izango da: **during-run*, **give-hit*, **above-arrive*, **appear-eat...*

Lehen preposizio edo aditzak ez badu barne-argumenturik, bigarrena aske egongo da; beraz, argumentu semantikotzat hartuko litzateke. Kontua da aditza ezin dela argumentu semantikoa izan, ezin bait da inolako argumentu izan. Beraz, 'argumentu-lotze Printzipioa' ezin da aplikatu. Ondorioz, aditzak ez luke inongo murriztapenik izango. Hala ere, R. Lieber-ek (1983) ez du azaltzen zergatik diren hain gutxi bi aditzek osatutako aditz elkartuak. E. Selkirk-ek (1982), adibidez, ez omen du antzeko adibide bakar bat ere aurkitu.

Dena den, laburpen gisa, R. Lieber-ek (1983:265) dio 'Argumentu-lotze Printzipioak' azaltzen duela zergatik diren argumentu-hartzaile ez diren osagaiak eratutako hitz elkartuak bestelakoak baino emankorrago; eta, gainera, daitezkeen eta ezinezko diren hitz elkartuei buruz predikzio zuzenak egiten laguntzen digula.

2.- Bigarren osagaitzat izenkia (aditzetik sortutako izena) duten hitz elkartuak

‘Hitz Elkartu Sintetiko’ deiturapean autore batek baino gehiagok aztertu dituen ez horrelako egiturak, eta ez morfologia sortzailearen ikuspuntutik bakarrik, sail berezi bat eskainiko diegu guk ere *harri-jasotzaile* eta *harri-jasotze* bezalakoei, ‘Menpetasunezko Hitz Elkartuen’ barnean. Ordurako utziko dugu bai E. Selkirk-ek (1982) eta bai R. Lieber-ek (1983) horrelako egiturez diotena.

Ondoren, Menpetasunezko Izen Elkartuen iruzkina egitean, hirugarren kapitulu honen sarreran azaldutako sailkapen orokorraren barnean, morfologi sortzailearen aportazio garrantzitsua ere kontutan hartzen saiatuko gara. Aditz eta izenondo elkartuak aztertzean arduratuko gara bigarren osagaitzat izena ez, baizik beste kategoria hauetakoren bat dutenez esandakoez.

Sailkapena, ordena honetan,

- 1.- Osagaiak ondoko parafrasian beteko luketen funtzio sintaktikoari
- 2.- Parafrasi horren egiturari, eta
- 3.- Osagaien arteko erlazio semantikoei

begira egina dago, hitz elkartuen gainean ahalik eta informazio oso eta zehatzena eman nahiz. Parafrasiak emateak, bestalde, ez du esan nahi, sarreran esan dugun legez, hitz elkartua sintaxi egituratik sortzen dela defendatzen dugunik. Gure jokabidea gehiago litzateke H. Gauger-ek (1971:158-9) adieraziaren parekoa:

«Das zusammengesetzte Wort -darin besteht seine Dursichtigkeit- ist stets in einen Satz oder ein satzartiges Gebilde auflösbar, das -mehr oder minder vollständig- seinem Inhalt entspricht. Dieser Satz is nichts anderes als eine Paraphrase dieses Inhalts; als solche ist er durchaus nachträglich und sekundär: der Satz ist das mögliche Produkt der Zusammensetzung, nicht aber diese das Produkt des Satzes»

hau da, parafrasiak, azken batetan, hitz elkartuaren esanahia ematea beste zereginik ez dute. Perpausa, hitz elkartuaren ondorio litzateke, ez alderantziz. Honek, noski, esan nahi du erlazio semantikoaren eta parafrasiaren artean badagoela nolabaiteko lotura. ‘Lekua’ bezalako erlazio semantiko bat proposatzen bada, parafrasian ‘Leku kasua’ aurkituko dugu; edota ‘Baliabidea’ erlazio semantikoa, -z (zertaz) atala daraman parafrasiari loturik azalduko zaigu.

Erlazioa ez da beti hain estua, ordea. Hor dugu *zalpurdi*, *zaldi-gurdi*, ‘zaldiek gurdia zertu’ parafrasia dagokiona eta ‘Baliabidea’ erlazio semantikoa, kasu honetan erlazio semantiko hori (Ch. Fillmore (1968) edo R. Lees-entzat (1970) kasu semantiko litzatekeena) sujetu funtzio sintaktikoak jasotzen duelako.

Azkenik, azpisail bakoitzean sartuko liratekeen hitz elkartuak, osagaien kategoria gramatikala kontutan hartuaz banatu dira. Badira, hala ere, Menpetasunezko Izen Elkartuen hasieran, osagaien kategoria gramatikala beste sailkapenik ez daramaten izenak, bi osagaien artean Menpetasunezko erlazioa dagoela iruditu zaigulako, baina sail eta azpisail zehatzagorik emateko gauza izan ez garelako:

aur-bearretan (16, 17), vnçi ithurri (04), asto sapin (08), oial-zorkiagaz (13), lepozamarreruntz (12), iregurrez (14), txantôlak (10), eriotz arrasta (20), labur-bil (12)...

Azaldu zaizkigun sailak honako hauek dira, osagaien arteko erlazio sintaktikoa izanik sailkapen kriterio lehena. Bestalde, R. Lieber-ek (1983) ‘Primario’ deitzen dituen izen elkartuen barnean, argumentu-hartzaile den osagaien bat daramatenak, hau da euskararen kasuan aditza mugatzaile gisa daramatenak, bukaerarako utzi ditugu.

A.- MUGAKIZUNTZAT IZENA DUTEN MENPETASUNEZKO IZEN ELKARTUAK

1.- Sujetu-Objetu mota

a. Ergatiboak - Absolutua - zertu ‘Egilea’¹⁰

- izen berezia + izen arrunta:

Kristo agindu, Sabin-alatza, Urtzi-lagi, Txerren-sare, Txerren-uyola...

Oso adibide gutxi aurkitu ditugu horrelakoak, lehen osagaitzat izen berezia duten menpetasunezko izen elkartuak. Izan ere, L. Villasantek (1974:20) esan bezala ezin da *-en* erlazio atzizkia ezabatu. Honen arrazoia ikustea bat ere zaila ez delarik: bigarren kapituluaren aipatu den ‘ohizko’ tasuna, balio generikoa, ezin bait da izen bereziarekin lortu. Izen bereziak beti erreferentzia konkretu, jakin, bakarra emango digu.

10.- Ikus hirugarren kapituluaren sarreran, erlazio semantikoak aztertzean, ‘Egilea’ eta ‘iturburua’ erlazio semantikoen arteko loturaz genioena.

- izen biziduna + izen bizigabea: ugari dira horrelakoak,

aur-zarata, eltxo-zizta, giza-legia, mutill-jolas, ollar borroka, txal orrua, pipi zulo, txori-abesti, soldadu-agurra, oilanda arroltzea, gizon-berba, aingeru-dantza, aur-dantza, sorgin-dantza, gotzon-eresi, apaiza-gerra, abel-go(r)otz, astakorotz, zaldi-guduka, giza-itza, giza-irudi, anai-jolasak, ume jolas, beikaka, aingeru-kanta, eper-kanta, xori kanta, ohoin-lan, Jainko legea, atso-lorreta, erle-marrua, haur nigarrak, sorgin-soñu, suge-xixtu, chacur zaunca, euli-furrunda, ardi-marraka...

Hemen sar daitezke era berean, erator-atzizkidun izenez osatutako izen elkartu menpetasunezkoak:

doibat, sorgin-billera¹¹, anai-besarka, adiskide-eskariak, zaldi-lastergua, etsai-estuntza...

- izen bizigabea + izen bizigabea:

burdi-irrintxia, buru-kulunka, buru-batzar¹², eresi-soñu, kañoe-orroa, odolarrasto, oñatza, trompetta soinu, egi-ots, alboka-ots, arnasa ots, kanpai ots, marrua-ots, pausu otsa, trumoi-otsak, tximistargi, golde-arrastoa, oinarrasto, oiñ-aztarna, bazkintza-batzar, ipar-burrunda, txalo-durunda, bihotz besta, aragi ikara, belaun-ikara, biotz-ikara, ezpañ-ikara, lur-ikara, mintza-ikara, tsimist indarra, gorputz-itzal, euri-jasa, talde-kanta, begi-keñu, belaun-keiñu, picot' orbain, itsas-orroa, ostots orrua, euri-osiñak, abo otsa, adarrotsa, agin-otsian, aizkorotsa, anka-otsa, ate otsa, berriketaots, berbots, bibolin-otsa, burni otsa, carreta hotsa, danborrots, diru-otsa, ezkil-ots, itzotsa, kantu otsak, kisketots, makil-otsa, orrua-otsa, piano-otsa, banda-soñu, chirula soinu, manjura soinua, pianu soñu, txilintxa-soñu (eta orohar *hots/soinu* mugakizun duten Izen Elkartuak), kañoi-sua, aize-txistua, golde zantzua, ardao cetaca, biotz-zirrara, oin-zulo, aize-zurrunbiloa...

- . Hots hitzak edo onomatopeiak ere hemen sar daitezke:

hortz garrasca, esku-zarta, abokorroka, trumoi burrunda, ol-karraska, aixe-ufa, sega-zarrazta, txalo-zarta...

- . Azkenik, hemen aipatuko ditugu bigarren osagai izenkia dutenak:

kazkabar-erauntsia, lur erauntsi, ostos-erauntsi, gogo-yardun, hats beherapen, atz-eramana...

11.- Bigarren osagaitzat 'izenkia' (ikus P. Goenaga 1984) duten hauetaz berrito mintzatuko gara *harri-jasotzaile*, *gari-jote* bezalakoak aztertzean.

12.- *Buru-batzar* dela eta, *buru* beti izen bizigabe bezala azaletzen da, baina kontutan izan behar dugu pertsona, lehen lekua duena, ere adieraz dezakeela. Kasu honetan, esaterako, agian egokiago litzateke adibide hau 'izen biziduna + izen bizigabea' sailekoen artean sartzea.

Azken adibide hau dela eta, oharren bat egin behar da. Izan ere, kategoria gramatikolari dagokionez, *jantzia*, *irabazia* bezalakoak, hots, izen bezala ere erabiltzen ditugun partizipioak bereizi ditugu alde batetik; eta, bestetik, *eramana* bezalakoak, izen bezala erabiltzen ez ditugunak. Hala ere erabileran garbi gelditzen da *atz-eraman* izena dela. Bigarren osagaia bada menpetasunezkoetan euskaraz agintzen duena, morfologia sortzailearen ikerketek erakutsi dutenez, bigarren osagai izen horren tasunak iragaziko zaizkio elkarketa osoari, hau da, goiko adabegiari. Beraz, *eramana* izen bezala hartu beharko dugu. Ez da harritzekoa, gainera, horrelako interpretazioa ematea, kontutan hartzen badugu edozein partizipio erabil daitekeela izenondo balioan eta izenondoek, aldi berean, izen balioa har dezaketela (*gorria*, *zuria*, *ona*...).

- osagai atzizkiduna + izen bizigabea: lehen osagaia, mugatzailea, izen biziduna edo bizigabea izango da, segun zein atzizkiren bidez sortutako izena den. Orohar sail honetakoak dira: *idazle-batzar*, *bertsolari-saio*, *olerkari-lana*, *adimen-burruka*, *izketa-otsa*...
- izenondoa/izena + izen bizigabea: mugatzaileak praktikan beti izen balioa du, nahiz biziduna (*salbai*, *arrotz*, *suhur*...), nahiz bizigabea (*zikin*, *maite*) azken balio hau askoz gutxiagotan azalduarren:

arrotz-joku, maitemiñ, suhur-hizac, arrotz dantza, salbai garrasia, sahar-hizac, arrotz-obenik, gaixto-irri, kistar-jolas, nagusi oiua, kristau-otoitza...

- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: badira zenbait izen (*eleiza*, *auzo*, *herri*...), bizidun zehin bizigabe balioa har dezaketenak; segun eta zein hartzen duten, interpretazio desberdina ematen diogula izen elkartuari. Kasu honetan guztiek izen bizidun¹³ balioa hartzen dute:

eliz-agiri, elizjai, erri-gerra, auzo-billeretan, eliz-arrenak, eliz-batzarreak, eliz-legeak, aberri-oyuba, herri legeak...

- zenbait adibide berezi: hemen komentatuko ditugu adibide bakanak, itxuraz mota emankorraren adierazle ez direnak, baina corpusean zehar jaso ditugunak.

orobatasuna: Enbeitak bakarrik erabiltzen duena, *aberi oro-batasuna* hiru osagaidun izen elkartuan. Lehen osagaia izenordaina dela esan daiteke, nahiz izenordainak, euskaraz, ez diren hitz elkarketan azaltzen.

¹³- Egia esan bizidun balioa aitortzen diegun izen hauek, berez, izen kolektiboak dira. Eta lehenxeago esan bezala, kolektiboak bizigabeen artean sartu ditugu.

ari-otsa, bizi-otsa: Lizardiren bi adibide hauetan, aditzoina dela dirudi mugatzailea. Egitura berez ez da arraroa, aurrerago ikusi ahal izango dugunez (*ikasgela, jantoki, galdu lecuba...*); bi osagaien arteko erlazioa da harri gaitzakeena. Izan ere, *jantoki* eta abarretan, 'jaten den tokia' edo antzeko parafraziak ditugu, beti ere mugakizunak ekintzaren lekua edo modua adieraziaz. *Ari-otsa* ez da, ordea, 'otsa zeinaren bidez ari den', baizik 'aritzeak ateratzen duen otsa' edo antzeko zerbait¹⁴. Azken batetan, *ots* mugakizun duten beste izen elkartuen pareko egitura luke.

hil aitorra: hemen mugatzailea izen bezala hartu behar dela dirudi¹⁵, beraz, goiko eramanaren antzekoa litzateke.

b. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Jabetza'

- izen berezia + izen arrunta: lehen ere horrelako elkarketaz esandakoa errepikatu besterik ez genuke egingo. Adierazgarria da, hain zuzen ere, gerraurreko autoreetan bakarrik aurkitzea horrelakoak, Enbeita, Lizardi eta adibide bakanen bat Orixerengan.

Sabin-gogua, Txerren-otseñak, 'Bai'zabalkundea, Kartuxa-etxe, Sabin gorpua, Txerren-auspoa, Luzbel-kumia...

- izen biziduna + izen biziduna: 'Egilea' erlazio semantikoarekin aurkitu ez dugun elkarketa.

Abadekriadie, charpanter-seme, goteun-emazte, puta semea, txitama, kamiñero kabo, lapur-kapitanak, ministro buruzagi¹⁶, erregin-alaba, Jainko-alaba, puta alaba, jaun-alabak¹⁷, markes-andrea, aita asaba¹⁸, errege-gizona, errege-jende, errege-mirabeak, eskribau-mutilak¹⁹, phariseu seme, saskigilekume...

14.- «Ta egunkaria ari-otsa, bizi-otsa, egi-otsa: euskoa badalaren baietzik gorenena baikenduke» (Itz-lauz-, 72).

15.- «Hic hil nunala, / dinat hil autorr' uziren» (Oihenart 1657:30).

16.- Azken hirurak izan daitezke 'Atributibo' azpisaillekoak ere: 'kapitain den lapurra', 'buruzagi den ministroa' e.a.

17.- «Atzikitzekotz ere, sehientzat; bainan jaun-alabak burrasoekin, gazte lagunekin eskuaraz ele ... beautzue!» (Aurpegia, Mintzaira: Gizon!, 216).

18.- «Nic enzun neutsan aita asaba bati, anchina andiquijac bere ebiltzala abarcacaz» (Peru Abarca, 94).

19.- «Orduan eskribau-mutilak barre-zantzoka asi ziran» (Euskale'riaren Yakintza II, 280).

- izen biziduna + izen bizigabea:

aur-ixen, errege-baso, tenienteordea, moja kanpaiak, giza era, eme-gogo, doipuru, regue arropa, giza-asmo, markes-baso, lamin-eltze, amandre gona, behi joare, eskale-maila, endore-makilea, erregeontziak, alabordea, lamin-orrazia, sorgin-orrazi, gizon-tšapela...

- . aditzoina + atzizkia izan daiteke mugakizun:

giza-izkera, giza-izkuntza²⁰, gixon-adimen, apaiz-yazki, Jainko-biziera, giza-etorkia, sorgin-esakerak, aur-eriotzak...

- . izena + atzizkia izan daiteke mugakizun: *gizon soñekoz, soldado aitzindari, soldadu agintariak, moru agintari...* izena biziduna zein bizigabea, atzizkiaren arauera.

- . izenondoa + atzizkia mugakizuna: *anai-maitasuna*

- . mugatzailea eratorria (nahiz aditzetik nahiz izenetik):

egille-izenik, zaldun-oski, langiñe-arazua, irizle zorrotz eran, olerkari-gogo, gudalburu, gerrari-buru²¹, jabile muga, itxaropen-begi, edari pozoin, adimen-begi, irudimen-begi, olerkari-arnasa, jaupalburu, langille buru, agintari-orde...

- izen biziduna + izena/izenondoa: hau ere 'Egilea' erlazio semantikoarekin aurkitu ez duguna. Morfologia sortzailearen azalpena ikusi ondoren, esan beharrik ez dago mugakizunak beti izen balioa hartuko duela, bestela ezingo bait litzateke esplikatu nola hartzen duen elkarketa osoak izen balioa. *Arotz-nagusia*²², *lapurnagusiak*, *mutil-nagusi*, *soldadu-nagusi*, *penitente ezaugarri...*

- izen bizigabea + izen biziduna:

udal-ordezkar²³, txadon-guraso, batzoki-lendakarija, leinu-buruçaguia, gobernu-mutil...

20.- *Hizkuntza* izenaren oinarrian *hitz* izena egon arren, *-kuntza* atzizkia aditzoinari lotzen zaionez, atzizki hau daramaten izen guztiak aditzoinetik eratorriak balira bezala kodifikatu ditugu.

21.- *Buru* mugakizun dutenak 'Atributibo' sailean ere sar daitezke, 'buru den gerraria', e.a.

22.- *Nagusi* bigarren osagai denean, bi interpretazio dira gehienetan posible: 'arotzek duten nagusia' nahiz 'nagusi den arotza'. Bigarren kasuan, Izen Elkartu Kopulatibo Atributiboen artean sailkatuko genukeelarik.

- ‘izen bizigabea + izena/izenondoa’: *eskola nausi, jelbatz-nausi, saldo-nagusi*²⁴...
- izen bizigabea + izen bizigabea:

ballara-izena, azal-margua, moldiztegi-izena, etxe-artaldea, odol precioa, abenda-era, gorputz-eran, txauburu, ontziburu²⁵, etxe-abixena, begi-argia, gogo-arrâgura, irudi-begiz, abenda gogua, eçpiritu libertatia, odei-margo, abenda-odol, cristal-ordea, meza-ordea, gorputz tamaña...
- ‘aditzoina + atzizkia’ egiturako mugakizuna dutenak: *eguzki-histura, buru-ahalmenak, ele-berbizkunde, bake-pizkunde*...
- ‘izenondoa + atzizkia’ egiturako mugakizunaz: *gogo-osasuna, eguzki-histasun, gogo iluntasuna, orri-legorte*...
- partizipioa/izena denean mugakizuna: *biotz-aspertu*
- mugatzailea eratorria: *itxaropen-begiz, edari pozoinak, irudimen-begiz*...
- siglak + izen bizigabea:

Jel-areyua, Jel-etsai, Jel-zabalgunde, Jel-gurendea...

Azken batetan sigla horiek izen berezi bezala funtzionatzen dutela esan daiteke, beraz, orohar aurkitzen ez den menpetasunezko izen elkartu mota baten aurrean geundeke. Berriro ere sail honetako adibide guztiak Enbeitarenak dira.
- izena/izenondoa + izen bizigabea: teoriar lehen osagaia izenondo ere izan zitekeen, baina beti izen balioa (gehienetan izen bizidun bezala) du mugatzaileak:

Kristau-biziera²⁶, eder-era, arrotz-izkuntza, kristau oroipen, doñor-osasun, bazerritar jantzi, kistar-biarkuna, kristiñau buruak, herrizale gatza, arles-yaka, eder-yantzia, santu-bizitza...

23.- *Udal, abenda, talde, aldra*... izen kolektiboak orohar bizigabe balira bezala hartu ditugu, bizidunen kolektiboak adierazten dutenak bizidun bezala hartzea agian zuzenago izan badaiteke ere.

24.- *Gerra agintari edo ontzi nagusi* bezala, ‘Nausiak eskolan zertu’, ‘Nausiak jelbatzan zertu’... ‘Aditzlagun-Sujetu’, ‘Lekua’ azpisailean ere agian ezar daitekeena. Beste horrenbeste esan daiteke ‘Sujetu-Objetu’, ‘Jabetza’ azpisaileko *batzoki-lendakari* eta beste hainbat adibidez.

25.- Berez hemen *buru-k* gizakia adierazten duenari; horregatik agian egokiago litzateke ‘izen bizigabea - izen biziduna’ azpisailean jartzea bi adibideok.

26.- Mugakizun soilak eta eratorriak, guztiak nahasirik emango ditugu.

- partizipioa/izena + izenkia (edo izen eratorria): *il-yantzietan, il-soiñekoz*
- -izen biziduna/bizigabea + izen biziduna: *aberri-seme, her-iauna, eliz-artzain, erri-gurasoek...* Sail honetakoak dira mugakizuntzat izen eratorria dutenak ere: *eleiz agintariak, erri agintariak...*

- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea:

atzerri-gorrotuak, erri anima, erri-basuac, erri-izenak, aberri aintza, eleiz-buru, eliz-iritzi, erri-etxe, erri-zelaia...

Era berean mugakizuna izenkia denean: *erri-yakintza, erri-pizkunderik, eliz-eginkizunak...*

c. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Helburua'

- izen biziduna + izen bizigabea:

abogau-saria, senipartia, asto-zipotza, aur-oialetan, ume-tšintsarria, ume jostallu (nahiz azken hau izen bizigabe eratorria izan).

Azken hirurek, behintzat, 'Jabetza' erlazio semantikoaren azpian ere leku egokia izan zezaketen.

- izen bizigabea + izen bizigabea: hemen adibide bakarra dugu *erri-izperkari-saria* (hiru osagai dituena, mugatzailea aldi berean hitz elkartu bait da, *erri-izperkari*). Agian egokiago litzateke Aditzlagun-Objetu sailean sartzea, 'herri-izperkari'entzat zertu saria' parafrasia emanek eta 'Helburu' erlazio semantikoa gordeaz.
- izenondoa/izena + izen bizigabea (bakuna zein eratorria): *kristau dotrina, kristau-ikasbide, kristau ikaskizunak, kistar-ikasti...* Esan beharrik ez dago mugatzaileak izen bizidunaren balioa hartzen duela, ez izenondo balioa.

d. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Edukia'

- izen biziduna + izen bizigabea:

beor-ustarri, giza-ardatz, giza-ustai, ijito kasta, mutil-kuadrilla, oiño-lerro, soldadu tropa, bei-pare, idi pare, kapoi pare, zaldi-pare, giza-alderdi, giza-aria, giza-enda, txori-enda, mandoerrekoia, txita-erreskada, guiza casta, vipera castá, ollanda pare, xori pare, zikiro pare...

- mugatzailea eratorria izan daiteke: *garañe-endaria, bertsolari-kuadrilla, pertsulari arraza...*

orohar hemen sartu ditugu ‘multzo’ artxisememaren azpian bilduko liratekeen *multzo*, *pila*, *aldra*, *oste*, *talde*..., mugakizuntzat eta mugatzailetzat izen biziduna daramaten hitz elkartuak. Mugatzailea, aldiz, izen bizigabea denean, Aditzlagun-Objetu sailean, ‘egurrez zertu pila’ erako parafrasiak emanez, beti ere erlazio semantikoa ‘Edukia’ delarik, sartu ditugu. Bereizketaren arrazoia, mugatzailearen [$\pm$ biziduna] tasunean dago, [- biziduna] denak ezin duela ezer *zertu* (*osatu*) interpretatu dugulako. Norbaitek osatzen du pila, multzoa... liburuz, egurrez, hautsez... Dena den guztiak Aditzlagun-Sujetu sailean ere, ‘gudariz zertu (*osatu*) ostea’ eta ‘liburuz zertu pila’ bezala ere ager daitezkeela iruditzen zaigu. Erlazio semantikoari dagokionez, bestalde, sarreran esandako zenbait erlazioaren arteko lotura dela eta, ‘Gaia’ dela hemen duguna ere pentsa daiteke. Multzoa *x*-az osatzen bada, multzo horrek ezinbestean *x*-a izango du eta:

artalde, yendalde, vrdalde, abeslari aldreia, egasti aldra, emakume aldra, ganadu aldria, gizaldra, gotzon-aldreia, lagun aldra, soldau-aldra, txori aldra, gende aralde, lapur ato, lapurkuadrilla, indio-mordoak, mutil-mordoska, ollo-mordo, nobizio mordo, erle-mulko, liztormulko, giza-multzo, jende ostea, antzar pillo, erle-pilola, ganadu-pilla, gizapilla, jende pillak, ollo-pilla, sorgin pila, ume-pillua, bele-sail, aunts-sail, ijitu sallak, lagunsail, mutil-sail, ardi saldo, axuri-saldo, mutil-saldoak, nexka-saldoak, aate-talde, abere taldeak, aingeru talde, antšoba talde, ari-talde, axuritaldea, beitalde, eltxo-talde, etsai-taldea, gizatalde, haur aldea, iditalde, iize-taldea, iratxo-taldea, jende-taldea, lagun-talde, mutil-talde, otso talde, senide-taldea, soldadu- talde, txerritalde, uso talde, gende tropela, haur zeheria, gudari-aldreia, jaupari aldra, gudaroste, gudari-talde, igitari taldea, euskaldun jendeak, escualdun aralde, gizadi mordoza, gendaqui aralde...

Baina badira beste bi arazo ere *multzo*, *pila*, *aldra*, *oste*, *talde*... mugakizunez osatutako izen elkartuetan:

- 1.- R.Lieber-ek (1983:255) dioenez oinarriek ez dute hautapen tasunik. Hori dela eta, printzipioz edozein kategoria-elkarketa zilegi izateak bultzatu du hizkuntzalari hau ‘Argumentu-lotze printzipioa’ garatzera, zenbait kategoria-elkarketaren ezintasuna esprikatu nahian. Esku artean ditugun mugakizunetako zenbaitek, orde, hautapen tasunak (edo antzeko zerbait) dituztela esan daiteke. *Oste*, *talde* edo *aldraren* definizioaren bila hiztegira jotzen badugu, ‘izaki bizidunez osaturiko taldea’ adierazten dutela aurkituko dugu. Beraz, mugatzaileak ere [+ biziduna] tasuna beharko du. Ez dugu **liburu talde*, **egur aldra* edo **belar oste* bezalako izen elkarturik sortuko. Alde honetatik, benetan sail berezia osatzen dute tasun jakin bat duten mugatzaileekin bakarrik elkar daitezkeen mugakizun hauek.

Arestian esandakoa zehaztuz, ordea, gure bilketan *talde* mugakizun izanik, adibide bi aurkitu ditugu mugatzaile bizigabea daramatenak: *denporatalde*(10) eta *izartalde*(24). Baina *alde* forman, ekialdean, mugatzaile bizigabeekin ere erraz aurki daiteke: *pertsu alde*(17), *uralde*(24), *arratz-alde*(11)²⁷. Badirudi *alde* forma zahar askea bikoiztu egin dela ekialdean, *talde* mugatzaile bizidunekin elkartzuz (nolabait 'bizidunen multzoa' balioa hartuaz), eta *alde* (forma zaharra, bere hortan *artalde*, *urdalde*, *yendalde* bezalakoetan geratu zaiguna) 'bizigabeen multzoa' balioarekin gordeaz. Sailkapenean ikus daitekeenez *tropel*, *aralde* eta *saldo* ere, orohar, mugatzaile bizidunekin bakarrik elkartzen dira, nahiz *mertxika aralde* bezalako salbuespenen bat izan.

- 2.- Multzo honek planteatzen duen bigarren arazoa, E. Selkirk-ek (1982) landutako ardatzaren teoriaren ondorio da. Menpetasunezko izen elkartuen sarreran ikusi dugu ingelesez, hitz elkartu endozentrikoetan, orohar bigarren osagaia izan ohi dela ardatza (mugakizuna, beraz) eta, horrenbestez goiko adabegiari, izen elkartu osoari, bere tasunak eta kategoria gramatikala iragazten dizkiona. Euskara ere ingelesa bezalako hizkuntza da alde horretatik lehen esan bezala. Orduan arazoa honetan datza: *multzo*, *pila*, *mordo*, *morka*, *sorta*... zer dira izen bizidunak ala bizigabeak? Kolektiboak bizigabetzat hartu ditugula esan dugu. Hala ere arazoa hor dago. Izan ere bizigabeak direla esaten badugu, nola esan daiteke 'giza- multzoa etorri da', *etorri* aditzak sujetu biziduna eskatzen badu? Edota 'neska-mutil pila ari zen jolasean'? Bizidunak direla ere ezin da esan, geure gaitasunak digunaz gainera, *liburu pila* edo *mahats- mordo* ez bait dira izen bizidunak (eta bizidun lirateke baldin eta mugakizuna biziduna balitz). Hortaz, zer? E. Selkirk-ek (1982) 'aditza + partikula' elkarketetarako eskaintzen zuen soluzioa, ardatza ezkerrean daramaten hitz elkartuak direla, alegia, ez dirudi hemen aplika daitekeenik. *Mutiko-pila*, *pila* bait da, ez *mutikoa*. Hau da, mugakizuna eskubiko osagaia da, berau delako beste zenbait tasunekin batera, [+ multzoa] tasun semantikoa iragazten diona izen elkartu osoari. Ardatza, beraz, eskubikoa da elkarketa hauetan ere. Gertatzen dena da ardatzaren [$\pm$ biziduna] tasunaren balioa (gehi ala ken) aldatu egiten dela segun eta mugatzailea nolakoa den, biziduna ala bizigabea. Oraingoz esplikazio hoberik aurkitu ez dugunez, honetan utzi beharko dugu arazoa. Izan ere, *multzo* edo *pila* esanahiari dagokionez oso zabalak, esanahi zehatzegirik ez dutenak, izateak ez du

27.- *Indar-talde* ezingo genuke salbuespenen artean sartu, ez bait da, gure ustez, 'indarrak zertu taldea', 'Edukia' sailean sartzekoa; baizik, 'taldeek indarra zertu', 'Emitza, ondorioa' sailekoa. Beraz, *talde*, *multzo*, *pila*... mugakizun izateak ez du esan nahi menpetasunezko izen elkartuko bi osagaien artean beti erlazio mota bera emango denik.

besterik gabe tasunaren balio-aldaketa hori esplikatzen. Hor ditugu, urrutirago gabe, *modu*, *mota*... esanahiaren aldetik lehenak bezain zabalak izan daitezkeenak, baina bizidun balioa hartzen ez dutenak: ez dugu, esaterako *‘gizon mota hori etorri da’ edo *‘jende suerte horrek uste du’ esaten²⁸.

- . *gizadi mordoizka*(13) izen elkartuak, azkenik, *mordo* bezalako mugakizuna dutenei buruz esan denaz gain, ohar berezi bat eskatzen du. Besteekin batera sartu badugu ere, bi osagaien arteko erlazioa ez litzateke ‘gizadiak zertu mordoia’ izango. Izan ere, ‘multzo’ izenekin, mugatzaile gisa, [+neurgarria] erako izenak elkar ditzakegu; horrelakoek bakarrik (edo horrelakoez bakarrik) osa bait dezakete multzoa, mordoia, pila, e.a. Alde honetatik *gizadi* kolektiboa denez, agian egokiago litzateke ‘gizadiaren barnean zertu (bereizi...) mordoia’ bezala interpretatzea, ‘Iturburu’ erlazio semantikoa ikusiaz bi osagaien artean. Nolatan ez dugun, behintzat, pentsatzen *gizadi mordoizka*, *gizon mordoizkaren* baliokide dela, eta egiazko kolektibo balioa galdu duela erabilera konkretu honetan²⁹.

- izen bizigabea + izen bizigabea:

belar-eremu, pertsu haitada, bide lerroak, arraultze-pare, karta-parea, orga pare, zapata-pare, tiro-saio, bekain-lerro, bertso-saio, elur zerrenda, itsas eremu, kantu-saio, bertso-pare, egun-pare, ordu-pare³⁰...

- izenondoa/izena + izena:

- . biziduna: *kristau familia*

- . bizigabea: *alper-enda*, *kristau artalde*³¹

28.- Argigarriak izan daitezke L. Carlsson-en (1966: 130, 132) hitzak, ‘syntagmes de quantification’ deitzen dituen un nombre de..., une quantité de... direla eta: «Certains faits linguistiques semblent indiquer que la distinction déterminé-déterminant est ici un peu moins facile à établir qu’on ne serait peut-être tenté de le croire (...) Le quantificateur devient ainsi une sorte de caractérisant du quantifié qui, lui, constitue l’idée substantielle de base. Le lien unissant les deux idées engagées s’étant donc transformé dans un rapport d’inhérence, le cas rentre sous la règle que nous avons esquissée pour les types la ville de Paris et le roi Louis XVI».

29.- «Toki atan, kalean baño zabalune geiago egoan da, gizadi mordoizka lodia ikusten zan utsune guztiak beteaz» (Kresala, 221).

30.- Guztiak interpreta daitezke ‘Aditzlagun-Sujetu’, ‘Absolutua - z - zertu’, ‘Gaia’ bezala.

31.- *Artalde* ere kolektiboa den aldetik bizigabetzat hartu dugu, zalantzak izan arren.

- . bizigabetzat hartuko genukeen izen eratorri kolektiboa: *alfer mandrineria, jeltzale-gastedi*
- . biziduna/bizigabea: *Txeko-erria, yudu-erri*
- izen biziduna/bizigabea + izen biziduna: *erri-jende*³²
- izen biziduna + izen biziduna:
 - ardi-yende, ganadu jendea, neskame-jende, traidoré gendé...
- partizipioa/izena + izen bizigabea: *oroi-saŕlean*. Agian egokiago litzateke 'aditzoina + izen bizigabea' dugula esatea, eta hau ere, lehengo *ari-otsa* izenaren eran interpretatu behar dugula, 'oroitzeak zertu saila', alegia.

e. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Iturburua'

- izen berezia + izen arrunta: *Urtzi-baimen, Deun Andoni-usain, Jesukristo argi*. Enbeitarenak lehen biak, Orixerena hirugarrena. Horrelako egiturei buruz beste menpetasunezko azpisail batzutan esanak errepika daitezke.
- izen biziduna + izen bizigabea:
 - haur-minic, giza-asmaketa, Jainko-itza, sorginaxie, Jainko-baimena, bertsolari-doñuz (mugatzaille bizidun eratorria duena), erle kutsuak, txerri-usaña, haur lan, atso contua, Yainko-argi, Jainko-bildurra, maizter-errenta, ardi esne, ardi araguija, Jainko-miña, guraso-ondarea, errege-zigorra...
- izen bizigabea + izen bizigabea:
 - aize-elurra, argi dizdira, argi-izpi, bide-kurutze, bildur-damua, buru-argi³³, euzki argia, gorroto-bitsa, otalorea, baba lorea³⁴ negar malko, ithur vr, su gar, urriki min, bedar-usain, garo usaia, mintu usain, ate zulo, galapari, zeru-almen, negarranpulu, candela arguia, izar-argitan, zeru-argi, icerdi bitsa, euri-bruma, oben-damu, gorroto-deadarra, eguzki-dirdaia, argi erraiñu, oben-garbaya, erlijio-gerra, hotz ikara, poz ikara, bataio indar, atsegin-irrintzi, intxaur-itzal, erio-izardi, eguzki-izpi, zigarro-kea, izpiritu colpe, odol-kutsu,

32.- *Jende* mugakizun denean, askotan *klaseren* baliokide delako informazioa Mitxelena irakasleari zor diot.

33.- «Gure buru-argi utsez garbitu ez ditzakegun auziak asko dira, misterioz kanpora ere» (*Jainkoaren Billa*, 256).

34.- *Lore* mugakizun duten izenak, 'oteak zertu lorea' bezala ulertu ditugu, 'Iturburua' erlazio semantikoa emanaz. Baina agian 'Zatia' erlazio semantikoa ere egokia izan daiteke.

kaparroi-lore, lirio lora, zeru lurrin, ebangelio-ogiz, gudu oihartzuna, oñaze-oiuak, ardau-sunda, su chipristin, negar-ulu, kresal-urriña, alkanfor usaia, eriñotz usaia, izerdi usai, leio-irristu, oben-zor, nigar-zotiña, ur txurusta...

Hemen sar daitezke era berean:

- . mugakizuntzat onomatopeiaren bat dutenak: *poz-dardara, gar zirrista, poz-ñirñir...*
- . mugakizuntzat izenkia (aditzetik eratorritako izena) dutenak: *biotz-eragiña, erruki-egintza, mundu ikuskari...*
- . mugakizuntzat beste modu bateko izen eratorria dutenak: *baztanga-izurritea*
- . mugakizuntzat izen biziduna/bizigabea dutenak: *abenderri*
- . mugatzailetzat siglaz osatutako izen berezia dutenak: *Jel-argi, Jel-lore...*
- . mugatzailetzat izenkia dutenak: *egimen-lora*
- . mugatzailetzat bestelako izen eratorria dutenak:
 - abertzaletasun-arazo, azkatasun eguzki, maitasun garra, maitasun-lora, egunkari akzio...

Ozkamiñak ere hemengoa da gure ustez, berez aditzondoak sortzen dituen -ka daraman *ozka* izen bezala hartu behar dela iruditzen zaigulako.

- izenondoa/izena + izen bizigabea:
 - arrotz-buztarri, arrotz-edena, karlista gerra, lixun-sundezko, maite larrosa, maite-damua, maite-sua, prantsesgolde, maite pilpira, maite-asper...

(Azken bi adibideetan mugakizuna onomatopeia eta izenkia³⁵ izanik). Mugatzaileak beti izen balioa hartzen du, nahiz biziduna, nahiz bizigabea.
- aditzoina + izena (biziduna zein bizigabea): *ezkon-anayak, erticareta, gal-kexua...*

35.- *Asper* dela eta, *irabazia, jantzia, eragina, jarduna...* bezalakoak, aditz bezala ere erabiltzen diren oinarriak, izenki deitu ditugu zenbaitetan, aditzarekiko lotura adierazi nahirik. Baina sailkapenean kode desberdina eman diegu hauei eta *etorrera, erosketa, jaiotza...* sailekoei. Bien arteko bereizketaz, hitz elkartu sintetikoak aztertzean arituko gara.

- partizipioa/izena + izen biziduna: *bizi-alarguna*. Hemen *bizi* ez dugu izen bezala hartu, baizik ‘bizirik dagoenak zertu alarguna’ bezala interpretatu dugu izen elkartu hau. Horregatik eman diogu *biziri* partizipioa/izena kategoria.
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *aberri-miñak*, *herri-eskola*, *erri-abesti*...

f. Ergatiboak - Absolutua - zertu ‘Erkaketa’

Hemen sartu ditugu oinarritzko izen elkartuaren gain eraikitako alderaketa adierazten dutenak. Norbaitek *paita-ankak* dituela dioenak, pertsona batek paitek dituzten bezalako hankak dituela adierazi nahi bait du. Horregatik, bada, *paita-anka* lehen sail nagusi hontan, ‘Ergatiboak-absolutua-zertu’, sartuko litzateke, oraindik ikusi gabe dugun ‘Zati’ erlazio semantikoa legokela bi osagaien artean. Gero, oinarritzko izen ekartu horren gain, mugakizuna, *anka*, abiapuntu harturik, pertsonaren eta paitaren hankak alderatzen dira. Honek esan nahi du erkaketaren oinarrian dagoen izen elkartu horretan edozein eratako parafrasiak eta bi osagaien artean, edozein eratako erlazio sintaktiko eta semantikoak aurki daitezkeela printzipioz. Horregatik, ‘Erkaketa’ erlazio semantikoen artean sartu dugu, horrela, gutxienez, oinarrian dagoen izen elkartuko osagaien funtzio sintaktikoa eta berauek jasotzen dituen parafrasia eman daitezkeelako. Hau da, *apaiz-yazki* eta *apaiz-jantzian*, ‘Sujetu - Objetu’ sail nagusian, ‘Ergatiboak-absolutua-zertu’ parafrasiaren barnean azalduko dira, erlazio semantikoa izanik desberdintzen dituen bakarra. Lehen kasuan, apaizez ari delarik testua, ‘apaizek erabili jantzi’ edo antzekoa adierazten du izen elkartuak. Bigarrenean, apaiz ez den norbait azaltzen da *apaiz-jantzian*, apaizek erabiltzen dituzten bezalako jantziak eramanaz, beraz.

Orain arte esandakotik bi ondorio atera ditzakegu: lehena, ‘Erkaketa’ erlazio semantikoa beste sail batzutan ere aurkituko dugula, oinarrian, ‘Sujetu-Objetu’ ‘Ergatiboak-Absolutua-zertu’ erlazioa ez, baizik besteren bat dagoenean (hala nola ‘Aditzlagun-Objetu’ sailean, ‘Ergatiboak-absolutua-leku kasua-zertu’ eta ‘Ergatiboak-absolutua-z(zertaz)-zertu’ parafrasien barnean).

Bigarren ondorioa, sail bakoitzaren barnean bereizi dugunez ‘Erkaketa’ erlazio semantikoa, oinarritzko izen elkartuko osagaien funtzio sintaktikoa eta parafrasia jasorik badaude ere, oinarritzko erlazio semantikoa geratzen da aidean. Berau zehazten saiatuko gera, bada, ondoren.

‘Sujetu-Objetu’ sail nagusian, ‘Ergatiboak-absolutua-zertu’ parafrasiaz azal daitezkeen oinarritzko izen elkartuak izateaz gain, honako oinarritzko erlazio

semantikoak atzeman ditzakegu 'Erkaketa' azpisailean bildu ditugun izen elkartuetan:

- 'Egilea':

arrano-egaldi, katu-garrazi, maketo-dantza, sorgin-afaria, ume-mintzo, zakurdi-joakaz, asarre-papera.

Mugakizuna bizigabea da, nahiz izen bakuna, nahiz partizipioa/izena modukoa (joa). Mugatzailea izen biziduna edo kolektiboa (zakurdi). Asarre-papera, berriz, 'haserre dagoenak egiten duen bezalako papera' izan daitekeela pentsatu dugu.

Mugatzailea, beraz, ez da izenondoa/izena, neurri batetan *bizi-alarguna* izeneko *biziren* parekoa baino; hots, pertsona adierazten duena. Dena den nahikoa kategoria gramatikal berezia direnez, beste modu batera interpretatzen saiatu beharko genuke.

- 'Jabetza':

jandarme aire, zezen-itea, apaiz-jantzian, meriku-jantzian, penitente-yantziaz, tsakur-izkuntza, argorri koloreko, auts-koloreko, paradisu kolorea, urre kolore, zaldun jantzia, emazteki-mintzo, aundiki-soiñeko, eder-begia³⁶, zar-kutsu, baserritar-jantzian³⁷, hil coloré.

Mugatzaile eta mugakizunaren kategoria gramatikalei dagokienez, izen bakunak eta eratorriak aurkitu ditugu, morfologia mailan beste oinarritzko izen elkartuak bezalaxe banaturik. Mugakizun bezala *itxura*, *antz*, *irudi*, *tankera* eta *modu* daramatenak, eranskin batetan emango ditugunak han azalduko diren arrazoiengatik, *-gezi-antzeko*, *negar itsurako*, *neskazar itsura*, *zine-moduko*, e.a.- *asarre paper* eta *jandarme aire* egituretatik ez bide dabilta oso urruti.

- 'Iturburua': *markes errenta*, *artobero-usairik*, *diamante-dirdaia*, *urh'ispis*.

- 'Zatia':

aingeru-eztarri, auntz-musturra ta aginak, erbiñude-ezpainak, giza-oin, otso bijotza, otso-bürü, paita-ankak, granuja-arpegi, txotxolo arpegi.

36.- 'Jabetza' erlazioaren azpian eman dugu *eder-begia*, 'edertasun-begia' bezala ulertuz, izenondoak izen abstraktuaren balioa hartzen duelarik, beste zenbaitetan (izen elkartu kopulatiboetan, esaterako) ikusi dugun bezala. Mugatzailea abstraktua denez, egiaz begirik ez duena, egokiago iruditu zaigu 'Jabetza' erlazioaren azpian ematea, *irudimen-begirekin* egin legez, , eta ez 'Zati' erlazio semantikoan.

37.- *Jantzi* mugakizun denean, *erkaketa* balioa *jantzian*, *jantziaz* formek garbi adierazten dute, hots, *-n*, *-z* kasu markek.

Mugatzailea beti biziduna da, mugakizuna, aldiz, bizigabea, gorputzatala adierazten duena.

g. 'Ergatiboak - Absolutua - zertu' 'Zatia'

- izen berezia + izen arrunta:

Josu aurpegi, Josu biotz, Josu-gorputza, Oiz-oñean, Prantzi-muga, Sabin arima, Sabin-bijotz, Urtzi-besotan, Rodano-ertza, Kantauri ertzean, Aranotz-burura.

Hauetatik onargarri iruditzen zaizkigu mugatzaile bizigabea dutenak. Mugatzailea pertsona izena denean, aldiz, lehen ere antzeko egiturei buruz esandakoa jaso beharko genuke. •Azken hauek, berriro ere, guztiak Enbeitarenak dira. Hemen sar ditzakegu era berean,

Gorputz-arratsalde, San Juan bezpera, San Pedro-bezpera, Azentziyo-biaramona, Olentzero gaba, Done Joane goiza, Done Zizili-goiza...,

izen berezia Aposizio baten ordezkioz legokeelarik; 'San Pedro eguna + bezpera' litzateke, gure ustez, irakurketa zuzena.

- izen biziduna + izen bizigabea:

aker-larru, artille, bakallao buztana, giza-biotz, idinarru, mirubuzten, txerri-muniak, ziñopa-odol, zorri-larru, urde-saieskia (mugakizun eratorria), abere buru, gizaburu, beor-arroitze, barekuilo-azal, karakol-azal, ardi-begi, giza-begi, txerri-belarri, camellu bilo, aker-bizar, musker-bizkar, andre buru, zapaburu, sube-buztan, giza-esku, giza-gorputz, gizaragi, zaldi-ule, suge-isats, ollasko-izter, ardilaru, azeri-larru, ganbelu-larru, hazienda-larru, otso larru, ollo-luma, uso-luma, giza-odol, Yaingo-odol, idi-oña, emasabela...

- izen bizigabea + izen bizigabea: oso sail ugaria, ugarienetakoa.

Arpegi alboetan, bide-ertzean, donoki goira, etxe-bazterak, etxe-jiran, praka barren, ankaezurrak, arri-mutur, arbi-azia, artale, artalakatz, begi-niniak, betuliac, bizkar-ezurra, errota-leio, eskontzegun-besperan, esku-muturrak, gelaleioa, goru-ardatza, intxaur-oskol, igande gau, jai goiz, larunbat arrats, merkatu arrats³⁸, igande iluntze, iturburu, belaunburuak, talde-buru³⁹

38.- Berez merkatu, merkatu-egun bezala ulertu behar dela uste dugu.

39.- Izen elkartu kopulatioak aztertzean *nagusi-buruak* zela eta esandakoa gogoratu behar dugu hemen, hau da, *buru* beti bizigabe bezala hartu dela. Hala ere, begi bistakoa da *talde-buruk* pertsona adierazten duela. *Buru* hemen [+biziduna] da, hortaz.

pestaburu, suburu, baserri echeetan⁴⁰, euri-tanta, odol-tanta, vr-xorta, arkaitz zulo, etxe xoko, beharri xilo, ostatu zoko, sarraila-zulo, aitzulo, bihotz xoko, magal-zoko, tresna zulueta⁴¹, aritz-abarra, zumel-abar, albaka-adar, aritz-adar, gaztaiña-adar, intxusa-adar, itsasadar, ler-adar, oe-adar, pago-adar, zugatz adar, ontzi-aga, ibai-ahoa, maats-aien, untz-ayen, ate-albo, matralla albuac, ate aldaba, euzkialderdi, azi-ale, barbantzo-ale, gari ale, intxaurrale, errai-aloz, zugatz-altxuma, arramario-apala, elorri-arantz, auspo-ardatza, burtardatza, zübü-arkia, kuleto-arrautzak, onto-arrautzak, ikulu-aska, kueba ataka, leiza ataka, baserri-atari, ermita-atadi, txabola-atari, etše-ate, kaiola-ate, mandio-ate, aurpegi-azal, azkazal, betazal, eltzaur-azal, lur azal, ogi-azal, ur azal, urdai azal, guardasol-ballena, ate-baztar, bide bazter, etxe-bazter, itsasbazter, kale baztar, mendi-baztar, plaza bazter, soro bazter, aragi-begi, arbazta-begi, golde-belarri, praka belaun, meza-bezperak, mustarda bihi, gal-bizar, leze-borta, etxe-buelta, leio burni, adaburu, arbi-buru, artaburu, basaburu, galburu, goruburu, maiburu, orratz buru, uri-buru, maiatz-egun, uda-egun, gaztaiña-enbor, pago-enbor, armal-ertz, belarri-ertz, erreka-ertz, ibai ertz, itsas-ertz, kale ertz, mai ertz, mendi ertz, odeiertz, soro ertz, urertz, kurteskillare, alkandora-ekskutur, arte-ekzur, abillamendu ezpaina, kabi-ezpaña, burtezpata, akuñu-ezten, mendi gallur, ahoganga, arta garau, galgarau, gatzgarau, zuaitz gerri, mendi goi, istar-guen, solo-guen, kale arian, aldarearri, escu atz, lina-acija, abarka ereak, bide-egal, itxas-egal, muño egal, tšapel egal, itsasegi, mendi egi, arraun-ego, berna azur, buru azur, espalda-ezur, lepeçur, matrail hezur, saiets-ezur, ibai-ondar, itsas hondar, dorre-ortz, golde ortz, arbi-osto, gabi-igun, galtza-ipurdi, kuartel-iskiña, mendi-ixkiña, txabola-jira, bide cantoin, zeru-karrika, mendi-kasko, agoequirten, atšur kirten, goru-kirten, porru kirten, segakirtena, aitzur kider, adar-kima, ate quisquet, garo-koska, arrautza-koskol, arto koxkol, lore-kusku, asun lakatz, arkaitz-leyo, gona-magal, atorra-mahunga, eskallera-malla, sare malla, elur malota, ogi-mami, ipurmami, ate-marko, tšalopa maztea, ao-miñeko, yoale-miia, surmintza, ontzi-moko, motozikleta-motor, alor-muga, lur-muga, ezur-muin, negu-muñia, adar-mutur, alboka-mustur, eskopeta-mutur, lur-mutur, mai mutur, seska-mutur, zigarro mutxikin, golde-nabar, labeoia, bide-zokondo, etxe-zokondo, argi-orratz, arros' orri, aza orri, tabakorri, aza-osto, huntz orsto, zuaitz osto, etxe-pareta, auspo-pujoia, anka-punta, daga punta, mendi-punta, pago-punta, ago-sapaia, zeru-sabela, tšalopa-saiets, praka-sakela, burdi-soka, ota zuztar, pago-sustar, zapata-takoin, ontzi-tantai, arkaitz-

40.- Hasieran 'Species-Genus' erlazio semantikoan, Hitz Elkartu Kopulatiboetako 'Subsumptive' azpisailean beraz, ezar zitekeela iruditu zitzaigun. Hemen sailkatu dugu azkenean, Mitxelena irakasleak *baserria*, *etxea* baino zabalagoa dela adierazi zigulako, baserriaren atal bat besterik ez omen litzateke berez *etxea*. Ez dira nahi eta nahi ez errealtate bera adierazten dutenak.

41.- Izen elkartu baten ambiguotasun potentziala testuinguruak zenbateraino murriz dezakeen ikusteko hau dugu adibide egokia. Berez *tresna-zulo*, 'tresnak edukitzeko zulo' bezala errez interpreta daiteke, baina testuinguruan 'tresnek dituzten zulo' balioa ikusten da: «(sagua) nequez da ezcutetan tresna zulueta» (Peru Abarca, 99). Azkuek ematen duen itzulpena: «en los agujeros de los enseres».

tontor mendi tontor, yazmin-txapar, egur-txaria, zumel-txartaka, argi-xirrinta, arte-zain, zerra-txakur, lur zerrenga, zokor-zilla, ur-txirrista, ezpain xoko, iturri-zoko, baratze zola, ibar-zola, iffenu çola, zeru zola, anezca-zotz, armalzulo, etxamina-zilo, eçur chilouak, ipurzulo, lurzulo, mendi-zulo, musturzulo, sudur zulo, urre ale, euri makula, ixtupa mustuka, arno zorta...

- mugatzaile bizigabeen artean sar daitezke:

idazpuru, gixadi-buru, belguntz-adar⁴², alkartze asieran (mugakizuna ere eratorria delarik), ikustegi-goialde, presoindegui borthac, yauregi-xoko...

hau da, mugatzaile eratorria, nahiz aditzetik nahiz elementu nominaletik sortua, dutenak.

- siglak + izen bizigabea: *Jel-azi*. Lehen ere esan dugunez, izen berezitzat har ditzakegu sigla hauek. Sail berean doan *kadran-orrazac* izenaren kasuan, kodeak inon aurkitu ez dugun hitza dela adierazi nahi du.
- aditzoina + izen bizigabea: *ikus-muga*, *elburu*, *gertaburu*, *haspuru*, 'ikusteak duen muga', 'heltzeak duen burua' edo 'hasteak duen burua' bezala interpreta daitezkeela iruditu zaigunez.
- partizipioa/izena + izen bizigabea: *irakurburu*, *il-ondarrai*.
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea:

aberri-azia, eleiz-arria, eliz-ataria, elizmai, erri-buru, erri-sarrera (mugakizuna izenkia da), eleiz-torre, eliz-ezkillia, auzo-jira, eliz-bira, eliz-kanpaia, aberri-sustar...

h. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Baliabidea'

- izen biziduna + izen bizigabea:

asto-errota, behi-orgekin, zalpurdi, mando-gurdia...

mugatzaileak, *mando*, *gurdia*... mugiarazten duen animalia adieraziaz.

- izen bizigabea + izen bizigabea: *aize oiala*, *lurren-ontzija*, *tsîmist-gurdi*... nahiz mugatzailea berez bizigabea izan, 'animatu' bezala har daitekeena

42.- Belguntz, bidalkuntzaren baliokide denez.

eta, horrenbestez, neurri batetan, goiko adibideen artean ere lekua izango lukeena. Bestela ez bait dugu horrelako erlazio semantikorik aurkitzen bi izen bizigaberen artean.

2.- Sujetu - Aditzlagun mota

a. Erg./abs. - leku kasua - zertu 'Helburua'

- izen biziduna + izen bizigabea:

abere aska, ollaska, zaldi-zelaia, ganadu aska, txerriaska, alkate-aulki, ministro alki, olloarri, damajoku, oilloontzi, chacurzulo, lendakari-mai, lendakari-aulki, maruelexa, bertsolari-sariketa (izen bizidun eratorria da mugatzailea)...

- izen bizigabea + izen bizigabea: *aisa-arrija, kezulo, gorte etxe*, nahiz agian hiru adibide bakarrik izatean, beste modu batera sailka daitezkeen, 'haizearentzat den harria', Aditzlagun-Sujetu, 'Helburua'; eta *gorte etxe* izenean erlazio semantikoa aldatzea aski litzateke, 'Edukia' dela bi osagaien artean gertatzen den erlazio semantikoa esanez, sail ugariago baten barruan lekua izan dezaten. (Baina orohar sujetu-aditzlagun sail honetako gehienak izan daitezke, 'aditzlagun-sujetu' = '...-entzat/-rako den Xa').

- izenondoa/izena + izen bizigabea: *alperr-alki, giristino eskola*.

- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *auzo etxe* (izen bizidun balioa hartzen duenez, lehen azpisailean lekua lukeena).

b. Erg./abs. - leku kasua - zertu 'Edukia'

- izen berezia + izen arrunta: *Sabin-etxia'n, Tartaloetxêta, Jel-baratza* (mugatzailatzat siglak dituenak, beraz, morfologi sailkapenean bereizirik doana)

- izen biziduna + izen bizigabea:

apez etxe, erregue-jauregui, edo echeen, jentilarria, lamiña-posu, sorgin-zubia, praille-etxe, sorginetxe, txori-kabiak, errege-alki, mairubartzak, jentilbaratzak, ardi-borda, abere-etxe, jentiletxe, lapur-etxe, mikellete-etxe, serora-etxe, erle-eultze, guraso-gela, errege-iri, belakabi, eper-kabi, suge-kabi, zorri-abia, sorguinkoba, jentileioa, etsai-lur, xori ohantze, erbi-oi, erlesaski, ardi-toki, ganadu-toki, gotzon-toki, saltoqui, txarritoki, txoritoki, ardi-txabola, lapur-txabola, azari-zulo, koneju-zulo, lamizulo, lanperna zulo, lapurzulo,

sator-zulo, asaba-erria, yaurerri, bakalderri, errege-erri, guraso-erri, otsoerri, zezen-errian (azken hauetan mugakizuna biziduna/bizigabea motakoa izanik ere, bere balioa bizigabearena da)...

. mugatzailea eratorria: *laborari etxe, andiki etsetako, gaichtaguin lece...*

- izen bizigabea + izen bizigabea:

aize bolara, argiontzi, arrobi, Basaka-borda (nahiz izen berezi bezala erabili, berez izen arruntaren egitura du), azitrai-landa⁴³, bolaleku, gerra-denbora, lore-baratza, goiz parte, uda parte, otalur, urremeatze, uraska, udaletxe, bañuetxe, sasi-baztar, zeru goia, supazter, igande egun, larunbat egun, logune, mendi-aieka, ur-aintzira, gari-alor, lutubanku, zorun-baratza, errepublika-denboran, gaztaña denboran, meza denboran, pake-denboran, ezkila dorre, baque egun, elur egunak, baba-eltze, odol-erreka, arrego echia, saletše, talai-etše, amets-goi, arrigune, xulogune, zokogune, armarrri, odol laco, artolanda, gatz-lapatx, kai-larrain, oben-leza, su-lexa, bedar-leku, mailuki-leku, gogo-lur, olo-lur, zeru-muga, su-ontzi, eguski ordu, erio-osiñ, negu partian, vrputçu, artasoro, galsoro, urre-soro, bazkatoki, bola-toki, gentza-toki, perretxiko-toki, aterruna, ur zelai, fede-txoko, arru zulo, bentana zulo, bodega-zulo⁴⁴, denda-zulo, echezulo, erreka-zulo, kale zulo, kobazulo, leio zulo, leiza-zulo, zanga-zulo...

. mugakizun eratorria dutenak: *suphizkia, gari-zabaldi, ur-zabaldi...*

mugatzaile eratorria dutenak: *bazkari-denboran, garbitasun-papera, pizkunde-egun, idorte egun...*

. bi osagaiak eratorriak: *aldundi-yauregian*

- izenondoa/izena + izen biziduna:

arrotzcalean, aundi-puntuan, maite-baratzen, oker leku, gaixo-etxe, kristau-etxe, landerretxe, utsune, andi eche, arrotz-etxe, komunista-etxe, tširo-etše, ixilgune, illun une, gaisto-sulo..., mugatzaileak beti izen balioa, biziduna nahiz bizigabea, duela.

43.- Azitrai landa, ezkildorre, galsoro, gatz-lapatx, odol-erreka, lore-baratza eta beste hainbat, 'Objetu-Sujetu' sailean, 'landak azitraia du', 'dorreak ezkila du'... bezala ere uler daitezke.

44.- 'Bodegak / bentaneak duen zulo' bezala hartu ordez, 'zuloan bodega / bentanea dago' bezala ulertuaz.

- . mugakizuna izen biziduna/bizigabea erakoak dutenak: *arrotz-erri, cristau-erri, gaxto-herri, urdin-erri...*
- partizipioa/izena + izen bizigabea: *il-etxea, iloe, hil hobi, ilherri, il-zulo...*
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *herraze, auzune, aberri-zelai...*

c. Erg./abs. - lekua kasua - zertu 'Iturburua'

- izen bizigabea + izen bizigabea: *biotz-eskola, buru-eskola*. Orixeren bi adibide hauek bakarrik sartzen direnez sail honetan, agian interpretazio hobeagoren bat aurkitu beharko litzateke, sail nagusietako baten kokatzen saiatuaz.

3.- Objetu - Sujetu mota

a. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Helburua'

- izen berezia + izen arrunta (izen bizidun eratorria): *Bizkai-Gipuzko-zaindari, Jel-oleskari* (siglez osatutako mugatzailea), *Enbeitarenak* guztiak.
- izen biziduna + izen biziduna:
 - abadeartzañ, guiça pescadore, lainco-axeter, antzar lapur, artzakur...*
- izen biziduna + izen bizigabea: *soldado tribunalak*. Berrero ere adibide bakarra dugunez, nahiz 'tribunalak soldaduak zertu' parafrasia eta 'Helburua' erlazio semantikoa egokiak iruditu, agian 'Ariketa' erlazio semantikoaren azpian joan daiteke *gudamutil, legegizon* etabarrekin. Hala ere, osagaien kategoria gramatikalen aldetik bakarra genuke.
- izen bizigabea + izen biziduna:
 - buztar-idi, arpide-batzorde, orio-lapurra, vnci pilotu, uztar-bei, auzi-gizon, otoiz-maisu, orraz-ohoin...*
- . mugatzaile eratorria: *ezkontza-testigu*
- . mugakizun eratorria: *belar-segari, bide-selhataria, ontzigidari...*
- . bi osagaiak eratorriak: *egunkari-arpidedungoa*
- . mugatzailea izenondoa/izena, izen bizigabe balioarekin eta mugakizuna izen bizidun eratorria: *maite-lekuko*

- izen bizigabea + izen bizigabea: *ezurgoiaga, itsâs-argi...*
- . mugakizuna hots-hitza edo onomatopeia: *biotz-zarrasta*
- . mugakizuna eratorria: *sari-oroigalû*
- izen biziduna/bizigabea + izen bizidun eratorria: *aberri-oleskari, erri-oleskari.*

b. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Edukia'

- izen berezia + izen arrunta: *Josu-irudia, Miren irudija, biak Enbeitarenak.*
- izen biziduna + izen biziduna:

*abere jabien, âri-yaube, asto jaube, erle-jabiak, gathu-yabe, idi-jaube, mando-yaubea, zakur-jabea...*⁴⁵
- izen biziduna + izen bizigabea: *gizirudi, Jainko-irudiak*
- izen bizigabea + izen biziduna:

etsanderea, baserri-jaube, eche jaube, lino jaube, ogi-yaube, etxejauna, arima eta bihotz jabe, lur jabea, ola-jaun, tsalopa jabea, vzta iabea...
- . mugatzailea eratorria:

erizpen-yabea, mahasti iabea, lantegi-jabia, ogasun aitea...
- . mugakizuna izenondoa/izena, baina 'Eskubiko Ardatzaren erregelak' eskatzen duenez izen balioa duena (izen biziduna): *etxe nagusi, torre-naguzi, lur-nagusi...*
- izen bizigabea + izen bizigabea:

iintz-adats, gudu-eresi, burdin- aiz, kare-arri, antzikur, erio-maindre, antz-irudi, arrautzopill, arto-esne, gazure, gurenda-ikur, izar-bekoki, ur-ardaua, odol-ixerdi, beazun-ur, burdin-ur, errial cidarra...

45.- *Jabe* mugakizuntzat duten izen elkartuak 'jabeak Xa du', hau da, 'objetu-sujetu' mota bezala hartu ditut, baina izen elkartua osatu ordez, sintaxi egitura dugunean, 'abereen jabea' esango genuke, edota 'abereek duten jabea', beraz, 'sujetu-objetu' bezala hartzeko arrazoirik ere ez da falta. Bigarren kasu honetan erlazio semantikoa agian 'Jabetza' izan daiteke.

- . mugakizun eratorria: *su odol nahasteca*
- . mugatzaile eratorria: *maitasun biotza, euskalki gurditxo*
- izenordaina + izen bizigabea: *gu iduribat*⁴⁶ (04), erabat arraroa, izenordainak ez bait dira hitz elkarketako osagai euskaraz.
- aditzoina + izen bizigabea: *hil berria, ill-soñu*, ‘berriak hil dela zertu’, ‘soinuak hil dela zertu’ bezala ulertuaz. Egia esan *hil* partizipio bezala ere har daiteke, aditzoina eta partizipioa forma bereko diren neurrian. Horrexegatik sar dezakegu azpisail honetan:
- . partizipioa/izenondoa + izen bizigabea: *igorria berria*, ‘berriak zertu (dio) igorria dela’⁴⁷.
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *erri-elerti, erri-ertia*.

c. Ergatiboak - Absolutua - zertu ‘Ondorioa, emaitza’

- izen biziduna + izen bizigabea: *giza-landare*
- izen bizigabea + izen biziduna:
 - argi-aingeru, batzorde-lagun, esne-bei, kortejaunak, seda-arrak, ugazama, vgazaita⁴⁸, cecin idi, argi-mutil...
- izen bizigabea + izen bizigabea: aurreko konbinazioak baino askoz emankorragoa.
 - argi-gorputz, argi-indarra, artizar, ekatx-laño, elur odeia, epai-maikoak⁴⁹, baba landarak, erti-zuaitz, garrauts, intxaur arbola⁵⁰, iguin-parre, grazi-iturri

46.- «Dio batec, adesquidia dela gu guihaur den bat, gu iduribat» (Onsa Hilceco Bidia, 124).

47.- «Soldadoak astezken goizean heldu zirela igorririk Bayonako adiskide batzuek hiru ehun Larresoar eta Halsuiar bildu dire goizean goiz, herriko ezquila entzun orduko semenariorat. Huts eginik zen igorria berria. Goiz guzia beha egon eta barreiatu zen jendea, emeki-emeki» (Zezenak Errepublikan, 169).

48.- Jatorriz izan daiteke ‘ugatza ematen duen ama’, eta hortik sortu esanahi aldaketa, *amorde*, aitorderen baliokide dena.

49.- Kasu honetan ere, *bururekin* gertatzen den bera gertatzen da. Berez *mahai* izen bizigabea da, baina batzutan, adibide honetan, esaterako, ‘mahaia osatzen duten lagunak’ izango litzateke bere esanahia. Horregatik, ‘izen bizigabea + izen biziduna’ sailean ere lekua izango luke.

50.- *Arbola* eta *landare* mugakizun dituztenak interpreta daitezke ‘arbola intxaurra da’, ‘landarea baba da’ bezala, ‘Species-Genus’ erlazio semantikoa dagoelarik osagaien artean. Baina *igali-zugatz* bezalakoez bultzatu gaituzte ‘zuhaitzak igaliak zertu (eman)’ balioan hartzera; *igalia* ez da zuhaitz klase bat eta.

indar-talde, erti-lana, itz jario, legebatzar, su-begi, ur-laño, zorun-euzki, çuhaitz landareac, sagar arbola, epai-batzar, usai-belar, azukre-erramolatxa, pozgiro, ezti gotera, ekaitz aize, izotz-aize, argiarri, parrirudi, ardo-iturri, doaiturri, itz iturri, negar-iturri, ur-iturri, suizkilu, izar-yario, poz jario, garo landare, ler-landara, auzi-mai, argi-makatz, irrimarra, su-mendi, atsedon-otoitz, ekaitz-zantzu, su-zirikoska, igali-zugatz, jatorri-zugatz...

Azpisail honetan sar daitezke beste hauek ere:

- . mugakizun eratorria dutenak (aditzoinetik eratorria):
coral-issuri, su-begiratu, zorion etorkizuna, mintza-emaillu, ur-ixurkia...
- . mugatzaile eratorria dutenak: *eriotz-epaia*, *maitasun-iturri*...
- . mugatzailea izenondoa/izena erakoa, baina izen bizigabe balioaz: *maite-iturri*, *on-doiak*
- . bi osagaiak eratorriak: *edergailu-ixuria*

d. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Atala'

- izen bizigabea + izen biziduna: *île-aari*, *kuñare-aurra*
- izen bizigabea + izen bizigabea:

aztajorraijsa, bergamalluba, egal-ontziz, ezten-aga, kako-apala, kanpantorre, makilla landare, mundu vniuerso, sare tsalopa, uhal tresna...

e. Ergatiboak - Absolutua - zertu 'Ariketa'

- izen bizigabea + izen biziduna:
gudamutil, harma guizon, lege gizon, mendi-guarda, otoitz-gizon, zaragi-mutil, guda-gizon, lur-langile, paper-langile (azken biak mugakizun eratorria dutenak)
- izen bizigabea + izen bizigabea: *saltarrie*⁵¹. Testuinguruan badirudi 'harriak salto egin' bezala ulertu behar dela. Baina azpisail honetan bakarrik dagoenez, pentsa daiteke 'Aditz-Sujetu' sailean ere sar daitekeela, *salto egin* aditz-esapidetzat hartuaz.

51.- «T'a'ri oi alako u'riñen aidez dijôla, bi puska eiñ, da bat Gazteluko aizpea ta bestea Alotzâ eroi ementzien. Alotzako puskea erdiz-erdi bîtxu'r batên an dao, ez a'ri txantxetakoarê. Ango artzaiek Saltâ'rie esaten dioia» (Obras Completas II, 90).

4.- ‘Objetu - Aditzlagun’ mota

a. Erg.- Abs. - lekua kasua - zertu ‘Helburua’

- izen berezia + izen arrunta:

adibide ugari aurki ditzakegu, orain arteko sailetan ez bezala.

Deun Ander eguna, Doniane eguna, Euzkadi-eguna, Gael-egunak, Gorputz eguna, Kandeleri eguna, Karmel-eguna, Korpus eguna, Mendecoste eguna, Sabbath eguna, San Antonio eguna, San Esteban eguna, San Inazio eguna, San Pedro eguna, Santiago eguna, Azentziyo-eguna, San Blas eguna, San Tomas eguna...

Horrelakoak jatorrak direla ez da dudarik. Baina nola elkartu datu hauek eta L. Villasanteren (1974:20) baieztapena, orohar onartzen duguna? Lehen puntu bezala, orain arte aztertu ditugun horrelako adibideen eta oraingoen arteko desberdintasunaz berehala ohartzen gara: aipatu berri ditugunak eta horiek bezalakoak onartzeko ez dugu inolako eragozpenik, *Josu-biotzaren* aurrean, aldiz, sudurra kiskurtzen dugu. Zergatia, azken sail honetan, mugakizuna beti *egun* izateak eman diezaguke. Izan ere pentsa daiteke izen berezia, egunari ematen diogun izena besterik ez dela; eta, ondorioz, *San Pedro eguna* eta *Xalbador bertsolaria* pareko egiturak direla. Eta interpretazio hau goiko adibide gehienek onartzen dute. Salbuespenak dira alde honetatik *Gael-egunak* eta *Euzkadi-eguna*, justu Lizardi eta Enbeitarenak. Dena den, azpisail honetan sartzean eman diegun interpretazioa beste hau izan da: ‘egun horretan San Pedro zertu (omendu, gogoratu...)’. Sail honetan sartzen da, azkenik, *Gael-eskola*⁵².

izen biziduna + izen bizigabea:

Jainko etxe, jauretxe, Jaungoico paltso eguneetan, ganadu-peria, katanarruan⁵³, zezen-plaza, perka ta mazkar arrantza (azken adibidean mugatzailea eratorria delarik)...

- izen bizigabea + izen bizigabea: aurrekoak baino askoz emankorragoa.

Afal-tenorea, agintaulki, arto-lurra, atsedeen orduak, batzar-tokia, dantzaleku, ipurtaulkia, ipurtolac, karobia, lan-maia, lan-toki, landola, legebartzartoki, libxaontzia, lorontzi, oremai, otoitz-eskola, otordu, txapel-fabrika, vzta

52.- *Gael-egunak* eta *Gael-eskolak* izenetan, *Gael* izen berezi bezala hartu dugu, nahiz berez Irlandako biztanleek beren buruei ematen dieten izena izan, hau da, azken batetan, izen biziduna, *eusko* izan daitekeen bezalaxe.

53.- Nahiz gero *diru-poltsa* edo antzeko balioa hartu duen.

dèbora, zukuontzi, azken-apari etxe, eskoletxe⁵⁴, kafe-etxe, aratoste egunetako, Gabon eguna⁵⁵, jai eguna, jolas eguna, lan eguna, giltza-zulo, zizkilu-zulo, arnaszulo, lukainka-aga, lisiba arratz, oinaulki, predikalki, izotz-burruntzi, pazco demboran, bertso-doñu, kanta-doñu, absoluzio-egun, audientzia-egun, azoka egun, barur egun, boz egun, deun-eguna, dolu-egun, dantza egun, erramu-eguna, gurenda-egun, koronazio egun, merkatu-egun, tambolin egun, guda-enparantza, zelai-etse, jokuetxe, eun-fabrika, iraulika fabrika, zerra-fabrika, atsegin garai, langela, logela, bertso giro, lan-giro, aga-arri, bateo arri, deskantsu-arri, esnearri, latsarri, ikaztoi, erramu igande, pazko-jai, ipur-kabi, kisu labe, atsedeen-leku, auzileku, bearleku, burruntzi leku, gau-leku, ihes leku, lan-leku, otoiz-leku, guda-lerro, lo-mai, abarkaola, pixal-oial, garnu-onci, jai ordu, lan ordu, lotordu, lixipoto, segapoto, gari-subatz, garozutz, biartoqui, epaitoki, ereztoki, escu-toqui, gerratoki, jolastoki, karraxi-toki, biltzarrune, azoka zelai, guda-zelai, probazelai, gakoxilo, gazta-zumitz...

Osagai bizigabea daramate beste hauek ere:

- . mugakizun eratorria: *matazuzki, burdin lantegi*
- . mugatzaile eratorria:
 - batzoki, bazkal orduan, bazkalgelak, jardun-etse, janari-etse, eskontz-eguna, argitaratze-epe, etorkunde-egun, auteskunde egun, ezkontza-goiz...
- izenondoa/izena + izen bizigabea: *santu egunak, maite-auzitegia* (mugakizuna eratorria). Mugatzaileak beti izen balioa du, biziduna lehen adibidean, bizigabea bigarrenean.
- izen sintagma + izen bizigabea: *Iru Errege eguna*. Adibide honetako mugatzaileak izen sintagmari dagokion egitura du, zenbatzaile eta izenak osatutako egitura den neurrian. Baina geure gaitasunak esaten digu izen sintagmak ez direla hitz elkartuko osagai izaten. Gainera, hor dugu teoria mailan jasotako debekua, hitza baino goragoko kategoriarik ez dela hitz berrien eraketan sartzen, alegia⁵⁶. Antzeko egiturak bestalde, *Bost urtian*

54.- 'Species-Genus' bezala ere har daitekeena, 'etxea eskola da'.

55.- 'Izen berezia + izen arrunta' azpisailean ere sar daitekeena, han esanak kontutan hartuz (hau da, 'aposizio' gisa ere uler daitekeena).

56.- Ikus E. Selkirk (1982:7, 48) eta bereziki S. Scalise (1984:55), «*las RFP únicamente pueden tomar como base una palabra simple, no unidades mayores (v.g. frases o sintagmas) ni menores (v.g. formas ligadas)*» edo T. Roeper & M. Siegel (1978:202, 212 oinoharra): «*WFRs involve no phrasal categories*».

antzerkia, esaterako, ikusi ditugu Izen Elkartu Kopulatiboen barnean, Aposizioen sailean. Han esaten genuen izen sintagmak (eta beste egitura batzuk ere) izen berezi bihur daitezkeela. Badirudi horrelako kasu baten aurrean gaudela, eta *lru Errege eguna* ere 'Aposizioen' sailean ezarri beharko genukeela. Eta hau beste datu bat da, noski, goiko *San Pedro eguna* eta kideak ere 'Aposizioen' sailera eramateko.

- aditzondo eratorria + izen bizigabea: hau ere ez da bat ere elkarketa normala. *Ostikoka-zelaietara, xoxkabaskaria*.
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *aberri-eguna*.

b. Erg. - Abs. - leku kasua - zertu 'Gaia'

- izen biziduna + izen bizigabea (eratorria): *bildots-bazkaria*. 'Bazkaria zeinetan bildotsa jaten duten' bezala interpretatuaz azpisail honetan sartu dugu. Agian, nahiz zehaztasun piska bat galdu, egokiagoa litzateke azpisail handiago batetan sartzeko, 'bildotsaz egiten duten bazkaria' bezala hartu eta 'Aditzlagun-Objetu' sailean kokatzea.

c. Erg. - Abs. - leku kasua - zertu 'Edukia'

- izen biziduna + izen bizigabea:
argela, ollaleku, euskel-irakurle-izendia⁵⁷ (mugakizun eratorria duena), arraiñ-otzarie, ollotoki
- izen bizigabea + izen bizigabea: aurrekoa baino nabarmenki emankorragoa.
Ardangela, ardan eche, argizaikaja⁵⁸, austarria, behar ordua, bertso-paper, duel joko, enda-museua, gatzontzia, gorabera-agiria, gogai-eltze, izparringi, kanta-papel, lur-truke⁵⁹, piper poto, sulekuä, txondor-plazak, zerra-tokia, diru-etseak, golde-etxea, atseginzulo, beharrune, peri-eguna, piesta eguna, izenburu, zorun-aulki, patar-botilla, bertso-bilduma, itxas-bista, ardao bonbill, asti egun, besta egun, erromeria-egun, eztai-egun, guerra egun, meza-egun, neke-egun, itzal-etxe, bear-garai, meza-garai, icazguela, sutarri, adar-jai⁶⁰,

57.- Bi osagai baino gehiagok osatuak corpus nagusiaren ondoren bereziki aztertzen badira ere, egitura hauen adibide solteak han-hemenka eman ditugu, bakoitza dagokion azpisailean kokatuz.

58.- Kontutan izan behar da 'Edukia' eta 'Helburua' erlazio semantikoen inguruan hirugarren kapitulu honen sarreran esan dena.

59.- Testuinguruan garbi ikusten da adibide honen izen balioa: «gizon bat bialdu zuan Senperelarre'ra, lur-truke orretzaz bere iritzia eman zezan» (*Xenpelar bertsolaria*, 16).

60.- «Jgon giñian itxirik beyan / adar-jai ... eta yabanak» (*Enbeita'tar Kepa. Gure Vretxindorra*, 134).

antzerki-yaiak, oliyo-jarrua, ametralladora-kabiak, diru-kaja, ikatz-kaja, poxpolo-kaja, petrolio lata, bateo-liburu, bertso-liburutxo, ebanjelio liburu, ipuñ liburu, argizai-ola, ardo-ontzi, esne ontzi, igitontzi, kafeontzi, olio ontzi, urontzi, ames ordu, poz-ordu, premiña ordu, prisordu, balotzara, tabako-pakete, egi-paper, bala-saski, olatara txaski, abi-toki, gaztatoki, oetoqui, orratz-toki, sutoki, ur tšangilla, astiune, neke-une, igeltz saku, ardao zato, liburu-zerrenda⁶¹, diru zorro, gari-zorro, lima-zorro, urunzorro...

Bi izen bizigabez eratuak daude beste hauek ere:

- . mugakizun eratorria dutenak: *eleiz-otoitz idaztiñoa*, *ames jauregia*
- . mugakizuna izen biziduna/bizigabea da, baina kasu honetan bizigabe balioarekin: *peri-erria*
- . mugatzaile eratorria:

bizitza-liburua, eriotz-ordu, zuzentza-zelai, janari-otarratsoa, izendi-orri, gorpuzkikutxa, jayotz eguna, eriotz-liburu, yaki-agiri, osasun-toki, olerki-yai, olerki-liburu...
- . bi osagaiak eratorriak: *olerki-idazti*
- . mugatzailea izenondoa/izena erakoa, baina izen bizigabe balioan: *gozo-ontzia*
- izen sintagma + izen bizigabea: *igatu-ordaintza-kutxa*. Oraingoz beste komentariorik gabe utziko dugu hau, bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak aztertzean berriro jasoko dugulako.

d. Erg. - Abs. - leku kasua - zertu 'Baliabidea'

- izen bizigabea + izen biziduna/bizigabea: *Latin herricoa*. Azpisail honetan adibide bakarra bada ere, sailkapen nagusiaren ondoren aztertuko ditugun egituren artean, *euskara/eusko* mugatzailatzat dituztenetan, aurkituko ditugu kategoria horien elkarketa, eta irakurketa semantiko bera daramaten adibide gehiago:

⁶¹- 'Liburuz zertu (osatu...) zerrenda' bezala ere har daitekeena, 'Gaia' erlazio semantikoa atzemanaz bi osagaien artean.

erdalerriko, euscal-erri, euskal-bazkun, euskal mendietan⁶², euskal-baratza...

e. Erg. - Abs. - -z (zertaz) - zertu 'Helburua'

- izen berezia + izen arrunta: *Josu-jaureskundia, Enbeitarena.*
- izen biziduna + izen bizigabea:
 - aizeri zapia, astamakil, sardiñ sare, tsibi korañ, Jaun estalkia (mugakizun eratorria duena), arraño-potiñiak
- izen bizigabea + izen bizigabea: beste zenbaitetan ikusi dugun bezala, hau ere goikoa baino askoz elkarketa emankorragoa.

Abarka kordela, aus zapi, burruka-makila, eske-otoitza, galbai, gasnamatoina, gorutsapela, lan-erreminta, narrarria, olata garije, pake-zantzua, poz-agur, probârri, sabel-yai, su egur, sudur-zapi, tope-ziriak, tripa-pesta, uraga, ziñ-itzik, omen-agur, zorun-agur, koltxoiazal, su-burni, talo-burni, apar-burruntzali, abarka ezten, trufa-gezur, ota-achur, obi-arri, sepultura-arri, suarri, tomba-harri, agur-itx, ondra-izara, aintzalben jai, urdall-jai, galjorrai, lo-kanta, bizar-laban, abarka larru, trufa mintzo, zudur oial, otoi-oleski, ogui ore, akzio-sari, abarkasoka, gerra-tresna, sangrija chaplata, izerdi-zapi, bizkarzur...

Osagaietako bat eratorria ere izan daiteke:

- . mugakizun eratorria:
 - oben-azketza, gorpu-estalki, oestalki, supizteko, linai-estalki, topiñ-estalqui, agur-olerki, ziri-olerki, Jel-abesti...
- . mugatzaile eratorria:
 - oroitzarri, maitasun froga, sendipen korda, maitasun seinale...
- . bi osagaiak eratorriak: *siñiste-egiteen*⁶³

62.- Euskara eta *erdara* izenetan soilik oinarrituz eman ditugu parafrasiak, baina askotan *euskal*, *Euskal Herri* edo *euskaldun* izenen ordeaz dagoela esan daiteke.

63.- Testuinguruaren arauera horrela interpretatu dugu, nahiz inolako inguramendurik gabe, erraz har daitekeen hitz elkartu kopulatibo bezala: «*Lu'rean bizi ziralarik erein zituten siñiste-egiteen eta egite onaren bila zebiltzek*» (Mireio, 64). *Australeko* erdal itzulpenean «*actos de fe*» bezala azaltzen dena.

- izen sintagma + izen bizigabea: *mundura agertze-baimen*, bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuekin batera komentatuko duguna.
- partizipioa/izena + izen bizigabea: *hil-harri*, *ilmaindria*
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea (eratorria): *erri-landutza*

f. Erg. - Abs. - -z (zertaz) - zertu 'Edukia'

- izen bizigabea + izen bizigabea:
bataio-agiria, pake-agiria, yatorri-agiria, zinkurin-asper...
- izenordaina/galdetzailea + izen bizigabea: *nor-agiria*, *nora-agiria*, salbuespentzat hartu behar dena, izenordainak eta galdetzaileak ez bait dira izen elkartuetan azaltzen. Aipagarria da, bestalde, biak Lizardirenak izatea; lehen ere esan bezala, hitz elkarketa bultzatu eta indartu nahian zenbait elkarketa mota berri sortu zituen garai batekoa.
- partizipioa/izenondoa + izen bizigabea: *artu-agiririk*, 'agiriaz hartu dela zertu' eran interpretatu duguna.

g. Erg. - Abs. - -z (zertaz) - zertu 'Ondorioa, emaitza'

- izen biziduna + izen bizigabea: *Jainko-otoitzean*, *Jainko-suma*
- izen bizigabea + izen bizigabea:
diru-prestamuetan, euskal-egunkari-txartela, gurutz-abea, Jainko-ikuste otoitz, kantu-arnasa, kurutze-marra, ogui bihi⁶⁴, oliaran, olerki-gogai, apaintze-ikutu (mugatzalea eratorria duena)...

5.- 'Aditzlagun - Sujetu mota'

a. Absolutua - zeri buruz - zertu 'Edukia'

- izen bizigabea + izen bizigabea: *abenda-egija*
- izenondoa/izena + izen bizigabea: *aberats-ipuirik*.

64.- 'Bihiaz ogia egin' irakurketa ere izan dezakeenez hemen sartu dugu, A. Tovar-ek (1959) 'geminatu semantiko' dela badio ere.

Bi azpisailetan adibide bakarra egoteak interpretazio egokiagoren batetara bultzatzen gaitu, baina zein?

b. Absolutua - zeri buruz - zertu ‘en gainean, -i buruz’

- izen bizigabea + izen bizigabea: *curuze-misterioa, diru aukera*. Hemen ere beste bi adibide bakarrik daudenez, agian **a.** sailekoak eta hauek, guztiak joan daitezke ‘Aditzlagun - Objetu’, ‘Ergatiboak - absolutua - zeri buruz - zertu’, ‘Edukia’ sailean. Edota ‘Aditzlagun-sujetu’ sail honetan bertan, ‘Erg./abs. - zerekin - zertu’, ‘en gainean, -i buruz’ azpisailean.

c. Abs. - norentzat/zertako - zertu ‘Helburua’

- izen biziduna + izen biziduna: *Yainko-gizon*. Hau ere ‘Objetu - Sujetu’, ‘Ergatiboak - absolutua - zertu’ ‘Ariketa’/‘Helburua’, bi erlazio semantiko horietako baten azpian joan daitekeela iruditzen zaigu.
- izen biziduna + izen bizigabea: *gotzon-ogi, zakur-ogia*.
- . Mugakizun eratorri bizigabea dutenak:
 - abere jana, ganadu jana, azeri janaria, ganadu-jatekoa, Yainko-gizaki, arraňjanari, abere janari, abere jateko...
- . Mugatzaile eratorri biziduna: *andiqui janarijac*
- izen bizigabea + izen bizigabea: *muturbazka, politika-alderdi*
- izen bizigabea + izen bizidun eratorria: *gogo-gudari*
- siglak + izen biziduna (bakuna zein eratorria): *Jel-ziñopea, Jel-gudari*
- izen biziduna/bizigabea + izen biziduna: *eleisa-guizon*. Hau ere berez *Yainko-gizonen* kidea da. Hirurek (*Yainko-gizon, Yainko-gizaki* eta *eleisa-guizonek*) nolanahi ere sailkapen bera eraman beharko dute; *eliz-yende, eliz-mutil*.

d. Erg./abs. - leku kasua - zertu ‘Helburua’

- izen bizigabea + izen bizigabea: *guda-santzo, jolas aize, baserri kamio*
- . mugakizun bizigabe eratorria: *euri-estalpetsoa*

e. Erg./abs. - leku kasua - zertu 'Garaia'

- izen bizigabea + izen biziduna:

Gabon-mutil, marti-ollar, urte-bildotsak, urtume, vrthaur, marti-soso...

- izen bizigabea + izen bizigabea:

agorri-buruil gau izarretara, arrats-iturri, goiz-eguratsa, mayaz-lorea, negu-ekatz-laño, uda-giroak, çohart-ihitç, uda aize, uda-landara...

f. Erg./abs. - leku kasua - zertu 'Edukia'

- *izen bizigabea (eratorria) + izen bizigabea*: bizitza-gau, jayotz eguna. 'Gauak bizitza osoa irauten du' interpretazioa eman diogu, baina beste nonbait sartzen saiatu beharko genuke, bi adibiderek in bakarrik azpisail oso bat ez egiteko.

g. Erg./abs. - leku kasua - zertu 'Iturburua'

- izen berezia + izen arrunta: *Sabin-aldrakuak, Indioño, Indalasto*. Hiru adibideok ez dira onargarritasun maila berekoak. Lehen adibidean, izen berezi biziduna dugu eta azken bi kasuetan, aldiz, izen berezia, leku izena da (mugakizuna nondik datorren adierazten duena). Alde honetatik landare izenen artean pareko egitura duten izen elkartu mordoa aurkituko dugu, *San Jose lorak, errege sagarrak...*, nahiz erlazio semantikoa 'Garaia' izan.

- izen bizigabea + izen bizigabea:

biotz-agurra, ego-aixia, ipar aizeak, biotz-abes, biotz-argi, eguzkiaize, ezpain-aize, egur-auts...

- mugakizun eratorri bizigabea: *kanpo laguntza, bijotz-maitasuna*

h. Erg./abs. - leku kasua - zertu 'Lekua'

Oso azpisail emankorra.

- izen berezia + izen arrunta:

Saint Cloud eliča⁶⁵ (04), Bizkai-buru-batzar, Gipuzko-buru-batzar, Jaka-mendietan, Azpeiti-Azkoiti buelta⁶⁶.

Hauetatik, *Jaka-mendietan* aposizio moduan ere har daiteke, *Jaka* mendiei ematen zaien izena izanik, nahiz hemen 'Jakan dauden mendiak' bezala hartu izan. *Saint Cloud eliča* harrigarri samarra da, lehen joera aposizio bezala hartzekoa litzatekeelako. Baina testuinguruan ikusten da herri horretako eleiza adierazi nahi dela. *Bizkai-buru-batzar* eta *Gipuzko-buru-batzar*, berriz, gerraurrekoak dira, bere garaian kokatu beharrekoak, eta 'Bizkaiak duen buru-batzarra' bezala ere uler daitezkeenak, gure ustez. *Azpeiti-Azkoiti buelta*, azkenik, ondoren *onetan* datorrela kontutan hartuaz, 'Postposizio' deitu eranskinean aztertuko dugun *inguru*-ren baliokide dela esan daiteke, hots, *Azpeiti-Azkoiti inguruan* esatearen pareko.

- izen biziduna + izen biziduna: *aari-eulia*, *itelbi*. Egia esan, 'Lekua' ez da erlazio semantikorik egokiena bi izen bizidunen arterako. Horregatik ditugu bi adibide bakarrik. Sailkapen hobe baten beharra somatzen da.
- izen biziduna + izen bizigabea: *aingeru lora*, *giza-giro*. Berriro ere mugatzaile biziduna ez dirudi printzipioz oso egokia denik 'Lekua' erlazio semantikoa jasotzeko, baina 'aingeruen artean zertu lora', 'gizonen artean zertu giro' bezala ulertu ditugu izen elkartu hauek.
- izen bizigabea + izen biziduna:

aitz-arrano, baserri-mutill, eskolume, etxe-gizon, garosuba, itsas-gizon, labanderea, mendi mutillak, olagizon, plaza gizon, sabel-aizpa, txadon-aingerua, urtsakurra, itsas-aingire, itsas-antzar, larrabei, itsas-bele, mendi famili, etxe-galai, landa-gizon, mendi gizon, ontzigizon, uri gizon, gatz-ar, itsas-egazti, ola-ijela, itsaskabra, etxelaun, martopil-lagun, ostatu lagun, vntci-maestru, ate-morro, denda morroi, ontzi-mutiko, bordamutil, eskola mutil, ontzi-mutil, mendi-neska, itsas-oilar, exoilloac, ur-oilo, itsastriku, itxas-txori, atari zakur, baserri chacur, eche-chacur, itsas-zezen, labezamorro, sabel-zorri...

65.- «Franciaco eta Poloñe herrico Erregue (...) saint Cloud, deithatcen den hiri tipito hartan, hilcen (...) Erregue gaico haren bihotça, eta haren erchiac, Saint Cloud Eliça hartan ehorciric» (Onsa Hilceco Bidia, 121).

66.- «Bertsolaririk iñon egongo zanik ez genduan uste, ta Azpeiti- Azkoiti buelta onetan perretxikoak bezela sortu ziran» (Lengo Egunak Gogoan I, 203).

Azpisail emankorra, erraza bait da pragamatikaz arduratu direnek esango luketen bezala, izen biziduna sailkatzerakoan, 'habitat' edo lekuaren kriteriora jotzea.

- mugakizun bizidun eratorria dutenak:

mai-epaikari, trabena-oleskari, txonizlari, txau neskindari, gerraagintari, ontziagintari, itsas-gudari, itsas-langille...

- mugakizuna izenondoa/izena erakoa, baina izen bizidunaren balioarekin: *itsas-nagusiak, ontzi-nagusi, gudu-nagusi*

- mugatzailea izenondoa/izena, izen bizigabe balioaz, eta mugakizun eratorria: *legor-gudari*

- mugatzailea izen biziduna/bizigabea, bizigabe balioan:

erri-gizon, errikumia, erri-idi, erri-lapurrac, auzo-langile, eliz-abeslari (azken bi adibideetan mugakizuna eratorria delarik)...

- izen bizigabea + izen bizigabea: hau ere oso azpisail ugaria.

Erdiune, campo eche, lekaretxe, atalarri, bekoki-izerdia, biotz-loreak, errota harri, itsas-aizea, itxasuri, lurbira, mendibide-lokatzak, orçadarra, txirlarriak⁶⁷, itsas aire, mendi-harroka, axârto, mendi-baserri, aobizar, okotz-bizar, itsas-ekaitz, hiri-etxe, kale-etxe, landetxe, matralla-aguiñ, brinbelarri, dendal-arri, eyera-harri, korta-arri, etxe indar, arkaitz iturri, bide-iturri, erdi-kale, baratx landare, erdileku, baratza-lore, larre-lore, eskutur mauka, mendi mehaca, erdi-mende, arkaitz-osiñ, bide-ostatu, mendi-ostatu, kala-potiñ, lursagar, mutursoro, mendi-txauno, itxas-ur...

- mugakizuna eratorria: *azal-uskeria*

- mugakizuna izenondoa/izena, izen bizigabe balioan: *etxalegorra*

- mugakizuna biziduna/bizigabea erako izena, baina bizigabe balioan: *itsaserri, kosta erri, auzoetxe, muga-erri*

- mugatzailea eratorria: *yauregi-aulki*

67.- Gero esanahi aldaketa jasan badu ere, 'txirlan dagoen harri' bezala hartu duguna. Orixek 'piedra preciosa' zentzuan erabiltzen du: «nire buru beroan txirla'ri dizdiztun buruntza ipiñiko balit» (Mireio, 32).

- mugatzailea izen biziduna/bizigabea, bizigabe balioan: *auzo hiri, ertxadon, erri-iltegi* (mugakizuna eratorria)
- bi osagaiak izen biziduna/bizigabea erakoak, bietan bizigabe balioan: *auzo erri, erri-elexa*

i. Erg./abs. - leku kasua - zertu 'Ariketa'

- izen bizigabea + izen biziduna: *arma-guizon, atsur-neska*
- izen bizigabea + izen bizigabea: *zerra-eskua, esku-k* talderen balioa edo hartuz, 'zerran aritzen den eskua'.

Oso emankortasun urriko azpisaila da hau ere, agian adibideen sailkapen egokirik ezak sortua.

j. Absolutua - aditzondoa - zertu 'Garaia'

- izen bizigabea + izen bizigabea: *egun argiz*
- izenondoa/aditzondoa + izen bizigabea: *laster-su*, 'laster iraungitzen den su' bezala hartu duguna, baina kategoria elkarketari dagokionez, oso mota berezia, emankortasun handiegirik gabea, osatzen duena.
- aditzondoa + izen bizigabea edota biziduna: goikoarekin elkar daitekeena, han ere mugatzailearen balioa aditzondoa delako. *Berantardiak, aldizkingiak*.

k. Absolutua - Aditzondoa - zertu 'Lekua'

Aurreko azpisailaren kide litzatekeena, lekua eta garaia oso kategoria semantiko hurbilak diren heinean.

- aditzondoa + izen bizigabea (aditzetik eratorria zein partizipio/izen gisakoa): *urrutizkin, urrutidatzi, urrin erri* (mugakizuna izen biziduna/bizigabea erakoa, baina bizigabe balioan).

l. Absolutua - Aditzondoa - zertu 'Modua'

- *zehir* + izen bizigabea: *ciarzulo, zear-begi*. Oso emankortasun urriko elkarketa.

- izenondoa/partizipioa + izen biziduna: *alper-gizonak*⁶⁸. Seguru asko beste modu batera ulertu beharko litzatekeena, bi kategoria hauen elkarketa beste erlazio semantiko baten azpian egokiagoa izan daitekeelako.

m. Absolutua - -z(zertaz) - zertu 'Gaia'

- izen bizigabea + izen bizigabea:

*arkaitz dorre, arkaitz-esian, buztinsuilean, kei-adarra, lurren-gandor, malko-ari, mintzo-ari, nigar-ibaia, su-mingaia, zakar-ari, apar-muiloak, apar-zirta, arto-anega, auts-odeia, chicherra tempesta, edur-matasa, euri zaparrada, gari-odeia, fede-laño, itz zaparrada, ke matasa, laño-maindirea, tiro-jasa, txalo-zaparrada, ur-malla, urre-mihi, ur-ari*⁶⁹...

- mugakizuna eratorria: *aragi-estalkia, mintzo-soiñekoa, arrauts-estalki, elur-estalki...*
- mugakizuna partizipioa/izena erakoa: *itz aspertu*
- mugatzailea eratorria: *maitasun-ariz, zartako erauntsia*
- mugatzailea hots-hitza: *dirditz-ustaiak*
- mugatzailea sigla: *Jel-odol* (izen berezia + izen arrunta eran ere har daitekeena)
- mugatzailea izenondoa/izena motakoa, izen bizigabe balioan: *maite-igitai, maite-lokarri* (azken hau mugakizun eratorria duela).

n. Absolutua - -z - zertu 'Garaia'

- izen bizigabea + izen biziduna: *gau chori, gau-lapur, gau-mitxirrika, gau-jaolac* (mugakizuna eratorria)

68.- «Lurrean ezta batere gudarik biar: guda-gizonak alper-gizonak dira» (Garaia, 354).

69.- Ikus 'Sujetu-Objetu' sailean, 'Edukia' erlazio semantikoan genioena, han agertzen ziren *bekain lerro, elur zerranda* eta abarrez. 'Sujetu-Objetu' edo 'Aditzlagun-Sujetu' sailean joan ahal izateaz gain, 'Edukia' eta 'Gaia' oso erlazio semantiko hurbilak direla ezin ahaztu; beraz, adibide guztiok nahiz bata zein bestearen azpian erraz eman genitzakeela.

- izen bizigabea + izen bizigabea: *gau-giro*. Agian hau ere beste erlazio semantiko baten azpian interpreta daitekeena, sail handiago batetan kokatu ahal izateko.

o. Absolutua - -z(zertaz) - zertu 'Baliabidea'

- izen bizigabea + izen biziduna: *euskal-etsekoandreak*, *euskal-idazle*, *euskal-irakurle*, *euskal pelotari*, *eskual-langile*... Mugakizuna gehienetan eratorria delarik.
- izen bizigabea + izen bizigabea: *euskal mingainetan*

Euskal < *euskara* mugatzaile duten izen elkartu guztiak, izen horren eta mugakizunaren artean ezar daitekeen erlazioaren arauera sailkatzen saiatu arren, 'Zenbait mugatzaile berezi dituzten izen elkartuak' deitzen den atalean berriro esango dugun bezala, askotan badirudi *euskal* beste zerbaiten laburpen dela. Kasu honetan goiko adibideen artean, mugakizun biziduna dutenak, 'euskaldun pelotari, idazle, irakurle...' bezala har daitezkeela dirudi. *Euskal mingain* izenean, aldiz, 'euskaldun mingain' bi eratara uler daitekeela uste dugu, edota aurrekoetan bezala, izenondo soil gisa; edota 'euskaldunek duten mingain' bezala, 'Sujetu - Objetu' sailekoa litzatekeelarik, 'Zatia' erlazio semantikoaren azpian joan daitekeena.

'Sujetu - Objetu', 'Ergatiboak - Abs. - zertu', 'Baliabidea' azpisailean esandakoa gogoan hartuz, han sartu ditugun *aize-oial*, *asto-errot*, *zalpurdi*, *mando-gardia* e.a.ek azpisail honetan ere lekua izan dezakete. Edota hemengo *euskal mingain*, *euskal irakurle* eta gainerantzekoek 'Sujetu - Objetu' sailean, 'Euskarak zertu mingain/idazle/irakurle...' bezala hartuaz.

p. Erg. - Abs. - zerekin - zertu - 'en gainean, -i buruz'⁷⁰

- izen biziduna + izen bizigabea:

ispia-lanetan, Jainko-lana, giza-gauz, Jainko-gauzetan, neska-kontua, erbi-kontu, apaiz lan...

⁷⁰- Erlazio semantiko hau dela eta, kontutan hartzekoa da J. Levy-k (1978:103-6) dioena, hots, mugakizuna kategoria jakin bateko denean -izen abstraktu edo ekintza nominalizazio gehienetan-, aurkitzen dela: *abortion vote*, *tax law*, *financial report*, *history conference*, *political discussion*, *love story*, *political cartoons*, *social satire*, *oil war*, *sex scandal*... Espreski bazterten du, beraz, R. Coseriu (1976) eta N. Morciniec-ek (1964) proposatzen zuten moduko erlazio orokor bat, 'mugakizunak mugatzailearekin zerikusia du' erakoa. Mugatzailean, oster, sarri abstraktua izan arren, aukera zabalagoa omen dago ingelesez. Gure adibideetan ere, badirudi mugakizunari buruzko baldintza orokor betetzen dela.

- izen bizigabea + izen bizigabea:

curuze misterioa, Eukaristi misterio, indar-ausi, diru-saltsa, eche viarrac, luma biar.

Eta orohar *lan, kontu, gauza* mugakizuntzat dituzten asko eta asko, nahiz guztiak ez hemen sartu:

arraun-lanian, belar-lanean, kantu lan, otoiz-lana, zerra-lana, sorolanetan, argitaraldi kontu, bertso-kontua, zero-gauzetara, diru kontu, autarki-kontua, eliz-kontua, lio-kontua, pisu-kontua, baserri-lanetan, bertso-lanak, buru-lan, garo-lan, landa-lan, liburu-lanetan, sega-lanian...

- . mugakizun eratorria: *batxiêr ikasketa, lur langintza*

- . mugatzaile eratorria:

ezkontza obrak, azterpen ta zabalkunde-lanak, olerki-lanak, entzute kontu, adimen gauzetarako, gorpuzki-gauzak, osakuntza gauzetan...

- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *eliz-lanean, aberri-gauzetan*
- aditzoina + izen bizigabea: *ikas-lanean*
- izen sintagma + izen bizigabea: *otoitzean luzaro-iraute kontu*⁷¹, *putzezko pelota kontu*. Aurrekoak bezala bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak aztertzean berriro aipatuko ditugunak.

r. Erg. - Abs. - zergatik - zertu 'Helburua'

- izen bizigabea + izen biziduna: *otsein*, zalantzarik gabe interpretazio hoberen bat eskatzen duena. Printzipioz behintzat hitz elkartu bakarrarentzat azpisail berezia proposatzea oso susmagarria da eta.

s. Erg.-Abs. - zergatik - zertu 'Iturburua'

- izen berezia + izen arrunta: *Sta. Ageda-taldeak*. Erlazio semantikoa egokia izan daitekeela iruditzen bazaigu ere, parafrasia zalantzazkoagoa da, 'iturburu' erlazio semantikoa 'zergatik aditzlagunak' jasoko lukeelako, eta ez dirudi erlazio semantiko eta sintaktiko hauek orohar parekatzen direnik.

⁷¹- Izen sintagma bezala sartu duguna sailkapenean, baina berez perpaus mugagabea dena (ikus Goenaga 1984).

- izenondoa/izena + izen biziduna: *maite-bideztiak* (24), ‘maitasunarengatik zertu bidaztiak’ bezala hartu duguna, ‘peregrinos de amor’ izanik erdal itzulpenean azaltzen dena. Azpisail honetan bakarrik geratzen den izen elkartua, interpretazio egokiagoren baten zain⁷².

t. Absolutua - zertako - zertu ‘Helburua’

- izen bizigabea + izen biziduna: *bertso-lagunak*, *bide-lagun*, *eize-zakur*, *eizalagun*, *gosari-laguna* (mugatzaille eratorria duena).

6.- ‘Aditzlagun - Objetu’ mota

a. Erg-Abs-leku kasua-zertu ‘Helburua’

- izen bizigabea + izen bizigabea: *abarkalazoak*, *bañuti-idazkiak*. ‘Lekua’ erlazio semantikoaren azpian ere joan daitezkeenak.

b. Erg-Abs-leku kasua-zertu ‘Garaia’

- izen berezia + izen arrunta: *Doninaretxa*, *Olentzero-enborra*. Erlazio semantiko honetan garai horrekin bat datorren pertsona izena aurkitzea ez da harrigarria gertatzen.
- izen arrunta + izen berezia: *Marti-Andra Mariz*, -z kasu marka eta guzti (*ez Marti- Andra Mari* absolutuan). Berriro ere, *Andra Mari* bat baino gehiago ospatzen ditugunez, *Martikoa* dela adierazteko erabilia.
- izen bizigabea + izen bizigabea:

argizkilla, atsalaskaria, bitarte-asmo, egunerdi ceigniac, eztey arropa, gabon-abesti, gabon-zugatza, ileta-soñu, lo-korronka, meza-ezkila, uda-ikastaro, tella-apari, gois-ascari, gerra-batzarre, piesta dantza, ileta eresi, agoni-ezkila, galdorpesta, biskarbista, goiz-kanta, negu-larre, gerra-lege, goiz-meza, ordu-otoitz, salmenta-paper, urrisoro, gerla tiro, mezatxilin, argizeinu, lo-zurrunga...

- . mugakizun eratorria: *ileta-soñeko*, *jai-soñeko*, *uda-jantzi*...
- . mugatzaille eratorria: *ezkontza diru*, *urketa-kantu*

⁷²- Azpisail hau dela eta, hor dago, bestalde, parekoa ‘Aditzlagun-Objetu’ sailean, desberdintasuna, osagaiak gehienetan bizigabeak izatean datzala.

. bi osagaiak eratorriak: *barascal-iaquiac*

- izen sintagma + izen bizigabea: *Aue Mari ezquillen*. Adibide honetan, *Aue Maria*, izen sintagma deitu duguna, berez perpaus egiturakoa da. Izan ere, beste eranskin batetan ikusiko ditugu perpaus atalak, izen bihur daitezkeenak.

- aditzoina + izen bizigabea:

eskein-saria, ezkon-buztarri, ezkontsari, hil-kexua, hil-zeinua, igarri-aize, igar-arnasa, il-alarua, il-otoi, irar-uts, murgil-keñu, sor-mintzaira, ilotoizketa...

Guztietan ‘Xtzean zertu zeinu, aize, arnasa...’ parafrasi egokia iruditut zaigularik.

c. Erg.-Abs.-leku kasua-zertu ‘Edukia’

Hemen sailkatu ditugu *mota*, *klase*, *modu*, *thailu*, *suerte*, *jenero*... mugakizunak dituztenak, ‘Xen artean zertu mota, klase, suerte...’ bezala hartuaz.

- izen biziduna + izen bizigabea:

gende casta, gende guiro, soldadu-mailan, abertzale mota, jende-mota, gizon-modu, iende thailu, neskatx-klase, creatura suerte, deabru mota, presuna suerte, arrain genero, chori genero, ardi klasa, arrai-klasi, gente modu, abere-mueta, belá mueta, egazti mota, sugué mota, animalia suerte, religious suerte...

. mugatzaile eratorria: *idazle-maîekiko*, *euscaldun modu*, *jendaki suerte*

- izen bizigabea + izen bizigabea:

balio-maîak, bertso-mueta, olde ta ausardi koska, otoitz-mailla, txabola-aukera, ardao mueta, begui-ordethaillu, belar mota, bide-modu, denbora-pasa mota, gerra-modua, otoiz-mota, erti-era, chacolin trago, tela-jeneru, abrigo klase, arropa-klase, belar-klase, joko-klase, lan-klasi, landare-klase, potaje-klase, biar-modu, eguraldi modu, esperanto-modu, estatuta-modu, jocu modu, lan-modu, arbujo molde, declinacino molde, diferentzia molde, mintçaira molde, ventura molde, atsegin mota, berba mueta, gose mota, hitz mota, langore mota, lora-mueta, ogui mueta, peril mueta, sagar mueta, zelai-mota, abantail suerte, arroçoin suerte, beccatu suerte, bianda suerte, cirimonia suerte, fruitu suerte, galde suerte, harma suerte, herio suerte, nacione souerte, sepultura suerte, vicio suerte, gorputz thailu, ioco thailu...

. mugatzaile eratorria:

bicitce suerté, minçatçe molde, edari-klase, jaaqui mueta, eritassun mota, ontasun suerte, jakintza-maia, gertaera-modu, izketa-modu, olgueeta modu, eçagutça suerte, vicitce thaillu, gaixtaqueria suerte...

. mugakizun eratorria: *ezne-zurrutada, ur dsangada*

- izenondoa/izena + izen bizigabea: *gexo-mueta, kristau klasiak*
- aditzondoa + izen bizigabea: *beti-zirrara* (16). Aditzondoa orohar mugatzaile gisa azaltzen ez den kategoria izan arren, hemen, bi osagaien artean dagoen erlazio semantikoak esplikatzen duena.

d. Erg.-Abs.-leku kasua-zertu 'Iturburua'

- izen bizigabea + izen bizigabea:

arrauts, gal-autsa, gastaña makilla, gorosti makilla, kiper-zur, lizar-makilla, sutautsak, pago-egurra, aritz-egur, galtzairu-autsa, astigar makilla...

e. Erg.-Abs.-leku kasua-zertu 'Erkaketa'

'Sujetu-Objetu' sailean egin legez, 'erkaketa' zein oinarrizko erlazioren gain egin den ikusiko dugu, beti ere 'Erg.-abs.-leku kasua-zertu' parafrasiaren barneko erlazio semantikoen artean, noski. Oraingoan bi adibideak sar daitezke 'Lekua', geroxeago aztertuko dugun erlazio semantikoaren azpian: *baserri-baskari, eskumakil*⁷³.

f. Erg.-Abs.-leku kasua-zertu 'Zatia'

Hemen sailkatu ditugu mugakizuntzat *zati, puska, txatal, piska, apur, izpi, bildar, tato, pozi...* daramatzaten izen elkartu gehienak (nahiz ez den 'zattia' horrelako mugakizunekin atzeman daitekeen erlazio semantiko bakarra), 'Xetik zertu (kendu, atera) zati, puska...' eran ulertuaz.

- izen biziduna + izen bizigabea:

antsoba zattia, giza-puska, gizon-txatal, idipuskea, lantzoi zattia, txerri-puska...

73.- «Ori izaten da, geienetan, erriko donearen eguneko baserri-baskari luzea» (Kresala, 45). «Gure oianetan eta zokoetan or dabil piztitzar bat giza-odol bila, Yainkoaren eskumakil» (Mireio, 136).

- izen bizigabea + izen bizigabea:

aragizerra, ari albañu⁷⁴, diru soma, eun-txatar, harricantoin, lukainka mutur, ogui erregutada, oial-pieza, papel-mutur, zentsu arrasto⁷⁵, aragi zati, belar-izpi, bizar-puska, diru piska, erlisione izpirik, esne piska, espal zati, geeli zatia, gona zati, lur-zati, ogi puska, ogibeinkatu apur, sari-izpi, urre-zati, urdai zati, zorun-izpi, su-izpi, lucainca adar, paper-ondar, diru kantidade, ore-poteta, urdai cielga, aintza-apur, diru-apur, itzal-apur, ogi-apur, ogi bildartxu, apari-izki, beldur-izpi, fede izpi, lasto-izpi, urre-mokil, ogui-mocor, oihal pedaçu, intz pizar, labore pochin, arto puska, atsedon-puska, galleta-puska, galtzin-puska, oihal pusca, periodiko-puska, zeru-pusketa, aragi tato, urdai tato, paper txatal, pike-tximika, berun-zati, burni zati, diru zati, gabarra zati, gau zati, gaztae zati, ogi zati, okela zati, orrasi-sati, sagar zati, zelai zati, boli-sotala...

- . mugakizun eratorria: *ore-ondakiñak*

- . mugatzaile eratorria:

gosâri-mokau, irabazi-ondarrik, edari izpi, jancki sati, abertzaletasun-apurrak, arrotasun-ondarra, larderia izpi, barazki-puxka, soñeko-puska

- . mugatzailea izenondoa/izena erakoa, izen bizigabe balioan: *gozo apurretan, illun-izpi*

g. Erg.-Abs.-leku kasua-zertu 'Lekua'

- izen berezia + izen arrunta: *Bizkai-uri, Europa-gerran, Gipuzko-euskera, Provenza izkera*. Orixe, Enbeita eta Lizardirenak, hots, behin baino gehiagotan aipatu dugun gerraurreko garaikoak. Hor dugu hala ere *Bizcai eusquerea* Mogelena.
- izen bizigabea + izen biziduna: *eskola maisu, eskola-lagun, mai-lagun, gudu-nagusi* (mugakizuna izenondoa/izena erakoa, izen bizidun balioan).
- izen bizigabea + izen bizigabea: oso mota ugaria.

74.- A. Tovar-entzat (1959) 'geminatu semantikoa' dena, hitz elkartu kopulatiboen artekoa, beraz.

75.- Arrasto ez da zentzu hertsian azpisail honetakoa, hau da, 'zati' izena. Baina adibide honetan izpi-ren baliokide bilakatzen da. Izan ere azpisail honetan aztertu ditugun zenbait mugakizunek -piska,apur, izpi...- zenbait kasutan zenbatzaile balioa hartzen dutela esan daiteke, asko edo gutxi-ren pareko izan daitezke. Hala ere, arrasto eta izpi-k badute berezitasun bat: gehienetan ezezko, galderazko, baldintzazko esaldietan azaltzen dira, 'bat ere ez' adierazteko.

Axalizaro, bihotzmin, buru-zapi, erveste verba, eskumun, eskusaski, itsas-ontzi, laba-su, mugarri, oiñzorro, oñarri, plaza piesta, txadon-jai, zedarri⁷⁶, campolan, itšas aga, ormagiri, oñarau, labarto, uribatzar, escu-burdiña, itsas dema, lâtzegur, seaska-eresi, zeru-eztai, corta-achur, kaikuarri, langa-arri, bular-auspo, buru-jaquea, bijotz-yungura, bizkar-narru, esku larru, moldeletra, esku-liburu, meزالiburu, escu-maquilla, potro-min, oinola, mendi-oiarzun, ur-ontzi, esku-otar, ugal poto, bizkar-saski, eskaratz-tresna, itxas-txano, buru-chapel, aztal-ugal, lepo-ustai, ipur-zaku, gurdi-zama, eskuzapi, idun-zapi, bular-zauri, zango-zorro, zartain-zuku...

. mugakizun eratorria:

otoiz-jarduera, buru-loki, landola-orniki, mendi-bazkari, oñarri-dirutza, esku aterpeak, buru janci, oe-jantzi, lubaki.

Azken hirurek aditz izena dute mugakizun. Zerbait berezia dugu Orixeren *bertan-egona*, mugatzailea aditzondoa den heinean.

. mugakizuna partizipioa/izena erakoa: *esku-ekusia*

. mugatzailea eratorria: *lantegi-arazoak, sutegi-auspo*

- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: ‘Lekua’ erlazio semantikoa atzeman dugunez bi osagaien artean, mugatzailea beti bizigabe balioan azaltzen dela iruditu zaigu.

Atzerri-jolas, eleiz-otoitz⁷⁷, eliz-liburu, eliz-zapia, erri-jai, eliz-kandela, eliza capa, eliz-oial, eleiz-orri...

. mugakizuna eratorria: *atzerri-oitura, erri-ateskunde*

h. Erg-Abs-leku kasua- zertu ‘Baliabidea’

- izen bizigabea + izen bizigabea (eratorria): *otoiz-biziera*. Hau ere sailkapen egokiagoren baten beharrean dagoena, azpisail berezi bat berarentzat bakarrik ez egiteko.

76.- *Mugarri*ekin batera, ‘helburu, xede’ esanahia hartu badu ere, jatorriz biak, ‘mugan/xedean ipini harria’ bezala ulertu ditugu. *Mugarrik*, gainera, oraindik ere gordetzen du bere hasierako balioa.

77.- Nahiz berez ‘eleizak egin otoitz’ ere izan daitekeen, testuingurua kontutan izanik, interpretazio bizigabea dela egokia dirudi: «*Izar-argiya*’ (*Eleiz-otoitz-idaztiñoa*)» (*Gure V’retxindo’ra*, 139).

i. Erg-Abs.-leku kasua-zertu 'Modua'

- izen bizigabea + izen bizigabea: *amets-apari, jolas-itzak, orobatasun-jai*
- *zehir* + izen bizigabea: *zear-guda, zear-etzana* (mugakizuna, izen elkartu endozentrikoetan morfologia sortzaileak ardatzari buruz eraiki teoriaren arauera, izen balioko partizipioa delarik).
- izenondoa/aditzondoa + izen bizigabea: *alfer-lan, zut-oial, zutoin, geldi-otoitza, zutabe*. Mugatzaileak aditzondo balioa hartzen duela guztietan esan daiteke. Parafraasiari dagokionez, bestalde, zuzen zuzenean 'Leku Kasua' ez den arren, *alferrik, zutik...* hor sar daitezkeela iruditu zaigu.
- izenondoa/aditzondoa + aditz izena: *alper-egon, geldi-egon, alper-egoera*. Hirurak Orixerenak.

j. Erg-Abs.- -z (zertaz)-zertu 'Gaia'⁷⁸

Hau ere oso mota emankorra da euskaraz.

- izen biziduna + izen bizigabea: *ardigasna, beigasna*⁷⁹, *macallao saldia, ollo-salda, uso saltsa*
- mugatzailea izenondoa/izena erakoa, izen biziduna adieraziz: *bizkaitar giputz-naste* (mugakizuna ere eratorria izanik). Agian 'nahasteak bizkaitarra eta giputza ditu', 'Edukia' erlazio semantikoaren azpian ere joan daitekeena.
- mugatzailea partizipioa/izena (izen bizidun balioan): *il-opari*, 'oparia hilak dira' bezala ere har daitekeena seguru asko⁸⁰.

78.- Izen elkartuak sail batean baino gehiagotan ezar daitezkeelakoaren lekuko, hor dugu J. Levy-ren (1978:92-3) sailkapen gurutzatua. Alde batetik BE predikatu semantiko oinarrikoa ezabatuz sortzen diren izen elkartuen artean, 'the compositional type' aipatzen du, «*whose modifier denotes the material of which the head noun is composed: sand dune, stone wall, glass cup, snow ball...*» (gure 'Aditzlagun-Sujetu' eta 'Aditzlagun-Objetu'ko adibideak, 'Gaia' erlazio semantikoaren azpian doazenak, bateratuaz. Baina, guztiak MAKE2 predikatua ezabatuaz ere lor daitezkeela onartzen du. A. Granville-Hatcher-ek (1952:7), bestalde, guk 'Zatia' eta 'Gaia' erlazio semantikoetan banatu ditugunak (edo banatuko genituzkeenak) 'B consists of A' sailean biltzen ditu: «*teardrop, snowflake, hydrogen molecule... examples in which a shape (pattern, group, mass, volume) B is presented as consisting of a certain matter A (a type very close to wool dress, grass hut on the one hand, and two-story house, eight-ship convoy on the other)*».

79.- Bi adibide hauetan mugatzaile biziduna izanik ere, hizkuntzak kanpoko ezaguerak erakusten digu *gazta* ez dela *ardiz* edo *behiz* egiten, berauen *esnez* baizik. Horregatik, bi adibide hauek 'izen bizigabea + izen bizigabea' azpisailean ere joan daitezke.

80.- «*Itzegizu, Yainkozko gizona, itzegizu. Odola gogo ba'du, eun il-opari eskeñiko ditiogu*» (Mireio, 135).

- izen bizigabea + izen biziduna: *urre-auntza*. Hemen ere *ahuntz* animalia izena, beraz biziduna adierazten duena izan arren, garbi dago 'urrez egindako ahuntza' irudia dela, beraz bizigabea.

- izen bizigabea + izen bizigabea:

abar sendor, ari-lan, arresiak, arrilosa⁸¹, ar-maill, arantz-ustaya, artiriña, baba-zuku, birdigoi ontzi, burdin laquirijo, burdin palanga, burdin-barra, burni-sare, burni-leio, esne sopak, esne-arroz, ezko-ginbaila, ezel-sardeak, kafesne-zopak, kelagar-ontzi, lore-ustai, lasto-su, oial sare, kristal-eraztun, mahatsarno, ogi zuku, pago urkulua, paper osto, piper-opil⁸², porru-salda, sagardo, seda-aria, tabloi-kastilloak, urre-bitxi, urre lore, urre makila, urre-barra, urre-orraze, zillar-ari, zur-ate, zurontzi, burdin-aga, elar-ardo, lora-aro, burdin-arrastela, arraska, burdin berga, urre-buruntza, urre-diru, zurezpaña, vrhe-gaco, burdin-gantzo, sur curuze, burdin-ari, egur-ikatz⁸³, urre-katilu, arri labe, arri-mai, zur-mallu, bedarmeta, harroin, arto-ore, larru-paper, baratsuri salda, seska-saski, arrautza tortilie, burni trampa, eztañu-txarro, ezel-xali, ardan-zopa, berakatz-zuku...

- . mugakizun eratorria: *ginga-edari, harri-estalqui, euzki-soñeko, zatar-lokarri, seska-eriko...*
- . mugatzailea izenkia: *idaz-lan*, 'idatziez zertu lana' eran hartu duguna.
- . mugakizuna izenondoa/izena modukoa, izen bizigabe balioan: *gozo-opilak*

Mugatzaileari dagokionez, ia guztiak [-bizidun] eta [+konkretu] izan arren, R. Lees-ek (1960) egin zuen bezala, perpausaren eta hitz elkartuaren erdibidean egon daitekeen sintagma egiturara jotzen badugu, ohartzen gara guztietan ezin dela berdin jokatu. *Urrezko kate, burdinezko barra, zilarrezko hari, zurezko ate, paperezko osto* edo *harrizko maila* normalean esan ditzakegun ia bakarrak diren bitartean, **bakailaozko salda, *oilozko salda* ez dugu esaten (izen bizidunez osatutako izen sintagmak -zko onartzen ez duenez, noski), baina ezta **mahatsezko ardo, *sagarrezko ardo, *baratzurizko zopa, *esnezko zuku, *artozko irin, *ogizko zuku* edo **porruz-*

81.- A. Tovar-ek (1959) 'geminatu semantiko' bezala aztertzen duena, eta guk 'harriz egindako losa' bezala hartu duguna.

82.- Guk adibide guztiok sail bakarrean bildu arren, hor dugu, esaterako, H. Paul-en (1920:9e.h.) sailkapena, non lehen osagaiak gaia adierazten dueneko eta gaiaren zati bat soilik adierazten dueneko kasuak bereizten dituen.

83.- Erlazio semantiko gisa 'Iturburua' ere proposa daiteke, sail honetako adibide asko eta askotan bezala.

ko salda bezalakorik ere. Bigarren hauekin bakarrik egiten dela euskaraz izen elkartua, 'Gaia' interpretazioa onartzen duena esan izan da. Baina besteak ere hor ditugu, adibide dezente dira, eta autore desberdinetatik jasoak. Sarasola irakaslearen iritziz *burdin-barra*, *urte-orraze* edo *zurontzi* izen elkartuetan, bi osagaien artean 'Gaia' erlazio semantikoaren ordeztu, egokiagoa litzateke 'Edukia' (orrazeak urtea du) edo bestela 'orrazea urtea da' bezala interpretatzea. J.Levy-k (1978:90 eta 92-93), lehenxeago esan bezala, *stone wall*, *bronze statue* e.a. bi lekutan sailkatzen ditu, oinarritzko predikatu semantikoen arteko lotura dela eta, sailkapen gurutzatua emanaz. BE eta MAKE predikatuak ezabatuz sor daitezkeen izen elkartuen artean azaltzen dira. H. Marchand-ek (1960a:25), berriz, dio turkieraz, *silver bracelet* bezalakoak guk atributibo deitu ditugunekin batera doazela, mugatzaileak subordinazio markarik ez daramalako. Ikuspuntu desberdinak gora behera, *har-maila*, *zurontzi* edo *kelagar-ontzi* 'Gaia' erlazio semantikoaren azpian ere sailka daitezkeela iruditu zaigu.

- siglak + izen bizigabea: *Jel-korañe*, Enbeitarena.

k. Erg.-Abs.- -z -zertu 'Garaia'

- izen bizigabea + izen bizigabea: *gau biar*, *gaubela*, *gau soñu*, *gau-corronga*, *gau-yarduna* (azken bietan mugakizuna hots-hitza eta aditz bezala ere erabiltzen den lexema izanik).

l. Erg.-Abs.- -z(zertaz) -zertu 'Edukia'⁸⁴

- izen bizigabea + izen bizigabea:

ari-matasa, bedarzutza, egur txondor, gari-bala, itz-errenkada, gari-karga, itz-lerro, idimeta, ile tširikorda, ote-zama, erramu-sorta, garimeta, pasio-itxaldi, ule trenza, urte ta zilar-metak, ez-eta-ba zurruburuak (mugakizuna hots-izena), verba jarduna (mugakizuna aditz bezala ere azaltzen den lexema).

Eta orohar mugakizuna 'multzo' izena izanik, mugatzaile bizigabea daramatenak:

84.- 'Edukia' eta 'Gaia' erlazio semantikoez sarreran esanak kontutan hartuz, j. azpisailetik oso gertu legokeena, agian biek bat egin ahal izateraino.

arripilla, arto-pilla, diru mordo, kontu mordo, krabeliñ sorta, mertxika-aralde, opill mordo, sagardo-pillak, txistu pilla, ule txorta, urre mordoxka, vrre molso, bertso mordo, datil-mordo, lore-mordo, ule moltzo, azur-pilla, bertso-pilla, egur-pila, ikatz-pilla, soka-pilla, sats-pilo, urrepilla, zimaaur-pilla, arba-sorta, lore-sorta, zume-sorta...

Mugatzaile eratorria dutenak: *idazti sail, idazki piño, olerki-txorta...*⁸⁵

m. Erg.-Abs.- -z(zertaz) -zertu ‘Erkaketa’

Erkaketa, jaso ditugun bi adibideetan, ‘Gaia’ erlazio semantikoaren gain egiten da, ‘urrez eginda balego bezalako aurpegia’ eta ‘urrezkoak balira bezalako kuskua’ adierazten bait dituzte, gure ustez, *urre-arpegi* eta *urre-kusku* izen elkartuek⁸⁶.

n. Erg.-Abs.- -z(zertaz) -zertu ‘-en gainean, -i buruz’

- izen bizigabea + izen bizigabea: *artikulo-epaia*⁸⁷ (12), adibide bakarra denez, era egokiago baten sailkatzen saiatu beharko genukeena. Agian ‘Edukia’ erlazio semantikoaren azpian, edota ‘artikuluaz norbaitek zertu epaia’ baino parafrasi egokiagoren bat emanaz.

o. Erg.-Abs.- -z(zertaz) -zertu ‘Baliabidea’

- izen biziduna + izen bizigabea: *idi dema, zezen kurtsa*
- izen bizigabea + izen biziduna: *amuarraia*
- izen bizigabea + izen bizigabea:

aballarri, aizkol apustu, aizkora joko, arraun-kolpia, açote colpiac, bizikleta-karrera, buru-agur, ego-ukaldi, esku-aldaba, eskutitz, ezpatadantza, gogo-otoitza, karta-jokua, lastargi, neurtitz, esku-lana, odol landa, pelota joko, sega-apustu, suburdi, sur-auts, verba joco, tragasa-xiloac, orio argi, makil-dantza, sudur-uxtu, ezpain-uxtu, ezpatayoko, aizkora jolasa, büztan-khaldü,

85.- Mugatzaileak [+zenbakarri], edo behintzat [+neurgarri] diren heinean, ez da nabaritzen corpusean gaur egungo joera, batez ere *pila*, askoren baliokide bezala erabiltzekoa. Izen balioa galdu eta zenbatzaile balioa hartzera bultzatzen duena.

86.- «U're-arpegi dizdizariaz / agertu dan eguzkiak / argitu dituz len ilun egon / diran zokondo guztiak» (Gure V'retxindo'ra, 145).

«Ontan, andereak ikarak artu, ta aien eskuetako u're-kuskuak erori egin» (Mireio, 39).

87.- «Urteroko artikulo-epaia beranduenez Garaga'rila'ren azkenerako eman bear da» (Itz-lauz, 99).

arma colpu, ezpata colpu, eztén colpe, ganibet colpu, maillu colpe, aitzur-lan, borxa-legate, südür-mintzo, esku-letra, ago-otoitz, pelota-partidu, ao chitu, arri-ukaldi, begi ukaldi, esku-ukaldi, makil-ukaldi, esku-zurda...

Hemen sartu ditugu *korrika-apustua* eta *laister-apustua* ere, ‘Baliabidea’ erlazio semantikoa egokia iruditu zaigulako eta parafrasian ere -z kasu-marka daraman aditzlaguna agertzen delako (‘korrikaz egin apustua’), nahiz aditzlagun horrek ez adierazi ‘zertaz, zeren gainean’ baizik.

- mugakizuna eratorria dutenak: *arrazoi-otoizketa*, *zorun-bixitza*, *makilzartako*
- mugatzaile eratorria: *estalkileparea* (mugakizuna ‘hapax’ delarik), *maitasun agurra*
- mugatzailea izenondoa/izena sailekoa, izen bizigabe balioan: *maite-agurra*, *maite-bizitza* (mugakizuna ere eratorria)
- bi osagaiak eratorriak: *arrazoiketa-siñestea*
- izen bizigabea + izen bizigabea/biziduna: *laterri* (mugakizuna kolektibo balioan azaltzen da gure ustez)
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *auzolana*, mugatzaileak izen bizidun balioa duelarik.

p. Erg.-Abs.- -z(zeri buruz) -zertu ‘Helburua’

- izen biziduna + izen bizigabea:

ganadu-tratuan, haur espantxatan, zakur-pesta, Jainko-bildurra, enemigo beldurra, etsaibildurra, barber beharrean, lagun bearrik, zaldi-bearrik...
- mugatzaile eratorria: *mandatari bearrik*, *laguntzalle bearrik*⁸⁸, *aundi-quigura*...
- izen bizigabea + izen bizigabea:

diru amesa, diru galdea, diru-esperantza, elerti-batzaldi, izara-eskea, lan-asmoa, sari eske, urre-ametsetan, pake egarri, irri gogoz...

⁸⁸- Gehienetan ezezko perpausetan azaltzen direlako partitibo marka daramatenak.

Mugakizuntzat *beldur*, *falta*, *gose*, *eskasia*... daramaten izen elkartu asko ere hemen sailka daitezke:

aize-bildur, albiste-gosea, diru eskasia, diru-gosez, erio-beldur, indar-eskasiyak, jan barri gosiaz, otz-bildurrik, tiro-bildurrik, egarri-bildurrik, egi-beldur, gibel-beldurrik, negu bildurrez, sesio-bildurrik, pameli eskasiak, abillidade paltia, bertso-paltarik, egur-paltarik, esperientcia faltaz, lan-paltarik, lo-paltan, ogi-paltarik, soñu-paltan, ussaya faltaz⁸⁹, pertsu gose...

Baita *nahi*, *gura*, *behar* mugakizunak daramatzaten asko eta asko ere⁹⁰:

anparo bearrik, azkure, fede-bearrik, atsedan gura, barre gura, diru gura, indar-gura, negargura, gaizkinaia, gerra-naia, logura, onguinai, frontoi bearrik, gazeta beharrik, icen beharrik, ingresti-bearrik, kapote bearrik, sabre beharrik, su bearrik, tristura beharrik, egibearra...

mugakizun eratorria: *buru-yabetza*, *buru-jaubetasuna*, *eçpiritu çorrotçtarçun*

. mugatzailea eratorria:

bizitz-zertzelada, laguntza-eskea, askatasun-asmoa, araudi-asmo, geiegikeri-bildur-mildurra (mugakizuna hots-uztardura izanik), frescadura beharrik, garbikuntz bearrik, askatasun-naia...

. bi osagaiak eratorriak: *izate-azalpena*, *bizitz-xeetasun*, *maitasun-itxaropena*...

- izenondoa/izena + izen bizigabea:

aundimin, edermiña, alper-bildurrik, goxo-naia, labur-nai, aundinaia,

mugatzailea izen bizidun nahiz bizigabe baliokoa izanik.

q. Erg.-Abs. -z(zeri buruz) -zertu 'Edukia'⁹¹

- izen biziduna + izen bizigabea:

sorgin-ipui, morroi-gomute, lapur-ipui, besigu-kontua, andiki ames (mugatzaile eratorria), Jainko-maitasun, Jaun-maitasun (mugakizun eratorria)

89.- Gehienetan partitibo marka edo -n/-z kasu-marka hartuaz.

90.- *Nahi/behar* mugakizun dutenetan, 'Helburua' erlazio semantikoa bezain egokia, edo agian egokiagoa izan daiteke 'Edukia' ere.

91.- Aurreko azpisaila, p., eta hau ere elkar daitezke, erlazio semantikoen arteko lotura kontutan hartuz.

- izen berezia (sigla) + izen arrunta: *Jel-maitasun*, *Enbeitarena*.
- izen bizigabea + izen bizigabea: *estropada-bertso*, *euskel-egunkari ametsa*, *ogi-amesa*, *etxe-amodioa*, *oben-gorrotua*
- . mugakizun eratorria: *gogo-handitassuna*, *gorputz-txikitasuna*
- izenondoa/izena + izen bizigabea:
 - eder-amesik, maite-mintzoa, maite-eresi, maite-lege, santu-barri⁹², maite-kanta...
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *aberri-kanta*, *herri aiherkunde*, *erri-maitasun*, *aberri-maitez* (mugakizuna eratorria edota izenondo/izen erakoa ere badelarik).

r. Erg-Abs.-zergatik-zertu 'Iturburua'

- izen berezia + izen arrunta: *Miren Edurne jayak*, *San Juan pestak*, *Santa Ageda eskea*, L. Villasanteren (1974:20) [-arrunta] erako mugatzaileei buruzko baieztapena kontutan izanda ere, harrigarri egiten ez zaizkigunak, 'Aposizio' sailekoekin nolabaiteko lotura ikusten diegulako agian.
- izen biziduna + izen bizigabe: *bei diruak*, *besigu-dirua*, *zaindari-jaiak* (mugatzaile eratorria duena), *patroi eliza* (mugakizuna biziduna/bizigabea sailekoa)
- izen bizigabea + izen bizigabea:
 - artikulo-saria, bola-premioak, lan-sari, nekesari, oe-saria, ogi zorrak, gurenda-eskarrak, erruki-etxe, biar-sari, etse-sari, meza sari...
- . mugatzaile eratorria: *ikaste-sari*, *olerki-saria*, *ukabilketa-txapela*
- . mugatzailea izenondoa/izena modukoa, izen bizigabe balioan: *maita-sari*
- aditzoina + izen bizigabea: *ikas-sari*⁹³

92.- «Legoiak santu-ba'ririk ezaban basamortuan ikasi ta ezekian San... kristau ori zelako santua zan» (Euskale'riaren Yakintzall, 229).

93.- Mugatzailea aditzoina bada ere, 'ikasteagatik zertu sari' bezala interpretatu duguna, hots, *ikaste-sari* izenaren baliokide balitz bezala. 'Sujetu-Objetu' sailean ere *ari-otsa* eta beste zenbait izenetan, aipatu dugu aditzoin mugatzaileak izenki balioa hartzen zuela gure ustez.

s. Erg.-Abs.-zertako-zertu 'Helburua'

- izen biziduna + izen bizigabea: *ama deia, apaiz-opilla, aur-astekaria* (mugakizun eratorria)
- izen bizigabea + izen biziduna: *jolas-lagunak*
- izen bizigabea + izen bizigabea:
 - gerra-etxetxo, bide-oe, guda-txabola, ogemiña, yaialdi-deia, gerra-itxas-ontzi, neke-gogoak, neke-naia, bizi irixku, bidezorro*
- . mugakizun eratorria: *bertso-maisutasuna, bertso-zaletasuna, meza soñeko, erdel zaletasun*
- . mugatzaile eratorria: *eriotz-arrisku*
- . mugatzailea 'hapax'a: *olermin* (12)
- izenondoa/izena + izen bizigabea: *kristau-legea, makur-joera*, mugatzailea izen baliokoa dela, biziduna nahiz bizigabea.
- aditzoina + izen biziduna: *bizi lagun*, 'norbaitek bizitzeko duen laguna' bezala hartu duguna, nahiz *bizi* osagaia izena kategoria gramatikaleko ere izan daitekeen, 'lagunarekin bizi zertu' parafrasia emanez, eta 'Objetu-Aditzlagun' sailean kokatuaz. Kokatzen den lekuan kokatzen dela, beti ere osagaien kategoria gramatikalaren aldetik, era horretako adibide bakar gisa agertzen zaigu corpusean.
- aditzoina(edo partizipioa) + izen bizigabea:
 - etorri asmoz, ikusmiña, jakin-miñez, jaurtigi ziñua, neurtu-griñatxo, jaso-bildurrez, lotsatu beldurrik, sartu-bildurrik.*

Mugakizuna *beldur* denean partizipioa da mugatzailea, ez aditzoina, nahiz datu hau adibideak mendealdekoak izateak esplikatu dezakeen.
- izen biziduna/bizigabea + izen bizigabea: *erri-maitasun* (mugakizun eratorria), *yaiterri-gogoa*

7.- Aditzlagun - Atributu mota

a. Abs.-Atributua- -z(zertaz) -zertu Helburua¹

- izen bizigabea + izen bizigabea:

diru gose, erretreta gose, aguardient egarri, odol eta orro gose, nahaskeria gose (mugatzaile eratorria)...

. mugatzailea izenondoa/izena erakoa, izen abstraktu balioan: *eder goseago, on-gosse*

Orohar azpisail honen eta Erg.-Abs.- -z(zeri buruz) -zertu azpisailaren artekoa, (bietan Helburua izanik erlazio semantikoa), gose mugakizunaren funtzio desberdinak erabakitzen du. Oraingoan gose izan aditz-esapidea dugu, gose atribututzat har daitekeen osagaia izanik. Honek esan nahi du, noski, hitz elkartu osoa atributu dela, beraz, izan aditzarekin azalduko dela². Aurrekoetan, aldiz, gose izena, izen sintagmako ardatz bezala azaltzen zen.

- izen bizigabea + izen biziduna: *xotxlagun, dantza-aurrelari* (bigarren honek mugakizun eratorria duela). Bietan 'dantzan aurrelari den pertsona, xotxean lagun den pertsona' eman dugu parafrasi gisa, baina bi adibide bakarrik izateak pentsarazten digu agian interpretazio egokiagoren bat egon daitekeela. Dena den gerta daiteke azpisail egokia izan arren, emankortasun handiegikoa ez izatea ere. Azkenik hemen sar daiteke gure ustez *Ikasburu*³, 'ikasten buru dena' bezala ulertuaz, nahiz berez aditzoina izan lehen osagaia.

8.- Atributu - Aditzlagun mota

a. Erg./abs.-Atributua-leku kasua-zertu Edukia

- izen biziduna + izen bizigabea: *morroi-toki, neskameleku*⁴, *haur denboran, ume urte*. Guztiak, gure iritziz, 'norbait morroi egon toki hartan,

1.- 'Helburua' eta 'Edukia' erlazioen arteko lotura dela eta, 'Edukia' erlazio semantikoaren azpian ere sailka daitezke, gure ustez, ondorengo adibideak.

2.- «A boire ... hitz hori entzutearekin, iduri zaut ene gizonak erretreta gose baino aguardient egarriago direla» (Zezenak Errepublikan, 204).

3.- «E'rezago konprendi dezazuten, egin zagun kontu bi e'ri dirala: E'riburu ta Ikasburu. Biak buru, ta ez bat bestea baño buruago» (Itz-lauz, 82).

4.- Bi adibideok 'morroiak dauden lekua', 'neskameak dauden lekua' bezala har badaitezke ere, testuinguruak erakusten digu *morroi* eta *neskame* osagaiek, odoan izan dezaketen parafrasian, atributu funtzioa beteko luketela. «Anaiak, alkatearen semearen etxean zuan gero ere morroi-tokia, ta nik beste etxe batean» (-Lengo Egunak Gogoan I, 56). «Arek ere bere jaiotetxean naiago neskamelekuun baño» (Obras Completas II, 406), itzulpena «casa donde estaba de criada» dela.

norbait haur izan denbora hartan'... bezala interpretatzen ditugunak.

- izenondoa/izena + izen bizigabea:

aserre ordu, gazte denbora, txiki denbora, çahar dembora, estu ordubetan, gazte-urteetan, gaztegun.

9.- Aditzlagun - Aditzlagun mota

Berez ez da ezinezkoa, perpaus batetan aditzlagun bat baino gehiago egon daitezkeenez, bi aditzlagun elkartzea izen elkartua sortzeko. Baina H. Marchand-ek (1965b), esaterako, ez du horrelakorik aipatzen ingelesez Aditzlagun-motaz ari denean. Aditzlaguna, Sujetuarekin, Objetuarekin edo Aditzarekin elkar omen daiteke, baina ez digu esaten beste aditzlagun batekin elkartzen denik. Hala ere ondoko adibideetan, parafrasirik zehatzena (nahiz Sujetu-Aditzlagun sailean ere sar daitezkeen askoz parafrasi anbiguoago baten bidez), bi aditzlagun dituen iruditu zaigu. Gero, bi aditzlagunok izen elkartuak jasotzen dituelarik.

a. Erg./Abs.- -z(zertaz) -leku kasua-zertu Helburua

- izen bizigabea + izen bizigabea: *pelota lekua, pelota-toki, pilota plaza*. Pelotaz zertu (jokatu) plazan litzatekeela parafrasirik zuzenena, dugun kultur inguramenduarekiko ezaguera kontutan izanaz. Alde honetatik, Sujetu-Aditzlagun saileko zenbait ere (*bolaleku, bola-toki*) hemen sar daitezke. Kontua da, *bolalekua* eta *pelota lekua* zer den dakigunez, ahalik eta zehatzen horren berri emateko sail berri bat proposatuko dugun euskaraz, ala, esanahi zehatz hori ihartze, lexikalizatze prozesuaren ondorio dela esango dugun J. Levy-rekin (1978) batera.

Ondoren, R. Lieber-en (1983) Argumentu-lotze Printzipioak euskal datuak esplika ditzakeen ala ez ikusteko, eta euskaraz preposiziorik ez dugunez, aditza lehen osagai duten sailak aztertuko ditugu. Orain arte ere ikusi ditugu adibide bakanen batzuk, mugatzaileztat aditzoina zutenak. Baina esan dugu aditzoin hori, gure iritziz, izenki bezala hartu behar zela. Horrelakoak dira *ari-otsa, ezkon-anayak, erticareak, gal-kexua, ikus-muga, elburu, gertaburu, haspuru, ikas-sari...* 'Ezkontzean zertu anaia, galtzean zertu kexua, ikusteak duen muga, gertatzeak duen burua...' eran ulertu ditugunak. Eta, horrenbestez, mugatzaile gisa izen kategoria zeramaten Menpetasunezko Izen Elkartuekin batera aztertu direnak.

Badira, ordea, beste zenbait sail mugatzailetzat aditza bakarrik dutenak. Orduan, mugatzaile eta mugakizunaren artean, perpausean, aditzaren eta beste osagaiaren baten artean gertatzen diren bezalako erlazioak atzeman daitezke. Baina R. Lieber-ek (1983) aditzaren argumentu-egitura dela eta, muga zorrotzak jarri dizkienez horrelako izen elkartuei, euskaraz aditzaren eskubitara doan izena, mugakizuna, aditzaren argumentu-egitura betetzen duena den, argumentu semantikotzat har daitekeen ala elementu askea den ikusten saiatuko gara. Orohar 'aditzoina + izena' kategoriak elkartzen direnez, ingelesez horrelako elkarketak badirela, baina oso gutxi, dio E. Selkirk-ek (1982: 16). R. Lieber-ek (1983:261), aldiz, posibletzat jotzen ditu, maiztasunak aipatu gabe, izena aditzaren argumentu-egitura betetzeko gai bada, edota aditzak barne-argumenturik ez izatean, izena aditzaren argumentu semantiko bezala interpreta badaiteke.

Euskaraz, hasteko, izen elkartu mordoa sor dezakegula aditzoina eta izena elkartuaz ikusiko dugu. Mugatzailea, aditzoina, parafrasiko aditza izango denez, izena, mugakizuna, aurrekoetan egin dugun bezala, parafrasian beteko lukeen funtzio sintaktikoaren arauera sailkatuaz, eta R. Lieber-ek (1983) egin predikzioak euskaraz betetzen diren ala ez ikustea azpisail bakoitzaren bukaerarako utzirik, hau da euskaraz aurki dezakeguna:

10.- Aditz - Aditzlagun mota

a. (Erg./abs.)⁵-leku kasua-zertu Helburua

- aditzoina + izen bizigabea:

aira-leku, asitordu, biltoki, bizi- modu, bizileku, edontzi, egonleku, egurastoki, erne lecuba, eserleku, gal irrisku (ala norbaitek zerbait galtzeko arriskua du, beraz Aditzlagun-Objetu, Erg.-Abs.-zertako-zertu?), garbitoki, gordeleku, gosai-toki⁶ ikas-mai, ikastola, jan-batzar, jan-ontzi, jar toki, jatordu, pausa leku, bihurtune, ehorts-egun, erdi-egun, garbi-egun, geldidune, ibil-egun, sor egun, esan modu, ibil molde, idaz-tankera, ikas molde, iraztasquia, eseri-alki, escont-egun, xakiegun, marka-egun, aztetxe, bil-etxe, bizitetxe, egurastetxe, jan-etxe, ikastetxe, jastetxe, asi-garai, biur-garai, itxi-garai, yoan-garai, eldu-giro, gazikutxa, aira-leku, aitor-leku, bizileku, erran leku, galdu lecu, geldi-leku, gertatu-leku, icasi lecu, Jar leku, legorleku, ohorts leku,

5.- Parentesi artean ematen dugu, izen elkartuan ez bait da inoiz jasoko. Parafrasi horretatik, jasoko direnak, aditza eta leku kasua dira.

6.- *Gosaldu* aditzaren oina bezala hartu dugu *gosai*, baina *gosari* izena ere egon daiteke atzean, sarrean ikusi aldaketa fonetikoaren arauera. Bigarren kasuan, 'Objetu-Aditzlagun' sailean, 'Ergatiboak-Absolutua-leku kasua-zertu', 'Helburua' azpisailekoa litzateke.

urcamendi, buka muga, erdi-muga, jo-muga, ibill-neurri, irarkola, geldi ordu, hil ordu, ikas-ordu, yakitordu, bildu-orri, bil-saski, ariltoqui, bixi-toki, egotoki, etzan-toki, gelditoki, legortoki, saltoki, erne-une...

Ikus dezakegunez, *toki*, *leku*, *une*, *etxe*... mugakizunak askotan aditzoinarekin elkartzan ditugu, leku eta toki horietan zein ekintza egiten den adierazteko. Edota, bestela esan, leku, toki horien helburua zein den adierazten du mugatzaileak.

R. Lieber-en (1983) Argumentu-lotze Printzipioari dagokionez, berehala ohartzen gara euskaraz printzipio horrek ez duela ingelesez bezala funtzionatzen. Corpusean zehar jasotako aditz bat baino gehiago, barne-argumentu bat dutenak dira, nor-nork erakoak diren neurrian. Horrelakoak ditugu *ikasi*, *itxi*, *jan*, *jakin*, *edan*... Hauek Agent eta Theme (Egilea eta Gaia?) argumentuak eskatzen dituzten aditzak dira, sujetuak eta objektuak jasoko dituztelarik argumentuok sintaxi-egituran. Demagun, sujetuak kanpo-argumentua jasotzen duela. Hala ere R. Lieber-ek dioenaren arauera, aditzoinaren eskumara azaltzen den izenak, aditz horren barne-argumentua bete beharko luke goian aipatu kasuetan. Eta ez da hala. Eskubitarra azaltzen den izena argumentu semantikotzat har daiteke, Lekua argumentu semantiko bezala hain zuzen.

Bi irtenbide ditugula uste dugu datu hauen aurrean: edota euskaraz R. Lieber-en (1983) teoria motz geratzen dela eta barne-argumentuen baldintzak balio ez duelako ondoriora iristea, edota barne-argumentuaren oztopoa gainditu nahian, interpretazio inpersonal modukoa ematen zaiela esatea. Hau da, *saltoki*, *jan-ontzi* edo *ikas-mai* izen elkartuetan *sal(du)*, *jan* eta *ikas(i)* aditzek argumentu bakarra hartzen dutela esan, 'saltzen den tokia, jaten den ordua, mahaia zeinetan ikasten den...' egituretan duen erabileraren parekoa izango lukeelarik. Baina ez dirudi R. Lieber-ek harrera inpersonal edo antzekorik buruan duenik Argumentu-lotze Printzipioa proposatzean. Hor dugu, bestalde, E. Selkirk-en (1982:24) eritzia:

«Note next that a deverbal constituent in nonhead position will not have its argument structure satisfied by the head constituent (...) Moreover, I would argue that even in the case of endocentric N[VN]N compounds ... the head noun does not satisfy the argument structure of the verb».

Eritzi desberdintasun honen aurrean, euskarak E. Selkirk-i arrazoi ematen diola dirudi. Ondorioz, Argumentu-lotze Printzipioa bera dela aldatu behar dena pentsa dezakegu.

Nor motako aditzak direnean mugatzaile, ordea, argumentu bakar hori sujetuak bilduko lukeenez, eskumako osagaia aske geratzen da, eta argumentu semantiko bezala hartzen dugu. Alde honetatik ez da inolako arazorik sortzen R. Lieber-ek (1983) esanak kontutan hartuaz.

b. (Erg./abs.)-leku kasua- zertu Edukia

- aditzoina + izen bizigabea:

sor-leku, sorturi, sort-herri, jaiotetxe, sortetxe, yaioterri....

Sortu/jaio aditzoinak mugatzaileztat dituzten adibide hauek ez direla oso ondo sartzen Helburua erlazio semantikoaren azpian iruditu zaigu. Horregatik proposatu dugu Edukia nahiz honek ere ez gaituen erabat asetzen. Agian egokiago litzateke Ekintza edo antzeko erlazio semantikoren bat proposatzea 'aditzoina + izena' erako elkarketetan.

c. (Erg./abs.)- -z(zertaz)-zertu Helburua

- aditzoina + izen bizigabea:

serbiz' ahala, borx' ahala, altzarrastelua, bedeinkamezea, bizi poza, ezagu-errañu, emamin, ezkon meza, idazkortza, ikus-naaspil, iraztramaac, izkiralege, jostorratz, oroitarri, zorrotz harri, igi-almena, gertu-lanak, ekin deadarra, bizi-erregela, maxelarri, erne-indarra, guija catia, iin-congita, bizi-lege, ikas-liburu, hil min, maxi-mintzo, alda soinu, ikus-naaste, estalgune⁷...

'Ahalaz zerbitzatu, arrasteluaz altxa, mezaz bedeinkatu, errañuaz ezagutu...' bezala interpretatu ditugunak. Mugakizunak, nola, zein modutan, zeren bidez, lortzen den mugatzaileak adierazten duen ekintza esaten digu. Hemen ere eztabaida daiteke Helburua den erlazio semantikorik egokiena, ala lehenxeago aipatutako Ekintza erlazio semantikoan lekurik luketen.

R. Lieber-en (1983) Argumentu-lotze Printzipioari dagokionez, aurreko azpisailean esanek balio dute. Goiko adibideetan ere, *josi*, *izkiratu*, *idatzi* edo *ikusi* aditzek bi argumentu eskatzen bait dituzte ezinbestean (hirugarrena aukerazkoa izanik). Eta garbi dago mugakizunak ez duela aditz hauen barne-argumentua jasotzen.

7.- Testuinguruetan ikus daitekeen bezala, 'gune horietan estali', lehen azpisailean sartuko litzatekeen balioaz, gain, badu beste bat ere, 'aitzakia' izenaren baliokide litzatekeena, eta 'gune horien bidez estali' bezala ulertu duguna. «*Itçalpean, canaberaren estalgunean eta gueriçan eguitendu bere loa*» (Guero 39), non lehen adiera ikusten den. «*Ounxa badakiçu çoure eguitaten estaltcen, eta her uduripen houn emaiten, eta besteren estalguniac ççtutuçu nahi hartu*» (*Jesukristen Imitacionia*, 96).

11.- Aditz - Sujetu mota

Haz-ama, erhauts, sendabelar. Berehala ohartzen gara ez dela inondik ere Aditzlagun-Aditza mota bezain emankorra. Areago, hiru adibide bakarrik aurkitu izanak, euskaraz horrelako motarik egiaz ba ote den ala sail hau geure interpretazio okerraren ondorio den, zalantzak sortzen zaizkigu. *Sendabelar* aurreko sailekoekin batera joan daiteke, 'belarrez sendatu' bezala hartzen bada. *Haz-ama* eta *erhauts*, ordea, ez dugu uste horrela interpreta daitezkeenik. Izan ere 'amak hazi, hautsak erre' besterik ez dugu ikusten izen elkartu horietan. R. Lieber-en (1983) Argumentu-lotze Printzipioa kontutan hartuaz, berriz, erabat arraroak egiten zaizkigu, garbi bait dago *hazi* bi argumentu dituen aditza dela ('amak norbait hazi' balioa duenez). Eskubiko izenak barne-argumentua jaso beharko luke, ez kanpo-argumentua, sujetuak biltzen duena.

Erhauts izenaren kasuan, zalantzak oraindik handiagoak dira. 'Hautsa erre' bezala hartzen badugu, *hautsa* objetua dela pentsa daitekeelako (norbaitek erre hautsa), eta, ondorioz, hurrengo aztertuko dugun sailekoa dela irudi dakiguke, hots, Aditz - Objetu sailekoa⁸. 'Errea den hautsa' bezala hartzen badugu, oster, Hitz Elkartu Kopulatiboetako Subsumptive sailean sartu beharko genuke, lehen osagaitzat izenondoa dutenekin batera, esan bait dugu izenondoa eta partizipioa oso gertu dauden kategoriak direla. *Gorriune, zabalune* etabarrekin joango litzateke orduan. Argian hau izan liteke azpisailik egokiena euskal hitz honentzat.

12.- Aditz - Objetu mota

Ezagu-gauza, siñest-egia, iku-gauza. Orixek Jainkoaren *billa* liburuan erabiltzen dituen hiru izen hauentzat sail egokiagorik ez dugu aurkitu. Badirudi mugakizuna, aditzoinaren objetua dela. Eta Argumentu-lotze Printzipioaren arauera erabat zilegi zaigu horrelako hitz elkartuak sortzea. Baina, hiru adibide hauek dagokien lekuan sailkatuta baleude ere, -gerta bait daiteke sail hau geure interpretazio okerraren iratxoa izatea-, Argumentu-lotze Printzipioak aidean uzten duen puntua, sail honen emankortasun urria litzateke. Zergatik azaldu diren hain adibide gutxi (corpusa nahikoa zabala dela uste bait dugu) teorian erabat zilegi den sail batean. Kontutan izanik, gainera, euskarak aberastasun nabaria erakusten duela beste hainbat eta hainbat sailetan.

8.- H. Marchand-ek (1965a:285) pareko egitura izan dezakeen *mincemeat*, 'the meat has been minced' eran interpretatzen du, 'Aditz-Objetu' sailean sartuz.

B.- MUGAKIZUNTZAT IZENKIA DUTEN MENPETASUNEZKO IZEN ELKARTUAK

Autore bat baino gehiago arduratu da izenburuan aipatu egitura duten menpetasunezko izen elkartuez. Hasteko L. Bloomfield-ek (1933:232) *meat-eating* edo *meat-eater* bezalako izen elkartuei 'semi-synthetic' deitu zien. **to meat-eat* aditzik ez dagoelako:

«The synthetic feature consists merely in the restriction that a phrase like eat meat is paralleled by compounds only when -er or -ing is at the same time added».

H. Marchand-ek (1955:216, 1960a:12), bigarren kapituluan aipatu dugun legez, hitz elkartu sintetiko izena ematen die *householder*, *housekeeping* edo *heartbreaking* erako izen elkartuei. Arrazoia, azterketa kontzeptual eta hitz-eraketako erregelen arteko aurkakotasuna litzateke. Alde batetik, mugakizun bezala, hiztegian jasoko ez liratekeen izenak ditugu (*erosle*, *eroste* bezalakoak, ekintzaren egilea edo ekintza bera jasotzen duten atzizkien bidez sortuak), beste edozein aditzen egilea edo ekintza bera adierazten duten izenak jasotzen ez diren bezalaxe. Baina, bestalde, ez dago **to household*, **to heartbreak* aditzik, zeinetatik *-er*, *-ing* atzizkien bidez erator daitezkeen *householder* eta *heartbreaking*. Beraz, nahiz Ch. Bally-ren (1932) bereizketari jarraiki⁹, goiko adibideetan, kontzeptualki, *-er* eta *-ing* direla determinatuak, atal mugatuak, esan, hitz elkarketan ez dugu **to household* erako aditzak sortzeko erregularik aurkitu. Hortan datza aurkakotasuna, eta horrek bultzatzen du hitz elkartu sintetiko deiturapean sail berezi batean jasotzera horrelako egiturak.

Mugakizuntzat izenkia duten izen elkartuok sailkatzean (H. Marchand 1965a), sujetua biltzen duen mota eta ekintza biltzen duena interesatzen zaizkigu¹⁰. Ondoren, mugatzailea, mugakizunean dagoen aditzarekiko sujetua, objetua, aditzlaguna ala sintagma predikatiboa den kontutan izanik, azpisailak egiten ditu. Sujetu motaren barnean (euskaraz *-le*, *tzaile* atzizkien bidez eratorriko izenkiak genituzke hemen), Objetu-aditz-sujetu eta Aditzlagun-aditz-sujetu azpisailak bereizten ditu. Ekintza motaren barnean: sujetu-aditz, objetu-aditz, aditzlagun-aditz eta sintagma predikatibo-aditz azpisailak.

9.- *Federhalter* izena dela eta, hona zer dioen Ch. Bally-k (1932:103-4): «il s'ensuite que le suffix est le t (atal mugatua, determinatua) de l'ensemble du radical complexe, lequel equivaut à une unité t».

10.- Objetu-motaren barnean ematen dituen *drawbridge*, *eating apple*... aditza lehen osagai, mugatzaile, dutenen sailekoak lirateke.

J. Levy-k (1978:168), aditzetik eratorritako izena mugatzailetzat duten izen elkartuetan, bost nominalizazio mota bereizten ditu:

- ekintza nominalizazioa: *parental refusal, dream analysis*
- produktu nominalizazioa: *musical critique, editorial comment*
- egile nominalizazioa: *city planner, mail sorter*
- jasaile nominalizazioa: *students invention, designer creations*
- egoera nominalizazioa, ardatz gisa EGOERA eramango lukeen izen sintagmatik eratorria: *institutional continuation, students persistence*

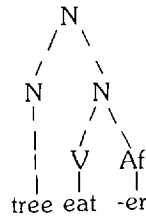
mugatzailea, eskubiko izenkiaren azpian dagoen aditzaren sujetu edo objektu izan ohi delarik.

Morfologia sortzailearen barnean, T. Roeper eta M. Siegel-en (1978) transformazio bidezko azalpena alde batera utziaz¹¹, E. Selkirk (1982) eta R. Lieber (1983) arduratu dira *harri-jasotzaile, esne-saltze* bezalako egiturez.

E. Selkirk-ek (1982:24), bereizketa bat egiten du mugakizun bezala izenkia daramaten izen elkartuen artean. 'Verbal compounds' deitzen die izen elkartu hauei, ardatza ez den osagaiak, hots, mugatzaileak, izenki ardatzaren argumenturen bat betetzen duenean. Horrela *housecleaning, well-being, consumer protection, troop deployment, cake baker...* izen elkartuen artean aditz elkartuak lirake (nahiz terminologia nahasgarri gerta daitekeen). Izenondoen artean, berriz, *handwoven, nice-sounding, heat-sensitive, radar detectable...* ere sail berean sartzen ditu, mugatzailea eskubiko aditzaren argumentu izan daitekeelako¹². *Party drinker, concert singer* edo *long-suffering*, aldiz, ez dira aditz elkartuak, ez bait dira ardatzaren argumentu, lekua, modua edo denbora zehazten duten gehigarri baizik. Dena den, bai batzuk eta bai besteak, testuinguruarekin loturarik ez duten berridazketa-erregelen bidez sor daitezke, ondoko egitura bezalakoak sortuz:

11.- E. Selkirk-ek (1982:43-47) adierazten du zergatik den hobea berak proposatzen duen berridazketa-erregela-sistema, transformazioen beharrik ez duena.

12.- «By argument I mean an element bearing a thematic relation such as Agent, Theme, Goal, Source, Instrument, etc., to the head» (E. Selkirk 1982: 23).

tree eater izen elkartuarentzat dagoen azterketa posible bakarra, hizkuntzari honen ustez, V[NV]V egiturako aditzik ez dagoen neurrian, N[V[N[tree]N V[eat]V]V Af[-er]Af]N ezinezkoa bait da. *Harri-jasotzaile* moduko izenen zatiketa zein den garbi egon arren, bi funtsezko arazo azaltzen dira egitura hauen azterketan. Edo nahiago bada, bi jokabideren berri eman beharra da funtsezko arazoa Selkirk-entzat (1982:29):

«The basic problem in analyzing verbal compounds is to account for the facts that (i) a nonhead may (and in some cases, must) satisfy an argument of the argument structure of a deverbal head noun or adjective in compounds, and (ii) the range of possibilities of interpretation of the non-head with respect to the deverbal head in compounds is systematically related to the range of possibilities available to the deverbal word for appearing in syntactic configurations where the argument structure may also be satisfied»

Ingelesez *tree eater* izenaren anbiguotasuna -arbolak jaten dituen pertsona edota arboletan jaten duena-, esaldi mailan *eater* egile izenak duen jokabide bikoitzari lotu behar zaio. *Eater* izenak ez bait du nahi eta ez, bere argumentu-egitura beteko duen izena osagarri hartzerik eskatzen. Horrela, *Mary's an enthusiastic eater* esan daiteke, eta baita *Mary's an enthusiastic eater of pasta* ere, bigarren kasuan, euskaraz izenlagun dei dezakegun osagaiak betetzen duelarik *eat* aditzak eskatzen duen 'Theme' - argumentua.

Izenkiak mugakizun direnean, mugatzailearen jokabide bikoitz horren berri eman nahian (eskubiko aditzaren argumentu izatea edo ez izatea), ondorengo erregela proposatzen du E. Selkirk-ek (1982: 32), argumentu-egitura eta argumentu bakoitzari loturik dagoen funtzio gramatikala kontutan izanaz:

Grammatical Functions in Compounds

Optionally, in compounds, (i) a nonhead noun may be assigned any of the grammatical functions assigned to nominal constituents in syntactic structure, and (ii) a nonhead adjective may be assigned any of the grammatical functions assigned to adjectival constituents in syntactic structure»

Hots, Selkirk-en eritziz, ardatz ez den osagaiari funtzio gramatikalak eransteke ahalmena behar du gramatikak, sintaxi egituretan egiten den bezalaxe. Funtzio gramatikalak eranstea ez da, ordea, ezinbestekoa, ikusi bait dugu zenbaitetan mugatzaileak, ardatz ez den atalak, ez duela argumentu interpretazioa onartzen; beraz, ezin du funtzio gramatikalik jaso. Proposatu duen erregelak guzti honen berri eman dezake. Esaterako,

SUBJ	OBJ ∅
eat (Agent,	Theme)

bezalako loturak baditugu argumentu eta funtzio gramatikalen artean, uler daiteke nolatan utz daitekeen sintaxian nahiz izen elkartuan bigarren argumentua jaso gabe: argumentu hori objektuak jaso dezakeelako, baina funtzio gramatikal jakin batek jaso gabe ere gera daiteke. Dena den, garbi uzten du, izenkiek (eta berdin aditzetik sortzen diren izenondoek ere), ez dutela nahi eta nahi ez aditzaren forma lexiko bera (konkretuki argumentu-egitura eta berauei loturik doazen funtzio gramatikalak). Horregatik izenkia edo izenondo eratorria da interesatzen zaiguna, honek erabakitzen bait du aditz elkartuaren interpretazio aukera zein den¹³.

Hitz elkartuan funtzio gramatikalak nola azaltzen diren jasotzen dituen erregela hori ez da aski, ordea. Beste bi arau orokor behar omen dira ingelesezko datuen berri eman ahal izateko:

- 1.- Sujetu-argumentua ezin da hitz elkartuaren egituran jaso.
- 2.- Hitz elkartuko ardatzaren gainerako argumentuak (Sujetu ez direnak), zuzen zuzenean ardatzaren gainean dagoen hitz elkartuan jaso behar dira.

13.- «Interestingly, there are some deverbal forms which, unlike those in -ing discussed earlier, do not inherit the lexical form of the verb intact. These cases are crucial to the demonstration that the interpretation of verbal compounds is based on the lexical form of the morphologically derived entity and not on the lexical form of the verb on which it is based» (E. Selkirk 1982:40).

Honekin loturik doan beste puntu garrantzitsu bat honako hau izanik: sujetuaz gain, beste bi argumentu eskatzen dituen hitza ezin daiteke hitz elkartuko ardatz izan.

Bi baieztapen hauek esaten digute zergatik ez diren gramatikalak ingelesez **The hours for [girl swimming] at this pool are quite restricted* (hitz elkartutik kanpo, noski, sujetuari loturik doan argumentua posesiboaren bidez eman daiteke), **pasta tree eater* (*pasta*, *eat* aditzaren Tema delako, objektuak jasoko lukeena, baina *eater* izenaren gainean zuzenean dagoen I adabegitik kanpo geratzen dena), **baby toy handing*...

Baina berriro ere hitz elkarketan azaltzen diren murriztapen hauek sintaxi egiturekin lotu nahian, bigarren baldintza, sintaxi adierazpenean argumentu-egitura nola bete behar den arautuko lukeen baldintza orokorrago batetan kokatu nahi du. Horregatik proposatzen du Lehen Mailako Proiektzio Baldintza, Xi kategoria lexikalaren sujetu izango ez diren argumentuak, Xi horren lehen mailako proiektzioan¹⁴ bete behar direla dioena (E. Selkirk 1982:39).

R. Lieber-ek (1983), azkenik, Argumentu-lotze Printzipioa hitz elkartu sintetikoetan nola betetzen den aztertuko du. Hau da, mugakizuntzat izenkia dutenak eta jatorriz elementu nominala dutenak batasun baten barruan azertu nahi ditu. Izen elkartu sintetikoak *-er*, *-ing* eta *-ed* atzizkiez osatzen direla esan denez, atzizki hauetako bakoitzaren kategoria eta azpikategorizazioa ematen ditu, berauek erabakitzen bait dute zein egitura klasetan txertatuko den atzizki hau; eta, ondorioz, zein eratan aplikatuko den Argumentu-lotze Printzipioa.

-*Er* atzizkia nominala denez, ez du argumentu-egiturarik. Eta edozein aditzi lotzen zaio. Atzizki honen bidez eratorritako izena, aldi berean, izen elkartuko osagai izan daiteke (beste edozein izen bezalaxe). Honek esan nahi du *truckdriver* izenak, esaterako, bi interpretazio izan ditzakela. Bata, *truckdrive* aditzetik eratorritako izena; bestea, *truck* eta *driver* izenen elkarketa, '*driver owning a truck*', '*driver wearing a shirt with a truck*'... bezala uler daitekeena. Lehen kasuan, *drive* aditzoinaren argumentu-egitura goiko adabegiari iragaziko zaio, beraz, bere ezkerretara doan izenak argumentu-egitura hori bete beharko du. Bigarren interpretazioan, *drive* aditzoinaren argumentu-egitura ez zaio goiko adabegiari iragazten, adabegi horrek Izen kategoria hartzen bait du (atzizkiak ematen dioena); eta, horrenbestez, bigarren osagaitzat argumenturik hartzen ez duen oinarria duten hitz elkartu primarioak bezalakoxeak dira.

14.- «The first order projection (FOP) of a category X_{ni} is the category X_{mj} that immediately dominates X_n in syntactic representation (i.e. in either S-syntactic or W-syntactic structure)» (E. Selkirk 1982:38).

-*Ing* atzizkiak ingelesez dituen hiru balioetatik, hemen interesatzen zaigun bakarra aipatuko dugu, hots, izenak sortzen dituenak. Atzizki honen bidez sortutako izena mugakizuntzat duten izen elkartuek ere, aurrekoen antzera, bi interpretazio izan ditzakete. -*Ing* aditz elkartuari lotzen bazaio, aditz elkartu horretako lehen oinarria, mugatzailea, aditzaren barne-argumentu da; edota aditzak barne-argumenturik ez balu, argumentu semantikotzat hartuko dugu. Baina gerta daiteke -*ing* atzizkiaren bidez izena sortu, eta ondoren, izen hori beste izen bati elkartzea, Argumentu-lotze Printzipioa aplikatuko ez litzatekeelarik.

-*Ed* atzizkia aztertzean, azkenik, abiapuntu gisa, partizipio pasiboaren argumentu-egitura, partizipioari loturik dagoen aditzoinaren argumentu-egituraren gaineko operazio bezala aztertzen duen ikuspuntua hartzen du. Operazio horrek hasierako kanpo-argumentua (gehienetan Egilea) bere lekutik kendu, eta barne-argumentua egiten du kanpo-argumentu berri. Horrela jasotzen da tradizionalki egitura aktiboetako objektuaren eta pasiboetako sujetuaren artean atzeman izan den lotura. Aztermolde honetan oinarrituz, -*ed* atzizkiak sortutako pasiboetan, aurreko bi atzizkiekin sortutako egituretan bezala, bi azterbide ikusten ditu: aditz elkartuari lotzen zaion -*ed* eta aditzoinari loturik *picked* bezalako aditza lehen osagaiari elkartzan zaionekoa bestea. Nahiz kasu batean nahiz bestean, lehen osagaia, mugatzailea, ezin da sekula objektu gisa hartu, -*ed* atzizkiak sortutako partizipioak (pasiboak) ez duelako objektu-argumenturik. Lehen osagaia, beraz, Lokatibo, Instrumental, Modu, Agentibo... eran bakarrik interpreta daiteke; ez barne-argumentu bezala.

Atzizkien egitura hauek eta ondorioz sortzen diren interpretazio aukerek emango dute, R. Lieber-en (1983) ustez, ingelesez sor daitezkeen eta ezinezko diren hitz elkartu sintetikoak berri.

R. Lieber-en (1983) Argumentu-lotze Printzipioaren ondorio diren predikzio horietan bada, egia esan, puntu harrigarri bat, aditz elkartuei dagokiena, alegia. Izan ere, aditz elkartuei buruz dioena kategoria hau aztertzean aipatzeko utzirik ere, izen elkartu sintetikoak gainean esaten duena, orain arte beste autoreek esandakotik erabat aldentzen da. *Truckdriver* izenak L. Bloomfield (1933:232), H. Marchand (1960a:12) edo E. Selkirk-en (1982:29) ustez interpretazio bakarra du: *truck* + *driver*. Hau da, izenkia sortzen da lehenik eta izenki hori beste izen bati lotzen zaio izen elkartua sortzeko. R. Lieber-en ustez, aldiz, *truckdrive* + *-er* ere izan daiteke, aditz elkartu hori sortzea posible den neurrian (hots, mugatzaileak, lehen osagaiak aditzaren barne-argumentu eskakizuna betetzen duen neurrian). Eritzi desberdintasun honen aurrean, datuen interpretazio soilaz gain, ingeles hiztunen gaitasuna ere sartzen dela esan daiteke. Azken batetan ingelesez

truckdrive, tree eat... aditzik ba ote den planteatzen da hemen. R. Lieber-entzat izan ezik, beste gramatikalariek ezinezkotzat eman dituzte horrelakoak. Baina aditz elkartuak aztertzean helduko diogu berriro puntu honi.

Euskarari dagokionez, P. Goenagak (1984) ikutu ditu, bidenabar, ingeles izen horien pareko diren *harri-jasotzaile, bizar-mozte*, e.a. Alde batetik, *-era, -keta, -pen, -tze*¹⁵... atzizkiak aditzoinari lotuaz lortzen duguna izena dela, beste izenek bezalako jokabide berbera duena, erakusten du. Izan hauek har ditzaketen konplementuez ari dela, genitiboarekin lotura izan dezakeena, hitz elkartua aipatzen du:

«Mesfidantza jarrera, bake itxaropena eta dendari nazio izen elkartutzat hartuko ditugu. Bide hau euskaraz guztiz emankorra dugu eta hiztunak beti eskura duena. Arazo bakarra hitz elkartu horren interpretazioa ziurtatuko duen erregela multzoa formulatzea litzateke. Alegia, zein den bi osagai horien arteko erlazioa» (P. Goenaga 1984:408)

Agian bide egokia E. Selkirk-ek (1982:22-28) ardatzari buruz eraikitzen duen teoria izan daitekeela aipatuaz (menpetasunezko izen elkartuen hasieran aipatu dena, alegia).

Aditz izenaren konplementu gisa izen sintagma objetua dugunean zer gertatzen den aztertzean, izenki horrek jadanik sujetuari dagokion genitiboa badarama, izen sintagma objektuak, izenkiarekin batera hitz elkartua osatu behar duela dio. Horrela sortuak dira:

(1) zure liburu erostea ez da sekula amaitzen

(2) zure ardo edateaz nazka nazka eginda nago, e.a.

Izen sintagma objetua, bada, izen elkartu modura azalduko zaigu, bestela azaltzeko debeku larriak bait ditu¹⁶. Bestalde, «*perpaus egitura dutela uste izan daitekeen batzutan ere gertatzen dira horrelakoak*» dio P. Goenagak (1984:425),

15.- Ez, ordea, edozein *-tze*. Ikus P. Goenaga (1984:422-430). Nominalizazio hauek duten balioaz, berriz, ikus P. Goenaga (1984:395-399 eta 414-419).

16.- (1)*Zure hiztegia erostea luze joan da

(2) *zure ardo hau edateaz nazka nazka egina nago... Roeper & Siegel-ek (1978:202, 212 oinoharra), beste ikuspuntu batetik, Hitz Eraketa Erregeletan esaldi-kategoriarik ez dela sartzen diote.

- (1) bizar mozten ez du oraindik ikasi

edo

- (2) belar ebakitzen ari dira segalariak

perpausetako *bizar mozten* eta *belar ebakitzen*, *dantzan*, *lanean*, *borrokan*... konplementuen pareko, hau da, zenbait aditzek (*ari*, *hasi*, *ikasi*, *ahaztu*...) konplementu gisa hartzen dituzten ekintza izen bezala hartuaz. Ekintza izen, ez perpaus, izateak esplikatu luke aipatu berri ditugun adibideon gramatikaltasuna, eta beste perpaus hauen ez-gramatikaltasuna:

- (1) *bizar moztea erabaki dut

(2) *lana erabaki dut (erabaki aditzak perpausa eskatzen duelako konplementutzat, ez izen sintagma)

«Horregatik -dio P. Goenagak (1984:446, 138 oharra)- ez du zentzurik ez Txillardegi (Ik. Txillardegi 1977, 54-58 orr.) ez Luis Mª Mujika-ren planteamentuak ere bizarmoztu eta antzeko aditz elkartuak proposatzen dizkigunean (Ik. L.Mª Mujika, *Hiztegi orokor tekniko*)»

Beraz, H. Marchand (1960a:12) edo E. Selkirk-entzat (1982: 29) bezala, P. Goenagarentzat ere aditz elkartuaren interpretazioa ezinezkoa da; bi izen elkarturik sortutako izen elkartua da. Baina aldi berean, H. Marchand-ek (1965a) bezala, onartzen du *belar ebakitze*, *bizar mozte* izen elkartuetan mugatzailea izen sintagma objetua dela.

H. Marchand-en (1965a) eta P. Goenagaren (1984) ikuspuntuak elkartzuz, eta **belar ebaki*, **bizar moztu* erako aditzik euskal aditz elkartuen artean jaso ez dugunez, R. Lieber-ek (1983) ematen dituen bi interpretazio posibleetatik, hitz elkartu primarioei dagokiena gertatzen dela euskaraz esan daiteke. Baina, aldi berean, mugatzailea, objetua (hau da, aditzaren barne-argumentua) ere izan daitekeela onartuko dugu. Beraz, H. Marchand-en (1965a) sailkapen erizpideak aplikatuz, honako sailok bereiz ditzakegu euskaraz:

1.- OBJETU-ADITZ-SUJETU MOTA

Lehendabizi *-le*, *-tzaile* atzizkiez eratorritako izenak mugakizuntzat dituztenak aztertuko ditugu, egile atzizkiak perpausako sujetua jasotzen duela onartuaz. Aditza eta sujetua, dira, beraz, izenkiak, aditzetik eratorritako izenak,

biltzen dituenak. Mugatzailea, objetua nahiz aditzlaguna izan daiteke, ondorioz. Lehen sail honetan objetua biltzen duten izen elkartuak jaso ditugu.

a. Izen berezia + izenkia (egile atzizkiaz sortua): *Urtzi maitalari*¹⁷, *Jel-irakasle*, mugatzaileztat izen berezi biziduna zuten beste gehienen antzera, Enbeitarenak. Badira beste bi ere, H. Urruty-renak: direlako askoz harrigarriago direnak: *Eskualdun irakurtzalea*¹⁸, *Eskualdun irakurtzaleen*¹⁹. Beraz mugatzailearen egitura izen arruntarena da, baina *Eskualduna* almanaka baten izena da.

b. Izen biziduna + izenkia:

arrain-saltzaile, aur-yasotzaile, bei-ezlaria, catu beguiralia, eri artatzaile, gizaitzaile, guicerhaile, haur-iale, Jainko-entzule, Jainko-gustatzaile, Jainko-ikasle²⁰, Jainko-ikusle, Jainko-maitale, oilasko-erosle, ollo-jale, txori-jagola, zezen-ezlari, haur-altzatzaile, azeri artzalle, chaarri-azterlari, zangurru-biltzaile, arrain arzaillac, ardi heztzaile, errege-iltzale²¹, Jainko-ikutzaille, ardimotzale, Yainko-nardatzaile, sardinsaltzalle, Jainko-usmatzaille...

Serora trufatzaile (19) ere sail honetan sar dezakegu, *trufatu* aditzaren erregimen berezitasuntzat joaz -z konplementua hartzea ('seroraz trufatu'). Bestela, Aditzlagun-Aditz-Sujetu saila sortu beharko genuke, bertako adibide bakarra litzatekeelarik Hiriart Urrutyrena.

c. Izen bizigabea + izenkia:

amouina galthaçale, argizari jale, arri zulatzalle, arta-jale, bala-lotzaile, belar-ebakitzaile, berri-ekarle, bertso-biltzalle, bertso-saltzalle, boz-emaile, eskolemaile, etse, bide ta zubi asmatzalle, gari-jotzaile, guibel-jale, itz neurlari, lagi-jagolari, larru appainçale, oial saltzalle, ostoa-biltzaile, pilarmonika-jotzalle, radioentzule, simaur batzalle, soñu-jotzalle, trongo-lantzalle, uri-yagole, zauri-osaguilla²², ziri-sartzale, sega-arraitzalle, agin ateratzaille, gantz ateratzalle,

17.- *-lari* atzizkia ere *-le* eta *-tzailer*en parean sartu dugu, zenbaitetan aditzoinari lotu izan bait zaio ekintzaren egilea adierazteko.

18.- «Eskualdunak hel-hel oihiu egin orduko, trumilka badoazko Eskualdun irakurtzaleak; harekin direla oro eskuararen alde» (Aurpegia, mintzaira: Gizon!, 198).

19.- «Oxala astean behin egia bat, bakar bat ongi sar-arazten ahal baginu gure Eskualdun irakurtzaleen buruan!» (Zezenak Errepublikan, 19).

20.- Azken adibide hau arraro samarra da, *ikasi* aditzak ez bait du izen bizidunik objetu bezala hartzen. Baina objetu ez bada, aditzlagun bezala hartzea ere ez da erraza, 'Jainkoaz ikasten duena' edo.

21.- Hauetako asko eta asko itxuraz 'Atributibo' sailekoak ere izan zitezkeen. Testuinguruak laguntzen du 'hiltzaile den erregea' ala 'erregeak hiltzen dituen pertsona' esangura duten bereizten.

22.- *-gile* atzizkiaz ere *-lari* atzizkiaz esan duguna errepika dezakegu.

odolateratzalle, baso-azterlari, ardo-banatzaile, diru-batzaile, zaku-betetzaile, gerla bilatzale, boz-biltzale, buruxka-biltzaile, vzta biltzale, zerga biltzale, gari-ebatalle, ardo-eralia, dorre eguille, gazeta egile, guerla eguille, haro egile, kantu egile, ogi-egile, txondar egille, gatzamalle, erremedio emaille, escu-emaille, gai-emaile, meza-emale, sari-emole, bake emaile, otaepallia, ausi-erabagitzalle, bide-erakusle, lur-erosle, oracione erraile, kontu-esatalle, sos galdatzale, eche galtzailia, lino guijari, pertsu idazle, lixu-kuztale, aljebra-irakasle, odol-isurle, arri-yale, bizkotxo jale, bertso-jartzalle, arri-jasotzalle, karga-jasotzalle, zama-yasotzaile, bibolin jotzalle, ezur-konpontzalle, pertz-konpontzalle, begi-liluratzaille, buru-moztale, omore pitzarazle, ardosaltzalle, arima-saltzaile, irudi saltzalle, olio-saltzaile, sagar saltzalle, zigarro saltzalle, bake sortarazle, maats-tinkatzaile...

- izen bizigabe eratorria + izenkia:

içaitte emaille, uzkurtz jagola, albistari saltzalle, ohoinkeri' eguille, argitasun-emaille, sendi-maitale, gizadi-ondatzale...

- bestelako mugatzailea + izenkia: hemen bildu ditugu mugatzailetzat izenondoa/izena, izenordaina, partizipioa/izena edo izen biziduna/ bizigabea modukoa dutenak:

on eragile, gaiso-osatzalla, santu-saltzalla, zu erraile, ill-epalla, elizaintzalle, errizaintzalle.

2.- OBJETU-ADITZ MOTA

Hemendik aurrera ekintza adierazten duten atzizkien bidez (-pen, -keta, -te/-tze...) sortutako izenak mugakizuntzat dituztenak aztertuko ditugu.

a. Izen biziduna + izenkia (ekintza adierazten duen atzizkiaz sortua):

lapur guardiyan²³, ardi-yeizten, azeri artzeiaz, bazkide-atxitze, ganadu gobernatzen, Jainko-ikuste, mauru ilten, zaldi gobernatzen, aur bataiatzia, Jainko-billatze, barakulu biltzen, gende biltzen, ume egiten, haur galtze, Jainko-gustatze, guizon illtiac, andra-ikustea, bei jeizten, bildots-jatea, bisigu jaten, Jainko-maitatzea, Jainko-oroitze, oilasko saltzen...

23.- Atzizki formalik gabeko ekintza-izenak ere badira, nahiz maileguak nahiz euskal izenak. Maileguak direnean ez dute arazo berezirik planteatzen, jatorrizko hizkuntzan aditzetik eratorritako ekintza-izen diren neurrian. Baina euskal izenak direnean, hurrengo azpisailean ikusiko ditugun *jorra*, *lor* modukoak zailagoa egiten da aditzetikako eratorpena espikatzea. Agian *dantza*, *jolasa*, *lana*... izenen parekotzat hartu beharko genituzke. Dena den, mugatzaileak ekintza horren objektu balioa duela garbi dago gure ustez.

. mugatzaile eratorria dutenak: *epaikari-aukeratzea, lâgile alocatze, olerkari-xuzperrarazte*

b. Izen bizigabea + izenkia:

aire-sanja, gauza karreian, okela-jana, txuleta-jana, aza jorran, landara jorran, txondor-kargan, osto-kima, arbijorra, artajorran, gorpu-lor, guante-manijua, kamion-kargan²⁴, arri-yaten, ardo edate, arta zuritzen, arraçoïn alegatce, ate jotia, aurpegi-auste, baba-urkultzen, berri-laburpen, belar ebakitzeak, bertso saltzen, beso-erabilte, biotz-ixurtze, buru-iraulketa, buruauste, egur eguiten²⁵, esker ematen, esne jeisteak, ezti eguiten, gari ebakitzen, gaztai egiteak, giro-berotzea, gogai-ta mintzo-miatze, gueçur erraite, itz-entzute, korde-galtze, ksku biltzen, lino ezpateta, odol isurtzen, oracione erraite, pertsu idaztea, soñu joteak, toki-asmatze, trongo lantzen, txondor kargatzen, zauri berritze, zumitz garbiketan, bazkintza-aldatze, leku aldatzen, artoaletzen, egun-argitze, mustur-astinqueta, agiñ-aterate, arantze-ateratze, ikatz ateratze, kontu ateratze, odol aterate, itz-aukeratze, diru batzen, bizkar-beroketan, buru-berotze, arnas-berritze, saski-berritze, urte betetze, diru-bilketa, arba-biltze, azur batzen, boz biltzeko, buruca biltcen, diru-biltzea, egur biltzen, orbel-biltze, otondo-biltze, sagar biltzen, bertso botatzen, hur edate, diru egitea, eskalampu egiteko, gabico eguitera, garnu egiten, gorotz egiten, kamio egiten, liburu eguitia, tabernacle eguitia, thesaur eguite, torre eguitian, vntci eguiteco, esne egosten, escu eraguite, agiñ-erakuste, aciereite, arto-ereite, gari-ereite, olio eroste, etxe-erretze, kare-erretze, ogi-erretze, escu estututiac, escu ezarte, oyal garbitzen, afari-gertetako, toki-gertatze, eguzki-artzeak, toki-artze, zantzu-artze, bixta hauste, zudur-auste, ots-edatze, su hiltzeko, ontzi-ondatzetan, buruca idoquiten, pertsu igortzen, prantzez ikastera, tiro-ikasten, belar itzultzen, buru-itçultce, batzarre-itxitze, berri jaquitera, bertso-jartzea, arri jasotzen, gorputz jasotzera, zama jasotze, elbitz jaten, keiza-jate, poçoïn iaten, adar-jote, ganbelajotze, gari joten, magal jotiac, ote-jotze, zokor jotzen, bertso kantatzen, erropa kentzea, lur-lantcea, urdai-lapurtzen, ille-moztutzeak, indar neurketeak, zuaitz neurketa, bijotz-opaltzen, bertso-publikatzen, liburu salketak, aguardient saltzen, olio saltzera, gatzsaltzera, aza-txikitzen, batío-ucatutia, aratoste, diru xahutzeak, arri zulatzen...

24.- Ikus aurreko oharrean esanak.

25.- *Egin, eman, hartu* aditzetatik eratorritako izenak direnean (egile-izenak zein ekintza-izenak) zalantzak izan ditugu corpus nagusiaren barnean, ala dagokien eranskinean sartu. Azkenean, aztertu ditugun testuetan aditz esapide bezala (hots, 'egur egin du' bezalako forma jokaturik) azaldu ez bada, *egur + egile* interpretazioa hobetsi dugu, eta ez *egur egin + -le*. Aditz esapide jokatu gisa azaldu direnean, ordea, dagokien eranskinean sartu ditugu. *Kargu hartze*, esaterako, aditz esapideen artean sartu dugu, *kargu hartu* esapidetik eratorritako ekintza-izena delako.

- . mugatzaile eratorria dutenak: *gertaera berritze, bazkari jaten, janari ebakitzen, olerti-sariketa, soñoco aldatutia...*
- . mugakizuna partizipio/izen erakoa dutenak: *grazi-artu, zorun-itxaro, zorun-opea, soka-tira*
- c. Izenondoa/izena + izenkia: mugatzaileak beti izen balioa hartuaz, *gaiso icuste, gaitz erraite*
- d. Izen biziduna/bizigabea + izenkia: *erri kiskaltzeak, herri maitatzen*

Ekintza-izenak sortzen dituzten atzizkien artean *-tze* nagusitzen da nabarmenki corpusean. Hau dela eta, hartu dugun jokabideaz bi hitz esan behar ditugu. *-Pen, -keta, -kuntza, -era...* atzizkiez osatutako izenki asko beste edozein izen bezala tratatu dugu, menpetasunezko hitz elkartuetan lehen sail nagusian (izenkirik mugakizuntzat ez daramatenen artean) sartuaz. Bide beretik joaz, hemengo *olerti-sariketa, indar neurketa, zumitz garbiketa* edo *berri-laburpen* ere Objetu-Aditzlagun, Aditzlagun-Objetu... sailetan sar zitezkeen. Eta alderantziz, *erri-auteskunde, otoiz-biziera, otoiz-jarduera* Aditzlagun-Objetu sailetik kendu eta Aditzlagun-Aditz sailean ezar daitezke. Edota *eguzki-histura* Sujetu-Objetu sailetik, Sujetu-Aditz sailera ekarri, eta *ele-berbizkunde, bake-pizkunde* Sujetu-Objetu sailetik, Objetu-Aditz sailera. Azken batetan, R. Lieber-en (1983) terminologiaz baliatuz, Hitz Elkartu Primario, nahiz Hitz Elkartu Sintetikotzat hartzeak, berak dioena baieztatuko luke, hau da, izenkiez eratutako izen elkartuak, argumentu-hartzaile ez den mugakizuna duten heinean, Hitz Elkartu Primarioen pareko direla, eta ia edozein elkarketa dela zilegi.

3.- ADITZLAGUN-ADITZ MOTA

- a. Izen berezia + izenkia: *Aia sarreran.*

Sarrera ekintza-izen eran hartu dugu, baina *sarrera* izenak leku balioa ere hartzen du, lekua, zeinetatik sartzen den. Bigarren balioan, Aia duen sarrera, Sujetu-Objetu sailean koka daiteke adibide hau, eta hauxe da hain zuzen ere testuinguruan hartzen duena²⁶

26.- «Oietzek baño piñago ez da / kristaurik iñoiz jokatu, / Billabona' tik asi ziran da / Aia sarreran bukatu». (Kantari nator, 92).

- b. Izen bizigabea + izenkia: *adixartzea, etxe-sartzean, zilo-sargian, hiri-sartze*.

Azken hirurak ekialdeko testuak direnez, hots -era atzizkia ezagutzen ez dutelako -tze atzizkiaz baliatzen diren euskalkietakoak, bertan azaltzen diren *sartze/sargian* izenkiez aurreko azpisaileko sarrerari buruz esana errepika daiteke, testuinguruan lekua nondik sartzen den balioan erabilirik bait daude²⁷. Zuzenagoa litzateke, beraz, Sujetu-Objetu sailean, Zatia erlazio semantikopean ematea.

- c. Izen biziduna/bizigabea + izenkia: *eliz-sartzea*.

Hemen, ordea, egiaz ekintza-izenari dagokion balioa gordetzen du *sartze* izenkiak²⁸.

- d. Aditzondoa + izenkia: *urebiltia*.

Sail honetan sartutako adibideak direla eta, Objeto-Aditz sailean esana gogoan izan behar dugu. Bai bait dira *alper-egoera* bezalakoak, hemen ere lekua izan dezaketenak, eta lehen sail nagusian sartu ditugunak (adibide konkretu hau Aditzlagun-Objeto sailean).

4.- ATRIBUTU-ADITZ MOTA

Bi adibide besterik ez ditugu sail honetan, *huts-eristea* eta *ônherizte, onirichi/oniritzi*. R. Lieber-en (1983) Argumentu-lotze Printzipioaren arauera *huts eritzi, on eritzi* aditzen aurrean (aditz hauetatik eratorri izenen aurrean) gaudela pentsa dezakegu, bietan mugatzaileak, *eritzi* aditzak eskatzen duen argumentu predikatiboa jasotzen duela. Agian, bada, goiko adibideak aditz elkartuen artean *sartzea* egokiagoa litzateke. *Onirichi* forma zaharrak maitasun adieraz izatea, berriz, lexikalizazio prozesuen bidez esplikatu beharko litzateke.

27.- «Hirat ere gogotikago doazi Eskualduna eskuara dakien mediku, bankier, abokataren gana. Ba eta 'eskuara mintzatzen da' beren etxe-sartzean emana duten saltzaletara» (Mintzaira, Aurpegia: Gizon!, 208). «Ezartzen ahal dute gertakari horren orroitzapentzat aficha bat hiri-sartze guzietan» (Zezenak Errepublikan, 89). «Xahal bat lahardeki zien, la'ria yosi, pholboraz bethe eta zilo-sargian ezari» (Euskale'riaren Yakintza II, 134).

28.- «emaztea oso gaiztoa omen zan da etzuan iñundik iñoa 'eliz-sartzea' joan nai» (Obras Completas II, 401).

5.- SUJETU-ADITZ MOTA

Gutxi izan arren, zenbait kasutan, ekintza-izenaren ezkerretara doan izenak, ekintzaren sujetua biltzen du. Mugatzailearen kategoria gramatikala kontutan hartuz, honako azpisailok ditugu:

a. izen biziduna + izenkia: *idazle-ugaltze*

b. izen bizigabea + izenkia:

aberri-zorun-garaitza, argi-urratze, biotz-zabaltze, barru-erakarpen²⁹, elur erortze, gurenda-jayotza, iguzqui ilkite, iguzqui sartze, lur ikaratze, negu-sarrera³⁰, orri-irtete, urjauste, urte-asiera, ziñopa-odol-ezlitze, gau-erortze, orri-erorte, olermen-irakite, odol iariatze...

. mugatzailea izenondoa/izena erakoa, izen balioan: *maite-ernetze*.

6.- PARTIZIPIOA/IZENA ERAKO MUGAKIZUNA DUTENAK

Menpetasunezko izen elkartuen artean, lehen sail nagusian, mugakizuntzat elementu nominal soila (ez aditzetik eratorria) zutenen artean aipatu dugu kategoria hau, eta zerk bultzatu gaituen berau proposatzera. Baina, izen balioa hartu arren, oinarrian aditza dagoenez, honek dirudi leku egokia puntu honetaz zertxobait gehiago esateko.

Hasteko, eta corpusean zehar, mugatzaile zein mugakizuntzat partizipioa/izena erako osagaiak dituzten izen elkartuen zerrenda emanaz, hauek bilduko genituzke:

atz-eramana: Sujetu-Objetu, Erg.-Abs.-zertu, Egilea azpisailean.

hil-aitorra: goikoaren azpisail berean.

biotz-aspertu: Sujetu-Objetu, Erg.-abs.-zertu, Jabetza

il-yantzietan: idem

29.- 'Objetu-Aditz' eta 'Aditzlagun-Aditz' sailean esan bezala, *barru-erakarpen* eta *urte-asiera* sail honetan sartu ditugu, baina 'Sujetu-Objetu' sailean ere joan zitezkeen, *aberri-berbizkunde* doan bezala, esaterako.

30.- 'Aditzlagun-Aditz' bezala ere har daitekeena.

il-soñekoz: idem

oroi-saŕlean: Sujetu-Objetu, Erg.-abs.-zertu, Helburua

bizi-alarguna: Sujetu-Objetu, Erg.-abs.-zertu, Iturburua

irakurburu: Sujetu-Objetu, Erg.-abs.-zertu, Zatia

il-ondaŕai: idem

zakurdi-joakaz: Sujetu-Objetu, Erg.-abs.-zertu, Erkaketa (erkaketaren azpian dagoen erlazioa Egilea izanik) *il-etxe*: Sujetu-Aditzlagun, Erg./Abs.-leku kasua-zertu, Edukia

iloe: idem

hil hobi: idem

ilherri: idem

igorria berria: Objetu-sujetu, Erg.-abs.-zertu, Edukia

esku-ekusia: Aditzlagun-Objetu, Erg.-Abs.-leku kasua-zertu, Lekua

hil-harri: Objetu-Aditzlagun, Erg.-abs.- -z-zertu, Helburua

ilmaindria: idem

artu-agiri: Objetu-Aditzlagun, Erg.-abs.- -z -zertu, Edukia

itz-aspertu: Aditzlagun-sujetu, Abs.- -z -zertu, Edukia

îl-opari: Aditzlagun-Objetu, Erg.-abs.- -z -zertu, Gaia

Zerrenda honetan partizipioa/izena erako mugatzailea dutenak hartzen baditugu, berehala ohartzen gara *hil* dela gehienetan azaltzen dena, euskaraz besteez ez bezalako nortasuna duena³¹. *Bizi* ere izenondo bezala askotan erabili ohi dugu³². *Irakurburu*, *oroi-saŕa*, *igorria berria*, eta *artu-agiri* geratzen

31.- Ikus, adibidez, I. Sarasolak (1977b:395) ematen dion sarrera berezia, adj. eta iz. dela esanez.

32.- Honek ere sarrera berezia du, adj. dela esanez, 'bizirik dagoena' adierazteko (I. Sarasola 1985:230).

zaizkigu, bada. Azken biak igorri delako berria, hartu delako agiria adierazten dutela esan daiteke. Lehen osagaia, beraz, neurri batetan, perpaus konpletibato baten kide da, aspektu burutua lehen partizipioaren bidez adieraziaz. Orohar emankortasun handiegirik ez duen mota litzateke. Desberdina da, ordea, *irakurburu*. Hemen badirudi *irakurria*, *hil*-en pareko dela, hots, partizipioa → izenondoa → izena bidea egin duena. Diferentzia bakarra, *hil* ezaguna izatea, eta bestea izen balioan hedatu ez izana litzateke. *Oroi-sala*, azkenik, izenki balioa duen aditzoin bezala har daitekeela genioen, *ari-otsa* izenean gertatzen den bezala, esaterako.

Desberdinak dira, aldiz, partizipioa/izena erako mugakizuna dutenak. Goian aipatutako *atz-eramana*³³, *biotz-aspertu*³⁴, *zakurdi-joakaz*³⁵, *esku ekusi*³⁶ eta *itz-aspertu*³⁷ izenez gain, hor ditugu *goitikeskaini*³⁸, *arjoa*³⁹, *grazi-artu*⁴⁰, *maminpartidu*⁴¹, *oker-adituari*⁴², *poz-ekarriak*⁴³ eta *zain-yoa*⁴⁴.

Argi dago adibide guziak izenak direla, eta ez direla ardatza ezkerretara daramatenetakoak. Ondorioz, bigarren osagaia izena dela esan beharko dugu,

33.- «Ikutu oien izenak bi dira, batez ere: atzeramanak edo arrapaketak, anima arranoak atzaparretan eramango ba'lu bezela, ta animaren egaldiak» (Jainkoaren Billa, 206).

34.- «Bere otoiz-lana egitean, itzez, erdi-doñuz, kantaz -agozko otoitzean- biotz-aspertu aundiagoa egin dezake» (Jainkoaren Billa, 51).

35.- «Ta emen, itxaso asa'ratuak, bere agotik, botaten daben amu'ruzko bitsez, noizik noizera, burutik oñetaraño estaldurik damotsozan zakurdi-joakaz ondatu nairik» (Enbeitat'ar Kepa Gure V'retxindora, 189).

36.- Orixek batez ere Mireioren itzulpenean behin eta berriz erabiltzen duen arren, adibide bakar bat emango dugu: «Begien kilikaga'ri da, naski, esan zion Mari'k esku-ekusi ori, baño nire senargaiak ba du ede'ragorik» (Mireio, 44).

37.- «Ama Euskale'ria, zurekin itz-aspertu bat egitera nator» (Santa Cruz apaiza, 143).

38.- «Basque ... hitz hori kasik ezin erran, goitikeskaini bat gabe» (Mintzaira, Aurpegia: Gizon!, 201).

39.- «Emen ere sagarrik onenak izan oidute arjoa» (Garoa, 60).

40.- «Santa Teresa'k dionez, oraiñarteko grazi-artu guzietaz dudatu omen dezake animak otoitzetik kanpo» (Jainkoaren Billa, 205).

41.- «Después clavan esta cruz en una pared o en un poste de la cuadro donde se halla el toro, pues creen que preservará a éste de lo que llaman **maminpartidu** (= rotura de venas?)» (Obras Completas III, 49).

42.- «Azeri zarrak laster aditu eban zelango Lelantoni eukan aurrean da, bada ezpada, jarraitu eutson onen oker-adituari» (Aba'rak, 2).

43.- «Aingeru onak eta gaiztoak anima (...) nola pozarazten edo illunarazten duten. San Iñazio'k ongi baño obeki adierazi zigun bere arau edo erregela aipatu aietan. (...) Aingeru onaren poz-ekarriak au esan nai du: Anima ori, pekatuen aitorketaren bidez ondo garbiturik, bere griñak menderatzen aurrera dijoala» (Jainkoaren Billa, 133).

44.- «Zoritxar be'ri onek, gurasoen zain-yoa mintzenago du» (Mireio, 113).

partizipioa → izenondoa → izena bezala esplika daitekeena. Baina lehen partizipio den heinean, badu loturarik ingelesez *-ed* atzizkiaz sortutako partizipio pasiboekin (nahiz ingelesez horrelakoak nekez erabili izen bezala). Hau dela eta, R. Lieber-ek (1983:275) hitz elkartu sintetikoen barnean, *-ed* atzizkiez sortutako partizipio pasibodunen gainean esanak gogoratuz,

«synthetic compounds with this structure should be possible only if a can be interpreted as a Locative, Instrumental, Manner, Agentive⁴⁵, etc., argument, a cannot be interpreted as the internal argument of pick» (strawberry-picked hitz elkartu sintetikoaz ari dela).

Ingelesez *-ed* atzizkiaz sortutako partizipio pasiboak mugakizun dituzten hitz elkartu sintetikoak ugari izatea, elkarketa osoak aditz edo izenondo balioa hartzeak esplika dezake agian. Euskaraz, aldiz, oso mota urria da⁴⁶, agian izenak direlako ditugun adibideak, eta ez partizipioak, edota izenondoak. Hau da, erregularra, euskaraz, ingelesez eta beste hainbat hizkuntzatan, partizipioak izenondo balioa hartzea da⁴⁷. Ez hortik aurrera igaro, eta izen bezala jokatzea. Eta euskaraz ez dirudi **esku-josia*, **etxe-egina* edo **etxe-prestatua* bezalakorik dugunik (ingelesez bai, ordea, *hand-sawed*, *home-made* eta *home-prepared*)⁴⁸. Argumentu-lotze Printzipioa ingeles adibideek adina beteko lukete euskal adibideek ere, hala ere, ez dugu goian aipatu bezalako adibiderik euskaraz. R. Lieber-en (1983) Tasunak Iragazte Konbentzioek eta Argumentu-lotze Printzipioak ez dute, beraz, zilegi diren eta ez diren hitz elkartu mota guztien berri ematen.

Aipagarria da, bestalde, azterketa zuzen egina badago, behintzat, *zain-yoa*⁴⁹, *poz-ekarriak* eta *grazi-artu* izenetan, hirurak Orixerenak izanik, mugatzaileak objetua jasotzea, eta ez argumentu semantikoren bat. Gerta daiteke, ordea, zainek joa bezala hartzea zuzenago izatea. *Arjoa* izenean, 'harrak joa' interpretazioa nahikoa garbia bait da; eta *goitikeskaini*-ren kasuan, oster, mugatzaileak kasu-marka gorde du, Lekua argumentu semantikotzat hartu

45.- Argumentu semantiko hau dela eta, gogoan izan behar dugu euskaraz ez dugula inguruko hizkuntzetan bezalako pasiborik. 'Agentiboa', beraz, 'Ergatibo' aren bidez ematen dugu.

46.- Ikus I. Sarasola (1977a:76-77).

47.- Ikus *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I*, 250-254.

48.- Ikus, hala ere, 'Izenondo Elkartuak' atalean bigarren osagaitzat 'partizipioa/izenondoa' dutenez dioguna.

49.- P. Mujikak (1981:1973), 'amago o síntomas de enfermedad' bezala itzultzen du. Ez dugu beste hiztegitan aurkitu.

behar dela erakutsiaz. *Poz-ekarri* eta *grazi-artu* adibideetan, azkenik, badirudi *grazia* eta *poz* nahi eta *ez hartu/ekarri* aditzen objetua direla; baina, agian, beheraxeago ikusiko dugun sailkapeneko erlatibo laburtu baten aurrean gaude. Bestela, *grazi-hartze*, *poz-ekartze* objetua eta ekintza izena jasoko lituzketenak, dirudi izango liratekeela normalenak. *Maminpartidu* adibidean, mugatzaileak sujetua jasotzen duela esango genuke, baina absolutuan doan sujetua, ez ergatiboa *arjoo* izenean bezala. Nolanahi ere, nahiz ergatibo nahiz absolutu bezala azaldu, mugatzaileak sujetua jasotzen duela onartzen badugu, E. Selkirk-en (1982: 34) arauarekin, «*The SUBJ argument of a lexical item may not be satisfied in compound structure*» kontraesan nabaria dugu. Morfologia sortzailearen hainbat formulazio, orokorrak, edozein hizkuntzatan betetzen direnak, direla pentsatu behar ote dugu? Ala aztertzen ari garen adibide hauek ez dira verbal compounds? Oker-aditua, azkenik, erlatibo laburtutzat har dezakegu, oker aditu dena, perpaus mailako egitura gordetzen duena, baina izenlaguna ezkerretara eramateak garbi adierazten duenez, izen balioa hartu duena⁵⁰.

Atz-eramana, *zakurdi-joa*, *biotz-aspertu*, *itz-aspertu* eta *esku-ekusi*, menpetasunezko izen elkartuetan, lehen sail nagusian doazenak ere, hemen sar ditzakegu. Lehen bi adibideetako mugatzaileek ergatiboa, sujetua, jasotzen dute. Beste adibideetan, aldiz, zailagoa da *aspertu* eta *ekusi* izenen atzean partizipio (pasiboaren) balioa atzematea. Badirudi *eragin*, *jantzi*, *iritzi*... itxura berean aditz edo izen kategorien azpian txerta daitezkeen lexemen kideago dela, *eramana*, *eskainia* edo *joa*, partizipio/izenondoena baino. Hau dela eta, lehen sail nagusian han-hemenka izenki deituraren azpian sartu ditugun *irabazi*, *jantzi*, *egon(a)*, *irteera*, *laburpen*, *erortze*... eta hemen aztertu ditugun partizipio/izen hauen arteko loturaz bi hitz esan behar dira.

Alde batetik, lehen ere aipatu dugu corpus-ean, aditz-izen deitu diegula *bizi*, *jantzia*, *erauntsi*..., izen edo partizipio gisa funtziona dezaketen lexemei (hartzen duten funtzioaren arauerako osagarriak izanik, noski). Bestalde, izenkiak genituzke, aditzoinari *-te/-tze*, *-keta*, *-era*, *-pen*, *-dura*, *-le*, *-tzaile*... atzizkiak erantsirik lortzen ditugunak, egilea, ekintza, produktua... adieraz dezaketenak. Eta, azkenik, partizipioa/izena sailean sartu ditugunak, *joa*, *eramana*..., orohar izen bezala erabiltzen ez ditugunak, baina Eskubiko Ardatzaren Erregelaren arauera, izen, kategoria dutela onartu beharrekoak.

50.- E. Selkirk-ek (1982:37) dioenez, argumentu bakarrarekin azaltzen delako zilegi den izen elkartua. Ezinezkoa litzateke bi argumentu, objetuak eta aditzondoak jasoko lituzketenak, biltzea izen elkartuan.

Egin dugun bereizketa hau aldera dezagun *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-2* liburuan 'Partizipioa eta Izena' atalean esaten denarekin. Bertan, partizipioa izenaren eredian agertzen denean, hiru egoera motaren aurrean gerta gaitzezkeela esaten da:

- 1.- Delako elementua, partizipioaren forma izanik ere, izen hutsa da: *itzuli, bizi, erauntsi*, e.a. Hauek izentzat jo behar ditugu. Beraz, itxura bereko izenak eta aditzak direla esan beharko dugu *itzuli, bizi, erauntsi*, e.a.
- 2.- Delako partizipioa erlatibo laburtu baten aditza besterik ez da. Hots izena isilpean utzi delako izen balioa hartzen duten izenondoan pareko. Horrelako erabilerak ditugu

(1) zuk esana egia da

(2) alkoolari emanek ez dute ardorik edan behar...

Hauetan garbi dago partizipioaren adiztasuna perpaus-mailako osagarriak azaltzen direnez (*zuk, alkoolari*).

Beste batzutan, aldiz, partizipioa erabat izen gisa erabiltzen da, osagarriei begiratzen badiegu:

(3) aitonaren esanak gogoan ditut oraindik

(4) apostoluen eginak...

- 3.- Badira, ordea, izen gisa erabiltzen ditugun partizipioak, erlatibatzearen ondorio direla ez diruditenak. Horrelakoak dira *jana, edana, begiratu, ukitua*... Horrelako partizipioak ia lexikalizaturik geratu dira.

Gure sailkapenean, lehen eta hirugarren sailak bateratu egin ditugu, jatorriak jatorri azken batetan egiazko izen direlako. Bigarren sailekoak dira partizipioa/izena kategoriapean jaso nahi izan ditugunak (eta hauen artean ere *esana* bezalakoak, izen gisa funtzionatzen dutenak aditz-izenen artean sartu ditugu).

LANDARE, TXORI ETA HILABETE IZENAK

Izen Elkartuen bukaeran, kode berezi bat daramatela, landare, txori eta hilabete izenak eman ditugu. Izan ere, horrelako izen asko eta asko izen

elkartuak, edo gutxienez itxura horretakoak, dira, nahiz maiz ia erabateko lexikalizazioa jasan izan. Izenaren jatorria justu zein den jakin ez arren, behin baino gehiagotan interpretazioaren bat eman diezaiokegu begien aurrean dugun elkarketari. Beste zenbaitetan, aldiz, lehen osagaia, mugatzailea, zein izan daitekeen asmatzeko arazo latzak aurkitu ditugu.

Guzti honengatik, badira hapax bezala azaltzen diren lehen osagaiak: *puni-sagar*, *irasagar*. Badira mugatzailea izen ezaguna izan arren, bi osagaien artean zein erlazio mota egon daitekeen, eta izen elkartuaren ondoan zein parafrasi eman daitekeen asmatuezinean utzi ditugunak: *belaunbelar*, *idarsagarra* edo *lubeazuna*. Eta badira, azkenik, orain arte ikusitako azpisailen batetan kokatu ditugunak, gehienak. Baina ematen duguna interpretazio posible bat besterik ez da, *azeri-belar*, *errege sagar* edo *otsolar* ez bait dira nahi eta nahi ez 'azeriek/erregeek/otsoek jan belar/sagar/lar'; belar, sagar edo lar klase baten izenak besterik ez dira. Hala ere, izen horiek ihartutzat hartu ordez, beste izen elkartuen antzera aztertzen saiatu gara. Alde honetatik, bi osagaien artean, Garaia, Lekua edo Species-Genus erlazio semantikoak erraz atzeman daitezkeela iruditu zaigu.

Asto-larrosia, *astalarra*⁵¹ eta *asto-iñarra* direla eta, landare izenen artean sartu izan arren, 'astoek jan larra, larrosa, iñarra' eran interpretatuaz, corpus nagusiaren ondoren ikusiko ditugun eranskinetako batetan, *asto*, *basa*, *sasi* lehen osagitzat dituztenen artean ere izango lukete lekua. Izan ere, *astok* bere jatorrizko esanahia galdu eta beste adiera bat hartzen du.

Landare izenez esan dugunak balio du txori eta hilabete izenatarako ere. Txori izenetan Lekua, Erkaketa, Garaia... bezalako erlazio semantikoak proposatu ditugu. Hilabete izenetan, aldiz, Helburua eta Emaiza dira nagusi, Edukia ere azaltzen delarik *Gabonil* izenean.

Orain arte esandakoa kontutan izanik, hona Landare, Txori, Hilabete Izenak deiturikoetan egin dugun sailkapena:

1.- Landare izenak

a. Sujetu-Objetu, Ergatiboak-absolutua-zertu, Helburua:

51.- Goraxeago aipatzen genuen izen elkartu hauen ihartzea zela eta, hona nola definitzen duen I. Sarasolak (1984) *astalar*: 'sasilarra'. *Gari artean hazten den gardu-mota*. Proposatu dugun interpretazioaren 'gardentasuna' erabat galdua da, inoiz existitu bada.

azeri-belar, asto-iñarrea, astalarra, otsolarrak, asto-larrosia, errege sagar (izen biziduna eta bizigabea elkartuz).

- b. Objetu-Sujetu, Ergatiboak-absolutua-zertu, Helburua: *pasmo bedarrac, zornabelar*, bi osagaiak izen bizigabeak direlarik.
- c. Objetu-Sujetu, Ergatiboak-absolutua-zertu, Ondorioa, emaitza: *osahun bedar*
- d. Objetu-Aditzlagun, Erg.-abs.- -z (zertaz)-zertu, Helburua: *lo-bedar, xixtu-belar, pitxi-lore*
- e. Aditzlagun-Sujetu, Abs./Erg.-leku kasua-zertu, Garaia: *Donian bedarrac, Doniane-lora, Yondone-sagar*, lehen osagaia beti ere izen berezia izanik.
- f. Aditzlagun-Sujetu, Abs./Erg.-leku kasua-zertu, Lekua:
aintzira-belar, gal bedar, gesal-belarra, igebelar, meloi belar, orma bedar, sarobe-belar
- g. Aditzlagun-Objetu, Erg.-abs.-leku kasua-zertu, Lekua: *Bizkai gaztaña*

2.- Txori izenak

- a. Objetu-Sujetu, Ergatiboak-absolutua-zertu, Helburua: *galeper, artaxori, sagar-txori*
- b. Objetu-Sujetu, Ergatiboak-absolutua-zertu, Atal: *txorru-txori*
- c. Aditzlagun-Sujetu, Abs./Erg.-leku kasua-zertu, Lekua:
etxetxori, larratxori, lastatxori, otatxori, parra-chori, zotal-txori, pago-uso, eliztxori
- d. Aditzlagun-Sujetu, Absolutua--z(zertaz)-zertu, Garaia: *gau-txori*

3.- Hilabete izenak

- a. Sujetu-Aditzlagun, Abs./Erg.-leku kasua-zertu, Edukia: *otsail, orril, agorril*
- b. Objetu-Aditzlagun, Erg.-abs.-leku kasua-zertu, Helburua: *azil, jorrail*
- c. Objetu-Aditzlagun, Erg.-Abs.-leku kasua-zertu, Ondorioa, emaitza: *garagarri, garil, lastail*

ARDATZA EZKERRETARA DARAMATEN IZEN ELKARTUAK

Izen elkartu arrunten bukaeran, corpusean zehar jaso ditugun menpetasunezko izen elkartuak ezarri ditugu, zeintzuetan mugakizuna ezkerreko osagaia den. Ez dira, ordea, E. Selkirk-ek (1982) aipatzen zituen bezalakoak, hizkuntzalari honentzat ingelesez aditza + partikulaz osatutako egiturak zirelako ardatza ezkerretara zeramatenak; hau da, klase oso batez ari da. Gure adibideak, ordea, solteak dira. Ez dute klase bat osatzen. Nolabait esateko, gaizki sortutako menpetasunezko izen elkartuak dira, ondoko hizkuntza erromantzeen hurrenkeraren arauera eratuak. Horregatik Ordena Aldaketa deitu dugun sail batetan sartu ditugu, baina hurrenkera zuzena balute bezala sailkatuaz. Adibidez, *aitafamilia*, *aita* mugakizun dela kontutan izanez, *ludi-guraso* bezala sailkatu dugu, Sujetu-Objetu sailean, Ergatiboak-Absolutuazertu, Jabetza azpisailean.

Ondoren sail honetako adibideak banan banan emango ditugu, testuinguru eta guzti, mugakizuna ezkerreko osagaia dela argi gera dadin, bakoitzari eman sailkapena zehaztuaz.

Aitafamilia: Sujetu - Objetu familiak duen aita, Jabetza erlaziopean sailkatu dugu. Testuingurua: «*Orduan ethorriric aita familiaren cerbitzariêc erran cieçoten*» (*Iesus Christen Evangelio Saindua S. Matheuen araura*, XIII-27)

Basoardoa: Objetu-Aditzlagun, basoan ardoa zertu, Helburua. Testuingurua: «*Txakuf Txikîri beiz lênbiziko betetzen zan basoardoa*» (*Obras Completas II*, 282)

Etxe-bizitza: Objetu-Aditzlagun, Etxean bizitza zertu, Helburua. Testuinguruetako bat: «*Nunbait sartuko lirake baña / ez dute etxe-bizitzik*» (*Kantari Nator*, 184). Hurrenkera zuzena litzateke, *bizitetxe* izen elkartuan azaltzen dena. *Bizitza* beste era batera hartzen badugu, berriz, *bi bizitzako etxe* e.a. esatean ematen diogun balioan, Hitz Elkartu Kopulatiboetako Atributibo azpisailean sar daitekeela iruditzen zaigu.

Galtza pana: Aditzlagun-Objetu, Galtzak panaz zertu, Gaia. Testuinguruetako bat: «*Galtza pana moratuak, / alkandora baratuak, / txapela ta relojua / gutxi pagatuak*» (*Xenpelar*, 214).

Gurtzaldian: Sujetu-Objetu, Zaldiek zertu gurdia, Baliabidea. Zalpuri izenaren kidea, gauza bera adierazten duena, baina osagaiak alderantzizko hurrenkeran dituena: «*Gurtzaldian eramaten zituzten itzaiak eta nunai bota; soro zabal artan tokia naikoa mozteko eta berezitzeko. ala, egurra zabalean dagoan tokian, aukera ederki egiten da*» (*Lengo Egunak Gogoan I*, 298).

Haicé hegoa: adibide honek zalantzak sortarazi dizkigu *hegoa* osagaiak duen kategoriaz. Izan ere, hor dugu *hego haizea*, Aditzlagun-Sujetu sailean (Hegotik datorren haizea), aski hedatua eta ezaguna dena. Baina *haize hegoa* ere jatorra eta zaharra da euskaraz. Horrek pentsarazten digu Izen Elkartu Kopulatiboa dela, Atributiboen sailekoa. Testuingurua: «*Haicé hegoa handibat eta furiosbat eguoerdi aldetic ialquiric*» (Onsa hilceco bidia, 52).

Ibar esküñ: «Egün batez ibar-esküñeko gizunek hitz artu zien Zaroko yaunarekin herensügiaren e(r)aitia» (*Euskaleñiaren Yakintza* II, 134). Aditzlagun-Sujetu, Erg./abs.-leku kasua-zertu, Lekua azpisailean sartu duguna, *campolan* edo *mendi bazkari* bezala.

Sillapatroi: oso garbi ez badago ere, 'patroia zertu sillan' eran ulertu dugu, *errege aulki* e.a. bezala, Sujetu-Aditzlagun, Erg.-Abs.-leku kasua-zertu, Edukia azpisailean sailkatuaz. «*Nombre de un sillón, hecho como las sillas, el cual tenía sustentáculos a los lados para apoyar los brazos*» (*Obras Completas* III, 225).

Tiro-platoa: berez izen elkartu hau mailegatutzat har dezakegu, piskabat euskarara egokitua (espainieraz duen *al* preposizioa, euskal hitz elkarketan erabat arrotz litzatekeena ezabatuz). Antzekoa gertatu da *mesanotxe* izenarekin. Dena den euskal hurrenkerak eskatuko lukeena, osagaiak bere hortan utzita ere, *plato-tiro* litzatekeenez⁵², ardatza ezkerretara daramatenen artean sar zitekeela iruditu zitzaigun. Sailkapenari dagokionez, 'norbaitek platoari tiroa zertu' parafrasia egokitzen har daitekeen arren, Menpetasunezko Izen Elkartuetan inguruko hizkuntzetan ere aipatzen ez den Datibo-Objetu saila sortzea suposatuko lukeelako, Aditzlagun-Objetu sailean ezarri dugu, norbaitek platora tiroa zertu bezala interpretatuaz: «*Bizikleta karrerak izaten dira, ta tiro-platoa ere bai*» (*Lengo Egunak Gogoan* I, 341).

Txarrantxaurria: hemen ere garbi dago urrez egin txarrantxa dela, beraz Aditzlagun-Objetu, Erg.-abs.- -z -zertu, Gaia azpisailekoa litzateke. Testuingurua: «*Lamin etxin gauz guzik urrezkuk omen ziren. Bere lanak akittuta, galdetu ziyoten arren enoyua zer zen. Arrek txarrantxa nai zula aikerri. Eman zioten txarrantxaurria, errnaz gibela ez begitzeko etxera ziguyela*» (*Obras Completas* II, 449).

52.- Hor dugu, esaterako, *ezantza depota* (=depot d'essence), M. TREKU (1982), *Mattin ene gizona*, Auspoa, Tolosa, 78 orr.

Badira oraindik beste zenbait egitura 'Izen Elkartu Arruntak' direnak, hala nola, bi osagai baino gehiagokoak; mugatzailatzat *baso*, *sasi*, *gezur*, *isil*, *eusko*, *euskara*, *goi*, *atze*... duten hitz elkartuak, e.a. Baina hirugarren kapituluaren sarreran esan bezala, corpusaren bukaeran ezarri ditugu aipamen berezia merezi duten sailak direlakoan. Horregatik, corpusaren antolaketari jarraituz, oraingoz alde batera utzi 'Izen Elkartu Arrunt' hauek, eta beste elkarte batzuren azterketari ekingo diogu.

IZEN ELKARTU BEREZIAK

«*Izen berezia, izen sintagma osatzeko normalki mugatzailerik behar ez duena da*» definizioa¹ oinarri harturik, eta osagaien arteko erlazio sintaktiko eta semantikoak era guztietako 'Hitz Elkartu Kopulatibo'etan, eta bereziki 'Menpetasunezko Izen Elkartu arrunt'etan bakarrik aztertu ditugula gogoan izanik, osagaien kategoria gramatikaren arauera egingo ditugu ondorengo azpizailak, elkarte kopulatiboa osatzen dutenak bereziaz, noski.

- a. Izen berezia + izen berezia: *Migel Antzorrei, Pello Saikola, Peru Arraizpe*, pertsona izenak, zeinetan bigarren osagaiak jaiotetxearen izen berezia adierazi ohi duen.
- b. Izen berezia + izen arrunt biziduna: *Juan Artz, Juan-Soldau, Martin abade, Martin* sugin (bigarren osagaia eratorria). Itxuraz Hitz Elkartu Kopulatiboetako 'Aposizioak' sailekoak dirudite, baina begibistakoa da *Juan Artz* ez dela hartz bati ematen zaion deitura adierazten duena. Era berean, *Juan-Soldau* ere ez da soldadua, ez eta *Martin abade*, abadea. Izen elkartu osoa, beraz, gaitzizena edo izengoitia dela esan daiteke. Elkarte hauetako ardatzari dagokionez, ezkerreko osagaia izan ohi da nagusia, nahiz bistan dagoen teoria mailan, ardatzaren arazoa askoz garrantzitsuagoa dela Izen Elkartu Arruntetan, goitizen hauetan baino.
- c. izen berezia + izen arrunt bizigabea²:

Anton Berakatz, Antoni Errota, Mateo Txistu, Matsin koipe, Matxalen-kardu, Txomin-Porru, Jose Palazio³...

1.- Ikus *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak* -1, 1.2.1. atala.

2.- Ikus honetaz *Hitz-Elkarketa*/1, 211-215.

3.- Nahiz bigarren osagaia izen arrunta izan, lehen azpisailean, bi izen bereziz eratutako elkarteetan joan beharko lukeela iruditzen zaiguna: «*Periara nijoala Zestuara, Palazio parean bera, Jose Palazio antxe*» (*Lengo Egunak Gogoan* I, 241).

Goikoak bezala izengoitiak dira, bigarren osagaiak pertsonaren ezaugarriren bat jasotzen duelarik. Hau da, horrelako izengoitietako bigarren osagaiak adierazten du zergatik, zeren bidez den ezaguna pertsona hori bere inguruko gizartean⁴.

d. izen berezia + izenondoa:

Koxemari-Arro, Aitola-Berri, Anton Beltz, Aranburu Berri, Baltxola-Berri, Elizalde-aundia⁵, Inazio Txikia, Kanillotxiki, Luis aundia, Manuel gorria, Mari gorri, Mari-baltz, Migel txiki, Olazabal-berri, Peru Makur, Soasu-aundia, Tellei-txiki, Trajinos beltza...

Pertsona izengoitiak, edota etxe-izenak⁶ dira kategoria gramatikal hauen elkarketaz adierazi ohi direnak.

e. izen arrunt biziduna + izen arrunt bizigabea: *Asto Bizcar* oso adibide berezia, mendi baten deitura delako. Baina gogoan izan behar dugu, Ch. Hockett-ek (1956:226) dioen bezala, bide asko daudela zerbaiti (pertsona, animalia, leku...) izena emateko.

f. izen arrunt biziduna + izenondoa: *Sardinzar, Bela Beltz, Sorgiñbarri, Artzai-Txikia*. Bi lehenak pertsona izenak dira, nahiz lehen osagaiak animalia adierazi. Kategoria gramatikalei dagokienez, 'justaposizioetako' elkarketa bera dugu, baina oraingoan izen bereziaren balioa hartuaz, ez izen arruntarena. Honek esan nahi du, bestalde, izengoiti hauek 'Ardatzaren Eskubiko zein Ezkerreko Erregela'tik kanpo geratzen direla. Erabat ulergarria da, bestalde, izengoitien mundu berezi, gardentasunik gabeko hori hitz elkarketari buruzko ikerketa teorikoetatik kanpo uztea.

g. izen arrunt bizigabea + izen arrunt bizigabea: *Haritz-Kurutzeta, Esku-iturri*.

. mugatzailea -en/-ko amaiera duena dutenak: *Azpikoarri, Erdiko-Etxe*.

Izen sintagmak izen berezi gisa erabil daitezkeen bezalaxe —gogora Hitz Elkartu Kopulatiboetako 'Aposizio' saileko *Bost Urtian antzerkia*,

4.- Hona zer dioen K. Brugmann-ek (1905:328) honetaz: «*Les composés nominaux ont jouées dès l'indo-européen, un grand rôle dans la formation des noms de personne. On choisissait des composés à deux thèmes, qui devaient exprimer une qualité de la personne, la faveur qui lui témoignait une divinité, etc.*».

5.- Izen bereziak eman dugun definiziotik apartatzen denetakoa dugu hau. Pertsona bakarra adierazten duen neurrian izen berezia dela esango dugu, baina eskubitara izenondoak mugatzailea eskatzen du. Ez beti, ordea, hor bait ditugu bestelako adibideak ere.

6.- Corpusean horrelako adibiderik jaso ez arren, gerta daiteke izen elkartua pertsona izena izatea, baina lehen osagaia leku-izen propioa izanik: *Lazkao Txiki*, esaterako.

Euskalerriko Kantak liburua...—, hemen ere berez izen elkartu arrunt dena, izen berezi bezala erabiltzen da.

- h. izen arrunt bizigabea + izenondoa: *Benta-Berri, Errotaberri, Etxola-Berri, Larretxe-Berri*⁷.
- i. izenondoa + izen berezia: *lelantoni*. Horrelakoetan ezin da esan osagai nagusia bigarrena denik, ez behintzat Antoni izen berezia denik. Izan ere *lelantoni* edozein emakume edo neska izan daiteke, ez du Antoni izena izan beharrik horretarako. Ingelesezt *Jack-straw* edo *Tomfool* hitzetakoa bera gertatzen da hemen, H. Marchand-ek (1960a:33-35) dioen bezala, izen bereziak zentzu orokorra hartu eta izen arrunt bilakatzen dela, alegia.
- j. zenbatzailea + izen arrunt bizigabea: *Bostarri*. Bi izen arrunt bizigabez osatutako izen berezietan esan duguna esan dezakegu hemen ere, hau da, izen sintagma izen berezi bihurtu dela; edota bestela esan, leku bati izena emateko izen sintagma batez baliatu gairela.
- k. izenondoa/izena + izenondoa: *Prantzes-Txikia, Alperrandi*. Lehen osagaiak izen bizidun balioa hartzen du bi adibideetan.
- l. izen arrunt biziduna + izen berezia: *ama Euzkadi*, Hitz Elkartu Kopulatiboa dena, *ama Eleiza/ Eleiza ama* izenaren parekoa, eta 'Atributibo' deitu dugun azpisaileko litzatekeena⁸.

Orain arte aipatu ditugun, eta orohar izengoiti edota etxe-izen diren hauetaz kanpo, corpuseko izen berezi asko jadanik Hitz Elkartu Kopulatiboetan aipatuak ditugu

- 1.- 'Dvandvak' azpisailean *Atsular-Etxepare*'ren, *Aldaiz-Aldaregia, Sodoma-Gomorra...*
- 2.- 'Aposizio'en azpisailean: *aita Adamec, aita Sabin, erregue David, maisu Eckart, osaba Potoko...*

7.- Nahiz garbi egon *Larretxe* baserri baten deitura dela, berez, izen elkartu arruntaren egitura duelako, izen arrunt bezala eman dugu. Baina 'izen berezia + izenondoa' azpisailean ere joan daitezke.

8.- J. Levy-rentzat (1978:23) *mother church*, BE predikatu semantikoa ezabatuz sortzen direnen artean, 'metaphorical subtype'ren barnean kokatzen da. Azken batetan 'Euskadi ama bezalakoa da' edo antzeko parafasia dagokiola esan dezakegu. Alde honetatik, 'A bezalakoa B' erlazioan 'Subsumptive' azpisailean ere joan daitekeela iruditzen zaigu.

3.- ‘Deiturak’ azpisailean: *Yaun Anbrusi, yaun Erraimun*

eta hemen berriro aztertuko ez ditugunak.

Badira, azkenik beste zenbait izen berezi, jatorriz Menpetasunezko izen arrunt besterik ez direnak -eta hala azter daitezkeenak-, nahiz gero, lehen ere aipatu dugun legez, izen berezi balioa eman. Horrelakoak dira:

Artekalle eta Barrenkale: kale deitura direnak, baina berez ‘arteana/barrenean dagoen kale’, ‘Aditzlagun-Sujetu’ sailekoak liratekeenak.

“Euzkeltzale-Bazkuna”: ‘Euskalzaleek zertu bazkuna’, ‘Egilea’ azpisailean koka daitekeena.

“Urte-Giroak”: ‘Sujetu-Objetu’, ‘Erg.-Abs.-zertu’, ‘Zatia’ azpisailean eman duguna.

“Negu-Abesti”: ‘Neguaz zertu abesti’, ‘Aditzlagun-Objetu’, ‘Erg.-Abs.- -z (zeri buruz)-zertu’, ‘Edukia’ azpisaileko litzatekeena

Erri-lan: ‘Herriarekin zerikusia duen lana’, *lan* mugakizun duten beste hainbat eta hainbat hitz elkarturen kide litzatekeena. (‘Aditzlagun-Sujetu’, ‘Erg.-Abs.-zerekin-zertu’, ‘-en gainean, -i buruz’ azpisailekoa, beraz).

“Euzkel-laguntza”: ‘Euskarak zertu laguntza’, ‘Erg.-abs.-zertu’, ‘Jabetza’ azpisailean koka daitekeela iruditu zaiguna.

Baina hauek bezala, beste edozein menpetasunezko izen elkartu ere erabil daiteke, berez, erakunde bati, poema liburu bati, edo beste zerbaiti deitura emateko.

IZEN ELKARTUA GEHI ATZIZKIAK

Izen berezien ondoren, ‘Izen elkartua + atzizkiak’ erakoak bildu ditugu corpusean. Hirugarren kapituluaren sarreran esan legez, horrela bereizi nahi izan dugu hitz elkartu osoari dagokion eratorкета atzizkia, mugakizunari soilik dagokionetik. Baina, sarreran aurreratu dugunez, atzizkiari jaramonik egin gabe sailkatu dugu hitz elkartua. Adibidez, *irri-barreka*, *ait’amatzeko*, *auntz-arpigidun*, *auzapezgoa*, *elur-moindirepean* edo *negar-zotinka* hitzetan, atzizkia baztertuz geratzen zaigun hitz elkartua, *irri-barre*, *ait’ama*, *auntz-arpegi*, *auzapez*, *elur-moindire* eta *negar-zotin* da sailkatu duguna. Horrek esan nahi

du orain arte aztertutako sailen batetan, nahiz Hitz Elkartu Kopulatiboetan, nahiz Menpetasunezko Izen Elkartuetan ikusitako sailen batetako direla. Ez dugu, beraz, hitz elkartu hauen sailkapenaz ezer gehituko.

Hitz elkartuaren sailkapenean bertan eraginik ez izan arren, bada hiru ataleko egitura hauen jerarkia zuzenaz jabetzeaz gain, 'Izen elkartua + atzizkiak' saila bereiztera eraman gaituen arrazoi bat. Izan ere morfologia sortzailean, eratorketa eta hitz elkarketaren arteko harremanak aztertzean, eratorketa prozesuak, hitz elkarketa baino lehenago gertatzen direla esan da. 'Hitz elkartua + atzizkia' moduko egiturak ez direla zilegi, alegia⁹. E. Selkirk-ek (1982:49-50), ordea, *pickpocket-hook*, *runaway-hood* eta *movie buff-hood* bezalako hitzek, zeinetan atzizkia hitz elkartuak hartzen duen, «are problematic for theories of morphology which separate compounding and affixation into discrete subsystems of grammar» direla dio. Euskaraz ere *-dun*, *-tu*, *-ti*, *-ka*, *-ari...* hitz elkartuei lot dakizkiekeen atzizkiak direla garbi geratzen dela iruditzen zaigu, nahiz datu honek morfologia sortzailean izan dezakeen eragina beste nonbait aztertzeko utzi.

Corpusean jasotako 'Izena + atzizkia' egiturako izenen sailkapenaren laburpen bat emanez, azkenik, honakoa aurkitu uste izan dugu.

1.- KOPULATIBOAK

a. 'Dvandvak':

ait'amatzeko, ama semegoz, abarka-manta dunek, gatz-ozpinduba, oihu-garrasiaka, zer-nolaketa, sar ateraka, sartu-ertenga (azken biak atzizkiak aditzondo bihurtu ditu).

b. 'Gehiketa' motakoak: *par-irrika*, *barre-zantzoka*, *irri-barreka*

c. 'Aposizioa': *Aezkoa-ibartarrak*

d. 'Subsumptive' motakoak: *penitente-izendun*, *señeru-izendun*, *lore-pitxidun*, *urre-sagasti* (nahiz azken bi hauek Landare izen diren heinean berezi aztertu ditugun aurreko orrialdeetan)

9.- Hala ere, kontutan izan behar da, S. Scalise-k (1984:97) dioen bezala, ingelesez behintzat, bi eratako Hizkiak proposatu direla: lehen klasekoek oinarriaren azentua silabaz aldatzen dute, sudurkarien asimilazioa onartzen dute eta erroei (ez hitz osoei) lot dakizkieke. Bigarren klasekoek, aldiz, ez dute horrelako ezaugarririk, azentua bere silaban uzten dute, ez dute sudurkari-asimilaziorik eragiten eta hitzei bakarrik lot dakizkieke. Ikus honetaz S. Scalise (1984:133-142).

2.- MENPETASUNEZKOAK

a. ‘Sujetu-Objetu’, ‘Ergatiboak-absolutua-zertu’

. ‘Egilea’: *maats-itzalpean, arnasa-oska, eskuziñuka, esku zartaka*

. ‘Jabetza’: *Josulaundija, Sorguingaztañeta, erregue-granastatu*

. ‘Edukia’: *elorri-esipera*

. ‘Iturburua’:

Jinko bildurtieki, alatz-egodun, nigar malkoka, negar-uluka, negar-ziñuka, negar-zotinka, erruki-egintzadun, barre purruztadaka, karlista gerratea, ezkonmindun

. ‘Erkaketa’: *auntz-arpegidunak, txakur-arpegidun, txakur irudidun, ekaitz usaindun*

. ‘Zatia’: *euzko-biotzdun, maats-ayenpean, lur-azaleratuta, aztal-eztenka, zugatz-ostopeko*

b. ‘Sujetu-Aditzlagun’, ‘Abs./Erg.-leku kasua-zertu’, ‘Edukia’: *Lamiñarrieta, eritoquitu*

c. ‘Objetu-Sujetu’, ‘Ergatiboak-absolutua-zertu’:

. ‘Edukia’: *txori-yaubetu, etsejauntza, urardotzen, bitxi-azaldun, txingor-nastedun*

. ‘Ondorioa, emaitza’: *su-egodunak*

d. ‘Objetu-Aditzlagun’, ‘Erg.-abs.--z(zertaz)-zertu’, ‘Helburua’: *tamal-agurdun, galbaatu*

e. ‘Aditzlagun-Sujetu’, ‘Absolutua--z(zertaz)-zertu’:

. ‘Gaia’: *txalo-euripean*

. ‘Edukia’: *elur-maindirepean*

f. ‘Aditzlagun-Objetu’, ‘Erg.-abs.-leku kasua-zertu’:

. ‘Garaia’: *indar-arnaskak*

. ‘Lekua’: *zangominduna, luebaguin*

g. ‘Aditzlagun-Objetu’, ‘Erg.-abs.--z(zertaz)-zertu’

. ‘Gaia’: *çuhirinduric, urre-kaskabilodun*

. ‘Baliabidea’:

bular-arnaska, ezpata-dantzari, makil-dantzari, arraun-indarka, ezten colpeca, aizkora ukaldika, hegal zaflaka, ega-ukaldika, makhila-ukaldika, esku-atseginka

h. ‘Aditzlagun-Objetu’, ‘Erg.-abs.-zeri buruz-zertu’, ‘Edukia’: *Josu-maitatiak*

IZENONDO ELKARTUAK

Osagaien kategoria gramatikala besterik kontutan hartu ez dugunez, honako azpisailok bereiz ditzakegu

a. izena + iznd.[aditzoina + -garri]iznd.: izena bizigabea izan ohi da gehienetan,

begi-mingarri, oe-bigungarri, ogui altchagarri, biotz erdiragarri, etxe-altxagarri, lotsa emangarri¹⁰, neke-aringarri, zango-nekagarri, bihotz berogarri, buru-eragotz carri, bihotz ezportça garri, begui-hontgarri, gogo-pizgarri, burtzoragarri...

. lehen osagaia biziduna: *guraso-pozkarri*

. lehen osagaia izen biziduna/bizigabea: *erri-caltegarrijac*

Mota hau dela eta, mugakizuntzat izenkia duten hitz elkartuez, hitz elkartu sintetikoez esana gogoan izan behar da. Berriro ere lehen osagaia, izenondoaren oinarri den aditzaren objetua da¹¹; baina goiko adibideen

10.- *Lotsa eman* aditz-esapidea denez, [lotsa eman] + -garri ere izan daitekeena.

11.- *Erri-caltegarri* izenondoan, ‘herriari kalte egin diezaiokeen X’ parafrasia izateak ez dugu uste lehen osagaia objetua delako baieztapena zalantzan jartzen duenik. *Kalte egin* aditz-esapidearen erregimen bereziari zor zaio, gure eritiz, parafrasia.

azterbide bakarra: *bihotz + erdiragarri*, *zango + nekagarri*, *ohe + bigungarri*... da. Ezin dira * *aditzoina*[*bihotz-erdiratu*]*aditzoina + -garri* bezala hartu, aditzoin elkartuari atzizkia erantsiz lorturiko izenondo gisa, alegia; nahiz R. Lieber-en (1983) 'Argumentu-lotze Printzipioak' **guraso-poztu*, **ohe-bigundu* edo **etxe-altxatu* aditzak onartuko lituzkeen, ezkerreko osagaiak betetzen bait du kasu bakoitzen aditzaren argumentu-egitura. Horregatik iruditu zaigu egokiagoa *burtzoragarri*, *buru + zoragarri* bezala hartzea, eta ez **burtzora(tu) + -garri* bezala.

Egitura horietako ardatza zein den aztertzen badugu, orohar menpetasunezko izen elkartuetan aipatu dugun 'Eskubiko Ardatzaren Erregela'-ren arauera osatutako elkarteak direla, ezta zalantzarik. Eskubiko osagaia, izenondoa, da hitz elkartu osoari kategoria gramatikala iragazten dioena.

Izenondo diren heinean, bestalde, izenondoek bete ditzaketen funtzio berak bete ditzakete. Sintagma predikatibo izan daitezke, esaterako. Izen balioa ere har dezakete, eta hala azaltzen da *oe-bigungarri*, adibidez.

b. izen bizigabea + partizipioa/izenondoa:

basazi (24), buru erechi (01, 11), buru-jaso (23), buru-yantzi (12), burumoztu (11), zola-galdu (11), anka-ausia (11), erdal-kutsatuak (12), oial-aizatua (24), begi-liluratua (12), biotz-zabaldua (23), gose-minduec (05), indar-galduko (13)¹², lo-autsiak (12), lotsa galduko (01, 13, 26), miñ-askatuegia (11).

. mugatzaila izenondoa/izena erakoa: *maite-kutsatuak* (24), lehen osagaiak izen balioa duela.

Hitz elkartu sintetikoen barnean, partizipioa/izena mugakizuntzat zeramatenak *-arjoa*, *goitikeskaini*, *zakurdi-joa*, *zain-yoa*..., aztertzean esan duguna osatzen, edo zehazten laguntzen digute goiko izenondoek.

Adibide horien azterketa, hasteko, ez litzateke **buru-jaso*, **zola-galdu* edo **anka-ausi* aditz elkartuen partizipio, izenondo balioa duena; baizik *zola*, *galdu*, *anka* eta *galdua*, *jasoa*, *ausia* (partizipio izenondo bihurtua). Dena den, modu batera zein bestera interpretatu, R. Lieber-en (1983:275)

12.- Ohar beste euskalkietan izenondo soila, inolako ezaugarri formalik gabea erabiltzen denean, hala nola *gabe*-ren bidez edota partizipioaren bidez osatutako izenondoetan, bizkaieraz askotan *-ko* eransten dutela. *Lotsabako*, e.a.

eritiz, lehen osagaia ezin da objetu bezala hartu, pasiboa izatean ez bait du objetu-argumenturik. Baina hitz elkartu sintetikoetan genioen legez, euskaraz inguruko hizkuntzetan moduko pasiborik ez izateak esplika dezake *buru, zola, lotsa, indar...* objetuak izatea. *Anka-ausia* izenondoan, berriz, lehen osagaia sujetua litzateke. Dena den, badira zenbait, mugakizuna partizipioa/izenondoa erakoa izateaz gain, Exozentrikoen artean aztertuko ditugun Posesiboetatik ezer gutxi aldentzen direnak. Horrelakoak dira, gure eritiz, *ankausia, indar-galduko, lotsagalduko, miñ-askatuegia...* ‘Hanka hausi zaiona’, ‘indarra galdu duena’, ‘mihia askatua duena’... adieraziarekin.

Bada beste mota bat, zeinetan lehen osagaia, mugatzailea, ergatiboa edota instrumentala litzatekeen, hau da, azken batetan Agentea: *erdal-kutsatua, oial-aizatua*¹³, *gose-minduec, maite-kutsatuak...* Axularren adibidea kenduaz, besteak mende honetakoak ditugu.

Buru-eritxi, buru-yantzi, basazi izenondoetan, mugatzailea aditzlaguna litzateke, ‘(bere) buruaz eritzia, buruz jantzia, basoan hazia’¹⁴, bezala uler daitezkeenez adibideok.

Azpisail honetan sartu ditugu, halaber, *apar-yario* (24), *ezti-jario* (12), *irriyario* (24), *lerde-yario* (12, 24), *pippermin jario* (23), *mamiyario* (12)... *jario* partizipio/izenondo gisa hartuaz, nahiz seguru asko beste azterketaren bat ere onartuko lukeen.

- c. aditzondoa + partizipioa/izenondoa: *labur-ebakia* (12), *asco jaquin* (08), *guichi jaquinac* (01), *ongi-azi* (12). Hauen gainean ere aurrekoei buruz esanak balio du. Berauen azterketa, *labur* + *ebakia*, *asko* + *jakina*, e.a. da, ez **labur-ebaki* edo **asko-jakin* aditz elkartuaren partizipioa izenondo baliokoa.
- d. aditzondoa + izenondoa: *beti-garbi* (12), kategoria gramatikal hauek elkartuz sortutako izenondo bakarra gure corpusean¹⁵.
- e. izenondoa/izena + izenondoa: *eder-minbera* (12), ‘ederraz minbera dena’, mugatzaileak izen abstraktu balioa duela. Menpetasunezko izen elkartuetako

13.- «*Isaso urutian, lastuan, ikusten zun Santa aundien eliza gofixta, legofera datofen ontzi oial-aizatua bezala aundituz*» (Mireio, 120).

14.- Baso mugatzailetzat dutenei buruz dagokien eranskinean esango dugunak balio du izenondo honentzat ere.

15.- *Beti-zirrara* (16) izenarekin lotura duena gure ustez, kategoria gramatikalak kontutan hartuaz. Biak dira, izan ere, gerraurreko idazleak.

‘Aditzlagun-Atributu’ sailari loturik legokeena. Desberdintasuna mugakizunaren kategoria gramatikalean datza: *gose*, *egarri* izenak direla esaten bait dugu; *minbera*, *aldiz*, *izenondoa*.

f. aditzoina (partizipioa) + *izenondoa*:

edan-erreza, *tšerterreza*, *eten erraza*, *igaro erraza*, *iminerraza*, *edan-erreza*, *errearinac* (08)¹⁶, *egosgogorak*, *hauts-errex*a, *sinisgogortxo*, *ulert-errezak*, *ikusi-gaiztoa*...

Orohar *errez* *izenondoarekin* osatzen ditugu horrelakoak. Ez, esaterako *zail* *izenondoarekin*; ez dugu *uler-zail*, *edan-zail*... esaten, *ulertzen/ulertzeko zail*, e.a. baizik. Ezta beste *izenondoekin* (*egoki*, *latz*, *mikatz*...) ere.

. mugakizuna *izenondoa/aditzondoa* erakoa: *edan-sarri* (08), ‘sarri edaten duena’ adierazteko. Hau ere nahikoa adibide bakana.

Orain artekoek gain jaso ditugun *izenondoak*, edota *izenondo* elkartu kopulatiboak dira (Hitz Elkartu Kopulatiboak sailean aipatuak), edota Exozentrikoen barnean aztertuko ditugunak, R.M. Azkuek eta L.Villasantek ‘Posesibo’ deitu dituztenak (eta indiar gramatikalariek ‘Bahuvrihi’ izenarekin bataiatu zituztenak).

IZENONDOA GEHI ATZIZKIAK

‘Izen elkartua + atzizkiak’ sailean, morfologia sortzailearen ‘Antolakuntza Hipotesia’ dela eta esanak gogoratu beharko genituzke. Sail honetan sartu ditugun *ori-urdiririk*, *sinhetsgogortasun*, *buru-arlotetza*, *buru-zorrozkari*, *buru-zuritzen*, *gogo-urritu*, *gogoberotu*, *gogoerizen*, *errez-iritziagotu*, *edan-samurtu*... *izenondoari* atzizki bat edo bestea erantsirik lortu direla iruditu zaigunak. Badira zenbaitzuk beste azterketa bat ere onartzen dutenak, hala nola *gogo-urritu*, *gogoerizen*, *gogoberotu*, *buru-zuritzen*..., ‘gogo-urri’, ‘gogoeri’, ‘gogobero’ edo ‘buru-zuri’ *izenondoari* -*tu* aditz atzizkia erantsiz sortuak bezala ikusi ordez, ‘buruz zuritu’, ‘gogoz berotu’, ‘gogoz urritu’... aditz elkartu bezala ere har daitezkeenak. Beste batzuk, ordea, zalantzarik gabe *izenondo* elkartua gehi atzizkiak dira (adibidez, *buru-arlotetza*, *buru-zorrozkaria*, *sinhetsgogortasun*, *edan-samurtu*, *errez-iritziagotu*...). Atzizki hauek, bestalde, askotan *izenondo* elkartu ‘Posesiboari’ lotzen zaizkio.

16.- ‘Erretzeko arina dena’ ordez, ‘arin(ki) erre dagoena’ adierazteko. Bide berekoa dugu *eginarina* ere, nahiz gure corpusean ez dagoen.

Datu hauek ere morfologia sortzailearen eratorketa eta hitz elkarketaren arteko antolakuntza zalantzan jartzera datoz.

ADITZ ELKARTUAK

Aurreko bi kategoriekin alderatuta, aditz elkartuen urritasuna gramatikolari batek baino gehiagok aipatu du. A. Giurescu-k (1975: 92), esaterako, hizkuntza erromantzeetan, aditz elkartuak, izen eta izenondo elkartuak baino askoz urriagoak direla dio, eta batez ere lagunarteko erregistroan azaltzen direnak. E. Selkirk-ek (1982:15) ingelesez 'Izena + Aditza' egiturako aditzik ez duela bildu aitortzen du, nahiz horrelako egiturak ere badiren ingelesez. L. Bauer-ek (1983:205) 'Izena + Aditza' ereduak ez dirudiela emankorra dio, agian bigarren osagaia izen bezala hartzeko joera dutelako. 'Aditza + Aditza' egitura, aldiz, oso arrarotzat jotzen du. Eta V. Adams-en (1973:109) hitzetan,

«Verb compounds, however, are still by no means as freely formed as noun and adjective compounds, and are still stylistically marked as more appropriate in informal than in formal use».

Guzti hau R. Lieber-en (1983) aurka doala hein batetan esan daiteke. Izan ere, aditz elkartuak bere argumentu-egitura perpausean, hitz elkartutik kanpo, osatuko du, bigarren osagai edo ardatzak, aditzak, argumentu-egitura hitz elkartu osoari iragazten diolako. Ondorioz, lehen osagaia aske geratzen da, bigarrenaren argumentu semantiko bezala interpretatuko litzatekeelarik¹⁷. Honek printzipioz askatasun handi samarra emango luke horrelako egiturak sortzeko. Hala ere nahikoa urriak direla ikusi dugu.

Ez da harritzekoa, beraz, euskaraz ere aditz elkartu gutxi aurkitzea. Mugakizuna, bigarren osagaia, aditza izango da beti, lehena, orohar, izena. Sail berezi gisa nabarmentzen da *etsi* mugakizuntzat daramatenena, mugatzailea, izenondoa edota aditzondoa izan daitekeela, eta izena ere bai, sintagma predikatiboa izenak ere osa dezakeenez (*etsi* aditzak bere jatorrizko zentzuan eskatzen zuen argumentu-egitura beteko lukeena).

17.- Alde honetatik, bada desberdintasun nagusi bat hitz elkartu sintetikoen eta aditz elkartuen artean. Lehenak izenak (edota izenondoak) direla esan dugu, aditzoinari eransten zaion atzizkia izanik hitz elkartu osoari kategoría gramatikala iragazten dioena. Aditzaren argumentu-egitura, hitz elkartuaren barnean bete behar da, beraz. Aditz elkartuetan, oster, eskubiko ardatza aditza denez, honek iragazten dio kategoría gramatikala eta beste tasun guztiak, argumentu-egitura barne, hitz elkartu osoari. Kasu batean eta bestean sor daitezkeen aditzen predikzioa desberdina da, ondorioz.

Osagaien kategoria gramatikala kontutan hartuz:

a. izen biziduna + aditza: *jauretsi*, *jaunartze*¹⁸, *gizazi*¹⁹, *donetsi*²⁰. Lehen bietan, mugatzailea, ezkerreko osagaia da aditzaren argumentu-egitura betetzen duena, R. Lieber-en (1983:263) 'Argumentu-lotze Printzipioa'ren arauera espero zitekeenaren aurka²¹. Gainera, ingelesez ez bezala, euskal aditzok nor-nork motako gisa erabiltzen ditugu.

b. izen bizigabea + aditza:

ardietsi/erdietsi, miretsi, aurrezarri (12), biotz-ukitzen (24), eraberritu (12, 16), escu-etendu (08), gogobetazen (03), gurutz-iltzatu (22), hozarritu (03), iduri-aldatzen (24), indarbeartuta (12), indarberritu (15), irudiberritzen (16), itxuraldatzen (16), odol husten (05, 18, 20, 14), ostobakandu (12), ostoberritu (20), ozberritu (24), poz-berritzen (24), urasetzen (24)...

. mugatzailea izenondoa/izena erakoa, izen balioan, *maitemindu* (17), *maiteberotu* (24).

Etsi mugakizun dutenak kenduta, gehienak mende honetakoak eta gainera Lizardi eta Orixerenak dira. Badago besteren bat *gurutz-iltzatu*, *odolustu* (adibide zaharra gainera azken hau), *esaterako*, lexikoiairen ondarrera iragan direnak, eta herriak erabiltzen dituenak.

Mugatzailea kontutan harturik, gehienetan Instrumental gisa har daitekeela esan daiteke, 'odolez hustu', 'eskuz eten', 'iduriz aldatu', 'itxuraz aldatu' (ala 'iduria aldatu', 'itxura aldatu'?), 'ostoz bakandu' (ala 'ostoak bakandu'?), 'urez ase'. Mugatzailea Instrumental nahiz absolutu gisa hartu ahal izateak ez dugu uste garrantzia handiegirik duenik. Modu batera zein bestera beti nor motako aditza dugulako (ez nor-nork motakoa): 'itxuraz aldatu da' edo 'itxura aldatu zaio' (bigarrena jatorragotzat joko genuke

18.- *Jaunartu du* esaten delako aditz elkartutzat hartu duguna, eta ez 'Objetu-Aditz' motako izen elkartu sintetikotzat.

19.- «¿Zer esango genduke, gure aŕfen irakasleak, aiek ongi gizazi-beaŕez, argiari galbide iritzita, egun osoan ilunpe beltz batean ba'leuzkate?» (Itz-lauz, 52).

20.- Zalentzaz beterik, baina *Done* + *etsi* bezala aztertu duguna, R.M.Azkueren (1923-25:507) aitoretik abiatuz: «Yo, pecador, introduce en el Diccionario baitetsi aprobar y donetsi sancionar, tomados de un proverbio mal entendido de Oihenart, núm. 390. Otsoak zer baitetsa, otsemak (será otsemeak) donetsa».

21.- «Some speakers of English occasionally allow N V compounds of a different sort, namely compounds like flower-arrange or carol-sing where the first noun is linked as the internal argument of the verb stem. Crucially, such speakers will only accept verbs of this sort if they are used intransitively» (R. Lieber 1983:263).

euskaraz). Beraz, esan daiteke nor-nori motako perpausetan, absolutua eta aditza elkar daitezkeela, zenbaitetan elkartu direla bederen, nor motako aditza osatzeko: ‘odola hustu zaio’ → ‘odolustu’, ‘ostoa bakandu zaio’ → ‘ostobakandu’, e.a.

Bada, bestalde, beste mota bat, mende honetan sortua, edota corpusean mende honetako testuetan, areago Lizardi eta Orixeren lanetan lehen aldiz atzemana, *berritu* mugakizun dutenena, alegia. *Eraberritu*, *pozberritu*, *indarberritu*, *ostoberritu*, *ozberritu*... Aurrekoak bezala har daitezkeenak direla uste dugu, ‘era berritu zaio’, ‘poza berritu zaio’, e.a. Baina hauetan, mugakizuna erdal *re-* aurrizkiaren baliokidetzat hartzen da. Hau da, euskal aditz elkartuak dira, dudarik gabe, bi osagai lokabez eratuta daudelako. Baina aditz elkartu hauek, inguruko hizkuntzetako aurrizkidun aditza ordezkatu nahirik sortu dira. Euskaraz ia aurrizkirik ez dugunez, aurrizki jakin bat, euskal baliabideez ordezkatzeko proposamen bat dela esango genuke.

Orain arte esanetatik kanpo geratzen dira *escu-etendu*, *gurutz-iltzatu*, *urase*..., nor-nori perpausetatik ateratakoak ez direnez. Instrumentala, *Lekua* eta *Gaia* lirateke mugatzaileek betetzen dituzten argumentu semantikoak. *Aurrezarri* aditzean ere mugatzaileak ‘*Lekua*’ adierazten du, baina honek planteatzen duen arazoaz, corpusaren amaieran aztertuko ditugun *aurre*, *gain*, *atze*... mugatzailetzat dituzten izen elkartuak aztertzean arituko gara.

Eta, azkenik, mugatzaileak *Agentea* jasoaz, *maitemindu*, *maiteberotu*. ‘*Maitez mindu*’ edota ‘*maiteak* (maitasunak) *mindu*’ litzatekeena, eta nor motako aditza sortzen duena. Hauek ikusita, pentsa daiteke partizipioa/izena erako mugakizunak dituztenetako zenbait (*erdal-kutsatu*, *oial-aizatu*, *maite-kutsatu*...) bi eratara uler daitezkeela, R. Lieber-ek (1983) ingeleserako zioen bezala. Izan daitezke *erdal* + *kutsatu*, *oial* + *aizatu*. Baina baita ere *erdal-kutsatu* + *-a*, *oial-aizatu* + *-a*, hots, aditz elkartuaren partizipio izenondo baliokoak.

- c. siglak + aditza: *Jel-maite*, Enbeitarena. Orohar izen berezi biziduna mugatzailetzat daramatenei buruz orain arte izen elkartuetan esan duguna baieztatzen duena. Autore jakin baten sorkuntza da, euskaraz tradizioarik ez duena.

- d. izenondoa + aditza: *asketsi*, *ederretsi*, *gaitz etsi*, *onetsi*...

. mugatzailea izenondoa/aditzondoa erakoa: *labur-bildu*, *Lizardirena*.

. mugatzailea maila adberbioduna: *hobetsi* Oihenartena.

- e. izen sintagma + aditza: *goretsi, goraipatu*. Mugatzaileak -ra aditzlagun marka daramalako, izen sintagmatzat hartu ditugun lehen osagaiak azaltzen dira hauetan.
- f. aditza + aditza: *gertaberritu*. Berez bi aditzoin izan arren, *berritu* mugakizuna erdal re- aurrizkiaren baliokide litzatekeenez, ezin daiteke esan orohar bi aditzoin elkar ditzakegunik aditz elkartu berria sortzeko.
- g. aditzondoa + aditza: *azqui-etsi, berantetsi, baietsi, ezetsi, gutietsi, sobera-etsi*.

Etsi mugakizuna euskararen historian aditz elkartuak sortzeko erabili izan den arren, adibide gehienak ekialdekoak eta XVII. mende ingurukoak dira. Berriak *azketsi*, Lizardi eta Enbeitarengan bakarrik aurkitu duguna, *ederrets* Orixe eta Lizardirena, *baietsi* eta *ezetsi* Orixe, Lizardi eta Enbeitarenak ditugu. *Etsi* aditzaren balio zaharrear, 'iruditu', 'tzat eduki' balioan oinarrituz sortuak. Baina ez dirudi mende honetan *etsi* horrela erabili izan denik. Alde honetatik, hein batetan atzizkien pareko bilakatuko litzateke *etsi*, osagai lokabea ez den neurrian; ez, ordea, erabat atzizki, garai bateko osagai lokabearen eredura sortutako aditzak direnez.

Etsi aditzaz sortzen diren egiturak aditz elkartuak direla esan daiteke, bestalde, lehen kapituluan aipatutako zenbait kriterioren arauera: azentu bakarra hartzen dute, osagaiak hurrenkera finkoa, aldakaitza dute, eta zenbaitetan esanahia ere zertxobait aldatzen da. Baina izenondoak edota partizipioa gehi aditzak osatzen duten egitura ez da syntaxian ez bezalakoa, sintagma predikatiboa eta aditza biltzen dituelako azken batetan. Izen elkartuen eta 'Justaposizioen' arteko alde bera legoke, beraz, aditz elkartu eta *etsi* mugakizunaz sortutakoen artean. Hala ere, guztiak aditz elkartuen barnean sartu ditugu²².

Itxuraz aditz elkartu kopulatibo diren *errautsi, ekin-eraso* eta *nai-bear* hitzei buruz, Izen Elkartu Kopulatiboetan aritu garenez, ez dugu berriro ikutuko puntu hau.

22.- Ikus dena den, 'Aditz-Esapideak' eranskina.

ADITZONDO ELKARTUAK

Aditzondo elkartuak osatzeko biderik emankorrena *-ka* atzizkiaz eratorritako mugakizunaz baliatzea dela esan daiteke, eratorketa-oinarria ia beti aditza izanik. Aditzondo hauen zatiketa, beraz,

‘mugatzaila + _{mugakizun aditzondoa} [X + *-ka*] _{mug.adnd.}

dugu.

Hitz elkartuaren bukaerako *-ka* mugakizunarena ez, baizik hitz elkartu osoarena deneko kasuak, ‘Izen Elkartua gehi Atzizkiak’ sailean ikusi ditugu (*esku zartaka*, e.a.).

Badira, bestalde, beste zenbait hitz elkartu, aditzondo balioa dutenak²³, baina mugakizuna aditzondo ez delarik. Hau da, mugakizuna ez da berez aditzondo kategoriakoa, eta ez du aditzondo balioa emango liokeen eratorketa atzizkirik ere. Aditzondo elkartu hauek, eranskinetako batetan emango ditugun beste zenbait aditzondo elkartutatik oso gertu daude. Azken batean hauen eta eranskinetako artean ia desberdintasunik ez dagoela esan daiteke, eta guztiak batera daitezkeela.

Orain arte esanak osagaien kategoria gramatikolari begira sistematizatuz

a. izen bizigabea + _{adnda.} [aditzoina + *-ka*] _{adnda.} :

aizemaka, ao zabalka, arri-urtika, buru-itzulka, chistu urtika, dindirri-urtika, ezipaiñ biurrika, gaizki esaka, guzur-urtika, ontzi joka, paper-eskinka, uletiraca, urre-urtika, ur-yauzika, zear-begiraka²⁴...

Mugatzaila, aditzoinaren objetua izan ohi da. Piska bat berezia *begi-itsuka*²⁵ (12) litzateke, *itsutu* aditzaren gain eraikitzat hartu duguna, baina mugatzaila sujetu delarik. Horregatik, gerraurre-garaiko adibide berezitat jo dugu.

23.- Aditzondoa, «berez eta soil soilik inolako kasu-markarik hartu gabe ere, aditzlagunaren zeregina bete dezakeen» elementua bezala definituaz (*Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I*, 453).

24.- *Begiratu* aditzaren gain eraikitako aditzondotzat hartu dugu. Baina berez inolako aditzondo-atzizkirik gabe *zear-begira* ere esan zezakeen.

25.- «*Idazle-ugaltze oferi, begi-itsuka, nik uste, bear-alako paper-langile-ugaltzeaz erantzun bear dio*» (*Itz-lauz*, 70).

- b. izen bizigabea + _{adn_{da}} [izena + -ka]_{adn_{da}}; beso-gainka²⁶ (19). *Beso-gain* + -ka bezala ezin interpreta daitekeela uste dugu, alde batetik; baina, bestetik, nahikoa arraroa da era honetako bakarra izatea. *Beso-gain* eta *beso-gainka* biak erabiltzen dira aditzondo gisa, baliokide dira beraz; azken batean esapide moduan edo hartu beharko genituzkeela dirudi: ‘besoak gainka dituela’ edo.
- c. izen bizigabea + aditzondoa: *sega-igesi*²⁷ (24), mugatzaileak ‘zeri ihesi’ adieraziaz. Hemen sar daiteke *gogo-ernari* (24) (*ernai* bezala hartu behar dena seguru asko), izenondo nahiz aditzondo izan daitekeen mugakizuna duen neurrian.
- d. aditzoina + aditzondoa: *bat-ihesi*²⁸ (03).
- e. *Piñu sartuta*²⁹, **piñu* sartu aditzaren partizipiotzat ezin har daitekeena. Baina *piñu* + *sartuta* eran ulertuta ere, aurkitu dugun adibide bakarra. *Liburu irakurrita joan ginen ohera bezalakoak ez ditugu sortzen eta*.

Orain arteko azpisailetan garbi dago nondik datorkion aditzondo kategoria hitz elkartuari, mugakizuna delako bere aditzondo kategoria iragazten dioena. Ondorengoetan, aldiz, mugakizuna izena dela esango digute hiztegiek. Hala ere nola adierazten du hitz elkartuotan, mugatzailea objektua izanik. Alde honetatik, lehen azpisailearen kide bilakatzen dira; desberdintasuna, hiztegiak ematen digun mugakizunaren kategorian datza.

- f. izen bizigabea edota biziduna + izen bizigabea: *ardi-kontu* (21), *ardo-karraio* (21), *gauza-karraio* (21). Txirritaren adibide hauek ‘Objetu-Aditz’ sailleko *lapur guardiyan*, *kamion-kargan* dakarzkigute burura. Azkenak izen elkartuen artean eta Txirritarenak aditzondoaren artean sailkatu izanaren arrazoi bakarra, aditzondoaren definizioan datza; hau da, *lapur guardiyan* edo *kamion-kargan* kasu marka hartzen duten izen sintagmak lirateke. *Ardo-karraio* eta *ardi-kontu*, aldiz, inolako kasu markarik ez dutenez, aditzondoak.

26.- «Eskualdunaren leyaltasunaz espantuka beso-gainka mintzatzeko» (Zezenak Errepublikan, 41).

27.- «Batzuk, belafu bildu-ala kantari, kirkifek sega-igesi kanta entzun bitartean» (Mireio, 108).

28.- «*Insens’ urh’ eta mirrasco / Emaiz’ asco / Eskeni deraucate; / Izulzean, Herodesi / Bat-ihesi, / Bide berri daroate*» (Oihenart, *Eguberri-coplac*)

29.- «*Basarri au Olazabalko etxe zarekoak erosi zuten, da orain dana piñu sartuta dago*» (Lengo Egunak Gogoan I, 160).

- g. izen bizigabea + izen biziduna: *gezur-kontari*, *kontu kontari*, *bertso kantari*, *kanta-kantari*, *kopla kantari*. Mugakizuna *-ari* (*kontari* izenaren kasuan *-tzaile* izan zitekeen) atzizkiaz dago eratorria. Baina ez du ‘kontakten duen’ edo ‘kantatzen duen’ pertsona adierazten. Bada, ordea, desberdintasun bat bien artean, *kantari* izena bera bakarrik erabiltzen bait dugu aditzondo gisa; *kontari*-k hitz elkartuan bakarrik hartzen du balio hori... Aipagarria da, bestalde, *kontari* eta *kantarirekin* bakarrik azaltzea horrelako aditzondo elkartuetan, lehen esanaz gain, datu honek ere eranskinetako ‘Aditzondo-esapideetara’ hurbiltzeno dituela goiko adibideak.
- h. izen bizigabea + aditzoina: *bake-zorion murgil*³⁰ (23), baina hitzaurreko hitza denez Enbeitarena berarena ez dena, S. Onaindiarena baizik. Erabat berezia, aditzoinak ez bait du aditzondo baliorik hartzen. Gehienaz ere, lehen azpisaileko aditzoin *-ka* atzizkiaz aditzondo bihurtzen zirenen kide dela esan daiteke. Baina hala bada, *bake-zorion murgilka* beharko lukeela dirudi. Dena den berezia izango litzateke, mugatzailea objektua dela ikusi bait dugu, eta adibide honetan ‘Lokatiboa’ (balio nozionalean) litzateke. Orohar, bada, hitz elkarketa indartu eta ugaritu nahi izan zen garai bateko bitxikeria dela esango genuke.

Aditzondo elkartuen saila osatzeko, Hitz Elkartu Kopulatiboen barnean, aditzondo elkartuez esanak jaso beharko lirateke, berriro errepikatuko ez ditugunak.

Zenbatzaile elkartuak, azkenik, guztiak Hitz Elkartu Kopulatiboen barnean ikusiak ditugu, bi zenbatzaile ez bait ditugu elkartzen, Zenbatzaile Elkartu Kopulatiboan ez bada.

30.- «Ta erdian, *bake-zorion murgil*, gure Enbeita zanaren sorlekua» (*Enbeita'tar Kepa. Gure Vřetxindofa*, 7).

LAUGARREN KAPITULUA

SAIL BEREZIAK

Ondoren, arrazoi batengatik edo bestearengatik bereziki azpimarratu nahi izan ditugulako, corpus nagusitik kanpo aurkeztu ditugun hitz elkartu klaseen iruzkina egingo dugu. Guztiak dira, alde edo moldez, eztabaidari bide eman diotenak. Banan banako azterketan saiatuko gara bakoitzaren nondik norakoak azaltzen.

METAFORAK

Deitura honen azpian bildu ditugu, osagaienekin alderatuz, erabat esanahi desberdina duten hitz elkartuek. Lehen kapituluan, hitz elkartuaren esanahia ez dela, zenbait autoreren iritziz, osagaien esanahien gehiketa soila esan badugu, sail honetan jasotako adibideetan desberdintasun hau muturrera eramana dago. Erabat esanahi ihartua dutela esan daiteke (ondorioz hiztegiaren beste edozein hitz bakunen parean jasoak aurkituko ditugu ia beti).

Metaforiko deitu dugun balio hau, sor daiteke osagaietako batek, osagai nagusiak orohar, konotazio-balioa hartzen duelako³¹. Hala gertatzen denean, balio denotatiboa kontutan hartuz, erabilera metaforiko horren azpian egon daitekeen erabilera denotatiboa asma dezakegu, gutxi gora behera. Adibidez, *auzapez*, *atso-opil*, *idi-begi*³², *arrainbedarriak*³³, edo *gautsori* izenek izan dezakete irakurketa denotatiboa, ‘auzoak duen apaiza’, ‘atsoak zertu opila’, ‘idiak duen begia’, ‘arrainak dituen belarriak’ eta ‘gauez dabilen txoria’. Gertatzen dena da adibideotan *auzapez* izenak ez duela gaur egun ‘apaiza’ izendatzen, nahiz garai baten ‘abbé laïc’ existitu, *ez eta arrainbedarriak*

31.- Pasarte luze batetik jasotako A. Giurescu-ren (1975:52-53) hitzak lekuko: «L'existence de synthèmes dont la signification n'a rien à voir (à première vue) avec la signification des formants ... repose, de toute évidence, sur une métaphore (...) Nous estimons donc que le syntème résulte de l'emploi connotatif de quelques monèmes (...) La métaphore implique un transfert sémantique à l'intérieur du groupe nominal».

32.- «Aueri ere amar duro kobratzen zioten, eta aietatik bat illobari eman eskribitzeagatik. Duro oiei idi-begia esaten zioten» (Txiritaren Bertsoak I, 18).

33.- «En sus capisayos trajeron numerosas conchas (arrainbedarriak, orejas de pescado)» (Obras Completas II, 361).

izenak ‘belarriak’ ere, e.a. *Txori* izenak pertsona adierazten du, hori du bere balio konotatiboa, *opil*-ek bilera edo antzekoa, *apez*-ek egiaz apaiz ez dena, baina apaizaren antzeko atribuzioak dituen...

Beste batzutan, metaforaren azpian egon daitekeen izen elkartu denotatiboa ez da hain erraz atzematen. Esaterako, *mañontzi*, *konta-katilu*, *poz esnetan* adibideetan, *esne*, *ontzi* eta *katilu*-k beren esanahi denotatiboa duten arren, ez da erraza mugatzaile konkretu hauekin esanahi hori elkartzea, eta parafrasi eta erlazio semantiko egokiak aurkitzea. Hala ere, agian gauzak zertxobait bortxatuaz, saiatu gara irakurketa denotatiboak ematen. Horrela, ‘kontuak zertzen ditugun katilua’, ‘mainak zertzen ditugun ontzia’, ‘pozak zertu esnea’... bezalako parafrasiak proposatu ditugu. Egia da, bestalde, A. Giurescu-k (1975:53) aipatzen duen tasun-aldaketa dela medio, *ontzi*, *katilu*, *ezpal*... [+gizakia] bihurtzen direla goiko adibideon parafrasiak ‘ontziak mainak zertu’, ‘katiluak kontuak zertu’, e.a. parafrasiei bide emanez.

Badira, azkenik, euskaraz izen lokabe diren bi osagaiak identifikatu arren, inolako parafrasiarik proposatzeko gauza izan ez gareneko kasuak ere. Oso zaila egiten zaigu hauetan, osagaien eta hitz elkartu osoaren esanahien artean nolabaiteko lotura aurkitzea: *guzur-abarrak*³⁴, *irri-abarrak*³⁵, *lagun-abarrak*³⁶, *azi-orrazi*³⁷.

Guzti hau kontutan izanik, dagokien eranskinean, honela azaltzen dira Hitz Elkartu Metaforikoak. Beti ere ‘Metafora’ delarik erlazio semantikoa, balio denotatiboaren araberrako parafrasiak aurkitu ahal izan ditugun neurrian, corpus nagusiko izen elkartuak bezala sailkatu ditugu. Osagaien kategoria gramatikalak ere zehazten dira. Sailkapenean azaltzen ez dena, baina bereiztea merezi duena, balio konotatiboak berarekin dakarren tasun-aldaketa da. Hau da, izen elkartu metaforiko honek biziduna ala bizigabea adierazten duen zehaztea, alegia. Corpusean falta den datu hau osatuaz, honako bereizketa egin dezakegu

a. [+biziduna] tasuna duten izen elkartu metaforikoak:

34.- «Lo-zorruan zan Euzko-abendak zabaldu dituz begijak, / alperrik orain guzur-abarrak, alperrik jauntxukerijak» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vřetxindofa, 60).

35.- «Irribarre bat neretzat Malentšoren españetan! ¡Ai ene! Irri-abarrak etzuan billatu» (Garoa, 160).

36.- «Biak ziran berbaldunak, barritsuak, min labanekoak, edonogazko eukitekoak; edo, bizkaitar zâr askok esaten dabenez, lagun-abarrekoak» (Euskalefiaren Yakintza II, 55).

37.- «Ozten ezpona neure orrazija, / galduko deunat eure azi-orrazi guztija» (Obras Completas II, 432).

berripurdi, berriketontzi, auzapez, kontakatîlu, Piperpote, gautsori, ezur-ezpal, usakuma, xoxokume, aizeburu, tsepetsburu, txoriburu, itzontzi, guzur-zulo, oge-zulo, sorbalda-bedarrak³⁸, haizeburu, guibel-carga³⁹, gorotz-aitzur⁴⁰, argi-iturri⁴¹, su-ontzi⁴², urtxakur⁴³, astakaiku, harroputz, artobero.

b. [-biziduna] tasuna duten izen elkartu metaforikoak:

ilun-kuku⁴⁴, pesta-aize, idi-begi, atso-opila, poz esnetan, erle-sume⁴⁵, argui beguia.

Eta orohar, *usain* mugakizun izanik, mugatzaile gisa 'usainik' ez duena adierazten duen izena aurkitzen dugunean:

adiskide-usaineko, bero-usai, Jel-usain, zaldun-usai, aserre usaiñ, txoro-usaiak, guiza usain, lapur-usain, egun usaiñagaz, erdara usaiñac, euskal-usaia, gorroto-usaintxuba, gaurkotasun-usaia, andiki usañekoak, cristiñau usaiña, euskaltzale-usaiezko, napar usaia...

Bestalde, corpus nagusian bezala, bukaeran jaso ditugu izen elkartu metaforikoak eratorrita atzizkia daramaneko adjibideak: *auzapezgoa*, *kistar usaindun*, *tsepits burudunak*.

ZENBAIT MUGATZAILE BEREZI DITUZTEN IZEN ELKARTUAK

Ondoren, auzi-iturri diren edota esanahi aldaketaren bat jasaiten duten mugatzaileak aztertuko ditugu.

38.- «Geyenak dira eurak mofosko edefak, / txanka-me, praka-nasai, sorbalda-bedafak; / zutunik ibilteko ez dira ain txafak, / dotore ipiñirik surpeko bixafak» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vfetxindofa, 162).

39.- Sintagma predikatibo gisa erabilia. Baina pertsonen aplikatzen zaienaz, sail honetan sartu dugu: «hagn ekharri berrien ençuteco, eta gaiça ederren ikhousteco, hagn guibel-carga gaiça apha, eta mesprethousen bessarcateco» (Jesucristen Imitacionia, 361).

40.- «Tira, tira ¡Gorotz-aitzur zafa! erantzun zuen gogo aldartetsuak» (Mireio, 75).

41.- «-Josiko dizkat biarko. -¿Biatzak? -Ara beste... argi-iturri» (Garoa, 14).

42.- «Su-ontzi ontan, au da Jainkoagan, txinpartaren bat saltatzen ote zan nengoan» (Jainkoaren Billa, 146).

43.- Animalia adierazten duen bakarra, baina ez zakurra beste animalia klase bat baizik: «an ageri ziran ondar urdin aietan afantzan urtxakufek afai eder zilafezkoak atzematen» (Mireio, 84).

44.- «Marra bat egina zuten jakintsunek gogoz, han hemenka herri batzuen izenak hartuz, zointan ilun-kuku behar baitzen oren laurdentto batez» (Zezenak Errepublikan, 95).

45.- «Beste batean erle-sume bat billatu zuan Saastienen mendiko aritz zar batean» (Txiritaren bertsoak II, 195).

1.- Goi, aurre, albo, alde, aitzin, azpi, gain... mugatzaile.- Lekua adierazten duten mugatzaile hauek izenak direla dioskute euskal hiztegiek. Hain zuzen ere, corpuseko adibideotan, beste izen batekin elkaturik agertzen zaizkigu, menpetasunezko izen elkartuak sortuaz. Horregatik, corpus nagusiko sail eta azpisailen arauera sailkatu ditugu *alboerri*, *goiaga*, *barne-su*, *gain-begiratu*... bezalakoak. Mugatzaileon esanahia kontutuan izanik, bestalde, erlazio semantiko nagusia 'Lekua', eta honen ondoan, 'Garaia' dira, nahiz besteren bat ere aurki daitekeen.

Mugatzaile hauen, edo hauetako batzuren bidez, zenbait erdal aurrizki ordezkatzeko egin diren saioak, beraz, berriak direla garbi geratzen da. *Gain-izkera* (12) eta *gain-begiratu* (16) dirateke erdal *sobre*, *supra* ordezkatzeko ahaleginik argienak. Baina beti ere, izenak diren heinean, 'gainean dagoen hizkera', 'gainetik eman begiratu' bezala uler daitezkeenak, mugatzaileak nolabait leku balio gordeaz. Alde honetatik, X. Amuriza-ren (1974: 69) proposamenak, GAIN aurrizki bezala erabiltzeak, izenak sortzeko balio duen bitartean izango luke tradizioa, hein batetan, euskal lexikoian.

Aditzak sortzea beste kontu bat da, ordea. Corpus osoan, Lizardiren *aurrezarri* eta Orixeren *gainzuritu* besterik ez dugu aurkitu. *Gain-irabazi*, *gain-ulertu*, *gain-jarri* edo *gain-zamatu* esatea erabakitzen bada, beraz, bide berri bati ekingo dio euskarak, historian zehar ezagutu ez duen bideari.

Mugatzaile horien izentasuna, azkenik, hiztegietaiko lekukotasunaz gain, beste datu hauek ere frogatzen dute:

- a. *azpitik*, *gainera*, *aurrean*, *alboan*... esan ahal izateak, hots, kasu-marka hartuaz izen sintagma osatu ahal izateak.
- b. Hitz elkartu baten bigarren osagai ere izan ahal izateak: *mahai-gaina*, *etxaurrea*, *bazkalondoa*... Kategoria gramatikal nagusiak (izena, izenondoa, aditza...) bakarrik izan daitezke lehen edo bigarren osagaia. Lehen posizioan soilik agertzen direnak, elementu lotuak izan ohi dira, aurrizki deitzen zaienak. Azken posizioan azaltzen direnak, berriz, atzizkiak izan ohi dira. Eta elementu lotuen artean ez dago aurrizki zein atzizki izan daitekeenik, hau da, lehen edo azken posizioan azal daitekeenik.
- c. Posizio batean nahiz bestean, 'lekua' (edo 'garaia') esanahi nagusia gorde-tzen dute, orohar. Leku aldaketak, ez dakar, bada, esanahi aldaketarik.

Aurre-solasa, barru-biziera eta albo-atea bi izenez osatutako izen elkartuak dira, beraz; nahiz zenbaitetan inguruko erdaretan, aurrizkia izan daitekeen gure *gain, azpi, aurre*, etabarren kidea.

Adibideak corpus nagusiko sailetan banatuaz, honakoa genuke

a. 'Sujetu-Objetu' 'Ergatiboak-absolutua-zertu' 'Iturburua':

goi-arauz (23), goi argi (12, 23, 24), goi-eskar (23), goi-zoruna (23), goi-arnasa (16), goi-baimen (23), goi-oneskun (23), goi-maitasun (23), goizparki (23), goi-maitez (23).

Eta atzizkia erantsi zaien hitz elkartuak: *goi-argidun* (23), *goi-eskardun* (23), *goi-saridun* (23) eta *goi-osakidun* (23), guztiak Enbeitarenak.

b. 'Objetu-Sujetu' 'Ergatiboak-absolutua-zertu' 'Atala': *gibelaulki* (10)⁴⁶, *onda-asquia* (08)⁴⁷.

c. 'Aditzlagun-Sujetu' 'Erg./abs.-leku kasua-zertu'

- 'Garaia': *aizin-eguneco*, *aurregunean*, *aurre-esanak*

- 'Lekua':

aurretsai, goi-jaun, goi jende, albo-ate, albo-gela, aldamen baserri, aldauri, azpiarri, barne-kutsu, barne-muña, bazterretxe, baster lecu, be-uri, beesubilla, gain-zerran, gibel-saldoa, goiaga, goi-baratza, goi-españeko, goi-axe, goi-yarleku⁴⁸, goi malla, aitzinguidari, aizinioile (03)⁴⁹, gain-izkera, albo-erri, atzerri (seguraski *atze*-ren ohizko balioa jadanik ihartua zela sortua), Beterri, inguru-erri, inguru-ibilbide (12).

Eta izen berezi gisa: *Artekale*, *Barrenkale*. Hitz elkartuari atzizkia erantsiz: *goierritar*.

46.- «*Gibelaulki, silla hecha de madera, con respaldo alto e inclinado hacia atrás*» (*Obras Completas* III, 225).

47.- *Peru Abarca*, 134. Azkuek egindako argitalpen elebidunean «*pesebre con fondo*» bezala itzultzen duena (1970, Bilbo, 90. orr.)

48.- Adibide honetan eta beste hainbatetan Enbeitak goi, 'zeru'-ren baliokidetzat darabil.

49.- 'Aitzinean doan ioaile' bezala hartu beharko duguna, eta ez, *-le/-tzaile* atzizkidun mugakizuna duten gehienak bezala, hots, 'Objetu-Aditz-Sujetu' gisa. Horrenbestez, 'Aditzlagun-Aditz-Sujetu' moduko adibideak ere baditugula euskaraz esan daiteke.

d. 'Aditzlagun-Objetu' 'Erg.-abs.-leku kasua-zertu' 'Lekua':

aintzin solas, aurre-solas, azpi lan, barne-su, barne-zimiko, barru-bizirik (16), gain-begiratu (16), barru-biziera (16).

2.- Baso-, sasi- mugatzaileak dituztenak.- N. Morciniec-ek (1964:70 e.h.) aipatzen duen bezala, gerta daiteke osagai batek, hitz elkartutik kanpo dituen ezaugarrietatik bat bakarra adieraztea (alemanez *Zuckerappel* izenean, *Zucker* izenak 'gozotasuna' beste baliorik ez du ematen). Antzekoa gertatzen dela goiko mugatzaileekin ere esan daiteke. *Baso*, *sasi* (eta *larre*) izenek, izen bakun direnean duten esanahitik tasun jakin batzuk besterik ez dituzte gordetzen *basauntz*, *sasi-eskola*, *basakatu*, *baseliza*, *sasi-sendi...* izen elkartuetan⁵⁰. Esanahi berezitasun hau gertatzen delako sail berezi bat egin arren goiko mugatzaileekin, gero corpusean berauekin sortutako izen elkartuak corpus nagusikoak bezalaxe sailkatu ditugu, 'Lekua' delarik nabarmenki gailentzen den erlazio semantikoa

a. 'Sujetu-Aditzlagun' 'Erg./abs.-leku kasua-zertu'

- 'Edukia': *sasi-eskola*, 'eskolan sasia zertu' bezala hartu duguna, nahiz bistakoa den *sasi-k* hartzen duen konnotazioa.

- 'Erkaketa': *basa-gizon*, *basakerra*

b. 'Aditzlagun-Sujetu' 'Erg./abs.-leku kasua-zertu' 'Lekua':

basabereak, basaate, basauntz, bas'andre, baso asto, basa-bei, basa ihice, basa-idisco, basajaun, basa-jende, basakatu, basa-lapur, baso-mutil, baso-oillarra, baso pizti, basaurde, basa-uso, baxaran, baso belar, basetxe, bassa ezti, basauri, baso lore, basamaats, basasagar, baseliza, baserri.

c. 'Aditzlagun-Objetu' 'Erg.-abs.-leku kasua-zertu' 'Lekua':

basegun, baso-tuntuna, basa-txilibitu, baso vicitzia, basa-aztura, baso-ibilketa, sasi-eskontza.

3.- Eusko, euskal, erdal mugatzaile dituztenak.- Sail berezia egin izanaren arrazoa, mugatzailea *euskara*, *erdara* izenak direla erakustea da, eta ez *-al* atzizkidun izenondoak. *Euskal*, *erdal* formak hirugarren kapituluaren sarreran aipatu ditugun hots-aldaketei zor zaizkie. Izenak dira, beraz, *euskaluri*,

50.- Izen elkartuetan hartzen dituzten balio bereziak R.M. Azkueren (1905-6) hitzegian, esaterako, jasoak daude.

euskal mendietan, euskel-baratza, erdalerri, euskel-yakintsu... izenetako mugatzaileak. Hala ere egia da adibideotan *euskal*-ek ia ia izenondo 'jentilizioen' (*frantses, ingeles, italiano/italiar...*) balioa hartzen duela⁵¹. Baina euskaraz *euskal*, *erdal* ez dira izenondo lokabeak, *euskara*, *erdara* izenek hitz elkarketan (eta eratorketan) hartzen dituzten formak baino. Horregatik, itxurazko izenondo horren azpian dagoen izena kontutan hartuz, saiatu gara sail honetako adibideak corpus nagusiko bi izenez eratuak bezala sailkatzen.

Euskal mugakizunaren bigarren berezitasuna, askotan, *Euskal Herri* edo *euskaldun* izenaren ordeztasuna izango da. Horregatik, *euskara* izenean oinarrituz adibideak sailkatu eta parafrasiak eman ditugun arren, agian beste moduren batean interpretatuko genituzke. Esaterako *euskal uri*, *euskal baserri*, *euskal mendiak*... 'Euskal Herriko hiri, baserri edo mendi' adierazten dutela esan daiteke; edota *euskal biotzak* 'euskaldunen bihotzak' zentzuan hartu. Hala ere, 'urien euskara erabili' e.a. bezala sailkatu ditugu.

Eta hauen ondoan ezarri ditugu *eusko* izenarekin, lurralde honetako gizakia adierazteko mende honetan asmatuarekin, sortuak ere, Lizardi eta Enbeitaren lanetan bakarrik jaso ditugunak:

a. 'Sujetu-Objetu' 'Ergatiboak-absolutua-zertu':

- 'Egilea': *euzko-jayak*, *euzko-mintegija*, *Eusko-Ikaskuntza*.

- 'Jabetza':

eusko-gogoa, *euzko-ikurriñ*, *euzko-mendi*, *euzko-muga*, *eusko-oikuntza*, *eusko-pizkunde*, *euskozaletasun*, *euzko-aberri*, *euskalegia*, *eusquera icen*, *erdal soñeko*.

Izen berezia: 'Euzkel-Laguntza' (23). Hitz elkartua gehi atzizkia: *euskal izenduna*.

- 'Edukia': *euzko-abenda*, *euzko-gastedi*, *euzko-sendi*, *euzko-erri*.

- 'Iturburua': *eusko-argi*, *euskal kutsu*, *euskal-ur*.

- 'Zatia': *euzko-bijotzak*, *euzko-zañak*, *euskal-belarri*, *euzkel-azia*. Hitz elkartua gehi atzizkia: *euzko-biotzdun*.

51.- *Euskal* izenondo dela sentitzetik sortuak dirateke *nazional arazo* bezalako erabilera okerrak.

- b. ‘Sujetu-Aditzlagun’ ‘Erg./abs.-leku kasua-zertu’ ‘Edukia’: *eusko-baratza, euzko etxe.*
- c. ‘Objetu-Aditzlagun’ ‘Erg.-abs.-leku kasua-zertu’:
 - ‘Helburua’: *eskual-egun, euskal erakus toki, euskal-errota, euskal-ikastola.*
 - ‘Baliabidea’: *euskal-baratza, euskal baserri, euskal-bazkun, euskaluri, euskal mendi, erdalerri, Euskal Erri.*
- d. ‘Aditzlagun-Sujetu’ ‘Abs.-zeri buruz-zertu’ ‘Helburua’: *euskal-yakintsu.*
- e. ‘Aditzlagun-Sujetu’ ‘Erg./abs.-leku kasua-zertu’:
 - ‘Iturburua’: *eusko-oleskari*
 - ‘Lekua’: *euzko ortze*
- f. ‘Aditzlagun-Sujetu’ ‘Absolutua--z(zertaz)-zertu’ ‘Baliabidea’:
 euskal-etsekoandre, euskal mutil, euskal-idazle, euskal-irakurle, eskual-langile, euskal pelotari, euzkel-bertso, euskal-izketaldi, euskal kanta, euscara cobla, erdel-itzulpen, erdel-egunkari, euskal-olerti, euskal-astekari, euskal-egunkari, euskal-izperkari...
 Izen elkartua gehi atzizkia: *eskual-arimadun.*
- g. ‘Aditzlagun-Objetu’ ‘Erg.-abs.-zeri buruz-zertu’ ‘Helburua’: *euskal-ikasketa, euskeltzaletasun, euzkera-zaletasun.*
- h. ‘Objetu-Aditz-Sujetu’: *euzkera maitalari*
- i. ‘Objetu-Aditz’: *euskera-lantze*

4.- Isil, gezur mugatzaile dituztenak.- Biak sail bakarrean sartu izan arren, erabat berdinak ez direlako, banaka aztertuko ditugu.

Isil mugatzailearekin sortzen diren

ixil-soñu, ixil-ordu, ixilgordari, isil kontu, isil mandatu, ixil-otoitza, isil-poltsea, ixil-mandatar, ixilgorde, ixilsari, eta ichil-egoite

izenak hartuaz, berehala ohartzen gara mugatzaileak orohar aditzondo balioa duela, 'isilik', 'isilean', alegia. Horregatik corpus nagusian ikusitako *zut-oial*, *zutabe*, *geldi-otoitza*-ren kide dira. *Ixil-soñu*⁵² da, gure ustez, aditzondo baliotik kanpo geratzen dena, eta 'isilak (isiltasunak) zertu soinu' bezala ulertu duguna, zihurtasun handirik gabe dena den ('isila den soinua', izenondoa + izena ere daitekeen azterketa iruditzen zaigu, *gorriune*-ren pareko egitura sortuaz, ala 'isilik zertu soinua'?).

Gezur mugatzaile denean, izen honek 'gezurrezko' balioa hartzen duela dirudi askotan:

guzurtoki, gezur-iduri, gezur-ele, gezur-itx, guzur-zapi, gezur-aitor, gezur-billari, guzur-ziñaldari, gezur-apaiz, guzur-gizontso, guzur-asquia, gezur-extasi, gezur-maitasun, guzur ontasun.

Lizardi, Orixe, Mogel (adibide bat bakarrik jaso dugu autore honengandik), eta Enbeitaren lanetatik jaso ditugun izen elkartu hauek nahikoa bereziak direla esan dezakegu, 'gezurrezko apaiza, gizona, extasia'... esateko joera bait dugu, eta ez hitz elkartua osatzekoarena. Bide honi jarraiki *egia-extasi*, *egia-maitasun*, *egia ontasun*, e.a. ere sortuko genituzke, baina asmakeria hutsak iruditzen zaizkigu. Esaten duguna 'egiazko maitasuna', 'egiazko extasia'... da eta.

Hala eta guztiz ere, corpusean bildu ditugunez, menpetasunezko izen elkartuak bezalaxe sailkatzen saiatu gara

- a. 'Sujetu-Objetu' 'Ergatiboak-absolutua-zertu' 'Egilea': *ixil-soñu*
- b. 'Sujetu-Aditzlagun' 'Erg./abs.-leku kasua-zertu' 'Edukia': *guzurtoki*, *ixil-ordu*
- c. 'Objetu-Sujetu' 'Ergatiboak-absolutua-zertu'
 - 'Edukia': *gezur-iduri*
 - 'Ondorioa, emaitza': *gezur-ele*, *gezur-itx*, *guzur-zapi*, *gezur-aitor*
- d. 'Aditzlagun-Sujetu' 'Erg./abs.-leku kasua-zertu' 'Baliabidea': *guzur-ziñaldari*

52.- «Ikara eman zidan lenengoz urbildu nintzanean, Teodosio'ren sugaren xixtua entzungo ote-nuan. *Ixil-soñu* bezelako bat entzuten da» (*Jainkoaren Billa*, 230).

- e. 'Aditzlagun-Sujetu' 'Absolutua-aditzondoa-zertu' 'Modua': *ixilgordari*
- f. 'Aditzlagun-Objetu' 'Erg.-abs.-aditzondoa-zertu' 'Modua': *isil kontuak, isil mandatuac, ixil-otoitza, isil-poltsea, ixil-gordea*.
- g. 'Aditzlagun-Objetu' 'Erg.-abs.-zergatik-zertu' 'Iturburua': *ixilsari*
- h. 'Kopulatiboak' 'Subsumptive': *gezur-apaiz, guzur-gizontxo, guzur-asquia, gezur-extasi, gezur-maitasun, guzur ontasun*.
- i. 'Objetu-Aditz-Sujetu': *gezur-billari* (14)⁵³
- j.- 'Aditzlagun-Aditz': *ichil-egoite*

ZENBAIT MUGAKIZUN BEREZI DITUZTEN IZEN ELKARTUAK

Aurreko sailean zenbait mugatzailekin egin antzera, sail honetan aipu berezia merezi duten mugakizunak jasotzen ahalegindu gara. Hauetakoak dira

a. 'aditzoina/partizipioa + beldur/falta':

gal-bildurrez (24), *galdu bildurrik*, *edukui faltaz*, *eman faltaz*, *ezagutu faltaz*, *iaquin faltaz*, *isquiribatu faltaz*, *konsejuak eman paltarik*, *orhitu faltaz*, *saiatu-faltik*, *jaso-bildurrez*, *lotsatu beldurrik*, *sartu-beldurrik*, *alegiñ egiñ faltan*.

Bi eratakoak dira hemengo adibideak: edota aditzondo balioa hartzen dutenak -z kasu-markaren bidez (-n kasu batean); edota ezezko perpausetan erabiltzen direnak, -ik partitibo markaz. Ez dira, beraz, beste izen elkartuak bezala edozein izen sintagma mota osa dezaketenak, hots, ondoren edozein kasu-marka onartzen dutenak. Alde honetatik, aditzondo elkartuetatik nahikoa hurbil leudeke.

Orixeren aditzoin-mugatzailea daraman *gal-bildurrez*, bestalde, aditzoina duen adibide bakarra denez, eta ekialdeko idazle zaharrek, Tartasek edo Etxeberri Sarakoak, partizipioa erabili dutenez, *eserleku* edo *ikas-mahai* erakoekin alderatuz sortua dela pentsa dezakegu.

⁵³.- «Suinkiro alkatu dira ... *gezur-billari*, *erdi-langille*, *oso-edale*, *aizeburu*, *etšekalte guztiak*» (Garoa, 351).

Mugatzaileei dagokienez, azkenik, *konsejuak eman* aditzaz eta sintagma objetuaz osatua dagonea, aipagarria da, egitura hauek erabat hitz elkartu ez direla sujeritzen duena. Izan ere *ahaleginak egin faltan*, *ahal duen guztia egin faltan*, e.a. ez zaizkigu arrotz egiten. Badirudi, bada, aditz esapidea ere (*ahaleginak egin, konsejuak eman...*) izan daitekeela mugatzaile ondoren *faltan/faltaz, beldurrez* badoa. Horrenbestez, esaldi-kategoriak ere onartzen direlako, erabateko hitz elkartu ez direla esan beharko dugu, nahiz gertuko egiturak izan.

b. koskor/kosko mugakizun dutenak:

mutil koskor, neska koskor, ume koskor, ota koskor, arkosko, belaun- kozko, arri koskor, azukre-koskor, urdai-koskor...

Orohar *ogi-zati*, *ogi-puska* bezalakoak dira adibide hauek, 'Osotasun-zati' erlazio semantikoa adierazten dutenak. Baina sail berezi batetan jaso izanaren arrazoia *mutil koskor*, *neska koskor*, *ume koskor* eta *ota koskor* izenak dira, aipatu berri dugun erlazio semantikoan sartzen ez direnak. Azken adibideotan, *koskor* izenondo gisako dela esan daiteke, *txiki* eta *handi*-ren tartean dagoena, esanahiari begiratzen badiogu; izenok 'justaposizio' edo antzeko egituratzat hartzera bultzatzen gaituela. Balio hau hiztegiek jaso ez dutenez, azpimarratzekoa iruditu zaigu.

c. izen edo izenondo + nahi/gura, uste mugakizun:

senhar vstean, jaquiturija ustiaz, mesede-ustez, zorun ustea, erosle ustean, alper-uste, andi-ustez, antuste, aundi-ustea, eder ustean, eder-uste, on-ustekuak, onusterik, xoxo-ustek, asco-guria, ondo guria, thusto nahia.

Adibide hauen parafraasiak 'handi delako ustea', 'erosle izateko ustea' edo 'alferra den ustea' modukoak direla esango genuke. Zenbait kasutan aditzondo gisa azaltzen zaizkigu *-n/-z* kasu markak hartuaz. Besteetan, ordea, izen soil dira (*antustea*, *xoxo-ustek*, *zorun ustea*, *asco-guria*, *ondo guria...*), mugatzailea izenondoa/aditzondoa izanik. Agian ahaztu samartua dugun egitura honek gaur ere balio dezake zenbait *-(e)lako + uste* ordezkatzeko.

-EN/-KO ATZIZKIA DUTEN OSAGAI EZ ERATUAK

Bi azpisail bereizi behar dira

a. -ko bigarren osagai dutenak:

Beliosoro-Goikoa, aitebesotako, Jaun-goiko, aita-ordeko, seme-ordeko, ama ponteko, lagun urco, urdaiazpiko, beharrondoko, batayo-ordeco.

Hauen artean ere beste bereizketa bat egin behar da, ordea

- *-ko*-dun osagaia lehen posizioan ere joan daitekeenekoak: *jaun-goikoa*, *lagun urco*, *ama-ponteko*... Hurrengo azpisaileko dira berez, izenlaguna eskubitara eramatea beste berezitasunik ez dutenak. Honek esan nahi du osagai nagusia, zertaz ari garen adierazten duena, lehena dela. Sail honetan *-ko* daramatenak bakarrik sartu ditugu; baina *Aitagurea* ere, 'Esaldi-hitzak' eranskinean ezarri duguna, hauen kidea da. Egia esan, izen sintagmako egitura gordetzen den heinean, guztiak joan daitezke 'Esaldi-hitzak' sailean ere.

- *-ko* daraman osagaia aldakaitza denean, hau da, nahi eta ez bigarrena: *beharrondoko*, *beharrondo* + *-ko* litzatekeena, eta horrenbestez 'izena gehi atzizkiak' sailekoa. *Aita-ordeko*, *amordeko*, *batayo-ordeco*... mugakizuna *orde*-ren aldagai izanik. Hau da, *amordeko* eta *amorde* izen beraren bi forma besterik ez lirateke, gure ustez. Azkenik *urdaiazpiko* dugu, gure ezjakintasuna dela medio, interpretazio zalantzak sortzen dizkiguna. Bere *urdaiazpiko* izan daiteke *azpiko urdaia*, *Jaun-goiko*-ren parekoa, edota 'urdaiaren azpikoa', bigarren kasu honetan mugakizuna delarik *-ko* atzizkiak sortua.

b. *-en/-ko* lehen osagaien daramatenak:

etxeko-andre, erriko gizon, et⁵⁴seko-jauna, aitonen seme, aitoren seme⁵⁴, suganeko-agâk, burukoazala, erriko-etxe, suatzeko arria, andako-izare, burko zorro...

Izen bereziak ere izan daitezke horrela eratuak: *Erdiko-etxe*, *Azpikoarri*...

Sail honetan ikusi ditugun adibide guztiek 'izenlaguna + izena'⁵⁵ egituradunak dira. Nolatan esan daiteke, bada, izenak direla? Lehen kapituluaren hitz elkartuak definitzeko balia ditzakegun erizpideen artean aipatutako esanahi bakarra izango da egitura hauek izen bihurtzen dituenak. Bere sintaxi mailako diren egitura hauen bidez ideia, kontzeptu bakarra adieraztea da erabakigarria zeinbait autorearentzat. Horrela jokatu dute, orohar, genitibo marka gorde duten lehen osagaiak, edota bi osagaien artean

54.- Ikus *aitonen/aitoren* alternantzia L.Michelena (1968:14).

55.- R.Trask-en (1983) arauera, 'izenlaguna + izen sintagma' egituraz hitzegitea zuzenago litzateke.

preposizioa daramaten egiturak aztertzean N. Bergsten (1911:101)⁵⁶, H. Koziol (1937:61)⁵⁷, edo E. Benveniste-k (1966:92)⁵⁸.

Beste autore batzuk, hala nola O. Jespersen-ek (1942:150-151) preposizio lotura duten hitz elkartuak (*mother-in-law*) edo H. Marchand-ek (1960a:25) *bull's-eye* bezalakoak izen elkartuen artean sartzen dituzte justifikazio berezirik gabe. Baina badirudi erabaki horren arrazoa bakoitzak hitz elkartuaz eman duen definizioan aurkitu behar dugula. Jespersenentzat esanahi bakarra duen edozer izango da hitz elkartua. H. Marchand-entzat, morfologi mailan banandua dagoena, azentua ere elementu banangarri izan daitekeelarik.

Euskal adibideetan esanahi bakarra aurkitzen da: *etxeko andrea* ez da 'etxean dagoen/bizi den' edozein andre, bakarra izaten da *etxeko andrea*. Era berean *erriko-etxea* ez da edozein etxe, bat baizik, e.a. Azentu kontuak, sarreran esan bezala, aztertu gabe daudenez, ikustekoa litzateke azentu bakarraz esaten ditugun izenok ala ez. Dena den, lehen kapituluaren bukaeran ezarritako erizpideei jarraituz, esanahi bakarra noiz lortzen den eta noiz ez, nahikoa arbitrarioa denez, 'justaposizio'en antzera, sail berezi batetan ematea erabaki dugu 'izenlaguna + izena' egiturako izen hauek.

HITZ ELKARTU EXOZENTRIKOAK

Hitz elkartu exozentrikoak gramatikolari askok jaso izan dituzte beren lanetan. Indiar gramatikalariek 'Bahuvrihi' deitu bazieten, ondoren 'Exozentriko' izan da gailendu dena.

Gramatikalariek mota honetaz esana zehazkiago aztertuz, K. Brugmann-ek (1905:321), indiarrek 'bahuvrihi' deitu egituretan esanahi aldaketa gertatzen dela diosku,

«Alors il s'agit toujours essentiellement du changement d'un substantif en adjectif; on fait abstraction de la signification de l'objet, et l'on ne conserve comme contenu de l'idée que les qualités attachées à cet objet»

56.- «Our linguistic instinct at once denotes as compounds combinations in which there is isolation of meaning».

57.- «So wie bei allen anderen Zusammensetzungen, die aus Fügungsgruppe entstanden sind, ist auch in diesem Falle das Wesentliche, dass die Gruppe als ein Zeichen, als Begriffseinheit, gedacht wird»

58.- «C'est toujours et seulement la nature du désigné qui permet de décider si la désignation syntagmatique est ou n'est pas une synapsie: valet de chambre en est une, mais non coin de chambre».

K. Brugmann-en eritziz, bada, hitz elkartu exozentrikoak izenondoak izango dira, orohar.

H. Paul-entzat (1920:29-31), aldiz, izenak sortzen dira, ondoren izenondo gisa erabil daitezkeenak, pertsona edo gauzaren bat, duen ezaugarriren batez baliatuz izendatzen dugunean. Horregatik Hitz Elkartu Posesibo deitura ere aurkitzen da indiarren 'Bahuvrihi' elkarteak izendatzeko. Osagaien kategoria gramatikala aztertzen ari dela, gure adibideetarako bereziki interesatzen zaizkigun bi mota aipatzen ditu: izenondoa bigarren osagaitzat dutenak, eta agintekera-perpausetatik sortuak (*Taugenichts* bezalakoak).

Ch. Carr-ek (1939:xxvii) aurreko autore bien arteko azalpena ematen du

«The distinguishing characteristic of the Bahuvrīhi is the reference to a third idea which stands outside the two parts of the compound (...) The Bahuvrīhi denotes, then, a quality possessed by a substantive standing outside the compound, and it is therefore natural that they should assume secondarily the inflection of the adjective, but this does not mean that they are mutated from original substantive Tatpūrusa and Karmadhāraya, for the Bahuvrīhi type is as old as the Tatpūrusa and Karmadhāraya; and goes back to a period before the distinction between substantive and adjective arose (...) When it was realised that the essential characteristic of the Bahuvrīhi was a semantic one and not a formal one, it was also seen that the so-called imperative compounds of the type G. 'Taugenichts' or Engl. 'pick-pocket' belonged to the same class, since they, too, refer to a third idea standing outside the compound, and a new term embracing these and the Bahuvrīhi became necessary. The term 'exozentrisch'... has been widely adopted».

Horregatik bereizten ditu berak Hitz Elkartu Exozentrikoen barnean, 'Agintekera-elkarteak' eta 'Bahuvrihiak', eta azken hauen barnean izenak (*Dummkopf*) eta izenondoak (*barfuss*).

L. Bloomfield-ek (1933:235-237) modu batera baino gehiagotara definitzen ditu Hitz Elkartu Exozentrikoak. Alde batetik, elkarketa exozentrikoa izango dugu osagai nagusia eta hitz elkartu osoa kategoria gramatikal bereko ez direnean (*turnkey*), edota tasun berak ez dituztenean (frantsesez, adibidez, *rouge-gorge* maskulinoa da, eta *gorge*, aldiz, femeninoa). Bestalde, *whitecap*, *longnose*, etabar luzeak izen funtzioa dute, osagai nagusiak bezalaxe,

«and yet is to be classed as exocentric, because the construction implies precisely that the object does not belong to the same species as the head member: these compounds mean 'object possessing such-and-such an object (second member) of such-and-such quality (first member)' ».

Bere azalpenaren amaieran, Hinduek, exozentrikoen artean bereizten zituzten bi azpisail aipatzen ditu: zenbatzaileak lehen osagai dituzten izenak (*sixpence*) eta izenak lehen osagai dituzten aditzondoak (*barefoot*).

Beste autore batzuk, Hitz Elkartu Exozentrikoetan osagai nagusia, elkartzan diren bi osagaietatik at geratzen denez, *rouge-gorge* bezalako elkarketa batetan, mugakizuna zero atzizkia dela esan dute. Eritzi honetako azaldu da H. Marchand (1960a:11) ondoko lerroak idaztean⁵⁹,

«In all the preceding combinations the basis, the determinatum, is implicitly understood, but not formally expressed. The combinations are compounds with a zero determinatum (also called exocentric compounds, as the determinatum lies outside the combination)».

Ondoren, Izen Elkartu Exozentrikoak, osagaien kategoria gramatikalkaren arauera sailkatzen ditu, eta berauen barnean sartzen *hunchback*, *paleface*, *five-finger*... ‘bahuvrihi’ deitzen dituenak, pertsona, animalia edo gauza bat, duen ezaugarri nabarmenen batez baliatuz izendatzeko erabiltzen ditugula esanez. Gaurko zientzia eta teknika terminologian ‘bahuvrihi’ asko agertzen omen da.

Exozentrikoak zero-mugakizuna dutenak dira L. Lipka-rentzat (1966:53) ere

«In den sogenannten exozentrischen Kpp. vom Typ ‘pickpocket’ und ‘hunchback’ ist das Dm. ein Nullmorphems, d.h. es ist morphologisch nicht ausgedrückt».

Bide beretik, Ch. Rohrer-ek (1967:32-45) zero atzizkia proposatzen du *rouge-gorge* eta *compte-gouttes* bezalako hitz elkartuetan. Bigarren adibidean, konkretuki, proposamen honek berarekin dakar *compte*, ‘nomen agentis’ gisa hartzea (hau da, frantsesez *-eur*, *-ien* atzizkia hartzen duten beste askoren pareko).

Gramatika sortzailearen ikuspuntutik, beste edozein hitz elkartu bezala, sakoneko perpausetik eratorri izan dira Hitz Elkartu Exozentriko deituok. R. Lees-ek (1960:130), *redskin*, *longhair*... ‘Sujetu-Predikatu’ motan sartzen ditu, predikatu gisa izenondoa dutenen artean, eta hauen barnean ‘Exozentriko’ azpisailean. Berauen ezaugarri nagusia honako hau litzateke

59.- Ch.Bally-ren (1932:103-4) ideia jasoaz, «*porte-plume* (= (*chose qui*) *porte une plume*) et all. *Federhalter* (= *etwas (-er)*, *was einer Feder hält*) sont des dérivés, le premier au moyen d’un suffixe implicite, le second par le suffixe *-er*».

«The exocentric REDSKIN... substitutes in for such animate nouns as 'man,' Indian, etc., while the selection rules for WHITECAP are those of 'wave,' not 'cap'. Thus, while we shall still say that the relations within REDSKIN are those of the subject and predicate adjective of: 'the skin is red,' clearly the transform must be substituted in for nouns other than the subject».

L. Guilbert-ek (1971:LXXV-LXXVI), aldiz, *avoir* aditza duen perpaus batetik eratortzen ditugun eta oinarri nominala duten hitz elkartuen saila bereizten du, ezaugarri nagusitzat, elkarketa osoak funtzio berria hartzea emanaz. Osagaien kategoria gramatikalari begira hiru azpisail egiten ditu

- a. izena + izenondoa erakoak: *cul-terreux*, *casque-bleu*, *cordon-bleu*, pertsonak adierazten dituztenak. *Pur-sang*, *bec-croisé*, *rouge-gorge*, animaliak eta batez ere txoriak adierazten dituztenak. *Croix-Rouge*, *Croissant-Rouge* bizigabeak adierazten dituztenak. Hitz elkartua gehienetan izena izan ohi da, baina gerta daiteke izenondo gisa erabilia izatea ere.
- b. izena + [de+izena] erako adjetibo forma: *bec-de-lièvre*, *cul-de-jatte*... pertsona adierazten dutenak. Tresnak adierazteko sail osoa omen dago frantsesez: *bec-de-corbeau*, *langue-de-boeuf*, *pied-de-biche*... Gauzak adierazten dituztenak: *bec-de-cane*, *oeil-de-pie*... Landare izenak ere ugariak omen dira: *dent-de-lion*, *langue-d'agneau*, *oreille-de-souris*... Natur zientzietan eta arkitektura-apaingarrietan ere aurki daitezke horrelakoak. Elkarketa hauen kategoria izena izan ohi da.

«Ces formations ont un caractère populaire. elles se réfèrent à un trait particulier de l'objet ou de la personne exprimé par la ressemblance à une partie du corps d'un animal ou à une partie d'un objet».

Euskaraz, antzeko egiturak, ez ditugu Hitz Elkartu Exozentrikoen artean sartu, 'Landare, Txori Izenak' sailean, 'Hitz Elkartu Metaforikoetan' edo 'Erkaketa' erlazio semantikoan baino. Egia da *ahuntz-aurpegi*, *ahuntz-haginak*, *txoriburu*, *txepetxburu*... izenetan 'norbaitek aurpegia, haginak, burua' du dagoela, baina jabetza horretan erkaketa bat dago 'ahuntzak duen bezalako aurpegia', 'ahuntzak dituen bezalako haginak', edota, areago 'txoriak duen bezalako burua', *buru-ren* tasunen bat besterik ez delarik hartzen kontutan.

- c. zenbatzailea + izena: *trois-mâts*, *deux-roues*, *quatre-épices*, *quatre-saisons*...

Morfologia sortzailearen barnean, azkenik, R. Lieber-ek (1980:67-70), semantika lexikalaren erregelak eta egitura lexikalaren erregelak bereiztea

proposatzen du esanahi idiosinkratikoa duten hitz elkartuen berri emateko, berauen artean gure exozentrikoak daudelarik. Bere ustez, *paleface*, *redcap*, e.a. «*semantically noncompositional and at the same time structurally regular*» dira, eta datu hau semantika lexikalaren autonomiaren alde azaltzen zaigu.

Antzeko jokabidea du E. Selkirk-ek (1982:26), ardatz gisa eskubiko osagaia ez duten hitz elkartuen artean sartzean *pickpocket* eta *redhead*. Ingelesak baditu $N \rightarrow V N$ (*scrubwoman* bezalako izenak sortzen dituenak) eta $N \rightarrow A N$ (*high school* bezalakoak sortzeko) erregelak, baina erregela hauek ez dute aipatu berri ditugun adibideen esanahia esplikatzen

«These cases will require a rule in the semantic component of the grammar of English specific to the adjective-noun configuration, allowing for this special interpretation»

Pickpocket erakoetan ere, ingeles gramatikak, konfigurazio horri aditz-argumentu interpretazioa erantsiko dioen erregela berezia beharko du, elkarte osoari interpretazio exozentrikoa emanaz.

E. Bustos-ek (1986:95), azkenik, Hitz Elkartu Exozentriko/ Endozentriko bereizketa, beste hainbat autorek bezala, hitz elkartuaren eta beronek adierazten duenaren arteko erlazioan oinarritzen du

«El exocentrismo, en cambio, implica, semánticamente, la atribución de contenidos de las unidades presentes en el compuesto a una entidad que no se designa por ninguna de ellas, con la consiguiente reducción en la información de los elementos componentes que forman la unidad léxica motivada, la cual no pertenece al campo nocional de ninguna de ellas, sino a otro diferente».

Definizio honen arauera, honela sailkatzen ditu E. Bustos-ek (1986:102-110) Hitz Elkartu Exozentrikoak:

A.- Alor nozional bereko direnak: *agua de cepas*, *casa de citas*, *limpieza de sangre*, *lirio de agua*, *melón de agua*, *cangrejo de mar*, *golondrina de mar* (landare eta animalia izenak)...

B.- Alor nozional desberdinetakoak:

1.- Hitz Elkartu metonimikoak: *flor de ángel*, *palo de rosa*, *pico de oro*, *ojos de gato*...

2.- Hitz Elkartu metaforikoak: *estrella de mar*, *oreja de mar*, *brazo de mar*, *pan de azúcar*, *diente de perro*, *ojo de buey*, *torre de marfil*... Orohar

‘antza’, ‘alderaketa’ erlazioan oinarritzen direnak, eta guk, edo ‘Metaforak’ sailean edo corpus nagusian ‘Erkaketa’ erlazio semantikoaren azpian eman ditugunak.

- Hitz Elkartu Metonimiko-Metaforikoak: *cola de caballo, diente de león, oreja de fraile, pata de gallo*. «Normalmente suele tratarse de una metáfora en la que los dos términos del compuesto se predicán de la unidad no presente sobre la que se basa la metonimia» (E. Bustos 1986:109).

Esanahian oinarritzen den sailkapen honetaz, ordea, erlazio semantikoak aztertzean esan genuena izan behar dugu kontutan

«Las relaciones semánticas entre compuestos y referente y entre los elementos del compuesto podrían multiplicarse en un corpus documental más amplio, que nunca podría ser cerrado, en la medida en que el hablante está creando nuevas unidades por medio de la utilización de otras unidades del idioma ya existentes. Somos conscientes de ello y lo único que hemos pretendido es dar una visión de conjunto de los distintos tipos de relaciones semánticas que existen entre el compuesto y sus elementos. Quizás con ello hayamos caído en la trampa del estudio de la realidad «extralingüística», en lugar del estudio «lingüístico», como pretende Eugenio Coseriu, pero, por lo menos, el análisis de estos compuestos -en cuanto signos motivados- no puede hacerse sin tener en cuenta la realidad «extralingüística» (E. Bustos 1986:110).

Aipamen luze honek esanahiaz, beronen balioaz eta zailtasunez tesian azken hitza esateko balio duela iruditzen zaigu, esanahi erizpidearen balioaz lehen kapituluan esanak, sailkapenean zehar, hirugarren kapituluan, ia etengabe aurkitu ditugun zalantzak, e.a. ezin hobeki jasotzen dituelako.

Euskaraz, Hitz Elkartu Posesiboez R.M. Azkue (1923-25:399-400) eta L. Villasantek (1974:18-19) esanak, *begi-zuri* eta *bostortz* egiturak aipatuaz, osatzeko, honako sailkapena egin dugu Hitz Elkartu Exozentrikoen artean

a. izen bizigabea + aditza erakoak:

ziñegotzi (12), ziñopa (23), on behar (05), arrotz-nahia(17), etxekalte⁶⁰ (11, 14), denbora-pasa(mota) (16) (erdaratikako kalkoa dena, gure ustez), izudarraio⁶¹.

60.- Berez *kalte* izena den areen, ‘etxeari kalte egiten dioen’ pertsona adierazten duelako, eta, horrenbestez, *kalte* egin aditz-esapidea dugulako, sail honetan sartu dugu. Era berean *behar*, *nahi* izenak dira, baina ‘beharra duena’, ‘nahia duena’ adierazten dutelako ezarri ditugu azpisail honetan.

61.- «Izugarri edo ispiritu edo zer diran ez dakigun oiek ametsak dira geienak, eta askotan deabrua bera. Zer erlijio da izudarraio oiena? Oiek beren tximukeri oietan ipintzen duten medium ori, berriketontzi bat da» (Jainkoaren Billa, 18).

Izenak dira adibide guztiak, pertsona izenak lehen hirurak, objektu izena azkena. Orohar inguruko hizkuntzetan askoz ugariago den ‘aditza + izena’ (*sacacorchos, pasatiempo...*) egituraren kide dela esan daiteke. Hala ere berez izena den osagaia dutenek (*behar, nahi, kalte*), dirudienez, tradizio handiagoa dute besteek baino.

b. zenbatzailea + aditza: *guzia-barka*⁶² (15). Goikoen kidea dena, zalantzarik gabe.

c. zenbatzailea + izen bizigabea: *iruortza, lau-ortza, amalauoñ, amarratz*. Animalia eta tresna izenak dira.

d. Posesiboak: hitz elkartu exozentrikoez autore desberdinek esana aztertzean ikusi dugu, egitura hauen kategoria gramatikalarik buruzko eritzi-desberdintasuna. Guk izenondo elkartu bezala jaso ditugu, askotan izenondo gisa erabiliak aurkitu ditugulako. Izen balioan aurkitu ditugunekin azpisail berezia egin dugu, izen arrunt nahiz bereziak izanik bertan azaltzen direnak. Azkenik ‘Metaforikoa’ deitu dugun azpisaila ere egin dugu *bustanikara* eta *ipurtzuriak* hitz elkartuentzat, ez bait dira ‘buztana ikara’ edo ‘ipurdia zuri’ dutenak soilik. Honako azpisailok ditugu, beraz

- izenondoa[izena + izenondoa]izenondoa:

abo-zabal, aurpegi-zimela, begibakar, begi-okar, belarri-andi, biotz-gogor, bular-serail, buru arin, burugogor, errozabal, ezkata-zuri, gonamotz, egal-zuri, kopetilun, musu-gorri, papu-gorri, sur-luze, zangaluze, sudurkako, ule-erre, adar-biurri, begiratu-okar⁶³, betaurreko-aundi, xudur-piporta, ago-goxo, ao-eder, aho-laça, ao-zikin, albo-zabal, atari zabal, aurpegi-eder, aurpegi-illun, aurpegi-luze, aurpegi-murritz, arpegi zabal, axal-gorri, azal-lodi, azal-mingots, barru-gogor, begi-alai, begi-bakotx, begibeltx, begi-biribil, begi-bizi, begi gorri, begiaundi, betilun, begi-larri, begi luzia, begi-urdin, begi-zoli, begi-zorrotz, begi-zur, belarri-bakoitz, belarri-motz, berna-lodi, besamotz, betozko-ilun, bihotz apal, biotz-bero, bijotz bigun, biotz garbi, biotz-andi, bihotz-samur, biotz-zabal, bizar-beltz, bizar-zuri, buru ahul, buru-argi, buru-arloze, buru gaixto, buru gorri, buru-arro, buruandi, buru-loka, buru-makur, burusoña, buru zuri, esku-atsegin, esku-eder, esku-estu, esku-motz, escuoquer, esku zabal, gerri lodi, gogo-urduri, gonagorri, gorputz-astun, anka-motz, anka-sorra, anka-zabal, egotsabal,

62.- «*Elizak ere bai, bere barkapena bialdu zion; eta ixtoriak ere barkatuko al dio. Gaurko egunean ‘guzia-barka’ edo ‘transigente’ oiek barkatzen diote okefagoari ere*» (Santa Cruz apaiza, 9).

63.- Osagaien kategoria gramatikalak corpus nagusikoen arauera doaz. Hala ere guztiak ‘izen + izenondo’ direnez batera komentatu ditugu.

ezur andi, ortzargi, ule-gorri, itxura ederra⁶⁴, ixtazabal, kolore-gorri, lar-churi, lepoker, lepo zabal, matrail-gorri, min-zorrotz, mintzobakar, moko-luxe, mutur-gorri, mutur igar, odol-bero, oin-eder, okotz-zorrotz, popandi, praka-nasai, punta-sorroz, sabel-agor, sabel andi, sabel-nagi, sabel-vzcur, sur-zapal, tšankame, txapel-urdin⁶⁵, zango-arin, zapataundi, ciscu-estu, ao-kilimakor, bioz-minbera, betaurreko-beltz...

Oso bide emankorra euskaraz zerbait deskribatzen ari garenean behar ditugun izenondoak sortzeko. Lehen osagaia zenbatzaile delarik: (adar) *iru biurrekin* (24) aurkitu dugun adibide bakarra, orohar lehen esan bezala horrelakoetan izen balioa hartzen duelako egiturak; pentsa daiteke *iruortza* bezalakoak ezaguturik, eta euskal gramatikaren jakitun izanik, Orixek egindako hedapena dela erabilera hau (berak ere behin bakarrik edo erabilia).

- izena[izena + izenondoa]izena:

buztanikara, Begi-Exkela, belarluciac, belarrimotza, biotz arroa, ankamotza, gibelurdiñak, mingorra, mustur baltz, Prakagorri, Moñoker, ipurtargi⁶⁶, Prakerre, gogo aldartetsua, soñeko beltzak⁶⁷, adar-oqueurra, Begi-larria, begi-okerra, Begi-txikiya, besamotza, burubeltš, buru bero, buruaundi, buztan-luze, ele-eder, Esnepel, galtxagorri, Kaltzandi gibel-andi, gogo-urri, ankoker, eganagi, ille-loria, mihi-gaichto, min-laban, min-luze, moko-mee, musu-arro, musu oquer, mutur-gorriak, mutur-luzia, mustur-zuri, praka motx, Prakazar, Tšanogorri, txapelgorriak, saingorri, gonerre, siñest-urri...

Azken batetan goikoen kide direnak (adibide bera bi sailetan behin baino gehiagotan aurki daiteke), kasu batean izenondo gisa, bestean izen modura erabiliak. Horregatik hemengo adibide asko goiko sailean sar zitezkeen, eta hemen beti izen bezala erabiltzen direnak, hots, izen bereziak edota landare/txori... izenak soilik gorde. Baina testuinguruko erabileraren arauko sailkapenari egokiago eritzi diogu, eraikuntza hauen kategoria gramatikolari buruzko zalantzak argiago ikusi ahal izateko.

64.- «Bai, gizon itxura ederra! Arimea aldendu ezker, nai kanpotik nai barrutik ori ta astozar andi bat aen baten» (Abarak, 10). Tesi honetan ikutu ez dugun arren, izenondo 'posesibo' eta -ko atzizkiak eraturakoen arteko lotura eta hurbiltasuna erakusten duen adibidea. Izan ere euskaldun batek baino gehiagok *itxura ederreko* gizona esateko ez genuke inolako eragozpenik izango; areago, goiko *itxura ederra* baino errazago aterako litzaiguke.

65.- «Atzeraxeago astoa ta idia, artzai txapel-urdiñak, Anton eta Peru» (Jainkoaren Billa, 238). Aurreko oharrean esandakoaren bidetik, -*dun* atzizkiaren erabilera aztertzea ere mereziko luke. Hemengo *txapel-urdiñak*, izenondo gisa erabilia (besterik litzateke bera bakarrik azalduko balitz izen funtzioan), erraz izan bait daiteke *txapel urdindunak*.

66.- Agian 'ipurdian argia duena' bezala ere har daiteke, bigarren osagaia izena litzatekelarik.

67.- «¡Bera soñeko beltzak! ¡Bera argizai jaliak!» (Garoa, 355).

- pertsona adierazten duten *bustanikara*⁶⁸, *ipurtzuriak*, ‘Metaforiko’ azpisailean ezarri ditugunak, pertsonak ez bait dute buztanik, eta *ipurdi zuria*-k balio konotatiboa duelako.

Orain arteko sail guztietan bezala, ‘Hitz Elkartu Exozentrikoa + Atzizkia’ saila dugu *on-behartcen*, *vijotz-gogortu*, *buru-zuritzen*, *gogoberotu*, *gogoerizen*, *gogo-urritu*, *tšotšapaindu* aditzak edo *buru-arlotetza*, *buru-zorrozkera* izenak jasotzeko.

BI OSAGAI BAINO GEHIAGOKO HITZ ELKARTUAK

Bi osagai lokabe baino gehiagok eratutako hitz elkartuak bereziki aztertzeke arrazoia, inon idatzirik ikusi ez, baina bai maiz entzun dugun eztabaidan datza: euskaraz bi osagai baino gehiago elkartzen al dira hitz elkartua sortzeko?

Galdera honi erantzun nahian, hasteko, autore desberdinek inguruko hizkuntzez esana jasoko dugu. Hasiera hasieratik azaltzen dira bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuei buruzko aipuak⁶⁹. Baina bi elementu baino gehiago duten eraikuntzen konstatazio soila baino askoz interesgarriagoa da eraikuntza horien egitura zein den zehaztea. Hemen ere hasieratik defendatu dute, bi osagai baino gehiago izan arren, hitz elkartuak beti egitura binarioa duela. Hau da, bi osagai elkartzen direla hitz elkartua sortuaz, eta hitz elkartu hori, aldi berean, hitz elkartu berri baten osagai dela, berez nahi adina bider errepika daitekeen operazioa izanik. Hor dugu, esaterako, M. Bréal-en (1911: 171) pasartea

«Quelle que soit la longueur d'un composé, il ne comprend jamais que deux termes. Cette règle n'est pas arbitraire: elle tient à la nature de notre esprit, qui associe ses idées par couples. Il peut arriver que chacun des deux termes soit lui-même un composé. (...) L'important en pareil cas, est de mettre la coupure au bon endroit».

Beste gramatikalarik hauen iritzi ere, binakako egitura dute bi elementu lokabez baino gehiagok osatutako elkarketek: L. Bloomfield (1933:227), N. Morciniec (1964:102), Ch. Bally (1932: 103) edota J. Levy (1977:326).

68.- Erabat berdinak ez diren arren, bietan Metafora balioa dagoen heinean, *bustanikara* eta *txoriburu* ez bide daude hain urrun bata bestetik, nahiz metaforaren azpian dagoen egitura lehen kasuan Hitz Elkartu Exozentrikoa izan, eta bigarrenean Izen Elkartu Menpetasunezkoa.

69.- Hala nola W. Whitney (1889:482). J. Wackernagel (1905:26), N. Bergsten (1911: 71), H. Koziol (1937:42)...

Bi osagaitik gora zenbat aurki ditzakegun eztabaidatzen dutenek, erantzun desberdinak eman dituzte. J. Levy-k (1977:326) ez du erregela errekurtsiboan inolako mugarik ikusten, «*CN-formation must also be viewed as a recursive process with no upper limit on the number of times the relevant rules can apply*». N. Morciniec-ek (1964:102), aldiz, hiru osagai baino gehiagokoak gutxitan aurkitzen direla dio, zenbat eta osagai gehiago hitz elkartua orduan eta ilunago bilakatzen delako, eta osagaien arteko erlazio posibleak ere ugariagotu egiten direlako. H. Marchand-ek (1960b), azkenik, ingelesa eta alemanaren jokamolde desberdina aipatzen du. Ingelesezt, bi osagai baino gehiagoko hitz elkartu gutxi aurkitzeaz gain, ez omen dituzte inoiz hiru elementu baino gehiago izaten. «*Erst recht wird eine Verbindung von vier Komponenten im Englischen automatisch als syntaktische Gruppe aufgefasst und erhält zwei Hauptakzente*». Alemanez bost eta sei osagaikoak ere ikus omen daitezke.

Zatiketa beti binarioa bada, aldi berean hitz elkartua mugatzailea ala mugakizuna izango den aztertzean, alemanez bietatik edozein izan daitekeela hitz elkartu dio H. Marchand-ek (1960a:13). Ingelesezt, ordea, normalean, mugatzailea omen da aldi berean hitz elkartu; mugakizuna denean elkartua, bi azentudun egiturak eraikitzen direlarik.

Eraikuntza hauek berriak ala zaharrak diren, zein mailatakoak diren, e.a. aztertzean, orohar onartzen dute nahikoa berriak direla. H. Marchand-ek (1960b:412) alemanez aipatzen dituen bost eta sei osagaikoak ez omen dira oso zaharrak, antzina (Althochdeutschen) hiru osagaikoak bakarrik aurki bait zitezkeen. H. Koziol-ek (1937:52) ingelesez, hizkera arruntetan nekez aurkitzen direla bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak, dio; literatur hizkuntza eta legelarienean, aldiz, sarriago. Eta Ch. Rohrer (1967:154) frantsesezt preposiziorik gabeko elkarketak, duela mende batzuk pentsaezinezko zirenak, ugaltzen ari direlako ondoriora iritsi da bere ikerketan (*voyage avion aller-retour France-Corse; facteur constant écart-distance*, e.a.), komunikabideetan, prentsa idatzian batez ere.

Orain arte esanak gogoan hartuz, corpusean zehar jaso ditugun bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak aztertzean, zenbait puntu interesgarri aurkitu ditugu.

Alde batetik, inguruko hizkuntzetarako autore guztiek defendatu duten binakako zatiketarik aldentzen direnak badira, hots, bi osagai baino gehiagoz eratutako Hitz Elkartu Kopulatiboak. Ulergarria da frantsesezt, ingelesez edo alemanez zatiketa binarioaz hitzegitea, Dvandva motarik ez dutenez. Baina euskaraz,

ogi-arto-taloak (11), diru-arpide-iragarki (12), su-lur-ketan (14), neke trabaju naigabietan (22), bei ardi mosalak (14), begi sudur belarrietan (14), soro mendi zugaztai (14) izeka irañ irrien (14), seme senar gurasoentzat (14), aritz ametz bago artepean (11), egoki-eñez-labuñena (12), Bilbao-Donosti-Iruña-Gasteiz'ko (12), sudupil-begi-belafieri (24), lur-zeru-itsasoak (24), dantza-ifintzi-iskanbilek (24)...

bezalako izen elkartuetan hiru osagaiak daude maila berean, ez dago binakako egiturarik. Horregatik, hitz elkartu kopulatibo direla esan eta gehiagorik gabe utzi dugu azterketa.

Hitz elkartuak egitura binarioa duenean, ordea, hurren hurreneko osagaiak zeintzu diren ematen saiatu gara. Hau dela eta, gogora ditzagun M. Bréal-en (1911:171) hitzak *«l'important, en pareil cas, est de mettre la coupure au bon endroit»* eta Ch.Bally-renak (1932:103)

«Même lorsque deux analyses sont possibles, l'esprit doit opter, mais non renoncer à l'analyse; ainsi maître d'école de village signifie ou bien maître d'école enseignant dans un village ou bien maître enseignant dans une école de village».

Autore hauek aipatu zailtasunak behin baino gehiagotan aurkitu ditugu guk ere, egoki iruditu zaigun zatiketa binakakoa proposatuaz; baina egin dugunaz bestelakoa ere ez da ezinezkoa.

Bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak sailkatzean, corpus nagusiko erizpide berak baliatu ditugu, N. Morciniec-ek (1964: 102) dioen bezala, bi osagai baino gehiago izateak ez bait du esan nahi hitz elkartu mota desberdina eraikitzen denik.

Kasu bakoitzean -goraxeago aipatu Dvandva-k salbu- aldi berean elkartua den osagaia zein den esaten saiatu gara. *Kanta-papel saltzen* hitzean, esaterako, egitura elkartua sailkatzeaz gain (osagaien kategoria gramatikal, erlazio sintaktiko eta semantikoen arauera), azpian, *kanta-papel* ezarri dugu, aldi berean izen elkartu den mugatzailea, berau ere sailkatuaz.

Hala ere, badira bi osagai baino gehiagoko bezala jaso ditugunak, Dvandva ez direnak, baina aldi berean elkartua den osagaia zein den zehaztu gabe utzi ditugunak. Orohar horrela geratu dira, eranskinetan bildutako egituretako osagaiak dituztenak. Esaterako:

a.- Osagaietako bat ‘justaposizio’ denean:

Gabon-egunean (11): Obj-Alg Erg.-abs.-leku kasua-zertu Helburua

Gabon-aparia (18): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu garaia

Gabon-jai (23): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu garaia

Gabon-zugatza (23): idem...

bi osagai baino gehiagoko bezala daude markatuak, baina berauen azpian ez da *Gabon* osagai elkartu gisa jaso, ‘justaposizioak’ corpus nagusian ezarri ez ditugulako. Era berean,

erveste verba (01): Alg-Obj. Erg.-abs.-leku kasua-zertu Lekua

Muriskot urgeldia (10): Aposizioa

hausterri egun (04): Obj-Alg Erg.-abs.-leku kasua-zertu Helburua

usapal pareia (16): suj-obj erg-abs-zertu edukia

uda berri goiza (17): suj-obj erg-abs-zertu zatia

neskazar-musu (21): suj-obj erg-abs-zertu egilea

Eguberri-coplac (03): Alg-Obj Erg.-abs.-leku kasua-zertu Garaia

aíta saindu Nicolao (06): Aposizioa

Ostegun Santu arratsean (07): Sujetu-Obj Erg-abs-zertu Zatia

Eguberri eguna (08): Obj-Alg Erg.-abs.-leku kasua-zertu Helburua

Gabonzuzie (10): Alg-Obj Erg.-abs.-leku kasua-zertu Garaia

Gabon-subîla (10): Alg-Obj Erg.-abs.-leku kasua-zertu Garaia

Gabon ařatzaldian (10): Suj-Obj Erg.-abs-zertu Zatia

urbedeinkatu-untziya (10, 14): Obj-Alg Erg.-abs.-leku kasua-zertu Edukia

Gabonariz (11): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Garaia

gaztañerre janak (14): Objetu-Aditz

Gabon eresi (14): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Garaia

Eguberri bezperan (15): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

argorí koloreko (24): Suj-Obj Erg-abs-zertu Erkaketa...

orohar mugatzailea delarik justaposizioa.

b. Osagaietako bat ‘Eratorketa eta Hitz Elkarketaren Artekoak’ deitu klasekoa denean (*aldi, zale, zain, (k)ide...*).

Abadeartzañ (13): Obj-Suj Erg-abs-zertu Helburua

abertzale mota (12): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

bazkide-sail (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia

neska ezkongeiaren (14): Atributiboa

eguzki yeikialde (24): Suj-Alg Erg/abs-leku kasua-zertu Edukia

eguzki etziñalde (24): (goikoa bezalakoa)

arçan hor (04): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

eguinbide suerte (06): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

eche-sucaldetan (08): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

sucalde tresnaac (08): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Lekua

artzainausi (10): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

artzainmutil (10): (goikoa bezalakoa)

sukalde-baztarrea (10): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

afantzale-etxe (10): Suj-Alg Erg/abs-leku kasua-zertu Edukia

sukalzuloak (10): Suj-Alg Erg/abs-leku kasua-zertu Edukia

artzai-joku (10): Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea

Kanillo arrantzalea (10): Aposizioa

artzain-nexka (10): Atributiboa

artzaiñ-agure (10): Atributiboa

lamiñ-ekongaiak (10): Atributiboa

sükhalte-zola (11): Suj-Obj Erg.abs-zertu Zatia

mutiko zarangin-gaiak (11): Atributiboa

artzain Kulur (11): Aposizioa

Zatika abadegaia (11): Aposizioa

artzain ohoina (11): Atributiboa

andregai Maria (11): Aposizioa

gogai-aria (12): Obj-Suj Erg-abs-zertu Helburua

olerki-gogai (12): Obj-Alg Erg-abs--z (zertaz)-zertu Ondorioa, emaitza

mendibide-lokatzak (12): Alg-Suj Erg/abs-leku kasua-zertu Lekua

yaialdi-deirik (12): Alg-Obj Erg-abs-zertako-zertu Helburua

gogai-eltze (12): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

inguru-ibilbideetan (12): Alg-Suj Erg/abs-leku kasua-zertu Lekua

elerti-batzaldietan (12): Alg-Obj Erg-abs--z(zeri buruz)-zertu Helburua

pîlota-yokaldi (12): Alg-Obj Erg.-abs--z(zertaz)-zertu Baliabidea

ola-kebide (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

kristau-ikasbide (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Helburua

“Euskaltzaleak” bazkuna (12): Aposizioa

uda-ikastaro (12): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Garaia

Euskeltzale-batza (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea

euskel-izketaldi (12): Alg-Obj Erg-abs--z(zertaz)-zertu Baliabidea

dirutza-arpideak (12): Dvandva

bazkide-sariak (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Iturburua

euskaltzale-usaiezeko (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Metafora

bazkide-atxitze (12): Objetu-Aditz

arpide-aginpena (12): Obj-Alg Erg-abs--z(zertaz)-zertu Baliabidea

abertzale-goraberak (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

arrantzale anaiak (13): Atributiboa

eliz-artzain (13): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

elizjai-aldiak (13): Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea

gizon arrantzale (13): Atributiboa

Pedro errizaña (13): Aposizioa

Joanes artzaia (14): Aposizioa

etše artalde (14): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

Jakob artzaia (14): Aposizioa

Tšuri artzanora (14): Aposizioa...

azpian beste osagairik gabe azaltzen dira, *artzañ*, *abertzale*, *bazkide*,

ezkongei e.a. hitz elkartu eta eratorrien artean dauden egitura gisa aztertu ditugulako, dagokien eranskinean. Mugatzailea nahiz mugakizuna izan daiteke 'sasi-atzizkia'z osatua.

- c. Osagaietako bat -en edo -ko atzizkia daramana:** horrelakoak, dagokien eranskinean eman ditugun arrazoiengatik, corpus nagusitik kanpo ezarri ditugulako. Adibidez:

nagusi-etsekoandreak(05,14): Dvandva

sugañeko-agâk(10)

Jaungoico parcazaile(01): Atributiboa

Jaungoico-ucazalliac (01): Objetu-Aditz-Sujetu

Jaungoico emonzailiac (01): Atributiboa

blasphemiotaco hitz erraitetic (02): Obj-Aditz

suatzeko arria (10)

etxeoandra sorgiñek (10): Atributiboa

aïta Jaungoiko (13): Atributiboa...

Gehienetan lehen osagaia da -ko/-en daramana, baina ez beti.

- d. Osagaietako bat hots-uztardurazko izena:** onomatopeiak ere eranskinean jaso ditugulako:

mahats hondar-mondarren (05): Suj-Obj Erg.abs.zertu Zatia

urre-tintin (12): Suj-Obj Erg.abs-zertu Egilea

geiegikeri-bildur-mildufa (12): Alg-Obj Erg.-abs.--z (zeri buruz)-zertu Helburua

durundi zurrumurroak(14): Dvandva

tuntun ots (14): Suj-Obj Erg.-abs.-zertu Egilea

tuntun jotzalle (14): Objetu-Aditz-Sujetu

bioz-dardara (16): Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea

ez-eta-ba zurruburruez (19): Alg-Obj Erg-abs--z(zertaz)-zertu Edukia

biotz-pilpirak (24): Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea

maite dardara (24): Suj-Obj Erg-abs-zertu Iturburua...

Onomatopeia mugakizun zein mugatzailea izan daiteke.

e. Osagaietako bat 'Postposizioen' sailekoa: (*gabe* bigarren osagai dutenak ere bertan sartu ditugularik):

naigabe zelai (14): Suj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

adar gañ ertzean (14): Suj-Obj Erg.-abs.-zertu Zatia

begitarte-begiak (11): Dvandva

etzearte-alboan (10): Suj-Obj Erg.-abs.-zertu Zatia

desleyal-esquergabe (07): Dvandva

etxe-barne-ikuskizun (12)⁷⁰: Suj-Obj Erg-abs-zertu Iturburua

bekain-lefo (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia

aserre naigabeak (14): Dvandva

naigabe soñeko (14): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Garaia

su-ondo giro (15): Alg-Sujetu Erg/abs.-leku kasua-zertu Lekua...

f. Erdi bigarren osagai dutenak sartzen direnean bi osagai baino gehiagoko egituretan:

70.- Non *etxe-barne* dela lehen osagaia iruditzen zaigun: «Ez diteke ez lumaz, ez margoz, ez argazkiz, *etxe-barne* ikuskizun ori bizikiago ikus-arazi» (*Itz-lauz* 13)

egu-erdi haicea (02): Alg-Suj Erg/abs.-leku kasua-zertu Garaia
 gaberdi-garaituan (11): Suj-Alg Erg/abs.-leku kasua-zertu Edukia
 eguerdi-loa (03): Alg-Obj Erg.abs.-leku kasua-zertu Garaia
 egunerdi ceigniac (04): Alg-Obj Erg-abs.-leku kasua-zertu Garaia...
egu-erdi eta gaberdi bezalakoak ere eranskin batetan bildu ditugunez.

g. ‘Esaldi hitz’ deitu ditugunetakoak azaltzen direnean:

ayuma otsak⁷¹ (10): Suj-Obj Erg-abs.-zertu Egilea
 arlo-zeregiñetan (13): Dvandva
 alegin-zati (12): Alg-Obj Erg-abs.-leku kasua-zertu Zatia
 Aue Maria ezquillen (04): Alg-Obj Erg-abs.-leku kasua-zertu Garaia...

h. Bestelako egiturak. Beste eranskin labur batzutan jaso ditugun egituretako bat duenean osagai elkartuak:

artekale mustur-musturrean (11) Suj-Obj Erg-abs.-zertu Zatia
 artekale⁷²: Alg-Suj Erg/abs.-leku kasua-zertu Lekua
 idazle-lên-urrats (12): Suj-Obj Erg-abs.-zertu Egilea
 udaurren-kantua (24): Alg-Obj Erg-abs.-leku kasua-zertu Garaia
 igande iñulabarra (22): Suj-Obj Erg-abs.-zertu Zatia...

i. Izena + izenondoa + izena. Baina osagai elkartua zein den zehaztu gabe utzi ditugun kasuetatik interesgarriena, gure iritziz, ‘izena + izenondoa + izena’ moduko egiturak dira:

71.- *Ayuma* (= *ai ene*) nahikoa ihartua egon badaiteke ere.

72.- Adibideko lehen osagaia bera ere hitz-elkartu bait da aldi berean.

Barakulu zuri saski (24): Suj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia
 igitari beltz sailak (24): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia
 gorputz-il pilo (24): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia
 ostia saindu untzi (19): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia
 eguzki bero izpi (24): Suj-Obj Erg-abs-zertu Iturburua
 ur arre tanta (24): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia
 argi zurbil laño (24): Alg-Suj Abs--z(zertaz)-zertu Gaia
 erle gorri taldeak (24): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia
 kistar on erara (23): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza
 axe gozo-usaia (23): Suj-Obj Erg-abs-zertu Iturburua
 odol gorri xortik (19): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia
 arno garbi xorta (19): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia
 talo bero jaten (19): Objetu-Aditz
 ele alfer erraile (19): Objetu-Aditz-Sujetu
 ele ahul erraile (19): Objetu-Aditz-Sujetu
 sofre erakitu usain (19): Suj-Obj Erg-abs-zertu Iturburua
 haur gotor aralde (19): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia
 belar ondu pillan (18): Alg-Obj Erg-abs--z(zertaz)-zertu Gaia
 ur garbi ixurtzen (17): Objetu-Aditz
 irizle zorrotz eran (16): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza
 ur bizi iturria (16): Obj-Suj Erg-abs-zertu Ondorioa, emaitza

ikatz bizi ontzia (16): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

praile karmelita etxean⁷³ (15): Suj-Alg Erg/abs-leku kasua-zertu Edukia

lan andi egunetan (14): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Helburua

opil-gozo saltzailleak (13): Objetu-Aditz-Sujetu

neskatx aundiki sorta (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia

buru aztukor-altzoan (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

meza nagosi-ordua (11): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

ogi bedeinkatu-zatitxoa (10, 11): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Zatia

mutil-txiki pilo (10): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia

ogibeinkatu apur (10): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Zatia

abre mutu tropelac (06): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia

Jaungoico paltso eguneetan (01): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Helburua

jan barri gosiaz (08): Alg-Obj Erg-abs--z(zeri buruz)-zertu Helburua

bidezabal ertzetako (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

ur garbi barru mamiñean (13): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia...

Nahikoa mota ugaria, lehen adibideak XVIII. mendean jasoaz eta hortik aurrera ugalduez joan dena, antza denez. Goiko adibideek planteatzen duten arazoa, berriz, honako hau da: garbi dago hitz elkartu osoa ez dela kopulatiboa, beraz, binakako egitura duela. Orduan, zein da osagai elkartua? Badirudi

izena[izena + izenondoa]izena + izena

73.- *Praile karmelita*, 'Atributiboen' saileko ere izan daiteke.

dela zatiketa zuzena. Hau besterik gabe onartzeak, ordea, zenbait arazo dakartza berarekin

1. Lehen kapituluan aipatu dugu hitz elkartuko osagaiek ez dutela banaka hedapenik onartzen. Goiko adibideetan lehen osagaia, mugatzailea, da izenondoa hartzen duena, ez hitz elkartu osoa. Erizpide honen arauera, ezingo genituzke, bada, goiko adibideok izen elkartutzat hartu.
- 2.- Morfologia sortzailean ere behin baino gehiagotan aipatu da ‘Hitz Eraketa Erregeletan’, esaldi-kategoriarik, hitza baino goragokorik, ez dela sartzen⁷⁴. Salbuespenak ote euskal adibideok?

Erantzuna, L. Carlsson-en (1966:112) hitzen haritik etor dakiguke

«La fonction sémantique propre du type S/SA (gure ‘[izena+izenondoa] + izena’ egituraren parekoa) est d’exprimer que la substance S1 est en relation, non avec la substance S2 dans toute sa généralité, mais avec une de ses souscatégories seulement: des musées d’art oriental; des professeurs de droit romain, etc. Qu’on transforme ces exemples en des SS A (des musées d’art/orientaux, des professeurs de droit /romains), et l’on constatera qu’à la différence de coupure répond une profonde différence sémantique».

Azken batetan, lehen osagaiko izenak eta izenondoak kategoria bakarra osatuko luke, izena, alegia. Hau da, goiko adibideetan mugatzailea ‘justaposizioa’ dela esan daiteke, *Gabon-gaua*, *neskazar-musu* edo *zorion etorkizuna* bezalakoak, beraz. Eztabaidagarria izan daiteke *mutikotxu zoztor*, *eguzki bero*, *odol gorri*, *kistar on*, *gorputz-il* edo *igitari beltz* bezalakoetan zenbateraino gertatzen den esanahi aldaketa, zenbateraino ahoskatzen diren azentu bakarraren azpian (lehen kapituluko erizpideen arauera hitz elkartu direla salatuko luketenak). Baina bildu ditugunak izenak direnez, euskaldunok onartuko genituzkeenak, H. Marchand-ek (1960a) esango lukeen bezala, morfologi mailan sintaxitik bananduak daude, sintaxian izenak eta izenondoak izen multzoa osatzen duten heinean (eta izen multzoak ondoren mugatzailea hartzen du).

Gainerantzeko bi osagai baino gehiagoko izen elkartuak bi sail handitan bana daitezke

- a. **Osagaietako bat berdina dutelako eta/edo juntagailuaz elkartuak** (inoiz inolako juntagailurik gabe ere bai).- Hauetan mota bereko bi izen elkartu (edo gehiago) biltzen dira.

74.- T. Roeper & M. Siegel (1978:202, 212 oharra), E. Selkirk (1982:48), S. Scalise (1984: 176-179).

emacume dantzarija, ta cantaarija (01): Atributiboak

biguira, edo saraulecubac (01): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua- zertu Helburua

donu, dohain, eta abantail suertez (05) Alg-Obj Erg-abs-leku kasua- zertu Edukia

çare, sasqui eta otharre eguiten (05): Objetu-Aditz

gosse edo lo-mesua (03): Obj-Suj Erg-abs-zertu Helburua

iaspe eta sardoin harria (02): Subsumptive

odol eta hur icerdi (04): Obj-Suj Erg-abs-zertu Edukia

lajja, achur, ta ascora quirtenacaz (08): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia

erdeera edo latin verba (01): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

chirula eta trompetta soinularien (02)⁷⁵: Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea

barascal, hec auhal-iaquiac (03)⁷⁶: Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Garaia

guiçon eta einazté tropelabat (04): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia

Arcadius, eta Honorius, emperadoren (04): Aposizioak

beccatu, edo beccatore suerte (05): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

cobre eta letoin pusca (06): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

burdina eta altçairu meappean (06): Suj-Alg Erg/abs-leku kasua-zertu Edukia

75.- 'Izena + atzizkia' sailekoa: «eta guitarrién, eta chirula, eta trompetta soinularién vozic ezate hitan guehiagoric ençunen» (Leizarraga, 453)

76.- Tartean beste perpaus-atal bat ere sartuaz: «hec ene barascal, hec auhal-iaquiac» O. ten Gastaroa Neurthizetan, (19)

çuhaitz eta belhar landareac (06): Obj-Suj Erg-abs-zertu Emaitz
 cargu, eta present emaille (06): Objetu-Aditz-Sujetu
 ciencia, eta letra suerte (06): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia
 ezquilla, eta trompeta soinu (06): Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea
 arto edo ogui erregutada (08): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Zatia
 baso ta solo biarrac (08): Alg-Suj Erg-abs-zerekin-zertu-’en gainean,
 -i buruz’
 adin eta vicitce thaillu (09): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia
 arto ta lukainka-zati (11): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Zatia
 ur̃e ta zilar-metak (11): Alg-Obj Erg-abs--z(zertaz)-zertu Edukia
 etxe ta lur-jabeari (11): Obj-Suj Erg-abs-zertu Edukia
 gogai-ta mintzo-miatze (12): Objetu-Aditz
 muño ta mendixka sail bat (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia
 paper eta idazti sail (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia
 olde ta ausardi koska (12): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia
 euskel ala erdel egunkari (12): Alg-Obj Erg-abs--z(zertaz)-zertu
 Baliabidea
 azterpen ta zabalkunde-lanak (12): Alg-Suj Erg-abs-zerekin-zertu-’en
 gainean, -i buruz’
 aundiki ta apaiz-yendea (12): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia
 tšerri ta abelgorri talde (14): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia
 opill edo jostallu saltzalleak (14): Objetu-Aditz-Sujetu
 erri ta ibar kiskaltzeak (14): Objetu-Aditz
 jaun eta andre eskelariak (19): Deiturak

arto eta zingar pozi bat (19): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Zatia
odol eta orro gose (19): Alg-Atributu⁷⁷

serora eta fraide ongi-egile (19): Atributiboak

erle ta xori mota (19): Alg-Obj Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

bero idorte egun (19): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

harri edo makila-ukaldi (19): Alg-Obj Erg-abs--z(zertaz)-zertu Baliabidea

igande eta merkatu arratsetako (19)⁷⁸: Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

arima eta bihotz jabe (19): Obj-Suj Erg-abs-zertu Edukia

Manuel Yaben eta A. Zatarain jaunak (21): Deiturak

erri ta ballara-izenak (21): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

konfesiyo ta barau-egunak (22): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu
Helburua

egille ta moldiztegi-izenik (22): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

solo ta lur-uratzean (23): Objetu-Aditz

Baztan eta Nive-ibaġetan (23): Aposizioak

aġan ta txilin-soġuan (23): Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea

alkate ta apaiz jaunari (23): Deiturak

Bizkai-Gipuzko-zaindari (23): Suj-Obj Erg-abs-zertu Helburua

Jaungoiko eta geide-maitale (23): Objetu-Aditz-Sujetu

77.- 'Alg-Obj', 'odolaz norbaitek duen gosea' ere izan zitekeen, baina testuinguruak beste sailkapen honetara bultzatzen gaitu: «*Gutartean odol eta orro gose direnak, doazila Donostiarat*» (*Zezenak Errepublikan*, 76).

78.- Non *igande arrats* eta *merkatu (egun) arrats* ulertu behar den.

bei ta txal-ófuaz (23): Suj-Obj Erg-abs-zertu Egilea

arto-baba-zuku (23): Alg-Obj Erg-abs--z(zertaz)-zertu Gaia

Urtzi-geide-maitezko (23): Alg-Obj Erg-abs--z(zeri buruz)-zertu Edukia

perka ta mazkar ařantzara (24): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Helburua

ikasle edo estudiante pillo (26): Suj-Obj Erg-abs-zertu Edukia...

Adibide guztietan bi edo hiru hitz elkartu ditugu klase berekoak, osagai nagusia errepikatzen dela. Horregatik, orohar egitura kopulatiboetan gertatzen den legez, hitz elkartuetako batean isilpean uzten da errepikatzen den osagai nagusi hori. *Emacume dantzarija eta emacume cantarija; biguira lecubac edo saraulecubac; donu suerte, dohain suerte, eta abantail suerte...* genituzke, beraz, goiko adibideen azpian.

Beste batzutan, gutxitan, mugatzailea da, errepikatzen delako isilpean uzten dena:

erne lecuba ta toquija (01): Aditz-Alg Erg/abs-leku kasua-zertu Helburua

sort-lekhuaz, eta herriaz (06): Aditz-Alg Erg/abs-leku kasua-zertu Edukia

ur chirrist, edo tanta (07): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

az-osto ta quírténac (07): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

urun zacu, edo zorro (08): Obj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

erregue-jauregui, edo echeen (08): Suj-Alg Erg-abs-leku kasua-zertu Edukia

auntz-musturra ta aginak (11): Suj-Obj Erg-abs-zertu Erkaketa

giza-besoz ta istárez (11): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

euskel-egunkari-astekari (12): Alg-Obj Erg-abs--z(zertaz)-zertu Baliabidea

arto ipintze edo kentzea (14): Objetu-Aditz

emakume saltzalle ta erosleak (14): Atributiboak

baso belar lore landarien (14): Alg-Suj Erg/abs-leku kasua-zertu Lekua

gorpuz-neke ta gastuarekin (16): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

igande egun edo goiz (19): egin dugun sailkapenaren arauera, bi azpisail desberdinetako izen elkartuak bilduaz (nahiz biak menpekoak eta izenez osatuak egon)

igande egun: Suj-Alg Erg/abs-leku kasua-zertu Edukia (baina 'Subsumptive' bezala ere har daitekeena)

igande goiz: Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

boz-emaiteak eta eman-arazteak (19): Objetu-Aditz

mutil dantzari ta jolaslari (23): Atributiboak

apaiz Gelasi ta Nikasi Lañeak (23): Aposizioak

aba Apolar eta Polentzi (23): Aposizioak

bizkar-azal ta mamiñak (23): Suj-Obj Erg-abs-zertu Zatia

Euzko-aberri seme ta alabok (23): Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

Euzko-aberri: Suj-Obj Erg-abs-zertu Jabetza

Askoz ugariagoak dira, ordea, mugakizun errepikatua (edota 'Atributiboak' badira lehen osagai nagusia) ezabatuz etz azken hitz elkartuan bakarrik gordeaz, osatzen direnak.

- b. Osagai desberdinez eratuak:** hitz elkartu osoa Kopulatiboa nahiz Menpetasunezkoa izan daiteke, azken hauetan gertatzen delarik zailen hurren hurreneko osagaiak zehaztea.

Kopulatiboen artean, askotan izen elkartu osoa 'Aposizioa' edo 'Atributibo'en sailekoa izango da, oso erraza bait da horrelako egituretan osagaietako bat, aldi berean, izen elkartua izatea. Gainera oso elkarketa gardenak direnez gero, ez dago, Menpekoetan gertatzen den bezalako interpretazio zailtasunik:

Jondane Laurenti martirac (25): aposizioa
 'Jondane Laurenti'⁷⁹: aposizioa

Anselm arzai-nagusia (24): aposizioa
 'arzai nagusia': suj-obj erg-abs-zertu jabetza

Corda aitzuloaren (24): aposizioa
 'aitzulo': suj-obj erg-abs-zertu zatia

auntzadar-belar (24): subsumptive
 'auntzadar': suj-obj erg-abs-zertu zatia

Jondane Phetiri apostoliac (25): aposizioa
 'Jondane Phetiri': aposizioa

txantxangoñi kantari Melquiades (12): Aposizioa
 'txantxangoñi kantari': atributiboa

Simô larru appainçalebat (02): Aposizioa
 'larru appainçale': Objetu-Aditz-Sujetu

emazte escarlata saltzale (02): atributiboa
 'escarlata saltzale': objetu-aditz-sujetu

Dauid erregué propheta (04): aposizioa
 'erregué propheta': atributiboa

Christo al de Harizmendi jaun appeça (06): aposizioa
 'jaun appeça': deitura

Etcheverry jaun appeça (06): aurrekoa bezalakoa

andracume azur imintzalla (08): atributiboa
 'azur imintzalla': objetu-aditz-sujetu

elessa jaola abadiac (08): atributiboa
 'elessa jaola': objetu-aditz-sujetu

79.- Bi osagai desberdin baino gehiagoko izen elkartu bakoitzaren azpian emango dugu aldi berean elkartua den osagaia.

Asto Bizcarmendi (08): Aposizioa

‘asto bizcar’: suj-obj erg-abs-zertu zatia

ursagardaua (08): gehiketa

‘sagardaua’: alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

“Sorgiñ-iturri” izena (10): Subsumptive

‘sorgiñ-iturri’⁸⁰: suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

amorde sorgiña (11): atributiboa

‘amorde’: suj-obj erg-abs-zertu jabetza

seme usakuma (11): atributiboa

‘usakuma’: Metafora (berez ez bait gara ‘usakuma’z ari, mutikoaz baizik)

eskola-lagun Praiska (11): aposizioa

‘eskola-lagun’: alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua

zefi urdama (11): atributiboa

‘urdama’: Subsumptive

Kristiñau gudamutilak (11): atributiboa

‘gudamutilak’: obj-suj erg-abs-zertu ariketa

prai Gibel-andi (11): aposizioa

‘Gibel-andi’: exozentrikoa, izen berezia

zakur artzanorek (11): atributiboa

‘artzanorek’: suj-obj erg-abs-zertu jabetza

bidezti bizi-alarguna (11): atributiboa

‘bizi-alarguna’: suj-obj erg-abs-zertu iturburua

biltzar-buru-yaunak (12): deitura

‘biltzar-buru’: suj-obj erg-abs-zertu zatia

ziñegotzi yaunak (12): deitura

‘ziñegotzi’: exozentrikoa

80.- Izen arrunta balitz, honela interpreta daitekeena, gure ustez.

euskeltzaletasun-eragile (12): atributiboa
 'euskeltzaletasun': alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu helburua⁸¹

Ezeziel Moreno obispo jauna (15): aposizioa
 'obispo jauna': deitura

Luis Añegi apaiz laguntzalea (15): aposizioa
 'apaiz laguntzalea': atributiboa

Sasiain lengusu apaiza (15): aposizioa
 'lengusu apaiza': atributiboa

Añilaga gudari-burua (15): aposizioa
 'gudari-burua': suj-obj erg-abs-zertu jabetza

Enparan gefari-burua (15): aposizioa
 'gefari burua': suj-obj erg-abs-zertu jabetza

Osta tenienteordea (15): aposizioa
 'tenienteordea': suj-obj erg-abs-zertu jabetza

Valde-Espina markes jauna (15): aposizioa
 'markes jauna': deitura

apaiz meza-emale (15): atributiboa
 'meza-emale': obj-aditz-suj

aita Lugo jesuita (16): aposizioa
 'aita Lugo': aposizioa

Jainko-ikusle izena (16): Subsumptive
 'Jainko-ikusle': objetu-aditz-sujetu

Jesukristo Jainko-gizona (16): atributiboa
 'Jainko-gizona': gehiketa

arbola fruitu ekarle (17): atributiboa
 'fruitu ekarle': objetu-aditz-sujetu

81.- Berez *euskeltzale* + *-tasun* , ere izan daiteke; izen eratorria, beraz, eta ez elkartua.

Galarreta pilota plazan (17): aposizioa
 ‘pilota plaza’: alg-alg⁸² (erg/abs)--z(zertaz)-leku kasua-zertu helburua

Sakabia soñu-jotzallearen (18): aposizioa
 ‘soñu jotzalle’: objektu-aditz-sujetu

Alkain aita-semeak (18): aposizioa
 ‘aita-semeak’: dvandva

apez eskolemaile (19): atributiboa
 ‘eskolemaile’: objektu-aditz-sujetu

Santa Barbara mine-zuluan (21): aposizioa
 ‘mine-zuluan’: suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

Begi-txikiya segalaria (21): aposizioa
 ‘Begi-txikiya’: exozentrikoa, izen berezia

Manuel Lekuona apaiz jaunaren (21): deitura
 ‘apaiz jauna’: deitura

Prantzes-txikiya bertsolaria (21): aposizioa
 ‘Prantzes-txikiya’: izen elkartu berezia⁸³

emakume arrai-saltzalle (21): atributiboa
 ‘arrai-saltzalle’: objektu-aditz-sujetu

Artzai-txikia bertsolaria (21): aposizioa
 ‘Artzai-txikia’: izen elkartu berezia

Sasueta-aundi baserriko (22): aposizioa
 ‘Sasueta-aundi’: izen elkartu berezia

“Xenpelar bertsolaria” liburuan (22): aposizioa
 ‘Xenpelar bertsolaria’: aposizioa

sendi kistar-eredu (23): atributiboa
 ‘kistar-eredu’: atributiboa

82.- Ikus zer genioen mota honetaz.

83.- Ikus sail honetaz genioena.

“Uso Txuria Eñazu” eresi-soñuz (23): aposizioa
 ‘eresi-soñu’: suj-obj erg-abs-zertu egilea

Jelkide lagun ongila (23): atributiboa
 ‘Jelkide lagun’: subsumptive

Landajuela Pilipa txauñeskindariari (23): aposizioa
 ‘txauñeskindari’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu Lekua

Liga Piperpote (23)⁸⁴: aposizioa
 ‘Piperpote’: obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu metafora (hemen ez bait da berez
 ‘piparrak gordetzeko pote’az ari)

“Bayo” itxas-ontzian (23): aposizioa
 itxas-ontzi: alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua

uda-txori abeslariak (23): atributiboa
 ‘uda-txori’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu garaia

aita-seme saskigileak (24): atributiboa
 ‘aita-seme’: dvandva

Yon Costa efege-seinarenak (24): aposizioa
 ‘efege-sein’: suj-obj erg-abs-zertu jabetza

Uñi zezen-ezlaria (24): aposizioa
 ‘zezen-ezlari’: objetu-aditz-sujetu

deabru-gari izena (24): subsumptive
 ‘deabru-gari’: landare izenen barnean, suj-obj erg-abs-zertu iturburua...

Izen elkartu osoa menpekoa denean ere adibide ugari samar aurki dezakegu, askotan aldi berean osagai elkartua zein den erabakitzeko zailtasunak egon arren. Izan ere, zenbaitetan, azterketa bat nahiz bestea, biek dirudite zilegi: Enbeitaren *biotz-lora-txorta* izenean, esaterako, besterik gabe, bai ‘*biotz lora*’ + *txorta*, eta bai *biotz* + ‘*lora-txorta*’, biak dira onargarri. Dena den, aukerak aukera, guztietan modu bakar batean aztertu ditugu adibideak eta berauen hurren hurreneko osagaiak edonolakoak izanik ere,

84.- «Bat artu dau goguan / bestiak aztute, / bakafoi bialtzeko / pizkat ofaztute, / jakitun egon daiten / ‘Liga Piperpote’ (Gure Vřetxindofa, 172).

ondoan daramate gure ustez dagokien sailkapena, corpus nagusiko azpisailen batetan kokatzen dituen⁸⁵.

puni-sagar eramatera (24): objetu-aditz
'puni-sagar': subsumptive (beste interpretaziorik ezin bait diogu eman)

goi-yarlekura (24): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua
'yarleku': aditz-alg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

jostorratz ontzia (14): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
'jostorratz': aditz-alg (erg/abs)--z(zertaz)-zertu helburua

abere oñatza (14): suj-obj erg-abs-zertu egilea
'oñatz': suj-obj erg-abs-zertu egilea

euskel-izperkari-saria (12): alg-obj erg-abs-zertako-zertu helburua
'euskel-izperkari': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

paper-langile-ugaltzeaz (12): objetu-aditz
'paper-langile': obj-suj erg-abs-zertu ariketa

hortz garrascots (02): suj-obj erg-abs-zertu egilea
'hortz garrasca': idem

asto-errota harri (02): suj-obj erg-abs-zertu zatia
'asto-errota': suj-obj erg-abs-zertu baliabidea

bur-heçur leku (02): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu lekua
'bur-heçur': suj-obj erg-abs-zertu zatia

su odol nahasteca (02): obj-suj erg-abs-zertu edukia
'su odol': dvandva

mahatsarno copa (02): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
'mahatsarno': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

mahatsarno lacoa (02): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
'mahatsarno': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

85.- Sailkapen hau, leku gehiegi ez hartzeko, kode bidez emana dator tesian.

euscara cobla honsale (03): obj-aditz-sujetu
 'euscara cobla': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

itots-emaiten (03): objetu-aditz
 'itots': alg-obj erg-abs-zertako-zertu helburua

begui-ordethaillu (05): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu Edukia
 'begui-orde': suj-obj erg-abs-zertu jabetza

begui herts-idequi (05): obj-aditz
 'herts-idequi': dvandva

sagu eche jauna (08): obj-suj erg-abs-zertu edukia
 'sagu eche': suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

sur-auts-oncija (08): obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'sur-auts': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

ogui bihi suerte (09): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'ogui bihi': obj-arg erg-abs--z(zertaz)-zertu ondorioa

ezurgoiagak (10): obj-suj erg-abs-zertu helburua
 'ezurgoi': suj-obj erg-abs-zertu zatia

mugañaldatzallea (10): obj-aditz-suj
 'mugañi': alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua

ollañaitza (10): suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 'ollar': atributiboa

Amabirjiñafie (10)⁸⁶: suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 'Amabirjiña': atributiboa

sagardao bañika (10): obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'sagardao': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

eskontzegun-besperan (10): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'eskontzegun': obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu helburua

86.- Izen berezia.

zaku-arto sail (10): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 ‘zaku-arto’: neurri sintagma

basa ihice suerte (10): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘basa ihice’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

supazter xokoan (10): suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘supazter’: idem

oilar-kantua (10): suj-obj erg-abs-zertu egilea
 ‘oilar’: atributiboa

lixu-ikuztoki (10): obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu helburua
 ‘ikuztoki’: aditz-arg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

inkatzegile nausi (10)⁸⁷: suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 ‘inkatzegile’: obj-aditz-suj

efekaize-egunetan (11): suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘efekaize’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu iturburua

kobazulo-atean (11): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘kobazulo’: suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

gizotso-fama (11): suj-obj erg-abs-zertu erkaketa
 ‘gizotso’: gehiketa

tabako-ofi puska (11): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu zatia
 ‘tabako-ofi’: suj-obj erg-abs-zertu zatia

aundimin-azi (12): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘aundimin’: alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu helburua

giza-biotz-zokoan (12): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘giza-biotz’: idem

yaztetxe-atarira (12): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘yaztetxe’: aditz-arg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

87.- Atributiboa ere izan daitekeena, *nagusi* mugakizun zutenen beste hainbat izen elkartzuz genioen bezala.

euskera-lantze-arloan (12): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 'euskera-lantze': obj-aditz

euskal-belañi-arauz (12): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 'euskal-belañi': suj-obj erg-abs-zertu zatia

txingor funfun-otsa (12): suj-obj erg-abs-zertu egilea
 'funfun otsa': suj-obj erg-abs-zertu egilea

euskel-ikastola (12): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua
 'ikastola': aditz-alg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

España-legebatzafea (12): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'legebatzafea': obj-suj erg-abs-zertu ondorioa, emaitza

Legebatzartokian (12): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua
 'legebatzar': obj-suj erg-abs-zertu ondorioa, emaitza

giza-ardatz mutuñean (12): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'giza-ardatz': suj-obj erg-abs-zertu edukia

buru-yabetza apuñik (12): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu zatia
 'buru-yabetza': alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu helburua

euskel-olerti-yaia (12): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'euskel-olerti': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

bañen-azkure (12): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua
 'azkure': alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu helburua

goi argi-yario (12): obj-suj erg-abs-zertu ondorioa
 'goi argi': suj-obj erg-abs-zertu iturburua

eñi-elerti-betetasunik (12): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'eñi-elerti': obj-suj erg-abs-zertu edukia

gogo-gudari-sailetan (12): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 'gogo-gudari': alg-suj abs-zertako/norentzat-zertu helburua

udal-otseña (12): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'otseña': alg-suj erg-abs-zergatik-zertu helburua

artobero-uxai (12): suj-obj erg-abs-zertu erkaketa
 ‘artobero’: metafora

euskel-egunkari-ametsa (12): alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu edukia
 ‘euskel-egunkari’: alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

neurtitz-bazka (12): alg-suj abs--z(zertaz)-zertu gaia
 ‘neurtitz’: alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

Eusko-lkaskuntza-aretoan (12): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 ‘Eusko-lkaskuntza’: (izen berezia, izen elkartu arrunt gisa honela interpreta daitekeena) suj-obj erg-abs-zertu egilea

euskozaletasun-garrak (12): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 ‘euskozaletasun’: suj-obj erg-abs-zertu jabetza

oñarri-dirutza (12): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua
 ‘oñarri’: idem

gorabera-agiri (12): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘gorabera’: dvandva

otsein-sariak (12): suj-obj erg-abs-zertu helburua
 ‘otsein’: alg-suj erg-abs-zergatik-zertu helburua

landola-ornitza (12): objetu-aditz
 ‘landola’: obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua

landola-saria (12): alg-obj erg-abs-zergatik-zertu iturburua
 ‘landola’: obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua

landola-beařak (12): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 ‘landola’: obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua

erti-iturburu (12): obj-suj erg-abs-zertu ondorioa
 ‘iturburu’: suj-obj erg-abs-zertu zatia

euskel-idazle-batza (12): suj-obj erg-abs-zertu egilea
 ‘euskel-idazle’: alg-suj abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

buru-batzar iraste (12): obj-aditz
 ‘buru-batzar’: suj-obj erg-abs-zertu egilea

efi-izperkari-saria (12): suj-obj erg-abs-zertu helburua
 ‘efi-izperkari’: alg-suj abs--z(zertaz)-zertu gaia

euskel-irakurle-izendia (12): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘euskel-irakurle’: alg-suj abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

euskel-egunkari-txartela (12): obj-alg erg-abs--z(zertaz)-zertu ondorioa
 ‘euskel-egunkari’: alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

Gipuzko-buru-batzaferko (12): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua
 ‘buru-batzar’: suj-obj erg-abs-zertu egilea

zalpurdi-leiotik (13): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘zalpurdi’: suj-obj erg-abs-zertu baliabidea

eskutitz ontzian (13): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘eskutitz’: alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

jostorratz ontzia (14): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘jostorratz’: aditz-alg (erg/abs)--z(zertaz)-zertu helburua

ollar borroka (14): suj-obj erg-abs-zertu egilea
 ‘ollar’: atributiboa

zalpurdi jabe (14): obj-suj erg-abs-zertu edukia
 ‘zalpurdi’: suj-boj erg-abs-zertu baliabidea

alper-egon-bildurrik (16): alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu helburua
 ‘alper-egon’: alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu helburua

denbora-pasa mota (16): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘denbora-pasa’: exozentrikoa

buru-auste bearrik (16): alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu helburua
 ‘buru-auste’: obj-aditz

Jainko-ikuste otoitzean (16): obj-alg erg-abs--z(zertaz)-zertu ondorioa,
 emaitza

‘Jainko-ikuste’: obj-aditz

atz-eraman mota (16): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘atz-eraman’: suj-obj erg-abs-zertu egilea

giza-jende mordoxka (16): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 ‘giza-jende’: suj-obj erg-abs-zertu edukia

euskal erakus tokirat (17): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua
 ‘erakus toki’: aditz-alg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

artzain etxola (17): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘etxola’: subsumptive

sugar piztura (17): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 ‘sugar’: suj-obj erg-abs-zertu iturburua

basurde larrurik (17): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘basurde’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

ezkon meza denboran (17): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘ezkon meza’: aditz-alg (erg/abs)--z(zertaz)-zertu helburua

pausa leku beharretan (17): alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu helburua
 ‘pausa leku’: aditz-alg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

kanta-papel saltzen (18): obj-aditz
 ‘kanta-papel’: obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia

kafesne-zopak (18): alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia
 ‘kafesne’: gehiketa

karobi-atakan (18): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘karobi’: obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua

karobi erretzea (18): obj-aditz
 ‘karobi’: goiko adibidean bezala

Ori mendi-puntan (18): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘Ori mendi’: aposizioa

basaurde-arrastoan (18): suj-obj erg-abs-zertu egilea
 'basaurde': alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

ikatz-galbaia (18): obj-alg erg-abs--z(zertaz)-zertu helburua
 'galbaia': idem

baratzuri-zopa jan (18): obj-aditz
 'baratzuri-zopa': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

sagardo-kajaz (18): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'sagardo': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

sagardo-denboran (18): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 'sagardo': goiko adibidean bezala

eliz-abeslari-taldeak (18): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 'eliz-abeslari': alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

errauts botatzen (19): obj-aditz
 'errauts': aditz-obj

girstino eskoletxen (19): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu helburua
 'eskoletxe': obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua

poesi lurrun gogoz (20): alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu helburua
 'poesi lurrun': suj-obj erg-abs-zertu iturburua

sagardo prezioa (20): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'sagardo': alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

euskal pelotari kasta (20): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 'euskal pelotari': alg-suj abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

urtebetetze eguna (20): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua
 'urtebetetze': obj-aditz

gerra-itxas-ontzi (21): alg-obj erg-abs-zertako-zertu helburua
 'itxas-ontzi': alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua

bertso-paper-mordo (21): alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu edukia
 'bertso-paper': obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia

sorgin-arrobia (21): suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 'arrobi': idem

sagardo-bonbil (23): obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'sagardo': arg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia

euskal-supazter (23): obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'supazter': suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

ume irakastolan (23): suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 'irakastola': aditz-arg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

bertso-papel saltzale (23): obj-aditz-suj
 'bertso-papel': obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu edukia

bertso paper pilo (23): arg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu edukia
 'bertso paper': goiko adibidean bezala

batzoki-edegite (23): obj-aditz
 'batzoki': obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu helburua

neurtitz-sail (23): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 'neurtitz': arg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu baliabidea

Jelbatz-nausijek (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'Jelbatz': suj-obj erg-abs-zertu egilea

Josu-biotz-eguna (23): obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu helburua
 'Josu-biotz'⁸⁸: suj-obj erg-abs-zertu zatia

deun Andoni usain (23): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 'deun Andoni': aposizioa

deun Ander eguna (23): obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu helburua
 'deun Ander': aposizioa

Jel-gudarostia (23): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 'Jel-gudari': alg-suj abs-norentzat/zertako-zertu helburua

88.- Ikus izen berezia lehen osagaitzat duten menpetasunezko izen elkartuez esan duguna.

Jel-izpafingi (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'izpafingi': obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia

il-oge-buruan (23): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'il-oge': suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

Euzko-abefi-azkatasuna (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'Euzko-abefi': idem

Jel-ziñopei (23): alg-suj abs-norentzat/zertako-zertu helburua
 'ziñopei': exozentrikoa

kedats-opaltzen (23): obj-aditz
 'kedats': suj-obj erg-abs-zertu iturburua

atzefi-goñotuak (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza⁸⁹
 'atzefi': alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

txeñen-otseñak (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'otseñak': alg-suj erg-abs-zergatik-zertu helburua

atzefi-oitura (23): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua
 'atzefi': alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

negu-ekatz-laño (23): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu garaia
 'ekatz-laño': obj-suj erg-abs-zertu ondorioa, emaitza

ziñopa-odola (23): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'ziñopa': exozentrikoa

Jel-maitasun-îlîntijak (23): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 'Jel-maitasun': alg-obj erg-abs--z(zeri buruz)-zertu edukia

Sabin-bijotz-su (23): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 'Sabin-bijotz': suj-obj erg-abs-zertu zatia (izen berezia izanik lehen osagai)

batzoki-lendakarija (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'batzoki': obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua

89.- «Euzko-abenda zafa / lur onen ganian... / Urtzi deunak egiñik / azke bixiteko / atzeñ-gofotuak / buztarturik dauko» (53).

donoki-leyuak (23): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘donoki’: suj-arg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

Euzko-abenda-bijotza (23): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘Euzko-abenda’: suj-obj erg-abs-zertu edukia

Gabon zorion-poza (23): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu garaia
 ‘zorion-poza’: dvandva

Euzko-gastetxu-batza’kuak (23): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 ‘Euzko-gastetxu’: atributiboa

biotz lora-txortakin (23): alg-obj erg-abs-z(zertaz)-zertu edukia
 ‘biotz lora’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

doipuru-onespen (23): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 ‘doipuru’: suj-obj erg-abs-zertu jabetza

garbitoki-sutan (23): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua
 ‘garbitoki’: aditz-arg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

Josu aurpegi irudija (23): obj-suj erg-abs-zertu edukia
 ‘Josu aurpegi’: suj-obj erg-abs-zertu zatia (lehen osagaia izen berezia)

atzeñi-jolas (23): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua
 ‘atzeñi’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

goi-axe-zabaltzañe (23): obj-aditz-suj
 ‘goi axe’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

abefi-zorun-garaitza (23): suj-aditz
 ‘abefi-zorun’: suj-obj erg-abs-zertu jabetza

goi-elbururaño (23): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua⁹⁰
 ‘elburu’: suj-obj erg-abs-zertu zatia

Euzko-abenda-seme (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 ‘Euzko-abenda’: suj-obj erg-abs-zertu edukia

90.- Ikus goi mugatzaile duten izen elkartuetan genioena, lehen osagai horrek har ditzakeen adiera desberdinez.

donoki-usoak (23): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua
 ‘donoki’: suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

efi-maitale mordo (23): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 ‘efi maitale’: obj-aditz-suj

Bizkai-buru-batzar (23): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua
 ‘buru-batzar’: suj-obj erg-abs-zertu egilea

Euzko-abenda-eresi (23): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 ‘Euzko-abenda’: suj-obj erg-abs-zertu edukia

jaupa-eresi-egilia (23): obj-aditz-suj
 ‘jaupa-eresi’: alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu garaia

orobatasun-jai (23): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu modua
 ‘orobatasun’: suj-obj erg-abs-zertu egilea (lehen osagaia izenorde delarik)

abeñi-orobatasuna (23): suj-obj erg-abs-zertu egilea
 ‘orobatasun’: goiko adibidean bezala

eleiz-otoitz idaztiñoa (23): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘eleiz-otoitz’: alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu lekua

Jel-azi-ereitzalia (23): obj-aditz-suj
 ‘Jel-azi’: suj-obj erg-abs-zertu zatia

txaunburu-laguna (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 ‘txaunburu’: idem

ikastola-mutilak (23): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua
 ‘ikastola’: aditz-alg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

andapara-oxin ertzeraño (23): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘andapara-oxin’: suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

Bizkai-uri-buruko (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 ‘uri-buruko’: suj-obj erg-abs-zertu zatia

aratoste egunetan (23): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu helburua
 ‘aratoste’: obj-aditz

doibatz-lagija (23): suj-obj erg-abs-zertu egilea
 'doibatz': idem

txaunburu-etxera (23): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 'txaunburu': suj-obj erg-abs-zertu jabetza

yaitefi-gogoa (24): alg-obj erg-abs-zertako-zertu helburua
 'yaitefi': aditz-alg 'erg/abs'leku kasua-zertu edukia

gari-ale tontoña (24): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'gari-ale': idem

lizar adaburuetan (24): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'lizar adar': idem

oilar-luma (24): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'oilar': atributiboa

zugatz-adaburuan (24): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'zugatz-adar': idem

sagartxori-kabia (24): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 'sagartxori': obj-suj erg-abs-zertu helburua⁹¹

irasagar-lorea (24): suj-obj erg-abs-zertu iturburua
 'irasagar': landare izena, lehen osagaia identifikatzeko gai izan ez bagara ere

ler-adaburuan (24): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'ler-adar': idem

etxetxori taldea (24): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 'etxetxori': alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua (txori izena)

basamaats-orieta (24): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'basamaats': alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua⁹²

91.- Ikus 'landare, txori, hilabete izen'ei buruz genioena.

92.- Ikus *baso/basa* lehen osagai dutenen saila.

mendi-belar mota (24): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘mendi-belar’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

iraurbelar-izpiak (24): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu zatia
 ‘iraurbelar’: subsumptive

ufetxindor xinta (24): suj-obj erg-abs-zertu egilea
 ‘ufetxindor’: subsumptive

ezpel-edontzi (24): alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia
 ‘edontzi’: aditz-alg erg/abs-leku kasua-zertu helburua

ezten-aga mutúñez (24): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘ezten-aga’: obj-suj erg-abs-zertu Atala

ipurtargi talde (24): suj-obj erg-abs-zertu edukia
 ‘ipurtargi’: exozentrikoa

artile aria (24): alg-obj erg-abs--z(zertaz)-zertu gaia
 ‘artile’: suj-obj erg-abs-zertu zatia

maitemiñ eguna (24): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘maitemiñ’: suj-obj erg-abs-zertu egilea

isplika-belar izpi (24): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu zatia
 ‘isplika-belar’: subsumptive

afauts-estalkia (24): alg-suj abs--z(zertaz)-zertu gaia
 ‘afauts’: alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu iturburua

zutoin-ezufetan (24): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘zutoin’: alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu modua

kedats-laiño (24): alg-suj abs--z(zertaz)-zertu edukia
 ‘kedats’: suj-obj erg-abs-zertu iturburua

iztar-azur atala (26): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 ‘iztar-azur’: idem

ikastobi-zelayan (26): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia
 ‘ikastobi’: idem

zigarro paper liburutxo (26): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'zigarro paper': obj-alg erg-abs--z(zertaz)-zertu helburua

tabakorri ontzia (26): obj-alg erg-abs-leku kasua-zertu edukia
 'tabakorri': suj-obj erg-abs-zertu zatia...

Bi osagaitik gora, zenbat elkartzen diren kontutan hartuaz, orohar hiru osagai baino gehiagokorik ez dugula aurkitu esan behar dugu, Lizardi, Enbeita eta Kirikiñoren adibide bana kenduz gero

ikustegi-goialde-ezpañetara (12): suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'ikustegi-goialde': idem
 'goialde': bigarren osagaia eratorpen eta hitz-elkarketaren artekoa duena

ziñopa-odol-eztitze (23): obj-aditz
 'ziñopa-odol': suj-obj erg-abs-zertu zatia
 'ziñopa': exozentrikoa

tximistargi-iminte era (26): aditz-alg erg/abs-leku kasua-zertu helburua
 'tximistargi-iminte': obj-aditz
 'tximistargi': suj-obj erg-abs-zertu egilea

Hiru osagai baino gehiago dituzten gainerako izen elkartuak, Kopulatiboak (atributiboak edo aposizioak orohar) edo *eta/edo* juntagailuen bidez egindako elkarketak dira, hau da, mugatzaile edo mugakizuna errepikaturik daramatenak

donu, dohain eta abantail suerte (05): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu edukia

çare, sasqui eta otharre eguiten (05): obj-aditz

laija, achur eta ascora quirten (08): suj-obj erg-abs-zertu zatia

senar-orde Bela Beltz (11): aposizioa
 'senar-orde': suj-obj erg-abs-zertu jabetza
 'Bela Beltz': izen berezia (ikus berauei dagokien saila)

erbi, nai eper, nai galeper, nai oilagor, nai basaurde ilten (11): obj-aditz
 'galeper': txori izena, obj-suj erg-abs-zertu helburua bezala hartu duguna
 'basaurde': alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua (baina ikus *baso/basa* lehen osagaitzat dutenen saila)

Efi-lan eta Bai-egunkari etorkizunaren (12): suj-obj erg-abs-zertu jabetza (izen berezia lehen osagai)

‘Efi-lan eta Bai-egunkari’: bi aposizio koordinaturik

‘Efi-lan’: alg-suj erg-abs-zerekin-zertu ‘-en gainean, -i buruz’ dena den adibide honek izan dezake beste interpretazio bat ere: ‘Efi-lan (etorkizun) eta Bai-egunkari etorkizun’, alegia

Efi-lan ta Bai-zabalkundea (12): suj-obj erg-abs-zertu jabetza (baina ‘Efi-lan’ eta ‘Bai’ aldizkariaren izen berezi dira hemen)

‘Efi-lan’: alg-suj erg-abs-zerekin-zertu ‘-en gainean, -i buruz’

apaiz eta gotzai edo obispo jaunak (12): deiturak

‘gotzai edo obispo jaunak’: deiturak

“Biotz-Begietan” olerki-idaztiak (12): aposizioa

‘Biotz-Begietan’: dvandva

‘olerki-idaztia’: obj-arg erg-abs-leku kasua-zertu edukia

âfunfun aur astekaria (12): aposizioa

‘funfun’: hots-uztardura, errepikapenez sortua

‘aur astekaria’: alg-obj erg-abs-zertako-zertu helburua

apostolu, Beronika eta Fariseo jasteko (13): obj-aditz

antsoaba, sardiñ edo lantzoi zatia (13): alg-obj erg-abs-leku kasua-zertu zatia

itšas artz gizon jantzalleak (13): atributiboa

‘itšas artz’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

‘gizon jantzalleak’: obj-aditz-suj

otso ta beor oñatzez (14): suj-obj erg-abs-zertu egilea

‘oñatzez’: idem

ogi, ardo ta aragi saltzalleak (14): obj-aditz-suj

etše, bide ta zubi asmatzalleak (14): obj-aditz-suj

garo ta mendi-lore usaia (14): suj-obj erg-abs-zertu iturburua

‘mendi-lore’: alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu lekua

aita Poulain jesulagunak (16): aposizioa

‘aita Poulain’: aposizioa

‘jesulagun’: suj-obj erg-abs-zertu jabetza

Ziaran-zar arri jasotzallea (18): aposizioa

‘Ziaran-zar’: izen berezia, izen berezia + izenondoaz osatua

‘arri-jasotzallea’: obj-aditz-suj

Agorril-buruil gau izarretara (19): alg-suj erg/abs-leku kasua-zertu garaia

‘agorril-buruil gau’: suj-obj erg-abs-zertu zatia (‘agorril gau’ eta ‘buruil gau’ daudelarik bildurik)

‘agorril’: hilabete izena, suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia bezala interpretatu duguna

‘buruil’: hilabete izena, goikoa bezalaxe sailkatu duguna, suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

alfer mandrineria jende-jale (19): atributiboa

‘alfer mandrineria’: suj-obj erg-abs-zertu edukia

‘jende-jale’: obj-aditz-suj

Euzko-abefi seme ta alabok (23): suj-obj erg-abs-zertu jabetza

‘Euzko-abefi’: idem

girgil, añan ta txilin-otsian (23): suj-obj erg-abs-zertu egilea (hiru horrelako elkartzen direlarik)

matsondo ta gingilufiz lefoak (24): suj-obj erg-abs-zertu edukia

‘gingilufiz’: obj-suj erg-abs-zertu atala

Yaun Eñaimun bordanagusiak (24): aposizioa

‘Yaun Eñaimun’: deitura

‘bordanagusiak’: obj-suj erg-abs-zertu edukia

zornabelar, eta azitrai-landaz (24): suj-alg erg/abs-leku kasua-zertu edukia

‘zornabelar’: obj-suj erg-abs-zertu helburua

Sailkapenetik at geratzen den beste puntu bati helduz, mota honen ugaltzeari, alegia, kronologiaren haritikako ugaltzea baino gehiago autore jakin batzuren erabilera ugaria azpimarra daiteke. Alde honetatik benetan aipagarria da Enbeita, beste autoreak baino askoz gehiagotan baliatzen bait da *aberri-zorun-garaitza*, *Bizkai-Gipuzko-zaindari*, *Euzko-abenda-biotza* edo

biotz-lora txortakin bezalako izen elkartuez, Lizardi ondoren duela. Beste autoreen lanetan ez dago desberdintasun nabarmenik.

Bada, azkenik, beste puntu bat corpus nagusian hemen aztertzeko utzi duguna, hau da, *mundura agertze-baimen* (12), *igatu-ordaintza-kutxa* (12), *otoitzean luzaro-iraute kontu* (16), *putzezko pelota kontu* (12) eta *Andra Maria'ren jasokunde eleiza* (23) adibideetako mugatzaileari dagokiona. Goraxeago aztertu ditugu '[izenen + izenondoa] + izena' moduko egiturak, mugatzaileak izen kategoria gramatikala hartzen duela defendatuaz. Izan ere neskazahar, harri urdin edo arte latz bezalako izenek ematen digute bide horretarako. Oraingo adibideak, ordea, ez dira horrelakoak. *Andra Maria'ren jasokunde eleiza* izenean, pentsa daiteke lehen osagaiak izen berezi balioa duela, egitura osoa 'Aposizio' sailekoa izanez. Beste hitzen esplikazioa ez da hain erraz ikusten: *igatu-ordaintza-kutxa*-ren kasuan mugatzailea erlatibo laburtuari dagokion partizipioaz⁹³ eta erlatiboak eskatzen duen izen sintagmaz dago osatua, eta egitura honek ez du izen baliorik hartzen, ez du izenik sortzen, 'justaposizio'etan gertatzen den bezala. Mugatzailea 'esaldi-kategoria'tzat hartu behar dela dirudi; beraz, adibide osoa ez da egiatzko hitz elkartu bat, antzeko itxura duen egitura baizik.

Putzezko pelota kontu izenean, berriz, mugatzailea *putzezko pelota* da, izenlagunaz eta izen sintagmaz osatua berez. Baina izenlaguna eta izen sintagma zenbaitzutan izen gisa erabiltzen ditugu; hor ditugu, lekuko *nagusi-etxe*koandreak, non *etxe*koandre izen biziduna den, *nagusiren* parekoa. Edota *aitonen seme*, *erriko-etxe*, e.a. guztietan esanahiaren aldetik murrizte moduko bat gertatuaz. Eztabaida daiteke *putzezko pelota* esatean zenbateraino ematen den esanahi murrizketa hori, baina, gutxienez, antzeko egiturak izen balioan erabiltzen ditugu.

Mundura-agertze baimen eta *otoitzen luzaro-iraute kontu*, azkenik, mugatzailetzat perpaus mugagabea dutenak direla esan daiteke lehen begiratuan. Zehazkiago aztertuaz, ordea, bi izen horien arteko desberdintasunaz ohartzen gara. Lehenaren mugatzailea, *mundura-agertze*, izen elkartutzat har daitekeela defendatzen du P. Goenagak (1984:427)

93.- Ikus izenondo elkartuetan partizipioa/izenondoa erakoez osatuen gainean genioena.

«(21)-eko⁹⁴ aditz izen guztiak iragangaitzak dira, edo aditz iragangaitz batekin dute zerikusia: IGOTZEA, ETORTZEA, JOATEA. Eta agertzen den konplementua adlatiboan dugu, IGO, ETORRI, JOAN bezalako mugimendu aditzek eskatzen duten konplementu tipikoa, hain zuzen. Beraz, ZERURA eta IGOTZE-ren artean pentsa liteke aditz iragankor baten eta honi dagokion objektuaren artean legokeen lotura bera dagoela, eta, horregatik direla zilegi (21)-eko perpausak».

Esplikazio honek balio du, *mundura-agertze* mugatzailearen kasuan. Baina ez *otoitzean luzaro-iraute* mugatzailearenean. Agian *otoitzean iraute* har zitekeen objektu-aditz erlazioaren parekotzat, baina bi osagarri ezingo lirateke ekintza-izen baten ezkerretara azaldu inolako markarik gabe (-en, -ko hartuaz bai, noski). Azken adibidean, mugatzailea egiazko perpaus mugagabea dela esango genuke, beraz, P. Goenagaren (1984) terminologiaz baliatuz; eta, horrenbestez, esaldi-kategoria delako, hitz elkartua osatzeko balio ez duena. Aipagarria da, bestalde, mugakizuna *kontu* bezalako izena, oso esanahi zabala duena, izatea, beronek egiten duelako, gure ustez, onargarri egitura osoa. Zein berezitasun duen zehazten ez jakin arren, berehala ohartzen gara, perpaus mugagabea mugatzaile badu ere, *otoitzean luzaro-iraute kontu* ez zaigula hain harrigarria egiten. Baina hain erraz iruntsiko ote genituzke *otoitzean luzaro-iraute debeku*, edo *otoitzean luzaro-iraute baimen*? Guk ezetz uste.

94.- a. *Jesusen zerura igotzea* ospatzen da bihar.

b. Gurasoen Ondarrura *etortzea* neketsua izan da.

c. *Geure Ameriketara joatea* atzeratu beharra izan dugu.

d. 'Noiz *yçanen* da *jusgacera etorce* ori?'

adibideez ari da.

BOSGARREN KAPITULUA

ERANSKINAK

Azkenik, inolako azterketarik gabe, hitzen zerrenda hutsak emanaz, bi eratako egiturak ematen ditugu: edota lehen kapituluaren esanaren arauera, izen kategoria gramatikaleko izan arren erregularrak ez diren egiturak ('justaposizioak', 'esaldi-izenak'...), edota hitz elkartuen inguruan dabiltzala esan izan arren, berezitasunen bat aurkitu izan zaienak ('postposizioak', 'eratorketa eta hitz elkarketaren artekoak'...). Ondoren, bada, eranskin bakoitzeko egituren azalpena emango dugu.

1. 'ESALDI-HITZAK'

H. Marchand-ek (1960a:80) 'Phrases' deitzen dituen egiturak bildu ditugu lehen eranskin honetan. Berez perpausari edo perpauseko atalen bati dagokion egitura duten elkarte hauek, izen balioa hartzen dute esanahi bakarra lortzen duten neurrian. Hots, multzo osoaren esanahia, atal bakoitzaren esanahiaren gehiketa gisa ulertu ezin denean.

Antzeko egiturak inguruko hizkuntzetan ere badirenez, aspaldidanik aurki daiteke berauen aipamena hitz elkarketari buruzko lanetan. H. Koziol-ek (1937:62), esaterako, 'Satzwörter' deitzen die ingelesez, unitate bakar gisa, ideia bakarra adierazteko, erabiltzen diren perpaus osoei. Askotan landare eta lore izenak adierazten omen dituzte: *forget-me-not*, *kiss-me-quick*, *kiss-me-at-the-garden-gate*...

W. Henzen-ek (1947:83), 'imperativischen Satzname' deitzen die, unitate bakarra, esanahia aldatu gabe osagaietan zati ezin daitekeena osatzen dutelako; eta R. Lieber-ek (1980) esango lukeen bezala esanahi zatikingabea, 'noncompositional meaning', izate honetan, exozentrikoekin parekatzen ditu¹: *Gottseibeius*, *Taugenichts*, *Fürchtegott*...

1.- Hain zuzen ere, autore batek baino gehiagok Hitz Elkartu Exozentrikoetan sartu dituzten egiturak, 'aditza + izena' modukoak, 'Satzname' sailean ematen ditu W. Henzen-ek (1947).

F. Brunot & Ch. Bruneau-k (1933:140) ere «un groupe de mots quelconques peut devenir un mot composé, s'il évoque un "concept", une chose simple» diote.

H. Marchand (1960a:80-83) dateke puntu hau luzeen aztertu duenetakoa. Ondoren aztertzen dituenak, bere iritziz, unitate lexikalak dira:

«In order to create a new lexical unit, language does not necessarily follow a pattern that is morphologically isolated. Any syntactic group may have a meaning that is not the mere additive result of the constituents»².

E. Benveniste-k (1966:90), azkenik, 'Conglomérés' izena ematen die *va-nu-pieds, meurt-de-faim, monte-en-l'air* edo *décrochez-moi-ça* bezalako izenei, berauen ezaugarria honakoa izanik: «*Le trait général de ces conglomérés est qu'une construction complexe se soude en un bloc, sans que les éléments soient mutilés ou altérés*».

Euskaraz, perpaus mailako egiturak, perpaus mailako atalak bildu direla izena emanaz esango genuke, ondoko kasuotan:

1. izen sintagmaren egitura dutenak: *Nere Jesukristo Jauna, Jainkôn-izenekôri, Ni Pecatarija, Aita Gurea*³...
- 2.- agur gisa erabiltzen ditugun egiturak: *Agur Maria, egun-onak*
- 3.- Aditzaz eta perpauseko beste atal batez osatuak (sujetu, objetu edo aditzondo): *alegin, nordana* (16), *ala-naia, nork artu*⁴, *ongi-etorria, zerdana* (16), *cereguina, or dago, zer esan, zer-ikusi, zer-izan* (16), *zer pentsatua*⁵...

2.- Aipagarria da, H. Marchand-ek (1960a:82) 'Gehiketa mota' (*king-emperor*) eta 'Aposizio' mota (*gentleman-farmer*) 'Phases' sailean sartu izana lehen liburu honetan. Bost urte beranduagoko artikuluetan Hitz Elkartu Kopulatiboetan sartu zituenez, hala egin dugu guk ere. Izan ere berez bi izen bata bestearen ondoren ez dira sintaxi mailako egituretan azaltzen.

3.- Alde honetatik, corpus nagusiaren bukaeran aztertu ditugun *-en/-ko* daramaten osagaiez eraturakoen kide dira. Areago, guztiak batera behar dutela esan daiteke. Baina azkenean sailkapenean hemen geratu zaizkigu *Gure Aita* eta *Aita Gurea*.

4.- «Gizonak: *zer eman gutxi ta nork artu asko izango deulako, aizkeneen ee, batzui osook emanafen, besteek erdie beerko ue*» (*Euskalefiaren Yakintza* II, 357).

5.- Mugatzailea daraman partizipioa izan arren, aditzaren sailean sartu dugu.

4.- Perpauseko beste atal batzuez osatuak: *nun-ze-barri* (11), *zein-geiagoka*, *ecereza*, *ondo-ez*⁶, *sari-eska-ezak*, *zergauza*⁷ (16)...

5.- Baieztapen/ukapen osagaia eta aditza: *ba-dana* (16), *eztabaida*...

6.- Aginte-egitura: *bizibediak* (13)

Sail hauek biltzen dituzte corpusean zehar jaso ditugun egitura desberdinak. Honek ez du esan nahi, ordea, guri azaldu ez zaizkigun perpausatatek izen balioa har ez dezaketenik. H. Marchand-ek (1960a) zioen bezala, edozein multzo bilaka daiteke izen erabilera jakin batetan, baina morfologia mailan sintaxi multzotik banandua egon gabe. Horrexegatik ezin da, hain zuzen, erregularik, erregulartasunik, aurkitu 'Esaldi-hitzetan'.

2.- 'JUSTAPOSIZIOAK'

Lehen kapituluan esan bezala, A. Darmesteter-ek (1874:8) ezarri zuen gero R.M. Azkueren (1923-25:392) eskutik iritsi zaigun hitz elkartu eta 'justaposizioen' arteko bereizketa:

«Pour l'esprit même de la formation, la juxtaposition n'est qu'une simple réunion de termes rapprochés par les hasards de l'usage; la composition est une union intime de mots dont le rapprochement a sa raison d'être dans l'ellipse».

Elipsirik gabe, osagaien gerturatze soilaz, noiz lortzen den unitate berria, kontzeptu-adierazpen bakarra, eta noiz ez jakiteko egon daitezkeen zailtasunak ez ditu, ordea, ukatzen⁸.

6.- Ez eratorketa-atzizkien artean ematen dute R.M. Azkue (1923-25) eta L. Villasantek (1974). Hala ere, ez ukapen-osagaia dagoen neurrian, eta berau atal lokabea denez, 'Esaldi-hitzen' barnean sartu ditugu adibideok.

7.- «Iru ezaguera-mota ditu gizonak. Begiz edo gorputzeko beste zentzuz ezagutzen degu olako edo alako zergauza» (Jaingoaren Billa, 36).

8.- «Nous avons montré, dans le premier chapitre, les difficultés qu'offre la détermination exacte et complète de tous les juxtaposés de la langue. Le plus souvent on est obligé de se laisser guider par des appréciations personnelles, chose toujours pleine de risques. On se condamne donc, si l'on veut dresser le tableau de ces mots, à donner des listes trop complètes d'un côté, incomplètes de l'autre, puisque quelques-uns de ces juxtaposés pourront présenter au lecteur des idées complexes qui nous paraissent simples; que d'autres, au contraire omis sciemment, lui sembleront offrir une unité d'image que nous n'y trouvons pas» (A. Darmesteter 1874:21).

Osagaien elkarketa soil diren egitura hauek, elkarketa osoaren eta osagaien kategoria gramatikalararen arauera sailkatzen ditu. Gaur egun erabat iharturik dauden zenbait elkarketa-mota alde batera utzirik (*debout, malgré, toujours, hormis, dans, déjà...*), honelako sailkapenak ematen ditu:

- 1.- Izenondoa + izena = izena: *bas-allemand, belles-lettres, blanc-bois, court-bâton, demi-chaîne, double-canon, faux-témoins, libre arbitre, petit-maître, sage-femme...* Sail honetan sartzen ditu *saint Pierre* modukoak ere.
- 2.- Izena + izenondoa = izena: *coffre-fort, loup marin, garde royale, eau bénite...*
- 3.- Izena + izena = izena: aurreko bi sailak 'Juxtaposés de coordination' sail nagusikoak badira, hauek 'Juxtaposés de subordination' motakoak dira. Hau da, 'justaposizioen' barnean, egiazko hitz elkartuen artean bezalakoxe sailak egiten ditu. Adibideak: *chemin de fer, hôtel de ville, mont-de-piété, salle d'asile, boîte au lait, salle à manger, arc-en-ciel, docteur en droit...*
- 4.- Sinekdokea gertatzen deneko justaposizioak: *la gorge-blanche, le bec-rond, le cou-rouge, la gorge-nue, la tête blanche, la tête-noire, un cordon bleu...* Landare, animalia, harri... izenak dira orohar.
- 5.- Izenondo kategoriako justaposizioak: *clairvoyant, tout-puissant, sourd-muet, aigre-doux...* Bi izenondoz, edota aditzondo balioko izenondoaz eta partizipioaz osatuak.

F. Tollemache-k (1945) italieraz aplikatu zuen justaposizioen sailkapen hau, lehena izan zelako aipatu dugu. Baina ondorengo autoreek, sailkapenean zehar ikusi ahal izan dugun legez, *sourd-muet* eta *aigre-doux* izenondo elkartu kopulatiboetan sartu dituzte; eta menpetasunezko justaposizioen saila, menpetasunezko hitz elkartuek irentsi dute. Izenaz eta izenondoaz osatutako elkarteak besterik ez dira, beraz, geratzen.

R.M. Azkue (1923-25) eta L. Villasantek (1974), hain zuzen ere, *arkazte, zorion, udaberri, neska zahar...* bezalakoak, hots, izena + izenondoa modukoak aztertu dituzte 'justaposizio' deituraren azpian. L. Villasantek (1974:23), 'Composición impropriadamente dicha' sailean kokatzen ditu, berez elipsirik ez dagoelako; hala ere bi euskal gramatikalariek onartzen dute, osagaien junturan gerta daitezkeen aldaketak, egiazko hitz elkartuetan aurkitzen direnak bezalakoak direla.

Euskal gramatikariok 'justaposizio' deitu egitura hauen parekoak nola sailkatu izan diren beste hizkuntza batzutan aztertu nahi badugu, izenarekin batera azaltzen den izenondoa bi klasetako izan daitekeela ikusiko dugu. Izan ere, inguruko hizkuntzek badituzte *solar*, *nacional*, *musical*... bezalako izenondoak, izen batetik eratorriak. Ch. Bally-k (1932:97) 'adjectif de relation' deitu zituen hauen azpian izena dagoenez, izen elkartu bailiran aztertu ditu J. Levy-k (1974, 1976, 1978) *musical clock* bezalako egiturak. Euskaraz horrelako izenondorik ez dugunez, alde batera utziko dugu izenondo hauen azterketa.

Orain interesatzen zaiguna *blackbird*, *bonheur*, *coffre-fort*, *grandfather*, *highway*, *Kleinstadt*... nola sailkatu dituzten ikustea da.

M. Grevissek (1969:97) koordinaziozko hitz elkartuen artean aztertzen ditu, bi izenez edo bi izenondoz osatutako egiturekin batera. Hitz elkartu direla esateko arrazoiak, kontzeptu bakarra adieraztearena litzateke (esplizitoki esaten ez badu ere, hitz elkartuei buruzko definizioaren ondorioztat hartu beharko genukeelako *bas-relief* edo *rond-point* hitz elkartu gisa definitzea).

Era berean jokutzen du Kr. Nyrop-ek (1936, III:270-1) ere *belle-fille*, *vinagre* edo *chou-fleur* izenetan, osagaiak koordinazio erlazio bidez elkartzen direla dioenean. A. Darmesteter-en (1874) 'justaposizio' / 'egiazko hitz elkarketa' bereizketa kritikatzan du, bestalde, *vinagre*, *bonhomme*, *petits-enfants*, *chou-fleur*, *bateau-mouche*, *café-concert*... -hau da A. Darmesteter-ek bi sailetan banatu zituen adibide hauetan- guztietan, bi hitz koordinaturen elkarketa besterik ez dugula esanez. Determinatzailea izena zein izenondoa izan omen daiteke, izenak askotan erabiltzen bait dira beste izen baten determinatzaile gisa (*un ton canaille*).

O. Jespersen-en (1942:157) ustetan *shorthand*, *blackmail* edo *easy-chair* hitz elkartuak dira:

«Though the adjectives in these examples stand in the ordinary relation of adjuncts to their substantives, there is a marked isolation of sense, as expressed in the unity-stress on the first element»

Jespersen-ek aipatutako bi arrazoiak, esanahi bakarra eta azentu bakarra, dira beste autore batzuk ere 'izenondoa + izena', edo 'izena + izenondoa' egiturak hitz elkartutzat hartzera bultzatu dituztenak. Zenbait aipatzekotan, H. Marchand (1960a, 1965b), R. Lees (1960:129), V. Adams (1973:83),

Gleitman & Gleitman (1970:86-87), Naumann (1972:95), Ch. Rohrer⁹ (1967:119-122) edota H. Brekle (1970:147) dira horrela jokatu dutenak.

Gure lan honetan, lehen kapituluaren amaieran esan dugun legez, osagaien kategoria eta hurrenkerari dagokionez sintaxitik bereizten ez diren elkarketak, esanahian eta azentuan soilik oinarritzen direnak, corpus nagusitik ateratzea erabaki dugu, esanahi bakarra noiz lortuko den eta noiz ez ezin jakin daitekeelako aldeaz aurretik. Areago, A. Darmesteter-ek (1874:21) esan bezala, hiztun desberdinek iritzi desberdinak izan ditzakete 'izena + izenondoa' moduko egitura baten esanahi bakarraz.

Bi kategoria gramatikal hauen hurrenkerari dagokionez, bestalde, ikusi dugu A. Darmesteter-ek (1874) 'izenondoa + izena' nahiz 'izena + izenondoa' egiturak era berean aztertzen zituela. Era berean jotatzen du Ch. Rohrer-ek (1967:123-6). Baina kontutan izan behar dugu hizkuntza erromantzeetan izenondoa izenaren ezkerretara (balio estilistiko berezia hartuaz askotan) nahiz eskuinetara azal daitekeela. Euskaraz, ordea, izenondoaren lekua askoz finkoagoa da¹⁰. Horregatik *gorriune*, *zabalune*... eta antzekoak, lehen osagaia izenondoa izanik ere, ezingo genituzke inoiz izen multzo bezala aztertu. Izen multzo ala izen elkartu ote diren, zalantzak sortzen dituztenak euskaraz 'izena + izenondoa' hurrenkerak dira.

Corpusean jaso ditugunak, zenbaitetan zalantzak izan arren, esanahi bakarra zutela iruditu zaigunak dira. Egia esan, osagaien junturan aldaketa fonetikoak gertatu izanak ere garbi adierazten du 'justaposizioen' aurrean gaudela. Izen arruntak (bizidunak edo bizigabeak) nahiz izen bereziak osa ditzakegu izena eta izenondoa elkartuaz:

abelgorri, aitagoi, aita santu, arantza-beltza, arkazte, ardatz-nausija, arnas-estuka, artelatza, astozar, beatxikar, beigorri, belargazi, belar-kizkur, berri ona, bidestu, bitxabal, bide zigor, Eguberri, elorri-zuri, elgorri, estegorrija, etxabeltz, Gabon, gizagaixo, gizaguren, gizatxar, galmotz, gosarixiki, burtariña, Aizkorri, arriargitsuz, argorria, arnabar, erbeste¹¹, il otza, itz lauz, itz neurtu, iparbeltza, ikurtona, ilun nabar, Itsasso Gorri, Spiritu Saindua, Kardulatza,

9.- Esanahiaz eta azentuaz gain, beste zenbait erizpide ere aipatzen ditu, egitutok hitz elkartu direla erakusteko, hala nola: bertako izenondoa beste izenondo batzurekin koordina ezina (**un coffre fort et bleu*), izenondoak maila adberbiorik hartu ezina (**une chaise plus longue*), izenondoen hurrenkera (*un beau long-métrage*, egiazko izen multzoetan, ordea, **un beau long voyage*), e.a. Dena den, esapideek (*black market*) ere N. Spence-k (1969) dioen bezala, osagaiak erabat lexikalizaturik daudenez, ezaugarri guzti hauek dituzte.

10.- Ikus *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak* I, 243-5.

11.- *Beste* izenaren ezkerretara azaldu ohi den arren, leku hoberik ezean, hemen sailkatu duguna.

catamotz, komunio aundia, laba gori, lagi-zarra, Mendizorrotz, meza nagusi, minbizi, mutil zar, neskazar, ogibedeinkatu, oial-estu, ollagor, ote txiki, pipermin, testamentu berri, udaberri, ur-lastera, txakur txiki, ziza gorri, zorigaitz, zorion, zur-landu...

3.- HOTS-UZTARDURAZ SORTUTAKO HITZAK

Orohar ‘Onomatopeia’ deitura hartu dutenak. R.M. Azkuek (1923-25:401), berauen sorreran elipsirik egon ez arren, hitz elkartuen artean sailkatu zituen. L. Villasantek (1974:26), ordea, arrazoi berarengatik ‘Composición Impropiamente Dicha’ sailean ezartzen ditu. P. Lafitte-ek (1944:38-40) eta A. Campionek (1884:145) hitz elkartuen artean ematen dituzte, inolako justifikaziorik gabe. C. Uhlenbeck-ek (1911), aldiz, ez ditu aipatu ere egiten.

Inguruko hizkuntzak azertu dituzten gramatikalarien artean H. Marchand (1960a:46) dateke egiturek aipatzen dituen bakarretakoa, eta beronek hots-bikoiztapenak bakarrik hartzen ditu kontutan (*tick-tick, chuff-chuff*).

Euskaraz hots jokuak, hitz berriak sortzeko bide emankor izan arren, zenbait arazo sortzen dira *handi-mandi, esamesak, tilin-talan* edo *firi-fara* aztertzean. Hasteko, ez da beti erraza izaten elkarte osoaren kategoria gramatikala zein den esatea. *Zirimiria, zurrumurruak* eta *esamesak* izenak badira ere, beste batzutan aditzondoa (edo antzekoa) sortzen da (*kriskitin-kraskitin, dilin-dalan, tirri-tarra, hinki-hanka...*).

Osagaien kategoria gramatikala zehaztean, ordea, zailtasunak areagotzen dira, gehienetan egitura hauetako osagaiek ez bait dute izate autonomorik; ez dira elkarketa jakin batetik kanpo erabiltzen. Hau da, bi osagaien arteko hots-jokuan sortzen dira, hor dute balioa. Uztardura horretatik kanpo, bakanka, ez dute inolako zentzurik. Zer dira esaterako *zurru, murru, plisti, plasta, zarra, pil* edo *dir*?

Bi osagaien arteko uztarduran gertatzen diren hots-jokuak nolakoak izan daitezkeen, R.M. Azkuek (1923-25:402-5), L. Villasantek (1974:26-7) eta batez ere Lexikologi Erizpideen Finkapenerako Batzordeak (1987:177-197) azertu dituztenez, xehetasun gehiagotan sartu gabe utziko dugu sail hau.

Zenbait adibide aipatuko ditugu, sarreran esana gogoratuaz, hots, ez dugula ‘onomatopeia’ eta beste zenbait egituraren bilketa sistematikoa egin:

aiko-maiko, aldoka-maldoka, bildur-mildufa, bilin-bolaka, dardara, dili-dale, dinbi-danba, dirdir, duda muda, dzi-dza, esamesa, grisk-grask, hilu-bulu, hondar-mondar, ijiji-ajaja, iritzi-miritzi, izkirimiri, ixil-mixil, jira-bira, kuxu-muxu, mar-marka, naas-maasak, naste-bofaste, pio pio, pir-pir, sigi-sagaka, tikitaka, tikili-takuluak, tipitapa, tira bira, tirlitorlo, ttuku-ttuku, txio-txio, txitxiri-bitxiri, txuntxun, txiroliroli, txutxuputxu, ufugufuka, xir-xirka, zirrimirri, zirt-zart, zizka-mizka, zoko-moko, zurrumurru, ñir ñir...

4. ERATORKETA ETA HITZ ELKARKETAREN ARTEKOAK

Badira zenbait osagai, hala nola *alde*, *aldi*, *aro*, *bide*, *gai*, *gaitz*, *zain*, *zale*... gramatikolari batzuk eratorketa atzizkien artean sailkatu dituztenak. Beste batzuk, aldiz, hitz elkartuko osagai direla defendatu dute. Auzi honi dagokionez, R.M. Azkuek (1923-25:8) denboraren harian atzizki bilakatu diren elementu lokabeak badirela aipatzen du. Halakoen artean sartzen ditu goian aipatutakoak, *bide* izan ezik. Ondoren, atzizkien artean sailkatzen ditu. L. Villasanteren (1974) lanean ere beste atzizki askorekin batera aurki ditzakegu, baina gramatikolari honek ohartarazten du irakurlea elementu hauen lokabetasunaz¹².

A. Campion-ek (1884:147) eta I. Lopez-Mendizabalek (1943: 62) hitz elkartuak sortzeko dugun askatasunaren ondoan, hitz elkarketan sarri azaltzen diren osagaiak ere badirela diote. Berauen artean, *alde*, *aldi*, *aro*, *bide*, *gai*, *oste*, *toki*, *une*, *zain*, *zale*... aipatzen dituzte.

Ez da euskara, ordea, antzeko egoerak ezagutu dituen hizkuntza bakarra, osagai bat hitz elkarketan (bigarren osagai gisa) oso maiz erabiltzea, atzizki bihurtzeko bidean jartzea bait da. H. Marchand-ek (1960a:290), esaterako, 'semi-suffixes' deitura emanaz, honela definitzen ditu: «*such elements as stand midway between full words and suffixes. Some of them are used only as second-words of cpds, though their word character is still clearly recognizable*».

Bigarren posizioan oso maiz azaltzen diren osagaiez eratutako egiturek eratorketa-egitura bihurtzeko joera azaltzen dutela dio W. Henzen-ek (1947:65) ere.

12.- «Advertimos que incluimos en esta Sección (...) afijos que, propiamente hablando, son vocablos, puesto que se usan también como palabras sueltas» (L. Villasante 1974:57). Ondoren hauetako elementuren bat aztertzean, beti ohartarazten du hitz bakun gisa ere erabiltzen dela.

Ch. Rohrer-ek (1967:16), bestalde, osagai bat maiz azaltzea ez dela ezinbestean atzizki bihurtu delakoaren ezaugarri, defendatzen du:

«Die Tatsache, dass ein Wort häufig als zweites Glied eines Kompositums verwendet wird, gibt uns jedoch nicht das Recht, es zu einem Suffix zu machen. Solange das zweite Glied in position-clef noch mit der autonomen Form la clef de la chambre, la clef du mystère identifizierbar ist, können wir es nicht als Suffix betrachten. Im Englischen gibt es zahlreiche Bildungen mit proof und trotzdem steht der Kompositumcharakter dieser Verbindungen ausser Zweifel»

Bigarren osagai bezala maiz azaldu arren, hitz elkartu dela esan genezake, beraz, esanahi aldaketarik gertatzen ez den heinean. Hitz elkartuan bakarrik azaltzen den adiera berria sortzen denean, ordea, atzizki bilakatu dela pentsa dezakegu.

Ch. Bally-k (1932:244) eratorketa eta hitz elkarketaren arteko muga zorrotzik eza aipatzen du:

«L'on sait que la limite entre composés et suffixaux est flottante; beaucoup de seconds termes de composés font impression de suffixes sans en être proprement à parler».

Bigarren osagaiaren esanahia aldatu eta balio orokorra hartzen duenean, ordea, atzizki bihurtzen direla garbi ikusten du.

Hitz elkarketaren eta eratorketaren artean kokatzen diren 'suffixoïde'ak, hitz elkartuen azpian aztertzearen aldeko agertzen da F. Dimitrescu (1969:3-4):

«Les suffixoïdes sont les segments formatifs provenant de mots indépendants (substantifs, verbes, adjectifs), qui fonctionnent comme des suffixes, occupant la seconde place dans la formation d'un nouveau mot. (...)»

La question se pose, en ce cas, si la pseudosuffixation est une variante de la suffixation ou bien de la composition. en ce qui nous concerne, nous opinons pour la seconde solution, principalement pour le motif exposé plus haut, concernant le caractère indépendant de ces éléments de formation, tandis que les suffixes, comme on le sait, doivent être indissolublement liés à leur radical».

Hala ere zenbait kasutan ez zaio iruditzen egiazko hitz elkartuen artean sar daitezkeenik hain sarri errepikatzen diren bigarren osagai hauek, «car les mots composés sont en quelque sorte uniques»(F. Dimitrescu 1969:4).

F. Dimitrescu-ren (1969:4) hitzok jasoaz, honako hau eransten du A. Giurescu-k (1970:263-4), osagai horrek berjabetasuna galdu, bera bakarrik erabiltzeko ahalmena galdu, eta nahi eta nahi ez bigarren posizioan, beste osagai baten ondoren azaltzen bada, orduan bai, zalantzarik gabe, atzizki bilakatzen dela.

L. Guilbert-entzat (1971:LXXIII) bigarren osagaia maiz errepikatzen denean, «*tend à prendre une valeur suffixale par la simplification sémantique du terme*».

M. Lifetree-Majumdar-ek (1974:65-7), azkenik, hamasei osagai aztertzen ditu, frantsesez maiz bigarren osagai gisa erabiliak, jatorrizko esanahia, elementu lokabe direnean dutena, zenbateraino gordetzen duten eta zenbateraino galtzen azalduaz; guztiak ez bait daude, alde honetatik, maila berean (batzuk, esanahi aldaketa jasan dutelako atzizkietatik gertuago daude).

Guk, L. Villasantek (1974) osagai lokabe direla esanez atzizkien artean aipatzen dituenak bildu ditugu, oraindik ere bakarrik erabiltzen diren eta hala balitz, hitz elkartuko osagai direnean esanahi desberdinik hartzen ote duten jakin nahian (hau bait da, orohar, autore desberdinentzat atzizki bilakatzen ari direlakoaren ezaugarria). Dena den, Villasanteren (1974) zerrendarekin alderatuz, *une/gune* corpus nagusian sartu dugu, nahiz eranskin honetan ere erraz sar zitekeen. Azken batetan, ondoren ikusiko dugun legez, bigarren osagaitzat *alde*, *aldi*, *bide*, *aro...* duten hitzek zerrenda luzea osatzen duten arren, ez bide dirudi gehienetan esanahi berezirik sortzen denik. Alde honetatik, beraz, *mendibide*, *etxalde*, *gaztaro* edo *gudaldi* izen elkartuak direla esan daiteke.

Baina azter dezagun bana bana osagai hauetako bakoitza.

1.- ALDE.- L. Villasantek (1974:58) dioskunaz gain, izen kategoriako elementu lokabe gisa azaltzen zaigu hiztegieta ere¹³. Euskalki guztietan erabiltzen dena da gainera. Ezkerretara hartzen duen osagaiaren kategoria gramatikala kontutan hartzen badugu, berriz, honako elkarketak aurki ditzakegu:

- a. izena + *alde*: emankorrena zalantzarik gabe, nahi adina hitz sortzeko bidea ematen duena. Izena arrunta nahiz berezia izan daiteke:

13.- Euskal hiztegien artean, R.M. Azkue (1905-6) eta I. Sarasolarenak (1977b, 1984, 1985) eskuztatu ditugu.

arrats alde, itsas aldera, bide aldean, Ierusalem aldera, mendi aldera, karrikaldean, aiticin aldean, guibel aldean, azpialdetik, matralla alde, elixaldie, Lazkau aldea, zeraldea, campo alde, etxalde, ate-aldera, goialdearen, Bizkaia-aldean, lurralde, kai aldean, bealde, gañalde, burualdeak, Urkuela-aldea, barrualde, udalde, gerri aldean, Elorrio aldera, Amerik'aldea, Elgoibar aldean, zerra-toki aldera, Azkoiti aldera, taller aldean, ipar-aldean, ezker aldea, Antxo aldia, orri-alde, Muxika aldean, borda aldera, Crau aldea, errialde...

Orohar, I. Sarasolak (1984:86-7) izen lokabearentzat ematen duen esanahia «*Gauza, toki, bitarte bati buruz, hartan berez daitezkeen zatietako bakoitza. Gauzaki edo puntu bati buruz, haren ingurua; hura inguratzen duen bitartetik nolabait berezten den zatia*» gordetzen dela esan daiteke. Hala ere *arratsalde, Gabon-alde, goizalde...* izenetan, hau da lehen osagaiak garaia adierazten duenean, denbora kutsua hartzen du, bakarrik doanean antzematen ez zaiona. Denbora-balio hau ordua adierazten duen izen sintagmaren eskubitara doanean ere soma daiteke: *amabiak-aldean*. Lehen osagaiaren egitura izen sintagmari dagokiona izan arren, iharturik dagoela iruditzen zaigu, eta, horrenbestez, *amabiak-aldean* eta pareko egiturak, bi izenez osatutako elkartetzat har daitezkeela.

Alde-k, gainera, badu beste berezitasun bat ere: 'ingurua' adieraz dezakeen neurrian, hurrengo eranskinean aztertuko ditugun 'Postposizio' direlakoekin duen lotura, alegia. Izan ere, R.M. Azkuek (1923-25) eta L. Villasantek (1974) atzizkien artean sartu izana hartu dugu erizpidetzat eranskin honetan aztertzean. Baina esanahia kontutan hartuko bagenu, 'Postposizioen' artean ere sar zitekeen. Aipagarria da, alde honetatik, 'postposizioekin' gertatzen den bezalaxe, *alde*-rekin osatutako izenak maiztasun handiz, leku- kasuetakoren bat hartzea (edota zehazkiago formulatuz, *alde* mugakizun duten izenak osatzen dituzten izen sintagmek sarri hartu ohi dute *-n*, *-ra*, *tik* kasu-marketakoren bat).

- b. *-ko* + *alde*: gerta daiteke, bereziki lehen osagaia *atze*, *aurre*, *gain...* modukoa bada, *atzekoaldia/atzekaldian*, *gañekaldean* (edota corpusean jaso ez izan arren *aurrekalde*, *barrukalde...*) izen sintagmaren egitura, hots izenlaguna + izen sintagma, izatea elkarte osoak. Baina horrelakoetaz lehenago ere mintzatu garenez, aipatze hutsean utziko dugu puntua hau.
- c. *aditza* + *alde*: *bil-aldean*¹⁴ (12), *bereiz-alderik*¹⁵ (12), *sortaldetik* (13, 23),

14.- «*Beti ditute olerkari zeeagoak aitzindari ta laguntzat; beti, bil-aldean, muño ta mendixka sail bat*» (Itz-lauz, 37).

15.- «*Izan ere, alpefik ari gera, euskerak eman digu efi-izena, euskera da gure bereiz-alderik (hecho diferencial'ik) nabariena*» (Itz-lauz, 67).

sartaldeko (14, 24), *sorkaldera* (17), *etziñalde* (24), *yeikialde* (24). Bistan dagoenez, askoz izen gutxiago sortu dituen elkarte mota; gainera guztiak mende honetakoak dira.

Beste edozein izen elkarturen antzera, bi osagai baino gehiagoko elkarketak ere aurki ditzakegu: ia ihartutzat eman ditzakegun *baserri aldera*, *gaberdi-aldera*, *illunabar aldean* bezalakoak alde batera utzirik ere, hor ditugu *laborari etxaldeen* (= *laborari etxe* + *alde* bezala ulertu duguna), *zerra-toki aldera*, *zumardi aundi aldera* (= iz.[zumardi aundi]iz. + *alde*), *bañu-etxe aldean*, *baseliza-aldera*...

Alde bigarren osagai gisa duten izenen azterketa kronologiko bat eginez, berehala ohartzen gara mende honetakoak direla ugarienak. Zenbat izen desberdin erabili dituen autore bakoitzak kontutan hartuaz, Leizarragarekin hasi eta XIX. mendearen bukaera arte hogeitalau hitz desberdin atzeman ditugu *alde* mugakizunaz osatuak. Hogeigarren mendean zehar, aldiz, berrehun eta berrogeitasei inguru; adibide gehien eskaintzen duten autoreak Barandiaran (23 adibide), Azkue (21 adibide), biek herri-ipuinak jaso dituztelarik, Garoa (24 adibide desberdin), Uztapide (31 adibide desberdinekin ugariena), Enbeita (22 adibide) eta *Mireio* (20 adibide desberdin) ditugu. Orohar, bada, herri-hizkeran ondo finkatua dagoela esan daiteke, ez dela literatur-hizkerako erabilera bereziki.

2.- ALDI. Euskalki guztietan bizirik dagoen izena dela diote hiztegiek. Honek esan nahi du, bigarren osagai delarik, hitz elkartu osoari iragaziko dizkiola kategoria gramatikala eta gainerako tasunak (eranskin honetako beste osagai guztiek bezala). Lehen osagaiaren kategoria gramatikala, berriz, izan daiteke:

a. izena + *aldi*:

kolera-aldia, mintzaldi, gizaldi, aize-aldi, nekaldi, diru-aldi, eresaldi, keîsu aldi, labaldi, gogaldi, pozaldi, jaialdiak, sualdi, biotzaldi¹⁶, makilaldi, sabel aldi, gaitz aldiak, bero aldi, agoe aldi, asarrealdian, lan-aldia, gudaldi, karlistaldian, txoraldi¹⁷, indarralditan, burrukaldia, itsasaldi, boto-aldijetan, gorputzaldi...

16.- «Maitetasuna egitez agertzen oi-da, ez izkutuko biotzaldi utsez» (Itz-lauz, 62).

«Pascal minberati gaizkeratxak ba-du bere 'coeur', biotzaldiak, ondo esateko, batzutan egi ta beste batzutan gezur ateratzen diranak» (Jainkoaren Billa, 274).

17.- «Ta xulogune estuan txoraldi-yostalaria naierara eziñ egon da egaldika ta aztalka asi zen» (Mireio, 23).

Izen arruntak dira guztiak, bizigabeak gehienak, baina bada bizidunen bat ere. Atal lokabe denean duen esanahiarekin alderatuz, 'denbora-hedadura', edo 'vez, turno' balioa galdu samartua dela kasuren batean esan daiteke. Nola ulertu *biotzaldi*, *gorputzaldi* esaterako? Baina orohar jatorrizko esanahia gordetzen duenez, ez dirudi atzizki bilakatu denik.

b. izenondoa + *aldi*: *estualdia*, *ixillaldi*, *onaldia*, *ero-aldiarekin*, *goxaldi*, *barealdijan*... Dena den lehen osagaia aditzoin gisa ere har daiteke.

c. aditzoina + *aldi*:

juate aldico¹⁸, beguiraldi, confesaldietan, joaldi, edanaldi, esetsaldi, jin aldiko, atraldiekin, egonaldi/ egotaldi, kanporalditxo, ibilaldi/ibiltaldi, ikustaldi, etxeraldi, ikustaldi¹⁹, esaldi²⁰, jarri-aldi, argitaraldi, ekiñaldia, ebaki-aldi, jardunaldiak, itzalialdi, urra-aldi, erakutsaldi, beraldi, goraldirik, gertaldi, agerraldirako, irakurraldi, astiñaldi, olgaldietan, ikastaldijan...

Oso sail ugaria, ia aditz guztiak elkar daitezkeela *aldi*-rekin esan bait daiteke, denbora-hedadura batetan zein ekintza gertatu den adierazteko. Hala ere, nahiz eta ia aditz guztiek onartzen duten bigarren osagaia izan, bere jatorrizko balioa aldatzen ez den neurrian, goiko egiturak izen elkartuak direlako ondorioa atera beharko dugu.

d. *Noizaldian*²¹ (16), *zortzi-aldi*²² (21), *berrogai-aldi*²³ (24), berezi samarrak direnak. Lehen adibidea, Orixek *Jainkoaren Billa* liburuan sortutako beste hainbaten bidetik (*nordana*, *zerdana*, *iku-gauza*...) doala dirudi. Beste bien esanahia ihartutzat, zatiezinezkotzat ('non-compositional'), har daiteke.

Mugatzaillea aldi berean izen elkartua izan daiteke: «*Saski-Naski*» *aldiaz*, *piłota-yokaldi*, *otoitz-egiñaldi* (16), *otoitz egin* aditz-esapidea delarik mugatzaile, *neurtitz-aldi*, *Eguberri gaualdian*...

18.- Nahikoa berezia, *joanaldi* bait litzateke gehienetan *aldi*-ren ezkerretara azaltzen den aditzoinari dagokiona.

19.- Zenbait adibidetan azaltzen den *t*, bigarren partizipioaren adierazgarri edo kontsonante epentetikotzat har daiteke. Dena den L. Michelena (1961:249-250) lehen interpretazioaren aldeko dela dirudi.

20.- Erabat lexikalizatua.

21.- «*Geienezan zortzi-aldi bat edo aste beteko denbora artzen zuen, aiek esandako pasadizo aiek bertsoan jartzeko*» (Txirritaren *Bertsok* I, 18).

22.- «*Jainkoa ez da, bada, noizaldian bizi, ez eta nongoan ere gu bezala*» (*Jainkoaren Billa*, 31).

23.- «*Txoriek, ogi lizunduak, bei'aren egun zoritxañekoak, dagonileko lañoak, eguzki-urbilak, Yondone Kler'en egun-argitzeak, naiz befogai-aldi ezoak nahiz legor ikaragafiak edo izotzaldiak edo uzta ugariak zekazten*» (Mireio, 90).

Egitura hauen maiztasunari dagokionez, azkenik, hamaseiren bat izen desberdin azaltzen dira hogeigarren mendera arte. Mende honetan zehar, Hiriart-Urruty ere barne delarik, hirurehun eta berrogei inguru. *Aldi* bigarren osagai izanik, izen gehien *Jainkoaren Billa* liburuan atzeman ditugu, berrogeitamarretik gora, eta ondoren *Mireio-n* (berrogei izen desberdin inguru). Antzeko egitura ugari azaltzen da era berean, Lizardi (34 izen inguru), Azkue (28 izen desberdin), Txomin Agirre (23 nobela bakoitzean), Uztapide (32 izen desberdin gutxi gora behera), eta Enbeitaren (38 inguru) liburuetan.

Kasu honetan, literatur mailako hizkuntza landu duten autoreetan nagusitzen direla egiturek pentsa daitekeen arren, herriaren hizkeraren adierazle diratekeen autoreetan ere ugari azaltzen dira. Hala ere aipagarria iruditzen zaigu Uztapideren liburuan horrenbeste adibide aurkitu arren, Basarri eta Xenpelarren bertsoetan hiruzpalau besterik ez aurkitzea, nahiz lehen bertsolariaren lanetan kopurua zerbait altuxeagoa izan (eta beste horrenbeste gertatzen da *alde*-rekin ere).

3.- ARO.- Aurreko biak baino askoz izen gutxiagotan azaltzen dena. Lehen osagai bezala izena, izenondoa edo mende honetan aditza aurki daiteke:

gastaro, haursaroco, passion' aroan, azaroa, seinzaro, ikastaro, Erdi-aroko, egurastaro, uztaro, eultzi-arogan, baru-zaroak, maite-aroa, ereiaroko, gauaro...

Baina gehien errepikatzen direnak *zahartzaro*, *gaztezaro*/*gastaroan* dira. Bestelako gehienak *Mireio* nobelakoak dira. Gainera, R.M. Azkuek (1905-06:69) dioenez, 'época, sazón' balioa batipat hitz elkartuetan agertzen omen da, elementu lokabe denean nekez hartzen duen balio honek atzizki bihurtzeko bidean jarriko lukeelarik.

4.- BIDE.- Informazio desberdina ematen digute hiztegi gileek izen honi buruz. R.M. Azkuerentzat (1905-06:163) 'camino, ruta' beste adierarik ez du izen lokabe denean. 'Medio' adiera beste elementu bati loturik, atzizki gisa, azaltzen denean bakarrik hartzen duelarik. P. Lhandek (1926:163) eta I. Sarasolak (1985:214), aldiz, bi adiera desberdin horiek jasotzen dituzte 'izen' kategoria ematen dioten sarreraren azpian. Agian *bide* izen lokabearen bigarren balioa berriagoa izan daiteke, baina orohar gaur egun *bide* 'modua' adierazteko ere erabiltzen dela esan daiteke.

Lehen osagaiaren kategoria gramatikala izena edo aditza izan ohi da:

a. izena + *bide*:

susen-bide (gaur egun ihartua geratu dena), damu bide, escubidia (erabat ihartua), aisevidia, andabide, gorputzbide, elizbide, zero biden, gizabidea,

eskola-bidên, Urkulu-bidean, urbidean, Arbiñe-bidien, lanbide, kebidе, burubide (ihartua), erregebide, sorginbide, burdinbide, ames-bide, mendibide, neke-bide, txindurritegi-bidean, yakintza-bide, aintza-bideak, araubidea, laster bidietatik, Santa Ageda-bidean, pozbide, aserre-bidea, oben-bidearen, soro-bidietan, ogibide, onbide²⁴, uste-bidea²⁵, bildur-biderik, otoitz-bidera, tren-bide, jornal-biria, gurutze-bidea, proselio-bideko, gerlapide, arrazoi-bide, jolas-bidia, gurdi-bide, donoki-bidia, basabide, Jainko-bidetik, nigar-bide...

Izen arruntak edo bereziak dira, orohar bizigabeak. *Bide* izena goian aipatutako bi adieretan azaltzen da.

b. aditza + *bide*:

irabazbide, aterabideak, argibideak, ezagubide, adierazpide, sendabiderik, eginbide (ihartua, lehen testuetan dagoeneko azaltzen dena), ikasbide, ibillbide, adibide (ihartua), eskabide, osapide, aberasbide, sarbide, gaibide²⁶, arpide (ihartua jaio zena), puztubiderik, zirikabideaz, asibidea, yarabide, itçurpide, sinisvidia, erorbide, yo-bideratu, galbidea, irakaspidez...

Aditzari lotzen zaionean, beti ez izan arren, askotan 'modu' adiera du *bide*-k.

Kronolojiaren harian adibide hauen bilakaera aztertuz, berriro ere autore zaharren erabilera urria azpimarra dezakegu, ekialdeko autoreetan, mende honetara arte, *eguin bide* eta beste dozena erdiren bat izen besterik ez bait dugu aurkitzen. Mende honetan zehar, Lizardi nabarmentzen da, *bide* mugakizun duten hirurogei izen desberdin inguru emanaz. Enbeita dator ondoren, hogeitamarren bat izen desberdinekin, eta *Jainkoaren Billa* hogeitasei ingururekin. *Aldi* eta *alde* mugakizunekin eskaintzen duen adibide multzoaren ondoan, aipagarria da Uztapideren liburuan bide izenarekin bost adibide besterik ez aurkitzea.

5.- GAI.- R.M. Azkuek (1905-06:313) eta L. Villasantek (1974:76) izen lokabea dela onartzen dute. Areago, L. Villasantek inolako esanahi aldaketarik ez dagoela onartzen du:

24.- Ona izen balioan harturik.

25.- «Santa Cruzek bere uste-bidea azaldu zunean, esaten dio Velascok» (Santa Cruz apaiza, 137).

26.- «Ingixka batzuei gaibidea noizik-bein eskatuz, or ari dugu neke aundirik gabe» (Itz-lauz, 25).

«Como palabra suelta significa «capaz», «apto», «digno», y también «candidato», «aspirante». Estos mismos significados conserva como sufijo. (...)

Gai significa también «materia», «tema», «asunto». Y aparece también con este significado en segundo término de composición».

Ez dirudi, bada, zalantza handiegirik dagoenik gai bigarren osagai delarik, izen elkartuak sortzen ditugula esateko. Hor dugu, urrutirago gabe, aurreko sailean ikusitako *gaibide*. Hala ere, bada, arreta berezia merezi duen puntu bat: izen lokabearen eta hitz elkartuan azaltzen denaren hedadura, alegia. Izan ere, Azkuek (1905-06: 313) ematen digun informazioaren arauera, *gai* ez da, esaterako, bizkaieraz, izen lokabe gisa erabiltzen. Hala ere hor dugu *emaztegei* (08, 23, 26), *senargai* (23), *osagille geiak* (26) alde batetik; *jakingai* (23), *otoi-gai* (23), *janzki-gai* (23), *jancai* (08), *salguei* (08), *barregueitzat* (01)... Nola esplikatu adibideok? Ezin daitezke, noski, bizkaieraz, izen elkartu direla esan, bigarren osagaia elementu lokabea ez denez. Beste euskalkietatik mailegatu duen egitura dela esatea zuzenago litzateke. Eta beste euskalki horietan bai, izen elkartutzat har daitezke, bi osagai aske biltzen dituzten egiturak liratekelako.

R.M. Azkuek (1923-25:98) eta L. Villasantek (1974:76) aipatzen dituzten bi adierak nahikoa desberdinak dira. Alde batetik, *gai izan* aditz-esapideari loturik dagoen balioan, izen bizidunak aurki ditzakegu, lehen osagaia ere orohar biziduna delarik:

senargai, emaztegai, andreguei, jabe gayac, erregegai, erraingai, bizi lagungai (lehen osagaia izen elkartua), amagai, diputau gei, gizongai, apezgei, santugaiak, errient gei, errientsa-gei, gudalgai (23), legegizon geiak, osagille geiak...

Balio honetan salbuespen gisa *ezkongai* azaltzen zaigu, Oihenartek dagoeneko erabili zuena.

Bereziak dira, era berean, *haraguei*²⁷ (03), aditzlaguna delarik mugatzailea eta *deusgay*²⁸ (02), orohar 'deusetako gai', 'ezertako gai' esango genukeena gaur.

Gai beti *gai izan* esapidean erabiltzen denez, ordea, 'Eskubiko Ardatzaren Erregela' kontutan hartuz, zenbait arazo aurkezten zaizkigu. Izan ere, egia da norbait izaten dela zerbaiteitarako *gai*, *gai*, beraz, bizidun baten predikatu dela. Baina *gai* bera [+biziduna] motako izena dela esango al genuke? Eta ez bada,

27.- «Baigorriin baxera lurren, nic haraguei nūnean urres» (Oihenart, 66. erretraua).

28.- «Ezta guehiagoric deusgay camporat irazitico eta guiconéz ohondicatu icateco baicen» (Jesus Christen Evangelio Saindua S. Matheuen araura, V, 13).

nola lortzen du hitz elkartu osoari dagokion adabegiak tasun hori? Honek esan nahi du, *abadegai*, *emaztegai* edo *senargai* diogunean, abade, emazte edo senartzarako (izateko) gai dena aditzera ematen dugula. Eta alde honetatik ‘Hitz Elkartu Exozentrikoetatik’ oso urrun ez gabiltzala dirudi.

‘Materia’ adiera duenean, aldiz, izen bizigabea da, eta, ondorioz, lortzen ditugun hitz elkartuak ere izen bizigabeak izango dira. Lehen osagaia izena edo aditza izan daiteke:

a. izena + *gai*:

elerti-gai, euskel-egunkari-gaiaz, araudi-gai, urregaia, sesinguei, cepa-gueijari, emplastogai, olerki-gai, oñarau-gaiak, bertso-gai, itzaldi-gaya, liburu-gaia, sugai, otoizgai, tiro-gai, lurrinkai, lege-gei, janzki-gai, kanta-gai, aparti-gaiak, eztigai, zientzi gaietan, mirallguei...

Beti izen bizigabe arrunta, aldi berean izen elkartu izan daitekeena, dugu mugatzailea.

b. aditza + *gai*:

arilkai, ikaskayak, oroigai, salgai, jangai, irauli-gai, asmakai, jakin-gai, sendagaia, irakurgai, esangaia, eginkai, itzulgaiari, yardungaiak, hilguei, vrcaguei...

Mendeetan zehar adibideen emaitza nondik nora ibili den aztertuz, Oihenarten ugaritasunak harritzen gaitu, bederatzi izen aurkitu bait ditugu *gai*, adiera batean zein bestean, bigarren osagai dutenak. Mende honetako autoreen artean Lizardi da joriena, hogeitabi izen desberdinekin; Enbeita ondoren, hamalaurekin. Herri-mailako hizkuntzatik hurbilago egon daitezkeen testuetan, aldiz, askoz adibide gutxiago aurkitu ditugu: hiru Barandiaranek ipuin-bilduman, bosna Txomin Agirreren nobeletan, hiru Uztapideren liburuan, hiru *Santa Cruz apaiza*-n, bosna Txirrita eta Xenpelarren bertsoetan, hiru Basarrirenetan, zazpi *Mireio*-n... Harriarria da, alde honetatik, Barandiaranen liburuan hiru besterik jaso ez eta Azkueren lanean, aldiz, hamaika jaso izana. Dena den datu hauek gutxi gora beherakoak dira, hasieran esan bezala, eranskinetako egituren bilketa sistematikorik egin ez delako.

6.- GAITZ.- Izenondo lokabe gisa aurki dezakegu hiztegieta. L. Villasantek ere (1974:78) hitz lokabea dela diosku, eta hitz elkarketan bigarren osagai bezala azaltzen denean, elementu lokabe deneko esanahi bera gordetzen duena. Zuzenago dirudi, ondorioz, izenondo elkartuen artean aztertzea

moldegaitz, lekhora gaitz, sinisgach, baratxü-gaitz, izukaitz, ezigaitzak, egoskaitzak, errukigaitzak, eskurakaitza, minberakaitz, jasan-gaitzago, kontentagaitzak, jakin-gaitza, eruan-gatxa, ekurugaitz...

Baina ez dira gehiegi bildu ditugun era honetako adibideak, hogeitazortziren bat besterik ez.

7.- KIDE²⁹. [+biziduna] tasuna duen izen lokabea dela ikus dezakegu hiztegietan. Kategoria eta tasun berberak izango ditu, beraz, *kide* bigarren osagaitzat duen hitz elkartuak. Lehen osagaia orohar izena izan ohi da, biziduna nahiz bizigabea:

ohaidea, bidaide, gogaide, gaizkide, lankide, muga-quide, batzarkide, maikide, elaide, lagunkideak³⁰, leikide, minkide, Jelkide, Bizkai-Buru-Batzar kidetzat (23), cerbitzari quideac, aurhide, oskide, izkide, erkide (13) / erdikide (16), aberkide, auzokide...

Aditza ere aurki dezakegu lehen osagaitzat: *eskont-idea*, *ebaskide* (11).

Autore zaharren artean Oihenart dugu aberatsena hamarren bat izen *kide/ide* mugakizun dutenak erabili; mende honetako autoreek ere emaitza joriagorik ez dute ematen. Areago mendebaldeko herri-hizkera mailan egon daitezkeen testuetan, Barandiaran edo Uztapideren liburuetan, esaterako, ez dugu adibide bakar bat ere jaso. Ez dugu horrenbestez, adibiderik ez dagoenik esan nahi; gerta daiteke zenbaitzu aurkitzea, arreta beste nonbaiten genuelako itzuri zaizkigunak. Baina ezin da pentsatu *kide* bigarren osagai duten izen gehiegirik aurkituko dugunik. Basarri, Txirrita edo Xenpelarren bertsoetan ere ez dugu ia adibiderik jaso. Lizardi eta Enbeita dira egitura honetako izen gehien eskaintzen dutenak.

8.- ZAIN. Gai-rekin gertatzen denaren antzekoa dugu *zain*-en kasuan ere. Egia da *zain* egon erabiltzen dela, bizkaieraz gutxienez, aditz esapide bezala, baina orduan *zain* adverbio moduko zerbaiz litzateke, nola egon? galderaren erantzuna edo³¹. Hortik aurrera, R.M. Azkuek (1905-06:402), 'vigilante, pastor' adiera duela dio izen honek. I. Sarasolak (1977b:705), aldiz, 'zaindaria' adiera duela, ia beti hitz elkartuetan. Eta egia esan, Azkuek ematen dituen adibide guztiak izen elkartuak dira.

29.- *Kide* / *ide* alternantziak, ikus L. Michelena (1961:244-6).

30.- «Zu, amatzerat deitu andrea, eta zu, senar gaztea, kargu haundiko lagunkideak, hala bat nola bestea» (Odolaren Mintzoa, 221).

31.- *Zain*-ek aditzondo balioa dueneko adibideak 'Aditzondo elkartuen inguruko egiturak' deitu dugun eranskinean ematen dira.

Hortaz, *gai* aztertzean aurkitu dugun egoera bera dugu hemen ere. Ez dirudi *zain* bera bakarrik iz. [+biziduna]iz. bezala erabiltzen denik, *zain* egon aditz esapidean baizik. Baina, *zain* bigarren osagai dela sortzen diren hitzak [+biziduna] erako izenak dira:

artzaina, athal-çaiña, mahainçaina, abelçainac, itzañac, labazaina, astazainarentzat, tripazai (nahikoa lexikalizatua), atasai, mandazai, auntsai, beizai, mandazaiñak, eiherazaiña, artxibozai, arimazaina, eliz-zaina, burtzain, giltzaiña, mugazai, errizaiñak, kartzela zai, diru-zaia, lemazain, itzai, beorzai, ontzizai, eultzizai...

Lehen osagaia izena da, biziduna edo bizigabea, baina arrunta, eta orohar objektu funtzioa betetzen du. Zer zaintzen duen pertsona batek adierazten du. Goiko adibideak, beraz, izen elkartu sintetikoen artean aztertu genituen *zaindari/zaintzaile* mugakizun zutenen pareko lirerate.

Lehen testuetatik aurki daitezke horrelako egiturak, eta mendeetan zehar ez da ugaltze nabarmenik ageri, ez eta autore jakin baten adibide-ugaritasun aipagarririk ere.

9.- ZALE.- Izenondo lokabea dela esaten zaigu hiztegietan. L. Villasantek (1974:140) ere hitz aske bezala erabiltzen dela 'aficionado' adieran aipatzen du. Ondorioz, osagai hau mugakizun denean, izenondo elkartuak sortuko ditugu, askotan izen balioan erabiltzen direnak. Izenondo denean, ezkerreko izena [+biziduna] izango da, eta izen balioa hartzen duenean ere biziduna adieraziko du.

Lehen osagaia izena izan ohi da, biziduna edo bizigabea, arrunta zein berezia (mende honetako erabileran, bederen). Izenondo kategoriako mugatzaileek ere izen balioa hartzen dutela dirudi:

dantza zale, piestazale, minberrisale, arrantçale, liburu zalia, diru zalia, alcandora eder zalia, eusquera garbi zalia, lecu goi zalea, bedar zalea, eizazalia, ale zalia, anima zaliagua, lepozalia³², argizale, illoizale, sagardao saleak, etxe-zale, zikirozalea, musikazale, barrizale, zigarrozale, gaztanbera-zalea, zeru-zaleak, yaulkitze-zale, Erroma-zale, oler-zaletu, sutondo-zaletuko, yainkozale, erreze-zaleen, Txirrita zalea, aurreraegi-zale, zaar-zale, abertzale, Polonizaleen, iskanbila-zaleena, garbi zaleak, sedazko oialzaleak³³,

32.- «Nagui, buruguñ ta lepozalia bada, irauntsi, jardun ta equin guztiacaz leena gueratuco da» (Peru Abarca, 204).

33.- Lehen osagaian itxuraz izenlaguna eta izena ditugu. Ikus honetaz bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuez esanak eta *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I* (Eranskina), 52 e.h.

mendizalea, egizalea, gozozalea, joko zalea, zezenzalea, andiki zale, Kristozale, imajina-zale, oratorio-zale, odol-zaliak, kirol-zale, udazaliak...

Mende honetako testuetan aditza, zehazkiago aditz sintagma, ere izan daiteke lehen osagai: *alper-egonzale* (16), *gaizki portau zalekua* (18), *isillik egon-zalia* (21), *alferrik enpeñatu zale* (22), *jakinzale* (16), *arrimatu zale* (22)...

Bada, ordea, *esnezale*, *deizale* (13) bezalako izenetan ‘zaletasun’ adieratik kanpo geratzen den ‘ofizio’ balioa. Balio honetan *zale* izenondo lokabe ez denez, goiko adibideotan *zale* atzizki bihurtu dela esan daiteke, zenbait gramatikalarik proposatu erizpideen arauera.

Biluztu ditugun liburu desberdinen emaitzari begiratzen badiogu, testu zaharretan, eta Lapurdiko testu berriagoetan ere oso adibide gutxi aurkitu ditugu. Adibideak nabarmenki ugaltzen dira mendebaldeko testuetan *Peru Abarca*-tik aurrera, bereziki Azkue, Lizardi, Txomin Agirre eta Enbeitaren liburuetan.

‘POSTPOSIZIOAK’

Etxe-barruan, mahai gainean, ate ostean... bezalako egituretan *barru, gain, oste* ‘postposizio’ direla esan denez, ‘postposizioa’ zer den eta aipatu berri ditugun adibideekin zer erlazio duen aztertu beharko dugu.

R.M. Azkuek (1923-25:474), pasarte luze batean, honela elkartzen ditu ‘preposizio’ kategoria eta euskaraz ditugun ‘postposizioak’:

«Defínese ordinariamente la preposición: «palabra invariable que designa la relación de un vocablo con otro». Esto son en nuestra lengua los afijos de declinación. Nuestras posposiciones, lejos de esto, son vocablos que a su vez necesitan de esas mismas desinencias para ponerse en relación con otros vocablos. Dentro de la casa decimos nosotros «en dentro» etxe-barruan; sobre la casa es para nosotros «en sobre» etxe-gainean (...).

Nuestras posposiciones necesitan del posesivo para relacionarse con nombres propios y con pronombres, ya sean éstos personales o ya demostrativos: debajo de Antonio, Antonen azpian (...)

En cambio, con nombres no personales, no propios, aunque sean de seres animados y vengan ya escuetos, ya acompañados de adjetivos, esa desinencia se indica sin desinencia alguna, formando nombre compuesto:

esku-azpian debajo de la mano, zubi-aurrean delante del puente, gizon gorri-artean entre hombres rojos... etc.».

Azkueren hitzetatik honako ondorioak atera ditzakegu: postposizioek kasu-markak hartzen dituztela, eta kasu-markez gain beste zerbaiten beharra dutela izen berezi edo izenordainaz osatutako izen sintagmaren funtzioa adierazteko. Azken ataleko baieztapenak, ordea, zenbait galdera egitera bultzatzen gaitu: *esku-azpian* izen elkartua ote da ('nombre compuesto')? Hala ere *azpian* postposizio ote da? Beraz, izen elkartuaren bigarren osagai postposizioa ere izan al daiteke? Baina orduan zein litzateke osagai nagusia, agintzen duena, hitz elkartuari kategoria gramatikala ematen dioena?

Galdera hauei erantzun nahian, 'postposizioa' beste hizkuntzetan ere erabili izan den terminoa denez, kanpoko autoreetara jo dezakegu argi bila. Kasu-marka eta 'postposizioen' definizioa, eta bien arteko desberdintasuna, emango digu J. Casper-ek (1975:23):

«The term adposition refers to a pre- or postposition. Both case markers and adpositions are forms which express syntactic and semantic relationships between the noun phrases in which they occur and the other sentence constituents. Although their forms can be homophonous with nouns and verbs, in those specific phrases in which they occur as adpositions they cannot be analysed as such. Case affixes are by definition bound forms; adpositions are free forms».

Kriterio berdintsuak erabiliko ditu G. N'Diaye-k (1970:83-84):

«Les postpositions sont des éléments qui jouent le rôle d'indicateurs de fonction, en liaison avec certain cas, mais qui sont séparables, c'est-à-dire qui existent à d'autres points de la chaîne».

Azkenik, L. Villasantek (1978:49), bide beretsutik jarraituaz, J. Casper-ek (1970) aipatzen zuena zehaztuko du, euskaraz postposizioen aurrean noiz gauden jakin ahal izateko kriterioak emanaz:

«Las posposiciones son verdaderas palabras, o sea, vocablos. Como vocablos, pueden funcionar normalmente como los otros vocablos de la lengua. Pero aquí nos interesan en cuanto funcionan como posposiciones. Cuando cumplen esta función aparecen colocados detrás del nombre al que afectan, y exigen que dicho nombre esté provisto de un determinado sufijo -aunque éste a veces se omite siguiendo las leyes de la Composición: cf. "Serie Eleizalde 3". A su vez, el vocablo-posposición lleva también generalmente un sufijo casual ó artículo».

Beraz, definizio honen arauera, hauek ditugu postposizioen ezaugarriak:

- 1.- Perpauseko elementuen arteko erlazioa adierazteko balio duten morfema libreak dira. Askotan izen bezala ere funtziona dezakete (beste erabilera batzutan). Alde honetatik, erlazioa adierazten duten neurrian, euskararen egiturak eskatzen duenez, izen sintagmaren ondoren azaldu beharko dute (kasu-markek bezalaxe). Eta hala gertatzen da, ondorengo (1)-(4) adibideetan ikus daitekeen bezala.
- 2.- Postposizio diren neurrian, gehienetan, kasu-markaren bat hartzen dute (leku-atzizkiren bat edo -z batipat). Esate baterako,
 - (1) elizaren bitartez
 - (2) astearen buruan
- 3.- Postposizioak, aurretik daraman izen sintagma, kasu-markaren bat hartzera behartzen du. Hau da, postposizioek 'erregimena' dutela esan daiteke. Adibidez,
 - (3) arazoari buruz
 - (4) gure bizkar

Azken bi ezaugarri hauek dira, hain zuzen, euskal gramatikalariek postposizioak sailkatzeko erabili dituztenak³⁴. Erizpide honetaz baliatuko da P. Lafitte (1944) ere (nahiz gramatikalarik honek postposizioen definizio zehatzik eman ez). L. Villasantek (1978), ordea, ordena alfabetikoan antolaturik aurkezten ditu postposizioak, hauetako bakoitzean emanaz 'erregimenari' buruzko informazioa eta postposizioak berak hartzen duen kasu-markaren berri ere.

Esandakoaren arauera, honako sailkapen hau egin daiteke:

- a. Aurreko izen sintagmari kasu absolutua ezartzen diotenak: *beheiti, goiti, arte, gabe...*
- b. -(r)en atzizkia eskatzen dutenak: *gisa(ra), buruan, alde, gain, fagore, bizkar...*

34.- Ikus G. N'Diaye (1970:84).

- c. Nori kasu-marka eskatzen dutenak: *esker, buruz...*

eta abar.

P. Lafittek (1944) bigarren ezaugarria ere, hau da, postposizioak berak hartzen duen kasu-marka, erabiliko du beste sailkapen mota bat egiteko kriterio bezala

- a. Kasu-markarik hartzen ez duten postposizioak: *aitzin, alde, arte, kanpo, barne, bazter, bizkar, landa, gisa...*
- b. Leku-kasuetako markaren bat hartzen dutenak (-n, -ra, -tik):
aitzinean/aitzinetik/aitzinera, ondoan/ondotik/ ondora, aldean/aldetik/aldera, azpian/azpitik/azpira, barnean/barnetik/barnera, gainean/gainetik/gainera, gibelean/gibelezik/gibelera...
- c. -n kasu-marka bakarrik hartzen dutenak: *kaltetan, onetan, ohoretan, eskasean, aitzakian, gerizan...*
- d. -tik kasu-marka hartzen dutenak: *geroztik, gatik, danik*
- e. -z kasu-marka hartzen dutenak: *bidez, medioz, buruz, beldurrez...*

eta abar.

Bigarren sailkapen honi begiratzen badiogu, b. sailak harritzen gaitu. Beste sailetako postposizioek kasu-marka bakarra hartzen dute, ez dute beste aukerarik.

- (5) zure arazoari buruz hauxe adierazi nahi dizut

esan behar da nahi eta nahi ez. -Z da *buru*-k postposizio bezala har dezakeen (eta hartu behar duen) kasu-marka bakarra. Era berean,

- (6) zure kaltetan erabiliko dute froga hori

ez ordea

- (7) *zure kaltetara...

- (8) *zure kaltetatik...

Baina b. saileko postposizio omen direlako guztiek leku kasu-marketatik edozein har dezakete. Gutxienez, postposizioen artean jokabide bakar eta berezia dela azpimarratu behar.

Bestalde, bada bigarren arrazoi bat ere elementu hauen jokabide berezia seinalatzeko. Postposizioen hirugarren ezaugarrian aipatzen genuenez, postposizioek 'erregimena' dute, kasu-marka jakin bat ezartzen diote aurreko izen sintagmari. Baina b. saileko postposizio izenekoek, 'erregimen' bikoitza dute: *-(r)en / Ø*, funtsezko esanahi aldaketarik gabe:

(9) mahaiaren azpian izkutatu ohi da

(10) mahai azpian izkutatu ohi da

Hain zuzen ere, G. N'Diaye (1970:86) ez ditu gain, azpi, aitzin, gibel, ondo, bazter, alde, arte, bitarte, buru³⁵ (hots, denbora/espazioa adierazten dutenak batipat) beste postposizioen pare jartzen:

«A côté des postpositions proprement dites, qui ont été étudiées dans les paragraphes précédents et qui sont des éléments non-déclinables, il existe une classe de nominaux qui, aux cas locaux et quelquefois au médiatif, se comportent comme des postpositions; ils se distinguent des autres nominaux par leur fréquence dans des combinaisons avec un nominatif indéterminé ou un génitif, en comparaison de leur rareté en dehors de ces combinaisons (...)

Les substantifs qui appartiennent à cette catégorie servent presque tous à préciser la position dans le temps ou dans l'espace».

G. N'Diaye-ren hitzek, «des combinaisons avec un nominatif indéterminé», eta L. Villasanterenek (1978:49), hots, postposizioari dagokion izen sintagmak kasu-marka jakin bat hartzen duela, «aunque éste a veces se omite siguiendo las leyes de la composición» baieztapenak, fenomeno bera

35.- G. N'Diaye andereak postposizio gisa jokatzeko duten elementu nominalen artean sartzen duen *buru*, besteak ez bezalakoa da. Egia da denbora adierazten duela, baina goian erabilitako kriterioak berriro hartuaz,

1. *Buru*-k aurretik daraman izen sintagmak beti *-(r)en* kasu-marka eskatzen du (ezin da *''bi urte buruan esposatu ginen'* bezalakorik esan).

2. *Buru* berak ere ezin du edozein leku kasu-marka hartu (ezinezkoak dira *''bi urteren burura...*, *''bi urteren burutik...*).

Azken batetara, *buru*, *barru* (denbora balioarekin) bezain postposizio litzateke, bien arteko desberdintasunak erregimenari eta postposizioak berak hartzen duen kasu-markatik datozelarik: *-(r)enn / Ø.....Ø*.

adierazten dutela esango genuke. Izan ere, L. Villasantek (1978:52) sarrerako ideia hori *atze, alde, arte, ondo* aztertzean berriro jasotzen du, «*rige caso posesivo que en algunos casos se puede elidir por composición*» dio. Beraz, badirudi L. Villasanterentzat *etxalde* edo *mahai ondoko* hitz elkartuak direla.

Dena den, G. N'Diayek ematen duen zerrenda kontutan hartuz, L. Villasantek, *azpi, aitzin, gibel* eta *gain* aztertzean, ez du izen sintagmaren kasu-marka, konposizio bidez ezaba daitekeenik aipatzen³⁶. Baina zalantzarik gabe *mahai azpi* edo *mahai gain, etxalde*-ren pareko dira, eta horrenbestez, zaku berean sartu beharko genituzke.

Orain arte esandakoaren arauera, garbi geratu dela uste dugu *gain, azpi, aitzin, gibel* eta abarrek oso sail berezia osatzen dutela postposizio direlakoan artean. L. Villasantek (1978:49) eta R.M. Azkuek (1923-25:474) ‘composición’ hitza ere aipatu dute. Ausar al gaitezke elementu hauek, izen hauek, postposizioen sailetik atera eta hitz elkartuetako bigarren osagaitzat hartzera? Ba al dugu inolako argumenturik pausu hau emateko? Baietz uste dugu. Alde batetik, postposizioen ‘erregimenaz’ ari ginela azpimarratzen genuen elementu hauen jokabide bikoitza. Azken batetan zer desberdintasun dago ondoko bikote hauen artean?

(11) atearen muturrean geratu eta zorrotz begiratu zidan

(12) ate muturrean geratu eta zorrotz begiratu zidan

alde batetik, eta

(13) mahaiaren gainean liburua utzi zuen

(14) mahai gainean liburua utzi zuen

36.- Hala ere, kontutan izan behar dugu L. Villasantek postposizio omen diren hauetako bakoitzak dituen balio desberdinez ematen digun informazioa. Hain zuzen ere, *alde* eta *gain*-ek badute balio espazialaz gainera, balio nozionala ere (hau da, ez dute lekua bakarrik adierazten postposizio gisa jokatzeko dutenean). Bigarren balio honetan, erabat postposizio dira, aipatutako bi erizpideen arauera (cf. ‘neure alde daude’ / ‘*neure aldera daude’; ‘nere gain zama astunegia utzi dute’ / ‘*nere gainean zama astunegia utzi dute’). Areago oraindik, *alde*-ri, *-ra*, *-z* edo *-tik* kasu-markak erantsiz, balio diferenteak ditugu, nahiz agian gehiegizkoa izan postposizio desberdinak lortzen ditugula esatea

(1) horren aldera beste hau emango dizut

(2) bere burua zure alderakotzat zordun erakusten du

(3) bere aldetik denaz bezanbatean

(4) nere alde zesaiozu...

bestetik. Gure ustez, (11) eta (12) perpausen artean eta (13) eta (14)-ren artean alde bera dago. Hala ere, ez dugu *mutur* postposizio dela esaten, baizik eta *ate muturrean* aditzlagunaren ardatz, *ate mutur* izen elkartua eta, ondorioz, *mutur* izen elkartuko mugakizun bezala hartzen dugu. Era berean, *mahai gainean* aditzlagunaren ardatz, *mahai gain* izen elkartua dela esan dezakegu, bai bait dira zenbait arrazoi halako baieztapena egiteko:

- 1.- *Gain*-ek (eta sail berean sartzen ditugun *atze*, *aurre*, *azpi*, *etabarrek*) ez ditu lehen ikusitako kasu-markak (*-tik*, *-ra*, *-n*) bakarrik hartzen. Beste perpaus hauek ere erabat gramatikalak direla onartu behar dugu:

(15) mahai gainak gustatzen zaizkit

(16) mahai gain horri garbitu on bat ez litzaioke bat ere gaizki etorriko

(17) mahai gainez aritu gara hizketan, egurrezko mahaiari gaina ere egurrezkoa eman behar ote zaion ala formikazko plantxa bat erosoagoa ote den eztabaidatuz

Adibide hauetan, *mahai gain*-ek izen elkartu bezala jokutzen duela ikus dezakegu, izen sintagmaren ardatza osatzen du eta. Areago, izen horren ondoren izenondoa ere azal daiteke, euskal izen sintagmaren egiturak erakusten digun legez:

(18) mahai gain garbiak gustatzen zaizkit

(19) mahai gain garbiei gorroto diela dirudi

(20) etxaurre zabalek liluratzen naute

- 2.- Aurrekoaz gainera, *mahai gain*, *etxaurre* e.a. izen direla, oraindik garbiago gelditzen da, kontutan hartzen badugu *gain* (*edo aurre*, *atze*...) postposizio balira, kasu-marken leku bera hartu beharko luketela. Beraz, egitura posibleetako bat

$_{IS}[\text{pred.} + \text{IM}]_{IS} + \text{postposizioa}$

genuke. Eta horixe da ondoko adibideetan aurkitzen duguna:

(21) hainbat egoera negargarri buruz

(22) hiru urte luzeren buruan lortu zuen aberastea

Aurretik absolutu kasu-marka, daramatenean, *gain*, *aurre* edo *atze*-*k*, ez dute ordea berdin jokatzten,

(23) *hainbat ohe azpian hautsa ugari egon ohi da

perpauz ez gramatikalak erakusten digun legez. Izan ere azken adibideon egitura ez da berdina: (21) eta (22) perpauzetan, izen sintagmak *hainbat egoera negargarri* eta *hiru urte luze* dira; horrexegatik azaltzen da ondoren *-en* atzizkia, lotura kontsonantearen laguntzaz. Azken adibidean, baina, egitura ez da

$_{IS}[hainbat\ ohe]_{IS} + azpian^{37}$

Gramatikala, beste hau da,

$_{IS}[hainbat\ ohe-azpi]_{IS} + k.m.[-tan]k.m.$

Izen sintagmako ardatza, beraz, *ohe-azpi* izen elkartua da.

3.- (23) adibidearen ez gramatikaltasunak, azkenik, beste puntu batez ere ohartarazten gaitu: egiazko postposizioak hartzen duen kasu-markan ez da mugagabe/mugatu edota singular/plural bereizketarik azaltzen. Ezin azaldu ere, mugatu/mugagabe, singular/plural, izen sintagmari dagozkion kategoriak direlako, ez postposizioari. Horregatik esaten da beti (*-en*) *buruan*, (*-en*) *aldean*... (ez **burutan* edo **buruetan*). *Gain*, *aurre*, *atze*, *azpi*, *oste*... -rekin, aldiz, *gainean/gainetan*, *azpian/ azpitan/ azpietan* aldakiak aurkituko ditugu, postposizio deitu izan diren horiek izen sintagmaren ardatz direla erakutsiaz. Izen diren heinean, noski, ondoren mugatzailea hartzen dute izen sintagma osatzeko. Eta izen sintagma honek, aldi berean, edozein kasu-marka har dezake.

4.- *Gain*, *aurre*, *atze*, *azpi*, *ondo*, *oste*... izenak direla, beraz, izenondoa eskubitara har dezaketela, edota izenlaguna ezkerretara, garbi ikus daiteke ondoko adibidean,

(24) baserriaren aurre zabalean haurrek gustora jolas egiten dute

Egia da gehienetan ez zaizkigula izenok bakarrik azaltzen, agian *gaina* beti zerbaiten *gaina* delako (edota 'azpia' esateak besterik gabe ez du zentzu

37.- Ikus pareko litzatekeen eta gramatikala den $_{IS}[hiru\ urte]_{IS} + barru$.

gehiegirik 'zeren azpia' esaten ez bada). Hala ere berak bakarrik izen sintagma osatuaz aurki ditzakegu

(25) aurreak erakusten du atzea nola dantzatu

bezalako esaeretan.

Datu hauetatik *mahai-gainean* eta *ohe azpian* postposizio ez, baizik izen elkartu direlako ondorioa atera daitekeela uste dugu. Egia da esanahiaren aldetik lekua (edota denbora) adierazteaz gainera, oso esanahi zabaleko izenak direla; baina horrelakoxeak dira corpus nagusian aztertu ditugun *pila*, *multzo*, *mota* edo *modu* ere. Lekua (edo denbora) adierazteak esplikatuko luke, bestalde, zergatik azaltzen diren hain maiz leku-kasuetako batekin. Baina berriro ere ez dira berezitasun hau erakusten duten bakarrik. *Ertz*, *bazter*, *albo*... mugakizun direnean zer gertatzen den ikusi besterik ez dugu; zenbat bider azaltzen den *itsas ertzean*, *itsas ertzera*... eta zenbat bider *itsas ertza*, *itsas ertzak*...

Dena den, orohar eranskinean bildu ditugunak postposizio ez badira ere, hor jaso den materialak komentario xeheagoa eskatzen du. Izan ere, postposizioen artean sartu dugu *gabe*, izenondoak sortzen dituenan, hots, *hondargabe*, *baztergabea*, *cenzugabea*, *sartugabeac*, *arduragabeac*, *menderagabe*... etabar. Zalantzak izan ditugu egitura hauek kokatzerakoan, izenondo elkartuen artean ere lekua izan zezaketelako. Azkenean, *gabe*, L. Villasantek (1978:78) eta P. Lafittek (1944:168) 'postposizio' kategoriaren azpian eman izanak bultzatu gaitu hemen kokatzera. Goraxeago esan bezala, izenondoak sortzeko balio duenean bakarrik hartu dugu kontutan³⁸; ez *diru(rik) gabe*, *entzun gabe*... adverbioa osatzen duenean.

Izen elkartuak osatzen dituzten *gain*, *aurre*, *atze*, *barru*, *ondo*... mugakizunez osatutako adibideen artean, badaude, azkenik, postposizio gisa hartu beharko lirатеkeen zenbait ere. Esaterako, *diru atzian*³⁹ (23), *ardi atzetik*⁴⁰ (20), *osaguille atzian*⁴¹ (08), *olerki-gogai atzetik*⁴² (12)... adibideetan *atze*-k jatorrizko adiera, 'atzeko alde', galdu egin du, *atzetik ibili*, *atzetik joan*

38.- Bai R.M. Azkuek (1923-25:155) eta bai L. Villasantek (1974:75) eratorrita atzizki gisa jasotzen dute izenondoak sortzeko balio duenean.

39.- «Ludi zoroan makiñatxu bat / ba-yabilk diru atzian» (Enbeita'tar Kepa. Gure Ufexindofa, 182).

40.- «Ardi atzetik aiek / an zenbat enpeño! / eramaten zituzten / nai zan tokiraño» (Kantari Nator, 152).

41.- «Landare jorraan ta biargueiric gogorrenetan, guizonaren albo ibilliarren, ezarue ain erraz estulic atera; ez osaguille edo medicu atzian ibili» (Peru Abarca, 59).

42.- «Ala ere, ez nazu, argitara-gaiak aukera-beahez, olerki-gogai atzetik ibili, lèn yaso-ez apufez olerki-idaztiaren geigari bat egiteko asmoz» (Itz-lauz, 9).

esapideetan duenaren parekoa hartuaz. Ezin daiteke esan, beraz, goiko adibideok eta *ate atzian* erabat berdinak direnik. Eta alde horretatik *atze*-k hartzen duen kasu-marka ere ezin da edozein izan, *-n* edo *-tik* izan behar du (ez *-ra* ere: **osagile atzera joan da*).

Beste zenbaitetan, hor azaltzen diren izenak erabat ihartuak daude. Horrelakoak ditugu, esaterako, *begitarte*, *ontarte*, *bekain*, *naigabea*...

Aipagarria iruditzen zaigu, azkenik, *bitarte*-ren erabilera. Bere esanahia kontutan hartuta, leku balioarekin bakarrik ager daiteke izen elkartuan: *zubi bitarte* edo *anka bitarte* bezalakoetan, alegia. Denbora balioa hartzen duenean, aldiz, *bitartean* forman eta aurretik aditza duela erabili ohi dugu (*ikus* *bitartean* e.a.). Horregatik dira harriarriak Enbeitaren *apari-bitartian*⁴³ eta Orixeren *ikus-bitarte*⁴⁴ eta *egun-bitarteko*⁴⁵. Lehen adibideak 'ikusten den bitartea' interpretazioa eskatzen duela dirudi, corpus nagusian aztertutako *haz-ama* eta *sendabelar* bezala, 'Aditz-Sujetu' saileko izan daiteelarik. Bigarren adibidea 'egunak dituen bitarteak' eran har daitekeela iruditzen zaigu, 'Sujetu-Objetu' sailean, 'Zati' erlazio semantikoaren azpian doazen pareko litzatekeelarik.

ADITZONDO ELKARTUEN INGURUKO EGITURAK

Eranskin honetan bildu ditugun egituretatik gehienak, aurreko eranskinetako bezala, 'Postposizio'en artean eman ditu L. Villasantek (1978), ez ordea P. Lafittek (1944). Alde batetik, guztiak dira nola adierazten dutenak, beraz, aditzondo funtzioa betetzen dutenak. Ezaugarri hau (hau da, aditzondo balioa), eta lehen osagaia inolako markarik gabe azaltzea, ez kasu marka ez eta *-en* edo *-ko*, izan dira adibideok aditzondo elkartuen inguruko egituratzat biltzean erabili ditugun erizpideak.

Eranskin honetan, bada, honako egiturek daude jasorik:

- 1.- Bigarren osagaia izena izanda ere, aditzondo balioa hartzen duten egiturak. Corpus nagusia aztertzean behin baino gehiagotan aipatu dugun 'Eskubiko Ardatzaren Erregela' kontutan izanik, egitura erregularretatik aldentzen direnak. *Mozketa-aitzaki* (21), *imitorio estakuru* (19), *igarkixun ordain* (23), *lasto-pretesto* (21)

43.- «*Apari-bitartian ixaten da emen zer-esana ugari*» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vřetxindofa, 75).

44.- «*Aurrean daukan ikus-bitarte ori, zeru urdiña, itxaso urdin-beltza ta abar, bere barruari begira egoteko lagungarri zaizkio*» (Jainkoaren Billa, 24)

45.- «*Egun-bitarteko lanak, buruari ta biotzari berenez tamañarik ematen ez ba'diote, bakoitza moldatu bedi biekin tamañaz jokatzeko*» (Jainkoaren Billa, 52).

- 2.- Bigarren osagaia aditz jakin batzurekin esapidea osatzen duenetakoa denean; *bila ibili/joan...*, *eske etorri/joan...*, *zain egon*, *begira/beha egon* e.a. Adibideak: *etorri begira*, *inguru-begira*⁴⁶ (24), *gaiz beha*⁴⁷ (03), oso adibide gutxi jaso izan arren, gaur egun lehen osagaitzat aditza dela normalena esan daiteke. Izena denean, -i kasu marka ezartzen bait diogu, orduan *begira*-k postposizio gisa jokatuaz.

Bila, eske, zain bigarren osagai delarik:

argui bilha, mendecu bilha, egur bilha, konseju-bille, txori-bila, diru-bila, bazkari-bila, andregai bila, lagun-bila, eder bilha, autari bilha, jolasbilla, osasun bilha, obe-billa, on-billa, Jainko bilha, grazi-billa, estakuru bila, anparo bilha, mesede bila, arrain esca, olio esque, ur eske, ardo-eske, jan-eske, sartu-eske, lanperna eske, diru eske, iraur-belar eske, salbazio-eske, bertso-eske, bei zai, ekarri zai, argitu-zai, taberna-zai, erakutsi-zai, ganadu-zai, erruki-zain, uso-zain...

Lehen bietan mugatzailea izena edo ize nondoa izan ohi bada, *zain*-ekin aditza ere askotan azal dakiguke. Orohar hirurak dira bizi-bizirik dauden baliabideak.

- 3.- Aurreko *eske*-ren baliokide den ekialdeko *galdez*, beti -z daramala (postposizio gisako izanik beraz): *legor galdez*, *lo galdez*, *amodio galdez*, *diru galdez*, *boz galdez*, *libertate galdez*... Lehen osagaia izena izan ohi da.
- 4.- Zaku zabal modura, bigarren osagaiak kasu markaren bat daramanak eman ditzakegu, beti ere egitura osoak aditzondo balioa gordetzen duelako: *gora-beera*⁴⁸, *aobetian*, *galdugordean*, *diru-sobretan*, *adei-zurrean*, *garaile-surrean*. Egia esan hitz elkarketatik baino esapideetatik gertuago leudeke Ch. Hockett-ek (1956) dioena kontutan izanaz. Erabat esanahi ihartua, 'idiom' bihurtua dute.
- 5.- Azkenik, postposiziotzat har daitekeen *ardo pare* (20) eta erdararen kalkoa den *denbora pasa* (17, 18, 21) aipa ditzakegu.

Ikus daitekeen bezala, eranskin honetako adibideek badute postposizioekin lotura, bigarren osagaia aldakaitza izan ohi den heinean; ezin da ondoren edozein kasu-marka ezarri. Baina, zenbaitzuk bederen, esapideekin edo 'idiom' direlakoekin zerikusia balukete, egitura osoaren esanahi berezia dela eta.

46.- «Ta an bi-biak besatokiaren ařimoan, atsegintxo nuke, naski, inguru-begira egoitea» (Mireio, 32).

47.- «Hura galdus guero sertaco / Hemen, ala gaiz-beha nago?» (O.Ten Gastaroa Neurthizetan, 48).

48.- Gutxi gora behera esapidean erabiltzen duena, eta ez izen balioa duena, bigarren hau Izen Elkartu Kopulatiboan barnean ikusi bait dugu.

ERDI MUGAKIZUN DUTEN IZEN ELKARTUAK

Erdi bigarren osagai dutenak bildu ditugu beste eranskin batetan, hitz mordoa sortzeaz gain, bi adiera desberdin dituelako, biak izen lokabe denean ere azaltzen direnak,

(1) erdia zureztat, bestea neretzat

(2) erdi erdian utzi behar al dituzu traste guztiak?

adibideetakoak, alegia. Eta lehen adiera kontutan harturik, *laurden* mugakizun duten izen batzu ere bildu ditugu, adibide gisa.

Mugatzailea izena izan ohi da, biziduna nahiz bizigabea, baina beti arrunta:

egu-erdi, onz-erdi, calcerdi, becoqui erdiraño, gabe erdixan, bire-erdi, aste-erdiko, goizerdian, besigu-erdia, ordu-erditxo, ibai-erdian, itz-erditxo, aloger erdia, zelai erditik, pausu erdian, litro erdi, kinta erdia, dozen erdi, zekor erdi, bijotz erdian, erri erditik, baso sarratu erditik, gizon laurden, ordu-laurden, aloger laurena...

Ikus dezakegunez, zenbait kasutan *erdi-k* bere jatorrizko adiera galdu egin du, konotazio moduko balioa hartuaz. Hala gertatzen dela esan daiteke *itz-erdi* eta *pausu erdian* adibideetan. *Hitza* ez da zatigarria, ezin *erdi-rik* izan, beraz. Beste horrenbeste gertatzen zaio *pausu-ari* ere; nahiz berez pausua ematean aurreratzen dugun distantzia neur daitekeen. Alde honetatik, hitz egin daiteke agian *erdi-az*.

Bi muturretatik distantzia berera dagoen lekua adierazten duenean, berriz, lekua adierazten duten mugakizunetan orohar gertatzen den bezala, sarri leku kasu-marka hartzen du ondoren: *buru erdian*, *bijotz erdian*, *erri erditik*, *baratz erdijan*, *poz-atsegin erdian*, *baso sarratu erditik*, *eliz-erdira*...

Erdi mugakizun denean, azkenik, beste edozein izen elkartutan bezala, mugatzailea izan daiteke aldi berean hitz elkartua: *baso sarratu erditik* edo *poz-atsegin erdian* (23) adibideek erakusten digutenez. Bigarren adibidean, dena den, *poz-atseginen erdian* errazago esango genukeela iruditzen zaigu.

ANTZ, ITXURA, IRUDI...BIGARREN OSAGAITZAT DUTEN EGITURAK

Eranskin honetan bildu nahi izan ditugu *antz*, *itxura*, *irudi*, *gisa*, *modu*... bezalako izenak bigarren osagai dituzten egiturak, berauek aurkezten dituzten arazoak bereziki aztertutako nahian. Izan ere, alde batetik, badute zerikusirik corpus

nagusian ‘Sujetu-Objetu’ sailean, ‘Erkaketa’ erlazio semantikoan aztertu ditugun *jandarme aire*, *zezen-itea*, *aingeru-eztarri*, *auntz-musturra ta aginak...* izenekin. Eta eranskin honetan jasotako izenen artean, *antz* da bere esanahian bertan alderaketa zentzua daramana¹: *gizantza*, gizonarekin *antza* duena izango da; *argi-gorputz antza*² dioenean, gorputzak, argi-gorputzak dituen bezalako ezaugarriak hartzen dituela adierazten du Orixek. Edota *parre-antxa*³, *duda-antxa*⁴, *barrea* eta *duda* bezalako zerbait dira, erabat *barrea* eta *duda* izan gabe, ezaugarri berdintsuak dituztenak.

Erkaketa soma dezakegu, era berean, *poz-itsura*, *neskazar itsura*, *giza-itxura*, *triste-itxura...* bezalakoetan. Zer esanik ez, agian corpus nagusian egokiago zihoazkeen, baina azkenean eranskinean geratu zaizkigun *zozo-aire*⁵, *alper-planta* eta *gizon-tankera* izenetan.

Mugatzaileari dagokionez, bestalde, orain arteko eranskinetan aztertu ditugun izenekin ez bezala, izenondoa aurki dezakegu:

biurri-antxak (12), garbi-antxeko (12), biurri-antza (15), arro-antzean (15), alper-antzean (16), umil-antzean (16), ariñ antzian (18), erre-antzean (24), samur-itsuran (13), apal itsurak (14), gaisto itsura (13), on itsuretan (14), geldit-itxuran (14), triste-itxura (18)...

Egitura hauei dagozkien parafraasiak ‘bihurria balitz bezalako ezaugarriak’, ‘harroa balitz bezalako ezaugarriak’... izan daitezke. Edota *gaizto itxura*, ‘gaiztoa balitz bezalako itxura’, *triste-itxura*, ‘triste balego bezalako itxura’... bezala har daitezke. Orohar bada, izenondoak, sintagma predikatiboari dagokion funtzioa beteko luke.

Aditza, ordea, ez da lehen osagai gisa azaltzen, bitan izan ezik: *Yainkoari eskerrak eman-antzean*⁶ eta *ustu-antxean*⁷. Lehen adibidean aditz sintagma osoa da mugatzailea.

1.- Ikus I. Sarasolaren (1984:101) definizioa: «Agertzen dituzten tasun edo ezaugarri berdin edo berdintsuengatik, izaki bi edo gehiagoren artean gertatzen den lotura».

2.- «Zenbait aldiz anima zintzoak sumatzen du bere barruan zeru-antzeko diridai bat, gorputz au lurkoi izanik ere, Jesukristo'ren argi-gorputz antza artzen duala» (Jainkoaren Billa, 204).

3.- «Azkenik, seaskan esna, guzion yardun ta ots arteon, beti pafe-antxa, beti yaramon-eske, beti erde-yario... or zegok apurtxoena; gure begi-alai, buruzuri txikia» (Itz-lauz, 18).

4.- «Dana dala, duda-antza pixka bat barrena sartua degu bertso auek zeñenak diran» (Xenpelar Bertsolaria, 220).

5.- Bereziki adibide hau *jandarme aire* ‘Sujetu-Objetu’ sailean, ‘Ergatiboak - abs. - zertu’, ‘Erkaketa’ aipisailean sartu dugula kontutan izanik.

6.- «eta Yainkoari eskefak eman-antzean eskuak zeruratuz esan zun» (Mireio, 47).

7.- «Yetxi gera guziok, ta ustu-antxean egonak gaituzu bide-ondoko ormaxkari begira» (Itz-lauz, 43).

Orain arteko adibideetan behin eta berriro ikusi dugu eranskin honetako izenek *-n*, *-ra*, *-ko* atzizkiak hartzen dituztela. Eta ezaugarri honek, 'postposizio'ekin lotzen ditu. Horregatik genioen hasieran egitura bereziak zirela: alde batetik, 'Erkaketa' balioa dute, bestetik 'postposizio'ekin loturik eman dira zenbait gramatikatan. Esaterako, L. Villasantek (1978), *gisa*, *antz eta modu*, *-ra*, *-n* edo *-ko* markak hartzean, postposizio direla esaten du⁸. Berauen 'erregimena'ri dagokionez, *gisa* eta *modu-k* posesiboa (hots *-en*) eskatzen omen dute. *Antz-ek*, berriz, posesiboa nahiz $\emptyset$ eskatzen omen du. Eranskinean, hitz elkartuaren itxura dutenak, hau da $\emptyset$ eskatuko luketenak bakarrik jaso ditugu. Baina bigarren osagaiak izenak direlako, zenbaitetan *-n*, *-ra*, *-ko* markarik gabe ere azaltzen direlako eta 'Erkaketa' erlazioa bi osagaien artean soma daitekeelako⁹, konplexutasun guzti honen berri eman nahirik eranskin batetan bildu nahi izan ditugu.

Postposizioekin bateratzen dituen kasu-marka eta *-ko* atzizkia azaltzen zaizkigu

merkatari-antzerak, birao-antzeko, adiskide-antxean, erritar-antzeko, anai-antzean, goraka-antzean, artzai-antzean, errañu antzeko, gezi antzeko, eriotz-antzeko, pilosopu antzean, abi antzerak, Judas antzerak, igarle antzez (-n kasu-markaren baliokidetzat har daitekeena), gaztelu-antzeko, euzkeldun antzerak, eskainka-antzean, mirari antzian, mirto-antzeko, sutegi-auspo antzeko, kaparroi-lore antzekoa, ollo irudikoak, katu-itxuran, talo itsurako, gorputz-itxuran...

Esanahiaren aldetik hauen baliokide delako ustean, hemen jaso dugu gizon-piguran (10) ere.

Eranskin honetan jasotako gainerako bigarren osagaiei buruz zenbait zehaztapen eman behar dira.

- 1.- Alde batetik *modu*, *-n/-ra* eta *-ko* hartzen dituenean, 'bezala'-ren kide bihurtzen dena, eta hein batetan 'Erkaketa' erlazio semantikoa jasotzen duena: *axe-bolara moduko*, *kooperatiba-moduan*, *frantzes moduan*, *anaya moduan*, *erdi asarre moduan*, *komedore moduko*... *Modu* izena, mugakizun denean corpus nagusian *mota*, *tailu*, *klase*... -ren kide bezala

8.- Dena den, hirurak zaku berean sartu ditugun arren, bereizi egin beharko lirake *-n*, *-ra* kasu-markak alde batetik, egiazko postposizioek har ditzaketenak, eta *-ko* bestetik, kasu-marka ez delako postposizioek hartzen ez dutena. Areago, adibide hauetan azaltzen zaigun *-ko* ez da aditzlagunei lotzen zaiena, azpian *-n* duela esan daitekeen horietakoa, baizik adjetiboak sortzen dituen eratorketa-atzizkia. Ikus honetaz R.L. Trask (1985), K. Mitxelena (1986) edo R. De Rijk (1988).

9.- 'Erkaketa' erlazioaren azpian eman genituen izen batek baino gehiagok darama *-ko* edo *-n* atzizkia: *auts-koloreko*, *baso usainecuaeren*, *apaiz jantzian*...

aztertu duguna, bera dugula hemen ere pentsa daiteke. Baina kasu-marka edo eratorjeta-atzizkiak balio berezi bat ematen diolako jaso dugu hemen.

- 2.- *Irudi* bigarren osagai izan eta *-ko* (eratorjeta-atzizkia), *-n*, *-ra* edo *-z* kasu-markak hartzen ditueneko adibideak ere eranskini honetan eman ditugu, alderaketa balioa atzeman dezakegun heinean:

gison-iduritan, olio-saltzaile iduriz, ollo irudikoak, uts irudikoak, zuzen irudiko, gezur irudiko, basauntz irudira, on irudian, gaixoidurian, ogi-irudipean, erleuntza irudijan, gotzon-irudi¹⁰.

Lehen osagaiari dagokionez ere, *antz* eta *itxura-rekin* gertatzen den bezala, izena nahiz izenondoa izan daiteke.

- 3.- Azkenik, 'postposizio'ekin agian aurrekoek baino lotura handiagoa duen arren¹¹, 'bezala' esanahia hartzen duelako, *gisa* bigarren osagai dutenak ere hemen bildu ditugu:

atso guisacoa, alimale gisan, txori-buru gisa, motil-guisas, mando-gisa, artzain gisa, koplari gisa, otoitz gisa, errege gisa eta jostallu gisa.

Hala ere *gisa* ondoren beste markarik gabe azaltzen deneko adibideak, *gizantza* edo *gaisto itsura ez bezalakoak* dira. Azken hauetan, *antz* eta *itxura* izenek, kategoria-tasuna iragazten dio hitz elkartu osoari, eta, horrenbestez, *gizantza* eta *gaisto itsura* izenak dira. Ez, ordea, *artzain gisa*, *koplari gisa*, *otoitz gisa...* eta abar. Hauetan, *gisa*-k ez du izen balioa, postposizioarena baizik; eta ondorioz *artzain gisa* edo *koplari gisa* ez dira izenak, adverbio baliokoak baino. Horregatik genioen *gisa* bigarren osagai duten adibide hauetako zenbait postposizioen artean ere azter daitezkeela.

Aipa dezagun, bestalde, bildu ditugun adibide gehienak mende honetakoak eta bereziki mendebaldeko autoreenak direla. *Antz* bigarren osagai izanik, ez dugu adibide bakar bat ekialdekorik jaso, esaterako.

Bukatzeko, orain arte ikusitakoaren ondorioz, egitura hauek, hitz elkartuekin lotura badute ere, gramatikako beste kategoria batzurekin zerikusia ere erakusten dutelako, hitz elkarketaren inguruko egituratzat har ditzakegula uste dugu.

10.- Inolako kasu-markarik eraman ez arren, 'bezala' balioa garbi ikusten da testuinguruan: *olerkaririk gorenengua, / abesten dauna gotzon-irudi, / zindo, zolija ta arteza, bafiz... / ofatz-arija bera dirudi» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vñetxindofa, 201).*

11.- Bai P. Lafittek (1944:169) eta bai L. Villasantek (1974:84) postposizioen artean ematen dute, baina posesiboa eskatzen duela esanez. Hala ere, P. Lafittek (1944: 169), *aitaren gisa*, 'comme son père' eta *aita gisa* 'en tant que père' bereizi behar direla dio.

ADITZ ESAPIDEAK

Hemendik aurrera aztertuko ditugun egiturak, hitz elkartuen itxurakoak diren arren, badituzte zenbait ezaugarri hitz elkartu ez direla erakusten dutenak. Horrelakoak dira eranskin honetan jaso ditugun *negar egin*, *min eman*, *kontu hartu* modukoak, hau da, izen batez eta *egin*, *eman*, *hartu* aditzez osatutako esapideak.

Egitura hauek, euskal gramatikalarien artean izan duten tratamendua aztertzerakoan, konturatzen gara gutxi direla puntu honetaz arduratu direnak. P. Lafittek (1944:40) egiazko hitz elkartu bailiran aztertzen ditu. R.M. Azkuek (1923-25:504-6) ere aztertu ditu *lan egin*, *zintz egin*, *negar egin* eta abar, 'locuciones verbales' deitura emanaz, eta ez aditz elkartu, elipsirik ez dagoelako¹². L. Villasantek (1974:27-30) 'Compuestos Impropiamente Dichos' sailean sartzen ditu, 'Hots-uztardurazko Hitz Elkartu'ekin eta 'Justaposizio'ekin batera, baina egiazko aditz elkartuak, *etsi* aditzaz osatuak, ere sail berean sartuaz. Azkenik, L. Michelenak (1977), zenbait erizpide ematen ditu 'aditz esapide'ok egiazko aditz elkartuetatik bereizteko. Zalantzarik gabe, L. Michelenaren (1977) lanak emango digu zenbait argibide gure aztergaiatz.

Aditz esapide hauek bere osotasunean aztertu ahal izateko, lehenik, itxuraz antzeko edo berdin irudi dakizkigukeen formatatik beharko ditugu. Alde batetik,

(1) Zure senarra aukeratu dute ikastolako zuzendari

(2) datorren urtean soldadu joan beharko du

(3) Kanako eztaietan Jesusek ura ardo bihurtu zuen

perpausetako *erretore aukeratu*, *soldadu joan*, *ardo bihurtu* eta

(4) bart zurekin amets egin dut

(5) bazkariak kalte egin dit

12.- Baina 'lokuzio' edo 'esapide' hauen artean sartzen ditu *etsi* bigarren osagaiatz sortzen diren *berantetsi*, *gaitzetsi*, *onetsi*... Aditz esapideek ez bezala jokatzan dutelako aditz elkartuen artean kokatu ditugu guk.

perpausetako *amets egin*, *kalte egin* egituren arteko desberdintasunaz ohartu behar dugu. (1) - (3) perpausetan, bi sintagma ditugu, kasu berekoak, absolutu kasukoak alegia, bata mugatua eta bestea mugagabea¹³.

Bestalde, *eman*, *egin*, *hartu* aditzekin osatzen direnak, R.M. Azkuek (1923-25:504-8) eta L. Villasantek (1974:27-30) 'Aditz Esapide'en artean bildu dituzten gainerantzeko egiturekin alderatuz:

- 1.- *Bildur izan*, *gose izan*, *libre izan*... bezalakoetan mugagabeaz azaltzen den elementua, atributu itxurako zerbait da, *ez negar egin* eta kidekoen kasuan bezala nor-nork motako aditz laguntzailea eskatzen duena.
- 2.- *Behar izan*, *uste izan*, *maite izan*, *gorroto izan*... esapideetatik, izen sintagma objeturik hartu ezinak bereizten ditu. Izan ere,

(6) soineko berria behar dut

(7) Edurne oso maite dut

(8) berandu etorriko dela uste dut

esan daiteke, nahiz sail honetako aditz esapide guztiek ere berdin ez jokatu¹⁴.

Hauen parean, ordea, ezinezko dira

(9) *mahaia lan egin dut

(10) *besoa min eman dit

eta abar¹⁵.

13.- Hauek dira, hain zuzen ere, inguruko hizkuntzetako

(1) they made him king

(2) le eligieron presidente

(3) er wurde Präsident gewählt

(4) Marcium regem populus creavit

egituren kideak. Ikus egitura hauetaz *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I*, 132.

14.- *Ardoa gorroto dut*, esaterako, bitxi samarra egiten zaigu.

15.- Salbuespen gisa hor dugu, ordea, *meza huts egin du*.

- 3.- *Erazi, eragin-en bidez osatzen diren lan eragin, barre eragin, ikus arazi, ekar arazi...* bezalako ‘Aditz Erazleak’ ez ditugu jaso, *eragin eta erazi* aditz bakun ez direlako, eta lehen kapituluan hitz elkartua bi osagai lokabez eraturako egitura bezala definitu dugulako. Egia da *etsi*, aditz elkartu gisa hartu duguna, ez dela gaur egun aditz lokabea; baina aipatu dugu, era berean, *etsi* mugakizun duten aditz elkartu berririk ez dela sortzen. Egitura ihartua genuke, beraz, euskaraz. *Erazi* edo *eragin*, aldiz, edozein aditzi erants diezaiokegu, baita mailegatu dugun azkenari ere, ‘Aditz Erazlea’ lortzeko. Azken batetan, aditzari dagokion [+erazlea] tasuna lortzeko baliabidea, lexiko mailakoa, besterik ez litzateke¹⁶.

Egin, eman, hartu aditzekin osatzen diren egiturak hitz elkartu diren ala ez jakiteko, lehen kapituluan aipaturako erizpideez baliatuko gara: osagaien hurrenkera finkoa, osagaiak bakanka hedatu ezina, egitura osoak azentu bakarra hartzea, e.a. Alde honetatik, ondoko jokabidea erakusten dute ‘aditz esapide’ deitu diegun *negar egin edo min eman* bezalakoek:

- 1.- L. Michelenak (1977:249) adierazi lege, esapideko izenak, ezezkoetan partitiboaren marka hartzen dute behin baino gehiagotan, maila bereko beste edozein izen sintagma absolutuk hartuko zukeen bezalaxe. Honenbestez, H. Marchand-ek (1960a) ezinbestekotzat jotzen zuen ezaugarria -morfologikoki sintaxitik banandua izatea, alegia-, ez da betetzen:

- (11) «pekaturik egiñ ez dun batek ere» (*Jainkoaren Billa*, 61)
 - (12) «agurrik egin ez» (*Kresala*, 117)
 - (13) «Anjelek egundo ezkontzeko itzik emon ezpadeutsu» (*Kresala*, 160)
 - (14) «lurrari thuric eguin gabe» (*Olsa hilceco bidia*, 85)
 - (15) «ezin lorik egingo dot» (*Peru Abarca*, 164)
 - (16) «orri ez dio gustorik artzen» (*Jainkoaren Billa*, 86)
 - (17) «etzan emango pausorik» (*Kantari Nator*, 3)
- eta abar luzea

16.- Ikus ‘Aditz Erazle’ez, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-II*, 60-64.

- 2.- Osagaiak bakarka modifikatu ezinari dagokionez, baldintza honen aurkako adibiderik nabarmenetako bat Basarri bertsolariagandik jasotakoa dugu:

(18) «*Amar agindu daude emanak*

kristau guzion artera,

egunen baten joan bear degu

beren kontu ematera» (Kantari Nator, 16)

beren izenlaguna, *kontu*, aditz esapidetako izenari soilik dagokio, eta ez *kontu ematera* egitura osoari, azken hau aditz elkartua balitz gertatuko litzatekeen bezala.

Edota Enbeitaren eta Tartasen adibideotan,

(19) «*guztiok otoi zintzo egin» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vřetxindořa, 140)*

(20) «*oyhu, heyagora řuc eta nic eguiřen dugun» (Onsa Hilceco Bidia, 33)*

Adibide hauetan, *zintzo*-k nola egin adierazten digu, hau da batipat aditza modifikatzen du; eta berdin Tartasengandik hartu dugun adibidean, nork egingo duen esaten zaigu.

- 3.- (18)-(20) adibideen eta ondoren aipatuko ditugunen artean dagoen harreman estuak eskainiko digu esapide hauek hitz elkartzat ez hartzeko argumentu nagusia. Izan ere, Uztapide, Orixe, Tartas edo Axularrengan, honako adibideok aurki ditzakegu:

(21) «*leioak idekita egiten nuan lo» (Lengo Egunak Gogoan I, 118)*

(22) «*itz neurtu ederrakaz ein dauskuzu agur» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vřetxindořa, 194)*

(23) «*Eneban olan egin biar itz» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vřetxindořa, 192)*

(24) «*gau oroz eguiřen diřut nigar» (Onsa Hilceco Bidia, 44)*

(25) «*oroc eguin dute bekhatu» (Onsa Hilceco Bidia, 134)*

(26) «*jakinduri apartak egin dio argi» (Kantari Nator, 53)*

(27) «*urrunetik dagietela argi*» (Guero, 158)

(28) «*ortan egiten degu kabi*» (Jainkoaren Billa, 63)

Zer gertatzen da kasu hauetan? Zergatik aldatu 'izena + aditza' hurrenkera, izena atzean emanaz? *Leioak idekita, itz neurtu ederrakaz, olan, gau oroz...* galdegaiei dagokien lekua, aditzaren aurrekoa, uzteko¹⁷. Honek erakusten digu *negar* izenak eta *egin* aditzak (edo *argi* eta *egin*-ek, e.a.) ez dutela 'aditz' kategoria osatzen, hala balitz galdegaia aditz balioa duen elkarketa osoaren aurrean joan beharko luke eta. *Negar egin* esapide da, beraz, bi kategoriez osatua, bakoitzak sintaxi-egituretan dituen ezaugarriak gordetzen dituelarik.

- 4.- Badakigu, bestalde, perpauseko edozein sintagma izan daitekeela galdegai, bai eta aditza bera ere. Hortaz, hirugarren puntuaren azkenean esan duguna egia bada, hau da, *kalte, negar, agur...* izenek sintaxi-egituretan bezala jokatzeko badute, galdegai ere izan ahalko dira. Hain zuzen ere, *egin* aditzaren aurrean, sintagma absolutu mugagabea osatuz doan izena uste dugu dela galdegai ondoko perpausetan:

(29) «*Lizarra ondo ondotik pasa, ta su egin-bearrean agur eginda utzi*» (Santa Cruz apaiza, 63)

(30) «*ez dio iñori kalterik egin eta on egiten dio*» (Jainkoaren Billa, 183)

(31) «*Emen munduan ere, gu baño nagusiago dan batekin jarduten degunean, agur egiten diogu*» (Jainkoaren Billa, 48)

(32) «*arrazoiketa gabezko otoitzean ere ba-dira asiberriak, eta oieri kalte egingo die irudipenak*» (Jainkoaren Billa, 175)

Azken adibide honetan, testuinguruaren arauera, badirudi ez dela oieri galdegaia, *kalte* baizik. Eta lehen bi adibideetan, berriz, garbi dago galdegai kontrastiboa, izenak kontrastatzen ditugularik, eta ez aditza.

- 5.- Bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak aztertzean ikusi dugu bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak sortzen direla, besteak beste, osagai berdina

17.- Ikus galdegaia dela eta K. Mitxelena (1981) eta *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I. Eranskina*, 15-41.

daramaten izen elkartuak koordinatzen ditugunean. Mugakizuna izan ohi da gehienetan errepikatzen dena, eta azkenean bakarrik azaltzen dena, baina mugatzaile bera daramaten izen elkartuak ere inoiz koordinatzen ditugu:

(33) txori eta sagu-kaiolak

(34) sagu-belarri eta buztanak

Ezinezkoa da, ordea, mugakizuna errepikatzen denean, izen elkartu osoa juntagailuaren ezkerretara eman eta eskubian mugatzailea soilik uztea:

(35) *txori-kaiola eta saguak

Aztertzen ari garen esapideetan, aldiz, aditza errepikatzen bada, lehen aldiari ematen da esapide osoa, eta gero isilpean utzi aditza, izena (egiazko aditz elkartu balitz mugatzaile litzatekeena) bakarrik azalduz:

(36) «atsegin artzen du begiak, atsegin belarriak, atsegin eskuak» (Jainkoaren Billa, 141)

(37) «bizio suerte guztiek laster egiten dute haren gauerizara... baina berthuteak eta obra onak ihes» (Etxeberri Sarakoa, 22)

(38) «ezpaitu nehorc eguiten negarrik eta bai irri» (Onsa Hilceco Bidia, 166)

(39) «bekhatu egiten hari zarela eta eginez gero» (Guero, 107)

Areago, ez dugu aditz esapidea lehen aldiz azaltzen denean ere osorik izan behar:

(40) «Antiguako Ama ezegoan Arranondon: edo norbaitek ostu eban edo berak iges» (Kresala, 85)

(41) «nik alde neutsonian» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vřetxindořa, 91)

bietan egin aditza ulertutzat ematen delarik.

Argumentu aski dela iruditzen zaigu

uts eguin, pecatu eguin, barur eguin, heyagora eguin, argui eguin, lan eguin, birao ein, irixt egiñ, otoi egin, agur egin, manamendu eman, aisu eman,

asti eman, espatio eman, eppe eman, musu eman, indar eman, atsedeen artu, kargu artu, su artu, parte hartu, plazer hartu...

aditz-esapide direla, eta ez aditz elkartu, esateko.

Badira, noski, ihartutako esapideak ere. Gaur egun *alde egin*, *hitz egin*, *hots egin* eta beste zenbait ihartutzat jotzen ditugu, orain arte aipatutako ezaugarriak erakusten ez dituztelako (izenak ez du partitibo markarik hartzen¹⁸, e.a.). Dena den, oraindik ere *alde hemendik* eta antzekoak, esapideko izena bakarrik azalduaz esapide osoaren orde, bizirik daudela esango genuke.

Bestalde, orohar oraindik ere ihartu gabeko aditz esapidetzat jotzen ditugunak, zenbait testuingurutan perifrasi ihartu bailiran erabiltzen ditugu. Hau da, galdegaia eta ondoren [izena + aditza] erako esapidea aurkituko dugu ondoko adibideotan:

(42) «aldare aurrean belauniko zegoan bitartean, nola igesegingo asmatzen ari zan» (Santa Cruz apaiza, 26)

(43) «Lizarragak ala itzeman omen zien nere adiskide batzuri» (Santa Cruz apaiza, 97)

(44) «Lizarragaren mutillak ¡Viva Santa Kruz! otsegin zuten» (Santa Cruz apaiza, 77)

(45) «Bizkor itzegiten zutelako» (Jainkoaren Billa, 242)

(46) «Gitxi itz-ein, asko entzun» (Enbeita'tar Kepa. Gure Vřetxindořa, 92)

(47) «Ascotan itzeguin dizut, Cristaua, gauz oen gañean» (Eracusalldiac, 6)

(48) «Egunero kontu eman bear dio nola dijoakion» (Jainkoaren Billa, 268)

Garbi dago *ala*, *azkar*, *nola* edo *egunero* aditz esapidearen aurrean ipinitako galdegaia direla.

Azkenik, aditz esapide hauek, egiazko aditz elkartu direnekin, *etsi* bigarren osagaitzat dutenekin, aldera ditzakegu. Egia da, aditz elkartuak

18.- Ikus, hala ere, L. Michelena (1987:721), *alderik egin* Pedro Astarloa, Vicenta Moguel, Juan Antonio Moguel, Kirikiño, etabarrek erabili dute eta.

aztertzean esan dugun bezala, egitura ihartuak direla, gaur egun *etsi* ez bait dugu aditz lokabe gisa erabiltzen egitura elkartuan duen esanahiarekin. L. Michelenak (1977:255) dioen bezala, «*A menudo... desapareció hasta la sospecha de su antigua complejidad*». Hala ere, *onetsi*, *gaitzetsi* edo *berantetsi* aditz elkartu ihartuen eta irri egin, *kontu hartu* bezalako esapideen arteko bereizkuntza gorde behar dela iruditzen zaigu. Ez genituzke guztiak egiazko hitz elkartutzat hartu behar P. Lafittek (1944) egin antzera, ez eta guztiak 'Compuestos Impropiamente Dichos' sailean sartu L. Villasanterek (1974) batera edota 'locuciones verbales' direla esan R.M. Azkuek (1923-25) bezala.

Bereizkuntza gordetzeko honako arrazoiok aipa ditzakegu:

- 1.- Aditz elkartuetan ezingo ditugu osagaiak bereizi, ez perpausako beste atalen bat galdegai gisa aditzaren aurrean ezartzeko, ez eta ezezko perpausetan, lehen osagaiari partitiboaren marka erantsi ahal izateko. Beraz,

(49) zuk ez nauzu onetsi ni

(50) Jainkoak onetsi zaitzala

bezalako perpausak osa ditzakegu, ez ordea,

(51) *zuk ez nauzu onik etsi

(52) *Jainkoak etsi zaitzala on

bezalakoak.

- 2.- *Etsi* mugakizuna daramaten bi aditz edo gehiago koordinatzen baditugu, ezin dugu errepikatzen den aditz hori ezabatu. (36)-(39) adibideen pareko lirakeen

(53) *amak onetsi gaitu, baina aitak gaitz

(54) *amak on, baina aitak gaitzetsi gaitu

euskaraz ez dira gramatikalak. Aditza ulertutzat emanaz, isilpean gordetzen duguneko adibide gramatikalik ere ez dugu aurkituko:

(55) *amak gaitu on

Garbi dago, beraz, aditz elkartuak ditugula, alde batetik, eta 'izena + egin/eman/hartu' erako aditz esapideak bestetik.

Aditz esapideen eranskin honetan bildu ditugun adibideek, azkenik, xehetasun pare bat ematea eskatzen dute. Alde batetik, *egin*, *eman*, *hartu* aditzez kanpo, besteren bat ere sartu dugulako. Izan ere, aztertu berri ditugun esapideok, izen sintagma mugagabeaz, objektu funtzioa duenaz, eta aditzaz osatuta dauden heinean, euskaraz mugatzailerik ez zegoen garaiko aztarnak direla pentsa dezakegu. Eta, horrenbestez, ez da harritzekoa beste aditz batzurekin ere autore zaharretan antzeko egiturak aurkitzea. Hor ditugu lekuko

hitz atxiki¹⁹, mahats, fico, ontasun vildu²⁰, maradicino egotzten (05), errespetu eracarrico (06), ohoré errezibitu (04), barcamendu eskatu (05), erremedio igortcen (05), contu imini (01), txistu jo, lur jo...

Adibide gehienak ekialdeko XVII. eta XVIII. mendeetako autoreenak dira.

Objetu funtzioa betetzen duen izenak, bizigabea izateaz gain, gehienetan, ez ditu gauza konkretuak adierazten.

Aditz esapidea, bestalde, testuan azaltzen den bezalaxe jaso dugu, izenak partitibo marka noiz hartzen duen, osagaien hurrenkera noiz aldatzen den, tartean beste elementuren bat sartu ote den (kasu honetan... ikurraz baliatu gara izenaren eta aditzaren artean beste zerbait dagoela adierazteko) garbi gera dadin. Aditz esapideari dagozkion nominalizazioak, *-le/-tzaile* edo *-t(z)e* atzizkia daramatenak, ere bere hortan jaso ditugu. Horrelako aditz esapideak aurki daitezke, beraz, eranskinean: *escuric hartu* (09), *artu... kargu* (21), *eracararacico... ohore* (06), *ostiko... emaiterekin* (19), *inspirarçun emailia* (25), *tentacione emaitetic* (25)...

ADITZA OSAGAI DUTEN BESTE EGITURA BATZUK

Hemendik aurrerako eranskinetan azalduko diren adibideek, lehen osagaia izena edo aditzoina/partizipioa duten hitz elkartuek bezalatsuko itxura izanik ere, arrazoi batengatik edo bestearengatik hitz elkarketaren inguruko

19.- «Hitz-eman eta hitz atxiki; alta ez errexxi, hastean» (Zezenak Errepublikan, 37).

20.- «Bici deiño gaixtaqueria banatcen, eta ereitê ibili denac, eta guero bere azquen finean, saindu batec beçala, hil vste duenac, elhorri arantce'taric, mahats; sappar-lahar etaric fico, gaixtaquerietaric ontasun vildu nahidu» (Guero, 216).

egiturak direla esan daiteke. Hala ere, gure helburua ez da egiturok bere osotasunean ikertzea, adibidetegia eskaintzea baino. Hau da, egitura hauen xehetasun guztiak, -hitz elkarketarekin izan dezaketen lotura barne-, eman orde, *behar*, *nahi*, *gogo*, *uste*, *gura*... bigarren osagai duten izen edo aditzen zerrenda eman nahi izan da, ondorengo ikerketarako material gisa. Beraz, ondokoa, ikerketaren zain dagoen, edota ikerketarako oinarri izan nahi duen adibide multzoa da batipat.

Aditza osagaietako bat izanik, honako hauek bildu ditugu bada²¹:

- 1.- Aditza + *behar/gura/nahi*: egitura honek izen edo aditz balioa izan dezake. Hau da, *erantzun behar dut* eta *erantzun beharra* sor daitezke, segun eta bigarren osagaia, mugakizuna *behar* izena ala *behar izan* aditza den. Hala ere, azken batetan, beti *behar* izena dugula esan daiteke. Eranskinen izen balioko adibideak soilik jaso ditugu, edozein aditzek onartzen bait du, modal gisa edo, *behar*²².

Adibideak:

hil-beharrec, erdi-bearra, igaro-bearrak, eginbearrari, xaki-bearrak, makurtu-bearra, ikusibearra...

Egitura hauek hitz elkartu diren ala ez eztabaidatzerakoan, zenbait puntu kontutan izatea komeni da:

- a. Hitz elkartu badira, 'Eskubiko Ardatzaren Erregelak' dioenaren arauera, berauen kategoria gramatikala izena izango da. Eta egiaz hala gertatzen da, goiko adibideak, lehen esan bezala, izenak dira eta. Baina corpus nagusian 'aditza + izena' egiturako izen elkartuetan aurkitu ditugun erlazio sintaktiko eta semantikoak gogoratuaz, hurbilen 'beharraz erosi/ikusi/egin'... parafasitik leudeke, erlazio semantikoa 'Helburua' izanik. Edota, beste modu bateko parafasia emanik, 'egiteko/erosteko/ikusteko... beharra'. Ez legoke, beraz, tarte handiegirik hauen eta 'Aditz-Aditzlagun' sailekoen artean (*edontzi*, *eserleku*, *ikas-mai*...).
- b. Desberdintasuna bi puntutan datza: mugakizunean, bigarren osagaian: *mahai*, *leku* edo *ontzi* izenek ez dute izan aditzaren laguntzaz inolako

21.- Kontutan izan behar da, eranskinetan ez dugula hain bilketa exhaustiboa egin. Zenbait adibide jaso direla, baina ez nahi eta ez aurkitu diren guztiak.

22.- Ikus *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak* -II, 444-454.

aditz perifrasiarik edo esapiderik osatzen; bai, ordea, *behar*, *nahi* eta *gura* izenek. Eta bigarrenik, lehen osagaiaren morfologian: ‘aditza + izena’ erako izen elkartuetan, lehen osagaia aditzoina izan ohi da, mendebaldeko euskalkietan ere (*eserleku*, *ikas-mahai*); egitura hauetan, aldiz, lehen osagaia partizipioa da, ekialdeko euskalkietan ere. Horregatik jaso ditugu eranskin berezi batetan. Eta bildutako adibideak izenak izan arren, *erosi behar/nahi/gura dut* aditzaren egitura zein den aztertzean, P. Goenagak (1984:247 e.h.) dioena, hots, *erosi behar*, *erosi nahi* aditz elkartutzat har daitezkeela zalantzan jartzeko argumentu nagusia P. Goenagak (1984:250) berak ematen digu:

«Hemen ere, *EROSI-BEHAR* “aditz” elkartutzat har genezake eta, horrenbestez, *sujetu* bakarrarentzako lekua besterik ez da izango»

Benetan harrigarria da egiazko aditz elkartua bada behintzat, *sujetuaz* horrelako baldintzak ezartzea. Ez euskaraz beste aditz elkartuetan eta ez inguruko hizkuntzetakoetan aipatu ez den baldintza da. Euskal gramatiketan ere, ‘aditz perifrasi’, ‘aditz lokuzio’ bezala azertu izan dira. Orohar, bada, eranskin honen hasieran esan bezala, astiroago azertu beharrekoa litzateke egitura hauen eta hitz elkarketaren arteko harremana.

Eta *behar*-i buruz esanak errepika daitezke hitzez hitz ‘aditza + *nahi/gura*’ egiturez. Azken hauen zenbait adibide emango ditugu amaitzeko:

jakinai, ikusgura, ioan-nahiac, itho-nahiari, ezcongura, apaingura, esanguraco, edan guria, ikasi-naia...

- 2.- ‘Aditza + *gogo/uste*’: goikoetan bezalaxe, elkarketa hauen balioa izena nahiz aditza izan daiteke. Halaber, aditz elkartutzat hartzeko *sujetu* erreferentzikideen baldintzarekin egiten dugu topo. Azkenik, berezitasun bezala, orohar ekialdeko euskalkietako egiturak direla aipatu behar da, nahiz *uste* bigarren osagai izanik, mendebaldeko autoreetan (Lizardi, Orixe edo Basarriren lanetan) adibideak azaltzen diren:

egon gogo, mendecatu gogo, eraman gogo, erran gogo, recebitu vstez, baratu vste, çahartu ustea, garbitu ustecua, eman-uste, entzun-uste, hobeki içan oustiac (25),

aditz multzoa delarik lehen osagaia, eta abar.

- 3.- ‘Partizipioa + *iduri*’: elkarte hauek egin aditzarekin erabiltzen zituzten autore zaharrek, aditz esapide edo antzekoak osatuaz,

ez aditu iduri gorrarena eguinez (06), ez ikhusi iduri eguinez (06), ez iccussi iduri eguiteco (05), ez iccussi iduri eguinic (05), ez iccusi iduri eguiteac (05).

Modu berean aurki dezakegu Azkueren bilduman *il-irudi egiten du* (11, 111). *Mireio*-n, aldiz, aditz balioa hartzen du elkarteak, agian espainierazko ‘parecer + infinitivo’ egitura ordezkatu nahian:

aditu-iduri: «*sasitartean zinkurin batzuk aditu-iduri ditiat aintzinxetik*» (*Mireio*, 67)

eman-iduri: «*belafira musika au eman-iduri zioten*» (*Mireio*, 121)

entzun iduri: «*ta gero, ezari ezarian befo aundi tartetik buztinsuilean oiua entzun iduri dire*» (*Mireio*, 105)

estu-iduri: «*zorion dute eltxoek, uñutira estu-iduri duten zugaz-leñoetako itzal ozkiñian*» (*Mireio*, 115)

iges-iduri: «*aren aũean miñazkek iges-iduri zuten eta xumetzen ari zirela*» (*Mireio*, 144)²³

igi-iduri: «*Alpina aitzulodunaren tontor garaiak igi-iduri ziren eguzki izpitara*» (*Mireio*, 150)

- 4.- ‘Partizipioa + *ahal*’: partizipioa eta aditz multzoko partikula modal dei dezakeguna²⁴ elkartuz, izena lor dezakegu: *egiñala*, *edan-alak*. Bestalde, kontutan izan behar dugu aurreko bi sailetan bezala, bigarren osagaia, izena ere badena, *izan* aditzarekin elkartuz *ahal* izan aditza lortuko dugu.
- 5.- ‘*Ezin* + partizipioa/partizipioa + *ezin*’: partizipioa bigarren osagai bada, izenondo balioa duenez, horrelako egiturak izenondoak eta izenak emango dituzte: *eziñ-agortuz*, *ezin-aldatuan*, *eziñ-egona*. *Ezin*, bigarren osagaiaz, sortzen den egituraren kategoria gramatikala izena izango da: *ustel-eziñaren*, *ixildu-eziñak*, *bizi-eziñak*, *buka eziña*... Hitz elkartu ala esapide den eztabaida daitekeen *ezin-bertzean*, *ezin-beste*a ere hemen jaso dugu, *ezin* lehen osagaia duelako.
- 6.- ‘Partizipioa + *berri/hurran*’: elkarte hauen balioa izenondoa, izena edota aditzondoa izan ohi da. Bigarren osagaiaren kategoria gramatikalari dago-

23.- Erabilera harrigarria, *iduri*, *xumetzen ari zirela* menpeko perpausari ere bai bait dagokio.

24.- Ikus *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak* - II, 501-508.

kionez, *berri* izena edo izenondoa da; *hurran*, agian, aditzondo dela esan daiteke. Egitura hauen azterketan, bestalde, ez dago adostasunik euskal gramatikalarien artean, L. Villasantek (1978) biak postposizioen artean sartzen baditu, P. Lafitterentzat (1944:154) izenondo elkartu dira. Eztabaidan sartu ordez, egitura hauen zerrenda eskaintzen dugu, biluzketan zehar jasotako zenbait adibidez osatua:

azaldu berri, erdi berriari, errebelatu berrian, beccatu eguin berrian, sorthu-berri, egin barria, etorri-berri, yaioberri, ezkonberrientzat, asi-berrian, sartu-berri, lertu-berrian, bota berria, sortu berriekin, irauli berria, hil-vrhentu, hautsi vrrana, hil hurran, ito-urrena, galdu vrrana...

Azkenik, aditzondo balioa duelako, eta lehen osagaia aditzoina delako, *gal-zori*, *il-zorijan*, *gal-zorian* egiturak ere hemen kokatu ditugu.

NEURRI SINTAGMAK

Izen honen azpian bildu ditugu itxuraz izen elkartu izan arren, lehen osagaiak bigarrenaren neurria ematen dueneko adibideak:

baso ardo, eltze urre, gopor esnea, gurdi egurra, gurdi arria, kaja-diru, katillu-salda, ontzurre, pertz-esne, txaliñ-baba, zaku-arto, zagi-ardoa...

Orohar lehen osagaiari *bete* erantsiz (*kaja bete diru*, *pertzeta bete esne*...) esanahi bertsua lortuko genuke.

Beste hizkuntza batzutan nola aztertu diren begiratuaz, N. Bergsten-ek (1911:141) hitz elkartuan artean sartzen ditu *finger-length*, *hands-breadth* bezalakoak, lehen osagaiak neurri, pisu edo numero zehaztapena ematen duela esanez. Ch. Bally-k (1932:238) ez du inolako zalantzarik alemanez *ein Glas Bier* hitz elkartu ez dela esateko:

«Ein Glas Bier *est totalement différent de* ein Bierglas, *et s'explique comme* ein wenig Bier, viel Bier, *etc., autrement dit*, ein Glas, ein Eimer, drei Pfund (*lehenxeago aipatu dituen* ein Eimer Wasser, drei Pfund Zucker *adibidez ari da*) *sont des quantificateurs; en outre*, ein Glas Bier *est un syntagme actuel, tandis que les composés sont virtuels par définition*»

Bide honetatik doaz, L. Villasanteren (1974:25-26) azalpena ere *labekada bat* *ogi* eta antzekoek 'Composición Impropiamente Dicha' sailean aipatzen dituenean eta Mitxelenaren oharra *beira bat* *ur* bezalako egiturak, *zaku bat lasto* (*zakua bete lasto*), eta *lasta-zaku bat* bereizteko beharrezko zaizkigula dioenean.

Horregatik sartu ditugu eranskin batetan, itxuraz hitz elkartua osatu arren, bi osagaien arteko erlazioa, *20 legua bide, bost minutu xixtu, garrapoi bat sagardo*, edo *sei pitsarro esne* sintagmetan bezalakoa delako. Eta bistan da azken hauek ezin ditugula hitz elkartutzat hartu, morfologia sortzaileak behin eta berriro aipatu baldintza kontutan izanik, esaldi-egiturak (eta hala dira *20 legua, sei pitsarro* e.a.) ezin direla hitz elkartuko osagai izan, alegia.

BIKOIZTAPENAK

Bi osagaiak errepikatuz osatzen diren egiturak ere jaso ditugu, sarreran esan bezala, adibide bilduma bat eskaintzeko asmoz. Egitura hauen xehetasunez, ordea, ez gara arduratuko, dagoeneko luzaz aztertuak daudelako²⁵. Esan dezagun, hala ere, euskaraz, orohar, ez direla orainsu arte hitz elkartuen inguruan aztertu. P. Lafitte (1944: 39) dateke hitz elkarketaz ari dela, *bihotz-bihotzetik* modukoak ematen dituen bakarretakoa. R. M. Azkuek (1923-25:219), graduazio edo maila adberbioez ari dela aipatzen du *on-on-on-ona*. Eta Euskaltzaindiaren Gramatikan (1985:274) ere izenondoa errepikatzea, goren maila adierazteko baliabidetzat hartzen da; eta *herriz herri* bezalakoak, berriz, esapide gisa ematen dira (1985:432). Eritzi desberdintasun honen aurrean, nahiz izenondoak, nahiz izenak (kasu honetan lehen atalak askotan *-rik, -z* kasu-marka hartzen duela), nahiz aditzondoak errepikatuz osatutako egituren zerrenda eman dugu. Kontutan izan behar da, dena den, izenondoa errepikatuz, goren maila adieraz dezakegula, baina ekialdeko euskalkietan aditzondoa ere horrela lor daitekeela:

alde-aldera, alper-alperrik, apal-apala, arin-aringa, bakar-bakarrik, aurrez-aurre, barru-barruko, be-beraño, geldi-geldi, dotore-dotore, emeki-emeki, gauero-gauero, gorri-gorri, arro-arro, ur-ur, itsu-itsuan, itun-itunik, kojoka-kojoka, maite-maite, oso-osoa, polito-polito, soil-soil, zabal-zabal...

IZEN SINTAGMAREN EGITURA DUTEN ELKARTEAK

Azken eranskin batetan izen sintagmak bezalako egitura duten elkarteak bildu ditugu, hitz elkartutzat har daitezkeen ala ez azaletik bederen aztertu nahian. Horrelakoak ditugu:

25.- Ikus *Hitz-Elkarketa*/1, 115-148.

aurren-lekuan, azken-apari, azken-agurra, azken-aldean, azken-aldian, azken-argipen, azken-egun, azken-guda, azken-itzak, azken-igurtziak, atzen-izpiari, azken-liburutik, azkensari, azken-sosa, azken-ume, azken-zurrunketan, len-agiri, leen-erauntsiaren, leen-kantuari, leen-oñean, len-sayoa, len-saria, len-seme, lèn-ukaldiz, leen-urteak...

hau da, *lehen* edo *azken* mugatzailearen posizioan daramatenak; *ondar* ere *azken*-en baliokide den heinean, *ondar-atsetan* (11) eta *ondar-eguna* (11) hemen sartu ditugu. Baina zein desberdintasun dago 'eman zidan azken aholkua' sintagmako 'azken aholku' eta goiko egituren artean? Lehen kapituluko erizpideetara itzuliaz, sortzen den egitura sintaxian bezalakoa da. Osagaiak, bestalde, ez dute inolako itxura aldaketarik, hitz elkartu direla erakutsiko liguketenik. Esanahia eta azentua besterik ez zaigu, beraz, geratzen. Ba al da esanahi aldaketarik? Orohar ezetz esango genuke. Azentu bakarraz ahoskatzea ote da, bada goiko adibideen berezitasuna, sintaxi egituretatik bananduko litzukeena? Zenbaitetan pentsa daiteke azentu bakarraz esaten ditugula, baina *azken-liburutik*, *azken-ikurtonak* edo *leen-erauntsiaren* ahoskatzerakoan ez ote diogu atal bakoitzari bere azentua ematen? Azken batetan, badirudi, marratxoaz idatzi izana dela goiko egiturak hitz elkartu ote diren ala ez zalantza sortaraz diezagukeen arrazoi bakarra askotan. Esan dezagun azkenik, horrelako egiturak Orixe, Lizardi, Enbeita, Azkue eta Barandiaranen lanetan jaso ditugula.

Desberdinak dira, kontraste gisa eranskin honetan bertan eman ditugun *azken* eta *lehen* bigarren osagaitzat dituztenak: *batzarre-azkeneruntz* (12), *gau-lenetik* (15), *lo-lehenac* (03), *udaurren*, *udazken*, *udagoyen*, *udaleneke*, *urte-azkenean* (15). Hauetan orohar sintaxian ez bezalako egitura osatzen da, bi osagaien arteko erlazio semantikoa 'Zatia' izango litzatekeelarik.

Eranskin honetan bildu ditugu, era berean, *elkar/alkar* lehen osagaitzat daramaten:

alkar aitu, alkar-antzeko, elkar-bildurik, elkar galdeka (12), alkar-gogoberotuz (12), alkar artu, alkar il, alkar-izketok, alkar-ikuste, alkar ioten, alkar katigatuta (26), elkar-kutsatuz, alkar-lagundu (12), elkar-lotuta, alkar maiteak, elkar-onginaiez (12), alkar zurikatzeari (12), elkar-idazki (12)...

Berez ez dute izen sintagmaren pareko egitura, aditz sintagmaren parekoa baizik. Izan ere, adibideotan aztertu beharrekoa, *elkar* eta aditzaren arteko erlazioa da. Osagaien kategoria gramatikalarik dagokionez *elkar* izenordaina bait da, eta ez 'hitz elkartu sintetikoetan' eta ez 'aditz elkartuetan' lehen osagaitzat ez dugula izenordainik ikusi ahal izan dugu corpus nagusia aztertzean. Ondorioz, bi sailetan bana daitezke goiko adibideak:

- a. *Elkar* gehi aditzaz osatutako aditz sintagmak: *elkar hartu*, *elkar hil*, *elkar katigatu*, *elkar jo*, *elkar ikusi*... Baina kontutan izanaz, horrelakoetan *elkar* objektu zuzena dela. Beraz, **elkar afaldu* ezinezkoa dela.
- b. *Elkar* objektu zuzenaz eta aditz mugagabeaz osatutako perpaus mugagabeak²⁶: *elkar ikuste*, *elkar-artze*, *alkar-ikuste*... Hemen ere a. azpisaileko baldintza bera dugu, noski.
- c. *Elkar* objektu zuzentzat har ezin daitekeeneko adibideak: *elkar-bildurik* (12), *alkar-ari* (12)... erabat berriak dira euskaraz, ezer izatekotan aditz elkartu bezala aztertu beharko genituzkeenak.
- d. Azkenik, '*elkar* + izena' egiturak ditugu, berriak hauek ere, Lizardiren eta Orixeren lanean bakarrik aurkitu ditugunak: *elkar-idazki*, *alkar-antzeko*, *elkar-onginaiez*...

Orohar, bada, guztiak, edota sintaxi mailako egiturak edo orain arte tradizioz izan ez dutenak direla esan daitekeela uste dugu.

Bukatzeko, eta hitz elkarketaren inguruan aipatu behar direlakoan, adibide multzo gisa, beste inolako azterketarik gabe, adberbio baliodun *erdi*²⁷ lehen osagai duten *erdi-apurtu*, *erdi-guiçon*, *erdi-ikusten*, *erdi-ixil*, *erdi-jantzian*, *erdi-kimatua*, *erdi-langille*, *erdi-morro*i, *erdi-tartaka* eranskin honetan ematen ditugu, nahiz agian lekurik egokiena ez izan.

26.- Ikus P. Goenaga (1984).

27.- Ikus I. Sarasola (1985:213-214).

SEIGARREN KAPITULUA

ONDORIOAK

Euskal hitz elkartuei buruzko ondorioak ateratzean, corpus nagusian aztertu ditugun sail eta azpisailetan oinarrituko gara. Izan ere, corpus nagusitik kanpo atera ditugunek, orohar, ikusi dugu corpus nagusian badutela beren lekua; baina puntu bereziren bat azpimarratzeko -eta gehienetan corpus nagusikoak bezalako hitz elkartuak direla esateko- atera ditugu kanpora. Eranskinetako egiturei dagokienez, era honetakoak dira bildu ditugunak:

- a. 'Justaposizioetan' esanahi berezian eta/edo azentu bakarrean oinarritzen gara hitz elkartuak direla esateko, eta beraz, ez dago aldeztasunik jakiterik sintaxi-egitura ala hitz elkartua izango dugun. 'Hots-Uztardura' edo Onomatopeietan ere hots jokoak dugu oinarri, osagaien arteko erlazio sintaktiko eta semantikorik aurkitzea ezinezko izanik; areago, osagaiak berak ere ez dira askotan lokabeak; ez dira, beraz, 'Hitz Elkartua'z eman dugun definizio beldintza betetzen dutenak.
- b. Gramatikaren beste zenbait atalekin loturik aztertu direnak ere ikutu ditugu, hala nola atzizki izateko bidean omen doazen *alde*, *aldi*, *gai*, *aro*... eta 'Postposizio'ekin batera eman izan diren *aurre*, *atze*, *ondo*, *gain*... bigarren osagai gisa dituztenak. Edota bai 'Postposizio'ekin eta bai 'Erkaketa' erlazio semantikoan oinarritzen diren hitz elkartuekin lotura duten *antz*, *itxura*, *gisa*... mugakizunak daramazkitenak.
- c. Eta azkenik, 'aditzondo esapideak', 'aditz perifrasiak' edo 'aditz esapideak', eta beste zenbait egitura, hitz elkartuen itxura izan arren, agian sintaxitiki gertuago daudenak, hala nola, 'Neurri Sintagmak', *elkar*, *azken*, *lehen*... lehen osagai gisa dituztenak, 'Bikoiztapenak' e.a.

Hasieran esan bezala, beraz, corpus nagusiko emaitzen ondorioak biltzen saiatuko gara, egiazko euskal hitz elkartuak hor jasorik daudelakoan.

Saillapenean erabili dugun ordenari atxikiz, honako ondorioak atera ditzakegu:

- 1.- Izen Elkartuak dira, zalantzarik gabe, ugarienak¹, corpus osoaren %90a inguru direlarik. Ondoren Izenondo elkartuak genituzke, eta azkenik Aditzondo, Aditz eta Zenbatzaile elkartuak. Bizirik dauden baliabideak, baina emankortasun handiegirik gabeak. Ez da harritzekoa, bestalde, inguruko hizkuntzetan ere Izenak eta Izenondoak bait dira ugarienak; areago, zenbait autorek aztertu dituzten bakarrak.
- 2.- Izen Elkartuen barnean Izen Arruntak dira nabarmenki nagusi Izen Berezien gain, %95 baino gehiago direlarik lehen klasekoak, hots, arruntak.
- 3.- Izen Arrunten barnean, aldi berean, Menpetasunezkoak gailentzen zaizkie Hitz Elkartu Kopulatiboei, azken hauek Izen Elkartu Arrunten laurdena inguru osatzen dutelarik.
- 4.- Hitz Elkartu Kopulatiboen barnean, 'Dvandvak', bereziki bi izenez osatuak, bizi-bizirik egoteaz gain, inguruko hizkuntzekin alderatuz, euskal hitz elkarketaren ezaugarri berezienetakoa dira. Baina honen ondoan, nahiz agian hain indartsuak ez izan, 'Atributiboak', 'Aposizioak' eta 'Subsumptive' motakoak, bereziki 'Species -Genus' erlazioa adierazten dutenak hitz elkartu mota bizi eta emankorrak direla euskaraz esan daiteke.
- 5.- Menpetasunezko Izen Elkartuen emaitzak aztertzeke, berriro ere sailkapeneko hariari jarraituz, osagai nominalak (izenak edo izenondoak) dituztenak, osagaitzat aditza dutenak baino askoz ugariagoak direla ikus dezakegu. Osagai nominalaz eratutakoen artean, berriz, sailik emankorrenak 'Sujetu-Objetu' saila dugu; ondoren, 'Aditzlagun-Objetu'; 'Objetu-Aditzlagun' hirugarrenik eta 'Aditzlagun-Sujetu', 'Sujetu-Aditzlagun', 'Objetu-Sujetu' sailak azkenik. Geratzen direnetan, hau da, 'Aditzlagun-Atributu', 'Atributu-Aditzlagun' eta 'Aditzlagun-Aditzlagun' sailetan oso adibide gutxi aurkitu dugu. Izan daiteke, Menpetasunezko Izen Elkartuak aztertzean behin eta berriz aipatu dugunaren ondorio izatea, sail egokiak ematen ez asmatu izana, alegia. Baina zenbait kasutan bederen, hitz elkartua eta bere testuingurua ikusirik eman diogun interpretazioa eskatzen zuela iruditu zaigu. Kontutan izan behar da bestalde, erlazio sintaktikoetan oinarritu diren autoreek ere ez dutela horrelako sailik proposatu², nahiz

1.- 'Ugari', 'urri'... terminoak erabiliko ditugu, estadistika zehatza eskaini ordez. Sail bakoitzaren pisu konkretua eta aurreko mendeekin alderatuz, mende honetan nabarmentzen den hitz elkartuen ugaitzea %ak emanaz aztertzeak, tesi honen mugak gainditzen dituela iruditu zaigu. Gerorako gelditzen den lana da, beraz.

2.- Ikus H. Marchand (1965b), V. Adams (1973), U. Wandruszka (1972), Ch. Rohrer (1967) edo R. Lees (1960).

datu hau erabakigarri ez izan (euskaraz egon bait daitezke inguruko hizkuntzetan ez bezalako elkartek, 'Dvandva'k lekuko). Dena den, orohar atributua eta aditzlaguna, edota bi aditzlagun ez ditugula elkartzen hitz elkartua sortzeko esan daiteke.

- 6.- Erlazio semantikoei dagokienez, 'Edukia', 'Helburua' eta 'Zatia' dira nabarmen ugarietak; dirudienek, euskaraz, gauzak sailkatzerakoan, zertako diren (balio duten, erabiltzen diren...), zeren zati diren edo zer duten ezaugarri nagusitzat hartzen dugu bereziki kontutan. Hala ere, 'Gaia' eta 'Edukia' oso gertu dauden erlazioak direla gogoan izanaz, 'Edukia' erlazio semantikoaren azpian eman ditugun hainbat eta hainbat adibide 'Gaia' erlazioaren azpian ere eman zitezkeen, erlazio semantiko honen pisua indartuaz.

'Modua', 'Ariketa' eta 'Atala' (lehen osagaia da bigarrenaren atal edo zati), aldiz, oso adibide gutxitan antzeman ditugu. Gerta daiteke adibide horiek beste erlazio semantiko nagusiren baten azpian eman ahal izatea, edota gerta daiteke, erlazio semantiko egokiak izan arren, erabiliegiak ez izatea.

Tartean geratzen dira 'Egilea', 'Jabetza', 'Iturburua', 'Garaia', 'Lekua', 'Baliabidea', 'Ondorioa, emaitza', 'Gaia' eta 'Zeri buruz, zeren gainean' erlazio semantikoak.

- 7.- Morfologia sortzailearen barnean, E. Selkirk (1982) eta R. Lieber-ek (1983) esan dutena, beraz, egiaztatzen dela dirudi: osagai nominaleraz eratutako hitz elkartuetan ia edozein interpretazio aurki dezakegu. Hala ere, bada puntu bat bi hizkuntzalariek aipatzen ez dutena, eta garrantzitsua dena: osagaien kategoria gramatikala.
- 8.- Osagaien kategoria gramatikalak, hitz elkartuaren egitura nola baldintzatzen duen aztertuz Ph. Barbaud-ek (1971) frantsesez egin antzera³:
- Bi osagaiak izen bereziak direnean, frantsesez bezala, Izen Elkartu Berezi Koordinatua izango dugu.
 - Lehen osagaia izen berezia denean, eta bigarrena arrunta, gehienetan 'Aposizio' erlazioan egongo dira, hots, izen arruntari ematen zaion deitura

3.- Ez ditugu, dena den, Ph. Barbaud-en (1971) kategoriak, bereziki tasunak, puntuz puntu jarraituko, [+bektorial] tasuna, esaterako ez dugulako sailkapenean ezertarako aipatu.

adieraziko du lehen osagaiak. Hala ere badira zenbaitzuk Menpetasunezko Izen Elkartutzat ere har daitezkeenak, izen berezi bizigabeak ‘Lekua’ edo ‘Garaia’ adierazten duen orohar. Era berean ‘Zatia’ erlazio semantikoa zela eta, aipatu genituen *San Juan bezpera* bezalakoak, zeinetan izen berezia, ‘aposizio’ osoaren adierazletzat har daitekeen (= *San Juan eguna*). Azkenik, ‘Helburua’ erlazio semantikoa atzeman daitekeela *San Jose eguna* bezalakoetan genioen, nahiz ‘Aposizio’ gisara ere har daitezkeen.

Izen berezi biziduna lehen osagaitzat eta izen arrunta bigarren osagaitzat duten Menpetasunezko Izen Elkartuak (*Sabin-biotza* bezalakoak) orohar gerraurreko garaian bakarrik agertzen direla ikusi dugu.

- c. Lehen osagaia arrunta eta bigarrena berezia bada, ezinbestean ‘Aposizioa’ izango da osatzen duten egitura. Areago, biek izan behar dute bizidunak, **kale Urbieta* eta antzekoak ez bait dira gramatikalak euskaraz.
- d. Bi osagaiak arruntak izanik, bizidunak badira, osa dezakete Izen Elkartu Kopulatiboa, bai eta Menpetasunezkoa ere. Baina bigarren kasuan ez dirudi bien artean edozein erlazio semantiko aurkituko dugunik, sailkapenean zehar ‘Jabetza’ (*abadekriadie, charpanter-semble*), ‘Helburua’ (*abadeartzañ, guiça pescadore*) eta ‘Edukia’ (*erle-jabiak, mando-yaubea*) besterik ez bait ditugu aurkitu. Beste hizkuntzekiko alderaketa helburu ez badugu ere, euskara, puntu honetan, frantsesetik bereizten dela azpimarra daiteke. Izan ere, Ph. Barbaud-ek (1971) dioenez, frantsesez bi izen [+arrunta], [+gizakia] bezalakoak elkartuaz, bien arteko erlazio posible bakarra atributiboa da.
- e. Lehen osagaia biziduna eta bigarrena bizigabea bada, Menpetasunezko Izen Elkartua osatuko dute⁴, nolatan ez dugun *Mateo txistu* bezalako goitizenen bat. Eta sailkapenean zehar ikusi dugunez, edozein erlazio semantiko ager daiteke bien artean. Dena den hor dugu *txori-loreak* (23), erlazio kopulatiboan oinarritua. Osagaiak tasun multzo bereko izatea baino garrantzitsuago dela dirudi R.M. Azkuek (1923-25:397) aipatzen zuen ‘relación de afinidad’ delakoa.
- f. Lehen osagaia bizigabea eta bigarrena biziduna bada, Menpetasunezko Izen Elkartua osatuko dute⁵. Bien arteko erlazio semantikoari dago-

4.- *Urbieta kalea* bezalakoetan, nahiz berez *Urbieta* pertsona deitura izan, *kale* deitura bilakatu dela esan bait daiteke.

5.- Ohar, hala ere, *arrautsa-ollasko* (14) izenari, *txori-loreak* bezala espikatuko litzatekeenari.

kionez badira zenbaitzuk horrelako osagaien artean aurkitu ez ditugunak, hala nola, 'Egilea', 'Zatia', 'Modua', eta 'Zeri buruz, zeren gainean'. 'Baliabidea' erlazio semantikoa, berriz, adibide bakar batean atzeman uste izan dugu, *amorra(n)* izenean.

- g. Bi izenak arruntak eta bizigabeak direnean, berriz, Izen Elkartu Kopulatiboa edo Menpetasunezkoa osa dezakete. Azken kasuan, edozein erlazio semantiko aurki daiteke bi osagaien artean.

Osagaien kategoria gramatikalak, beraz, bi osagaien arteko erlazio semantiko posibleen aukera murriz dezake. Areago, elkarketa osoa Kopulatiboa ala Menpetasunezkoa den ere jakin daiteke kategoria gramatikalari begiratuaz.

- 9.- Menpetasunezko Izen Elkartuetan eman ditugun parafrasien eta erlazio semantikoen arteko lotura ere nabaria da: 'Gaia' erlazio semantikoari, esaterako, -z kasu-markadun aditzlaguna daraman parafrasia dagokio, izen elkartuan jasoko den osagaietako bat aditzlaguna delarik. Beste horrenbeste gertatzen da 'Jabetza', 'Egilea' erlazio semantikoekin, 'Sujetu-Objetu' sailean bakarrik azaltzen bait dira.

Beste batzutan, ordea, parafrasi baten baino gehiagoren bidez (eta ondorioz, erlazio sintaktikoen elkarketa baten baino gehiagoren bidez) ager daiteke erlazio semantiko bat. Adibidez, 'Helburua', 'Sujetu-Objetu', 'Sujetu-Aditzlagun', 'Objetu-Sujetu', 'Objetu-Aditzlagun', 'Aditzlagun-Sujetu' eta 'Aditzlagun-Objetu' sailetan aurki dezakegu, parafrasiko aditzlagunek -n, -z, -(ra)ko... kasu-markak daramazkitelarik. Baina sintaxiaren eta semantikaren arteko harremanetan ez gara murgilduko.

- 10.- Lehen osagaitzat aditza duten izen elkartuen artean, ugarietak zalantzarik gabe, 'Aditz-Aditzlagun' motakoak ditugu. Besteek 'Aditz-Sujetu', 'Aditz-Objetu' eta 'Aditz-Atributu' ikusi dugu oso adibide gutxi sortu dituztela. Areago, zenbait kasutan adibideok autore bakar batenak direla ere aipatu dugu.
- 11.- Menpetasunezko Izen Elkartu Sintetikoetan, 'Objetu-Aditz' saila da ugariena, eta ondoren 'Objetu-Aditz-Sujetu' modukoa. Besteek 'Sujetu-Aditz' eta 'Aditzlagun-Aditz' sailek, oso emankortasun urria dute. Azken honetako adibide gehienak, gainera, 'Sujetu-Objetu' sailean, 'Zatia' erlazio semantikoaren azpian ere joan zitezkeela ikusi dugu. Pentsa daiteke, beraz, 'Aditzlagun-Aditz' saila ez dela ia euskaraz agertzen.

Aditza osagaitzat duten izen elkartuek, argumentu-hartzaile den osagaia daramaten heinean, morfologia sortzailearen ikuspuntutik aurkezten duten arazoaz zerbait esan badugu ere, auzi honek merezi duen ikerketa sakonagoa eginkizun utzi dugu, aurrerago lan monografiko berezia eskeintzeko asmoz.

- 12.- Gainerako kategoria gramatikalez, azkenik, honako ondorioak atera ditugu: Izenondo eta Aditzondo Elkartuak ugariagoak dira, Aditz eta Zenbatzaile Elkartuak baino. Izenondoen kasuan, bereziki, Exozentrikoek bide oparoa eskaintzen dute elkarte berriak sortzeko; 'aditzoina + -kor/-garri' erako izenondoa bigarren osagai izanik ere izenondo elkartu ugari sor daitezkeela ikusi dugu. Era berean, 'aditza + -ka' moduko bigarren osagaiekin Aditzondo Elkartuak. Beste hizkuntza batzutako izenondo elkartuekin alderatuz, berriz, berehala ohartzen gara euskaraz ez dugula L. Lipka-k (1966, 1968) ingelesez eta alemanez aztertu dituenen parekorik, hau da, *waterproof*, *grass-green*, *Kügelsicher* erakorik.

Aditz Elkartuen urritasunaz ere ohartu gara, *etsi* mugakizun dutenak, ihartutzat jo daitezkeenak alde batera uzten baditugu.

Zenbatzaile Elkartuak, berriz, guztiak Kopulatibo sailekoak dira ezinbestean.

Badira, hala ere, hemen aipatu ez ditugun kategoria gramatikalak ere, hala nola 'Aditzondoa + Izena' elkarketak Menpetasunezko Izen Elkartuetan, baina oso gutxitan azaltzen direnez ondorioetan ez ditugu jaso. Orohar, 'Aditzlagun-Sujetu' eta 'Aditzlagun-Objetu' sailetan aurkitzen dira, 'Garaia', 'Lekua' eta 'Modua' erlazio semantikoetan.

Sinkronia/diakronia bereizketa dela eta, azkenik, sarrean esana berriro jasoko dugu. Ez dirudi, gerraurreko 'Izen berezi biziduna + izen arrunta' egiturak salbu, Leizarragaren testuetatik gaur arte desberdintasun nabarmenik dagoenik. Dena den, estadistika bidezko azterketa zehatzago batek erakutsi beharko luke zenbaterainokoa izan den, batez ere mende honetan zehar, hitz elkarketaren ugaltzea. Dударik gabe, autore klasikoetan gaurkoetan baino askoz adibide gutxiago jaso ditugu; baina %zenbatekoak, euskalki eta mende bakoitzaren emaitzak azterkizun geratu zaizkigu.

LIBURUEN KODEEN AZALPENA

Hainbat eta hainbat adibideren ondoan, parentesi artean, eman ditugun kodeek honako liburuak adierazten dituzte:

- 01 = Fray Bartolome Santa Teresa, *Euscal Errijetaco olgueeta... eta Icasiquizunac*
- 02 = Leizarraga, *San Mateoren Ebanjelioa, Apostolu Sainduen Acteac eta Apocalypsea*
- 03 = Oihenart, *Atsotizac edo Refrauaac. OTenGastaroa Neurthizetan*
- 04 = Tartas, *Onsa Hilceco Bidia*
- 05 = Axular, *Guero*
- 06 = Etcheberri Sarakoa, *Lau-Urdiri Gomendiozco Carta, edo Guthuna,e.a.*
- 07 = Aguirre Juan Bautista, *Eracusaldia I (lehen 25ak)*
- 08 = Moguel Juan Antonio, *Peru Abarca*
- 09 = Pouvreau Sylvain, *Andre dana Maria priuilegiatua*
- 10 = Barandiaran Jose Migel, *Obras Completas II, III*
- 11= Azkue Resurrección M^a, *Euskalerriaren Yakintza II*
- 12 = Lizardi Xabier, *Itz-lauz*
- 13 = Agirre Domingo, *Kresala*
- 14 = Agirre Domingo, *Garoa*
- 15 = Orixe, *Santa Cruz apaiza*

- 16 = Orixe, *Jainkoaren Billa*
- 17 = Xalbador, *Odolaren Mintzoa*
- 18 = Uztapide, *Lengo Egunak Gogoan I*
- 19 = Hiriart-Urruty, *Zezenak Errepublikan eta Aurpegia, Mintzaira: Gizon!*
(*Dugun Atxik Eskuara*)
- 20 = Basarri, *Kantari Nator*
- 21 = Txirrita, *Txirritaren bertsoak I-II*
- 22 = Xenpelar, *Xenpelar bertsolaria*
- 23 = Enbeita, *Gure Urretxindorra*
- 24 = Orixe, *Mireio*
- 25 = Maister, *Jesukristen Imitacionia*
- 26 = Kirikiño, *Abarrak*

BIBLIOGRAFIA

- ADAMS, Valerie, 1973, *An Introduction to Modern English Word-formation*, London, Longman
- ALONSO, Amado, 1959, *Gramática castellana*, Buenos Aires, Losada, decimosexta edición
- AMURIZA, Xabier, 1974, 'Euskal Aurrizkiak', *Euskera* XIX-1974, 9.-104. orr.
- ARONOFF, Mark, 1976, *Word Formation in Generative Grammar*, Cambridge, Massachussets, London, MIT Press
- AZKARATE, Miren, 1988, 'Zenbait Egitura Berri Euskal Hitz Elkartuetan', *Euskara Biltzarra. Congreso de la Lengua Vasca*. T.I, Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, Vitoria-Gasteiz, 169.-191. orr.
- AZKUE, Resurrección M^a de, 1905, *Diccionario Vasco-español-francés*, 2 lib., Tours Mame
- 1923-25, *Morfología Vasca*, (1969, Bilbo, La Gran Enciclopedia Vasca)
- BALLY, Charles, 1932, *Linguistique Générale et Linguistique Française*, (1965, Berne, Editions Francke)
- BARBAUD, Philippe, 1971, 'L'ambigüité structurale du composé nominal', *Cahiers de Linguistique* 1, 71.-116. orr.
- BAUER, Laurie, 1977, 'On Teaching Compound Nouns', *Moderna Sprak* 71, 325.-336. orr.
- 1978, *The Grammar of Nominal Compounding with special reference to Danish, English and French*, Odense University Press
- 1983, *English Word-Formation*, Cambridge University Press
- BENVENISTE, Emile, 1966, 'Formes Nouvelles de la Composition Nominale', *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris* 1, 82.-95. orr.
- 1967, 'Fondements syntaxiques de la Composition Nominale', *Bulletin de la Société de Linguistique* 62, 15.-31. orr.
- BERGSTEN, Nils, 1911, *A Study on Compound Substantives in English*, Uppsala
- BIRENBAUM, Yakov, 1967, 'English Compound Adjectives Consisting of a Noun Stem plus an Adjective Stem', *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 15, 279.-286. orr.

- BLOOMFIELD, Leonard, 1933, *Language*, Holt, Rinehart and Winston (1961)
- BREAL, Michel, 1911, *Essai de sémantique*, Paris, librairie Hachette et Cie, 5ème édition
- BREKLE, Herbert E., 1970, *Generative Satzsemantik und transformationelle Syntax im System der englischen Nominalkomposition*, München
- BRUGMANN, Karl, 1905, *Abrégé de Grammaire Comparée des Langues Indo-européennes*, Paris
- BRUNOT, Ferdinand & BRUNEAU, Charles, 1933, *Précis de Grammaire Historique de la Langue Française*, (1949, Paris, Masson)
- BUSTOS, Eugenio de, 1986, *La Composición Nominal en Español*, Salamanca
- CAMPION, Arturo, 1884, *Gramática de los Cuatro Dialectos Literarios de la Lengua Euskara*, Pamplona (1977, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca)
- CARDONA, Georges, 1976, *Panini. A Survey of Research*, The Hague-Paris, Mouton
- CARLSSON, Lennart, 1966, *Le Degré de Cohésion des Groupes Subst. + de + Subst. en Français Contemporain*, Uppsala
- CARR, Charles T., 1939, *Nominal Compounds in Germanic*, Oxford University Press
- CASPER, Joan, 1975, 'Adpositions and Locational: Typology and Diachronic Development', *Working Papers on Language Universals* 19, 21.-54. orr.
- CASTELO, Lutgarda, 1963, 'An Inquiry into Compounds and Syntactic Phrases', *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, 11, 265.-268. orr.
- COSERIU, Eugene, 1976, 'La formación de palabras desde el punto de vista del contenido', *Gramática, Semántica, Universales*, 239.-264. orr. (1978, Madrid, Gredos)
- CHOMSKY, Noan, 1957, *Syntactic Structures*, Mouton, The Hague
1965, *Aspects of the Theory of Syntax*, MIT Press
1970, 'Remarks on Nominalization', *Readings in English Transformational Grammar*, Jacobs & Rosenbaum (eds), 184.-221. orr.
- DARMESTER, Arsène, 1874, *Traité de la Formation des Mots Composés dans la Langue Française*, (1967, Paris, Librairie Honoré Champion)
- DE BOER, Minne G. & SCALISE, Sergio, 'Problemi di morfologia generativa', *Lingua e Stile* 13-4, 551.-571. orr.

- DIMITRESCU, Florica, 1969, 'Notes sur les Suffixoïdes dans le Roumain Littéraire Actuel', *Revue Roumaine de Linguistique* 1, 3-6. orr.
- DOKULIL, Milos, 1964, 'Zum wechseltigen Verhältnis zwischen Wortbildung und Syntax', *Travaux Linguistiques de Prague* 1, 215-224. orr.
- DOWNING, Pamela, 1975, *Pragmatic Constraints on Nominal Compounding in English*, unpublished Master Dissertation, University of California, Berkeley
1977, 'On the Creation and Use of English Compound Nouns', *Language* 53-4, 810-842. orr.
- DE RIJK, Rudolph, 1988, Basque Syntax and Universal Grammar, *Euskara Biltzarra. Congreso de la Lengua Vasca*. T.I. Servicio Central del Gobierno Vasco. Vitoria-Gasteiz, 69-88. orr.
- EUSKALTZAINDIA, 1985, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I*, Iruñea
1987, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-I (Eranskina)*, Bilbo
1987, *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak-II*, Bilbo
- FILLMORE, Charles, 1968, 'The Case for Case', *Universals in Linguistic Theory*, Bach E. & Harms R.T. eds., New York, Holt, 1-88. orr.
- GAUGER, Hans Martin, 1971, *Dursichtige Wörter*, Heidelberg
- GIURESCU, Anca, 1968, 'I composti italiani del tipo verbo-nome, risultati di una trasformazione di frase', *Revue Roumaine de Linguistique*, XIII,5, 421-426. orr.
1970, 'Osservazioni sulla categoria dei Composti Romanzi', *Revue Roumaine de Linguistique* XV,3, 261-266. orr.
1972, 'El método Transformacional en el análisis de los nombres compuestos en español moderno', *Revue Roumaine de Linguistique*, XVII,3, 407-414. orr.
1975, *Les mots composés dans les langues romanes*, The Hague-Paris, Mouton
- GLEITMAN, Lila & GLEITMAN, Henry, 1970, *Phrase and Paraphrase. Some innovative Uses of Language*, New York, W.W. Norton & Company
- GOENAGA, Patxi, 1980, *Gramatika Bideetan*, Donosita, Erein
1981, 'Ohizko Euskal Sintaxia eta Sintaxi Berria', *Euskal Linguistika eta Literatura: Bide Berriak*, Bilbo, 139-161. orr.
1984, *Euskal Sintaxia: Konplementazioa eta Nominalizazioa*, Doktorego Tesia, argitaragabea

- GRANVILLE-HATCHER, Anna, 1946a, 'Le type timbre-poste', *Word* vol.2, n°3, 216.-228. orr.
 1946b, 'Twilight Splendor, Shoe Colors, Bolero Brilliance', *Modern Language Notes* 1946, 442.-447. orr.
 1951, *Modern English Word-Formation and Neo-latin*, Baltimore
 1952, 'Modern Appositional Compounds of Inanimate Reference', *American Speech* 27, 3.-15. orr.
 1960, 'An Introduction to the Analysis of English Noun Compounds', *Word* 16, n°3, 356.-373. orr.
- GREVISSE, Maurice, 1969, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, Gembloux (Belgique) éditions J. Duculot S.A., Paris, Librairie A. Hatier, 9ème édition
- GRIEVE-SCHUMACHER, Madeleine, 1960, *Die Nominalkomposition im Französischen*, Winterthur, P.G. Keller Verlag
- GUILBERT, Louis, 1971, 'De la formation des unités lexicales', *Introduction au Grand Larousse de la langue française*, T.I, pp. IX-LXXXI, Paris, Larousse
 1975, *La créativité lexicale*, Paris, Larousse 'Université'
- HALLE, Morris, 1973, 'Prolegomena to a Theory of Word Formation', *Linguistic Inquiry* vol.4, n°1, 3.-16. orr.
- HANSEN, Klaus, 1968, 'Zur Analyse Englischer Komposita', *Wortbildung, Syntax und Morphologie (zum 60. Geburtstag von H. Marchand)*, Brekle und Lipka eds., Mouton
- HENZEN, Walter, 1947, *Deutsche Wortbildung*, Halle / Saale (1965, Tübingen)
- HOCKETT, Charles, 1956, 'Idiom Formation', *For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his sixtieth Birthday*, ed. by M. Halle, Mouton, 222.-229. orr.
- HOUSEHOLDER, Fred W., 1962, 'Review of the Grammar of English Nominalizations', *Word* 18, 326.-353. orr.
- IRIGOYEN, Alfonso, 1987, 'Hitz Elkarketaz', *Euskera* 1987-2, 407.-412. orr.
- JACKENDOFF, Ray, 1975, 'Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon', *Language* vol.51, n°3, 639.-671. orr.
- JACOBI, Herman, 1897, *Compositum und Nebensatz*, Bonn

- JACOBSEN, W.H., 1982, 'Basque Copulative Compounds: A Problem in Irreversible Binomials', *Proceedings of the Eighth Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, Berkeley, 384.-397. orr.
- JESPERSEN, Otto, 1942, *A Modern English Grammar*, VI (Morphology), London
- KOOIJ, J.G., 1968, 'Compounds and Idioms', *Lingua* 21, 250.-268. orr.
- KOZIOL, Herbert, 1937, *Handbuch der Englischen Wortbildungslehre*, Heidelberg
- LAFITTE, Pierre, 1944, *Grammaire Basque* (Navarro-Labourdin Littéraire), (1979, Donostia, Elkar)
- LEES, Robert B., 1960, *The Grammar of English Nominalizations*, (1968, Bloomington, The Hague)
- 1966, 'On a Transformational Analysis of Compounds: A Reply to Hans Marchand', *Indogermanische Forschungen* 71, 1.-13. orr.
- 1970, 'Problems in the Grammatical Analysis of English Nominal Compounds', *Progress in Linguistics*, Manfred Bierwisch and Karl Erich Heidolph (Eds), The Hague: Mouton
- LEF-BATZORDEA, 1987, *Hitz-Elkarketa*/1, Bilbo, Euskaltzaindia
- LEVY, Judith, 1973, 'Where do all those other adjectives come from?', *Papers from the Regional Meetings of the Chicago Linguistic Society* 9, 332.-345. orr.
- 1974, 'On the alleged idiosyncrasy of nonpredicate NP's', *Papers from the Tenth Regional Meeting: Chicago Linguistic Society*, 402.-415. orr.
- 1976, 'A Semantic Analysis of Hebrew Compound Nominals', *Studies in Modern Hebrew Syntax and Semantics: A Transformational-generative approach*, Peter Cole (Ed.), Amsterdam: North-Holland, 9.-55. orr.
- 1977, 'The constituent structure of Complex Nominals', *Papers from the thirteenth regional meeting. Chicago Linguistic Society*, 325.-338. orr.
- 1978, *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*, Academic Press, New York / San Francisco / London
- LEWANDOWSKI, Theodor, 1982, *Diccionario de Lingüística*, Madrid, ediciones Cátedra
- LHANDE, Pierre, 1926, *Dictionnaire Basque-Français* (Dialectes Labourdin, Bas-Navarra et Souletin), I, Paris, Gabriel Beauchesne
- LIEBER, Rochelle, 1980, *On the Organization of the Lexicon*, unpublished Doctoral Dissertation, University of New Hampshire
- 1983, 'Argument Linking and Compounds in English', *Linguistic Inquiry* 14, 1983, 251.-285. orr.

- LIFETREE-MAJUMDAR, Margaret J., 1974, 'Contribution à l'analyse des modes de composition nominale en français écrit contemporain', *Cahiers de Lexicologie* XXIV, I, 63.-84. orr.
- LIPKA, Leonhard, 1966, *Die Wortbildungstypen WATERPROOF und GRASS-GREEN und ihre Entsprechungen im Deutschen*, Doktorego Tesia, Tübingen
 1968, 'Kugelsicher - A l'épreuve des Balles', *Wortbildung. Syntax und Morphologie (zum 60. Geburtstag von H. Marchand)*, Brekle und Lipka ed., Mouton
 'Grammatical Categories, Lexical Items and Word-formation', *Foundations of Language* 7, 211.-238. orr.
- LIVANT, William P., 1962, 'Productive Grammatical Operations: The Noun Compounding of 5-years-olds', *Language Learning* vol. XII, n°1, 15.-26. orr.
- LOPEZ-MENDIZABAL, Isaac, 1943, *La Lengua Vasca*, (1977, Donostia, Auñamendi)
- MARCHAND, Hans, 1955, 'Notes on Nominal Compounds in Present-day English', *Word* 11, 216.-227. orr.
 1960a, *The Categories and Types of Present-day English Word-formation*, Wiesbaden
 1960b, 'Die länge englischer Komposita und die entsprechenden Verhältnisse im Deutschen', *Anglia* 78, 411.-416. orr.
 1965a, 'The Analysis of Verbal Nexus Substantives', *Indogermanische Forschungen* 70, 57.-71. orr. (1974, *Selected Articles by H. Marchand. On the Occasion of his 65th Birthday on October 1st, 1972*, Dieter Kastovsky & Wilhelm Fink (eds), München, 276.-291. orr.)
 1965b, 'On the Analysis of Substantive Compounds and Suffixal Derivatives not Containing a Verbal Element', *Indogermanische Forschungen*, 70, 117.-145. orr. (1974, *Selected Articles...*, 292.-321. orr.)
 1973, 'On the Description of Compounds', *Word* 23, 379.-387. orr.
- MARTINET, André, 1960, *Eléments de linguistique générale*, Paris, Librairie Armand Colin (1974, Madrid, Gredos)
- MITXELENA, Koldo, 1961, *Fonética Histórica Vasca*, (1977, San Sebastián, Diputación de Guipúzcoa)
 1968, 'Aitonon, aitoron seme 'noble hidalgo'', *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de los Amigos del País*, XXIV, cuaderno 1º, 3.-18. orr.
 1977, 'Notas sobre Compuestos Verbales Vascos', *Homenaje a Vicente García de Diego*, Madrid, 245.-271. orr.

- 1978, 'Miscelánea Filológica Vasca (I)', *Fontes Linguae Vasconum*, X, 9, 205.-228. orr.
- 1981, 'Galdegaia eta Mintzagaia Euskaraz', *Euskal Hizkuntza eta Literatura: Bide Berriak*, Bilbo, 57.-81. orr.
- 1986, 'Eratorbidea eta Deklinabidea', *Euskera*, XXXI, 31, 535.-541. orr.
- 1987, *Diccionario General Vasco - Orotariko Euskal Hiztegia I*, Bilbo, Editorial Desclée de Brouwer, ediciones Mensajero
- MITTERAND, Henri, 1963, *Les mots français*, Puf, cinquième édition
- MOODY, M.D., 1973, *A Classification and Analysis of 'N+de+N' Construction in French*, Mouton
- MORCINIEC, Norbert, 1964, *Die nominalen Wortzusammensetzungen in den westgermanischen Sprachen*, Wroclaw
- MOTSCH, Wolfgang, 1965, 'Zur Stellung der 'Wortbildung' in einem formalen Sprachmodell', *Studia Grammatica I*, 31.-50. orr.
- 1970, 'Analyse von Komposita mit zwei nominalen Elementen', *Progress in Linguistics*, Manfred Bierwisch and Karl Erich Heidolph (eds), *Janua Linguarum*, Series Major 43, The Hague: Mouton, 208.-223. orr.
- MUJICA, Placido, 1981, *Diccionario Vasco-Castellano*, 2 lib., Bilbao, Mensajero
- MUJICA, Luis M^a, 1982, *Hitz Konposatu eta Eratorrien Morfo-fonetika*, Bilbao, Ediciones Vascas
- NAUMANN, Bernd, 1972, *Wortbildung in der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen
- N'DIAYE, Geneviève, 1970, *Structure du Dialecte Basque de Maya*, The Hague - Paris: Mouton
- NEWMAYER, Frederick J., 1979, 'Review article of The Syntax and Semantics of Complex Nominals', *Language* 55, 396.-407. orr.
- NORBURY, J.K., 1967, *Word Formation in the Noun and Adjective*, Cambridge
- NYROP, Kr., 1908, *Grammaire Historique de la Langue Française T.III Formation des mots* (1936, Copenhagen, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 2ème édition revue)
- PAUL, Hermann, 1920, *Deutsche Grammatik*, Band V, Teil IV: Wortbildungslehre, Halle, Max Niemeyer ed.

- PILCH, Herbert, 1968, 'Modelle der englischen Wortbildung', *Wortbildung, Syntax und Morphologie (zum 60. Geburtstag von H. Marchand)*, Brekle und Lipka (eds), Mouton, 160.-178. orr.
- POSTAL, Paul M., 1969, 'Anaphoric Islands', *Papers from the Fifth Regional Meeting. Chicago Linguistic Society*, Robert I. Binnick, Alice Davison, Georgia M. Green, and Jerry L. Morgan (eds), 205.-239. orr.
- ROEPER, Tomas & SIEGEL, Muffy, 1978, 'A lexical transformation for Verbal Compounds', *Linguistic Inquiry*, 9, n°2, 199.-260. orr.
- ROHRER, Christian, 1967, *Die Wortzusammensetzung im modernen Französisch*, Tübingen
1974, 'Some problems of Word-formation', *Actes du colloque Franco-Allemand de Grammaire Transformationnelle*, II, Tübingen, Christian Rohrer & Nicolas Ruwet (eds), 113.-123. orr.
- SARASOLA, Ibon, 1977a, 'Sobre la bipartición inicial en el análisis en constituyentes', *Anuario del Seminario de Filología Vasca 'Julio de Urquijo'*, XI, 51.-90. orr.
1977b, *Euskal Hiztegi Arauemailea. Lehen prestaera*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, argitaragabea
1984, *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia I*, Donostia, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala
1985, *Hauta-Lanerako Euskal Hiztegia II*, Donostia, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala
- SCALISE, Sergio, 1984, *Generative Morphology*, Dordrecht, Foris Publications (1987, *Morfología Generativa*, Madrid, Alianza Editorial)
- SELKIRK, Elisabeth, 1982, *The Syntax of Words*, *Linguistic Inquiry Monographs* 7, London
- SPENCE, Nicol C.W., 1969, 'Composé Nominal, Locution et Syntagme libre', *La Linguistique* 2, 1969, 5.-26. orr.
- TIETZE, G.O., 1974, *Einführung in die Wortbildung des heutigen English*, Tübingen, Niemeyer
- TOLLEMACHE, Federico, 1945, *Le parole composte nella lingua italiana*, Roma
- TOVAR, Antonio, 1959, 'Geminados semánticos en vascuence', *Ioanni Dominico Serra ex Munere Laeto Inferiae. Racolta di studi linguistici in onore di G.D. Serra*, Università degli studi di Napoli, Istituto di Glottologia, Libreria Liguori, 367.-371. orr.

- TRASK, Robert L., 1983, 'Euskal izen sintagmaren egituraz', *Piarres Lafitte-ri omenaldia, Iker-2*, Bilbo, Euskaltzaindia, 599.-611. orr.
1985, 'ko Atzizkia Euskaraz', *Euskera* 30-1, 165.-173. orr.
- UHLENBECK, C., 1911, 'Quelques observations sur les noms composés en basque', *RIEV* V, 5.-9. orr.
- VEYRENC, Jacques, 1967, 'Structure syntaxique des composés en russe', *Bulletin de la Société de Linguistique* 62, 32.-45. orr.
- VILLASANTE, Luis, 1974, *Palabras vascas compuestas y derivadas*, Serie 'Luis de Eleizalde' sobre unificación del euskera escrito, Fascículo 3, Oñate, editorial Franciscana Aránzazu
1978, *Estudios de Sintaxis Vasca*, Serie 'Luis de Eleizalde' sobre unificación del euskera escrito, Fascículo 5, Oñate, editorial Franciscana Aránzazu
- VOYLES, Joseph, 1967, 'German Noun and Adjective Compounds', *Language Learning* XVII, 9.-19.orr.
- WACKERNAGEL, Jacob, 1905, *Altindische Grammatik*, Göttingen
- WANDRUSZKA, Mario, 1968, 'Englische und Deutsche Nominalkomposition', *Wortbildung, Syntax und Morphologie (zum 60. Geburtstag von H. Marchand)*, Brekle und Lipka (eds), Mouton, 242.-250. orr.
- WANDRUSZKA, Ulrich, 1972, *Französische Nominalsyntaxen*, München 1976, *Probleme der neufranzösischen Wortbildung*, Tübingen, Niemeyer
- WASOW, Thomas, 1977, 'Transformations and the Lexicon', *Formal Syntax*, Peter Culicover, Thomas Wasow and Adrian Akmajian eds., New York, Academic Press
- WEINREICH, Uriel, 1969, 'Problems in the Analysis of Idioms', *Substance and Structure of Language*, Jean Puhvel ed., Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 23.-81. orr.
- WHITNEY, William D., 1889, *Sanskrit Grammar*, (1964, London: Oxford University Press, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press)
- WILLIAMS, E., 1981, 'On the Notions 'Lexically Related' and 'Head of a Word'', *Linguistic Inquiry* 12, 245.-274. orr.
- ZEPIC, Stanko, 1970, *Morphologie und Semantik der deutschen Nominalkomposita*, Zagreb
- ZIMMER, Karl E., 1971, 'Some General Observations about Nominal Compounds', *Working Papers on Language Universals* 5, Stanford University, 1.-21. orr.

1972, 'Appropriateness Conditions for Nominal Compounds', *Working Papers on Language Universals* 8, Stanford University, 3.-20. orr.

CORPUSA OSATZEKO ERABILITAKO BIBLIOGRAFIA

AGUIRRE, Juan Bautista, 1850, *Jesu-Cristoc bere elizari utzi ciozcan zazpi sacramentuen gañean Eracusaldia*, Lenengo liburua, Tolosan, Andres Gorosabel moldeteguiari (Faksimila, 1978, Donostia, Hordago), lehen 25 Eracusaldiak

AGIRRE, Domingo, 1906, *Kresala*, Durango'n, Florentino Elosu-ren echean 1912, *Garoa*, Durango'n, Florentino Elosu-ren echean

AXULAR, Pedro de, 1643, *Guero*, Bordelen, lehen hogei kapituluak (RIEV IV-VI, 1910-1912)

AZKUE, Resurrección M^a de, 1935, *Euskalerrriaren Yakintza*. Literatura popular del País Vasco, II (1979, Madrid, Espasa-Calpe, S.A.)

BARANDIARAN, Jose Miguel, 1973, *Obras Completas* II, III, Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca

BARTOLOME DE SANTA TERESA, 1816, *Euscal Errijetaco olgueeta ta dantzeen neurrizco gatz-ozpinduba* (Faksimila, 1979, Donostia, Hordago) 1816, *Jaungoicoaren amar agindubeetaco lelengo bosteen lcasiquizunac* I. zatija, Iruñean: Rada alargunaren Liburuguillaan

'BASARRI': EIZMENDI, Iñaki, 1960, *Kantari Nator*, Zarautz, Itxaropena

ENBEITA, Kepa, 1971, *Gure Urretxindorra*. *Enbeita'tar Kepa'ren bertso-lanak osorik*, Aita Onaindia'k paratua, Buenos Aires, 'Ekin' Euzkal Argitaraldia

ETCHEBERRI, Joannes de, 1718, 'Lau-Urdiri Gomendiozco carta, edo Guthuna', e.a., Julio de Urquijo é Ybarra, 1907, *Obras Vascongadas del doctor labortano Joannes d'Etcheberri (1712) con una introducción y notas por Julio de Urquijo é Ybarra*, Paris (RIEV XXVIII)

HIRIART URRUTY, Jean, 1909, 'Dugun atxik eskuara', *Mintzaira, Aurpegia: Gizon!*, Jakin 2, 1971, Donostia, editorial Franciscana Aránzazu 1892-1911, *Zezenak Errepublikan*, Jakin 4, 1972, Donostia, editorial Franciscana Aránzazu

'KIRIKIÑO': BUSTINTZA, Evaristo, 1918, *Abarrak*, Abando

LEIZARRAGA, Joannes, 1571, *Jesus Christ Gure Iavnaren Testamentu Berria*, Rochellan (Faksimila, 1979, Donostia, Hordago) (Dedikatoria, Advertimendua, San Mateoren Ebanjelioa, Apostolu Sainduen Acteac, Apocalypsea)

‘LIZARDI’: AGIRRE’TAR Joseba Mirena, 1934, *Itz-lauz*, Euskaltzaleak

MAISTER, Martin, 1757, *Jesu-Kristen Imitacionia*, Pauben

MOGUEL, Juan Antonio, 1881, *El doctor Peru Abarca catedrático de la lengua bascongada en la universidad de Basarte* (Faksimila, 1981, Bilbo, Asociación Gerediaga)

OIHENART, Arnaut, 1657, *Atsotizac edo Refravac.O.Ten Gastaroa Neurthizetan*, Paris (Faksimila, 1936, Tolosa, Lopez Mendizabal’en Irarkolan)

‘ORIXE’: ORMAETXEA, Nikolas, 1929, *Santa Cruz apaiza*, San Sebastian, Loyola’tar Iñaki’reñ irarkola
1930, *Mireio*, Bilbao’n, Verdes-Atxirika’reñean
1971, *Jainkoaren Billa*, Bilbao, Etor

POUVREAU, Sylvain, 1892, *Les petites oeuvres basques de Sylvain Pouvreau (Andre dana Maria priuilegiatua)* (Faksimila, 1978, Donostia, Hordago)

TARTAS, Ivan, 1666, *Onsa Hilceco Bidia*, Ortheçen Jacques Rovyer, Erregueren Imprimaçalia baitan (RIEV I-III, 1907-1909)

‘TXIRRITA’, *Txirritaren Bertsoak* 2 liburu, Antonio Zavalak paratua, 1971, Auspoa 101-102, 103-104

‘XALBADOR’: AIRE, Fernando, 1976, *Odolaren Mintzoa*, Auspoa Liburutegia

‘XENPELAR’, *Xenpelar Bertsolaria*, Antonio Zavalak paratua, 1981, Auspoa Liburutegia 88-89-90, bigarren argitaraldia

‘UZTAPIDE’: OLAIZOLA, Manuel, 1975, *Lengo Egunak Gogoan I*, Auspoa Liburutegia

AURKIBIDEA

SARRERA 1

I. LEHEN KAPITULUA: HITZ ELKARTUEN DEFINIZIOA

A. Definizio modu desberdinak	15
B. Hitz Elkartua eta Sintaxi multzoa: bereizketa erizpideak	23
I. Forma Erizpideak	23
1. Fonologi erizpideak	23
2. Morfologi erizpideak	26
3. Funtzio erizpideak	30
4. Osagaien urrenkera	36
II. Esanahi erizpidea	38
ONDORIOA	42
1. Fonologi erizpideak	42
2. Morfologi erizpideak	44
3. Funtzio erizpideak	45
4. Esanahia	46

II. BIGARREN KAPITULUA: HITZ ELKARTUEN SAILKAPENA

A. Sailkapen erizpideak	53
1. Kategoria gramatikala	53
2. Osagaien erlazioak	54
a. Erlazio gramatikalak	54
b. Erlazio semantiko, lojikoak	54
3. Osagai bakoitzaren erreferentzia	55
4. Osagaien jatorria	55
B. Sailkapen modu konkretuak	56
1. Teoria sortzaile-transformatzaileaz kanpoko azterketak	56
1.2. Osagaien kategoria gramatikal eta erlazio lojikoaren arauerako sailkapena	72
1.3. Osagaien kategoria gramatikal, erlazio sintaktiko (eta erlazio lojikoaren) arauerako sailkapenak	87
2. Teoria sortzaile-transformatzailearen barneko azterketak	87
2.1. Hitz elkartuen ikuspegi transformatzailea	87
2.2. Hitz elkarketa prozesu sortzailea da, baina ez transformatzailea	112

2.3. Morfologia generatiboa	114
2.4. Pragmatikaren eragina hitz elkarketan	120

III. HIRUGARREN KAPITULUA: EUSKAL HITZ ELKARTUEN SAILKAPENA

A. Sailkapen erizpideen azalpena	130
1. Katetoria gramatikala	130
2. Osagaien arteko erlazio lojikoak	133
3. Osagaien arteko erlazio sintaktikoak	138
B. Osagaien elkarketan gertatzen diren hots aldaketak	142
1. Hitz Elkarketan gertatu izan diren aldaketak	143
2. Corpuseko hitz elkartuetako hots aldaketak	145
C. Sail desberdinen iruzkina	157
1. Izen Elkartu Kopulatibo Arruntak	162
1.1. Dvandvak	163
1.2. Gehiketa motako hitz elkartu kopulatiboak	174
1.3. Hitz Elkartu Kopulatibo Atributiboak	178
1.4. Aposizioak	190
1.5. Tautologiak	195
1.6. Subsumptive motakoak	196
2. Menpetasunezko Izen Elkartu Arruntak	199
A. Mugakizuntzat izena duten menpetasunezko izen elkartuak	211
1. Sujetu - Objetu mota	211
2. Sujetu - Aditzlagun mota	228
3. Objetu - Sujetu mota	230
4. Objetu - Aditzlagun mota	234
5. Aditzlagun - Sujetu mota	239
6. Aditzlagun - Objetu mota	248
7. Aditzlagun - Atributu mota	261
8. Atributu - Aditzlagun mota	261
9. Aditzlagun - Aditzlagun mota	262
10. Aditz - Aditzlagun mota	263
11. Aditz - Sujetu mota	266
12. Aditz - Objetu mota	266
B. Mugakizuntzat izenkia duten menpetasunezko izen elkartuak	267
1. Objetu - Aditz - Sujetu mota	274
2. Objetu - Aditz mota	276
3. Aditzlagun - Aditz mota	278

4. Atributu - Aditz mota	279
5. Sujetu - Aditz mota	280
6. Partizipioa/izena erako mugakizuna dutenak	280
Landare, txori, hilabete izenak	285
Ardatza ezkerretara daramaten izen elkartuak	288
Izen Elkartu Bereziak	290
Izen Elkartua gehi Atzizkiak	293
Izenondo Elkartuak	296
Izenondoa gehi Atzizkiak	299
Aditz Elkartuak	300
Aditzondo Elkartuak	304

IV. LAUGARREN KAPITULUA: SAIL BEREZIAK

1. Metaforak	309
2. Zenbait mugatzaile berezi dituzten izen elkartuak	311
3. Zenbait mugakizun berezi dituzten izen elkartuak	318
4. -EN/-KO atzizkia duten osagaiez eratuak	319
5. Hitz Elkartu Exozentrikoak	321
6. Bi osagai baino gehiagoko hitz elkartuak	329

V. BOSGARREN KAPITULUA: ERANSKINAK

1. Esaldi-hitzak	373
2. Justaposizioak	375
3. Hots-Uztarduraz sortutako hitzak	379
4. Eratorketa eta Hitz Elkarketaren artekoak	380
5. Postposizioak	392
6. Aditzondo elkartuen inguruko egiturak	401
7. Erdi mugakizun duten izen elkartuak	403
8. Antz, itxura, irudi... bigarren osagaitzat duten egiturak	403
9. Aditz esapideak	407
10. Aditza osagai duten beste egitura batzuk	415
11. Neurri Sintagmak	419
12. Bikoiztapenak	420
13. Izen Sintagmaren egitura duten elkarteak	420

VI. SEIGARREN KAPITULUA: ONDORIOAK	425
VII. LIBURUEN KODEEN AZALPENA	431
VIII. BIBLIOGRAFIA	433
IX. AURKIBIDEA	444